

PRAVNI FAKULTET UNIVERZITETA UNION U BEOGRADU

**ZABRANA TELESNOG KAŽNJAVANJA KAO METODA VASPITAVANJA
DECE**

Doktorska disertacija

Kandidatkinja: Katarina Petrović

Mentor: Prof. dr Nebojša Šarkić

Beograd 2021.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. Predmet i teorijski okvir, razlozi proučavanja teme	4
2. Opis metoda korištenih u radu	7
I DEO - TELESNO KAŽNJAVANJE KAO METOD VASPITAVANJA DECE	
1. Modeli vaspitavanja deteta	16
1.1. Tradicionalni model.....	19
1.2. Porodično vaspitanje i disciplina	22
1.3. Savremeni pristupi i metode, primeri dobre prakse.....	24
1.4. Primeri dobre prakse.....	27
1.5. Telesna kazna.....	32
1.6. Disciplinovanje dece telesnim kaznama.....	35
1.6.1. Tolerancija prema nasilju u okviru porodice i u društvu	43
1.6.2. Socijalni i porodični kontekst.....	47
1.6.3. Uzroci i posledice prihvatljivosti telesne kazne deteta kao metoda vaspitavanja	51
1.6.4. Uzroci pojave telesnog kažnjavanja u direktnoj povezanosti sa roditeljem.....	57
1.6.5. Nasilje u porodici	61
1.6.6. Pojam porodičnog i telesnog nasilja.....	62
1.6.7. Patrijarhalna porodica i vaspitavanje kao uzrok telesne kazne	64
1.6.8. Direktno posledice telesnog kažnjavanja	67
II DEO - DETE KAO PASIVNI SUBJEKT I ZAŠTITA NJEGOVOG PRAVA NA TELESNI INTEGRITET	
1. Pojmovi dete i detinjstvo	72
1.1. Istorijski odnos prema detetu i detinjstvu	75
1.2. Pojam deteta i detinjstva u tradicionalnom kontekstu i promena odnosa....	77
1.3. Pojam deteta i detinjstva u savremenom kontekstu.....	81
1.4. Zakonska definicija deteta	83
2. Opšti prikaz razvoja međunarodnog prava ljudskih prava	87
2.1. Prava deteta kao ljudska prava	88
2.2. Prava deteta u međunarodnom pravu	94
2.3. Razvoj dečjih prava kroz dokumenta	94
2.4. Konvencija o pravima deteta i pravo na telesni integritet	98
2.5. Pojedinačna prava deteta u kontekstu zaštite ličnosti i duhovnog i telesnog integriteta	104
2.6. Ljudska prava i deca ranog uzrasnog doba	106
2.7. Prava deteta i međunarodni standardi – najbolji interes deteta	109

2.8. Porodica	112
2.9. Pojam i definicije porodice i njena uloga u detinjstvu i odrastanju.....	113
Definicije porodice	117
Pojam porodice u međunarodnom pravu	119
3. Pojam nasilja, telesnog kažnjavanja i fizičkog zlostavljanja	121
Uopšte o nasilju i nasilju prema detetu	121
3.1. Rasprostranjenost telesnog kažnjavanja	125
3.2. Nerazdvajanje i nerazumevanje pojmova telesna kazna i telesno nasilje...135	
3.3. Nasilje i nasilna ponašanja u porodici	137
3.4. Fizičko zlostavljanje deteta	140
3.5. Vršnjačko nasilje.....	143
3.6. Telesne kazne i nasilje nad decom u sportskim aktivnostima	151
4. Pravo deteta u Evropskom pravu	155
4.1. Slučajevi nasilja pred Evropskim sudom za ljudska prava.....	157
4.2. Međunarodni standardi u odnosu na telesno kažnjavanje	161
4.3. Instrumenti međunarodne zaštite prava	162
5. Konvencija o pravima deteta i telesno kažnjavanje	169
6. Savet Evrope i relevantna dokumenta	172
6.1. Zaštita i nadzor nad ostvarivanjem prava deteta.....	174
7. Komitet UN za prava deteta.....	178
7.1. Pravo deteta na obraćanje Komitetu	180

III DEO – STRANA ZAKONODAVNA REŠENJA

1. Uporedni primeri zakonskih rešenja zaštite od telesnog kažnjavanja	181
1.1. Velika Britanija.....	183
1.2. Litvanija	185
1.3. Letonija	185
1.4. Francuska	186
1.5. Austrija.....	187
1.6. Nemačka	187
1.7. Grčka.....	188
1.8. Albanija.....	188
1.9. Španija	188
1.10. Italija.....	189
1.11. Finska.....	190
1.12. Norveška.....	190
1.13. Kipar	190
1.14. Ukrajina	190
1.15. Mađarska	191
1.16. Holandija	191
1.17. Portugalija.....	191

1.18. Kina	191
1.19. Švedska	192
1.20. Australija	193
1.21. Složenost normativnih rešenja SAD	194
2. Prikaz prava deteta pojedinih država u okruženju u oblasti zaštite telesnog integriteta deteta	202
2.1. Republika Hrvatska	202
2.2. Zaštitnik građana u Republici Hrvatskoj	204
2.3. Bosna i Hercegovina	207
2.4. Crna Gora	207
2.5. Zaštitnik građana u Crnoj Gori	208
2.6. Makedonija	209
2.7. Rumunija	209
2.8. Bugarska	210

IV DEO - ZABRANA TELESNOG KAŽNJAVANJA I PRAVA DETETA U REPUBLICI SRBIJI

1. Zabrana telesnog kažnjavanja i prava deteta u Republici Srbiji	211
1.1. Prava deteta u porodici	215
1.2. Nasilje kao prisutan fenomen u Srbiji i mere njegovog ograničavanja	218
2. Zabrana nasilja u našem pravu	221
2.1. Ustav, zakon i međunarodni standardi	225
2.2. Običajno pravo i telesno kažnjavanje	226
2.3. Pozitivnopravni propisi i telesni integritet deteta	229
2.4. Mere zaštite u našem pravu	233
2.4.1. Postupanje pred sudskim organom u Republici Srbiji	235
2.4.2. Postupanje pred organom uprave	237
2.4.3. Postupanje u okviru izvršnog postupka	237
2.4.4. Nezavisne institucije u Republici Srbiji za zaštitu ljudskih prava	240
2.4.5. Zaštitnik građana Republike Srbije	241
2.4.5. Komitet za prava deteta i Republika Srbija	243
3. Krivičnopravna zaštita u našem pravu	247
4. Prevencija pojave telesnog kažnjavanja u porodici	249
4.1. Obrazovanje dece i odraslih o pravima deteta	253
4.2. Humanitarne organizacije – osnaživanje prava i podizanje svesti	259
Zaključna razmatranja	260
Literatura	266

I

UVOD

Predmet i teorijski okvir, razlozi proučavanja teme

“Budući da ne znamo koje će znanje u budućnosti biti najpotrebnije, besmisleno ga je pokušavati unapred proučavati. Umesto toga, trebalo bi da pokušamo stvoriti ljude koji učenje toliko vole i u njemu su tako dobri, da će biti sposobni naučiti što god bude potrebno.”

Džon Holt

Ovaj rad istražuje i analizira temu koja godinama intrigira naučnu, stručnu i laičku javnost, a u domaćoj pravnoj teoriji još uvek nije dovoljno istražena. Poslednjih godina, velike promene koje su vidljive u zakonodavstvu, a naročito u oblasti porodičnog prava, nameću potrebu pažljivijeg izučavanja teme prava deteta, posebno u odnosu na ona prava koja se ne poštuju u dovoljnom obimu ili nailaze na teško premostive prepreke u ostvarivanju. Pojava telesnog kažnjavanja deteta, veoma je prisutna u društvenoj stvarnosti, u sredinama u kojima dominira tradicionalni način vaspitavanja dece. Izučavanjem teme doprinosimo kreiranju nove tradicije u vaspitnim metodama i odnosu prema detetu.

Možemo uočiti da je konzervativnost u pristupu vaspitanju dece upravo jedna od najvećih prepreka da se shvati potreba zabrane svih elemenata telesnog kažnjavanja dece u vaspitavanju. U radu nastojimo ne samo da objasnimo iz kojih sve razloga je pravo deteta ugroženo ili nedovoljno zaštićeno, već i da ukažemo na mogućnosti razvoja i unapređenja. Kada uvažimo i okolnost da se prava deteta ne proučavaju u dovoljnom obimu, naročito na način kako se to čini u drugim savremenim društvima, a posebno ne u meri u kojoj se pažnja posvećuje ljudskim pravima punoletnih lica, možemo pretpostaviti da se izučavanjem teme može dati ne samo teorijski doprinos već i praktičan, vezano za praksu stručnjaka koji se bave pravima deteta, profesionalaca pravne, sociološke, psihološke struke.

Jedna od karakteristika koja se pripisuje pravima deteta jeste univerzalnost. Usaglašavanje standarda poštovanja i uživanja prava deteta u svetu prate brojne teškoće. Društva u kojima deca odrastaju prate različitosti na mnogim nivoima, kulturnim, socijalnim, ekonomskim. Jedan broj naučnih zaključaka ma kako značajan, teško da može uticati na ustaljenost prakse u kulturi ponašanja i razumevanju potrebe donošenja zabranjujućih normi.

Pokušaj objektivnog pristupa temi je osetljiv upravo usled kulturnih i tradicionalnih obrazaca u našoj sredini. Međutim, kultura ljudskih prava se menja, a postojeći pravni standardi unapređuju.

Preporučene izmene u odnosu na prava deteta tiču se i zaštite od svakog oblika ponašanja u detetovom okruženju koje se zasniva na primeni sile. U tom smislu će proučavanje ove teme biti podložnije kritici od proučavanja manje osetljivih tema, jer se rad bavi i kritikom postojećeg koncepta zaštite.¹

U savremenoj filozofiji nauke prevladava mišljenje kako u nauci nikada sasvim ne može približiti istini, da se mogu opovrgavati postojeće teze i kako su uvek indukovane kroz utemeljene društvene stavove. Ti statovi se formiraju u okviru zajednice, kroz protok vremena. Skup tih pretpostavki naziva se paradigmom.² Živimo u trenutku kada je promena paradigme u izboru telesnog kažnjavanja kao prihvatljivog metoda vaspitavanja jedan od ključnih faktora daljeg razvoja prava deteta. Uprkos upornom i snažnom uticaju koji tradicija vrši na pristup vaspitavanju, ukazujemo na moguće izbore, koji ne sadrže nasilne kazne prema detetu. Pre nego uvidimo sve činioce koji pomažu održanju tradicionalnog odnosa prema detetu u negativnom kontekstu, potrebno je sagledati i proučiti opšte odlike detinjstva. Na taj način možemo istorijski i generacijski porediti odnose odraslih i dece. Istorijski nam je tako omogućeno da pratimo promene konstrukta i određujućih parametara detinjstva, kako se društvo menja; generacijski, omogućeno je praviti poređenja koje se odnose na postojeće životne okolnosti u životu deteta i opšte životne prilike u okviru drugih starosnih grupa.³

Kultura vaspitavanja se menja, a savremena demokratska porodica razvija otvoren odnos koji uključuje pregovaranje i poštovanje individualnih prava, istovremeno sa kontrolom i podrškom od strane roditelja. Takav odnos može uspeti samo ukoliko postoji međusobno uvažavanje. Može izgledati se da je rezultat ovakvog roditeljskog načina ponašanja usklađen sa težnjom savremenog vaspitavanja deteta: samopouzdanost i autonomno dete. Postoje studije koje pokazuju da opisani način porodičnog života pomaže u stvaranju

¹ Član 194. Krivičnog zakonika, „Službeni glasnik RS“, brojevi 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019 definiše nasilje u porodici kroz različite oblike ponašanja, od pretnji napadom, drskog i bezobzirnog ponašanja koja ugrožavaju spokojstvo, telesni integritet i duševni mir, do primene nasilja. Ne pominje se zabrana telesne kazne deteta, kao metode vaspitavanja, koja je široko u upotrebi u našoj sredini. Krivično zakonodavstvo tako ne uređuje telesno kažnjavanje koje je u tradicionalnom pristupu jedan od načina vaspitavanja deteta. Zabranjujuća norma ne nalazi se ni u drugim povezanim zakonima. Čini se da bi ona našla svoje mesto u sveobuhvatnom zakonu koji bi uređio prava i zaštitu deteta, a koji nedostaje.

² Videti u Dajović, G., „Proučavanje prava – pravna nauka, teorija i filozofija“, Pravni zapisi, godina VIII, broj 2, 2017., Beograd, strana 227 (222 – 248).

³ Kvortrup, J., „Detinjstvo i savremeno društvo: Paradoksalan odnos?“, Childhood and Parenthood, Institut of Education, London, 1995., strana 56.

autonomnosti, povećanju samopouzdanosti, osnaživanju sposobnosti odlučivanja i oponašanja standarda ponašanja odraslih.⁴

Poštovanje ljudskih prava deteta jeste obaveza odraslih, a ne samo izazov između onih koji prava krše i onog deteta čije pravo se povređuje. Tako je jedan od razloga proučavanja teme namera da se nivo kolektivne svesti o tome da svako dete zaslužuje zaštitu, podigne. Svi smo odgovorni za poštovanje i unapređivanje prava deteta. Rad je pisan sa idejom da će kršenje prava deteta na zaštitu telesnog integriteta i načini vaspitavanja koji povređuju dostojanstvo postati istorija. To je moguće, jer su i drugi oblici diskriminatornog ponašanja, nakod dugih borbi, to postali. U ovom trenutku u Srbiji telesna kazna je i dalje način vaspitavanja, između ostalog opravdana i nacionalnim nasleđem. U Srbiji se smatra da postoji neophodnost telesnog kažnjavanja u vaspitanju, ako želimo da dete postane „dobar čovek“. Ovakvo mišljenje, koje jeste stereotip, o pozitivnom i plodonosnom dejstvu batina, koje se smatraju snažnim vaspitnim sredstvom, može se susresti i u mnogim poslovicama: „Ko nije tučen nije naučen“, „Deca od batina rastu“. Dete u narodnoj filozofiji vaspitanja u srpskoj patrijarhalnoj kulturi, „može postati društveno biće, samo pod pritiskom grdnji, psovki, pretnji i batina“.⁵ Opšta shvatanja o nasilnim metodama nad detetom, načinima disciplinovanja i modelima vaspitavanja dece, uključujući i shvatanja stručnjaka, poruke medija kao i stavove najšire javnosti u Srbiji, ukazuju da je preovlađujuće stanovište koja smatraju da je telesno kažnjavanje dece „povreda dečjih prava i koja zahtevaju potpunu zabranu telesnog kažnjavanja dece“. Istovremeno, neki drugi stručnjaci zauzimaju stanovište da je „razumno“ telesno kažnjavanje nešto što se smatra roditeljskim pravom, te da ono „ne treba da bude izjednačeno sa fizičkim nasiljem i zlostavljanjem jer je deo vaspitnih metoda.“⁶

U našoj sredini se postavlja pitanje mogu li roditelji graditi autoritet bez ikakve upotrebe telesne kazne. Sukobi među roditeljima, koji sadrže verbalne i fizičke agresivne načine postupanja, prenose se kao model i na odnos sa detetom. Prave se razlike u odnosu na „blago fizičko kažnjavanje deteta“ koje se ne smatra nasiljem nad detetom i težih oblika nasilničkog ponašanja. Takođe se smatra da „udaranje deteta bez razloga“ treba razlikovati od „blage telesne kazne“. Vode se rasprave o tome da li bi zabranjujuća norma doprinela izmeni tradicionalnih kulturnih obrazaca ili bi otvorila put zloupotrebama. Međutim, za razliku od tradicionalnog pristupa, današnji odnos deteta i roditelja omogućava detetu da učestvuje u donošenju odluka i da iznese svoje mišljenje.

⁴ Videti u Frenes, I., „*Dimenzije detinjstva*“, u Qvortrup, J., et al. Eds. *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, Aldershot: Avebury, 1994., 145 – 165, strana 66.

⁵ Trebješanin, Ž., „*Psihološki aspekti prakse kažnjavanja dece u srpskoj patrijarhalnoj kulturi*“, 2015., *Krugovi detinjstva*, broj 1 – 2, Novi Sad, strana 36.

⁶ „*Nasilje prema deci u Srbiji: determinante, faktori i intervencije* – Nacionalni R3P izveštaj, UNICEF i Secons, grupa za razvojnu inicijativu, Beograd, 2017., strana 22.

Tek u realnom životu možemo zaključiti koliko se prava deteta zaista prepoznaju i poštuju, i koliko je zaštita prava važna. Pravna dokumenta, pa i ustav daju široka pravila, teorija ih dalje gradi, prati nastanak i razvoj, međunarodno postavljene standardi nameću obaveze i omogućavaju mehanizme zaštite. Na pravni život jednog prava i njegovo ispoljavanje u konkretnim društvenim okolnostima utiče mnoštvo uzroka. Neki od njih bitno određuju put njegovog razvoja i moguće načine zaštite. Tradicionalni odnos roditelja i dece zasnovao se na ideji zaštitničke uloge odraslih, dok je dete bilo u ulozi objekta. Veliki broj prava deteta nije bio prepoznat. Međutim, razvojem društva, dete od objekta postaje subjekt odnosa, nosilac prava, nastaju pravni okviri i temelji na kojima se razvijaju i napreduju odnosi roditelja i dece. U zavisnosti od društvenog trenutka pojedina prava se razvijaju brže, dok su druga i dalje predmet borbe za ostvarenje.

Pravo na zaštitu deteta od svakog telesnog kažnjavanja povezano je sa pravom na poštovanje ličnosti, dostojanstva, pravom na pravilan i potpun razvoj, pravom na negu i zaštitu i adekvatno okruženje, na učestvovanje u stvarima koje se tiču deteta i na pravo na izražavanje mišljenja. U smislu kreiranja sredine za ostvarivanje prava uloga porodice je najvažnija. Savet Evrope je pre više od trideset godina doneo Preporuku o roditeljskim dužnostima, sa željom da približe ideju razvojnih kapaciteta i individualnih karakteristika dece.

Imajući sve to u vidu, ovaj rad bavi se preporukama, u skladu sa kojima bi se kultura prava deteta u smislu izbora načina vaspitavanja, podigla na viši nivo. Pitanje telesnog kažnjavanja dece, nekada uobičajeni metod vaspitavanja, postaje protivpravno ponašanje, koje danas najveći broj zemalja zabranjuje zakonskom normom.⁷ Međutim, radi ukidanja takvog postupanja prema deci pravna norma nije dovoljna. Kompleksno pitanje zaštite zahteva sveobuhvatan pristup da bi se odnos prema deci do te mere izmenio da svaki udarac postane i zabranjen. Osetljivost teme dovodi do takvih previranja u pravnom životu, da se u jednoj državi (Norveška) telesno kažnjavanje dece zabrani 1987. godine, da bi Vrhovni sud 2005. godine jednom presudom dozvolio određene situacije u kojima je dozvoljeno da roditelj udari dete. Nakon pet godina svaki udarac deteta je postao zabranjen.

Neke savremene demokratije nisu ni danas u potpunosti zabranile telesno kažnjavanje dece, iako mnoštvo usvojenih dokumenata na međunarodnom nivou detaljno reguliše

⁷ Od 1979. godine do polovine 2018. godine, ukupno je pedesettri zemlje zabranilo telesno kažnjavanje (Švedska, Finska, Norveška, Austrija, Kipar, Danska, Latvija, Hrvatska, Bugarska, Izrael, Nemačka, Turkmenistan, Island, Ukrajina, Rumunija, Mađarska, Grčka, Holandija, Novi Zeland, Portugalija, Urugvaj, Venecuela, Španija, Togo, Kosta Rika, Moldavija, Luksemburg, Linhenštajn, Poljska, Tunis, Kenija, Kongo, Albanija, Južni Sudan, Makedonija, Honduras, Malta, Brazil, Bolivija, Zelenortska ostrva, Argentina, San Marino, Estonija, Nikaragva, Andora, Benin, Irska, Peru, Mongolija, Paragvaj, Slovenija, Litvanija i Crna Gora, dostupno na <https://www.savethechildren.net>

oblast prava deteta.⁸ Tako se države ugovornice obavezuju da, na odgovarajući način, upoznaju decu i odrasle sa pravima koje postavljaju visoki standardi zaštite. Takvi standardi postavljeni su Konvencijom o pravima deteta, u skladu sa kojom države potpisnice imaju obavezu uređenja nacionalnih propisa po pitanju zaštite prava deteta, sprovođenja odredbi Konvencije u praksi i aktivnog promovisanja prava deteta. Činjenica je da ovaj dokument nije eksplicitno zabranio telesno kažnjavanje dece, iako je postavio jasne granice postupanja odraslih u ophođenju sa decom.⁹ No, iz tog razloga Konvenciju prate brojne preporuke Komiteta za prava deteta, tela koje vrši nadzor nad njenim sprovođenjem. Jedna od preporuka naglašava kako poštovanje ljudskih prava nalaže eliminisanje svih vrsta telesnog kažnjavanja koja nanose bol i nelagodu, ma kako blaga ona bila. Telesno kažnjavanje je uvek ponižavajuće.

Društveni značaj teme je mnogostruk, jer u demokratskom trenutku u kome je pravo deteta na participaciju preduslov pravilnog razvoja – pitanja dopuštenosti ugrožavanja prava na dostojanstvo ličnosti i fizički i psihički integritet je nezamislivo. Praktičan značaj istraživanja teme uslovljen je ulogom roditelja i drugih odraslih u poštovanju prava deteta. Stavovi stručne javnosti imaju određujuću ulogu u formiranju vrednosti i ulogu u odnosu na način ostvarivanja prava. Rad istražuje osetljivu društvenu temu, podstaknut i sporom laičke i stručne javnosti godinama unazad, ali i sporom između stručnjaka. Istovremeno međunarodna zajednica vodi borbu da svako dete na svetu bude zakonom zaštićeno u svakom okruženju, uključujući ono koje je najotpornije na promene – porodično okruženje.

Doprinos rada ogleda se i u ukazivanju na potrebu uključivanja društvene zajednice u menjanje postojeće prakse. U skladu sa prirodom predmeta istraživanja, rad je posvećen i izučavanju porodice i porodičnih odnosa kroz različite pojavne oblike, sa ciljem boljeg razumevanja postojećih kulturnih obrazaca i mogućih rešenja. Traganje za odgovorom kakve sve napore je potrebno uložiti kako bi se problem koliko je moguće umanjio, ako ne iskorenio, dovelo je i do pitanja obrazovanja odraslih veštinama roditeljstva. Opšti okvir potrebnih aktivnosti temelji se na već postojećim rešenjima međunarodne zajednice. Kultura ponašanja i zakonske norme mogu se približiti i razumeti na način da norma nije ograničavanje roditelja u pravu, već put ka temeljnijoj zaštiti deteta. Fenomen prisustva

⁸ U Americi se telesna kazna u školskoj sredini primenjuje u čak dvadesetjednoj državi, iako su SAD bile jedna od sedamdesetosam država članica koje su još 1959. godine usvojile Deklaraciju o pravima deteta, kao i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Konvenciju protiv torture, čiji član 16. obavezuje državu na preduzimanje mera protiv okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja. Konvenciju o pravima deteta nije ratifikovala; više u *Izveštaju o telesnom kažnjavanju dece u američkim javnim školama*, na https://www.aclu.org/files/pdfs/humanrights/aviolenteducation_report.pdf

⁹ Dva člana Konvencije o pravima deteta, 19. i 37., zahtevaju od država zaštitu deteta od navedenih oblika nasilja: svakog fizičkog ili mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje, mučenje, drugo okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Dostupno na <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

elemenata telesne kazne u vaspitavanju se tumači u skladu sa onakvim značenjem kakvo mu pridaju roditelji. Zakonska norma imala bi i edukativni značaj, iako bi izmene zakonodavstva u smislu jasne zabrane telesnog kažnjavanja kao posebne radnje, upotpunile postojeći pravni okvir.

Telesno kažnjavanje je bilo zabranjeno u školama još u Kraljevini Jugoslaviji pre više decenija, a danas i dalje nije zabranjeno u porodičnom okruženju, kao jedan od metoda vaspitavanja deteta. U našoj sredini postoje određeni standardi zaštite, ali su oni nedovoljni, jer se radi o pravu kojim se štiti ličnost deteta, njegov telesni integritet i pravilan razvoj. Određena pravna pravila su utkana u društvenu stvarnost, ali je opravdano postaviti pitanje podizanja postojećeg standarda zaštite dece. Ako je zakonom zabranjeno udariti odraslu osobu, takav pravni položaj može izjednačiti i zabraniti svaki udarac deteta.

Teorijske nauke daju odgovore na pitanje zašto je telesno kažnjavanje pogrešno i kako utiče na razvoj deteta. Pored toga je potrebno obezbediti puno poštovanje prava deteta na zaštitu od udarca i u praksi. Nastojanja da se ovakav stepen zaštite omogući, otežana su uticajem tradicije i kulture, kao i nedovoljnom kulturom o ljudskim pravima u našoj sredini. Preporučene mere ne podrazumevaju samo izmene postojećih ili uvođenje nedostajućih normi, već i rad na obrazovanju odraslih članova društva, radi približavanja standardima na međunarodnom nivou. U tom smislu tragamo za odgovorima na pitanje koliko smo spremni na reformu svesti, kako bi reforma pravnog okvira bila moguća i zadovoljavajuća.

U odnosu na stanje prava deteta u našoj sredini, Komitet za zaštitu deteta iznova ukazuje da normativna zaštita nije na zadovoljavajućem stepenu, iako napredak na putu razvoja postoji. Kada je u pitanju porodična sredina, telesna kazna nije eksplicitno zabranjena pa se u vaspitavanju elementi nasilja mogu smatrati dozvoljenim. Iako kolebanja o ideji „razumne“ kazne nisu novost u našoj sredini, smatramo da je koncept bilo kakve telesne kazne danas neodrživ.¹⁰

Kultura porodičnih odnosa je jedan od najvažnijih činilaca pravilnog rasta i razvoja deteta. Danas su приметni naponi na razvoju i usavršavanju nastavnog osoblja u školama, kao reakcija na socijalno okruženje u kome deca odrastaju. Međutim i dalje se nedovoljno pažnje posvećuje važnosti razvoja roditeljskih kompetencija u skladu sa potrebom svake

¹⁰ Porodični zakon RS „Službeni glasnik RS“, brojevi 18/2005, 72/2001 – dr. zakon i 6/2015, pruža određeni stepen zaštite. Iako je tako, smatramo za nedostatak to što se zabrana elemenata telesnog kažnjavanja kao načina vaspitavanja ne odnosi i na porodicu. Zakon definiše „ponižavajuće postupke i kazne koje vređaju ljudsko dostojanstvo“ deteta. Međutim, telesno kažnjavanje kao način vaspitavanja deteta koji je široko u upotrebi, se ne pominje. Smatramo i da uzdržavanje od uvođenja jasne zakonske zabrane, može predstavljati pokazatelj da Republika Srbija nije dosledna u poštovanju svojih obaveza koje je prihvatila kao članica međunarodnih organizacija, ili da nedostaje potreban stepen političke volje.

zaštite deteta. To rezultira i nedovoljnim poznavanjem prava i obaveza, ali i otporom na putu napretka.

U poslednjih deset godina u našoj zemlji uočljive su promene i na institucionalnom nivou. Radna grupa za prava deteta organizovana je 2009. godine pri Narodnoj skupštini, a stalno telo Odbor za prava deteta formirano je 2012. Institucija Zaštitnika građana je ustanovljena 2007. godine, a godinu dana kasnije imenovana su četiri zamenika. Oblast delovanja jednog od njih su prava deteta. Savet za prava deteta, koji je postojao od 2002., prestao je sa radom da bi ponovo bio uspostavljen 2014. Njegova uloga u odnosu na Vladu RS je savetodavnog karaktera, ogleda se u podnošenju inicijativa i predloga, praćenju rada ministarstava i državnih ustanova i analizi razvoja prava deteta.¹¹

Opis metoda korištenih u radu

Kako se tema proučava sa pravničkog aspekta, prvenstveni pristup temi je u odnosu na normativnu prirodu problema. Međutim, radi pravilnijeg i potpunijeg načina sagledavanja različitih činilaca koji doprinose opstanku pojma, nameće se potreba celovitog sagledavanja iz ugla mnoštva nepravni nauka. To je naročito važno kada se ima u vidu uzročno – posledični odnos između vaspitnih metoda koje sadrže elemente telesne kazne u pristupu i daljeg razvoja deteta na putu sazrevanja i formiranja. U tom smislu je potrebno da otvoreno pristupamo i sagledavamo problem kroz njegov društveni karakter, uz sve relacije koje ga prate u odnosu na nepravne metode proučavanja. Upravo su nepravne metode započele dug proces izmena u pristupu problemu telesnog kažnjavanja.

Empirijske discipline poput sociologije u pravu, antropologije i sl., istražuju „okolnu životnu sredinu“ u kojoj se kreiraju, opstaju i primenjuju se pravne norme. Njihov značaj je za pravnike – naučnike, zatim one koji ih primenjuju u praksi i zakonodavca, u tome što ih mogu opskrbiti znanjima o realnosti u pravu i ispuniti postojeće nedovoljno konkretne vidove pojašnjenjima „empirijskih pravnih pojava“.¹² Zaključci i saznanja do kojih su ove nauke došle pomoći će nam da razumemo uzroke održavanja prakse telesne kazne u našem društvu i načine njenog suzbijanja.

Društveni odnosi i pojave koje iz njih nastaju nužno su pod uticajem istorijske komponente. Susrećemo se sa uticajima prošlih vremena i zadržanim tradicionalnim modelima. Metodološki je važno uočiti istorijski uticaj, a značaj se ogleda u razumevanju razloga kako prethodna iskustva utiču na sadašnjost društvene pojave. Istorijska dimenzija

¹¹ Iako je naša država ratifikovala Konvenciju o pravima deteta još 1990. godine, a osnov za donošenje posebnog zakona o zaštitniku prava deteta postoji u Ustavu RS, u članu 97., još uvek nije donet ni poseban zakon o pravima deteta niti o samostalnom zaštitniku prava deteta. Smatramo da bi ovakvi sveobuhvatni propisi u odnosu na prava jedne grupe značajno pomogli unapređenju zaštite i olakšali poštovanje međunarodnih standarda. Zakon o pravima deteta i zaštitniku prava se još uvek nalazi u fazi prednacrt.

¹² Videti u Hoecke, M., 2011., page 2 u Dajović, G., „Proučavanje prava – pravna nauka, teorija i filozofija“, Pravni zapisi, god VIII, broj 2, Beograd, 2017., strana 233.

je osobena jer je njen rezultat činjenica da „ni jedno društvo ne predstavlja „čist“ oblik“. Odnosno, elementi različitih epoha vidljivi su u svakom društvu, dok to društvo, u svojim promenama, prolazi. Tako poštovanje istorijskih činjenica, i istovremeno upotpunjavanje istorijskim okvirima u naučnom projektovanju, a kroz periode istraživanja, rezultira antropološkim i metodološkim značajnim zaključcima.¹³ Istraživanje razloga održavanja pojave telesne kazne u patrijarhalnom društvu i razumevanje tadašnjih porodičnih odnosa pomoći će nam u iznalaženju rešenja kako bezbolnije uticati na porodične odnose, uz zadržavanje njene samostalnosti, ali istovremeno i pronalaženja rešenja za promenu odnosa prema detetu.

U proučavanju pojave telesnog kažnjavanja važno je razumeti istorijsku komponentu koja snažno utiče na održanje pojave. Još je važnije uočiti da je potrebno raskrstiti sa istorijom. Tradicija je značajno odgovorna za opstanak takve metode vaspitavanja u našem društvu. Iako prisutan, svesni smo da je to samo jedan od metoda u izboru, o čemu svedoče iskustva drugih razvijenih društava. Istorijskim metodom u pristupu želimo prvenstveno da razumemo uzročne veze između određene društvene strukture i pojave, ali i da uvidimo drugačije pristupe. U tom smislu je uvek aktuelno pitanje koje je postavila marksistička teza o istorijskim mogućnostima, u skladu sa kojom je istorija takođe i zbir svega onoga što je moglo biti izbegnuto.¹⁴ Vaspitavanje kao istorijski pojam razvija se uporedo sa postojanjem društvenih grupa. Kao praksa postoji u različitim pojavnim oblicima u istorijskom razvoju ljudske zajednice. Istorijski metod ćemo koristiti u onoj meri u kojoj je potrebno da se sadašnjem trenutku razvoja porodice i porodičnih odnosa, objasne i prate neminovne promene u pojavnim oblicima.

Na osnovu brojne literature uočavamo dug put kojim se pojam vaspitavanja razvijao od spontanih moralnih ponašanja do aktivnosti u porodičnom okruženju, koja se pravno definišu kao prava i obaveze roditelja. Proces vaspitavanja i odgajanja deteta ne može se posmatrati izolovano od doprinosa nepravni nauka. O vaspitavanju ne možemo zaključivati bez proučavanja vrednosnih normi, koje se i same menjaju sa razvojem društvene svesti. Usklađivanje domaćih standarda sa međunarodno uspostavljenim sistemom vrednosti nužno vodi ka napuštanju tradicionalnih shvatanja. Komparativnim metodom u proučavanju uvideli smo iskustva zemalja u kojima je praksa koja se oslanja na nasilje u vaspitavanju, zabranjena zakonskim normama. Međutim, izazov komparativnog metoda je upravo činjenica da se u različitim društvima čak i u istom trenutku istorijskog razvoja, ne mogu uvek jasno definisati zajedničke karakteristike pojma. Razlog su upravo razlike u sistemu vrednosti. Jedno društvo ponašanje sankcioniše, dok je u istom trenutku, u drugom društvu dozvoljeno. Proučavanjem rešenja

¹³ Videti u Miljević, M., „*Metodologija naučnog rada*“, Filozofski fakultet Sarajevo, 2007., strana 49.

¹⁴ Isto, strana 51.

koja su već usvojena u drugim zemljama potražićemo primere koji bi se mogli primeniti u našoj sredini.

Osnove vaspitanja danas nalazimo u teorijama o individualnom vaspitanju, teorijama socijalizacije deteta i učenju o antropološkom razvoju ličnosti. Vaspitanje shvatamo kao jedan od činilaca koji obezbeđuju optimalan razvoj ličnosti. U savremenim uslovima predstavlja složen fenomen i zahteva odgovoran i multidisciplinarn pristup u proučavanju. Vaspitavanje je vrednosni pojam, koji živi i menja se, stoga je moguća i promena u smislu da postane odnos partnerstva i tolerancije. Još je Maslov uočio da pojedinačni naučni pristupi ne mogu biti samostalni i nužno zasebni, ukoliko želimo da izučimo kompleksne pojave. Naučni pristup je jedan od puteva ka znanju, uslovljen socijalnim činocima i realnošću.¹⁵ U traženju odgovora na osetljiva pitanja, različite tehnike proučavanja vode većoj sigurnosti u zaključivanju. Doprinos psiholoških metoda istraživanju pitanja prava deteta je veliki. Maslovljeva teorija o hijerarhiji potreba osobe i danas je prihvatljiva jer je postavila standarde humanosti koji predstavljaju minimum uslova za ostvarenje celovitog razvoja ličnosti. U skladu sa ovom teorijom ljudske potrebe su definisane u hijerarhijskom redu od osnovnih ka složenijim, od fizioloških potreba do potrebe za sigurnošću, ljubavlju, pripadanjem i poštovanjem.¹⁶ Osnova teorije je u poštovanju ličnosti, a humanistički pristup obuhvata demokratski proces u vaspitanju između ravnopravnih učesnika. U tom smislu vaspitanje treba da teži usvajanju univerzalnih vrednosti, među kojima je i osećaj za pravdu. Humanistički pristup kako ga danas razumemo, teži brisanju granica između formalnog i neformalnog, a naglašava razvojne funkcije. U našoj sredini je potrebno izmeniti vaspitne obrasce, i u tom smislu ćemo razmotriti potrebu edukacije o ljudskim pravima i savremene modele vaspitavanja i izbor metoda koji ne sadrže silu u pristupu prema detetu.

Izučavajući dublje pojam vaspitavanja, susrećemo se sa terminima kao što su socijalizacija i enkulturacija. Socijalizacija uopšteno obuhvata sve planirane vaspitne aktivnosti i neplanske uticaje, dok pojam enkulturacije jeste prihvatanje kulture, načina ispoljavanja i učestvovanja. Roditeljstvo je veština koja se zasniva delom i na kulturnim normama, savladava se iskustveno u interakciji sa detetom i najbližim okruženjem. Odgovornost svih članova okruženja postaje vidljiva ukoliko se opredelimo za humanistički pristup, koji je najpoželjniji. Jedan od aspekata u pristupu jeste i otvaranje svesti ka manje konvencionalnim rešenjima i poštovanje potreba deteta. Opstanak pojave telesne kazne u našem društvu povezuje se nedostatkom empatije. U današnje vreme se odnos roditelja i deteta i izbor metoda vaspitavanja menjaju, u smislu različitih modela za mlađu decu a omogućavanje većeg stepena samostalnosti adolescentima. Proučićemo savremene primere pozitivnog vaspitanja sa ciljem pronalaženja načina njihovog prihvatanja u našoj

¹⁵ Videti u Maslow, A. H., „*Motivation and Personality*“, Harper & Row Publishers, 1954, page 34.

¹⁶ Isto, strana 98.

sredini, koja je još uvek u određenoj meri okrenuta prevaziđenim tradicionalnim vrednostima.

Najčešće se smatra da je vaspitavanje primarno aktivnost i obaveza roditelja. Neretko se podrazumeva i datost roditeljske veštine. Međutim brojne savremene teorije nastale su na osnovu proučavanja nepravni nauka još za vreme Aristotela. Tada se pedagogija još uvek nije izdvojila kao nauka od filozofije. Ovim izdvajanjem postala je samostalna disciplina koja proučava vaspitanje i obrazovanje dece i mladih ljudi. Fenomen vaspitanja je na razvojnom putu uvek bio usko povezan i neodvojiv od društva kao celine, i tako uslovljen društveno – istorijskim kontekstom razvoja.¹⁷ Pitanje koje je uvek aktuelno odnosi se na dilemu da li obrazovanje i vaspitanje posmatrati kao složen jedinstven proces ili su opravdana razdvajanja intelektualnog i moralnog napretka. Savremeni pristup se temelji na stavu da i porodica i škola nose odgovornost u odnosu i na obrazovanje i na vaspitanje deteta. Tako nastavnici imaju uticaj i na usvajanje i razvijanje moralnih normi, a ne samo u oblasti sistemskog školskog obrazovanja. Izučavanjem odnosa između roditelja i škole i drugih institucija, i njihove saradnje, pokušaćemo da objasnimo potrebu dubljeg povezivanja unutar društvene zajednice, u zajedničkim naporima da se postigne viši nivo razumevanja potrebe poštovanja deteta. Uz eventualne izmene pravnih rešenja, izuzetno je važno uporedo menjati i svest u zajednici.

Istorijskim metodom pojavu proučavamo kroz vreme, jer je pojam telesne kazne kontinuirano i uporno opstajao kroz kulture različitih naroda. Istorijskim pristupom dolazimo do zaključka koji su zajednički ili slični uzročnici dominantni. Takođe posmatramo prenos kulturnog obrasca kroz generacije u jednom konkretnom društvu. Dete je dugo bilo nevidljivo, a pojam detinjstva nije postojao. Kroz istoriju dete nije imalo pravo na period detinjstva, smatralo se teretom u siromašnim porodicama, radnom snagom, a do osamnaestog veka je postojao i određeni stepen društvene ravnodušnosti na ranu smrtnost dece, dok je napuštanje deteta bilo česta pojava. Kulturne norme u ophođenju prema detetu su, kroz istoriju, sledile standarde razvojnog trenutka. Istorijski pristup pomaže da sagledamo koji standardi su se menjali usled razvoja društvenih okolnosti, a zašto su se druge pojave zadržale. Telesna kazna je od legitimne metode disciplinovanja do zabrane prešla dug put, uz uporan opstanak u porodičnom okruženju.

Istorijski metod prikazuje i evoluciju pojmova deteta i detinjstva i pronalaženje njihovog mesta u nauci i normi. Kroz istoriju vaspitavanja i razvoj formalnog obrazovnog sistema prepoznata je potreba za definisanjem metoda vaspitavanja i obrazovanja. Konceptija istorije detinjstva razvila se sedamdesetih godina prošlog veka i postavila osnovne kriterijume u proučavanju pojave i definisala najvažnije periode razvoja. Ova konceptija

¹⁷ Videti u Vekić, M., „*Analiza hrvatskih pedagoških pojmova*“, Filozofski fakultet Zagreb, 2014., strana 12.

je dalje uticala na brojne teorije koje poznajemo danas.¹⁸ Istorijski posmatrano možemo uočiti određene zajedničke karakteristike za svako dete na svetu bez razlike u odnosu na mnoštvo kultura. Na taj način prepoznajemo i izazove sa kojima se dete susreće u ostvarivanju prava.

Pojmovi obrazovanja i vaspitanja imaju istorijsko utemeljenje i moguće ih je pratiti od antičkih mislilaca, iako u nauci dugo nisu imali mesto. Smatra se da je obrazovanje proizvod vaspitanja koje se pokazuje u spoljašnjem ponašanju i unutrašnjem držanju čoveka. U antičko vreme obrazovanje je podrazumevalo brigu za oblikovanje duše i tela, „skladan razvoj duhovnih i fizičkih snaga ličnosti, proces sticanja ličnog identiteta i kolektivne identifikacije“.¹⁹

Kroz vreme se održala potreba stalnog obrazovanja radi svestranog razvoja ličnosti, a vaspitavanja kao procesa koji se ne odnosi samo na određene periode u razvoju. Vaspitanje se različito shvatalo i određivalo kroz razvoj društvene i naučne misli. Pojam možemo odrediti kao svesnu ili nesvesnu, namernu ili nenamernu, trajnu društveno – istorijski i klasno uslovljenu aktivnost, usmerenu na stvaranje znanja, sticanje iskustva, formiranje navika, prenošenje običaja i shvatanja starijih generacija, sve sa ciljem osposobljavanja mladih ljudi za adekvatno preuzimanje društvene uloge i obezbeđenja kontinuiteta društvenog razvoja.²⁰ Vaspitanje je velikim delom uslovljeno istorijskim faktorima, stoga istorijskim metodom zaključujemo kako se proces razvijao usled promena društvenih vrednosti. U skladu sa epohama, najopštije se definiše na robovlasničko, feudalno, buržoasko, a paralelno etatističko, zatim socijalističko vaspitanje, vaspitanje u periodu tranzicije i savremeni vid vaspitanja. U odnosu na cilj, javile su se dve grupe shvatanja, prva pod uticajem religijskih koncepcija, smatra da cilj vaspitanja određuje celokupan vaspitni proces. Druga grupa teoretičara, predstavnici pozitivističkih pravaca, smatraju da je cilj dat unapred u prirodi svake ličnosti, a smisao vaspitanja je u slobodnom razvoju prirode svakog čoveka, dok je postavljanje društvenih ciljeva nemoguće.²¹ Radi dubljeg proučavanja ciljeva vaspitavanja, razvilo se dalje teleološko učenje, koje se kao sastavni deo nauke o vaspitanju, bavi utvrđivanjem odnosa prema ciljevima i zadacima vaspitanja. Istraživanjem uticaja različitih faktora, pokušaćemo da zaključimo gde su granice slobode roditelja i drugih odraslih i do koje

¹⁸ Za dalje upoznavanje pogledati Demozov prikaz koncepcije iz 1974. godine, u skladu sa kojim su definisani stilovi i odnosi roditelja i dece. Demoz izdvaja infaticidni stil (do VI veka), odbacujući (do XIII), ambivalentni (do XVII), dominirajući (XVIII), socijalizujući (do sredine XX veka), i permisivni stil, gde je najizraženija osetljivost za potrebe deteta, prepoznavanje prava na izbor i poštovanje ideje da dete nije objekat.

¹⁹ Videti u Gvozdrenović, S., „*Obrazovanje i drugi srodni pojmovi*“, Filosofija, obrazovanje i nastava, Zavod za udžbenike i naučna sredstva, Podgovrica, 2005., strana 82.

²⁰ Detaljnije o razvoju pojmova videti u Ožegović, D., „*Ishodišne kompetencije vaspitanja u svetlu društveno – istorijskih faktora*“, Nastava 1 – 2, Republički pedagoški zavod, Banja Luka, 2009., strana 1.

²¹ Isto, strana 3.

mere poštovanje religijskih i drugih uverenja mogu ugroziti prava deteta, a kada je poželjno neke izbore zabraniti.

Moralnost, vaspitavanje i vrline izučavao je još Sokrat, a Platon je u svojim radovima proučavao činioce razvoja, dao definiciju tipova ličnosti i odredio pojam vaspitavanja deteta kao „uvežbavanje deteta na prikladan način“. Njegov rad se dalje razvio u teorije savremene psihologije kakve poznajemo. Blizak istorijskom je i filozofski metod proučavanja. Najraniji filozofi razvijali su ideje o potrebi obrazovanja i vaspitanja deteta. Tako Lok u liberalnom i tolerantnom pristupu podržava roditeljski autoritet u obrazovanju deteta, u skladu sa njihovim načinom porodičnog života. Lok je uvideo da se u demokratskom društvu moraju garantovati prava i slobode odraslih građana i istovremeno zaštititi najbolji interes deteta.²² U svom filozofskom pristupu smatrao je da je najbolji interes deteta standard i da se aktivnosti prilagođavaju specifičnim potrebama svakog deteta.

Proučavajući filozofski aspekt uočavamo da su pojmovi obrazovanja i vaspitanja bili bliski i primećujemo začetak pojma participacije deteta. Participacija se uočava kroz ideje o razvoju demokratskih navika u najranijem dobu obrazovanja deteta. Tako Džon Džui (John Dewey) smatra da je neophodno učestvovanje učenika u određenoj situaciji, a da je vaspitač taj koji obezbeđuje brojne mogućnosti. Džui je isticao vrednosti odvijanja procesa obrazovanja u brojnim kontekstima, kao što je porodica, komšiluk, crkva, jer se na taj način dete upoznaje „sa interesima, svrhama, informacijama, veštinama i praksama starijih članova društva“.²³ Proučavanjem savremenog pristupa detetu, gde se njegovo mišljenje uvažava, pokušaćemo da damo odgovor na pitanje u kojoj meri je potrebno da se izmene stavovi roditelja i dete postane ravnopravniji partner u procesu vaspitavanja.

Sociološki metod proučavanja, koji se delom zasniva na iskustvima istorijskog metoda, pruža uvid u konkretne društvene faktore i pojašnjava povezanost postojećih dominantnih kulturnih obrazaca. Sociološki pristup uvažava razvijanje individualnih karakteristika ličnosti, pored usvajanja pravila društvenog i moralnog života. Sociološki metod, koji smatramo jednim od mlađih u akademskom smislu omogućava da posmatramo predmet proučavanja u savremenom konkretnom trenutku, nezavisno od toga kako vreme utiče na razvoj pojma. Pažnju usmeravamo na uticaje sredine na oblikovanje ličnosti deteta i uslovljenost činilaca. Tako se proučavaju uticaji porodičnog okruženja, školske sredine, vršnjaka, stepena tehnološkog razvoja. Na osnovu svega toga možemo zaključiti kako dete usvaja određene modele ponašanja i moralne norme. Osnovni kriterijumi formiraće se u porodici, a dalju nadgradnju daje društvena zajednica. Sociološki pristup prati i uticaj

²² Videti u Locke, J., „*Two treatises of government*“ (1960., ed. P. Laslett), Cambridge, University Press, page 56 u Janković, I., „*Obrazovanje i (deliberativna) demokratija*“, Theoria 2, Institut za filozofiju, Beograd, 2015., strana 89.

²³ Videti u Dewey, J., „*Democracy and Education: an introduction to the philosophy of education*“, The Free Press, New York, 1966., page 3.

globalnog društvenog razvoja, i određuje koji su to ključni momenti koje je potrebno podrobnije istražiti.

Sa sociološkog aspekta, vaspitanje je skup svesnih, intencionih i organizovanih aktivnosti društva na pripremi pojedinca za preuzimanje društvenih uloga, kao i podsticanje ukupnog razvoja same ličnosti. Uz obrazovanje, kao uži pojam, predstavlja deo jedinstvenog procesa koji doprinosi razvoju u celini.²⁴ Pitanja društvenog konstruisanja detinjstva naročito je razvila sociologija detinjstva. Podstakla je mnoštvo rasprava i preispitivanja tradicionalnih pristupa u odnosu na položaj deteta u društvu. Ukazala je na značaj proučavanja odnosa odraslih i deteta u smislu pridavanja značaja, jer u suprotnom postoji opasnost da prikazi dečjih kultura budu smešteni na obodima društvenih i socioloških interesnih polja. Pioniri, kao što je bio slučaj sa Opijevima, pre više od četrdeset godina, doživeli su sličnu sudbinu, koji su, uprkos obilato prikupljenoj arhivi, prikazali sliku detinjstva kao jednog odvojenog sveta, od aktivnog sveta odraslih.²⁵ Sociološki pristup temi doprineće boljem razumevanju stepena razvoja različitih kultura. Pokušaćemo da sagledamo na koji način je moguće univerzalno postavljene standarde na koje se oslanjaju prava deteta uklopiti u pojedinačne kulturne obrasce.

Dostignuća psihološke nauke važna su u proučavanju pojmova koji se odnose na dete, jer sama psihologija za predmet ima razvoj osobe od prenatalnog perioda do odraslog doba, kroz faze sazrevanja. Moderno pravo takođe prepoznaje potrebu pravne zaštite deteta, kako posle tako i pre rođenja.²⁶ Oblast psihološke nauke definisala je periode u razvoju osobe, a takođe uvela i nove pojmove kao što je adolescencija – razdoblje u kome se kod deteta razvija samopoštovanje, poverenje i samostalnost. Stepem ostvarivanja određenih prava deteta direktno je povezan za dostignutim stepen zrelosti ili uzrastom.²⁷ Psihološke metode proučavanja ukazuju koji sve činioci iz najbližeg okruženja i na koji način utiču na razvoj deteta.

Grana dečje psihologije proučava psihički život kroz period detinjstva. Od svog nastanka usmerena je ka primeni u praksi kroz oblasti rada sa detetom, naročito kroz obrazovanje i vaspitanje. Najnovija istraživanja potvrđuju da su razvoj i vaspitanje međusobno zavisni, a stručnjaci se slažu da se uz pomoć razvojne psihologije proučava individua u razvoju u promenljivom svetu.²⁸ Dete se prvenstveno proučavalo kao objekt vaspitavanja, sve dok periodi razvoja nisu vrednovani. U doba realizma dete i detinjstvo postali su predmet

²⁴ Više u Gvozdenović, S., „*Obrazovanje i drugi srodni pojmovi*“, Sociološka luča, Nikšić, 2/2011.

²⁵ Praut, A./Džejms, A., „*Nova paradigma za sociologiju detinjstva: Poreklo, obećanje i problemi*“, London, 1990., strana 94.

²⁶ Pravnu zaštitu deteta pre rođenja pominje još Deklaracija o pravima deteta UN iz 1959. godine.

²⁷ Primer nalazimo kod prava deteta na formiranje sopstvenog mišljenja, prava na slobodno izražavanje mišljenja o pitanjima koja ga se tiču, s tim što se pažnja posvećuje u skladu sa godinama života i zrelošću, kako je definisano u Konvenciji o pravima deteta, članom 12.

²⁸ Videti u Brković, A., „*Razvojna psihologija*“, Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, Čačak, 2011, strana 7.

naučnog pristupa, a pažnja se sve više usmeravala na položaj deteta u društvu, načine ophođenja sa detetom, a započeo je i proces razvijanja kulture detinjstva. Ove pojave nalaze prostor u velikom broju naučnih oblasti, istoriji, sociologiji, pedagogiji, i prepoznaje se potreba povezivanja disciplina. Pored psihologije, kao „osnovne“ nauke, uporedo se razvija mlada grana nauke nazvana pedagoška ili edukativna psihologija. Razvoj novih oblasti istraživanja jeste posledica novih iskustava modernog doba, koje nosi kompleksniji pristup vaspitanju, u odnosu na klasične metode proučavanja.

Prepoznavanje dece kao grupe vodilo je ustrajavanju psiholoških objašnjenja. Dugo su „biološke činjenice o životu, rođenju i ranom detinjstvu“ korištene kakobi se pojasnile društvene okolnosti detinjstva, dok ni jedna „kulturalna komponenta“ nije uzimana u dovoljnoj meri u razmatranje. Međutim, pojava izmene svesti u smislu da se objašnjenje kategorija „dete“ i „detinjstvo“ diferenciraju kroz vremenske i prostorne okvire, destabilizovao je tradicionalne modele dečjeg razvoja i socijalizacije“. Novi pravci u proučavanju podstiču „interesovanje za decu kao društvene aktere i detinjstvo kao određenu vrstu društvene stvarnosti“.²⁹ Međutim, društvena stvarnost je živa kategorija, menja se delovanjem i aktivnostima njenih aktera. Da si se bolje razumeo društveni život potrebno je razumeti kakav je značaj za njegove aktere. Jedna od grupa učesnika su deca. Da bi se društvena stvarnost izmenila u smeru jačanja položaja deteta u društvu, a time i ostvarivanju prava deteta u većem obimu, potrebno je razumeti koncept detinjstva i deteta. Osnovni zadatak psihologije, u odnosu na proučavanje deteta, jeste konstrukcija modela dečjeg razvoja. Razvoj obuhvata pojavno drugačije vidove detinjstva, a da istovremeno uvažava prava deteta na osnovnom nivou, dečje potrebe, uvažavajući i pravo da dete učestvuje u „procesu određivanja toka sopstvenog razvoja“. Pri tome je važno uočavanje promene fokusa istraživanja i teorije sa deteta kao objekta istraživanja na dete učesnika. Tako se u cilju sticanja adekvatnih znanja o razvoju uvažava perspektiva deteta, i ona nije više nužno „odraslocentrična“.³⁰ U radu ćemo se oslanjati i na rezultate psiholoških istraživanja, jer je ova nepravna nauka dala veliki doprinos razumevanju porodičnih odnosa, uzroka, prepoznavanju posledica određenih ponašanja. Stručnjaci iz ove oblasti su uključeni u rad sa decom svih uzrasta i njihov doprinos iznalaženju rešenja je od izuzetnog značaja.

Neki autori smatraju da postojeća dostignuća pedagogije kao nauke, ne prepoznaju dovoljno novih pristupa u savremenom procesu obrazovanja i vaspitanja, koji su teorijski zasnovani. Međutim, posmatranje iz ugla pedagogije je neophodno u proučavanju savremenih metoda. Novi koncepti nose ideju partnerskih odnosa između vaspitača i vaspitanika. Tako se kreira humanistička koncepcija koja podrazumeva da su subjekti

²⁹ Praut, A./Džejms, A., „Nova paradigma za sociologiju detinjstva; poreklo, obećanje i problemi“, u „Constructioning and Reconstruction ing Childhood: Contemporary Issues in the Sociology of Childhood, the Falmer Press, London, 1990., strana 87.

³⁰ Videti u Vranješević, J., „Razvojno – psihološki aspekt Konvencije o pravima deteta“, Pedagogija, broj 4, Beograd, 2006., str. 469 – 478.

odnosa vaspitanja svi članovi društva. Moderna pedagogija insistira na „većoj primeni humanističkog i emancipatornog pristupa procesima u nastavi“, obrazovanju i vaspitanju, nevezano za okolnosti u kojima bi se ti procesi mogli odigravati, da li u ustanovama za obrazovanje dece, porodičnom okruženju ili u slobodno vreme.³¹ Vaspitavanje je humana aktivnost odraslih, uz uvažavanje osobnosti svakog deteta i njegovih potreba. Izučavanjem dostignuća pedagoške nauke potražićemo odgovor na pitanje koliko obrazovanje i dece i odraslih o pravima deteta može doprineti izmeni ustaljenih obrazaca i prihvatanju novih (ili samo drugačijih) izbora metoda u vaspitavanju deteta.

U skladu sa individualističkim teorijama dete je prirodno personalno biće u razvoju. Sociološki pristup uči da je dete društveno biće, a antropološke teorije uvode novu dimenziju. Po ovoj teoriji je porodica najpovoljnije okruženje za razvoj deteta i njegovu generičku suštinu. Jednim od razloga današnje krize porodice smatra se nedovoljno poklanjanje pažnje rodovsko – generičkoj dimenziji ličnosti deteta. Porodica povezuje unutrašnje, nasledne činioce sa onim sa čime se dete susreće spolja, u socijalnom kontekstu.³² Porodicu u ostvarivanju vaspitne funkcije objašnjavamo antropološkim naučnim metodom.

Doprinos plodova nepravni društvenih nauka ogleda se i u menjanju prakse. Dostignuća proučavanja društva i posebno deteta kao učesnika, pomažu da uočimo razloge kreiranja i održavanja životnih obrazaca. Istovremeno ukazuju koje sve korake je poželjno preduzeti da bi se pravima deteta pružila dodatna zaštita. Dominantni koncepti opstaju uprkos uočavanju nedostataka. Tako postoji otpor prema ideji potpune zabrane telesne kazne u svim okruženjima u kojima dete boravi, i ako su društvene nauke objasnile štetnost i definisale brojne posledice. Neki kritičari zabrane zauzimaju stav da štetne posledice nije moguće nedvosmisleno dokazati, jer mnoštvo faktora u periodu razvoja može rezultirati istim ili sličnim posledicama, kao i telesno kažnjavanje.³³ U skladu sa antropološkim pristupom, roditelji imaju izbor metoda koje uključuju ubeđivanje, vežbanje, stvaranje navika, metode podsticanja i metode sprečavanja. Iz ovoga proizilaze određeni principi vaspitavanja, kao: princip poštovanja ličnosti deteta, princip potpune angažovanosti, princip pozitivne orijentacije, princip međusobnog poverenja, princip doslednosti i

³¹ Videti u Mikanović, B. R. „*Humanističko vaspitanje i emancipacija ličnosti*“ Humanistički ideali obrazovanja, vaspitanja i psihologije, Zbornik radova Filozofski fakultet Niš, 2015., strana 225.

³² Više o važnosti razumevanja porodičnog uticaja na način odrastanja i formiranja deteta u Vukoje, J., „*Osnovne funkcije savremene porodice*“, Svarog, Banja Luka, 2012., strana 141. Autor ističe složenost vaspitno – obrazovne funkcije porodice i njenu ulogu u formiranju budućih ponašanja. Slažemo se da je porodicu nemoguće uporediti ni sa jednom vaspitnom ustanovom, jer porodični odnosi odraslih i dece predstavljaju istovremeno i pedagoški odnos.

³³ Iako je tačno da nije moguće precizno odrediti u kom odnosu rezultira telesno kažnjavanje kada se poredi sa drugim činocima, na razvoj ličnosti deteta, smatramo da tako defisani dokazi nisu ni potrebni, jer potreban normativni standard u odnosu na nivo zaštite deteta od telesnog kažnjavanja već postoji u međunarodnim normama. Čini se da detetu priznajemo status subjekta prava, ali ne i odgovarajući zaštitni okvir. Takođe se čini da tamo gde je najpotrebnije podići nivo zaštite, u porodici – pravna zaštita uporno izostaje.

najzad, individualnog prilaženja.³⁴ Svi pomenuti principi usko su povezani sa standardom najboljeg interesa deteta i omogućavaju izbor metoda koji u najvećoj meri poštuju prava deteta na pravilan razvoj i dostojanstvo ličnosti. Svi pomenuti pristupi nepravni nauka daju značajan doprinos traženju rešenja za napuštanje starih obrazaca u odnosu prema detetu. Iako tražimo način kako da kroz pravni koncept, izmenom postojećih ili uvođenjem novog rešenja, iskorenimo pojavu telesnog kažnjavanja i zaustavimo takvu praksu, doprinos nepravni nauka je od velikog značaja. Uvažavaćemo znanja i rešenja koja nam nude, kao pomoć pri iznalaženju prihvatljivog standarda.

TELESNO KAŽNJAVANJE KAO MODEL VASPITAVANJA DECE

MODELI VASPITAVANJA DETETA

Zaštita razvoja dece je jedan od osnovnih principa međunarodnog prava. Međutim dok je tumačenje pojmovnog određenja šta sve pravilan razvoj podrazumeva centralna briga disciplina kao što su psihologija, sociologija, pedagogija, nema mnogo analiza zakonskog prava deteta na pravilan razvoj.³⁵ Pravilan razvoj uključuje i vaspitni stil roditelja, pod kojim se podrazumevaju „relativno dosledni načini ponašanja putem kojih se uspostavljaju ukupni odnosi sa decom“.³⁶

Vaspitavanje i obrazovanje dece je složen proces, a pojam vaspitanja danas se više ne posmatra kao skup jednosmernih aktivnosti ka detetu. Moderno vaspitanje podrazumeva odnos dece i roditelja koji obuhvata prava i obaveze na obe strane. Pri tom je potrebno da budu uključeni i škola, socijalne i zdravstvene ustanove, drugi članovi zajednice, sa zajedničkim ciljem da se dete pravilno razvija i usmerava. Iako je zakonska odgovornost prvenstveno na roditeljima, moralna odgovornost prema deci je na celoj zajednici. Taj moralni imperativ kao da je vremenom iščezao, pa se čini da društvo danas ne prihvata obavezu zajedničkog vaspitavanja i obrazovanja dece.

Tokom detinjstva emotivne veze između deteta i roditelja razvijaju se postepeno kroz porodični život. Formiraju se aktivnostima odraslih, iskazivanjem ljubavi i podsticanjem detetovog razvoja. Roditelji unose u taj odnos i svoje iskustvo odrastanja, u manjoj ili većoj meri, kao i svoja očekivanja od deteta. Deo procesa vaspitavanja i podizanja deteta čine i detetova priroda i njegovi zahtevi, kao i odnos porodice i deteta sa neposrednim okruženjem.

Sam termin vaspitavanje danas se smatra donekle prevaziđenim, i umesto njega se često koristi izraz edukacija. Mnogi autori smatraju da edukacija (engleski: education) obuhvata, umesto klasičnog termina „vaspitavanje“ i načine „podizanja, odgoja,

³⁴ Isto, Vukoje, J., strana 142.

³⁵ Videti Peleg, N., „*The Child Right to Development*“, University College London, 2012, page 3.

³⁶ Videti u Stefanović Stanojević. T., „*Partnerska afektivna vezanost i vaspitni stilovi*“, Godišnjak za psihologiju Univerzitet Niš, Vol. 4 -5, 2006., strana 77.

formalnog i neformalnog obrazovanja, vaspitanja, učenja i školovanja deteta“, ukratko: detetov razvoj u socijalnom smislu.³⁷ Vaspitavanje deteta uključuje oslušivanje detetovih potreba, prihvatanje deteta kao individue bez nerealnih očekivanja, uz stalno usmeravanje u toku razvoja. Kako su se forme porodice menjale razvojem savremenih prava, tako je koncept odnosa prema detetu dobijao nove odlike. Osamostaljivanje žena, smanjenje uticaja oca u porodici, prepoznavanje prava deteta kao neotuđivih i jednakih sa pravima odraslih - sve je polako vodilo do potrebe usvajanja novih modela vaspitavanja deteta.

Način vaspitanja definiše se i kao određeni vid postupanja pri svakodnevnom radu sa decom, koji omogućava ostvarivanje zadataka kroz vođene vaspitne procese. Sam način je uslovljen bitnim odlikama ličnosti vaspitača, ličnom i pedagoškom kulturom, motivima koji ga pokreću. Kada govorimo o stilovima porodičnog vaspitanja, postoje različite autorske i leksikografsko – pedagoške definicije. Način porodičnog vaspitavanja uključuje „relativno dosledne načine ponašanja roditelja, kojima se uspostavljaju ukupni odnosi sa decom“.³⁸ Ovakva i brojne slične pedagoške definicije su danas nedovoljne, jer ne uključuju faktore van porodice koji snažno utiču na razvoj deteta. Pojedini autori u načine vaspitavanja uključuju emocionalnu klimu u kojoj se odvijaju roditeljski postupci prema deci, pa sve do tehnika disciplinovanja deteta, u zavisnosti od tradicije, običaja, kulture, ličnosti roditelja i primenjivanja opštevaspitnih sredstava: pohvala i nagrada, kritika, kazni, zahteva. Brojne teorije se vremenom menjaju i dopunjavaju, u skladu sa razvojem društvenih okolnosti, i nastajanjem novih činilaca okruženja i društva u celini.

Klasične ideje o razvoju i vaspitavanju počivale su na stavu da ništa nije instiktivno i da se sve stiče u okviru interakcija „koje dete gradi sa svojom sredinom“. Tako je odgovornost za rezultate vaspitavanja u potpunosti na roditeljima, jer od njih zavisi kakvu će sredinu za razvoj pružiti svom detetu. Međutim, savremena, interaktivna pedagogija je fokusirana na mrežu odnosa koje dete gradi u socijalnoj sredini, pa se više ističe roditeljska odgovornost za kvalitet relacija i opšti vaspitni odnos. U tom smislu je dete subjekt koji samostalno istražuje, a uloga roditelja je da podstiče i potpomaže razvoj.³⁹ Vaspitavanje deteta uspostavlja se kroz komunikaciju. Komunikacija sa odraslima, naročito u sasvim ranom periodu razvoja deteta, predstavlja jedini način ispoljavanja. U savremeno doba dete se smatra aktivnim učesnikom u socijalnoj sredini, sa pravom izražavanja mišljenja i donošenja odluka u stvarima koje ga se tiču, u skladu sa uzrastom. Takav stav nikako ne oslobađa odrasle odgovornosti. Roditelji su odgovorni za odnos koji uspostavljaju sa detetom. Dete do određenog doba zrelosti nije u stanju da sagleda odnose sa odraslim niti da za njih bude odgovorno. U tom periodu najviše se ispoljava obaveza

³⁷ Videti u Matejić Đuričić, Z., „Nove konceptualizacije razvoja i vaspitanja“, Specijalna edukacija i rehabilitacija, Beograd, Vol.11, broj 2.267-284, 2012., strana 3.

³⁸ Videti u Ilić, M. „Stilovi porodičnog vaspitanja“, NORMA, XIII, Filozofski fakultet Banja Luka 3/2008., strana 11.

³⁹ Isto, strana 6.

roditelja na staranje o svojoj deci. Vremenom, kako dete odrasta, odnos se menja u smislu većeg stepena ravnopravnosti deteta i roditelja, u skladu sa poštovanjem detetovog prava na učestvovanje u donošenju odluka.

Veliki uticaj na sve pedagoške teorije dvadesetog veka izvršio je Žan Pijaže. Suština njegovog naučnog pristupa je u ideji da dete gradi saznanja kao iskustvo u interakciji sa drugima, idejama i mišljenjima drugih, razvija ih uz pomoć i podršku drugih. U skladu sa ovim pristupom, učenje je aktivan proces, jer je znanje unutrašnja konstrukcija, a detetu je potrebno dozvoliti da uči na svoj način, jer je svako dete individua za sebe. Pijaže veruje da je za intelektualni razvoj deteta neophodna saradnja među decom, ali i saradnja sa odraslima. Detetu je potrebna prilika da vidi mogućnost drugačijih perspektiva, kako se ne bi oslanjalo samo na svoju tačku gledišta.⁴⁰ Prve interakcije dete uspostavlja sa roditeljima i u tom smislu je neophodno zdravo porodično okruženje i bliske roditeljske veze, kako bi se osetilo sigurno i zaštićeno. Naučno pojašnjenje ovakvih odnosa dala je teorija afektivnog vezivanja, koja se bavi poreklom i prirodom čovekove osećajnosti. Ovaj pojam označava „specifičan, neravno pravan odnos koji se formira u najranijem detinjstvu između majke i deteta“, a posledice se prenose kroz dalji život deteta. U kasnijem razvoju ove teorije naučnici su afektivnu vezanost počeli da posmatraju ne više kao karakteristiku odnosa, već kao osobinu ličnosti. Tako posmatran pojam može da se prenese i na odrasle osobe. Dalje je utvrđeno da afektivna vezanost odraslih određuje izbore načina vaspitavanja koje biraju u odgajanju dece.⁴¹

Vaspitanje se u pedagogiji definiše i kao čovekova aktivnost uticaja na razvoj tuđe ili sopstvene ličnosti. Uključuje procese sticanja znanja kao i procese formiranja pozitivnih ljudskih osobina, stavova i uverenja. Nekada su roditelji mogli da priušte sebi model vaspitavanja deteta u porodičnom okruženju, za razliku od savremenog doba, kada u najvećem broju slučajeva oba roditelja rade veći deo dana. Deca pu poverena na čuvanje i vaspitavanje obrazovnim ustanovama predškolskog karaktera. Roditelji, u zavisnosti od nacionalnih zakona i dužine odsustva sa posla, provode vreme od nekoliko nedelja do godinu dana po rođenju deteta – sa decom.

Ne ulazeći dalje u polje pedagoške i psihološke nauke, definisanje vaspitavanja deteta trebalo bi razumeti kao odnos ljubavi i poštovanja u kome se dete uči i podržava na razvojnom putu ka odraslom dobu. Brojne savremene teorije kreću se od autoriteta do demokratskih odnosa odraslih i dece. Čini se da je najteže uspostaviti ravnotežu odnosa kako bi dete formiralo pozitivnu sliku o sebi, razvilo samopouzdanje i empatiju, ali i načine samodisipline. Jasno je da različiti modeli vaspitavanja nose svaki svoj rizik na

⁴⁰ Videti u Vidanović, J., „Primena kognitivno – razvojne teorije Žana Pijažea u vaspitno – obrazovnom radu u predškolskim ustanovama“, Zbornik radova naučnog skupa „Holistički pristup u predškolskoj pedagogiji – teorija i praksa“, Pirot, 2015., strana 225.

⁴¹ Videti u Stefanović Stanojević, T., „Partnerska afektivna vezanost i vaspitni stilovi“, Godišnjak za psihologiju Univerzitet Niš, 2006., strana 72.

putu razvoja i pripreme deteta za odraslo doba, ali i za odnos roditelja i deteta. Međutim, roditeljstvo ne treba da se podrazumeva kao data veština, što je najčešće slučaj. To je veština koja se uči i usvaja. Istraživanja relacije „afektivne dimenzije“ vaspitavanja i „kognitivnog aspekta razvoja deteta“, rezultirala su sasvim jasno mestom koje ova dimenzija odnosa i razvoja potencijala deteta, zauzima. Rezultati sugerišu važnost emocionalne topline roditelja u razvoju intelektualnih potencijala deteta, i pokazuju da je „topao i prihvatajući stav roditelja“ jasno povezan sa „visokim stepenom ostvarenosti potencijala deteta“.⁴²

Tradicionalni model vaspitavanja

Društveni kontekst u kome danas vaspitavamo decu postaje sve osetljiviji. Usled potrebe preispitivanja tradicionalnih stavova, vaspitavanje je na stalnoj probi. Potreba usklađivanja sa novim vrednostima je prioritet, jer nauke koje proučavaju porodične odnose dovode do novih saznanja, a najbolji interes deteta uvek je osnovni cilj. Razvija se i pravna nauka i prepoznaju se nova prava. I pred roditelje i pred zajednicu postavljeni su visoki kriterijumi. Oni podrazumevaju usklađivanje subjektivnog osećaja roditeljstva sa opšteprihvaćenim međunarodnim standardima, a istovremeno raskidanje sa tradicionalnim metodama. Ovo poslednje je čini se najteže. Vaspitavanje koje je u najboljem interesu deteta oslanja se na ideju uvažavanja mišljenja deteta, poštovanje ličnosti i prepoznavanje potreba deteta. Teško je razumeti da se grubo ophođenje prema detetu, koje uključuje ponižavajuće metode vaspitavanja, može podvesti pod čin ljubavi i brige. Na međunarodnom nivou brojni dokumenti bave se odnosom roditelja i dece, jer je to složen process koji podrazumeva zadatke i veštine u komunikaciji. Vaspitavanje uključuje i brojne aspekte kao što su kultura, duhovne i emotivne vrednosti, i često presudno – subjektivno poimanje od strane roditelja.

Način ophođenja prema deci menjao se kroz istoriju. Do devetnaestog veka nisu postojali mehanizmi zaštite prava deteta, i roditelji su imali vlast nad životom svoje dece. Devetnaesti vek možemo smatrati za vreme kada su deca prepoznata kao bića koja imaju ljudska prava i kojima je potrebna zaštita. U Evropi su po prvi put doneti zakoni koji se tiču dečjeg rada. Različiti pravni tekstovi su doveli do napretka u ovoj oblasti i dali detetu mogućnost obrazovanja, a društvo je prepoznalo činjenicu da je dete potrebno štititi zakonom, kao i odrasle.

Tradicionalni modeli vaspitavanja deteta koji uključuju telesno kažnjavanje direktno ugrožavaju „prava deteta na poštovanje telesnog integriteta, ljudskog dostojanstva i jednaku zaštitu pred zakonom“. U zemljama tradicionalnih kultura jugoistočne Azije, gde je telesno kažnjavanje dosta zastupljeno, istraživanja međunarodnih organizacija su otkrila obimne liste raznovrsnih načina kažnjavanja dece, preko četrdeset. Jedna takva

⁴² Videti u Pekić, M. J., „*Vaspitni postupci roditelja kao činioci aktualizacije darovitosti*“, Filozofski fakultet Novi Sad, Vol. 37, 2012., strana 209.

lista, nastala iz diskusija sa decom i socijalnim radnicima, uključivala je: udaranje štapom (veliki procenat dece je prijavio takvo kažnjavanje uglavnom u porodici), prisiljavanje na klečanje duže vreme, prisiljavanje deteta da visi, vezivanje deteta, zavrtanje ušiju i drugo.⁴³ Mnoštvo različitih tradicionalnih kultura prihvata grubo ponašanje prema deci i ne dovodi u pitanje telesnu kaznu u vaspitavanju. Povreda tela deteta nije cilj, telesna kazna se smatra za način kontrole ponašanja deteta. Međutim, u skladu sa stavom Svetske zdravstvene organizacije (WHO) telesni napad na dete ne treba razumeti samo kao telesnu povredu, već i kao nanošenje štete zdravlju i dostojanstvu deteta.⁴⁴

Tradicionalni odnosi između roditelja i dece, koji su se oslanjali na princip kazne i nagrade, bez razvijanja odnosa i poštovanja ličnosti deteta, ne opstaju više iz mnogo razloga. Danas je deci, usled razvijene tehnologije i otvorenijeg društva, dostupno mnogo više informacija i različitih znanja. Pred dete se uvek postavljao zahtev za poštovanjem autoriteta. I tradicionalni i moderni pristupi uključuju težnju za poštovanjem pravila. Tradicionalni odnosi u porodici nisu dovodili u pitanje načine postupanja sa detetom. Odnos odraslih prema detetu je podrazumevao težnju za promenom ponašanja. Vaspitavanje nije uključivalo težnju da se dete nauči razlozima pogrešnog i ispravnog ponašanja, a poslušnost je bila jedan od glavnih ciljeva. Kao i mnogi drugi obrasci, i tradicionalni odnos prema detetu je rezultat prihvatanja ponavljano ponašanja, bez otpora. Dozvoljavanje da tradicionalna uverenja koče zakonske norme kojima se štiti dete vode zaključku da deca čekaju da postanu odrasli, kako bi se njihova prava poštovala.

Međutim, današnji roditelji imaju više izbora u stvaranju bezbedne porodične sredine za odrastanje deteta. I odraslima su, kao i deci dostupna znanja koja se odnose na pozitivne načine učenja disciplini i poštovanje prava u tom procesu. Izazov koji se pred roditelje postavlja je ideja da je potrebno i sami da uče nove obrasce, koji su sasvim različiti od višegeneracijskih poznatih modela.

Cilj svih modela vaspitavanja, koji se razlikuju u odnosu na društveni trenutak, karakteristike sredine u kome dete odrasta i mnoge druge okolnosti, treba da je potpun i pravilan razvoj. Pravilno usmereno dete umeće da prilagodi svoje ponašanje i u skladu sa uzrastom, donese ispravne odluke kada je to potrebno. Porodično vaspitavanje je dinamična kategorija koja će se menjati i dalje. Promene će biti rezultat opšteg napretka društva u kome dete živi, ali i podizanja nivoa svesti o detetu i njegovim ljudskim pravima. Kao i drugi društveni pojmovi, i porodično vaspitavanje je uslovno rečeno, definisanje određenog socijalnog ponašanja u skladu sa trenutnim važećim moralno prihvaćenim

⁴³ Videti "Childrening Without Violence," A practical Guide for Families and Communities, Save the Children, Bangkok, 2008, page 11.

⁴⁴ Videti u Makzoum, H. E., „Understanding Physical Punishment as a Method of Disciplining Children in Libya: The Perspectives of Parents, Children and Professionals“, University of Sheffield, 2015, page 11.

normama. Ne umanjujući važnost istraživanja koja su dovela do brojnih definisanih modela, kao osnovni se nameću tri načina vaspitavanja:

Demokratski način porodičnog vaspitavanja

Karakteriše ga pretežno topla porodična atmosfera, ravnoteža pažnje u odnosu na dete, najčešće postojanje ravnopravnih odnosa među roditeljima (starateljima ili drugim odraslim osobama koje su odgovorne a sa kojima dete može ostvarivati emotivne odnose), partnerski odnosi u kojima postoji međusobo uvažavanje, preovladava nenasilna verbalna i neverbalna komunikacija, optimalan odnos stimulacije i kritike i kazne, povećanje dogovornih pravila odrastanjem deteta, veće međusobno razumevanje, uglavnom dosledno sankcionisanje detetovog ponašanja, bez omalovažavanja ličnosti deteta, transparentan i objektivan autoritet i iskazivanje ljubavi roditelja, pa se dete oseća prihvaćeno, voljeno i saopouzđano. Dete koje raste u okruženju gde preovladava ovakav stil vaspitavanja učestvuje u donošenju odluka, njegovo mišljenje se uvažava i razvija se osećaj samopouzđanja. Odnosi roditelja i deteta se razvijaju u bliske veze uzajamnog poštovanja i ljubavi. Na taj način dete lakše gradi odnose i van porodice, u starijem uzrastu.

Autoritarni model porodičnog vaspitavanja

Karakteriše ga hladna ili napeta porodična atmosfera, odrasle osobe potpuno nadređene detetu, „odnosi između odraslih i dece najčešće su hijerarhijski postavljeni, neravnopravni, pa i ponižavajući, pretežno nasilna verbalna i neverbalna komunikacija“, dominiraju naredbodavni zahtevi, sa dosta kazni i sa retkim podsticajnim metodama, a dete usled omalovažavanja ne uspeva da razvije samopouzđanje i da se oseti voljeno. Roditelji uglavnom imaju naredbodavni pristup, insistiraju na poslušnosti i smatraju da je čvrsta disciplina uslov za građenje karaktera deteta. Ovi tipovi roditelja su strogi, iskazuju moć u situacijama kada se deca nedolično ponašaju, a sa decom ne komuniciraju o razlozima koji stoje iza pravila. U izboru ovakvog modela vaspitavanja roditelji posežu sa stroгим kaznenim merama, a učešće deteta u donošenju odluka se obeshrabruje.⁴⁵

Indolentni model porodičnog vaspitavanja

Podrazumeva dominantnu ravnodušnost roditelja ili druge odrasle osobe koja brine o detetu, prema svojim i dečjim potrebama i popustljivost u kontroli ionako niskih zahteva. Nema ravnoteže pažnje, postoji neodlučnost u postavljanju zahteva, granica i očekivanja, popustljivost, podsticaji su ili preterani ili izostaju, pa je dete ili egocentrično ili nesigurno, kritike ili ne postoje ili su minimalne, a sloboda se preneglašava, dok dete kasnije ne može da podnese ni dobronamernu kritiku i nedovoljno je socijalno izgrađeno i samostalno.

⁴⁵ Videti u Matejević, M., „*Vaspitni stil roditelja i adaptacija dece na predškolsku ustanovu*“, Nauka i savremeni univerzitet, Filozofski fakultet Niš, 2007., strana 215.

Dete vaspitavano na ovaj način teško se uklapa u druge društvene grupe i ne uspeva da izgradi samopouzdanje.

Vaspitavanje je najkompleksnije pravo i dužnost roditelja prema detetu, i najprijatniji i najteži zadatak. Da bi bilo uspešno, potrebno je i da roditelji budu moralno i mentalno sposobni. Možda najvažniji preduslov za pravilno vaspitavanje deteta jeste postojanje skladnog odnosa roditelja. Tada oni imaju mogućnost da se više posvete podizanju svoje dece.⁴⁶ Iako se različiti načini vaspitavanja definišu i jasno postavljaju u nauci, u praksi je njihovo sprovođenje manje jednostavno, upravo usled inerakcije odraslih i deteta, i mnogobrojnih činilaca na koje nije uvek moguće uticati.

Prema domaćim autorima, proces vaspitavanja deteta sadrži više komponenti: *Moralno vaspitanje*, kao stvaranje etičkih vrednosti univerzalnog karaktera kod deteta, davanjem ličnog primera; *Društveno vaspitanje*, kojim se dete uči stvaranju pravilnog odnosa sa drugima van porodice i pravilnom odnosu prema radu; *Seksualno vaspitanje*, koje podrazumeva pružanje informacija koje su značajne detetu da bi moglo formirati vlastiti stav o tom važnom pitanju.⁴⁷ Svako vaspitavanje počinje u porodičnom okruženju, da bi se kasnije nadograđivalo kroz veze koje dete ostvaruje sa širim okruženjem i društvom.

Porodično vaspitanje i disciplina

Porodično vaspitanje tema je naučnih istraživanja još od antičkog doba, pa kod Aristotela i Platona možemo naći tekstove o ulozi domaćinstva u društvu. Aristotel ističe da u vođenju domaćinstva više pažnje treba posvetiti ljudima nego sticanju nekretnina, i brinuti više o valjanosti ljudi nego dobrom stanju imanja koje čini bogatstvo. A još antički filozofi su uvideli potrebnu ulogu države u vaspitanju i prenošenju porodičnog iskustva brige o detetu u školi.⁴⁸

Savremene teorije proučavaju individualno vaspitavanje i oblike socijalizacije deteta. Vaspitavanje se danas shvata kao način razvoja detetove ličnosti, a detetova uloga u porodici je izmenjena. Dete ima pravo učešća u porodičnom životu i njegova uloga ima sve više demokratski karakter. U isto vreme, čuje se i da su se deca ponašala "bolje" ranije. Međutim, ovo i slična poređenja generacija prenebegavaju mnoštvo novih faktora koje donose "nova vremena". Tradicionalna shvatanja i stavovi su danas neodrživi. Nekadašnja deca su imala inferioran položaj i usled toga bila poslušnija. Današnja deca slobodnije izražavaju mišljenje, uvažena su u porodici i usled toga se ne uklapaju u tradicionalno viđenje odnosa. Tako izgleda da su odnosi manje skladni, a u pitanju je veće uvažavanje dece kao osoba i subjekata prava. Pravila u porodičnom okruženju su nužna i korisna, jer se njima određuju granice i postavljaju očekivanja. Međutim, deca sazrevajući, mogu sve

⁴⁶ Videti u Šarkić, N./Počuča M., "Porodično pravo i porodičnopravna zaštita", Pravni fakultet Univerziteta Union i Službeni glasnik, Beograd, 2016., strana 190.

⁴⁷ Isto, strana 191.

⁴⁸ Videti u Vukoje J., "Osnovne funkcije savremene porodice", Svarog broj 4, 2012., strana 141.

više da učestvuju u kreiranju pravila, čime se grade čvršći odnosi u porodici, i istovremeno poštuje pravo deteta na participaciju.

Disciplina se može definisati kao: obuka od koje se očekuje da rezultira specifičnim načinom ili obrascem ponašanja, naročito u kontekstu moralnih i mentalnih poboljšanja; disciplina se nameće u cilju poboljšanja.⁴⁹ Vaspitavanje dece u patrijarhalnim oblicima porodice je bilo model ponašanja, gde je nasilje bilo uobičajeno pa čak i poželjno kao oblik „disciplinovanja“ neposlušnih članova porodice.⁵⁰ Današnje teorije vide roditelje kao uzor ponašanja, oni zajedno deluju ali istovremeno prenose i sopstveno iskustvo odrastanja na dete. U najvećem broju slučajeva su upravo ta iskustva polazno stanovište vaspitavanja deteta. Mnoga istraživanja su pokazala da najčešće roditelji koji su strogo odgajani, strogo disciplinuju svoju decu. Od brojnih teorija koje se bave razvojem deteta i načinom vaspitavanja kao najvažnijim činiocem za dalje formiranje ličnosti, teorija privrženosti nameće zaključke da samopouzdanje kod deteta direktno zavisi od vaspitne metode. Ova teorija se zasniva na podacima dobijenim direktnim posmatranjem dece, ali i na rezultatima projektnih testova. Nesigurna privrženost deteta se povezuje sa „problemima ponašanja, lošom kontrolom impulsa, sukobima sa roditeljima i vršnjacima“ i procesom adaptacije u društvu. Dete koje nema probleme sa privrženošću razvija „unutrašnji radni model pouzdanog roditelja, koji može pružiti ljubav i prihvatanje“. Pokazuje stabilno i visoko samovrednovane, jer se oseća dostojno ljubavi i pažnje u porodici.⁵¹

Koliko će dete biti emotivno stabilno zavisi od bliskosti među članovima porodice i porodične klime. Koliko će uspešno započeti i kako će nastaviti proces socijalizacije deteta zavisi od delovanja porodice kao socijalne mikro grupe i porodičnog sistema vrednosti.⁵² Profesionalci se slažu da su dva osnovna činioca u vaspitanju deteta sa ydravim emocijama: a) „dete mora znati da je voljeno“ i b) „dete mora znati pravila igre“. Potrebno je da roditelji pokazuju ljubav, da ohrabruju dete, ali i da postavljaju pravila, koja su jasna, primenljiva i pravedna, i kojih će se dosledno pridržavati.⁵³ U odnosu na periode života deteta uloga porodice se menja. Menjaju se i odnosi između članova, ali se ne menja funkcija porodice u kontekstu obezbeđenja detetu najboljih mogućih uslova za zdrav i pravilan razvoj. U skladu sa definicijom SZO, „zdravlje je stanje potpunog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja, a ne podrazumeva samo odsustvo bolesti“.

⁴⁹ *The American Heritage Dictionary (1992)*, u Forehand, R./McKinney, B., „*Historical Overview of Child Discipline in the United States: Implications for Mental Health Clinicians and Researchers*“, *Journal of Child and Family Studies*, Georgia, 1993, Vol. 2, No. 3, page 222.

⁵⁰ Videti u Konstantinović – Vilić, S./Petrušić, N. „*Vodič kroz sistem porodičnog prava zaštite od nasilja u porodici*“, Autonomni ženski centar, Beograd, 2012., strana 7.

⁵¹ Videti u Todorović, J., „*Vaspitanje i osobine ličnosti*“, Porodica i posao, izazovi i mogućnosti, Univerzitet u Nišu, 2006., strana 5.

⁵² Videti u Grandić, R./Letić, M., „*Porodica kao faktor podsticanja darovitosti*“, Filozofski fakultet Novi Sad, 2008., strana 187.

⁵³ Isto, strana 188.

Uvažavajući različite teorijske i metodološke pristupe, kao i mnoge faktore koji utiču na roditeljsko ponašanje, i bez obzira na uzrast deteta, dva su osnovna pristupa, emocionalnost i kontrola. Dimenzija emocionalnosti se odnosi na doživljavanje i iskazivanje emocija prema detetu. Upravo se emocionalna toplina, od strane mnogih autora, smatra za aspekt koji u porodičnom okruženju ima najviše uticaja na dečji razvoj. Emocionalno topli roditelji od tehnika disciplinovanja upotrebljavaju objašnjenje, ohrabrivanje i pohvalu. Dimenzija čvrste kontrole se odnosi na ona ponašanja roditelja koja mogu dovesti agresivnog, submisivnog i nedoslednog ponašanja i samog deteta.⁵⁴ U najboljem interesu deteta jeste kombinovan pristup u vaspitavanju, koji dozvoljava određeni stepen samostalnosti u skladu sa uzrastom, dok istovremeno uključuje pravila ponašanja. Poželjan model vaspitavanje deteta uvažava njegovu osobenost, a autoritet gradi na čvrstim vezama i uzajamnom poštovanju.

Pozitivna disciplina se razume kao jedan od nenasilnih pristupa u okviru vaspitavanja, koji poštuje dostojanstvo deteta i nastoji da pronađe mogućnosti u uskladu sa kapacitetom svakog deteta. To je pristup koji detetu, kroz učenje, pruža informacije i omogućava razvoj deteta u skladu sa potrebama uzrasta.⁵⁵ Tako pozitivna disciplina:

- Podrazumeva dugoročna rešenja koja razvijaju kod deteta samodisciplinu;
- Predstavlja jasnu komunikaciju u odnosu na očekivanja, pravila i granice;
- Uključuje stvaranje međusobnog odnosa poštovanja na strani odraslih i deteta;
- Odnosi se na učenje deteta životnim veštinama;
- Ima za cilj razvijanje kompetencija i poverenja deteta da se upusti u izazovne situacije;
- Razvija empatiju, nenasilne pristupe, samopoštovanje, poštovanje ljudskih prava i poštovanje drugih;⁵⁶

Savremeni pristupi i metode, primeri dobre prakse

Savremeno viđenje roditeljstva definiše odgovornost roditelja kao zadatke usklađene sa uzrastom deteta. Ako uzmemo u obzir fizički uzrast i zrelost deteta, na roditeljima je odgovornost da detetu osiguraju zaštitu, uz težnju ka dobrobiti deteta. Pominju se sledeće dimenzije, važne za napredak, dobrobit i razvoj deteta: „zdravlje, edukacija, razvoj emocija i ponašanja, identitet, porodica i socijalni odnosi i briga o sebi“. Naučnici navode i da svi oblikujemo svoje “teorije roditeljstva”. Roditelji treba i da su spremni na promene razvojnih modela koji uvažavaju uzrast, a što može predstavljati izazov, takođe i u odnosu na istraživače, s obzirom da se potrebe deteta i funkcije roditelja menjaju i teško ih je

⁵⁴ Videti u Vručinić, Ž./Rodić, M., „Povezanost vaspitnih dimenzija i problematične upotrebe interneta kod mladih adolescenata“, Defendologija, broj 37- 38, Banja Luka, 2016., strana 65.

⁵⁵ Videti u Durrant, J., „Positive Discipline – What it is and How to do it“ in National Commission for the protection of child rights, „Protection of Children against Corporal Punishment in Schools and Institutions“, Delhi, 2008., page 23.

⁵⁶ Isto.

upoređivati.⁵⁷ Danas svedočimo detetu koje aktivno učestvuje u kreiranju svog života, ili su mu barem date takve mogućnosti. Takva mogućnost izražavanja kapaciteta deteta bila je nezamisliva pre nekoliko decenija. Međutim, postojalo je i vreme kada je nezamislivo bilo i da žene imaju pravo glasa i tako učestvuju u kreiranju politike. Sa razvojem prava deca stižu veća znanja i pred njima su i veće mogućnosti. Vaspitavanje je oblast u kojoj dete može značajno da doprinese svojim učešćem. Pravo na participaciju se može posebno razvijati kroz uključivanje deteta u donošenje odluka zajedno sa roditeljima. Pojedini stručnjaci smatraju da jačanje prava deteta umanjuje mogućnost prihvatanja discipline. Međutim, roditelji znaju da dete voli red i disciplinu. Postojanje reda i poštovanje pravila kod deteta stvara osećaj stabilnosti u odnosu.

Konvencija o pravima deteta pruža nam opšta uputstva potrebna za razumevanje metoda nenasilnih načina disciplinovanja dece. Potrebno je da se metod discipline uskladi sa najboljim interesom deteta⁵⁸, da uvažava pravo deteta na dostojanstvo u svakom trenutku i na svakom mestu⁵⁹, da uzima u obzir mišljenje i iskustvo deteta⁶⁰, da prepozna potrebu podrške roditeljima i drugim odraslima koji rade sa decom.⁶¹ Potreba za disciplinom je nesporna, ali ona mora da uključuje samo nenasilne metode koje dete razume i koji poštuju dete kao osobu. Važno je razumeti da metode koje neće štetiti detetu ne ograničavaju roditelje u izboru. One služe da se izbegnu različiti pristupi koji nisu u skladu sa detetovim najboljim interesom.

Na to šta će predstavljati sistem vrednosti pojedinca utiče okolnost šta se u porodičnoj sredini smatra za vredno, ali i šta je to što neće biti odobreno od strane roditelja. Tako se kreiraju vrednosti koje su dominantne u nekoj sredini. Stvoreni vrednosni obrasci se mogu preispitivati usled promena u društvu, a vode daljem prihvatanju novih. Takve promene mogu zahtevati dug vremenski period.⁶² Suočavanje sa potrebom za promenama je prvi korak u podizanju sopstvenih standarda. Strah od odbacivanja tradicionalnih obrazaca jednim delom se zasniva i na neprihvatanju odgovornosti. Kako bismo postali deo novog jedinstvenog poretka u kome nema nasilja u životu dece, moramo biti prvenstveno odgovorni za svoje izbore. To uključuje odgovornost prema deci, ali i pred zakonom. Savremene tendencije u vaspitavanju su u mnogim zemljama odavno prihvaćen standard. Savremene tehnike vaspitavanja podrazumevaju i razvijanje tolerancije, veštine komunikacije sa detetom u skladu sa njegovim uzrastom, veštine slušanja deteta i osluškivanja njegovih potreba, ali i predviđanje posledica odluka koje donosimo, a koje se tiču deteta. Vaspitavanje kao složen proces ne odnosi se samo na roditelje, već uključuje

⁵⁷ Videti u Delale, A.E., "Kako je subjektivni položaj roditeljstva povezan s ponašanjem roditelja i najboljim interesom deteta", Zaštita najboljeg interesa djeteta, Pravobranitelj za djecu, Zagreb 2015., strana 50.

⁵⁸ Videti Član 3. KPD.

⁵⁹ Isto, Član 28.

⁶⁰ Isto, Član 12.

⁶¹ Isto, Član 19.

⁶² Videti u Stoiljković, S./Doković, Z., "Implicitne teorije o moralnom vaspitanju kod nastavnika", Godišnjak za psihologiju, No 4 – 5, Niš, 2006., strana 238.

odgovornost vaspitača, nastavnika, lekara, trenera, komšije koji poznaje dete. Za nove pristupe potrebna su nova znanja i suočavanje sa slabostima.

U detinjstvu važno mesto zauzima mehanizam usvajanja primera kojima su deca okružena. Tako je prvi izvor znanja posmatranje roditelja i učenje na primerima u porodici. Pri tom deca ne prosuđuju da li su postupci ispravni ili ne, već ih najvećim delom usvajaju. Umesto nekadašnjeg poimanja porodice kao jedinog mesta odrastanja dece, danas su organizovano institucionalno vaspitanje i obrazovanje prepoznati kao prirodna dopuna porodičnom kontekstu i vaspitanju. No, drugo je pitanje da li taj savremeni, proklamovani sistemski model „podrške detinjstvu“ zaista i živimo, kako razumemo njegov značaj i složenost odgovornosti i saradnje svih učesnika.⁶³ Kroz međunarodne standarde brige o deci odnosi između dece i roditelja posmatraju se kao odnosi ravnopravnih partnera. To partnerstvo uključuje uzajamno poštovanje, uz potrebnu podršku u ostvarivanju prava - od strane odraslih.

Danas se dosta govori o holističkom pristupu, koji najopštije rečeno, podrazumeva pomeranje fokusa interesovanja i delovanja sa aspekta ličnosti, na detetov razvoj u celini. Brišu se stroge tradicionalne granice između porodice i vaspitnih ustanova u kojima deca borave, i ohrabruje se aktivna komunikacija porodice, predškolskih ustanova i škola. Na taj način se razmenjuju znanja i iskustva između roditelja i nastavnika, što je veoma korisno za pravilno i potpunije formiranje ličnosti deteta. Pojedina iskustva postoje samo u porodici, pa je za poštovanje individualnosti deteta važno da i drugi odrasli koji provode vreme u radu sa decom budu upoznati sa karakteristikama porodičnog okruženja deteta. U skladu sa stavovima stručnjaka koji se bave razvojem deteta, smatra se da je period do sedme godine najznačajniji za pravilan razvoj. U tom periodu se najviše razvija ličnost deteta, ono uči kroz ponuđene primere i stvara osnove socijalizacije sa okruženjem. Smatra se da mozaj sazreva najintenzivnije u ranom periodu razvoja deteta, i to preko 50% se razvije u uzrastu prvih pet godina života. Radi potpunog razvoja funkcija, potrebno je u tom uzrastu pružiti detetu pravilne podsticaje.

U skladu sa teorijama socioloških učenja, socijalni kontekst u kome dete živi stvara prilike da se ponašanje opaža i imitira. Ponašanje modela daje važne informacije drugoj osobi o posledicama takvog ponašanja, a da se sama osoba, u ovom slučaju dete – nikada nije tako ponašalo.⁶⁴ Na taj način dete usvaja standarde i stvara uverenja o tome šta je prihvatljivo u određenoj sredini. Sa jednakim intenzitetom može usvojiti i dobar primer kao i neprihvatljivo ponašanje. Konvencija o pravima deteta ponudila je osnovne principe u pristupu, koji su univerzalnog karaktera i mogu se primeniti na svu decu na svetu, bez

⁶³ Videti u Novović, L.T./Popović, V.D., *“Porodični kontekst kao dio predškolskog institucionalnog ambijenta u Crnoj Gori”*, Inovacije u nastavi, XXX Filozofski fakultet Nikšić, 2017/1, strana 85.

⁶⁴ Videti u Klarin, 2006., u Glavina E./ Sindik, J., *“Utiče li dodatna edukacija vaspitača o socijalnoj kompetenciji na učestalost prosocijalnog i agresivnog ponašanja dece predškolskog uzrasta?”*, Zbornik IPI, Broj 1, Zagreb, 2012., strana 181.

razlike. Principi pozitivnog pristupa poštuju dostojanstvo deteta, a u teoretskom pristupu primenjivi su u svim kulturama i bez obzira na istorijski trenutak u kome dete odrasta. U Konvenciji je predstavljeno sedam osnovnih principa koji mogu biti smernice u edukovanju odraslih o pozitivnom pristupu izbora discipline deteta. To su:

1. Poštovanje dostojanstva deteta;
2. Razvijanje prosocijalnog ponašanja, samodiscipline i karaktera;
3. Omogućavanje detetu da ostvari pravo na participaciju u stvarima koje ga se tiču;
4. Poštovanje razvojnih potreba deteta i kvaliteta života;
5. Posmatranje šta motiviše dete i kako ono posmatra život;
6. Osiguravanje pravičnosti u pristupu i transformativne pravde;
7. Promovisanje solidarnosti;⁶⁵

Primeri dobre prakse, 1

U Beogradu je UNICEF 2005. godine inicirao projekat “Škola bez nasilja”, što je dovelo do višeg procenta prijavljivanja nasilja među decom. Projekat se sprovodi u preko 250 škola u više od 60 gradova. Ministarstvo prosvete je dve godine kasnije usvojilo podzakonski akt u polju obrazovanja koji se odnosi na nasilje, Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno – vaspitnim ustanovama.⁶⁶ Namenjen je roditeljima i svima odraslima koji rade sa decom. Značaj se ogleda u preciziranim postupcima u situacijama sumnje na postojanje nasilja i u definisanju okvira preventivnih aktivnosti. Sa idejom da se svako nasilje može sprečiti, Protokol navodi potrebu institucija u kojima deca borave da:

- Uče, razvijaju i neguju kulturu u odnosu na poštovanje ličnosti;
- Ne tolerišu nasilna ponašanja;
- Neće ćutati u vezi sa nasilnim ponašanjem;
- Uticaće na razvoj odgovornost učesnika;
- Svako ko ima neka saznanja o nasilnim ponašanjima obavezan je da aktivno postupa;

Ohrabrujuće je i što projekat uključuje više nivoa saradnje istovremeno, učenike, nastavnike, nenastavno osoblje, roditelje i policiju. Međusobna čvrsta saradnja je od najvažnijeg značaja u pristupu pojavi nasilja. Upoznavanje sa sadržajem Protokola može podići svest odraslih u odnosu na prepoznavanje oblika nasilja, kao neprihvatljivog ponašanja. Telesno kažnjavanje kao jedan od oblika nasilja nad detetom proizilazi između ostalog, iz tradicionalnog odnosa prema deteu, u skladu sa kojim se smatralo dugo da dete

⁶⁵ Power, C./Hart, S. N., „*The way forward to constructive child discipline*“, UNESCO Publishing, Paris, 2005., page 93.

⁶⁶ Tekst Protokola dostupan na https://www.paragraf.rs/propisi/posebni_protokol_za_zastitu_dece_i_ucenika_od_nasilja_zlostavljanja_i_zanemarivanja_u_obrazovno-vaspitnim_ustanovama.html

mpže biti pod isključivom vlašću svojih roditelja. Protokol poziva na negovanje kulture ponašanja i uvažavanja ličnosti, neprikrivanje nasilja i razvijanje odgovornosti.

Primer 2

U sasvim drugačijem sociokulturnom okruženju, sproveden je projekat u Bangladešu u periodu od pet godina, a koji se odnosio na zaštitu dece od telesnog kažnjavanja. Dao je izuzetne rezultate. Organizacija *Save the Children* je, u saradnji sa lokalnim nevladinim organizacijama, organizovala opsežnu kampanju, uz konkretnu pomoć na više nivoa. Kampanja protiv telesnog i drugih ponižavajućih postupanja prema deci u Bangladešu je nov pristup. Događaj koji je inicirao aktivnosti bila je jedna presuda Višeg suda, kojom je 2010. godine odlučeno da je telesno kažnjavanje nezakonito i u neskladu sa ustavom. Ministarstvo obrazovanja je o takvoj odluci obavestilo sve obrazovne ustanove. Ispostavilo se da je, uprkos postojanju deklarativne odluke o zabrani telesnog kažnjavanja dece, najveća barijera nedostatak svesti na strani svih odraslih, roditelja, nastavnika i poslodavaca koji zapošljavaju decu. U projekat su se potom uključile i nevladine organizacije. Sam projekat je bio veoma osetljiv, jer deca i roditelji potiču iz izuzetno siromašnih okruženja, bez obrazovanja i minimuma životnog standarda. Najveći doprinos projekta ogledao se u edukativnom pristupu roditeljima, obučavanju roditelja pozitivnom roditeljstvu, uz poštovanje ljudskih prava dece. Organizovani su različiti programi kulturnog sadržaja, kao lutkarske pozorišne forme na otvorenom, u koje su bili uključeni i adolescenti. Sastanci sa trenerima i objave su takođe održavani na otvorenom, jer deca tog područja najviše vremena provode pod vedrim nebom. Rezultati su nakon pet godina programa bili izuzetni: doprlo se direktno do 14 725 dece i 22 249 roditelja. 749 dece je vraćeno ili počelo da pohađa formalne obrazovne ustanove, 2482 dece i 2729 roditelja dobilo je besplatnu zdravstvenu pomoć, lekove i negu. Registrovano je 1393 neprijavljena rođenja dece, što je izuzetna preventivna mera protiv zlostavljanja i dečjih brakova.⁶⁷

I pored izazova koji su ometali projekat, kao što je slaba zainteresovanost očeva ili otežana saradnja sa školskim ustanovama, jer je stopa napuštanja škole u Bangladešu veoma visoka, projekat je primer uspešne saradnje nevladinih organizacija, lokalnih vlasti, školskog sistema i roditelja u cilju zaštite prava dece.

Primer 3

Jedan zanimljiv primer, koji je prerastao u globalan projekat, jeste ideja o sprovođenju seminara „Kako biti uspešan roditelj“,⁶⁸ nastala na osnovu istoimene knjige jednog američkog pisca. O uspešnosti ideje govori činjenica da je u Njujork Tajmsu projekat 1975. godine proglašen za nacionalni pokret. Ideja je u početku podrazumevala

⁶⁷ Save the Children's Resource Centre, dostupno na <https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/processdocumentation.pdf> pristup 19.10.2017.

⁶⁸ Videti u Gordon, T., „*Umeće roditeljstva*“, Kreativni centar, Beograd, 2006., strana 13.

organizovanje seminara, započeti su u Kaliforniji u grupi od 17 roditelja, da bi se zatim proširili na pedeset američkih država i nekoliko stranih zemalja. Potom je vremenom, sedam hiljada stručnjaka obučeno da drži seminare, a svake godine se obuču preko hiljadupetstotina novih instruktora. Kurs je prvobitno privlačio roditelje čiji su se odnosi sa decom poremetili i gde su nastali problemi. Vremenom je seminar prerastao u program za roditelje koji žele da nauče veštine korisne za sprečavanje problema u odnosu sa decom. Program je u čitavoj zemlji sponzorisan od strane institucija i organizacija koje pomažu roditelje. Autor je smatrao da, iako postoji knjiga, roditelji neće imati dovoljno koristi ako je pročitaju, a seminar im omogućava da vežbaju nove veštine i uče jedni od drugih, deleći iskustva iz sopstvenog porodičnog okruženja. Nakon uspeha početnog koncepta, program se proširio na škole, kako bi se se radilo na unapređivanju veština i karaktera nastavnika, a pojedine škole su metod kroz procedure uvrstile u način života za školu, učenike, nastavnike, a takođe i roditelje.

Program je kreirao nova uverenja kod polaznika, koja se ogledaju u razumevanju potrebe stvaranja novih odnosa između roditelja i dece. Napredak je prepoznat kroz kreiranje otvorenih kanala komunikacije na obe strane, uz razumevanje da takav metod vodi jačanju odnosa, a ne narušavanju autoriteta. Promene nisu bile jednostavne i zahtevale su mnogo rada da se prenebegnu stereotipi stari desetinama godina.

Primer 4

Jedan zanimljiv projekat u školama u Sloveniji je primer dobre prakse u obrazovanju o pravima dece. U skladu sa Konvencijom o pravima deteta i inostranom praksom, započet je program obrazovanja dece uzrasta od 10 do 12 godina. Nastavno gradivo se temelji na Konvenciji i sastavljeno je od niza kartica koje sadrže poruke o pravima deteta i album za sakupljanje kartica. Svaki učenik dobija prazan album, a zatim se po nastavnim jedinicama obrađuju pojedinačne kartice. Pedagoški institut u Ljubljani je, na osnovu ankete među nastavnicima iz regija gde je projekat realizovan 2005. godine, sproveo studiju ocenjivanja koja je pokazala da je kod učenika učesnika ovog projekta došlo do značajne promene u razumevanju ljudskih prava. Utvrđeno je i da učenici u svakodnevnoj interakciji u školi bolje prepoznaju kršenje prava i osetljiviji su na problematiku prava deteta.⁶⁹

Primer 5

Kao odgovor na istraživanja UNICEF-a o telesnom kažnjavanju dece u Srbiji, Vlada RS u saradnji sa Fondacijom Novak Đoković, uspostavila je projekat saradnje sa porodicama kojima je potrebna pomoć, 2012. godine. U sklopu ovog projekta, centri za socijalni rad

⁶⁹ „Naša prava: informacije za nastavnike“, Ministarstvo inostranih poslova Republike Slovenije, Ljubljana, 2005., dostupno na http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/BIHoutlineFINAL.pdf pristupljeno 28.7.2017.

identifikuju porodice pod rizikom i organizuju različite edukativne programe kroz koje roditelji stiču potrebna znanja o vaspitavanju dece. Program podrazumeva i kućne posete, jer su u pitanju najčešće porodice koje nemaju pristup odgovarajućim ustanovama i uslugama. U porodicama koje su učestvovala u programu veći broj dece je počeo ili nastavio da pohađa predškolske i školske ustanove, podignut je stepen zdravstvene zaštite, smanjen stepen fizičkog nasilja nad decom i telesno kažnjavanje dece, u procentu od preko 80 %. Program je 2015. godine proširen kako bi obuhvatio porodice dece sa invaliditetom, koja su u opasnosti zbrinjavanja u ustanove nege.⁷⁰ Dalje aktivnosti podrazumevaju blisku saradnju UNICEF-a i Ministarstva za socijalna pitanja, kako bi se ovaj projekat integrisao u usluge na nacionalnom nivou zaštite dece.

Pravni sistem ima ključnu ulogu kada je u pitanju društvena reakcija, jer „pravo definiše oblike ponašanja koji narušavaju odnos prema detetu oblikovan socio – kulturnim standardima“. Takođe definiše do koje mere postoji tolerancija u društvu, ili šta predstavlja kriterijume na osnovu kojih će država intervenisati u oblasti vaspitavanja deteta. U današnjim društvima glavna uloga i mesto daje se sistemu pravnih normi, u sprezi sa drugim (pod)sistemima, odnosno državnim institucijama u oblasti: zdravstva i socijalne zaštite, sistemom obrazovanja, a uključujući organizacije iz nevladinog sektora, i nezavisna profesionalna udruženja, koja predstavljaju aktore van institucija.⁷¹ Prilikom intervenisanja jednom od osnovnih karika smatra se odgovornost stručnjaka, kada prepoznaju postojanje nasilnih ponašanja u odnosu prema detetom, i prijave takvih ponašanja. Obaveza prijavljivanja je strogo pravno regulisana u američkom modelu, pa je tako obaveza na svakoj osobi koja radi sa detetom, da sumnju na nasilje i privai institucijama koje su nadležne za pružanje podrške i pomoći. U Evropi je obaveza u nekim državama, kao što su Danska, Švedska, Portugalija, Španija i Velika Britanija, pravno regulisana, dok je u drugim zemljama obaveza prijavljivanja moralna obaveza ili profesionalna dužnost, ali nije pravno sankcionisana. U Francuskoj je, u odnosu na pitanja koja se tiču deteta, na snazi obaveza profesionalne tajnosti, sa izuzetkom u odnosu na krivični postupak, ili je u pitanju dete uzrasta do petnaest godina. U nekim državama se ide u smeru ukidanja obaveze čuvanja profesionalne tajne, u slučajevima kada je potrebno zaštititi dete. Zanimljivo je da u Luksemburgu svi odrasli koji rade sa decom mogu doći u situaciju da postanu odgovorni ukoliko sumnja na nasilje nad detetom ne bude prijavljena, i ako pravo ne sankcioniše ovakvo postupanje.⁷²

⁷⁰ Videti u UN Children's Fund, *et al.*, *Piloting the Family Outreach Service and Evaluation of the Service Provision Outcomes*, Republic Institute for Social Protection, Belgrade, Serbia, 2016.

⁷¹ Više u Obretković, M. "Pravna zaštita zlostavljane dece – da li je potrebna reforma našeg pravnog sistema?", u Milosavljević, M. "Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja", "Službeni glasnik", Beograd, 1988., strane 97 – 109.

⁷² Videti European Forum for Child Welfare: *Are Children protected against Violence in Europe?* Bruxelles, September 1998.

Odnos prema detetu u okviru porodice ne sme biti privatna stvar roditelja. U skladu sa potrebom kvalitetnije zaštite deteta, potrebno je i proširiti krug odgovornih osoba koje brinu o sigurnosti deteta i pooštriti mere u situacijama kada reakcija izostane. Tako je potrebno obuhvatiti vaspitače, nastavnike, lekare i druge odrasle koji mogu biti u prilici da prepoznaju potrebu da se detetu pomogne. Nerealno je očekivati da će samo dete prijaviti postojanje elemenata telesnog kažnjavanja, zbog uzrasta, straha od još veće kazne, ili jednostavno jer najčešće nisu svesna da imaju takvu mogućnost. Prema statistikama Savetodavne linije u Republici Hrvatskoj, samo 39% svih poziva za pomoć upute deca, a najčešći uzrok, čak 27% poziva odnosi se na telesno kažnjavanje.⁷³

Hrvatski Zakon o zaštiti od nasilja u porodici predviđa „prekršajnu odgovornost za osobe koje su u neposrednom kontaktu sa detetom“, a ne prijave nasilje nad detetom.⁷⁴ Mnogo je opravdanja za neprijavlivanje na strani odraslih, a najčešće se odnose na stav nemešanja u porodične odnose. Drugi razlog je nedostatak informacija o tome da svi možemo i moramo reagovati i pružiti zaštitu detetu ukoliko imamo saznanja da se prava deteta povređuju ili krše.

Slična praksa predviđena je ukrajinskim Zakonom o prevenciji nasilja u porodici i bugarskim Zakonom o zaštiti deteta, gde se ovakav oblik zaštite osigurava delovanjem Državne Agencije za zaštitu dece.⁷⁵ Bugarski zakon predviđa da će svako ko primeti da je detetu potrebna zaštita, odmah obavestiti Agenciju ili policiju. Obaveza prijavljivanja odnosi se i na osobe koje imaju obavezu čuvanja profesionalne tajne.⁷⁶

Telesna kazna

Pre tridesetak godina, telesno kažnjavanje deteta bilo je uopšteno prihvatljivo u većem delu sveta i smatralo se jednom od vaspitnih metoda uticanja na ponašanje deteta, koje se konceptualno razlikuje od fizičkog nasilja. Međutim, ova perspektiva je počela da se menja, jer su studije utvrdile veze između telesnog kažnjavanja i dečije agresije, delinkvencije i fizičkih napada na partnere u kasnijem životu, kao i sa različitim oblicima asocijalnih ponašanja. Takođe se došlo do saznanja o tome kako telesna kazna utiče na dečju psihu i samopouzdanje, i narušavanje odnosa u porodici.

Definiciju telesnog kažnjavanja dao je Komitet za prava deteta, i to je „svako kažnjavanje pri kome je u upotrebi fizička sila“ i postoji namera da prouzrokuje „određeni stepen bola ili nelagodnosti“, „ma kako laki bili“. U najvećem broju slučajeva uključuje „udaranje

⁷³ Udruženje Hrabri telefon Hrvatska, dostupno na <http://www.hrabritelefon.hr/main.php?hrabri=statistika> pristup 7.9.2017.

⁷⁴ Članom 27. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, NN 70/17, 126/19, za neprijavlivanje policiji ili nadležnom organu predviđena je novčana kazna.

⁷⁵ Videti Article 6, Child protection Act Bulgaria, SG. 48/2000, Changes and Amendments: SG. 752002, SG. 120/2002, SG. 36/2003 and SG. 63/2002, <https://archive.crin.org/en/library/legal-database/bulgaria-child-protection-act-2000>

⁷⁶ Videti Article 7. Child protection Act Bulgaria.

(šamar, čuška, pljuska) dece, rukom ili nekim sredstvom – štap, kaiš, drvena varjača i td“. U drugim situacijama odnosi se i na „šutiranje, trešenje ili bacanje deteta, grebanje, štipanje, ujedanje, čupanje za kosu, udaranje po ušima, prisiljavanje deteta da stoji u neudobnim položajima, izazivanje opekotina, šurenje, nasilno gutanje (npr. ispiranje dečijih usta sapunicom ili prisiljavanje da proguta ljute začine)“.⁷⁷ U odnosu na način definisanja telesne kazne možemo zaključiti da se ni lagan oblik nelagodnosti ili nizak stepen bola ne smatraju za prihvatljiv. U engleskoj literaturi šamar je prepoznat kao nasilje, ističe se slučaj deteta koje je telesno kažnjavano od strane roditelja i koje kaže da je fizički bol koji je osećao zaboravio brzo, ali da je celog života nosio psihički bol i poniženje, kao trajne posledice batina.⁷⁸

Neke od studija su obuhvatale velike reprezentativne uzorke u SAD, uključujući različite činioce, kao što su stres roditelja i socioekonomski status, a proučavana je i povezanost između telesnog kažnjavanja i dečje agresije. Praktično bez izuzetka, ove studije su pokazale da je telesno kažnjavanje povezano sa višim nivoima agresije prema roditeljima, rođacima, vršnjacima i kasnije, partnerima. Takođe je uočeno da smanjenje stroge discipline, u odnosima roditelja prema dečacima, rezultira smanjenjem agresije dečaka. Ovi i drugi rezultati podstakli su naučnike da identifikuju mehanizme koji povezuju telesno kažnjavanje i agresiju dece.⁷⁹

Nakon ovih prvih istraživanja, koja su pratila povezanost telesnog kažnjavanja i agresije kod deteta, dalja istraživanja su uočila i promene u mentalnom zdravlju, socijalnom ponašanju, nasilnom ponašanju u odraslom dobu i druge pojave, kao što su upotrebe droga i alkohola.⁸⁰ Danas, kada su negativne posledice agresivnih postupanja prema detetu poznate, postavilo se pitanje potrebe ukidanja svake telesne kazne. Telesnom kaznom roditelji žele da utiču na dete kako bi se odviklo od određenog ponašanja. Međutim, da li telesno kažnjavanje uči dete ili predstavlja demonstraciju sile odraslog, u nemerljivom odnosu snaga? Zbog postojanja različitih stavova kakve posledice telesno kažnjavanje može prouzrokovati i da li su dokazi o trajnom nanošenju štete detetu čvrsti, prisutna su kolebanja oko obima zabrane. Međutim, uzimajući u obzir okolnost da roditelji ne mogu predvideti granice takvog postupanja niti se rizik od povređivanja može isključiti, potrebno je zabraniti svaki oblik telesne kazne. Sasvim drugačiji zaključak se nameće ukoliko razmotrimo kakve emotivne posledice telesno kažnjavanje prouzrokuje na ličnost

⁷⁷ Opšti komentar broj 8., definicija u poglavlju III, tačka 11.

⁷⁸ Cvejić Jančić, O., „Zabrana fizičkog kažnjavanja – Prilog diskusiji povodom Prednacrtu Građanskog zakonika Srbije“, Pravni život, broj 10/2015, godina LXIV, Beograd, strana 11.

⁷⁹ Larzerelle, E. R., „Moderate spanking: Model or deterrent of children's aggression in the family?“, Journal of Family Violence, 1986., dostupno na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3447048/> pristupljeno 14.8.2017.

⁸⁰ „Studija negativnih iskustava u detinjstvu (Ace studija) – Istraživanje o negativnim iskustvima u detinjstvu u Srbiji“, UNICEF Beograd, 2019., strana 17.

deteta kao individue. U tom kontekstu nema dvojbe, svaki stepen telesne kazne je ponižavajući i diskriminišući čin ophođenja prema detetu.

Šestoro od desetoro dece uzrasta od dve do četrnaest godina širom sveta (skoro milijardu) je redovno podvrgnuo telesnom kažnjavanju od strane onih koji o njima brinu. Učenje deteta disciplini je sastavni deo vaspitavanja, kako bi se naučilo samokontroli i prihvatljivom ponašanju. Nažalost, dete se vaspitava i upotrebom fizičke sile ili verbalnim zastrašivanjem fizičkom kaznom. Izbor je često rezultat nepoznavanja nenasilnih odgovora, frustracija ili ljutnja, a ne nameran disciplinski izbor.⁸¹ Telesno kažnjavanje i psihološka agresija se često preklapaju, a istraživanja pokazuju da su i laka telesna kažnjavanja dugoročno štetna, uz neposredne kratkoročne efekte. Prema jednom novijem istraživanju UNICEF-a iz 2016. godine, koje se odnosilo na biše jugoslovenske republike, upotreba nasilnih metoda je raširena u porodičnom okruženju. Među zemljama koje su bile predmet istraživanja našle su se Makedonija i Crna Gora, sa oko 70% dece uzrasta od 2 do 14 godina starosti, koja su iskusila telesno kažnjavanje i/ili psihološku agresiju, Bosna i Hercegovina, sa oko 55%, Srbija nešto više od 40%.⁸²

Iako je nasilje usmereno na decu rašireno po celom svetu, razlozi pojave i održanja pojave su često sasvim različiti. Norme u jednom društvu predstavljaju željeni kontekst ponašanja u skladu sa postavljenim pravilima. Prakse ponašanja se mogu pokazati kao štetne, a istovremeno biti u skladu sa važećim normama. Tako nastanu situacije u kojima nasilna ponašanja postanu verifikovana i predstavljaju normu, što je situacija kada se smatra da roditelj „ima pravo“ da tuče dete. Pojedine norme tako predstavljaju kulturno nasleđe.⁸³ Razumevanje društvene norme može da pruži uvid u uzroke održavanja određenog ponašanja.

Kazna se smatra za meru preduzetu radi zaustavljanja neprimerenog ponašanja. Cilj je da se ponašanje deteta stavi pod kontrolu negativnom motivacijom. Najopštije se mogu definisati dve vrste pristupa pri izboru kazni, koje se uglavnom koriste u odnosu na dete:

1. Neodobravanje; takva kazna predstavlja disciplinu u negativnom kontekstu
2. Kažnjavanje pri kome se nanosi emotivni ili/i telesni bol; uključuje fizičko kažnjavanje.⁸⁴

⁸¹ U ovom smislu je, pored nedvosmislene zakonske zabranjujuće norme, neophodno sprovesti stalnu edukaciju odraslih o pravima deteta i načinima vaspitavanja uz poštovanje prava na telesni integritet i zdravlje deteta.

⁸² „*Violence against children*“, UNICEF, dostupno na <https://data.unicef.org/topic/child-protection/attitudes-and-social-norms-on-violence/#>

⁸³ „*Minimalni standardi za zaštitu dece u humanitarnim aktivnostima*“, The Child Protection Working Group/UNICEF, 2012., strana 87.

⁸⁴ Videti u „*Pozitivna disciplina u podsticajnom i inkluzivnom školskom okruženju; vodič za nastavnike i edukatore nastavnika*“, UNESCO, Biro za oblast obrazovanja za region Azije i Pacifika, 920 Sukhumvit Rd., Prakanong., 2006., strana 17.

Telesno kažnjavanje⁸⁵ je definisano kao „svaka kazna pri kojoj se upotrebljava fizička sila sa namerom da izazove određeni stepen, koliko god lagan, bola ili nelagodnosti.“ Ovakva vrsta nasilja može biti namerno kažnjavanje ili impulsivna reakcija razdraženog roditelja ili odrasle osobe. Poštovanje ljudskog dostojanstva i pravo na telesni integritet su univerzalni principi. Međutim, udaranje deteta je i dalje društveno i pravno prihvatljivo, od strane odraslih.⁸⁶ Rezultati još jedne studije koja se bavila analizom istraživanja tokom pedeset godina, a učesovalo je više od 160 000 dece, pokazali su da blago udaranje „po guzi“ ima iste negativne efekte kao i strožiji oblik telesne kazne deteta. Roditelji koji primenjuju „blaži“ oblik telesne kazne ne smatraju da je takva telesna kazna nasilje, međutim naučni rezultati prikazuju suprotne zaključke. Naučnici su se složili da je ovo najobimnije istraživanje rezultata povezanih sa telesnim kažnjavanjem deteta. Analiza se fokusirala na ponašanje koje se prepoznaje kao „udaranje po guzi“ a ne kao potencijalno nasilno ponašanje.⁸⁷ Stepem bola koje doživi dete izloženo telesnom kažnjavanju ne bi trebalo postavljati kao kriterijum prihvatljivosti kazne. Možemo zaključiti da ovakav način kažnjavanja, ma kog intenziteta da je sila koja se primenjuje na detetu, nije prihvatljiv. Stoga bi kriterijum trebalo da je odabir metoda kažnjavanja koji ne sadrži elemente sil3.

Disciplinovanje dece telesnim kaznama

U okviru postupka vaspitavanja, učenje deteta disciplini i samodisciplini je neophodno. Na taj način dete uči da postupa odgovorno prema sebi i u odnosu na druge. Potrebno je da disciplinske mere u ophođenju prema detetu biti u skladu sa sposobnostima i uzrastom deteta. Važno je i da se dete uči samokontroli i pozitivnom društvenom ponašanju. Kažnjavanje koje uključuje fizičke i emocionalne mere omalovažavajućeg karaktera, često je rezultat trenutnog emotivnog stanja roditelja, a ne strategija koja se zasniva na odluci. Da bi dete razumelo svrhu discipline potrebno je da shvati zašto se neko ponašanje od njega očekuje, a ne samo da zna da se očekuje. Rezultati jednog istraživanja ukazali su na dva različita ishoda u dečjem ponašanju, pri primeni telesne kazne. Ukoliko dete oseti strah, može odlučiti da se povinuje zahtevu roditelja i na taj način zaustavi trenutno iskustvo kažnjavanja. Međutim, ukoliko oseti bol ili bes, može odlučiti da prkosi roditelju.

⁸⁵ General Comment No 8 on the right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment, CRC/C/GC/8, June 2006., dostupno na <https://rm.coe.int/children-and-corporal-punishment-the-right-not-to-be-hit-also-a-childr/16806da87b>
www.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/co/CRC.C.GC.8.pdf

⁸⁶ „Children and corporal punishment: The right not to be hit, also a children's right“, Council of Europe, 2008., dostupno na <https://rm.coe.int/children-and-corporal-punishment-the-right-not-to-be-hit-also-a-childr/16806da87b>

⁸⁷ Gershoff, E. T./Grogan Kaylor, A., „Spanking and child outcomes: Old controversies and new meta – analyses“, Journal of Family Psychology, 2016., dostupno na www.doi.apa.org

Ove dve kratkoročne reakcije na telesno kažnjavanje mogu dalje odrediti dugoročno ponašanje deteta.⁸⁸

Tradicionalni model školovanja u Japanu na primer, uvažava je definiciju da su deca “prazni ćupovi” kojima nedostaje kurikularni sadržaj. Ušitelji su, istorijski posmatrano, primenjivali mnoge nasilne mere, da bi na taj način došli do željenog rezultata. „Batine, šibanje, razni oblici prisile i pritisci“ su “disciplinske mere” koje su istorijski bile u primeni uz prihvatanje omalovažavajućeg prikaza modela detinjstva.⁸⁹ Kroz tradicionalne višedecenijske obrasce kreirao se identitet deteta koji je inferioran, uobličeni u željeni model, bez slobode ličnosti.

Poimanje stepena „razumno“ zavisno je od različitosti kultura i vremena u kome živimo. Nasleđa prethodnih vremena ponekad se prenose na sledeće generacije. Razlikovanje šta je „razumna mera“ telesnog kažnjavanja stvara teškoće jer je teško definisati sam pojam razumnog. U mnoštvu različitih kultura i različitih religijskih uverenja, različitog dostignutog istorijskog razvoja, nemoguće je definisati jasnu razumnu meru određenog postupanja.

Pojava disciplinovanja elementima telesne kazne održava se kroz vreme, a sve dok je pojam telesnog kažnjavanja prisutan u praksi roditeljstva, otvorene su mogućnosti postojanja dvostrukih standarda u ponašanju u odnosu na decu.⁹⁰ Roditeljska autonomija, koja podržava slobodu u vaspitavanju dece je važan princip svake porodice.⁹¹ Međutim, ukoliko je ustanovljen pravni i kulturni standard da je zabranjen udarac odrasle osobe, neophodno je isti standard primeniti i na dete.

Telesno kažnjavanje deteta, pri kome se upotrebljava sila, u cilju ispravljanja ili kontrole ponašanja, može predstavljati i zlostavljanje deteta.⁹² Postoji mišljenje da su disciplina i kažnjavanje slični pojmovi, pa se tako izjednačavaju pojmovi disciplinovanje i kažnjavanje, međutim to nije slučaj. Popreklo pojma izvodi se od reči *disciple*, što znači „sledbenik istine, principa, poštovanja“. Stvarna disciplina jeste rezultat unutrašnjeg kontrolisanja, a ne faktora izvan, gde se nalaze pojmovi kazni i nagrađivanja. Moguć je izbor mnoštva izbora načina koji mogu i rezultirati se postiže pozitivno ponašanje. Svaki

⁸⁸ Gershoff, E. T., „*Corporal Punishment, Physical Abuse and the Burden of Proof: Reply to Baumrind, Larzelere and Cowan (2002), Holden (2002), and Parke (2002)*“, American Psychological Association, *Psychological Bulletin*, New York, Vol 128, No. 4, 2002., page 606.

⁸⁹ American Academy of Pediatrics, Committee on Child Abuse and Neglect, „*Shaken Baby Syndrome: Rotational Cranial Injuries Technical Report*“, page 557.

⁹⁰ Videti u Renteln, A. D. „*Corporal Punishment and Cultural Defence*“, University of Southern California, 2010., page 190.

⁹¹ Isto, page 261.

⁹² „*Eliminating corporal punishment (a human rights imperative for Europe's children)*“, Council of Europe Publishing., Strasbourg, 2007.

od pristupa poseduje određene karakteristike (tzv. pet standarda disciplinovanja, koje je moguće naučiti):

1. Dete, uz pomoć, može razviti emocije povezivanja
2. Poštovanje i podržkajpostoje jednovremeno
3. Dugoročno posmatrano daju rezultate (u poređenju sa krakoročnim rezultatom kažnjavanja deteta)
4. Dete stiče znanja u odnosu na bitne životne i socijalne veštine (empatija, brižnost prema drugima, prevazilaženje izazova i saradljivost u komunikaciji)
5. Razvijaju se sposobnosti deteta (razvija se konstruktivna upotreba lične moći)

Jedan od najvažnijih koraka u pozitivnoj disciplini jeste ohrabrenje u smislu osnove za građenje motivacije. Pristup pozivine discipline podrazumeva da se ne ohrabruje neprihvatljivo ponašanje deteta. Na taj način se detektuju stavovi koji se nalaze iza neprihvatljivog modela ponašanja, odnosno uzroci ponašanja jednog od načina.⁹³ Međutim, model vaspitavanja koji se oslanja na ohrabrivanje nije lak, iako svi principi pozitivne discipline koji odraslima stoje na raspolaganju polaze od procesa ohrabrivanja.⁹⁴

Stepenovanje primene sile se postavlja uglavnom radi delotvorne svrhe kaznenih normi. Može se smatrati da je učestalo telesno kažnjavanje deteta ono koje ima fizičke posledice, različite telesne povrede i veći stepen primene sile – bliže pojmu zlostavljanja deteta, nego pojmu telesnog kažnjavanja. Nasilje telesnim kažnjavanjem jeste aktivnost sa namerom fizičkog nasilja, bez obzira u kom kontekstu se ispoljava, a može uključivati i druge oblike: guranje, odgurivanje, udaranje rukama i nogama, povlačenje, fizičko mučenje.⁹⁵ Često mu prethodi ili ga prati „psihičko nasilje, namerno ponašanje koje značajno narušava psihički integritet kroz prinudu ili pretnje“. Ovaj oblik nasilja čini se i drugim metodama, i predstavlja ponašanje sa elementima zlostavljanja kroz duži vremenski period.⁹⁶

Zlostavljanje (uključujući telesno kažnjavanje) može sadržati fizičko i emocionalno nasilje.⁹⁷ Može se smatrati da je disciplinovanje prekomerno i da prelazi u zlostavljanje ukoliko je dete povređeno, uključujući modrice, povrede kože, otek ili druge situacije koje zahtevaju medicinsku intervenciju.⁹⁸ Zatim, ukoliko odrasli izgubi kontrolu, ili je takva vrsta interakcije posledica prevelikog očekivanja u odnosu na uzrast deteta. Zlostavljanje se definiše i kao okrutnost prema detetu, u smislu izlaganja deteta voljnom i nepotrebnom

⁹³ Videti u Erdeljan, Ž., „Pozitivna disciplina – kako razvijati odgovornost i motivaciju dece?“ Krugovi detinjstva, Novi Sad, 2015., strana 8.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ „Preživeti nasilje – posledice po psihičko i fizičko zdravlje žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima“; Astra, Beograd, 2016., strana 19.

⁹⁶ Isto, strana 20.

⁹⁷ „Sedam strategija za okončanje nasilja nad decom“, Svetska zdravstvena organizacija, 2016., strana 816.

⁹⁸ „The difference between Discipline and Abuse“, Job and Family services, dostupno na <https://www.hcifs.org/services/child-protection/know-the-difference-between-discipline-and-abuse/>

telesnom kažnjavanju ili fizičkoj patnji.⁹⁹ Istraživanja takođe sugerišu da se visok nivo stresa kod roditelja povezuje sa zlostavljanjem deteta, naročito kada je praćeno „komplikovanim“ ponašanjem deteta ili dećjim temperamentom.¹⁰⁰

Lituratura¹⁰¹ donosi još jedan moguć kriterijum razlikovanja telesnog kažnjavanja od zlostavljanja. Konkretno, kao odlučujuć faktor se, prema jednom kriterijumu, uzima broj ponavljanja telesne kazne tokom perioda vremena, gde je učestalost faktor razlikovanja telesnog kažnjavanja od zlostavljanja. Sa druge strane, razmatra se koliko jak stepen sile primenjuje roditelj, bez obzira naućestalost u odrećenom vremenskom periodu.

U velikom broju država doneti su posebni zakoni kojima je izrićito zabranjeno telesno kažnjavanje deteta. Istovremeno sa ekspanzijom porodićno pravne intervencije u toj oblasti, mogu se ćuti i argumetovane tvrdnje da je preveliko uplitanje države u porodićne odnose kontraproduktivno, a da popustljivo i prezaštitićko vaspitanje uz nultu toleranciju upotrebe fizićkog delovanja roditelja na dete, ipak nije najpoželjniji modus vaspitanja.¹⁰² Razmatrajući stavove porodićnopravne i krivićnopravne sfere, stiće se utisak neujednaćenog stava. Sa jedne strane potrebno je prućiti detetu sveobuhvatnu zaštitu od telesnog napada bilo koje vrste, a sa druge strane sankcionisati samo onakvo postupanje roditelja koje sankcionišu krivićne norme. Studije koje se bave rizicima disiplinevanja deteta telesnom kaznom ispituju razlike izmeću telesne kazne i „prebijanja“ koje ima nasilnićki kontekst.¹⁰³ Na uzorku od ispitanih tristasedamdeset studenata, rezultati sugerišu da su oni koji su, u uzrastu od deset godina, iskusili telesnu kaznu bili i pod rizikom zlostavljanja.

Istovremeno, zagovornici telesnog kažnjavanja smatraju da takav naćin postupanja prema detetu moće biti koristan, ukoliko se ne pretera. Ovakav naćin rezonovanja moće predstavljati opravdanje za takvo postupanje, jer postoji malo dokaza o efikanosti telesne kazne, a sve više o štetnosti.¹⁰⁴ U prilog upotrebi metode sa elementima telesnog kažnjavanja iznosi se stav da je prirodni instikt roditelja da ponekad udari dete. Odrasli koji veruju u ućinkovitost telesne kazne smatraju da, ma kako brojna istraćivanja bila, ona ne mogu ugroziti pravo roditelja da prema svojoj deci postupaju u skladu sa instiktima.¹⁰⁵

⁹⁹ Whipple, E./Richey, A. „*Crossing the line from physical discipline to child abuse: how much is too much?*“. Child Abuse & Neglect, Elsevier Science, Vol. 21, No. 5, 1997., page 434.

¹⁰⁰ Isto, strana 435.

¹⁰¹ Gershoff, E. T., „*Corporal Punishment, Physical Abuse and the Burden of Proof: Reply to Baumrind, Larzelere and Cowan (2002), Holden (2002), and Parke (2002)*“, American Psychological Association, Psychological Bulletin, New York, Vol 128, No. 4, 2002., page 603.

¹⁰² Mijović, S., „*Telesno kažnjavanje dece sa aspekta porodićnog i krivićnog prava – (ne)pomirljivi tonovi*“, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, godina LXVI, 3/2018., strana 3.

¹⁰³ Fechette, S./Zoratti, M./Romano, E., „*What is the link between corporal punishment and child psysical abuse?*“, Journal of Family Violence, February 2015.

¹⁰⁴ Fletcher, J., „*Positive parenting, not physical punishment*“, Canadian Medical Association Journal, 2012., dostupno na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3447041/>

¹⁰⁵ Chenoweth, T./Just, H., „*Corporal Punishment: Does it hinder the Development of Children?*“, Department of Education, St Edwards's University Austin, 2000., page 5.

Jedan od argumenata koje ističu roditelji koji su i sami iskusili telesno kažnjavanje u porodičnom okruženju ili u školi, jeste da nisu patili od negativnih posledica. Dodatno se iznosi argument da se telesnoj kazni pribegava samo kao „poslednjoj meri“, kada ništa drugo ne dovede do rezultata.¹⁰⁶

Pažnja autora u novijem vremenu usmerena na telesnu kaznu razmatra i izazov da li je veliko prisustvo upotrebe ovog modela kroz odgajanje deteta, pokazatelj da ima uspešnosti u takvom načinu disciplinovanja deteta.¹⁰⁷ Pitanje opravdanosti ove metode vezuje se i za postignute efekte, međutim nije jednostavno povući granicu između telesne kazne i zlostavljanja. Efekti koji izazivaju pažnju autora, mogu biti „pozitivni (poželjni) i negativni (nepoželjni)“. Prilikom formiranja stavova autora koji podržavaju ili su protiv modela telesne kazne, autori uglavnom uvažavaju ove efekte.¹⁰⁸ Jedno istraživanje¹⁰⁹ ideologija koje podržavaju primenu telesne kazne kao metode vaspitavanja obuhvatilo je 2161 ispitanika, od kog broja je njih 112 izrazilo uverenje (najučestaliji komentar) kako su današnje generacije nedisciplinovane, ne poštuju autoritete niti poznaju strah. Iz perspektive teorije prava, pojedini filozofi zauzimaju stav da roditelji imaju pravo da odgajaju decu na način koji oni smatraju prikladnim, a to uključuje disciplinovanje na načine koje smatraju korisnim.¹¹⁰

Dodatni problem kod terminološkog određenja telesne kazne jesu neslaganja autora u pogledu da li primena telesne kazne predstavlja oblik nasilnog ponašanja prema deci, kao i koji su to postupci koji predstavljaju kaznu, a koji prevazilaze domen kazne i predstavljaju teže oblike fizičkog nasilja.¹¹¹

Zlostavljanje i zanemarivanje dece obuhvata veliki broj načina ophođenja koja škode detetovom razvoju i ugrožavaju osnovna ljudska prava deteta. Najčešće podrazumevaju fizičko zlostavljanje ali uključuju različite druge oblike nedozvoljenih ponašanja. Često jedan oblik zlostavljačkog ponašanja uz zanemarivanje, može sadržati i drugačiji oblik zloupotrebe. Sasvim se prepoznaje da „fizičko zlostavljanje ide često ili je gotovo uvek

¹⁰⁶ Greydanus, D., „*Corporal Punishment in Schools*“, Journal of adolescent health, Michigan, Vol. 32, No. 5, 2003., page 387.

¹⁰⁷ Nešić, M./Popović Ćitić, B., „*Kažnjavanje kao način disciplinovanja u porodici*“, Specijalna edukacija i rehabilitacija, Vol. 17, broj 235 – 256, Beograd, 2018., strana 239.

¹⁰⁸ Isto, strana 244.

¹⁰⁹ Taylor, C. A., et al., „*Beliefs and ideologies linked with approval of corporal punishment: a content analysis of online comments*“, Health Education Research, Volume 31, Issue 4, 2016, pages 563 -575.

¹¹⁰ Appiagyei, E. K., „*Should corporal punishment of children be abolished everywhere?*“, University of Manitoba, 2018., page 57.

¹¹¹ Stevković, Lj., „*Telesna kazna: nasilno sredstvo vaspitanja dece kao faktor rizika nasilnog ponašanja u odrasloj dobi*“, Zbornik insituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Vol. XXXII/2, Beograd, 2013., strana 168.

praćeno i emocionalnim zlostavljanjem, dok se zanemarivanje javlja gotovo sa svim ostalim pomenutim formama zlostavljanja.¹¹²

Postojala su uverenja, koja su se održala sve do šezdesetih godina prošlog veka da je nasilje u porodičnom okruženju dosta retka pojava, kao i da ne predstavlja uobičajen model ponašanja. Veći broj istraživanja tog perioda, došao je do rezultata da se pojavljuje često, uz veliki broj pojavnih oblika, da se ne može ni pretpostaviti u kolikim razmerama, kao i da se pojavljuje u svakoj od postojećih socijalnih grupa.¹¹³ Osnovni element u definiciji telesne kazne je upotreba sile sa namerom izazivanja „izvesnog stepena bola ili nelagodnosti, čak i blagog“. Dosta definicija uključuje „udaranje dece (ćuškanje, šamaranje udaranje po zadnjem delu tela), rukom, ili nekim predmetom“. ¹¹⁴ Prema jednom istraživanju¹¹⁵, koje je obuhvatilo 196 dece uzrasta između devet i petnaest godina, najčešći oblik ispoljavanja telesnog kažnjavanja jeste „udaranje šibom, remenom, varjačom i udaranje rukom, jednom nedeljno ili češće“. Pri tom se subjektivno doživljavanje kazne razlikovalo ukoliko posmatramo dečake i devojčice, pa je dečake u većem broju pogađalo „dobijanje batina, bez obzira na sredstvo“, a devojčice su „podjednako teško“ prihvatale kazne „zabrane izlaska, dobijanje batina, jako vikanje, vređanje i psovanje“. U odnosu na školsku sredinu telesno kažnjavanje se primenjivalo kao vaspitna i obrazovna mera od strane nastavnika, a tek u drugoj polovini dvadesetog veka došlo je do sistemskog proučavanja ove pojave, sa razvojem empirijski orijentisane psihologije. U zapadnoevropskim studijama je generalno prihvaćeno da bar 5% učenika doživi nasilje u školi jednom nedeljno ili češće, pri čemu je ovaj procenat viši u osnovnim školama nego u srednjim, i više zastupljen među dečacima, nego među devojčicama.¹¹⁶ U skladu sa međunarodnim standardima, disciplina u školama može biti dozvoljena u granicama koje omogućavaju poštovanje dostojanstva i prava deteta.¹¹⁷

Često se čuje da roditeljima nije namera telesna povreda, već je cilj da dete razume gde greši. Međutim, pokušaj da se detetu telesnom kaznom nešto objasni ne vodi rezultatu.

U pokušaju da se napravi distinkcija pojmova telesno kažnjavanje i fizičko zlostavljanje, može se reći da je granica ozbiljnost povreda koje nastaju, kao i motivi takvog ponašanja. Telesna kazna koje obuhvata da li fizičke ili emotivne mere, u velikom broju jeste rezultat ljutnje ili nemoći odrasle osobe, nego što predstavlja svesno izabran pristup, sa željom da

¹¹² Videti u Pejović Milovanović M. et al., „Psihološke posledice zlostavljanja i zanemarivanja dece i adolescenata“ Psihijatrijski dan, Beograd, 2001., strana 177.

¹¹³ Videti u Draškić M., „Usklađenost domaćeg prava sa standardima Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na član 8. Evropske konvencije“, Beograd, 2006., strana 8.

¹¹⁴ Nikolić Ristanović, V./Konstantinović Vilić, S., „Kriminologija“, Prometej, Beograd, 2018., strana 140.

¹¹⁵ Pečinić, R./Penava, A., „Kažnjavanje djece u obitelji i školi – rezultati anketiranja“, Nasilje u obitelji, Dubrovnik, 1988., strana 113.

¹¹⁶ Videti u Martić, V. M. „Nasilje u školi“, SVAROG, Banja Luka, 2012., strana 119.

¹¹⁷ Videti član 28. Konvencije o pravima deteta, stav 2.

se dete osnaži u shvatanju šta se od njega očekuje. Pri utvrđivanju kada telesna kazna prelazi u oblik koji predstavlja zloupotrebljavanje moći, potrebno je uvažiti uzrastne karakteristike deteta, razloge iz kojih se primenjuje telesna kazna i njoj moguće alternativne oblike ponašanja odraslih.¹¹⁸ Pojava zlostavljanja dece unutar porodice je najizrazitiji primer kršenja i ugrožavanja dečjih prava. Ona postoji „kada roditelj, koristeći fizičku snagu ili nadmoćniji položaj, zlonamerno postupa prema detetu, čime ugrožava njegov život, zdravlje, fizički i emocionalni razvoj“, i reč je o namernom nanošenju patnje bez obzira na motive.¹¹⁹ Međutim potrebno je uočiti, bez obzira na povrede, da oba oblika predstavljaju telesno nasilje i direktno povređuju prava deteta.

Rezultati jednog istraživanja¹²⁰ sprovedenog među građanima u Crnoj Gori pokazali su da građani smatraju telesno kažnjavanje deteta opravdanim, čak pojedina postupanja koja sadrže elemente sile ne smatraju telesnom kaznom. Tako „svaki drugi građanin smatra da postoje situacije u kojima je opravdano tući dete“, a jedna trećina da šamar nije nasilje, dok dve trećine ispitanika udaranje prutom takođe ne vide kao nasilje. Čak 77% građana smatra da roditelj ne treba da dozvoli da dete preispituje njegove odluke, dok je 54% građana izjavilo da ne bi prijavili nadležnim službama ukoliko bi svedočili situaciji u kojoj roditelj tuče svoje dete.

Istraživanja u institucijama socijalne zaštite pokazuju da je skoro polovina dece pre dolaska u ustanovu socijalne zaštite, bilo izloženo fizičkom nasilju od strane najbližih srodnika. Ovakvo nasilje se u 38% slučajeva produžava i po dolasku u ustanovu socijalne zaštite. Pored toga, 26% dece (uzrasta 10 – 18 godina iz šest ustanova za decu bez roditeljskog staranja) svedočilo je da su (bar jednom) doživela nasilje od strane odraslih zaposlenih u ovim ustanovama. A 17% odraslih je saopštilo da je manji broj njihovih kolega fizički nasilan prema deci o kojoj se stara.¹²¹

Telesno kažnjavanje je među pravnim teoretičarima dosta zastupljena tema. Autori strarijih generacija, kao prof. Živanović, smatrali su da je pravo roditelja na kažnjavanje prenosivo i može se izričito ili prećutno preneti i na vaspitača. Sam koncept „razumnog“ kažnjavanja u svojoj suštini percipira dete kao vlasništvo roditelja, i zasniva se na moći jačeg nad slabijim.¹²² Pojedini autori ostavljaju roditeljima manevarski prostor u izboru

¹¹⁸ „Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja – Primena Opšteg protokola“, Centar za prava deteta Beograd, 2011., strana 18.

¹¹⁹ Ljubojev, N., „Zlostavljanje deteta unutar porodice“, Psihologija i obrazovanje, Norma, XIII, 1 – 2/2008, Fakultet za pravne i poslovne studije Novi Sad, 2008., strana 84.

¹²⁰ „Smernice i procedure za obezbeđivanje sigurnog okruženja za decu u NVO“, Zavod za socijalnu i dečiju zaštitu i UNICEF, Beograd, 2017., strana 10.

¹²¹ Videti u Srna, J./Stevanović I., „Problem telesnog kažnjavanja dece i uloga stručnjaka u njegovom rešavanju“, Temida, broj 4, vol.13, Beograd 2010., strana 8.

¹²² Mijović, S., „Telesno kažnjavanje dece sa aspekata porodičnog i krivičnog prava – (ne)pomirljivi tonovi“, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, LXVI, 3/2018, strana 324.

metoda koje sadrže silu, sa razlikama u odnosu na jačinu udarca ili deo tela koji s povređuje, ili učestalost takvog kažnjavanja.¹²³

Nasilje u porodičnom kontekstu kada su žrtve žene, razume se kao nedvosmisleni oblik nasilja u odnosu interakcije sa nekom osobom, kojane može predstavljati ni u kom obliku porodična stvar neke osobe. Porodično nasilje u kome su žrtve deca, a gde telesno kažnjavanje prisutno, ne nailazi na isti nivo razumevanja. Najčešće se teški oblici porodičnog nasilja nad detetom procesuiraju u praksi, kao što su oblici zlostavljačkog ponašanja, ali za pojavu sa elementima telesne kazne, koje često dobija oblik zlostavljanja i kome je izazov postavljanje gornje i donje granice tolerancije, često se traže opravdanja.¹²⁴ Zloupotreba roditeljskog prava jeste upravo situacija u kojoj određeno ponašanje roditelja ugrožava i pravo na pravilan razvoj deteta i njegovu bezbednost. Telesno kažnjavanje je danas neodrživ koncept, jer se svako telesno delovanje na dete koje izaziva strah ili bol, može podvesti pod lako telesno povređivanje. Telesno povređivanje vređa dostojanstvo ličnosti deteta, jer nije moguće povući granicu između primerene i neprimerene povrede dostojanstva ličnosti.

Nasilni načini kažnjavanja deteta nisu prihvatljivi kao odgovor ni na jedan oblik dečjeg ponašanja, jer telesno kažnjavanje sadrži različite oblike nanošenja telesnog ili psihičkog bola. Postoje načini ponašanja gde je moguće sasvim izbeći grube oblike u pristupu, i iskazivanje moći, za razliku od modela u ponašanju roditelja, koji se oslanjaju na strogost ili čak ispoljavanje agresije kroz modele disciplinovanja deteta.¹²⁵ Pedagoška iskustva potvrđuju da primarnu vaspitnu funkciju u praksi najefikasnije realizuju one porodice u kojima vladaju topli i harmonični odnosi, međusobna tolerancija i usklađeni vaspitni zahtevi.¹²⁶ Ne postoji univerzalno primenjiv metod, jer je izbor metoda vaspitavanja potrebno prilagoditi detetovom uzrastu uz poštovanje ličnosti deteta. Međutim, u procesu vaspitanja roditelji mogu za prihvatljive postupke koje odobravaju, koristiti pohvale, dok neprihvatljiva ponašanja mogu ne odobravati, kritikovati i slično. Postavljanje granica je poželjno u skladu sa razvojnim potrebama deteta i njegovim mogućnostima, koje roditelji moraju da prepoznaju.¹²⁷ Kvalitetna komunikacija između roditelja i deteta uključuje i

¹²³ Više u Milivojević, Z., „*Razumno telesno kažnjavanje dece kao neotuđivo roditeljsko pravo*“, Nova srpska politička misao, 1 -2/2011., Beograd.

¹²⁴ Videti u Vidović, L., „*Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji*“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 15, broj 1/2008., Zagreb, 2008, strana 304.

¹²⁵ Isaković, O., „*Efekti percipiranih roditeljskih postupaka prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja na aktuelna uverenja o disciplinovanju u mlađem odraslom dobu: retrospektivna studija*“, Filozofski fakultet Novi Sad, 2017., strana 24.

¹²⁶ Mijanović, N., „*Celoživotno obrazovanje i učenje kao faktor vaspitnog osnaživanja porodice*“, Porodica i savremeno društvo – izazovi i perspektive, Filozofski fakultet Nikšić, 2020., strana 87.

¹²⁷ Rajčević, Đ., P., „*Porodično vaspitanje i izazovi novog doba*“, Porodica i savremeno društvo – izazovi i perspektive, Učiteljski fakultet Priština, 2020., strana 105.

iskazivanje fizičke i verbalne privrženosti, jasno argumentovanje očekivanja, čime se sve kod deteta razvija osećaj uključenosti i prihvaćenosti kao osobe.¹²⁸

Nameće se zaključak da je telesno kažnjavanje u funkciji vaspitavanja teško razlikovati od nasilja. Nasilje u najvećem broju slučajeva prelazi u zlostavljanje, i tu se krug stepenovanja i ponavljanja pogrešnih postupaka zatvara, bez jasnih granica.

Specifičnost roditeljsko – dečjeg odnosa jeste i u tome što se roditelj ne može prinuditi pravnim sredstvima da se o detetu stara, a naročito u skladu sa pretpostavljenim (i zahtevanim) standardima ostvarivanja dobrobiti deteta – bez ponižavajućih postupaka i kazni i uz poštovanje njegovog dostojanstva i njegovih najboljih interesa.¹²⁹ Roditelji nanošenjem bola i ponižavanjem telesnom kaznom koja ima za cilj ispaštanje zbog nepoželjnog ponašanja, primenjuju kaznu sa ciljem povrede. Međutim, primenjujući metod telesne kazne u svrhu vaspitavanja, jednako se pogrešno uvodi element sile sa idejom da je za dete takav metod vaspitavanja koristan. Rezultat po dete nema razliku, jer ponižavajuće postupanje u oba slučaja predstavlja jedan vid zloupotrebe roditeljskog prava. I sama pretnja i zastrašivanje deteta telesnim kažnjavanjem se smatra nasiljem u porodičnom okruženju.¹³⁰

Okolnosti i razlozi dolaznog ponašanja roditelja nisu od uticaja kada je detetov fizički integritet ugrožen ili povređen. Čini se teško za poverovati da bi odrasli koji imaju „makar prosečnu moralnu i mentalnu zrelost“ mogli sa namerom i svedčju o svom postupku, izabrati da pričinu neke štetne postupke u odnosu na svoje dete, ali na žalost u životu nisu nepoznati i najteži oblici fizičkog kažnjavanja dece.¹³¹ Svako telesno kažnjavanje je ponižavajuće, kao način pristupa detetu.

Kako su se u različitim epohama menjala shvatanja pojma deteta i filozofija vaspitanja, primenjivala su se različita vaspitna sredstva, u skladu sa dominantnim moralnim stanovištima. Tako se dete shvatalo kao malo, zlo i sebično, pa ga treba strogo disciplinovati i kažnjavati tridesetih godina prošlog veka. Zatim je šezdesetih godina dvadesetog veka dominirala slika bezazlenog i radoznalog bića, prema kome roditelj treba da se odnosi blago, sa ljubavlju i nežnošću, što spada u takozvanu permisivnu školu vaspitavanja. U periodu od osamdesetih godina pa do današnjeg vremena sve više prevladava nova vaspitna metoda u zapadnim demokratijama, u skladu sa čime deca mogu

¹²⁸ Alajbeg, A., et al, „Uloga kvaliteta porodične interakcije na ponašanja dece u vršnjačkom nasilju“, Porodica i savremeno društvo – izazovi i perspektive, Prirodnomatemički fakultet Split, 2020., strana 116.

¹²⁹ Vujović, R., *Zabrana telesnog kažnjavanja dece u Srbiji*“, Srpska politička misao, broj 2/2020., godina XXVII, sveska 68, Beograd, strana 430.

¹³⁰ Član 197., stav 2. Porodičnog Zakona RS.

¹³¹ Vujović, R., strana 432.

biti sasvim „autonomna“, dok se njihovi načini ophođenja prema roditeljima baziraju na „spontanosti i ravnopravnosti“.¹³²

Potrebno je ukazati da ni najnaprednije zakonsko rešenje i visoki standardi u ovoj oblasti, sami po sebi neće obezbediti kvalitetniju i bolju organizovanu zaštitu deteta u domenu porodičnopravne reakcije, kada se telesno kažnjavanje deteta u porodici ipak dogodi. Stoga je važno razvijati i druge vanpravne mehanizme i suzbijati uzroke nasilnog ponašanja u porodici. Jedino tako se može trajno obezbediti stvaranje uslova da telesna kazna kao vid legalne prinude u vaspitavanju dece, koja je vekovima stajala na raspolaganju roditeljima, vremenom potpuno iščezne i postane relikv.¹³³

Tolerancija prema nasilju u okviru porodice i u društvu

Detinjstvo je društvena konstrukcija, usled čega će način na koje dete odrasta, kao i izbor metoda vaspitavanja zavisiti i od vremena u kome deca odrastaju. Načini vaspitavanja su duboko ukorenjeni u lokalno određenim moralnim okvirima. Deca koja se podižu na način koji je primeren njihovom uzrastu i potrebama, imaju veće šanse da rastu u harmoniji sa sobom i okruženjem, bez straha i emocionalnih poteškoća. Nijedan pristup u izboru vaspitavanja ne sme da uključuje elemente nasilja prema detetu. Međutim, pojava nasilja prisutna je svuda gde postoji potreba dominacije ili uspostavljanja neke vrste poretka. Moguće je da i nepodnošljiva društvena ponašanja u svakom smislu postanu i ostanu održiva, „ukoliko o njima sudimo da su prihvatljiva“, tj. ukoliko „ih doživljavamo kao da su „prirodna“.“¹³⁴

Pojavni oblici nasilja su sve složeniji, a u zavisnosti od društvenog konteksta, razvijaju se uporedo mehanizmi prihvatanja i tolerancije. Razlikovanje nasilja od drugih sličnih ponašanja više nije jednostavno, a uglavnom se kao kriterijum uzima namera povređivanja drugog. Tačne podatke o rasprostranjenosti nasilja je teško izdvojiti, najpre usled različitosti kulturnih normi. Stepenovanje nasilja dovodi do tolerancije na neke pojavne oblike, a prikrivanje nasilja je često rezultat tradicionalanih uverenja. Tokom celokupne ljudske istorije primena telesne kazne je bila prihvatana kao model vaspitavanja, pa u skladu sa time nije se smatrala za pojavni oblik nasilnog ispoljavanja elemenata moći u pristupu prema detetu. Takav vid kažnjavanja deteta u Srbiji se smatrao legitimnim, pa i poželjnim sredstvom disciplinovanja.¹³⁵ Tako je pojava telesne kazne deteta ostajala izvan obuhvata određivanja nasilnih ponašanja. U okviru porodice se uglavnom smatra da je privatno svako ponašanje koje ostaje iza zatvorenih vrata, a društvo u kome je nasilje

¹³² Isto, strana 112.

¹³³ Mijović, S., „Porodičnopravni aspekt telesnog kažnjavanja dece“, Anali pravnog fakulteta u Beogradu, godina LXVI, 3/2018, strana 342 (316 – 347).

¹³⁴ Nenadić, N. M., „Detinjstvo iz dobre perspektive“, Sintezе, Rasprave i članci, Kruševac, 2012, broj 1, strana 13.

¹³⁵ Milosavljević Đukić, I./Tankosić, B., „Porodično nasilje – karakteristike nasilja nad decom i posledice na razvoj dece“, Bezbednost, Vojno delo, Beograd, 5/2018., strana 71.

promovisano putem medijskih sadržaja, nema više jasnu granicu šta je nedozvoljeno ponašanje. Naročito je opasno što su deci danas, usled razvijenih tehnologija, dostupni neprimereni sadržaji. Na taj način se nasilje održava i popularizuje kao prihvatljiv oblik ponašanja.

Deca su kroz istoriju živela slično kao odrasli, provodila vreme u radu i manje u igri, a do sedme godine su bila nevidljiva. Mnogi autori smatraju da detinjstvo nije postojalo do kasnog srednjeg veka, a takvo poimanje objašnjava surov odnos prema deci tokom istorije. Pojedini autori navode loše materijalno stanje u porodici u kojoj članovi mnogo rade, pa se stoga ne posvećuju deci, a tek razvojem srednje i više klase, usled povoljnijeg ekonomskog položaja, porodice su mogle izdvojiti potrebno vreme slobodno od rada, kako bi se pažnja usmerila na decu.¹³⁶ Srednjovekovna Evropa nije bitno popravila društveni položaj dece. Rašireno siromaštvo je u mnogome pomoglo da dete često predstavlja roditeljima teret u ekonomskom smislu, pa je to razlog zbog koga su ih roditelji „napuštali, prodavali, iznajmljivali ili sakatili kako bi postali efektniji prosjaci“. Istraživanja beleže podatke o batinama koje trpe deca u školama u tim vremenim, i govori se o „rutinskim, ali i brutalnim i ponižavajućim telesnim kaznama“. Bič je tada bio simbol učenja: isprva su telesno kažnjavana samo mala deca, kao i deca potekla iz siromašnih porodica, da bi u sedamnaestom veku sastavni deo školskog sistema postale telesne kazne dece, u smislu uobičajenog i redovnog „vaspitnog sredstva“ jednako za učenike različitih uzrasta, kao i iz različitih socijalnih sredina.¹³⁷

Za razumevanje nasilja i tolerancije na nasilje, potrebno je uvažiti mnoštvo uzroka na nivou odnosa u društvu, odnosa unutar porodice, ali i karakteristika na nivou ličnosti. Pogoduju mu narušeni odnosi, izvor stresa u društvu, teškoće na putu ličnog razvoja, nedostatak samopoštovanja, nemogućnost ostvarivanja ličnih potreba. Sve skupa dovodi do otežanog uspostavljanja skladnih odnosa unutar porodice.

Različita istraživanja klasifikuju nepoželjne tipove roditelja u odnosu na način vaspitavanja deteta. Uslovno, može se govoriti o: prestrogim roditeljima, preambicioznim roditeljima, prebrižnim, prezauzetim i neurotičnim roditeljima.¹³⁸ Ovde ćemo se osvrnuti na tip prestrogih roditelja. Iako je disciplina poželjna u vaspitavanju, povremena strogost treba da se odvija u pedagoški prihvatljivim okvirima. Ne sme da isključuje poštovanje dostojanstva deteta. U skladu sa literaturom, prestrogi roditelji su oni prema kojima se dete odnosi sa strahopoštovanjem, često su strogi, ponekad surovi i ne uvažavaju činjenicu da grubost može biti pogubna po dete. Takva deca žive u strahu od kazne, torture i nasilja

¹³⁶ Videti u Žegarac, N., „Deca koja čekaju“, Izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti dece od zlostavljanja, Beograd, 2004., strana 8.

¹³⁷ Aries, 1989., u Žegarac, N., „Deca koja čekaju: izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti dece od zlostavljanja“, Save the Children UK, Beogradska kancelarija, 2004., strana 9.

¹³⁸ Videti u Pejić, R., „Uloga roditelja i njihov odnos prema detetu“, Filozofski fakultet Sarajevo, 2007., strana 187.

a deca ovakvih roditelja su uglavnom povučena, u drušvu vršnjaka netrpeljiva ili agresivna, nesigurna ili plašljiva. Dete može postati i buntovno, dolaziti u sukobe sa vršnjacima, ali i sa sobom, usled negativne slike o sebi kao osobi koja često čini nešto “pogrešno”.¹³⁹ Takva deca mogu postati nesigurna u sebe i svoje mogućnosti, neurotična, neuspešna u školskom učenju. Ponekad iskazuju protest protiv potčinjavanja bežanjem od škole ili porodice, braneći tako svoje pravo na dostojanstvo i slobodu življenja.

Rezultati istraživanja nam ukazuju na činjenicu da je telesno kažnjavanje zastupljeno najviše u porodicama u kojima je prisutna dezorganizacija, onima koje su u lošijoj socijalnoj situaciji, i koje su više izolovane u odnosu na okruženje. Međutim, ne treba zanemariti porodice u kojima je prikrivena patologija ponašanja. Najčešće je pravilo da jedan roditelj inicira nasilje, „dok se drugi javlja kao pasivni učesnik, tako što podržava ili dozvoljava nasilje“.¹⁴⁰

Dete trpi nasilne oblike ponašanja u porodičnom okruženju najčešće u kontekstu izbora metode disciplinovanja deteta, i to „u obliku fizičkog, surovog ili ponižavajućeg kažnjavanja“. Ovakvi agresivni izbori ophođenja prema deci susrežu se i u zemljama u razvoju, ali i u industrijalizovanim državama. Radi sprovođenja detaljne studije o pojavi nasilja nad decom na globalnom nivou, u periodu od 2004. do 2006. godine zahtev za dostavu izveštaja upućen je vladama, regionalnim i nacionalnim organizacijama i ekspertima Evrope, Latinske Amerike, Afrike i pojedinih azijskih regiona, od strane Generalnog Sekretara UN. Cilj je bio sticanje šireg uvida i prikupljanje detaljnih informacija o pojavi različitih oblika nasilnih ponašanja prema deci, uključujući sve sredine u kojima dete boravi, kao i predlaganje odgovora na pojavu nasilja nad decom. Izveštaji i rezultati istraživanja nam pokazuju da deca, dok su iznosila svoje stavove u okviru regionalnih savetovanja, organizovanih tokom sačinjavanja studije Generalnog sekretara UN, „posebno naglašavala fizičku i psihološku patnju koju su trpela usled ovakvih oblika postupanja i predlagala su pozitivne i efikasne oblike disciplinovanja.“¹⁴¹

Uprkos činjenici da su prava deteta zaštićena najvišim aktima nacionalnih zakonodavstava kao što je i sam Ustav, i postojanju brojnih dokumenata koja definišu potrebne politike ponašanja i olakšavaju sprovođenje zakonske zaštite, da bi se razumelo opstajanje nasilja, potrebno je shvatiti samu suštinu pojave. Rezultati naučnih istraživanja pojave nasilja uključuju razmatranje brojnih uzročnih činilaca pojave i njenog opstanka, a imajući u vidu sagledavanje specifičnih razvojnih potreba deteta.

Jedan od modela koji pojašnjavaju pojavu nazvan je ekološki, i on izučava brojne uzroke i uticaj rizičnih i zaštitnih faktora, kao i njihovu uslovljenost. Socijalno – ekološki model

¹³⁹ Isto, strana 189.

¹⁴⁰ Videti u Stevković, L.J., *“Karakteristike nasilja nad decom u porodici i njegove posledice na zdravlje”* Zdravlje i žrtve, Viktimološko društvo Beograd, 2006., strana 25.

¹⁴¹ Note by the Secretary – General, Rights of the Child, UN doc. A/61/299., 2006., dostupno na <https://violenceagainstchildren.un.org/content/un-study-violence-against-children>

ima za krajnji cilj da se nasilje zaustavi pre nego što počne. Prevencija zahteva razumevanje faktora koji utiču na nasilje na četiri nivoa, kako bi se ono bolje razumelo i kako bi se sprovele strategije prevencije. Ovaj naučni model razmatra složenu interakciju između: pojedinca, odnosa, zajednice i društvenih faktora. Tako možemo izolovati niz činilaca koji dovode ljude u rizik od činjenja nasilja ili do toga da se postane žrtva nasilja. Preklapanje granica unutar modela pokazuje kako faktori različitih nivoa utiču jedni na druge.

Pojedinac je identifikovan kao prvi nivo, kao i lični, biološki i istorijski faktori koji povećavaju verovatnoću da postanu žrtve nasilja ili počinilac nasilja. Neki od faktora su uzrast, obrazovanje, primanja, upotreba nedozvoljenih supstanci ili istorija zlostavljanja. Strategije prevencije na ovom nivou promovisu stavove, uverenja i ponašanja koja utiču da se nasilje spreči. Specifični pristupi mogu uključivati edukaciju i različite veštine. Drugi nivo ispituje bliske odnose koji mogu povećati rizik od nasilja, kako žrtve tako i nasilnika. Najbliži društveni krugovi, vršnjaci, partneri i članovi porodice – utiču na njihovo ponašanje i doprinose sticanju iskustva. Prevencija na ovom nivou može uključivati programe usmerene na roditeljstvo, porodice, mentorske i vršnjačke programe osmišljene za smanjenje sukoba, podsticanje veština rešavanja problema i promovisanje zdravih odnosa. Treći nivo – zajednica, istražuje okruženja, kao što su škole, radna mesta i susedski odnosi u kojima se javljaju društveni odnosi.

Potrebno je razumevanje karakteristika okruženja koje su povezane sa okolnošću da se postane žrtva ili učinilac nasilja. Strategije prevencije na ovom nivou teže da utiču na socijalno i fizičko okruženje, recimo smanjenjem izolacije, poboljšanjem ekonomskih i stambenih uslova, kreiranjem različitih podsticajnih politika u školama i radnom okruženju. Četvrti nivo podrazumeva široke društvene činioce koji stvaraju klimu u kojoj se nasilje ohrabruje ili sprečava. Oni utiču na društvene i kulturne norme koje podržavaju nasilje kao prihvatljiv način rešavanja sukoba. Ostali društveni faktori koji mogu imati uticaja su zdravstvenog, ekonomskog, obrazovnog i socijalnog karaktera, a pomažu održanju odnosa ekonomske i socijalne nejednakosti između grupa u društvu.¹⁴²

U skladu sa dostupnim istraživanjima u svetu, ali i u našoj sredini, uočavamo da se nasilje u porodičnoj sredini veoma retko procesuirao kao i da ostaje sakriveno u najvećem broju slučajeva. U državama gde se nasilni oblici ponašanja inkriminišu dugi niz godina, i dalje se prijavi ili procesuirao jedan manji broj nasilnika. Istovremeno, u skladu sa rezultatima istraživanja uočavamo kako u institucijama koje poštuju pravni sistem, ne postoji jendak način postupanja kada govorimo o porodičnom nasilju i drugačijim javnim oblicima nasilja. Može se zaključiti i da osobama koje postanu žrtve, nije pružena odgovarajuća podrška i pomoć. Dalje, u okviru sudskih postupaka postaju „sekundarno viktimizirane“

¹⁴² Videti u Dahlberg LL./Krug, E.G. „*Violence – a global public health problem*, in: Krug, E. G., *et al.*, *World Report on Violence and Health*, WHO Geneva, 2002., pages 1-56.

jer ih ne prati neophodna aktivnost nadležnih organa gonjenja. Zakažu i socijalne službe koje bi trebalo u skladu sa svojim nadležnostima, da obezbede odgovarajuću psihološku podršku.¹⁴³ Održavanje tolerancije prema nasilnim metodama ponašanja u društvu i u porodici proširuje se na shvatanje da je nasilje u odnosima odraslih prema deci takođe prihvatljivo. Dalje se takav stav odražava i na odnose među samom decom. Pojedini autori¹⁴⁴ smatraju da deca postaju nasilna prema vršnjacima kada iskustva i okolnosti u kojima se prethodno nalaze utiču na njih. Na taj način se razvija pozitivan stav prema nasilnom ponašanju, korišćenju nasilnih sredstava, ispoljavanju naglosti i potrebe da vladaju drugima. Smatra se da je jedan od preventivnih načina delovanja porodice učenje po modelu, kao važan oblik učenja u ranom uzrastu socijalizacije. Ukoliko roditelji pružaju adekvatan model, bez elemenata nasilnog ponašanja u situacijama koje povećavaju nivo frustracije, manja će biti verovatnoća da dete u istim ili sličnim situacijama manifestuje nasilje.¹⁴⁵

Socijalni i politički kontekst

Nasilje se ne pojavljuje i ne održava samo za sebe, ugrađeno je u društvene vrednosti, a različiti činioci pomažu njegovom održaju. Nabrojati i analizirati sve činioce je skoro nemoguće, usled njihovih različitosti i preklapanja u pojedinim društvima. Mogu se uzeti u obzir društveni, kulturni, istorijski, ekonomski, obrazovni faktori, kao najvažniji. To su iako poznati, istovremeno i činioci za koje je potrebno uložiti velike napore, kako bi došlo do promena. Različiti ratovi koji pogode region, česta politička previranja, međunacionalni konflikti koji ne jenjavaju, višegodišnje ekonomske krize, sve izraženija društvena nejednakost, povećanje stepena siromaštva – sve se odražava na dobrobit ljudi i dece i doprinosi održavanju nasilja i stvaranju okruženja u kome nasilna ponašanja deluju neizbežno. Religijski uticaji u odnosu na poimanje porodice utiču na rodnu ravnopravnost, nacionalna pripadnost je usko povezana, najzad – psihološka zrelost pojedinca, koja se ogleda u poimanju odnosa i prihvatanja odgovornosti sa odluke i ponašanja. Opšte prisustvo nasilja u medijima dovodi ne samo do tolerancije na nasilje, već do promena u ponašanju i pogoduje prihvatanju nasilnih obrazaca u svakodnevnoj komunikaciji.

Izvesno je da veća osetljivost društva i veće aktivno učešće države u pružanju usluga socijalnog karaktera, vodi ka kvalitetnijim odnosima i umanjuje rizike pojave nepoželjnih ponašanja. Različita državna uređenja i stepen razvoja utiču na pojavne oblike porodica kao i na porodične odnose. Tako se na primer, u okviru evropskih demokratija danas može govoriti o diferenciranju porodičnih i neporodičnih domaćinstava, kao i o tome da postoje

¹⁴³ Videti u Konstantinović Vilić, S./Petrušić, N., „Žene, zakon i društvena stvarnost“, Sven, Niš, 2010., strana 15.

¹⁴⁴ Đurić, S., „Bezbednosni rizici u školama – modeli otkrivanja i reagovanja“, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za bezbednost, Beograd, 2007., strana 136.

¹⁴⁵ Koledin, G. D., et al., „Odnosi u porodici i vršnjačko nasilje“, Razvoj i mentalno zdravlje, Naučni skupovi, Niš, 2013., strana 4.

različiti pojavni oblici porodica, ukoliko posmatramo vremenske i prostorne činioce. U državama u kojima je najteže premostiti jaz između porodice i karijere, udeli voljnog roditeljstva pokazuju rastuću tendenciju (Švajcarska).¹⁴⁶

Kada je u pitanju naša zemlja, Srbija je prešla težak put nakon pada socijalizma. Krajem XX i početkom XXI veka, promene kojima je Srbija bila izložena, političkog i ekonomskog karaktera, dovele su do ekonomskog slabljenja zemlja, odlaganja reformi, a nasilni raspad Jugoslavije bio je praćen urušavanjem institucija, pojavom sive ekonomije i drugih neformalnih institucija koje su zamenile postojeće (pr. pojava finansijskog crnog tržišta). Sveukupnom propadanju doprinelo je i izolovanje naše zemlje od strane međunarodne zajednice, usled čega je došlo i do osiromašenja stanovništva. Rezultat konfliktnih situacija u regionu predstavlja i pojava velikog broja izbeglog stanovništva koje potiče iz bivših republika u okviru Jugoslavije, kao i interno raseljavanje stanovništva sa Kosova.¹⁴⁷ To su neki od razloga teškoća kroz koje Srbija prolazi od 2000. godine na putu razvojnih procesa. U takvim uslovima porasla je tolerancija na nasilje, a najmlađe generacije su svedoci odnosa koji nemaju za osnov empatiju i uvažavanje pojedinca, već ispoljavanje „zakona jačeg“ u društvu.¹⁴⁸

Uprkos teškom periodu, Republika Srbija je u poslednjih petnaest godina pokazala spremnost da podigne nivo nacionalnih standarda kada je u pitanju zaštita deteta od svih oblika nasilja. Poštovanje prava deteta i rad na njihovom ostvarenju i daljem razvoju je definisan kao jedan od prioriteta rada ukupnih državnih kapaciteta. Opšti okvir definisan je dokumentima kao što je Nacionalni akcioni plan za decu.¹⁴⁹ Kao deo strategije usvojen je Opšti protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja,¹⁵⁰ pored toga opšti protokoli za pojedine sektore radi definisanja potrebnih aktivnosti i procedura. Zatim su usvojeni Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja¹⁵¹ 2008. godine, a Akcioni plan za njeno sprovođenje¹⁵² 2010. godine. Uporedo se radilo na sprovođenju zakonskih reformi u različitim oblastima koje se odnose na decu (o tome više reči na drugom mestu u delu o reformama). Otvoreno je i poglavlje 23¹⁵³ u procesu evropskih

¹⁴⁶ Videti u Bobić, M., *„Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima“*, Filozofski fakultet Beograd, 2003., strana 79.

¹⁴⁷ Videti u *„Nasilje prema deci u Srbiji“*, Proces istraživanja za politike i prakse R3P, nacionalni izveštaj, UNICEF Srbija, Beograd, 2017., strana 31.

¹⁴⁸ Više o izazovima u društvu za vreme vladavine Miloševića u Golubović, Z., *„Promene u Srbiji 2000. godine: uzroci, očekivanja, postignuća“*, Politika i svakodnevni život, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2003.

¹⁴⁹ Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije, Beograd, 2004.

¹⁵⁰ Dokument usvojen od strane Vlade Republike Srbije, Beograd, 2005. godine.

¹⁵¹ „Službeni glasnik RS“, broj 122/2008.

¹⁵² „Službeni glasnik RS“, broj 15/2010.

¹⁵³ Dokument dostupan na <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/7029/vodic-za-novinare-poglavlja-23-i-24-ocemu-pregovaramo.php>

integracija Srbije u 2016. godini, kao i Akcioni plan za pregovaranje¹⁵⁴ o Poglavlju 23. Deo dokumenta je posvećen radu na unapređenju prava deteta.

U zavisnosti od regije, pojavni oblici nasilja su u našoj sredini različito rasprostranjeni. Tako je vršnjačko nasilje više zastupljeno u urbanoj sredini, dok je nasilje nad decom u porodičnom okruženju manje zastupljeno u Beogradu, u odnosu na druge regije u Srbiji.¹⁵⁵ Pojava sve učestalijeg nasilja u školama se u literaturi objašnjava kao proizvod društvene krize. Međutim, uzroci ovakvog ponašanja usko su povezani sa oblicima nasilnih ponašanja u porodici i društvu. Nasilje u školi kao fenomen brzo se proširio, a nisu retki slučajevi samoubistava i ubistava, kao posledica.

Situacija je u Srbiji izuzetno osetljiva za decu iz migrantskih područja. Prošli ratovi su rezultirali velikim brojem izbeglih lica koja su došla iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine (smatra se da je iseljeno ukupno više od 600 000 u periodu devedesetih godina, a sa područja Kosova preko 200 000¹⁵⁶). Integracija dece iz ovih grupa predstavlja veliki izazov. U periodu posebno posle okončanja velikih tokova migracija koje su vodile kroz područje Srbiju na putu prema EU, započeto je i rešavanje pitanja u odnosu na decu iz migrantskih populacija. Posle zatvaranja takozvane „balkanske rute“ usled korišćenja nelegalnih kanala migracije, ne može se sa sigurnošću ni govoriti o preciznom broju dece koja se smatraju za ugroženu, posebno kada se misli na decu koja nemaju pratnju. Gotovo trećina lica koja su se zatekla na teritoriji Srbije, a u skladu sa podacima UNCHR-a, jesu deca (27%). Više od jedne četvrtine ukupno poznatog broja predstavljaju deca bez pratnje ili ona deca koja su „odvojena od svojih porodica“.¹⁵⁷ Ova deca su pod rizikom od svih oblika nasilja, a statističke podatke je gotovo nemoguće pratiti.

Još jedan od socijalnih faktora, koji utiče na podržavanje različitih oblika nasilja je i način izveštavanja medija. Nasilje je svakodnevno i u velikom obimu zastupljeno u sredstvima javnog informisanja, kroz vesti senzacionalističkog karaktera, kao i u takozvanim zabavnim formatima programa. Naučne i stručne emisije u kojima se tema obrađuje u medijima, šalju zbujujuće poruke, ako se ima u vidu različitost pristupa stručnjaka. U prethodnim godinama sukobili su se stavovi stručnjaka u odnosu na temu telesnog kažnjavanja deteta. Telesno kažnjavanje je prepoznato kao kršenje prava deteta u svetu, a istovremeno je deo stručne javnosti u Srbiji reagovao na senzacionalističke nastupe u organizaciji Zorana Milivojevića, koji se izričito protivi zakonskoj zabrani. Predstavnici medicinske i pravne struke, ministri i drugi aktivisti ukazali su na važnost pružanja

¹⁵⁴ „Akcioni plan za poglavje 23“, Republika Srbija, Pregovračka grupa, 2015.

¹⁵⁵ „*Violence against Children in Serbia: determinants, factors and interventions*“, UNICEF Serbia, Belgrade, 2017., page 11.

¹⁵⁶ Radović, B., „*Jugoslovenski ratovi 1991. – 1999. i neke od njihovih društvenih posledica*“, Tortura u ratu, posledice i rehabilitacija, 2009., strana 31.

¹⁵⁷ „*Regional Refugee and Migrant Response Plan for Europe – January to December 2017*“, dostupno na <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/52696> pristup 6.9.2017

podrške roditeljima organizovanjem javnih debata i tribina na temu telesne kazne i važnosti razumevanja zašto je pogrešna.¹⁵⁸

Socijalni faktori koji se odnose na porodicu su brojni. Različiti socijalni i ekonomski status, niska kupovna moć, nezaposlenost, nizak nivo obrazovanja, povećana upotreba alkohola i droga, su faktori koji mogu doprineti pojavi i održavanju elemenata nasilja. Prepoznaju se faktori koji se tiču i samog deteta, pa se u odnosu na činjenicu pola, uzrasta, socijalne grupe iz koje dete dolazi, poteškoća u razvoju primećuje visina rizika izloženosti nasilju u porodici, školi ili ustanovama za smeštaj dece.

Kao faktori interpersonalnog karaktera prepoznati su i: frustracije u porodici zbog nezaposlenosti, siromaštva i socijalne isključenosti, psihološki problemi koji su rezultat učesća pojedinaca u ratu, disfunkcionalne porodice, prisustvo alkohola i droga, pojavnici porodični oblici (na pr. porodice sa jednim članom), prisustvo nasilju nad članovima porodice, zatim stavovi profesionalaca koji rade sa decom, a koji daju legitimitet nasilnim metodama disciplinovanja, kao i specifični odnosi prema nasilju ili specifična „školska kultura“.

Prepoznatljivi faktori rizika u društvenoj sredini su identifikovani kao mišljenja u odnosu na primenu telesne kazne, legitimnost metoda koje sadrže elemente nasilnih oblika discipline i izbori u pristupu roditeljstva; kao regionalni faktori izdvajaju se prisutnost dečjeg rada u poljoprivrednim područjima, ili učestalost oblika vršnjačkog nasilja u školskim sredinama u gradovima; nizak nivo svesti i tabui, izostanak potrebne podrške društva.¹⁵⁹

Razumevanju složenosti i interakcije faktora, može koristiti ekološki pristup, koji objašnjava etiologiju izbora telesnog kažnjavanja od strane roditelja kao veoma složen proces. Da bi se razumelo ponašanje, teorija naglašava povezanost ličnosti pojedinca i razvojnu istoriju u kontekstu životnog okruženja, a ispituje mnoge faktore koji utiču na dete, uključujući okolinu porodičnog okruženja, prijatelje, zajednicu i šire društvo. Pored toga teorija ispituje kako faktori koji utiču jedni na druge mogu vremenom rezultirati izborom telesnog kažnjavanja kao metode. Ova teorija na jedinstven način konceptualizuje pojam telesnog kažnjavanja u vaspitavanju kao složen socijalni fenomen, a uz faktore rizika naglašava interakciju među porodicom, sa zajednicom i u kulturnom okruženju. Istovremeno pojašnjava da su, iako svi usko povezani, kao najveći rizici za pojavu telesne kazne determinisani socioekonomski faktor i porodična istorija roditelja.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Cvejić Jančić, O., *Zabrana fizičkog kažnjavanja deteta – Prilog diskusiji povodom Prednacrtu Građanskog zakonika Srbije*, Pravni Život, broj 10/2015, godina LXIV, Beograd, strana 13.

¹⁵⁹ Isto, strana 5.

¹⁶⁰ Videti u Makzoum, E. H., „*Understanding Physical Punishment as a Method of Disciplining Children in Libya*“, University of Sheffield, Yorkshire, 2015, page 22.

Svi navedeni faktori su često međuzavisni i zajedničkim delovanjem stvaraju rizično okruženje. Zabrana telesnog kažnjavanja je ključni korak za zabranu svakog fizičkog nasilja nad decom i stvaranje društva u kome nema nasilja. Istraživanja opominju da su, u društvima u kojima je nasilje socijalno prihvaćeno i gde se telesno kažnjavanje opravdava, više izraženi drugi oblici nasilja, uključujući tuče, mučenja, ubistva, rat.¹⁶¹ U osnovi problema je društveni okvir u kome su tradicionalna uverenja zajednice još uvek jako izražena, a promene u odnosu na prihvatljive modele postupanja sa detetom se teško prihvataju.

Uzroci i posledice prihvatljivosti telesne kazne deteta kao metoda vaspitavanja

Veliki izazov za roditelje i ostale odrasle koji rade sa decom predstavlja pronalaženje modela vaspitavanja koji se može prilagoditi detetu, koji je efikasan, a da istovremeno uvažava ličnost i individualne potrebe. Svako dete je individua za sebe, dok ophođenje prema detetu mora uvažiti osobene karakteristike i stepen zrelosti. Mnogi roditelji koji upotrebljavaju telesnu kaznu u vaspitne svrhe će reći da je jedini razlog što daje rezultat, a istovremeno imaju svest o štetnosti i žale zbog svog izbora.

Kako bismo bili pripremljeni na izazove u odgajanju deteta, potrebno je da konstantno učimo. Procesi obrazovanja i vaspitavanja deteta moraju biti u skladu društvenim trenutkom u kome odgajamo dete, ali i individualnim karakteristikama deteta. Da li ponavljamo obrasce koji su nam poznati ili smo spremni na usvajanje novih metoda u vaspitavanju deteta, pitanje je odluke, ali i emotivne inteligencije i zrelosti. Vaspitanje i obrazovanje su procesi koji neprekidno traju, i ne odnose se isključivo na decu. Učenje je socijalna aktivnost, koja se ostvaruje u interaktivnom odnosu sa drugima. Svi naučeni obrasci u ponašanju podložni su promenama, a vaspitavanje deteta je aktivnost koja se uči. Jedan od najučestalijih izgovora za opstanak pojave telesne kazne je tradicionalno prihvaćen obrazac ponašanja prema deci prenet kroz naredne generacije. Roditelji koji su vaspitavani upotrebom telesne discipline najčešće takav oblik nasilja ne dovode u pitanje.

U skladu sa studijama koje su izrađene u okviru Evrope i Amerike, veća je mogućnost da deca i mladi ljudi razviju oblike antisocijalnog ponašanja u slučaju kada su takvi oblici ponašanja zastupljeni od strane jednog roditelja ili i jednog i drugog. Ukoliko je dete tokom perioda razvoja izloženo ponašanjima koje možemo definisati kao socijalno neprihvatljiva, to može predstavljati značajan preduslov za pojavu oblika delinkventnih ponašanja u periodu adolescencije. Takođe se povezuje i sa krimogenim ponašanjima odrasle osobe. Ukoliko je dete izloženo neprihvatljivim socijalnim modelima ponašanja, u skladu sa socijalnim kognitivnim teorijama, ono može usvojiti takve obrasce, istovremeno sa uverenjima o opravdanosti i legitimnosti nasilnih modela u ophođenju sa

¹⁶¹ „*Corporal punishment of children: summary of research on its impact and associations*“, UNICEF, 2016, page 3.

drugima.¹⁶² Međutim za stav da je nasilje prihvatljivo nije odgovorna samo porodica kao zajednica, već je odgovornost na društvu u celini. Dete imitira roditelje, zatim kasnije vršnjake, a takođe može prihvatiti različite oblike nasilja koje nude medijski sadržaji. Većina dece odrasta u porodičnom okruženju, a brojne psihološke naučne teorije su pokazale da je za razvoj identiteta i sazrevanje deteta najvažnije postojanje skladnih porodičnih odnosa. Tako je odgovornost prvenstveno, ali ne i isključivo na članovima porodice.

Naučnici sa Univerziteta Kolumbija u Njujorku, nakon sprovedenog istraživanja na uzorku od 1900 dece iz dvadeset gradova u SAD, pojasnili su kako telesno kažnjavanje dece rezultira modeliranjem agresije kao sredstva rešavanja problema. Praćena su deca od treće godine života do završetka osnovne škole, a istraživanje je uključivalo i testiranje roditelja. Rezultati su pokazali da je 57% majki i 40% očeva izjavilo kako je telesno kažnjavalo decu kada su imala tri godine, a 52% majki i 33% očeva ih je telesno kažnjavalo u uzrastu od pet godina.¹⁶³ Telesno kažnjavanje sasvim male dece vodi problemima u razvoju ličnosti i određuje socijalno ponašanje deteta kroz odrastanje. Deca sa takvim iskustvom u najranijem periodu su pod većim rizikom da ispolje kasnije antisocijalne i nasilne oblike ponašanja. Prema teorijama socijalnog učenja roditelji žanjavanjem menjaju agresivno ponašanje dece, a deca oponašaju ono što vide. Takav odnos sa decom podržava agresiju.¹⁶⁴

Od drugih uzroka značajan uticaj ima socio – ekonomsko društveno okruženje u kome se porodica nalazi. Siromaštvo, ekonomska nesigurnost i nizak nivo obrazovanja su faktori koji mogu pojačati rizik nastanka sukoba i agresivnog ponašanja roditelja. Nezadovoljstvo može voditi besu i frustraciji i uticati negativno na porodične odnose. Najčešći uzrok je lično iskustvo takvog načina vaspitavanja u detinjstvu, verovanje da je telesno kažnjavanje delotvorno, kulturne norme, pa sve do trenutnih afektivnih stanja i nemogućnosti izbora drugačijeg metoda. U prošlosti se naglašavala „učestalost fenomena međugeneracijskog prenošenja obrazaca nasilja“. Rezultat je nastanak mita u skladu sa kojim je nasilje neizbežno, pri takvom obrascu. U skladu sa savremenim rezultatima istraživanja koja su metodološki bolje koncipirana, smatra se da veći broj roditelja, čije odrastanje je obeleženo nasiljem i zlostavljanjem, neće u budućnosti usvojiti iste obrasce. Ponavljanje međugeneracijskog pojavljivanja nasilnih ponašanja može varirati, pa rezultati istraživanja pokazuju da se taj broj kreće između 18 i 70%. Smatra se da će oko jedne

¹⁶² Videti u Kolundžija K., „Struktura ličnosti, kognitivni stil, afektivna regulacija i demografske varijabile kao prediktori agresivnog ponašanja kod počinitelaca krivičnih dela.“, Filozofski fakultet Novi Sad, 2015., strana 65.

¹⁶³ Videti u Jašarević, A., „Percepcija roditeljskog ponašanja kao odrednica agresivnosti adolescenata“, Islamski pedagoški fakultet Zenica, 2016., strana 79.

¹⁶⁴ Hodak E., „Razlika između agresivne i povučene dece u procesu socijalizacije“, Fakultet obrazovnih nauka Pula, 2017., strana 23.

trećine roditelja usvojiti i dalje prenositi prepoznate obrasce na potomke u narednim generacijama.¹⁶⁵

Značajno za razumevanje kako se nasilje prenosi je uviđanje njegovog psihološkog aspekta. U teorijskim razmatranjima mogu se uočiti različite grupe činilaca koji se definišu kao rizici socijalnog ophođenja: faktori povezani sa porodicom i genetikom, socijalni i ekonomski status porodice, pripadnost grupama vršnjaka, uticaji medija i širi kulturološki faktori.¹⁶⁶ Teorije koje proučavaju nasilje, uglavnom se kreću od agresivnosti kao pokretača, do socijalnih učenja. Agresivnost je pak posledica drugih uzročnih faktora, a većina autora se slaže da je to emotivna reakcija koja sadrži nameru nanošenja psihičkog ili fizičkog bola drugome. Ukoliko je ispoljena od strane odraslih prema detetu, uključuje i manifestaciju moći.

Istraživanja o dečijem shvatanju telesnog kažnjavanja vršena su do sada svuda u svetu. Najopsežnija je studija Generalnog sekretara Ujedinjenih Nacija iz 2006. godine Pauola Serđa Pineira¹⁶⁷ (Paulo Sergio Pinheiro). Proces izrade studije obuhvatao je regionalna i nacionalna savetovanja, stručne tematske sastanke i posete na terenu. Detaljan upitnik dostavljen je i vladama o njihovom pristupu nasilju nad decom. Većina dece učesnika studije, 74,2 % od ukupnog 1212, izjavilo je da nemaju pozitivan stav prema telesnim oblicima kažnjavanja, kao i da iz kazne kojoj su bili izloženi nisu naučili da ne smeju ponoviti učinjenu grešku. Jedan od rezultata studije bio je da je u 2006. godini samo 16 zemalja zabranilo primenu telesnog kažnjavanja u kućnoj sredini. Vlada Etiopije je u svom odgovoru iznela i viđenja dece, koja su ukazala na potrebu zabrane ovakvog nasilja. Svedočila su da ih boli, ne samo fizički, već ih „boli unutra“, a roditelji takvo postupanje prihvataju, čak i odobravaju. Studija je potvrdila da su deca trpela nevidljivo i nečujno nasilje od strane odraslih vekovima, ali da je u sadašnjem trenutku uticaj vidljiviji a zaštita neophodna.¹⁶⁸

Postoji očigledna povezanost između telesnog kažnjavanja i trenutne korekcije ponašanja deteta. To je i jedan od najčešćih argumenata roditelja i drugih odraslih koji stoje na stanovištu ispravnosti primene telesnog kažnjavanja u vaspitanju. Međutim, čak i kada bi se ovaj stav prihvatio, otvorilo bi se pitanje gde je granica „upotrebe prava“ roditelja da koriguju ponašanje, i kada prerasta u zloupotrebu prava, a telesno kažnjavanje postaje zlostavljanje. Takve nedoumice je, u skladu sa poštovanjem najboljeg interesa deteta, najbolje rešiti zabranom svih oblika telesnog kažnjavanja. Postoji mišljenje da telesna

¹⁶⁵ Videti u Išpanović, R.V., (ur.) *“Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja; Primena Opšteg protokola”*, Centar za prava deteta, Beograd, 2011., strana 24.

¹⁶⁶ Videti u Žilić, M. *“Nasilje”*, Socijalne teme, Katedra za socijalni rad, Filozofski fakultet Mostar, 2016., strana 73.

¹⁶⁷ Report of the independent expert for study on violence against children; Note by the Secretary - General, UN General Assembly, A/61/299, 2006. izveštaj dostupan na www.unviolencestudy.org

¹⁶⁸ „Ending Physical and Humiliating Punishment against Children: Ethiopia“, Save the Children Sweden, 2005., page 19.

kazna ne uči dete da razlikuje dobro i loše. A pitanje je da li će se dete u istoj situaciji zbog koje je telesno kažnjeno, ponašati na isti ili drugačiji način, kada su roditelji prisutni i kada zna da kazna neće uslediti. Time se svrha telesnog kanjavanja u odnosu na korigovanje ponašanja, takođe dovodi u pitanje. Možemo zaključiti da pojedini roditelji smatraju da prave jasnu razliku između telesne kazne kao vida discipline u odnosu na zlostavljanje. To bi značilo prihvatiti institut „razumnog“ kažnjavanja, pa bi neke roditelje trebalo kazniti, dok druge ne. Međutim, ni jedno polovično rešenje ne bi pružilo zaštitu detetu u odnosu na pravo na telesni integritet. U najboljem interesu deteta je jedino zabrana svake telesne kazne, čime bi se zatvorila vrata za dalje debate i pravnu nesigurnost.

Rasprave o dokazanosti štetnosti telesnog kažnjavanja ili sigurnosti nauke o posledicama na razvoj i zdravlje – udaljavaju se od osnovne ideje koju zabrana podržava: zaštita ljudskih prava deteta u jednakom obimu kao prava odraslih.

U nekoliko država pokušalo se sa stvaranjem zakona koji određuju prihvatljive načine telesnog kažnjavanja deteta, pa tako, na primer dete određenog uzrasta ili pola može biti kažnjavano, ili da se dete može kažnjavati samo na određeni način.¹⁶⁹ U SAD postoji konsenzus da se, osim u slučajevima ozbiljnih fizičkih povreda, osobe van porodice drže po strani. Bilo kakve povrede, sem ozbiljnih, su “porodična stvar”. Tako državni zakoni dozvoljavaju upotrebu “razumnog telesnog kažnjavanja”, dok je istovremeno zabranjeno nanošenje ozbiljnih povreda. Dalje se u nekim državama povrede definišu kao “blaže, ali i dalje nedospustive povrede”, kao što su zanemarivanje ili jednostavno “neprimereno disciplinovanje”. Izvodi se zaključak da je najvažnije razlikovati stepen nanetih povreda, pa su pojedini oblici prihvatljivi, dok drugi nisu.¹⁷⁰ S obzirom na to da nema jasnih razgraničenja među pojmovima, postavlja se pitanje čija bi odluka bila najrelevantnija, da li roditelja, drugog odraslog koji uoči povrede ili iz razgovora sa detetom shvati da dete trpi posledice disciplinovanja, ili je merodavno sudsko tumačenje konkretnog slučaja, ukoliko bude procesuiran. Međutim, u SAD živi mnoštvo kultura i bilo bi teško postići univerzalni standard prilikom normiranja pojavnih oblika telesnog kažnjavanja. Time su ostavljena otvorena vrata za zloupotrebe roditeljskog prava. Istovremeno, nema nedoumica da li je određeni oblik nasilnog ponašanja prema ženama, ili odraslima, dozvoljen. Dete takođe treba da je jednako zaštićeno od napada kao i odrasla osoba.

Uroci koji su povezani i pomažu održavanju nasilnih ponašanja, mogu se najopštije klasifikovati u dve grupe. To su *spoljašnji faktori*, usmereni ka porodici (na makro nivou) i *unutrašnji faktori*, koji deluju unutar porodice (mikro nivo). Međutim, ovi faktori nisu samostalni, povezani su i pretplicu se, pa ih je potrebno i posmatrati kroz zajedničko

¹⁶⁹ Više u *Global Initiative to End all Corporal Punishment of Children*, „Stop hitting! Banning all corporal punishment of children“, Save the Children Sweden Head Office, Stockholm, 2009, page 21.

¹⁷⁰ Videti u Coleman, D. L./Dodge, K.A./Campbell, K.S., „*Where and how to draw the line between reasonable corporal punishment and abuse*“, Duke University, New York, 2010, page 108.

delovanje. Spoljašnji faktori vode ka razvijanju rizika od nasilnog ponašanja, i direktno utiču na održavanje nasilja. To su ekonomska situacija u društvu, socijalna nestabilnost zajednice, socijalni status roditelja, stepen obrazovanja, mogućnosti za zaposlenje, izbalansiranost porodičnog i profesionalnog života, društvena netrpeljivost, tolerisanje nasilja u institucijama, nedovoljna kontrola, neprepoznavanje ili ignorisanje pokazatelja nasilja, nedostatak zakonskih normi ili nepoštovanje i nesprovođenje propisa. Od značaja su i uverenja o načinu odgajanja deteta, sistem vrednosti unet u novu porodicu, kao činioci koji mogu doprineti pojavi i opstanku različitih pojavnih oblika nasilnog ponašanja.

Ukupnost i razvijenost ovih faktora određuje i stepen tolerancije na nasilje. Naročitu pogodnost predstavlja kulturno nasleđe, i rašireni stavovi, kao što je to slučaj u sredinama poput naše, o tome da pojedini oblici nasilja – to nisu.

Pojedine studije uključile su i faktore ličnosti deteta, međutim karakteristike kao što su pol, uzrast, pripadnost ugroženoj kategoriji nisu, rizici za pojavu nasilja, po sebi. Sama činjenica izloženosti riziku nasilja devojčica (ili dečaka) kao grupe, nije rezultat okolnosti da pripadaju grupi devojčica ili dečaka. Razlog je što su rodni obrasci nasilnog ponašanja definisani prihvaćenim društvenim normama, koje kreiraju legitimne ili poželjne metode primenjene u postupku vaspitanja deteta ili primene određenih načina disciplinovanja deteta.¹⁷¹ Posredno je uzrast definisan kao faktor rizika, pa su tako, u skladu sa velikim brojem izveštaja, češće izložena telesnom kažnjavanju deca uzrasne dobi od jedne do četiri godine, u odnosu na decu starije uzrasne dobi. Ukoliko se invaliditet i smetnje u tazvoju uzmu kao rizik, nekoliko studija ukazuje da postoji povezanost pojave invaliditeta i veće opasnosti za izloženost nasilju u „školskoj sredini, institucijama i zajednici“.¹⁷²

U literaturi se često određuju i analiziraju kulturni faktori i uzimaju kao blisko povezan činilac sa nasiljem prema deci, u odnosu na druge faktore. Kao tri najvažnija pominju se:

- Visoka tolerancija na nasilje kao direktna posledica ratova, krize i socijalnih nemira, uključujući i ulogu medija u „normalizaciji“ nasilja
- Diskriminatorni stavovi prema manjinama, posebno deci iz romske populacije
- Norme, vrednosti i stavovi vezani za rodne usluge i odnose.¹⁷³

Strogi roditelji veruju u izbor načina vaspitavanja, jednako kao i oni koji to nisu. Nije jednostavno dati odgovor na pitanje zašto se smatra da je telesno kažnjavanje prihvatljivo u ophođenju prema detetu. Jedna od pretpostavki je da jedan broj roditelja ne razmišlja o prihvatljivosti, već se takvo ponašanje podrazumeva, naučeno je i preneto kroz generacije. Nesigurni stavovi koji se odnose na telesno kažnjavanje deteta opstaju i dalje, uprkos

¹⁷¹ Videti u *“Nasilje prema deci u Srbiji – determinante, faktori i intervencije”*, Nacionalni izveštaj, UNICEF Srbija Beograd, 2017., strana 13.

¹⁷² Isto.

¹⁷³ Žilić, M./Janković, J., „*Nasilje*“, Socijalne teme, Filozofski fakultet Mostar, 2016., strana 72.

brojnim preporukama, donetim normama i nastojanjima da se pojava iskoreni. Preovladavaju dva stava, prvi, po kome je potrebno zabraniti svako telesno kažnjavanje i drugi, koji dozvoljava neke "blage" oblike bez namere nanošenja bola.

Pojedini zagovornici telesnog kažnjavanja smatraju da postoji period u razvoju deteta kada je telesna kazna potrebna. Na primer, sasvim malo dete se smatra za nerazumno, pa se takvim kažnjavanjem reaguje u opasnim situacijama. Cilj je da dete ne ponovi ponašanje koje je pogrešno. Tačno je da će efekat promene ponašanja biti trenutna. Međutim, takođe će se kod deteta razviti strah, ali ne od opasne situacije, već od ponavljanja kazne. Postavlja se pitanje da li je postignut ispravan rezultat, ukoliko dete promeni neželjeno ponašanje iz pogrešnog razloga? Kod dece uzrasne dobi od četiri do pet godina kreira se razvoj namernog pamćenja i formiraju se sećanja. Međutim, isprva dete razume potrebu da se neko iskustvo pamti, a zatim postepeno otkriva operaciju pamćenja. Početna iskustva su vezana su prosto za procese usvajanja šta je to što je potrebno zapamtiti. U šestoj godini javlja se „početna logička analiza i osmišljavanje onoga što treba zapamtiti“. U sedmoj godini „namerno pamćenje i sećanje imaju cilj i razvijenije tehnike pamćenja“.¹⁷⁴ Imajući u vidu psihološko pojašnjenje načina na koji dete usvaja nova iskustva u ranom uzrastu, možemo zaključiti da dete neće razumeti i zapamtiti cilj telesne kazne kao načina da izmeni ponašanje i ne ponovi ono što se smatra pogrešnim ili nedozvoljenim, od stane roditelja.

Načini kako se drugi ophode prema detetu predstavljaju jedan od važnih činilaca stvaranja slike o sebi i formiranja ličnosti deteta. Kako će dete videti i „osećati“ sebe jeste rezultat načina ponašanja odraslih prema detetu.¹⁷⁵ Agresivno ponašanje odraslih ili različiti vidovi zlostavljanja deteta, u dečjem mozgu mogu rezultirati nasilnim ili agresivnim ponašanjem. Dete tako uči da od sredine očekuje opasnost umesto sigurnosti, a rana izloženost nasilju ili nepredvidivom stresu može izazvati ubrzani rad mozga. Rizik od nastanka nedostatka samokontrole u periodu života odrasle osobe jeste rezultat detetove osetljivosti i prekomerne aktivnosti mozga.¹⁷⁶

Na osnovu prepoznatih uzroka može se definisati dete potencijalna žrtva različitih oblika nasilnog ponašanja roditelja. To može biti neželjeno dete, dete koje potiče iz incestuozne veze, dete koje se rodilo u perodu kada je porodica trpela ekonomske izazove, dete čije je rođenje posledica neuspelog prekida trudnoće, nakon silovanja, dete sa nekim fizičkim ili psihičkim nedostatkom, ili je rođeno nakon razvoda roditelja kada roditelji imaju druge porodice, vanbračno dete i sl.¹⁷⁷ Navedeni faktori prepoznavanja mogućih uzroka mogu

¹⁷⁴ Brković A., „Razvojna psihologija“, Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, Čačak, 2011., strana 183.

¹⁷⁵ Isto, strana 300.

¹⁷⁶ „Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji“, Institut za psihologiju Filozofskog Fakulteta/UNICEF, Beograd, 2012., strana 90.

¹⁷⁷ Videti u Konstantinović Vilić, S./Nikolić Ristanović, V. „Kriminologija“, Pravni fakultet Niš. 2003., strana 140.

istovremeno pomoći kod detektovanja deteta koje trpi nasilno ponašanje. Za takvo prepoznavanje potrebna je osetljivost i posvećenost u sredini u kojoj dete boravi, kao što je škola ili druga institucija. Mnoge studije koje su se bavile posledicama koje se mogu ispoljiti nakon perioda odrastanja, potvrdile su povezanost agresije odrasle osobe sa telesnim kažnjavanjem u detinjstvu. Neki rezultati su ukazali da je takav način vaspitavanja deteta uzročnik i asocijalnog i kriminalnog ponašanja.¹⁷⁸

Uticaj roditelja na ponašanje deteta u školi, iako indirektan, pretpostavlja da je dete već oblikovano u porodici, te je samo prenelo naučeno ponašanje u školsku sredinu. Može se pretpostaviti da dete ima izgrađenu negativnu sliku o sebi, koja je nastala kao posledica kontinuiranih strogih i grubih kazni od strane roditelja, i da je postala uzrok detetovog ponašanja među vršnjacima. Dete tako stečeni mehanizam prenosi u novu sredinu.¹⁷⁹ Agresivno ponašanje dece u društvu vršnjaka usko je povezano sa nedovoljno razvijenim socijalnim veštinama i empatijom, a faktori koji ih uzrokuju uglavnom se pronalaze u porodici.¹⁸⁰ Roditelj koji nasiljem usmerenim na agresiju deteta pokušava da koriguje njegovo ponašanje, zanemaruje dva faktora. Prvo, detetu se ne pojašnjava zašto je nasilje pogrešna komunikacija, već samo da je nedozvoljeno. Drugo, agresivno ponašanje deteta je posledica nekih drugih uzroka koje je potrebno ispitati. Pitanje je da li su učinjeni naponi da se ponašanje promeni drugim raspoloživim nenasilnim metodama, ili je telesna kazna ono što roditelj bira kao najefikasnije sredstvo, iziskuje manje vremena i ima trenutno dejstvo.

Uzroci pojave telesnog kažnjavanja u direktnoj povezanosti sa roditeljem

Često se čuje da roditelji telesno kažnjavaju decu “samo kada zasluže”. Ovo je verovatno jedna od najvećih zabluda roditeljstva. Roditelj presuđuje koja su to ponašanja deteta kada će se primeniti nenasilne metode vaspitavanja, a za koja je samo telesna kazna efektivan izbor. Jedan deo problema predstavlja činjenica da roditelji telesno kažnjavanje najčešće primenjuju kada osećaju nemoć pred detetom ili kada se osećaju isprovocirano. Okolnost da se mnogi roditelji osećaju krivim nakon što kazne dete, ukazuje na nesigurnost i određeni stepen preispitivanja izbora takvog načina vaspitavanja deteta. Ponekad roditelji teško prihvataju brigu i obaveze oko dece ili se osećaju sputano u ostvarivanju sopstvenih ciljeva, što ih vodi u frustracije. Ili se pak, osećaju nemoćno ili neuspešno u socijalnom okruženju, pa se u porodici nameću kao autoriteti kako bi kompenzovali osećaj nemoći. Neuspeh deteta u školskim rezultatima ambiciozni roditelji mogu smatrati svojim

¹⁷⁸ Johnson, L.V., et al., „*Parents, Identities and Trajectories of Antisocial Behavior from Adolescence to Young Adulthood*“, Journal of Development and Life-Course Criminology, 2016., dostupno na <https://link.springer.com/article/10.1007/s40865-016-0044-3>

¹⁷⁹ Milovanović, I./Pekić, J./Kodžopeljić, J., „*Osobine ličnosti, načini kažnjavanja i školska nedisciplina*“, Primenjena psihologija, Vol. 9 (2), Novi Sad, 2019., strana 12.

¹⁸⁰ Klemenović, J./Pavlović, A., „*Socio – emocionalni problemi i problemi u ponašanju dece predškolskog uzrasta i moguće intervencije*“, Pedagoški pluralizam kao osnova strategije obrazovanja, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2019., strana 12.

neuspehom, a nezadovoljstvo ispoljiti strogim kažnjavanjem deteta. Pri tom, detetov neuspeh jeste često posledica ponašanja roditelja, pa se tako odnos odvija u začaranom krugu neželjenih ponašanja, a narušava se emotivna povezanost koju je kasnije teško izgraditi. Uočeno je i da preambiciozni roditelji koji se nisu ostvarili u skladu sa sopstvenim kriterijumima, postavljaju neostvarene težnje kao zadatke deci. Ukoliko deca ne zadovolje visoke kriterijume, to postane razlog roditeljskog nezadovoljstva, koje rezultira i kažnjavanjem deteta.

Telesno kažnjavanje deteta rezultat je mnogobrojnih uzroka. Mogu se podeliti na one koji su povezani sa sredinom, kao spoljni faktori i one koji su u direktnoj vezi sa roditeljima, njihovim odrastanjem i načinom vaspitavanja, kao i prirodom i karakterom osobe. Smatra se, a na šta upućuju rezultati brojnih istraživanja, da traume kojima su roditelji bili izloženi u periodu detinjstva mogu predstavljati jedan od bitnih faktora rizika. Rezultati nekih istraživanja pokazuju da su takvi roditelji bili izloženi višestrukom stresu u svom detinjstvu, pa je od ukupnog broja ispitivanih roditelja, određeni procenat iskusio „zanemarivanje (25% majki i 18% očeva), emocionalno zlostavljanje (19% majki i 17% očeva), partnersko nasilje (19% majki i 16,5% očeva)“. Kada govorimo o nasilnim roditeljima, nasilni muževi prema ženama mogu ispoljiti i nasilne obrasce ponašanja u ulozi oca, slično čemu će i žena izložena nasilnim ponašanjima kao supruga, u više slučajeva biti model majke koja primenjuje nasilne metode prema svom detetu. Rezultati ispitivane grupe uzoraka, su pokazali da je od ukupno posmatranog broja majki i očeva, „14% majki i 10% očeva je bilo napušteno od strane svojih roditelja, dok je 21% majki i 13% očeva iskusilo ekstremno siromaštvo u sopstvenom detinjstvu“. ¹⁸¹ Rezultati ukazuju da bolna iskustva u ranom životnom dobu koja razvijaju stres, mogu predstavljati rizik od prihvatanja nasilnih obrazaca ponašanja unutar porodičnog okruženja, u odraslom dobu.

Naučna studija ¹⁸² izrađena u sklopu rada na usvajanju Strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja ¹⁸³ kao i na donošenju zakona o deci i dečjem ombudsmanu, prikazala je rezultate negativnih iskustava u detinjstvu u Srbiji. Nalazi studije ukazuju da „na svakih 100 odraslih osoba u Srbiji, njih oko 70 je više puta iskusilo barem jedan od oblika negativnih iskustava tokom detinjstva, a njih oko 20 je iskusilo 4 ili više“; „da je 38% ispitanika iskusilo nasilje u zajednici u detinjstvu“; rezultat je i da su osobe muškog pola češće bile žrtve nasilnog ponašanja, a žene češće imale iskustva suživota „sa osobom koja boluje od depresije“; „da su ispitanici iz urbanih sredina bili više izloženi fizičkom i psihičkom zlostavljanju“, kao i razvodu roditelja i nasilnim ponašanjima u zajednici.

¹⁸¹ Videti u Žegarac, N., „Deca koja čekaju“, Save the children UK Beogradska kancelarija i Centar za prava deteta, Beograd, 2006., strana 161.

¹⁸² „Studija negativnih iskustava u detinjstvu“, UNICEF Srbija, 2019., dostupno na <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/studija-negativnih-iskustava-u-detinjstvu>

¹⁸³ „Službeni glasnik RS“, broj 122/2008.

Ukoliko je i sredina takva da visokim stepenom tolerancije na nasilje doprinosi održavanju nasilnih metoda komunikacije, teško je očekivati izbor nenasilnih metoda u vaspitavanju dece. Naučnici su sačinili sliku psihološkog profila roditelja koji primenjuje nasilje. To su „osobe sa niskim nivoom samopoštovanja, i razvijenim osećajem ugroženosti u svom porodičnom i radnom okruženju, zbog čega imaju izraženu želju za dominacijom i kontrolom. Često imaju rigidne predstave o tome kako dete sme i treba da se ponaša, uz agresivnu reakciju ako dete ne ispunjava očekivanja i ne poštuje pravila“Ono što predstavlja osobenost takvih roditelja jeste nizak stepen tolerisanja frustracije, a to se dalje može povezati i sa uverenjem „da je primena fizičkih mera neophodna kako bi se deca držala pod kontrolom“. ¹⁸⁴ Imajući u vidu razvojne specifičnosti deteta, emotivnu povezanost sa roditeljima, potrebu razvijanja odnosa ljubavi i poverenja, porodica se razume kao primarno okruženje u kome se ove potrebe zadovoljavaju, ali i nepovratno narušavaju ukoliko se dete izlaže modelu vaspitavanja koje mu škodi.

Razlozi zašto roditelji udaraju svoju decu:

Uprkos velikom broju istraživanja koja ukazuju da je udaranje štetno po razvoj deteta i odnos roditelja i deteta, mnogi roditelji i dalje primenjuju telesno kažnjavanje kao način vaspitavanja. Od brojnih razloga zašto se takav model vaspitavanja održava, uočeno je da, u najvećem broju slučajeva, u skladu sa uverenjima tih roditelja, koji su nepoverljivi prema mišljenjima stručnjaka, smatraju da je telesna kazna efektivan način vaspitavanja, a da se na taj način postupa sa decom koja nisu disciplinovana. Takvi roditelji takođe smatraju da je strah pozitivan pokretač na promenu ponašanja, dok drugačije načine vaspitavanja ne razmatraju kao efikasne. Neretko imaju problem sa kontrolom besa, pri čemu je telesni napad na dete posledica nedostatka kontrole, a usled nedostatka roditeljskih veština postavljaju nerealne ciljeve pred dete. ¹⁸⁵

Teorija kulturnog relativizma, koja se razvila u okviru antropološke nauke, skreće pažnju na moralni kod koji svako društvo poseduje. U skladu sa tim, moral je društveno izgrađen unutar jedne kulturne zajednice. Jedan od ključnih aspekata teorije je ideja okruženja, koja se odnosi na način kako pojedinci stiču pogled šire zajednice. Izgrađena kultura utiče na spoznaje i na ponašanja. Interesantno je zapažanje da članovi društva uglavnom nisu svesni procesa u kome usvajaju kulturne kategorije i sistem vrednosti svoje zajednice. Najčešće pretpostavljaju da su njihovi modeli uspešniji od onih u drugim društvima. Ovaj fenomen, poznat kao etnocentrizam, posledica je okruženja. ¹⁸⁶ Međutim, kulturne norme su relativnog karaktera, i usled takve prirode podložne promenama. Različitosti u

¹⁸⁴ Videti u Banjanin Đuričić, N., „*Udarac po duši*“, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 1988., strana 108.

¹⁸⁵ „*A case against Corporal Punishment*“, The Center for Parenting Education, dostupno na <http://centerforparentingeducation.org/library-of-articles/discipline-topics/case-corporal-punishment/>

¹⁸⁶ Videti u Renteln, A. D., „*Corporal punishment and the cultural defence*“, Law and Contemporary Problems, Vol. 73:253, University of Southern California, 2010, page 256.

poimanju standarda ponašanja u određenom socijalnom okruženju su razumljive same po sebi, ali ne moraju se nužno prihvatiti kao ustaljene vrednosti. Čak i kada se tradicije razvijaju vekovima, ne moraju se slediti svi obrasci. U odnosu na modele ponašanja prema detetu, ključno je određivanje koji načini mogu opstati kao društveno prihvatljivi, a koje je potrebno prepoznati kao ponižavajuće postupanje.

Što se tiče određivanja tipa roditelja, u smislu dimenzija roditeljstva kao uzroka odabira telesne kazne, pojedini autori dele roditeljske stilove u dve grupe: roditeljsku toplinu i roditeljsku kontrolu. Istraživanja su pokazala da tip autoritarnog roditelja ima najviše izgleda da posegne za nasilnim disciplinskim praksama sa oštrim kaznama.¹⁸⁷

U skladu sa poštovanjem najboljeg interesa deteta, kulturni obrasci ili tradicionalna uverenja roditelja ne smeju biti izgovor za kršenje prava. Pravo na poštovanje kulturne različitosti potrebno je tumačiti, kao i sve druge uzroke, u skladu sa standardima ustanovljenim na međunarodnom nivou zaštite prava deteta. Tako se mogu prepoznati pogrešni obrasci ponašanja, i uticati na njihovu promenu ili iskorenjavanje. U kulturama u kojima su prava deteta na zaštitu na niskom nivou razvoja, teško je prihvatiti i sporovoditi savremene standarde. Ironično je da u nekim državama u svetu sistemi brige o deci jesu napredni i razvijeni, a istovremeno zakonom se i dalje dozvoljava nasilje nad decom.¹⁸⁸ Takav je slučaj na primer, u delovima SAD. Napredak prava deteta i briga za njihovo poštovanje nije jednako prihvatljiva u svim kulturama. Svaka sredina ima svoje kulturne obrasce koji su se vremenom očuvali u određenoj meri, međutim, kada je u pitanju telesno kažnjavanje, koje predstavlja ponižavajuće postupanje prema detetu, i koje postaje sve vidljivije, neodložno je pružiti delotvornu zaštitu svakom detetu. Studija UN¹⁸⁹ o nasilju nad decom uključila je veliki broj dece, kao i odraslih i međunarodnih organizacija. Deca su svedočila o bolu koji im s takvim načinom disciplinovanja nanosi, ne samo fizičkom, već i emotivnom. Podizanje globalne svesti o štetnim posledicama telesne kazne po dete predstavlja jedan od razloga i za podizanje nivoa pravne zaštite, uprkos kulturnim neujednačenostima.

Nasilje u porodici

Značajno istraživanje pokazalo je povezanost iskustva telesne kazne u detinjstvu i ponašanja u odraslom dobu. Istraživanje¹⁹⁰ je realizovano tokom 2010. godine u Kaznenopopравnim zavodima za muškarce i žene u Požarevcu. Predmet istraživanja bio

¹⁸⁷ Gunnoe, M. L. „*Associations between parenting style, physical discipline and adjustment in adolescents reports*“, Psychological Reports: Disability & Trauma, 2013., page 934.

¹⁸⁸ Videti u Hart, S. N./Durrant, J./Newell, P./Power, C., „*Eliminating Corporal Punishment: The way forward to constructive child discipline*“ Unesco Publishing, Paris, 2005, page 18.

¹⁸⁹ Note by the Secretary – General UN General Assembly, Doc A/61/299, 2006., dostupno na <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/491/05/PDF/N0649105.pdf?OpenElement>

¹⁹⁰ Stevković Lj., „*Kada žrtva postane nasilnik – nasilna viktimizacija u detinjstvu, nasilno kriminalno ponašanje u odraslom dobu*“, Temida broj 3 - 4, godina 16, 2013., Beograd, strana 16.

je ispitivanje odnosa između rane nasilne viktimizacije i nasilnog kriminalnog ponašanja odraslih muškaraca i žena. Rezultati sprovedenog testiranja koji se odnose na zastupljenost iskustva telesnog kažnjavanja i kasnijeg nasilnog kriminalnog ponašanja, pokazali su povezanost primene telesnog kažnjavanja i nasilnog ponašanja u partnerskim odnosima kasnije. Uzorak ispitanika sastavljen je od 252 muškaraca i žena, osuđenih na kaznu zatvora dužu od godinu dana, a podaci su prikupljeni primenom ankete. Obuhvaćeni su svi oblici nasilne viktimizacije u detinjstvu, a za potrebe istraživanja su definisani kao: svaki vid zanemarivanja, fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja i telesnog kažnjavanja dece od strane roditelja, usvojitelja ili staratelja, kao i prisustvo bilo kom vidu nasilja nad članovima porodice.

Rezultati istraživanja su pokazali da je kod nasilnih osuđenika najviše bilo zastupljeno telesno kažnjavanje (62,9%) i viktimizacija fizičkim nasiljem (47,2%), a potom viktimizacija psihičkim nasiljem (38,1%). Od oblika telesnih kažnjavanja zastupljeni su udarac otvorenom šakom po licu ili zadnjici, nanošenje udaraca kaišem ili štapom, kao i viktimizacija fizičkim nasiljem.

Dobijeni rezultati nam ukazuju na povezanost iskustva iz detinjstva sa kasnijim formiranjem odnosa u odrasloj dobi. Naime, ustanovljeno je da su osuđena lica tokom detinjstva više bila izložena oblicima nasilne viktimizacije. Kao najznačajniji faktor budućeg nasilnog ponašanja izdvaja se telesno kažnjavanje. Na osnovu istraživanja možemo zaključiti da se nasilni odnosi uče i u periodu detinjstva.

Ove rezultate potvrđuju i strana istraživanja. Jedna studija¹⁹¹ se bavila i retrospektivnim podsećanjem pojedinaca na iskustva telesnog kažnjavanja tokom detinjstva, a anketa je obuhvatila 1176 ispitanika. Istraživanje je pokazalo značajnu korelaciju između učestalosti iskustva nasilja u detinjstvu i odobravanja upotrebe nasilja u odrasloj dobi. Nasilje u detinjstvu uključivalo je batine, udaranje šakom, gušenje. Takođe je ispitana grupa studenata koji su sami prijavili probleme sa agresivnim ponašanjem, a njih 170 svedočilo je da su u detinjstvu bili izloženi čestom telesnom kažnjavanju.

Pojam porodičnog i telesnog nasilja

Samo postojanje ovog vida nasilja zapaža se još od nastanka prvih ljudskih grupa pa do zasnivanja međuljudskih odnosa koji su funkcionisali po sistemu prava jačeg. Svest o ovoj društvenoj pojavi razvija se tek u drugoj polovini dvadesetog veka, angažovanjem feministički nastrojenih nevladinih organizacija u razvijenijim zemljama.¹⁹²

Sveobuhvatna definicija pojma „nasilja nad detetom“ u zapadnoj literaturi nije poznata. U tom smislu u upotrebi su odredbe različitih zakona u pojedinim zemljama, u Austriji su

¹⁹¹ Kandel, E., „*Physical Punishment and the Development of Aggressive and Violent Behavior: A Review*“, New Hampshire University, Durham, 1991., page 4.

¹⁹² Miljković, K., „*Načini državne reakcije na nasilje u porodici*“, Pravni fakultet Niš, 2018., strana 5.

to odredbe Krivičnog zakona, dok se na primer, u belgijskom zakonodavstvu razlikuje pojam nasilja nad decom ili nasilje definiše uopšteno. U nekim slučajevima se pojam „zlostavljanje deteta“ upotrebljava da bi se precizirala pojava nasilja nad detetom. Najčešće se pojam „nasilje nad detetom“ koristi radi pojašnjenja takvih odnosa i ponašanja „pojedinaca, društvenih grupa ili institucija, globalnih društava i drugih“ kojima se uz „primenu sile nanosi bol, fizička ili psihička oštećenja, ugrožava zdravlje i fizički i psihički integritet ličnosti i osujećuje normalan razvoj nepunoletne osobe“.¹⁹³

Gershoff je u analizi povezala telesno kažnjavanje sa modelima ponašanja i doživljaja kod odraslih i dece. Roditelji teže neposrednoj poslušnosti deteta, kao primarnom cilju, a on je trenutnog karaktera i efikasan je takođe trenutno. Pri tom telesno kažnjavanje slabi kvalitet odnosa roditelja i deteta, narušava mentalno zdravlje, povećava se stepen agresivnosti u ponašanju – delinkventno i antisocijalno ponašanje i rizik od povrede. Telesno kažnjavanje je povezano i sa češćom pojavom nasilja u odnosima u odraslom dobu, odnosa između partnera ili prema detetu, i verovatnoćom da će „kažnjavanje prerasti u nasilje“.¹⁹⁴

Najznačajniji dokument koji se bavi pojmom nasilja u porodici je Istambulska konvencija¹⁹⁵, koja je predstavljala pravni okvir za donošenje Zakona o sprečavanju nasilja u porodici iz 2016. godine.¹⁹⁶ U skladu sa Konvencijom, pojam nasilja se definiše kao svako fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko nasilje do kog dolazi u porodičnom okruženju, između sadašnjih ili bivših supružnika ili partnera. Konvencija je predvidela preventivne mere pojave nasilja, naročito otklanjanje stereotipa u odnosu na uloge u porodici, stare kulturne obrasce, običaje, tradicionalna shvatanja, ali i potrebu podizanja nivoa svesti i potrebu edukacije o pravima. Naročito se ističe uloga privatnog sektora i medija, u smislu kreiranja i sprovođenja politika koje doprinose osnaživanju dece, roditelja i drugih odraslih koji rade sa decom.¹⁹⁷

Ni pojam „fizičkog nasilja nad detetom“ se ne upotrebljava jedinstveno. D. G. Gill, jedan od poznatijih autora u američkoj literaturi, koji se bavio proučavanjem ovog pojma, je 1968. godine u knjizi „*The bettered child*“ fizičko nasilje definisao kao „nameran fizički napad ili nanošenje telesnih povreda, uključujući minimalna ali i fatalna povređivanja, naneta deci od strane lica koja su dužna da se staraju o njima.“¹⁹⁸

¹⁹³ Videti u Mihić, B., „*Porodično nasilje nad decom*“, Temida, broj 4, Beograd, 2002., strana 47.

¹⁹⁴ Videti u Gershoff, E T., *Corporal Punishment by parents and associated child behaviours and experiences: A Meta – Analytic and Theoretical Review*, Psihological Bulletin, 220., Vol. 128, No 4, page 539.

¹⁹⁵ Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici doneta je u Istanbulu 2011. godine, u RS je potvrđena Zakonom o potvrđivanju Konvencije SE, Službeni glasnik RS – međunarodni ugovori, broj 12/2013.

¹⁹⁶ Službeni glasnik RS, broj 94/2016.

¹⁹⁷ Više u Konvenciji, članovi 12 – 17.

¹⁹⁸ Isto, strana 47.

Za pojam svakog nasilja u porodici je karakteristična, pre svega, određena pravilnost u nastajanju, trajanju i prestanku, tj. *ciklus zlostavljanja*, koji obuhvata nekoliko međusobno povezanih faza:

1. Faza stvaranja tenzije, koja nastaje iz brojnih razloga, sadrži pretnje nasilnika, povećan stepen agresije i psihičko povređivanje;
2. Faza eksplozije, nasilje eskalira, uz pretnje i agresivna ponašanja;
3. Faza ponovnog uspostavljanja veze, u kojoj se nasilnik izvinjava, tvrdi da se stidi, ali poriče i minimizuje nasilje i ne prihvata odgovornost za svoje ponašanje; najčešće se u ovoj fazi žrtva vraća nasilniku, ukoliko je došlo do razdvajanja;

U nasilnim odnosima se ovi obrasci ponavljaju i ciklus pokreće iznova.¹⁹⁹ Kada govorimo o konceptualnom okviru porodičnog nasilja, u literaturi se naizmenično koriste termini kao što su „nasilje, zlostavljanje, zapostavljanje“ i sl. Nema saglasnosti o potpuno preciziranom značenju i upotrebi pojma. Neki autori²⁰⁰ nam pojašnjavaju kako se razlika između „nasilja“ i „zlostavljanja“ može ispoljiti pre svega, u tome što „zlostavljanje podrazumeva više sistemsko štetno ponašanje“ sa ciljem kontrole nad osobom koja trpi nasilje. Sa druge strane, nasilje može predstavljati i eruptivno, temperamentno, nekontrolisano reagovanje, bez želje za kontrolom i dominacijom. Kada je u pitanju porodično nasilje nad detetom, ono uvek sadrži element kontrole, imajući u vidu položaj deteta, kao slabijeg u odnosu.²⁰¹ Izloženost deteta nasilju odnosi se i na svedočenje nasilja među roditeljima. Takvo nasilje sa jedne strane, može uticati na detetov razvoj, a sa druge strane povećati rizik od nasilja nad decom u porodici.²⁰²

Percepcije o roditeljskim ulogama povezane su sa uverenjima u određenoj kulturi. U srpskoj patrijarhalnoj kulturi majka je bila podrđavajuća figura, a otac je bio strog i ponekad nemilosrdan. U takvom društvu se od očeva zahtevalo da bude autoritarni vaspitač, a dete je ljubav oca „moralo da zasluži“ podređivanjem. Da bi se postiglo da dete postane dobar i poslušan građanin, fizičko i verbalno kažnjavanje smatrani su efikasnim postupcima.²⁰³

Na takvom stepenu kulturnog razvoja u vaspitavanju dece po principu nagrade i kazne, nagrada je bila toliko retka, pa se tako pod „vaspitanjem“ podrazumeva uobičajeno strogo „disciplinovanje“ koje se svodilo da telesnu kaznu. Roditelji bi retko pohvalili

¹⁹⁹ Videti u Konstantinović Vilić, S./Petrušić, N. „Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici“, Autonomni ženski centar Beograd, 2012., strana 35.

²⁰⁰ Videti u Babović, M./Ginić, K./Vuković, O., „Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji“, SeCons, Beograd, 2010., strana 30.

²⁰¹ U našoj ustavnoj istoriji, prvi put su prava deteta priznata kao prava jedne posebne grupe u Ustavu iz 2006. godine. Članom 64. štiti se, između ostalog, pravo deteta od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja i zloupotrebljavanja.

²⁰² Studija Generalnog sekretara Ujedinjenih Nacija, „Nasilje nad decom“, 2006, strana 15.

²⁰³ Matejević, M./Todorović, J., „Kultura kao dimenzija kompetentnog roditeljstva“, Savremene paradigme u nauci i naučnoj fantastici, Nauka i savremeni univerzitet, Niš, 2012., strana 592.

decu, da se „ne bi pokvarila“. U srpskim dinarskim krajevima se smatralo da „blago, popustljivo, liberalno vaspitanje glupošću i prezrivo ga nazivali „gospodskim vaspitavanjem“. Kako bi se hijerarhija i disciplina poštovale, smatralo se da „deci treba uterati strah u kosti“. Srbi su smatrali da je kazna „neophodna u vaspitanju“ ako se želi da od deteta bude „dobar čovek“. U patrijarhalnoj kulturi u Srbiji praksa i teorija vaspitanja bile su nezamislive su bez upotrebe telesne kazne.²⁰⁴ Poznavanje istorijskog razvitka odnosa u zajednici, kao i tada prihvatljivih obrazaca mogu pomoći da se razume određeni sistem vrednosti, ali ne i da se time opravda. Takva saznanja mogu biti značajna sa aspekta na koji način je potrebno uticati, u konkretnom smislu, u odnosu na izmenu prakse i ukidanje pojave telesnog nasilja prema detetu.

Patrijarhalna porodica i vaspitavanje kao uzrok telesnog kažnjavanja

U literaturi se navodi da su, u patrijarhalnoj kulturi u Srbiji, roditelji verovali da je „dete po prirodi rđavo, nerazumno i neodgovorno“ a da se može postićući da „postate dobro, poslušno, mirno, uredno, razumno i odgovorno“, samo na način pritiska, pretnji i upotrebe batina. Verovalo se u efikasnost telesnog kažnjavanja, a „briga o maloj deci i njihovom vaspitavanju“ smatrala se za „ženske poslove“. Otac se uključivao u starijem uzrastu. Verovalo se da otac mora imati moralni autoritet, biti strog i ponekad nemilosrdan, a njegova uloga je bila kažnjavanje dece. Kažnjavanje je bilo izuzetno često sredstvo u vaspitavanju, da je u smislu vaspitavanja uobičajeno podrazumevana telesna kazna. Smatralo se da bez kažnjavanja dete neće biti dobar čovek.²⁰⁵

Mnoga sociološka istraživanja pokazala su veoma visok procenat roditelja u Srbiji koji su i danas skloni telesnom kažnjavanju dece. Kulturološki posmatrano, u svakom narodu koji neguje duh ratovanja i borbenosti, empatija u ophođenju sa decom je na niskom nivou. Srbija je na prvom mestu, od svih zemalja bivše Jugoslavije, u korišćenju batina kao vaspitne metode, što je alarmantan podatak. To se može objasniti neujednačenom prošlošću kroz istoriju, pa je tako u sredinama u Srbiji najizraženija „ratnička tradicija“. Podaci empirijskih istraživanja ukazuju da, „ukoliko je u nekoj zemlji snažniji borbeni duh, utoliko je češće i telesno kažnjavanje“.²⁰⁶ U Srbiji, gde čast i junaštvo kao i potreba za kakvim takvim izvorom samopoštovanja jesu motivi potkulture nasilja, vode tome da nasilje nije motivisano jasnim idejama, već je samo sebi cilj. Naročito muško nasilje, u okolnostima ekonomske i moralne krize, ostaje jedan od načina izražavanja.²⁰⁷ Proučavanjem jugoslovenske porodice i vlasničkog odnosa prema ženi i detetu, ukazano

²⁰⁴ Videti u Trebješanin, Ž., *Psihološki aspekti prakse kažnjavanja dece u srpskoj patrijarhalnoj kulturi*, Krugovi detinjstva, broj 2, Novi Sad, 2015., strana 108.

²⁰⁵ Videti u Matejević., D. M., „*Tradicionalno i moderno u vaspitnim postupcima roditelja*“, u Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS, Beograd 2011., strana 125.

²⁰⁶ Isto.

²⁰⁷ Pavićević, O., „*Potkultura nasilja i kriminalna potkultura*“, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Vol. XXXII/2/95-110, Beograd, 2013., strana 107.

je na kulturno proklamovanje prava vlasništva, gde se ono prenosi sa oca na muža, pa tako devojčice tuku i otac i muž.²⁰⁸

Tokom jednog istraživanja²⁰⁹ uticaja ratnih okolnosti na učestalost telesnog kažnjavanja dece, uočena je povezanost između psiholoških posledica ratnog nasilja i roditeljske prakse. Raseljeno stanovništvo, zahvaćeno ratom u Kolumbiji dobijalo je ekonomsku podršku, ali nije se vodilo računa o posledicama i kontekstu u kome deca žive, prolazeći kroz cikluse nasilja. Prema podacima iz 2015. godine, kada je istraživanje sprovedeno, skoro 1,7 miliona dece, ili oko 40% dece mlađe od pet godina, bilo je izloženo telesnom kažnjavanju.

Uticaji ranijeg verovanja u efikasnost telesne kazne zadržali su se do danas, ali je primetno da se odnos prema deci menja. Telesno kažnjavanje je i dalje prisutno u vaspitnim postupcima roditelja. Istraživanja pokazuju da je „praksa da se deca tuku u širokoj upotrebi“. Većina roditelja srednje društvene klase (60 – 70 %) povremeno telesno kažnjava decu, „jednom ili dva puta nedeljno, kao reakciju na „veoma loše“ ponašanje“. Pod tim se podrazumeva „prkosno ponašanje, sopstveno ugrožavanje ili nekog drugog“ i voljna „destruktivnost“ koju dete ispoljava. Pojedini roditelji upotrebljavaju fizičku kaznu u smislu „glavne disciplinske tehnike i koriste je skoro svakodnevno“ (10 – 15%). U treću grupu spadaju ostali roditelji, koji „nikada ili retko tuku decu“.²¹⁰

U skladu sa tradicionalnim pristupom telesno kažnjavanje je bilo sastavni deo odnosa dece i roditelja i takav odnos nije bio upitan. Roditelji su prve osobe a često i jedine koje udaraju dete, pa neka deca imaju produženo iskustvo telesnog kažnjavanja kroz detinjstvo. Dete je emotivno vezano za roditelje i može zaključiti da ona osoba koja ga voli ima pravo i da ga udari. Telesno kažnjavanje se u detinjstvu tako povezuje sa odnosom ljubavi, jer u ranom periodu sazrevanja deca lako pogreše i ne razlikuju dopušteno od zabranjenog ponašanja. Kako roditelji predstavljaju telesnu kaznu kao deo brige i vaspitanja, dete će smatrati da takav pristup odraslih ima i moralno uporište.²¹¹

Koliko snažno opstaju tradicionalni obrasci u određenim sredinama, može se videti na primeru Albanije, u kojoj je, u skladu sa jednim istraživanjem, iz 2006. godine, a koje je obuhvatilo 4500 dece, 52% bilo izloženo nasilnoj disciplini u porodičnom okruženju

²⁰⁸ Stevković, Lj., „Telesna kazna: nasilno sredstvo vaspitanja dece kao faktor rizika ponašanja u odraslom dobu“, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Vol. XXXII/2/95-110, Beograd, 2013., strana 167.

²⁰⁹ Bauld, A., „The Consequences of Corporal Punishment“, Harvard Graduate School of Education, 2019., dostupno na <https://www.gse.harvard.edu/news/19/12/consequences-corporal-punishment>

²¹⁰ Matejević, D. M., *Tradicionalno i moderno u vaspitnim postupcima roditelja*, Filozofski fakultet Niš, 2011., strana 126

²¹¹ Videti u Straus, M. A./Yodanis, C. L., „Corporal Punishment by Parents: Implications for Primary Prevention of Assaults on Spouses and Children“, The University of Chicago Law School, Vol. 2, 1995., page 38.

(telesnom kažnjavanju i drugim oblicima psihičke agresije.²¹² Iako je Albanija usvojila zakonske norme kojima se zabranjuje telesno kažnjavanje deteta 2010. godine, naredne godine Komitet je izrazio zabrinutost u odnosu na sprovođenje mera implementacije u odnosu na porodično okruženje. Albaniji je takođe izdata preporuka edukacije o nenasilnim načinima vaspitavanja.

U albanskom zakonodavstvu nema instituta besplatne pravne pomoći za žrtvu, ne sprovode se programi podizanja svesti o neprihvatljivosti nasilja, niti mera zaštite koje obezbeđuje vlada. Nema odgovarajuće obuke i programa rehabilitacije dece žrtava/svedoka, niti pružanja usluga podrške.²¹³

Najveće napore u albanskom društvu ulažu nevladine organizacije koje izrađuju predloge zakona, realizuju programe namenjene žrtvama, organizuju edukacije i treninge, i jedine obezbeđuju zaštitu žrtvama nasilja. Međutim, s obzirom na ograničenost kapaciteta i finansijskih sredstava i nedostatak podrške države, te aktivnosti su nedovoljne. U Albaniji postoji samo jedno državno prihvatilište za žrtve nasilja, koje finansijski država delimično podržava, dok najveći deo finansijske pomoći obezbeđuju strani donatori, u saradnji a nevladinim organizacijama.²¹⁴

U patrijarhalnom obliku porodice otac je bio najviši autoritet. Sa razvojem ljudskih prava i jačanja pozicije žene, autoritarni karakter takve uloge je slabio. Kada se posmatra otac danas kao nasilnik u porodičnoj sredini, brojni autori su uočili uzroke koji se na njih odnose. Očevi mogu biti pritisnuti tradicionalnim očekivanjima u vezi rodne pripadnosti, a uz želju za dominacijom, rezultat će biti ispoljavanje moći i kontrole nad slabijima, ženom ili detetom. Shodno tome, nasilan muškarac je to istovremeno i prema ženi i prema detetu.²¹⁵

Nizak stepen roditeljskih postignuća mogu se povezati sa učestalijom primenom telesnog kažnjavanja deteta. U skladu sa rezultatima istraživanja UNICEF-a, pojava telesnog kažnjavanje dece je „dvostruko češće u porodicama u kojima roditelji imaju nisko obrazovanje“. Pored toga, poseban uticaj ima obrazovanje majke, pri čemu se rizik od telesnog kažnjavanja značajno smanjuje ukoliko majka ima bar srednje obrazovanje.²¹⁶ U patrijarhalnim oblicima porodice majkama je obrazovanje češće nedostupno. Žene u ruralnim sredinama se ne ohrabruju da nastave školovanje jednom kada zasnuju porodicu,

²¹² Newell, P., „*Briefing on Albania for the Human Rights Committee – Country Report task force*“, 2012.

²¹³ National report on the situation on the rights of children in Albania, UNICEF, 2014., strana 67.

²¹⁴ „*Posedovanje vatrenog oružja i nasilje u porodici na zapadnom Balkanu: komparativna studija zakonodavstava i mehanizama za primenu*“, SEESAC, Beograd, 2007., strana 15.

²¹⁵ Videti u Banjanin Đuričić, N., „*Udarac po duši*“, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 1998., strana 112.

²¹⁶ Videti u „*Nasilje prema deci u Srbiji*“ Proces istraživanja za politike i prakse R3P, Nacionalni izveštaj Unicef Srbija 2017., strana 54.

a često i same napuštaju školu i posvećuju se vođenju domaćinstva, jer se to od njih očekuje.

Jedna studija bavila se uticajem obrazovanja na roditelje u segmentu ponašanja prema deci. Rezultirala je zaključkom da obrazovanje znatno utiče na ponašanje roditelja u razvijenim zemljama, i direktno je povezano sa izborom tehnika vaspitavanja deteta. Tako obrazovaniji roditelji prepoznaju važnost objašnjavanja detetu kao metode vaspitavanja. Podsticanje deteta na razmišljanje, tako što mu se objasni koje ponašanje je pogrešno pokazalo se da doprinosi razvijanju empatije kod deteta, kao i shvatanja moralne poruke koju roditelj prenosi. U odnosu na ovu metodu, manje se primenjuju druge nenasilne metode, kao što je skretanje pažnje detetu okupiranjem nekim drugim sadržajem ili ukidanje privilegija. Studija je obradila i zanimljivu teoriju, a to je da postoje dva potpuno različita razloga koji uzrokuju telesno kažnjavanje. Jedno je da roditelji koriste telesno kažnjavanje i ako veruju da je pogrešno, ili nisu sigurni da je ispravno, ali smatraju da je uobičajen metod, pa tako prihvatljiv. Drugi razlog se ne povezuje sa procenom metode, već je povezan sa trenutnim stanjem ljutnje roditelja, pa je reakcija usled visokog stepena emotivnog stresa upotreba telesnog kažnjavanja deteta.²¹⁷ Izvesno je da će obrazovaniji roditelj pokazati i veći stepen senzibiliteta u ophođenju prema detetu.

Posledice telesnog kažnjavanja

Na opšte stavove o pitanju metoda vaspitavanja dece utiču stavovi stručnjaka, poruke koje prenose mediji i stavovi najšire javnosti. U sredinama u Srbiji većina stručnjaka²¹⁸ u smatra da je „telesno kažnjavanje deteta teška povreda dečjih prava“ i zahteva se „potpuna zabrana“ telesne kazne deteta. Stručnjaci predagoške i psihološke struke izneli su stav na polemike koje su se pojavile u medijima.

Trenutna posledica po dete jeste izazivanje osećaja poniženja, ljutnje, bespomoćnosti, pojačane osetljivosti. Međutim, moguće je da neka deca ostanu indiferentna, zbunjena i neosetljiva. Svakako su posledice po dalji emocionalni i socijalni razvoj teško merljive. Ukoliko je dete izloženo nasilju u porodičnom okruženju, dolazi do ometanja uspešnog psihološkog, emotivnog i kognitivnog razvoja. Posledice koje se ispoljavaju su fizičke (somatski poremećaji, invalidnost), emocionalne poteškoće, promenjena predstava o sebi („depresija, anksioznost, agresivnost, bes, neprijateljski stav, nisko samopouzdanje, krivica, stid, post – traumatski stres“), dilazi do kognitivnih poremećaja („oslabljeni razvoj kognitivnih funkcija kao generalizovani poremećaj, na pr. ometenost u mentalnom razvoju i selektivni poremećaji, kao razvojna disharmonija, intelektualna inhibiranost, problem sa koncentracijom“) a mogu oslabiti i socijalne funkcije („anti – socijalno i kriminalno

²¹⁷ Videti u Lansford, E. J./Deckard, D. K., *“Childrearing Discipline and Violence in Developing Countries”*, Child Development, Volume 1, New York, 2012., page 75.

²¹⁸ Videti „Struka i aktivizam protiv fizičkog kažnjavanja dece“, objavljeno 14.12.2014. godine, dostupno na <http://b92.net/zdravlje/roditeljstvo/php?yyyy>

ponašanje, konzumiranje alkohola i droga“). Ukoliko je dete izloženo nasilju, može doći i do teškoća prilikom uspostavljanja socijalnih odnosa, dete će se manje družiti sa vršnjacima, a u odnosima se može ispoljiti nasilničko ponašanje ili mogu postati žrtve nasilnih odnosa u komunikaciji sa vršnjacima.²¹⁹

Verovanje da je kazna potrebna i da je model vaspitavanja koji se podrazumeva, je veoma rašireno. Razlog je uglavnom što se drugačiji, nenasilni modeli nedovoljno proučavaju. Međutim, kažnjavanjem se dete dodatno povređuje. Zbog uzrasta i zavisnog položaja od odraslih, dete ne učestvuje u tom odnosu, već pod prinudom prihvata nametnuto ponašanje. U skladu sa perspektivom deteta, teoretičari su razmotrili tri moguća ishoda kažnjavanja. Prvi i najčešći je *odmeravanje rizika*, što znači da će se isto ponašanje ponoviti ukoliko dete proceni da nema rizika da se bude uhvaćeno. Drugi ishod je je pojava *slepe poslušnosti*, koja predstavlja odustajanje od svakog odlučivanja, a karakterističan je za decu sa nižim stepenom samopouzdanja, i treći: *pojava revolta* kod deteta, koji može voditi i delinkventnom ponašanju.²²⁰

Brojna istraživanja su rezultirala zaključkom i da odrasli koji smatraju da je disciplinovanje opravdano, i upotrebljavaju poziciju moći, odgajaju dete sa neadekvatnim stepenom samokontrole. Podsticanjem deteta na opreznost i načine izbegavanje rizika, autoritarne i restriktivne vaspitne metode mogu dovesti do pojave i razvoja anksioznosti kod deteta.²²¹ Posledice po dete se mogu razlikovati i u zavisnosti od uzrasta deteta. Pitanje je da li roditelji koji telesno kažnjavaju, mogu odmeriti ozbiljnost povrede, jer isto postupanje roditelja dovodi do različitih povreda, na pr. malog deteta u odnosu na starije. Kod beba posledice povreda mogu dovesti do ugrožavanja života i biti fatalne.

Direktne posledice telesnog kažnjavanja

Telesno kažnjavanje uči dete da određeno ponašanje ne ponovi u strahu od dobijanja batina, a ne da je ponašanje neprihvatljivo i koji su istinski razlozi protiv, niti koje su prave vrednosti. Roditelji koji na ovaj način vaspitavaju decu veruju da je potrebno kod deteta razviti strahopoštovanje. Vaspitavanje telesnim kažnjavanjem dovodi do trenutnog efekta, ali ne rešava problem u komunikaciji u odnosu deteta i odraslog, već češće vodi daljem razvoju novih poteškoća. Takva vaspitna metoda ne pomaže detetu da se razvije u samopouzdanu osobu, koja u odnose ulazi poštujući drugu stranu u dijalogu. Umesto toga, vodi antisocijalnom ponašanju. Laičkim jezikom kaže se da nasilje rađa nasilje. Vaspitavanje telesnim kažnjavanjem doprinosi da deca od ranog uzrasta shvataju nasilje

²¹⁹ Više u “*Determinante i faktori nasilja nad decom u Srbiji – pregled nalaza*” UNICEF, Beograd 2017., strana 7.

²²⁰ Videti u Spasojević, P., „*Porodična pedagogija i odgovorno roditeljstvo*“, Sarajevo, 2011., strana 156.

²²¹ Videti u Jelić, M. “*Pedagoške implikacije razvijanja socijalne kompetentnosti dece i mladih bez roditeljskog staranja*”, Filozofski fakultet Novi Sad, 2015., strana 70.

kao jednu od odgovarajućih reakcija na pogrešna ili neželjena ponašanja. Takođe ih uči da osobe koje imaju moć da upotrebe silu - biraju silu kao odgovor.

- Direktna fizička povreda

Telesno kažnjavanje može biti direktan uzrok velikog broja povreda, čak i smrti dece. Istraživanja u više regiona svedoče o ozbiljnosti fizičkog nasilja koje deca iskuse u ime vaspitavanja „disciplinovanjem“. Namera da se dete disciplinuje ili kazni pokazalo se kao zajednički uzrok u više slučajeva ubistava dece. Jedan od najvećih rizika koje sa sobom nosi telesno kažnjavanje dece jeste rizik od eskalacije nasilja. Moguće su situacije da, ukoliko opada moć kontrole ponašanja deteta, intenzitet telesne kazne postaje jači. Rizik od eskalacije povećan je sa činjenicom da su odrasli koji vaspitavaju dete fizičkim kažnjavanjem često ljuti ili pod nekom vrstom stresa, što lako može dovesti do povećanja stepena primenjene sile.

Profesionalci poput lekara, psihologa i socijalnih radnika imaju glavnu ulogu kada su u pitanju posledice telesnog kažnjavanja. Dok se lekari bave fizičkim posledicama, psiholozi i socijalni radnici istražuju socijalne i bihevioralne efekte.²²²

Sprovedena istraživanja dokumentuju da telesno kažnjavanje ne doprinosi dugoročnom ponašanju deteta u skladu sa željenim. Ali istovremeno doprinosi smanjenju stepena empatije i narušavanju moralnih procena deteta. Dete ne može zaključiti kako je postupak koji je uzrokovao telesnu kaznu uticao na odrasle, ali će zaključiti da ne želi da bude uhvaćeno ukoliko ponašanje ponovi. Dodatno, ukoliko roditelji pokušavaju da promene ponašanje dece nanošenjem bola, ta deca će verovatno isto činiti drugima kada žele da utiču na tuđe postupke.²²³ Dugoročno telesno kažnjavanje dovodi do lošijih odnosa sa roditeljima, stvaranja osećaja straha i nedostatka motivacije za stvaranjem odnosa ljubavi i poštovanja, a dete može kreirati sliku o sebi kao o lošoj osobi, koja ne zaslužuje da se prema njemu drugačije postupa.²²⁴

- Nasilno, antisocijalno i kriminalno ponašanje u odraslom dobu

U odraslom dobu dece koja su iskusila telesno kažnjavanje, može opstati nasilan model ponašanja. Na strani 45 pojašnjeni su načini ponašanja dece izložene nasilnim postpanjima roditelja. Načešće istraživani činioci, koji mogu uticati na razvoj problematičnih oblika u

²²² Halu Halu, C. P., „*Strategies of maintaining discipline without the use of corporal punishment: the study of selected schools in Lady Frere, Eastern Cape*“, Faculty of Social Sciences and Humanities, Fort Hare, 2013, page 35.

²²³ Smith, B. A., „*The State of Research on the Effects of Physical Punishment*“, Children's Issues Centre, University of Otago, Dunedin, 2006., dostupno na <https://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/social-policy-journal/spj27/the-state-of-research-on-effects-of-physical-punishment>

²²⁴ Gershoff, T. E., „*Corporal Punishment by Parents and Associated Child Behaviors and Experiences: A Meta-Analytic and Theoretical Review*“, Psychological Bulletin, New York, Vol. 128, No. 4, 2002.

ponašanju su, sa razlogom, „roditeljstvo i porodični odnosi“. U skladu sa podacima, pojašnjeno je da čine „između 30 i 40 odsto uzroka u nastanku antisocijalnog ponašanja“. Među izdvojene porodične faktore spadaju „način na koji se članovi porodice nose sa konfliktima i nedosledno ili surovo disciplinovanje“.²²⁵ Istraživanja ukazuju takođe da je iskustvo telesnog kažnjavanja u detinjstvu povezano i sa kasnijim zlostavljanjem partnera ili sopstvenog deteta.²²⁶

- Telesno kažnjavanje se samoodržava

Odrasli koji su iskusili telesno kažnjavanje, češće istovetno postupaju prema svojoj deci, primenjujući obrazac naučen u detinjstvu, pa na taj način nalaze opravdanje upotrebe iste metode u podizanju svoje dece. U pet studija iz 2016. godine ustanovljena je povezanost telesnog kažnjavanja deteta i pozitivnog stava prema takvom ponašanju te dece u odraslom dobu. U okviru inicijativa međunarodne organizacije, za globalnu zabranu telesne kazne, objavljeni su podaci iz preko sedamdesetpet studija u više od pedeset zemalja, u kojima je učestvovalo ukupno 160927 dece. Rezultati su potvrdili povezanost telesnog kažnjavanja sa negativnim ishodom. Isto istraživanje ističe i da u velikom korpusu dokaza i sofisticiranih tehnika istraživanja, nema studije koja bi ukazala na bilo kakav benefit.

Pregled u kome su sadržana istraživanja bio je namenjen za upotrebu zaštitnicima prava deteta, radi zaštite od telesnog kažnjavanja, kao prava deteta na zdravlje, pravilan razvoj i obrazovanje. Rezultati su pokazali da bi zabrana telesnog kažnjavanja bila i ekonomski opravdana mera javne zaštite zdravlja, u prevenciji nasilja u porodici, mentalnih oboljenja, antisocijalnog ponašanja, i pomoć blagostanju, obrazovanju i pozitivnom razvoju dece.²²⁷

Sledi nekoliko zaključaka iz kojih se vidi rezultat telesnog kažnjavanja kod dece različitog uzrasta. Razmatranjem navoda može se zaključiti da posledice telesnog kažnjavanja jesu kratkoročno postizanje cilja uz zastrašivanje ili pretnje detetu.

- Deca predškolskog uzrasta koja su telesno kažnjavana od strane roditelja, pre će biti impulsivna i agresivna u odnosu na decu koja nisu bila žrtve;
- Često i grubo telesno kažnjavanje se kasnije potvrđuje kontinuirano u životima dečaka koji su agresivni, neposlušni, skloni neistini, prevarama, destruktivni i skloni druženju sa delinkventima;

²²⁵ Radojević, T. B., „Problemi u ponašanju i razvoj nesigurnih obrazaca vezivanja: Uloga konteksta odrastanja dece pod rizikom“, Filozofski fakultet, Beograd, 2016., strana 15.

²²⁶ Lansford, E. J./Tapanya, S./Oburu, P. O., „Corporal Punishment“, Center for Child and Family Policy Duke University, 2011., strana 3.

²²⁷ *Corporal punishment of children: summary of research on its impact and associations*“, dostupno na <https://www.end-violence.org/members/global-initiative-end-all-corporal-punishment-children>

- Često i grubo telesno kažnjavanje može uzrokovati pojavu straha, ljutnje i neprijateljstva kod male dece; kasnije u životu takva deca su neobično sklona agresivnom ponašanju, suicidalnim razmišljanjima, suicidu i depresiji;
- Udaranje i drugi oblici telesnog kažnjavaju ponižavaju dete. Kod deteta se može razviti pre osećaj krivice, nego spoznaja da je ponašanje bilo pogrešno. Umesto razumevanja greške, dete može osetiti sramotu;
- Telesna kazna podriva razvoj poverenja i osećaja sigurnosti u odnosu roditelj/dete. Deca mogu oklevati da priznaju grešku, usled zabrinutosti da „moraju da plate cenu“;
- Tako deca uče da je udaranje prihvatljiv odgovor na ljutnju i model nasilja je odgovarajući način rešavanja problema. Ne uče se konstruktivnim pristupima;
- Deca uči da veća i jača osoba ima argumentaciju da udari manju i slabiju. Kasnije, u pokušaju da se izbore sa složenim ljudskim odnosima, pribegavaju nekim od najranijih moćnih i dubokih lekcija iz detinjstva: da sila čini pravo;
- Deca će smatrati da osobe koje ih vole, takođe imaju pravo da povređuju. To stvara zbunjenost i zebnju i može ih dovesti do stupanja u nasilne veze sa vršnjacima kroz period odrastanja i odraslo doba;
- Deca ne razlikuju dobro od lošeg i ne uče se sopstvenoj kontroli. Ukoliko žrtve telesnog kažnjavanja prođu nekažnjeno, jer ne budu „uhvaćeni“, neće smatrati da je potrebno promeniti ponašanje. Zabranjeno ponašanje može se ponoviti, kada procene da mogu izbeći kaznu;
- Deca koju roditelji telesno kažnjavaju, mogu se plašiti svojih roditelja i slušati ih iz straha, a ne iz razumevanja i ograničenja. Među ovom decom češće su pojave depresije;
- Ova deca se ljuta na roditelje, umesto da misle šta je pogrešno; ne osećaju odgovornost za svoje ponašanje;
- Telesno kažnjavanje može doprineti niskom samopoštovanju kod deteta, što može rezultirati lošim uspehom u školi, nedostatkom otpornosti i slabijim socijalnim veštinama. Takva deca su ređe spontana, i ne usuđuju se da iniciraju sticanje novih iskustava, iz straha od kažnjavanja.²²⁸

Sve navedeno ne znači da će posledice ispoljiti na svu decu, niti da će sva deca biti sklona nasilnom ponašanju, kao prepoznatom modelu. Rizik po decu žrtve telesnog kažnjavanja može se ispoljiti kao viši i voditi narušenom odnosu roditelja i deteta.

Istraživanja su ukazala i na činjenicu da, bez obzira na to šta je pokretač roditelju koji telesno kažnjava dete, u velikom procentu telesno kažnjavanje preraste u fizičko zlostavljanje. Usled dokazane bliske povezanosti ove dve pojave, a na osnovu analize uzroka smrtnosti dece od fizičkog zlostavljanja u trideset razvijenih zemalja, UNICEF je telesnu kaznu definisao kao „najviše uobičajen oblik nasilja u industrijalizovanom svetu“.

²²⁸ SMU Research News, dostupno na <https://www.smu.edu/research>

Kao jedan od načina smanjenja stope smrtnosti dece, UNICEF odlučno zagovara globalnu zabranu telesnog kažnjavanja dece.²²⁹

U pojedinim državama razvijenih delova sveta, primena nasilja nad decom smatra se za ozbiljan socijalni problem i kritičnu društvenu pojavu. Ovakav stav zemalja vidi se i u samoj praksi, koja se ogleda kroz primenu „razvijenog modela“ (sistema) načina reagovanja na pojavu nasilja nad decom. Potrebno je naglasiti da on podrazumeva „ne samo razrađen institucionalni i stručno – metodološki okvir zaštitnih intervencija, već i specifične aktivnosti“ istraživanja i praćenja pojave nasilja. Pouzdan odgovor na pitanje da li i kod nas nasilje usmereno na dete, ima značenje ozbiljnog socijalnog problema je isključen. Nema precizne evidencije o zlostavljanoj deci niti je uočljiva „namera“ da se takvo „nasilje“ smatra za izuzetno važan aspekt i polje područja istraživanja i praćenja u okviru statističkog istraživanja.²³⁰

DETE KAO PASIVNI SUBJEKT I ZAŠTITA NJEGOVOG PRAVA NA TELESNI INTEGRITET

POJMOVI DETE I DETINJSTVO

Pojmovi dete i detinjstvo, kao društvene konstrukcije perioda u razvoju osobe, dugo nisu bili uokvireni definicijom. Još je teže bilo razvijati ih u pravnim okvirima. Tako je pojam detinjstva ostao sociološka konstrukcija, a pojam deteta je dobio pravno određenje. Zaštita bi trebalo da postoji bez ikakvih razlika i da isključuje bilo kakav oblik diskriminacije. Oba pojma su se razvijala kroz vreme, velikim delom u zavisnosti od stepena razvoja konkretnih društvenih oblika. Pojam deteta je, nakon dugog perioda neprepoznavanja, našao svoje mesto u pravnim okvirima, dok je pojam detinjstva najviše proučavan pod okriljem sociologije i psihologije.

U oblasti ljudskih prava pojam ljudskog bića takođe nije definisan, a ipak postoji zahtev usmeren prema svima, da ljudska prava pripadaju svim ljudskim bićima, i da svaka osoba ima pravo na zaštitu prava, što se odnosi i na decu. Recimo da ni prema pravu EU ne postoji jedinstvena, službena definicija pojma dete koja bi bila utvrđena ugovorima, podzakonskim aktima ili sudskom odlukom. U skladu sa Konvencijom o pravima deteta, dete je svaka osoba ispod osamnaest godina starosti, osim ukoliko se u skladu sa zakonom zemlje u kojoj živi, punoletstvo ne stiče ranije.²³¹

²²⁹ Videti u Gershoff, E. T./Bitensky, S. H. „*The case against corporal punishment of children*“, 2007., page 242.

²³⁰ Videti u Žegarac, N., *et al.*, „*Zaštita deteta od zlostavljanja*“, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2001., strana 157.

²³¹ Videti član 1. Konvencije o pravima deteta, usvojene na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 20. novembra 1989. godine, dalje skraćeno: KPD.

„Dete“ kao pojam u međunarodnim dokumentima prvi put se spominje u Deklaraciji o pravima deteta iz 1924. godine.²³² Pojam se nakon toga pominje i u Deklaraciji o pravima deteta iz 1959. godine.²³³ U stavu tri dokumenta objašnjenje pojma deteta vezuje se i za potrebnu zaštitu prava: „pošto su detetu, zbog njegove fizičke i psihičke nezrelosti, potrebne posebna nega i zaštita, uključujući i odgovarajuću pravnu zaštitu, pre i nakon rođenja“. Ovo određenje pojma deteta srešćemo kasnije u Konvenciji o pravima deteta iz 1989. godine, u odnosu na prava deteta i zaštitu prava.²³⁴ U skladu sa Konvencijom, „dete je svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina“, osim u slučajevima kada je u skladu sa zakonom koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiće ranije. Konvencija ostavlja određeni prostor i nacionalnim zakonodavnim rešenjima da pojmu deteta pruže i drugačije određenje, u skladu sa sopstvenim kriterijumima i usvojenim definicijama pojma deteta.

Tako u pravu susrećemo različite pravne konstrukcije, koje uvažavaju starosnu granicu kao kriterijum za razlikovanje pojma deteta i odrasle osobe. Usled različitih zakonodavnih rešenja još uvek nema jednobraznog standarda koji bi povezao pojam deteta i starosnu granicu. Međutim, težnja da se pruži najveći mogući stepen zaštite detetu postoji. Ipak, u odnosu na stepen razvoja država i posmatrano u kulturnim i tradicionalnim okvirima, nema univerzalnog stava o uzrastu do koga se neko smatra detetom. Direktna posledica tako nejednakog određenja jeste nejednak stepen zaštite deteta.

Zakonska rešenja pružaju zaštitne okvire, ne može im se pripisati za cilj da osoba ispod određenog uzrasta bude manje zaštićena. Cilj nije ni uskraćivanje pojedinih prava, ali je to neminovno imajući u vidu različita normativna rešenja u državama. Naš Porodični zakon²³⁵ pominje pojam deteta kao pravnu kategoriju, dete je osoba koja ima roditelje ili usvojioce, a nakon sticanja poslovne sposobnosti postaje odrasla osoba. Dete sa navršenih šesnaest godina je sposobno da stupi u brak, a punoletstvo stiće sa navršenih osamnaest godina.

Međutim u Zakonu o radu²³⁶, iako je u pitanju dete (osoba pre navršene osamnaeste godine) pominje se „lice“ mlađe od osamnaest godina, u kontekstu posebne zaštite prava ukoliko je zaposleno. U kontekstu Zakona o nasleđivanju²³⁷ dete se takođe pominje kao „lice“.

²³² Geneva Declaration of the Rights of the Child, adopted on 26th of September, 1924, League of Nations, dostupno na www.un-documents.net/gdrc1924

²³³ Declaration of the Rights of the Child, General Assembly Resolution 1386, 20th of November 1959, dostupno na www.cirp.org/library/ethics/UN-declaration

²³⁴ „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, broj 15/90 i „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, brojevi 4/96 i 2/97.

²³⁵ „Službeni glasnik RS“, brojevi 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

²³⁶ „Službeni glasnik RS“, brojevi 24/2005, 61/2009, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018

²³⁷ „Službeni glasnik RS“, brojevi 46/2003, 101/2003 – odluka USRS i 6/2015.

U odnosu na oblast krivičnog prava, pojam deteta susrećemo u „Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica“²³⁸ u delu u kome se govori o izuzimanju od primene krivične sankcije. Krivičnopravna oblast dete definiše kao „mlađeg“ ili „starijeg maloletnika“. Pojam deteta definiše Krivični zakonik²³⁹, smatrajući detetom lice pre navršene četrnaeste godine. Zakon o pravima pacijenata²⁴⁰ definiše dete kao svaku osobu pre navršene osamnaeste godine. Zadatak utvrđivanja jedinstvenih načina defenisanja pojma ne požemo nametnuti zakonodavnom organu. Ujednačavanje definicija pojmova je na stručnjacima iz oblasti pravne nauke u saradnji sa stručnjacima lingvistike, sa ciljem boljeg razumevanja ko je adresat teksta odnosih normi, ali i zbog smanjenja moguće zloupotrebe i veće pravne sigurnosti.²⁴¹

S obzirom da zakonodavstva ne regulišu šta je detinjstvo, identifikacija se postiže i praksom, kroz sudsiska tumačenja. U Britaniji je 1901. godine, sudija tumačio zrelost deteta u odnosu na godine starosti, pa je u jednoj odluci obrazloženo kako “ne postoji zakonska definicija pojma dete i nemoguće je postaviti bilo kakvu definitivnu granicu kojom se odvajaju deca od mladića i mladih žena ili kakav drugi opis, pomoću koga se identifikuje period izvan detinjstva“. Pretpostavka je da je period oko 16 i 17 godine vreme koje „niko ne bi zvao detinjstvom“. U sličnom kontekstu dato je i obrazloženje sudije Apelacionog suda u Britanskoj Kolumbiji, koji se pozvao na Krivični zakon iz 1892. godine i obrazložio da se pojam deteta koji je koristio u presudi, odnosi na osobe „do puberteta“. Po običajnom pravu se smatralo da toj grupi pripadaju devojčice do 12 godina, a dečaci do 14 godina. Smatralo se i da dete pre četrnaeste godine ne može dati saglasnost ili pristanak na neku potrebnu radnju.²⁴²

Kada je u pitanju uzrast deteta potreban za davanje pristanka na određenu radnju, i tu se mogu uvideti razmimoilaženja. Minimalni uzrast u kome dete može dati pristanak na seksualne odnose je u delovima SAD, Meksika i Egiptu 18, Irskoj 17, Namibiji 16, Švedskoj 15, Kanadi 14, Koreji 13 godina. Najčešće se pominje uzrast od 16 godina, mada je u pojedinim zemljama različit uzrast određen za devojčice i dečake.²⁴³ Uočava se da je uzrast deteta različit, ali da je prisutna i rodna neravnopravnost. Konvencija o pravima deteta pruža sasvim određen stepen zaštite u odnosu na uzrast, definišući kao dete svaku osobu mlađu od 18 godina.

²³⁸ „Službeni glasnik RS“, broj 85/2005.

²³⁹ „Službeni glasnik RS“, brojevi 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

²⁴⁰ „Službeni glasnik RS“, brojevi 45/2013, 25/2019 – dr. zakon

²⁴¹ Ćorić, D., „O sličnostima i razlikama definicija pojmova „maloletno lice“ i „dete“ u domaćem pozitivnom pravu“, Pravni fakultet Novi Sad, projekat „Pravna tradicija i savremeni pravni izrazi“, Novi Sad, 2019., strana 41.

²⁴² tekst presude dostupan na <https://www.canlii.org/en/bc/bcca/doc/1999/1999bcca416/1999bcca416.html> pristupljeno 15.8.2017.

²⁴³ Sridhar, M., „Legal Provisions Regarding Age of Child – to protect the Rights of Children“, Nalsar University of Law, Hyderabad, strana 5.

U Republici Srbiji nema opštevažeće definicije deteta u zakonodavstvu. Ona se posredno može izvesti iz odredbe da punoletstvo nastupa sa navršenih osamnaest godina života.²⁴⁴ Što se tiče upotrebe pojmovi, i u samom Ustavu nailazimo i na pojam „dete“ i na pojam „maloletnik“. Porodični zakon sadrži takođe pojmove „dete“ i „maloletno lice“ kao i „mlađi maloletnik“.

Istorijski odnos prema detetu i detinjstvu

Do pred kraj dvadesetog veka dominirale su ideje koje nisu uvažavale obavezu staranja o detetu, a samo u određenom obimu su se poštovale kulturne aktivnosti deteta. U današnje vreme je detinjstvo relevantna društvena institucija od značaja (*childhood matters*). Društvo više nije adultocentrična kategorija, a „univerzalne antropološke kategorije“: „kultura, bogatstvo, sloboda, jednakost, ljudska prava“, ne smatraju se više isključivo kao kategorije odraslih, nego se odnose i na period detinjstva, kao „društvenost mladih i na odraslost, kao društvenost odraslih“.²⁴⁵ Dugo je i pitanje dobrobiti dece posmatrano u okviru konteksta prava i potreba žena i njihovog položaja u društvu. Međutim, u svetu u kome se zahteva jednakost polova i poštuju različitosti, stiču se uslovi uvažavanja deteta, i detinjstva, kao odrednice razvoja. Razumevanjem pojmova prepoznaje se dete kao osoba, njihove potrebe i najzad, prava. Detetu pripadaju ljudska prava, „zdrav i pravilan fizički, psihički, moralni, duhovni i društveni razvoj u uslovima slobode i dostojanstva“.²⁴⁶ Konvencija o pravima deteta u preambuli prepoznaje urođeno dostojanstvo svih članova ljudske zajednice i jednaka i neotuđiva prava svih članova.

Promene u odnosu na stav prema deci kroz vekove uključivale su i promene u vaspitavanju. Na mnogobrojnim crtežima sačuvanim u starom Egiptu, prizori iz porodičnog života oslikavaju neobičnu privrženost deci. Porodični život faraona sadrži motive izražavanja ljubavi prema deci. „Iskazivanje ljubavi prema potomstvu“ bilo je značajna karakteristika u odnosima. U Egiptu je bio uobičajen oblik porodice sa velikim brojem dece, a u njihovo podizanje su ulagali dosta truda. U staroj Grčkoj se favorizovalo muško dete, a osnovni zadatak roditelja bio je primerno vaspitavanje dece. Roditeljima su podršku pružali obučeni vaspitači.²⁴⁷ Rimljani su uglavnom obrasce preuzimali od Grka. „Starojevrejske kulture“ poseduju svedočanstva o „nastojanju roditelja da deci detinjstvo učine prijatnim“, uvažavajući njihovu potrebu „za igrom“ i uzimajući u obzir nezrelost. Odnos prema detetu u periodu srednjeg veka se razvijao od teškog doba srednjeg veka

²⁴⁴ Videti član 37. Ustava RS.

²⁴⁵ Videti u Nenadić, M., „*Detinjstvo i društvo odraslih kao nova generacijska transmisija kulture i nova strategija učenja*“, Rasprave i članci, Inteze, 2014., Kruševac, strana 6.

²⁴⁶ Videti Deklaraciju o pravima deteta, usvojenju Rezolucijom 1386 (XIV) Generalne skupštine UN, 10. decembra 1959. godine.

²⁴⁷ Videti u Todorović, J., „*Kvalitet roditeljstva, istorijski osvrt i uslovi od kojih zavisi*“, Porodica i posao, izazovi i mogućnosti, GIP Krug, Niš 2006., strana 37.

usled ratova, siromaštva i visoke smrtnosti, do obnavljanja interesovanja za dete u kasnom srednjem veku i razvijanja odgovornosti odraslih u podučavanju i usmeravanju dece.²⁴⁸

Kasni devetnaesti i početak dvadesetog veka odlikuje „izrazito interesovanje za dete i njegov razvoj“, a ovakav odnos je doprineo razvoju nove grane u psihologiji – dečja psihologija. Darwinovo delo „Biografska skica jedne bebe“ dovelo je do osnaživanja i razvoja generičke psihologije i započeta su prva naučna proučavanja dece.²⁴⁹ To će doprineti daljem razumevanju pojmova.

Istraživanja u okviru sociologije detinjstva kreću se od pretpostavke: detinjstvo ne predstavlja univerzalnu kategoriju, odnosno nije poput „biološke organizacije i urođenih instikata“. U odnosu na princip univerzalnosti detinjstva, ne pridaje se značaj njegovom istorijskom, kulturnom i socijalnom kontekstu. Kategorija „detinjstvo“ nije priznata u odnosu na religiju, školske sisteme, ekonomske i pravne nauke, niti politike. Takođe ni umetnost ne priznaje kategoriju detinjstva, sve do pred kraj osamnaestog veka. Priznanjem detinjstva, obesmislele bi se generacijske razlike.²⁵⁰

Detinjstvo predstavlja društveni konstrukt – a sama institucija detinjstva pruža okvir za dalje razumevanje ranog perioda u odnosu na razvoj osobe ka odraslosti. Ne smatra se univerzalnim detinjstvo, već je u pitanju nezrelost ovog perioda posmatrano sa biološkog aspekta. Sam koncept perioda detinjstva značajno je promenljiv u odnosu na različite kulture. Biološkom činjenicom se može smatrati nezrelost deteta, ali je stvar kulturnog prilaza sam način na koji se ta nezrelost razume. „Kulturne činjenice“ se međusobno razlikuju i one omogućavaju da se detinjstvo smatra društvenim konstruktom. Kategorija detinjstva ne predstavlja univerzalnu niti prirodnu karakteristiku društvenih grupa. Prikazuje se kao posebna struktura i komponenta kulture. Dete i pojam detinjstva se proučavaju „po njihovom vlastitom pravu“, a ne u zavisnosti od interesovanja i perspektive odraslih. Upravo perspektiva odraslih i krije zamku nerazumevanja ili nepriznavanja. Dete je potrebno posmatrati kao aktivnog učesnika u određivanju „vlastitog društvenog života, života ljudi oko dece i društva u kome žive“.²⁵¹

Da bi se dete moglo pravilno razumeti, i njegova prava štititi, potrebno je posmatrati ga kao nosioca prava, individualni subjekat i ravnopravnog člana zajednice. Međutim, detinjstvo se najčešće tumači kao jedna univerzalna pojava, bez uvažavanja uticaja, koji mogu dati sasvim različit smisao. Ti uticaji su kulturni, tradicionalni, razvojni i određuju kako će se dete i detinjstvo razumeti u određenoj sredini, a zatim i dokle će sezati prava dece.

²⁴⁸ Isto, strana 38.

²⁴⁹ Isto, strana 39.

²⁵⁰ Isto, strana 11.

²⁵¹ Videti u Vranješević, J., *Razvojno - psihološki aspekt Konvencije o pravima deteta*, Pedagogija, broj 4., Beograd, 2006., strana 473.

Važno je nedvosmisleno artikulirati povezanost teorije i prakse o razvoju deteta, na jednoj strani, i političkih i moralnih i imperativa na intervenciju u odnosu na zaštitu prava deteta, na drugoj strani. Početni korak predstavlja uvažavanje pretpostavke o pojmu detinjstva koji se posmatra kroz psihološka istraživanja i postavka odgovarajućeg konteksta. Poželjno je i uočiti ono što predstavlja zajedničke i osnovne karakteristike u razvoju a zajedničko je za svu decu. Takođe se uzimaju u obzir i osnovne „fizičke, emocionalne i psihološke potrebe svakog deteta“, koje je neophodno zadovoljiti. Međutim, podjednako je potrebno uočiti u kom smislu zadovoljavanje potreba deteta i načini izražavanja potreba zavise od postojećih političkih, kulturnih i društvenih koncepata.²⁵² Zdravi odnosi među decom i odraslima, ključni su za pravilan razvoj i donošenje samostalnih odluka deteta. Iako se odnos prema detetu istorijski posmatrano, uočljivo menja, pojedini obrasci u ophođenju su zadržani u nekim sredinama do danas, jedna od njih je i uporno opstajanje elemenata telesnog kažnjavanja.

Pojam deteta i detinjstva u tradicionalnom kontekstu i promena odnosa

Istorijski posmatrano, tri su glava perioda koja ukazuju na izmene odnosa prema detetu. Prvi se može nazvati dobom „roditeljskog suvereniteta“ i uključuje vreme pre i do kraja devetnaestog veka. Tokom ovog perioda porodica, a naročito roditelji, imali su skoro apsolutnu moć nad detetom. Prevladavalo je grubo, najčešće telesno kažnjavanje. U periodu „dečje dobrobiti“ država se uključuje i interveniše u porodičnoj sredini, pored roditelja. Od kraja devetnaestog veka, sa jačanjem pokreta za ljudska prava, nastaje period prava kada se prepoznaju prava deteta.²⁵³ Vremenom se na drugačiji način razumeju pojmovi deteta i prepoznaje period detinjstva, kao važan za detetov razvoj.

Neminovno se pojmovi deteta i detinjstva posmatraju u kontekstu roditeljstva. Tako je u srednjem veku, po mnogim autorima, taj odnos karakterisala indiferentnost. Poštovala se formalnost u ophođenju, a doživljaj detinjstva nije postojao. Deca nisu posmatrana kao izdvojena grupa individua u društvu, čije su potrebe drugačije od potreba odraslih osoba. Opisuje se i pojava da su se deca, koju roditelji nisu hteli da zadrže, jednostavno puštala da umru. Postojala je praksa slanja dece na šegrtovanje u druge imućnije porodice, što se objašnjavalo nepostojanjem bliskosti u porodici. Deca se nisu zadržavala u roditeljskim domovima, već su najveći deo vremena provodila u tuđim kućama, što je bio široko rasprostranjen običaj u srednjem veku.²⁵⁴

²⁵² Isto, str. 179.

²⁵³ Videti Hart, S. N./Durrant, J./Newell, P./Power, C., *Eliminating Corporal Punishment: the way forward to constructive child discipline*, Unesco Publishing, Paris, 2005, page 22.

²⁵⁴ Više o položaju i vrednovanju deteta u tradicionalnoj kulturi u Trebješanima, Ž./Jovanić, G., „*Promene u shvatanju deteta u srpskoj kulturi u poslednjih dvadeset pet godina*“, *Primenjena psihologija*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Vol. 7 (4), Beograd, 2014.

Proučavajući pojmove deteta i detinjstva i razvijanje kroz istoriju, uočava se dosta neslaganja među autorima.²⁵⁵ To ne treba da čudi, s obzirom na osetljivost pojmova, određenih pomoću promenljivih kriterijuma. Različiti istorijski i društveni konteksti u kojima se detinjstvo proučava, otvaraju nove dileme i vode do novih zaključaka. Koncept detinjstva može najgrublje obuhvatiti tri nivoa, u skladu sa kojima je i proučavanje pojma sasvim različito. To su:

1. Ideja detinjstva, kao simbolička predstava o detetu; normativni model deteta
2. Praksa detinjstva, koja obuhvata stvarni položaj deteta u društvu
3. Kultura detinjstva, posmatra detetov unutrašnji svet, doživljaj i odnose²⁵⁶

Sve do sredine osamdesetih godina sociolozi su retko razdvajali period detinjstva kao poseban period koji je nešto više od sovjalizacije; period u kome će deca postati funkcionalni odrasli. Sociolozi su radije proučavali pojam porodice. Ranih devedesith godina spoznalo se da su istraživanja dece i detinjstva nedovoljno razvijena.²⁵⁷ Studije detinjstva u različitim naučnim okvirima pomažu nam da razumemo kako se razumevanje pojma detinjstva menja kroz istoriju do danas. Od neprepoznavanja detinjstva kao perioda, i neuvažavanja deteta kao subjekta, pojmovi su se razvili do današnjih razmera. Moderno razumevanje pojma dete i detinjstvo uključuje sve duštvne, ekonomske i socijalne karakteristike. Nauke koje se bave proučavanjem ovih pojmova nastoje da ih ispituju kroz uslove dečjeg odrastanja, u prošlosti i u današnjim uslovima.²⁵⁸ Tako bolje razumemo pojam deteta, složenosti odrastanja i potrebu unapređenja položaja deteta, kao poželjan i krajnji cilj.

Kultura srednjovekovnog društva na primer, nije pridavala društveni značaj uzrasnim kategorijama dece. U takvim kulturama nisu postojale ni ideje detinjstva. Detinjstvo i odraslost variraju u različitim kulturama, i posmatrano u odnosu na istorijsku i teorijsku distancu, ne predstavljaju ni univerzalne kategorije.²⁵⁹

Sa promenom svesti u šesnaestom i sedamnaestom veku, naročito u srednjim i višim slojevima društva, spoznaje se vreme između detinjstva i odraslog doba, jedan drugačiji period. Tako su deca postala predmet naklonosti i zabave za odrasle. Osamnaesti vek je vreme krupnih promena i u brojnim analizama teoretičara smatra se za sam početak modernih stavova u posmatranju i razumevanju dece. To je i period kada se stvaraju prve igračke za dete, pišu se prve knjige koje su namenjene detetu i više nije neuobičajeno

²⁵⁵ Videti više u Colić, V., „*Ideje Aleksandre Marjanović o nauci i obrazovanju predškolskog deteta*“, 2012., Milić, A., „*Dete i detinjstvo*“, 2001., Nenadić, M., „*Detinjstvo iz dobne perspektive*“, 2012.

²⁵⁶ Videti u Tomanović, S., „*Detinjstvo u istoriji – između ideje i prakse*“, Sociologija, Vol. XXXVIII No. 2, Beograd, 1996, strana 45.

²⁵⁷ Isto, strana 15.

²⁵⁸ Bihorac, A., „*Detinjstvo u savremenom svetu*“, Savremeni svet i tolerancija kroz prizmu predškolskog vaspitanja, Br. 17, Sven, Aleksinac, 2018., strana 112.

²⁵⁹ Nenadić, M. N., „*Detinjstvo: biološka činjenica života i/ili društvena i kulturna tvorevina*“, Sintezе, Kruševac, 2012., strana 36.

iskazivanje naklonosti detetu, od strane odraslih osoba i roditelja. U zapadnoj kulturi ovakvo razumevanje deteta obeleženo je „različitim i suprotstavljenim koncepcijama detinjstva“: „puritanska, romantičarska i koncepcija detinjstva u nastajanju – tabula rasa“.²⁶⁰

Sve teorije koje su se bavile detinjstvom bile su pod velikim uticajem filozofa, najviše Džona Loka (John Locke) i Žan Žak Rusoa (Jean Jacque Rouseau). Jedna od najupečatljivijih je Lokova ideja o detetu koje se rodi kao „tabula rasa“, a potom ih odrasli oblikuju, uče i razvijaju. Nasuprot tome, Ruso je koncipirao novo viđenje deteta i koncept detinjstva, određujući dete kao osobu koja ima sopstvena osećanja i način razmišljanja. Otvaranje rasprava o pojmu detinjstva i tadašnja poimanja su direktne preteče pogleda koji su kasnije prevladavali. Tako se Rusoove ideje smatraju direktnom pretečom razvojne psihologije, kao i mnogih naprednih učenja, dok se ideja „tabula rasa“ prepoznaje u radu biheviorista, koji smatraju da se razvoj oblikuje silama okruženja. Frojd (Freud) je zauzimao stanovište da roditelji imaju ulogu krotitelja prirode deteta.²⁶¹ Dominirao je nadmoćni stav odraslih, a prema deci se postupalo kao prema objektima.

I bez većeg osvrta na brojne teorije i polemike, važno je prepoznati pojam detinjstva, kao perioda koje dete provede u porodičnom okruženju, u najranijoj fazi odrastanja i formiranja. U pravu možemo definisati detinjstvo kao životno razdoblje od trenutka rođenja do navršene osamnaeste godine. Detinjstvo kao socijalnu konstrukciju, moguće je različito posmatrati jer trpi mnogobrojne uticaje kulture i istorijskih okolnosti, verskih ideologija i etničkih obeležja. Iz ugla razvojne psihologije detinjstvo je podeljeno na različite stadijume razvoja deteta. Razvojna psihologija je takođe definisala pojmove koje danas podrazumevamo, kao što je pojam adolescencije. Pre nastanka ovog pojma, između detinjstva i odraslog doba nije bilo drugih perioda. Pojam „adolescent“ definisao je američki psiholog G. S. Hal (Granville Stanley Hall) 1904. godine, a u literaturi se pojašnjava kao period kada se postaje odrastao.²⁶²

Praktičan značaj naučnih teorija koje se bave detetom i detinjstvom upućuju na okolnost da je poželjno odgajati i obrazovati dete u skladu sa njegovim uzrastom. Tradicionalno se detinjstvo najviše proučavalo u okvirima razvojne psihologije. Međutim, novije studije o detinjstvu podsećaju da pojam detinjstva nije isti za svu decu, i da idealizovano poimanje može biti neprikladno i nerealno. Tako je korisnije govoriti o različitim iskustvima detinjstva i različitim konceptima, nego o detinjstvu kao univerzalnom fenomenu. Pojam bi se mogao tumačiti kao univerzalna kategorija ukoliko bi sva deca u svetu odrastala u istim poželjnim uslovima i uz jednaku zaštitu prava.

²⁶⁰ Bihorac, A., 2018., strana 17.

²⁶¹ Videti Skolnick, A., *“The limits of childhood: Conceptions of child development and social context”*. Berkeley University of California, 1975., page 45.

²⁶² Videti Morrow, V. *“Understanding children and childhood”*, Centre for Children and Young People, Southern Cross University Lismore 2011., page 12.

Moglo bi se zaključiti da je grub odnos prema detetu pratila i praksa grubog telesnog kažnjavanja. Vremenom je polako ustupala mesto verbalnom kažnjavanju deteta u vidu grubih kvalifikacija i etiketiranja ličnosti deteta. Svakako su takvi postupci mogli i nepovoljno uticali na nivo samopoštovanja deteta i nisu dopuštali razvoj odnos sa roditeljima. Emotivnim odnosima nedostajao je određeni stepen bliskost i poverenja. Pri tom se smatralo da su majke više objašnjavale, a očevi više nagrađivali.²⁶³

Koncept deteta i detinjstva ne može se posmatrati i proučavati odvojeno od institucije porodice. Izmene koje je trpela porodica kroz vreme, odražavaju se i na dete i detinjstvo. Od tradicionalnog oblika kada nije bilo slobodnog izbora partnera, ili izbora izvan određenih društvenih krugova, preko klasične porodice, do modernih pojavnih oblika, koje poznajemo danas, porodica se menjala. Do sedamnaestog veka bračna porodica nije u pravom smislu postojala, a dugo nije bio prepoznat ni period detinjstva.²⁶⁴ Vremenom se dete postepeno izdvajalo iz sveta odraslih, a porodica počinje da ima sve veću ulogu u obrazovanju i vaspitavanju dece. Usled „modernosti“ porodice kao mesta socijalizacije deteta, vaspitavanje deteta postaje važna kategorija.

Nova paradigma u okviru sociologije detinjstva kreće se od pretpostavke da detinjstvo predstavlja tvorevinu u društveno – kulturnom i istorijskom kontekstu.²⁶⁵ Svoje polazište ima u ideji da detinjstvo nije univerzalni pojam, već veoma različita kategorija u zavisnosti od više faktora koji na njega utiču. Takvi faktori su porodični, kulturni, društveni, istorijski, biološki. Društveni faktori kreiraju prihvatljive obrasce, kulturni se odnose na određeni stepen razvoja sistema, kulturni postavljaju određene standarde, itd. Tako će se razlikovati i pojmovi detinjstva i deteta, i ono što se može smatrati pod tim pojmovima. Na razvoj deteta najpre i najviše utiče briga o njegovoj dobrobiti u porodičnom okruženju.

Pojam deteta i detinjstva u savremenom kontekstu

Dugo se dete posmatralo u kontekstu odnosa sa roditeljima, gde je njegova pozicija bila zavisna. Nakon što su različite nauke počele da proučavaju pojmove deteta, detinjstva i kasnije prava deteta, promenio se i pristup. Većina istoričara koji su se bavili otkrivanjem dečje prirode slažu se da je doba renesanse donelo promenu odnosa roditelja prema detetu. Načelno promena teorija o detinjstvu ukazuje na promenu u odnosu odraslih prema deci.²⁶⁶ Pre više od sto godina švedska feministkinja Elen Kej (Ellen Key) razvila je istorijski pristup orijentisan ka detetu. Ipak je, za istoričare, dete ostalo objekt istraživanja.

²⁶³ Videti u Matejević, D. M./Nikolić, A., „*Tradicionalno i moderno u vaspitnim postupcima roditelja*”, Modernizacija, kulturni identiteti i prikazivanje raznolikosti, Niš, 2013., strana 131.

²⁶⁴ Više u Segalan M., *Sociologija porodice*, Clio, Beograd, 2009., strana 39.

²⁶⁵ Videti u Nenadić N. M., „*Detinjstvo: biološka činjenica života i/ili društvena i kulturna tvorevina*”, Inteze, broj 2, Kruševac, 2012., strana 32.

²⁶⁶ Dekker, J. J. H. et al., „*Discover childhood in history: an introduction*“, *Pedagog Hist*, 2012, dostupno na <https://doi.org/10.1080/10720169408400029>

Pojedini teoretičari smatraju da su dete i detinjstvo odraz specifičnih socijalnih, političkih i kulturnih ciljeva jedinstvenog vremena i prostora u kome dete odrasta.²⁶⁷

U osamnestom veku su učinjeni prvi pokušaji da se u praksi uspostave principi načina kako se odrasli odnose prema posebnosti deteta i detinjstva.²⁶⁸ Uprkos istrajavanju prošlosti, nekoliko faktora početkom 19. veka preoblikovaće koncept detinjstva.²⁶⁹ Kreirali su se propisi u odnosu na neke aspekte detinjstva, poput dečjeg rada ili školovanja. Da bi poboljšali dobrobit deteta, reformatori su inicirali zakone o obaveznom pohađanju škole, ograničenjima dečjeg rada i bolje uslove za žene, kako bi se siromašnoj deci omogućilo da se ne razdvajaju od majke.²⁷⁰ Nova, drugačija faza u razvoju koncepta deteta počela je šezdesetih godina prošlog veka. Tada se, za razliku od postojećeg društvenog i roditeljskog delovanja „u ime deteta“ pokušava prihvatiti dete u smislu samostalnog subjekta. Međutim, ovakva promena stava je dovela do brojnih apstraktnosti i neslaganja u teorijama, usled nedostatka konceptualizacije novog subjekta – deteta.²⁷¹

Svedočimo kako nije jednostavno prihvatiti koncept deteta kao subjekta prava u praksi. Da bi se u tome uspelo neophodno je kreiranje sasvim drugačije politike prema pravima deteta i detetu kao osobi. Pojam deteta uveden je u nauke kao što su sociologija, sociologija porodice, psihologija. I pojam deteta i pojam detinjstva se definišu i doživljavaju različito, ukoliko se posmatra istorijski trenutak, a takođe i smislu posmatranja konkretnog društva. Možemo reći da je pojam detinjstva sasvim mlad u istorijskom kontekstu, dok period detinjstva, kao vremena odrastanja osobe nesumnjivo postoji. Priznavanje detinjstva kao pojma dovelo je do prihvatanja činjenice da dete ima drugačije potrebe od odraslih i da mu je u skladu sa tim, neophodan i specifičan pristup. Značaj prihvatanja postojanja detinjstva kao perioda u životu osobe ogleda, se pre svega u podizanju nivoa svesti u odnosu ophođenje sa detetom. Ta promena je dalje vodila ka prihvatanju uključivanja deteta u društvo, u smislu da je postalo vidljivo kao samostalan član, a socijalno okruženje je počelo da se menja i prilagođava potrebama deteta.

Savremeni pojam deteta i detinjstva prepoznaje dete sa razvijenim kompetencijama, koje se poštuju jednako kao odrasla osoba, sposobna da iznese kritičko mišljenje u skladu sa svojim uzrastom i pravom da to mišljenje bude uvaženo u stvarima koje se tiču deteta i njegovog razvoja kroz detinjstvo i ranu mladost.

²⁶⁷ Zhao, G., „*The modern construction of childhood: what does means paradox of modernity?*“, Stud Philos Educ, 2011, page 241.

²⁶⁸ Videti u Milić, A., *Sociologija porodice*, Čigoja štampa, Beograd, 2001., strana 156.

²⁶⁹ Stearns, P. N. „*Happy Children: A Modern Emotional Commitment*“, Frontiers in Psychology, 2019., dostupno na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6742924/>

²⁷⁰ „*The evolution of the American family*“, Concordia St Paul Faculty, 2015, dostupno na <https://online.csp.edu/blog/family-science/the-evolution-of-american-family-structure/>

²⁷¹ Isto, strana 159.

Promena u percepciji u odnosu na pojmove dete i detinjstvo označena kao „raskid sa tradicijom“ dogodila se sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka. Tada je dete prepoznato kao aktivan učesnik socijalnog života i počinju da se razvijaju različiti pristupi u proučavanju pojmova. Promene se manifestuju na tri nivoa, u odnosu na socioekonomski status porodica, u odnosu na prihvatanje promena u vaspitanju i kroz pravni i politički aspekt.²⁷² Teoretičari se spore i oko prirode pojma detinjstva, otvarajući pitanje da li je detinjstvo prirodni ili društveni fenomen, dok savremena paradigma sociologije detinjstva nastoji da ukaže kako je detinjstvo produkt specifičnog istorijskog i društveno kulturnog konteksta.²⁷³

Pojam deteta se prihvata u pravu i unet je u dokumenta najviše zakonodavne snage. Najsavremenije definicije date su u Konvenciji o pravima deteta, koja je, iako pravni dokument, rezultirala boljim razumevanjem pojma deteta na više nivoa, u mnoštvu različitih kultura. U težnji da se pojam deteta i detinjstva kao koncepta koji se neprekidno razvija, prihvate u svetu bez razlike, mnogobrojni međunarodni dokumenti postavljaju standarde u odnosu na uzrast. Uzrast je jedan od kriterijuma koji omogućava da pojmovi steknu univerzalni karakter, i ako su još uvek različito određeni u okvirima nacionalnih zakonodavstava.

Najnoviji podaci ukazuju da u mnogim zemljama deca nemaju iskustvo detinjstva, jer se taj period života u porodici, usled brojnih faktora, prerano i nasilno završava. U poređnim prikazom 172 zemlje sveta uočeno je da su Norveška, Slovenija i Finska u samom vrhu liste u odnosu na zdravlje, obrazovanje i zaštitu dece. SAD su na 36. mestu. Najveći broj zemalja u kojima deca ne doživljavaju period detinjstva kao vreme emocionalnog, društvenog i fizičkog razvoja, nalaze se u zapadnim i centralnim delovima Afrike.²⁷⁴

Međutim, moderno doba je takođe postalo svet krajnosti, koji se kreće od omogućavanja ekonomskog blagostanja detetu u razvijenim zemljama do krajnjeg siromaštva dece u nerazvijenim delovima sveta. Vidljiv je i pad nataliteta i sve veći broj porodica sa jednim detetom, kao i postavljanje visokih ciljeva i zadataka pred decu. U jednom drugačijem kontekstu, ciljevi neprilagođeni stepenu razvoja vode ugrožavanju prava deteta. U odnosu na zaštitu, deca u svetu uživaju različiti nivo prava, u zavisnosti od dela sveta u kome rastu. U savremenom svetu i dalje postoje zemlje u kojima deci nije omogućeno bezbedno okruženje i osnovni uslovi za zdravo odrastanje.

²⁷² Videti Norozi, S. A./Moen, T., „*Childhood as a Social Construction*“, Journal of Education an Social Research MCSER Publishing, Vol. 6, No. 2, Rome, 2016., page 79.

²⁷³ Nenadić, M., „*Detinjstvo: biološka činjenica života i/ili društvena i kulturna tvorevina*“, Sintez, broj 2., Kruševac, 2012., strana 32.

²⁷⁴ Isto, strana 3.

Zakonska definicija deteta

Kada se započelo sa radom na Konvenciji o pravima deteta, postalo je očigledno da je neophodno definisati pojam deteta. Kao osnovno pitanje postavilo se koji su to konstruktivni elementi pojma. Inicijalni poljski dokument nije dao definiciju pojma, jer nije bilo jasno do kog uzrasta osoba može biti opisana kao „dete.“²⁷⁵ Tako je otpočela diskusija o potrebi definisanja deteta u odnosu na kriterijum godina, ali i u odnosu na druge parametre. Kako se došlo do zaključka da je moguće definisati pojam detinjstva u odnosu na kriterijum vremena, trebalo bi biti moguće i da se pojam deteta uokviri jasnim vremenskim odrednicama. Jer određivanje početka i završetka perioda u kome je osoba dete, sigurno utiče na ostvarivanje i zaštitu prava. Starosna granica kada se detinjstvo završava je različita u državama, što se razumelo kao jedan od problema primene Konvencije na svu decu na isti način.²⁷⁶ Osnovna težnja bila je da se detetu pruži što potpunija i najviše moguće ujednačena zaštita, bez obzira gde živi i odrasta.

Za potrebe Konvencije „dete je svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ukoliko se, po zakonu koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiče ranije“. Prema našem pravu, punoletstvo se stiče sa osamnaest godina života. Odredba kojom se određuje granica punoletstva je izričita. Ustav Srbije punoletstvo vezuje i za sticanje aktivnog i pasivnog biračkog prava.

U našem zakonodavstvu tri su najvažnije odredbe koje se odnose na dete i omogućavaju pravilno tumačenje svih drugih obaveza koje se odnose na dete i ostvarivanje prava deteta:

1. „Svako je dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta u svim aktivnostima koje ga se tiču“;
2. „Država ima obavezu da preduzima sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, od fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostajanja, te od svake vrste eksploatacije“;
3. „Država ima obavezu da poštuje, štiti i unapređuje prava deteta“;²⁷⁷

Dodatno je, na nivou opšteg principa, detetu garantovano „pravo na obezbeđenje najboljih mogućih životnih i zdravstvenih uslova za pravilan i potpun razvoj“.²⁷⁸ Izuzetno je izazovno usaglasiti koje su to vrednosti koje je odgovarajuće primeniti u procesu vaspitavanja. Prihvaćena je kolektivna usaglašenost o dva osnovna zahteva u odnosu na vrednosti: „kognicije i emocije“.²⁷⁹ Standard najboljeg interesa deteta u ranom uzrastu

²⁷⁵ Videti UN Doc E/CN.4/1324, Comment on the first Polish draft.

²⁷⁶ Videti u Vučković Šahović, N./Doek, J. E./Zermatten, J. „*The Rights of the Child in International Law*“, Stampfli Publishers, Bern, 2012., page 85.

²⁷⁷ Videti statove 1 – 3 člana 6. Porodičnog zakona, Službeni glasnik RS, broj 18/05.

²⁷⁸ Isto, član 62.

²⁷⁹ Đorđević, J., „*Talentovani učenici: vrednosti i moralno vaspitanje*“, Srpska akademija obrazovanja, Beograd, 2016., strana 280.

više je okrenut emocijama i stvaranju osećaja sigurnosti, dok se vaspitne metode kasnije prilagođavaju, u odnosu na uzrast.

U skladu sa pozitivnim propisima u sferi zdravstvene zaštite, „da bi se nad detetom mogla izvršiti hirurška ili druga medicinska intervencija“, potreban je „pristanak roditelja, usvojioca ili staraoca deteta“ (u slučaju hitnosti i opasnosti po život deteta, kada pristanak nije moguće pribaviti, intervencija je moguća uz uslov konzilijarne saglasnosti. Međutim u slučaju abortusa, devojčici je pristanak roditelja potreban do 16 godine.²⁸⁰

Obaveza školovanja postoji do navršene 15 godine života deteta. U slučaju da kada dete stigne uzasni uslov od 15 godina, a još uvek nije osnovnu školu, na lični zahtev ili na zahtev roditelja moguće je nastaviti sa školovanjem do navršenog uzrasta od 17 godina. Dete koje pokazuje izuzetne sposobnosti, može završiti sa školovanjem i u kraćem roku od 8, međutim ne i kraćem roku od 6 godina.²⁸¹

Zasnivanje radnog odnosa i raspolaganje imovinom i prihodom zakon omogućava detetu koje poseduje opštu zdravstvenu sposobnost, a napunilo je 15 godina. Međutim, radni odnos sa detetom mlađim od 18 godina moguć je „uz saglasnost roditelja ili staratelja“, ukoliko takav rad neće ugroziti „zdravlje, moral i obrazovanje“ i nije zabranjen zakonom.²⁸² Deca ne mogu obavljati „naročito teške fizičke poslove, poslove pod zemljom i vodom“ kao ni one poslove pri kojima bi se štetilo ili uticalo, sa povećanim rizikom, na njihovo zdravlje. Takođe ne mogu raditi duže od propisanog radnog vremena niti noću. Kako bi se izjednačila sa decom koja zasnuju radni odnos, deca koja su starija od 15 godina, a rade zajedno sa članovima porodice u poljoprivrednim delatnostima, učestvuju u upravljanju i raspolaganju zajedničkom imovinom.

Zakonski postavljene granice uzrasta deteta nisu direktno povezane sa izborom metoda vaspitavanja, međutim možemo reći da izbor metoda ima direktne veze sa uzrastom deteta. Deca u uzrastu u kome su sposobna da formiraju mišljenje, ili zasnuju radni odnos imaju veći stepen samostalnosti od dece mlađeg uzrasta, njihovo mišljenje je potrebno uvažiti i iskazati im poštovanje u skladu sa uzrastom. Porodica sa adolescentom predstavlja izazov za funkcionisanje roditelja, odnosi se menjaju, u smislu da su postavljeni više hijerarhijski na samom početku, do toga da postaju u većem stepenu ravnopravni. Kao jedan od zahteva koji se postavlja pred roditelje ističe se povećana fleksibilnost u odnosu na sve veću nezavisnost deteta, sa decom se pregovara oko njihovih

²⁸⁰ Videti Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenoj ustanovi RS, član 2., „Službeni glasnik RS“ brojevi 16/95 i 101/2005.

²⁸¹ Videti Zakon o osnovnoj školi, član 62., „Službeni glasnik RS“ brojevi 50/92 i 22/2002.

²⁸² Videti Zakon o radu RS, „Službeni glasnik RS“, član 25., brojevi 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017.

potreba, a taj zahtev je takođe uslovljen i posmatranjem delotvornosti upotrebe različitih vaspitnih metoda roditelja.²⁸³

Za slučaj stupanja u brak, sud će na zahtev dati odobrenje detetu starijem od 16 godina, ukoliko utvrdi da dete poseduje potrebnu „telesnu i duševnu zrelost za vršenje prava“ i ispunjavanje obaveza u bračnoj zajednici. Ukoliko sud odobri zaključenje braka, dete stiče istovremeno i punu poslovnu sposobnost, koja postoji i ukoliko brak prestane u jednom od slučajeva razvoda, smrti bračnog druga ili se brak proglasi nevažećim. Za razliku od mnogih drugih prava, nedvosmislena zakonska odredba o godinama potrebnim za pristanak na seksualne odnose ne postoji u našem pravu. Posredno se može izvesti zaključak na osnovu odredbe Krivičnog zakona koji kažnjava vanbračni život sa detetom.²⁸⁴ Sklapanje braka uz dozvolu suda je izuzetak.

Priznavanje očinstva i materinstva omogućeno je detetu sa navršениh 16 godina, a takođe je potrebna saglasnost deteta za priznanje od strane roditelja, kada napuni 16 godina.²⁸⁵ U postupku usvojenja, dete starije od 10 godina daje saglasnost. Ukoliko se tome detetu menja lično ime ili se detetu starijem od 10 godina daje novo lično ime, potrebna je saglasnost deteta.²⁸⁶ Dete poslovnu sposobnost prema našem pravu, stiče sa 18 godina, međutim delimično je poslovno sposobno sa 14 godina i može zaključivati pravne poslove manjeg značaja, bez saglasnosti roditelja. U oblasti naslednog prava dete sposobno za rasuđivanje sa navršениh 15 godina, ako je sposobno za rasuđivanje, može sačiniti testament i raspolagati imovinom.²⁸⁷

Uzrast u kome je dozvoljena konzumacija alkohola nije izričito naveden u našem zakonodavstvu, međutim i ovde se posredno može izvesti zaključak, ukoliko se analizira krivično zakonodavstvo. Zabranjeno je služenje alkohola deci mlađoj od 16 godina. Dete mlađe od 14 godina je ispod minimalnog uzrasta krivične odgovornosti, a deci u uzrastu od 14 do 16 godine, koje krivični zakon definiše kao mlađe maloletnike, mogu se izreći vaspitne mere. Izuzetno se detetu u uzrastu od 16 do 18 godine, u skladu sa zakonom o starijim maloletnicima, može izreći kazna maloletničkog zatvora. Smatra se oborivom pretpostavka da se sve osobe u uzrasnom periodu koji se naziva ranim punoletstvom, nalaze na istom nivou razvoja. Ličnost se razvija postepeno i ne može prihvatiti bez

²⁸³ Zuković, S., *et al.*, „*Vaspitni postupci roditelja iz ugla adolescenata*“, Psihološka istraživanja, Vol. XVII (1), Beograd, strana 126.

²⁸⁴ Videti Krivični zakonik RS, član 190. “Službeni glasnik RS” brojevi 85/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 12/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

²⁸⁵ Videti Porodični zakon, “Službeni glasnik RS”, član 49, brojevi 18/2005, 72/2011.

²⁸⁶ Videti Pravilnik o postupku za određivanje i promenu ličnog imena, “Službeni glasnik RS”, broj 6/83, član 11.

²⁸⁷ Videti Zakon o nasleđivanju, “Službeni glasnik RS”, brojevi 46/1995 i 101/2003., član 79.

rezerve da je svaka mlađa punoletna osoba jednovremeno i zrela osoba. Imaju više sličnosti sa maloletnicima, nego sa odraslim osobama.²⁸⁸

U savremenom pravu susreću se polemike o eventualnom snižavanju starosne granice odgovornosti deteta, koje svoje utemeljenje traže u bržem odrastanju i sazrevanju deteta koje vodi i vršenju krivičnih dela u sve mlađem uzrastu. Međutim, značajnije od izmena zakonodavstva u ovom smeru jeste veća edukacija i jačanje preventivnih mera kako bi se pojava dečjeg kriminala smanjila. U skladu sa članom 112. stavom 10 KZ, „maloletnim licem će se smatrati lice koje nije navršilo osamnaest godina“. U odnosu na dečji kriminal, značajna bi bila edukacija roditelja u odnosu na važnost formiranja zdravog porodičnog okruženja i direktne povezanosti odnosa u porodici i pojave dečjeg kriminala. Uočeno je da između roditelja i takve dece postoji nedoslednost u vaspitanju i nedovoljno posvećivanje pažnje vaspitanju deteta.²⁸⁹

Ni u skladu sa pravom Evropske Unije (EU) ne postoji jedinstvena, formalna definicija „deteta“ navedena u bilo kom ugovoru, podzakonskim aktima ili sudskoj praksi. Definicija može značajno da se razlikuje, u zavisnosti od regulatornog konteksta. Na primer, odredbe koje uređuju prava slobodnog kretanja građana EU i njihovih porodica definišu decu kao „direktne potomke, uzrasta do 21 godine“. Neki zakoni EU detetu dodeljuju različita prava u zavisnosti od uzrasta. Tako u skladu sa „Direktivom 94/33/EC o zaštiti mladih ljudi na poslu“ (*Direktiva mladih radnika*) koja reguliše „pristup zaposlenju i uslove formalnog zapošljavanja u zemljama članicama Unije, pravi se razlika između „mladih ljudi“ (blanketna odredba za sve osobe mlađe od 18 godina), „adolescenata“ (mlade osobe uzrasta najmanje 15 do 18 godina, za koje više ne važi obaveza redovnog školovanja) i „dece“ – uzrasta ispod 15 godina, koje je uglavnom zabranjeno formalno zaposliti.²⁹⁰ U drugim oblastima prava EU, kao što je oblast socijalne sigurnosti, imigracije i obrazovanja, koja osoba je dete određuje se u odnosu na nacionalno pravo država članica. Uobičajeno se koristi definicija KPD. U skladu sa zakonodavnim okvirima Saveta Evrope, većina pravnih instrumenata koja se odnose na decu usvajaju definiciju KPD.

U izveštaju Komiteta za prava deteta iz 2017. godine Republici Srbiji je ukazano na nepostojanje precizne zakonske definicije pojma deteta, na činjenicu da nekoliko zakona različito definiše dete i potrebu usklađivanja zakonskog okvira sa definicijom datom u Konvenciji.

²⁸⁸ Rakić, J., „*Krivičnopravni status mladih punoletnih učinilaca krivičnih dela u Evropi s osvrtom na Republiku Srbiju*“, RKKP, 1/19, Novi Pazar, 2019., strana 12.

²⁸⁹ Konstantinović Vilić, S., „*Deca učinioци krivičnih dela u Nišu*“, Niš, 1978., strana 297.

²⁹⁰ *Handbook on European law relating to the rights of the child*, Publication Office of the European Union, Belgium, 2015., page 18.

OPŠTI PRIKAZ RAZVOJA MEĐUNARODNOG PRAVA LJUDSKIH PRAVA

Nastanak, prepoznavanje i razvoj ljudskih prava u korelaciji su sa istorijskim događajima, od kojih su neki revolucionarnog karaktera, kao Francuska buržoaska revolucija. Takvi događaji često su postavljali osnove za dalje rasprave o pravima. Ozbiljniji stepen zainteresovanosti u odnosu na fenomen ljudskih prava, u smislu postavljanja pravnih okvira za normativno uokvirivanje prava, predstavljaju ipak „međunarodni pravni instrumenti“ nastali nakon što je završen drugi svetski rat. Ljudskim pravima daje se primat u smislu prethodnog državnog suvereniteta, što stvara pravni osnov da se dalje preduzimaju intervencije humanitarnog karaktra od strane jednog dela međunarodne zajednice.²⁹¹ Može se reći da moderna era međunarodnog prava o ljudskim pravima započinje uspostavljanjem sistema UN nakog Drugog svetskog rata, jer je UN mogao intervenisati u unutrašnjim poslovima drugih država, kako bi se osiguralo poštovanje prava građana.²⁹²

U današnje vreme je Savet za ljudska prava jedno od najvažnijih tela Ujedinjenih nacija koje ima zadatak promocije i zaštite ljudskih prava i sloboda.²⁹³ Funkciju podrške Savetu pruža Kancelarija Visokog komesara UN za ljudska prava. Savet donosi preporuke, odluke, deklaracije i druga dokumenta koja predstavljaju smernice državama članicama u ostvarivanju i unapređenju ljudskih prava. Osnovni principi na koje se oslanja u radu su univerzalnost, nepristrasnost, međunarodni dijalog i poštovanje nacionalnih posebnosti članica.²⁹⁴ Zadaci i ciljevi kojima je Savet posvećen su brojni: rad na obrazovanju o ljudskim pravima, pomoć članicama u izgradnji nacionalnih kapaciteta zaštite, davanje preporuka Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija za razvoj ljudskih prava, pregledanje nacionalnih izveštaja država članica, vršenje nadzora nad poštovanjem i kršenjem ljudskih prava. Prva sednica na kojoj su se razmatrali UPP održana je 2008. godine, nakon čega su usvojeni izveštaji i državama date preporuke o potrebnim merama za unapređenje stanja ljudskih prava u nacionalnim okvirima. Kada je u pitanju naša zemlja, neke od naloženih značajnih mera bile su:

- preduzimanje mera promovisanja rada branilaca ljudskih prava;
- promovisanje prava deteta;

²⁹¹ Videti Schiklaf, M. A. M./Orifa, M. A. O./Ahmed A. A. M, „Osnovne karakteristike međunarodnih instrumenata u oblasti ljudskih prava“, Pravo, teorija i praksa, broj 4 – 6/2016., Beograd, strana 62.

²⁹² Ennew, J., „The History of Children's Rights, whose Story?“, Cultural Survival, Cambridge, 2000., dostupno na <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/history-childrens-rights-whose-story>

²⁹³ Osnovan je Rezolucijom 60/251 Generalne Skupštine UN od 3.4.2006. godine, nakon što je Komisija za ljudska prava prestala da postoji.

²⁹⁴ GA/RES/60/251 dostupno na <http://www2.ohchr.org/english/press/hrc/kit/garesolution.pdf> pristupljeno 22.8.2017.

- usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa postavljenim pravnim standardima koji se odnose na decu, sa Konvencijom o pravima deteta;²⁹⁵ Jedno od ponovljenih pitanja upućenih našoj zemlji bilo je, nakon odgovora Srbije na preporuke o izričitoj zabrani telesnog kažnjavanja u svim sredinama, uključujući porodicu – kada će u Republici Srbiji biti zabranjeno telesno kažnjavanje. Odgovor Savetu uključio je informaciju da je započet rad na izmenama koje se odnose na uvođenje zabrane telesnog kažnjavanja i upotrebe fizičke sile kao vaspitnog metoda, kao i da je u toku izrada Građanskog zakonika, koji uključuje alternativna rešenja u pogledu telesne kazne.

Rad na zaštiti u unapređenju ljudskih prava je obiman i težak proces, koji podrazumeva napore na međunarodnom i nacionalnim nivoima. Na razvoj ljudskih prava utiču mnogi faktori, različiti standardi razvijeni u državama članicama, politička previranja, nedostatak voljnog elementa država članica u smeru izmene unurašnjih propisa. Jedan od primera u našoj zemlji, kako se, usled brojnih međusobno uslovljenih faktora ne poštuje predložena mera, jeste izostanak zabrane svih oblika telesnog kažnjavanja. Ovaj zahtev je upućen našoj državi pre skoro deset godina.

Pravo na zaštitu od svih oblika nasilja ustanovljeno je mnoštvom međunarodnih dokumenata. Opšta deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine ustanovila je da „niko ne sme biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni“.²⁹⁶ Zatim su sledili Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, Konvencija protiv torture i drugih oblika okrutnih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja iz 1984. godine, a zatim Konvencija o pravima deteta iz 1989. godine, koja nalaže državama ugovornicama preduzimanje svih potrebnih zakonskih, administrativnih, socijalnih i obrazovnih mera „za zaštitu deteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje dok o njemu brinu roditelji, zakonski zastupnici ili druge osobe“.²⁹⁷

Prava deteta kao ljudska prava

Prema nekim izvorima, u pravu se najranije govori i prepoznavanje prava deteta je zabeleženo u dokumentu iz sedamnaestog veka, iako ne na način koji nam je danas blizak.²⁹⁸ U delu zakona koji se odnosi na decu i slobode, ustanovljeno je pravo prvo najstarijeg sina, a potom i devojčica na nasleđivanje roditelja, a deci se proklamuje pravo da se vlastima obrate radi zaštite. Međutim, u zakonu postoji i smrtna kazna za dete starije od šesnaest godina u slučaju nepoštovanja roditelja. Značaj ovog dokumenta se ogleda u

²⁹⁵ Izveštaj dostupan na <http://mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/multilateralna/ljudska-prava> pristup 22.8.2017.

²⁹⁶ Videti član 5. Opšte deklaracije o ljudskim pravima.

²⁹⁷ Videti član 19. KPD.

²⁹⁸ The Massachusetts Body of Liberties (1641) dostupno na <https://history.hanover.edu/texts/masslib.html> pristup 2.11.2017.

činjenici da se pre više od tri stotine godina u periodu shvatanja čvrste roditeljske vlasti, pominju prava deteta u pisanom obliku. Međutim, dugo nakon toga nije zabeležen napredak prava sem što se o deci, kao i odnosu prema njima, piše u književnoj literaturi. Najčitanije delo je priča o Oliveru Twistu, u kome se prikazuje surov odnos prema deci, koji uključuje elemente telesnog kažnjavanja.²⁹⁹

Ocem prava deteta smatra se Januš Korčak, (Janusz Korczak) poljski pedagog i jedan od prvih boraca za prava dece. Najviše je poznat po činjenici da je 1942. godine, zajedno sa više od dve stotine dece o kojoj je brinuo u sirotištu u Varšavi, dobrovoljno otišao u koncentracioni logor Treblinka. Manje je poznato da je još 1910. godine sačinio katalog prava deteta i definisao prava na način kao je to učinjeno u Konvenciji o pravima deteta godinama kasnije. Sačinio je koncept prava zasnovan na moralnom stanovištu, a kao jedan od prvih advokata za prava deteta, insistirao na ideji da su dečja prava - ljudska prava i da zaslužuju jednak stepen poštovanja i zaštite.³⁰⁰ Zalagao se za poštovanje prava deteta na participaciju i uvažavanje mišljenja deteta. Prava deteta nije definisao u formi deklaracije ili posebnog kataloga, ali je bilo pokušaja u kasnijem periodu razvoja, da se njegov sistem uporedi i analizira u odnosu na savremenije koncepte. Tako se došlo da zaključka da je njegov pristup uključivao perspektivu deteta, kao ključnu u ispravnom pristupu tumačenju prava.

U pravnoj istoriji prvi put prava deteta su uređena u okviru Deklaracije o pravima deteta.³⁰¹ Preambulom i principima iskazana je odlučnost da se detetu obezbedi ostvarivanje prava kao posebno osetljivoj grupi, da se omogući pravo na zaštitu koja obuhvata socijalnu i zdravstvenu, porodičnu i društvenu brigu, pravo na ime i pravo na državljanstvo. Deklaracija je pozvala države, roditelje i pojedince da poštuju prava deteta. Međutim, dete se posmatralo kao nezrelo ljudsko biće, a akcenat je bio na potrebi njegove zaštite. Prava su utvrđena kao zavisna od odraslih, a posebna prava koja pripadaju deci samostalno, nisu određena. Ovaj dokument nije formalno obavezivao, ali je značajan jer je takođe poslužio kao jedna od osnova Konvenciji o pravima deteta 1989. godine, koja je obavezujućeg karaktera.

Dečja prava možemo definisati kao skup individualnih, apsolutnih prava deteta određenih zakonom, u smislu davanja ovlašćenja detetu da traži od roditelja izvršavanje njihovih roditeljskih prava. Istovremeno je potrebno poštovati prava deteta, kao ličnosti koja uživa samostalnu, pojačanu i posebnu zaštitu, u odnosu na sve ostale članove društva.³⁰² Kvalitet ostvarivanja prava deteta u najranijem uzrastu zavisi najviše od roditelja, a manje

²⁹⁹ Knjiga "Oliver Twist" Čarlsa Dikensa (Charles Dickens) prvi put je objavljena u Londonu 1838. godine.

³⁰⁰ Videti Frederberger, L. P./Butner, G., "Children's voices: Theological, philosophical and spiritual perspectives", University Press Kassel, 2015., page 11.

³⁰¹ Usvojena 1959. godine, pod okriljem Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.

³⁰² Videti u Šarkić, N./Počuča, M., "Porodično pravo i porodičnopravna zaštita", Pravni fakultet univerziteta Union i Službeni glasnik, 2016., strana 159.

od socijalnog okruženja i društvenih okolnosti trenutka. Odrastanjem deteta, ti se odnosi menjaju, zaštitna uloga i odgovornost roditelja opada, a postepeno se uključuje odgovornost drugih odraslih koji rade sa decom.

Čak i danas u stručnoj i laičkoj javnosti opstaje dilema u kom stepenu dete može da participira i koliko je samostalno kao pravni subjekt. Od početnih stavova da je dete samo objekat zaštite, pa do ideje o samostalnosti, literatura beleži mnoga kolebanja. Šezdesetih godina su pripadnici Pokreta za prava deteta u težnji da osnaže dete kao subjekat, zanemarili okolnost da deca nisu odrasli i da kao subjekti trpe izvesna ograničenja.³⁰³ Kroz dugotrajan proces vaspitavanja roditelji utiču na dete, njegov razvoj i socijalizaciju. Bez obzira na uzrast deteta, uočavaju se dve dimenzije roditeljskog ponašanja, a to su emocionalnost i kontrola.³⁰⁴ Osnaživanje deteta u procesu vaspitavanja podrazumeva i njegovo aktivno učestvovanje, u skladu sa ličnim kapacitetima i uzrastom. Određeni stepen autonomije je potreban kako bi dete, kroz različite socijalne interakcije razvijalo samostalnost i nezavisnost.³⁰⁵

Međutim u ovom neravnopravnom odnosu, u kome odrasli nameću pravila i formiraju obrasce, vršeći svoje pravo, krije se opasnost negativnog uticaja i na taj način ugrožavanja pravilnog razvoja deteta. Tokom istorijskog odnosa roditelja i dece, dominirala su prava i dužnosti roditelja. U skladu sa takvom postavkom roditelji su imali pretežan uticaj u smislu odlučivanja o stvarima koje se odnose na dete. Uz izmenjen pristup i uviđanje kako je primarna uloga roditelja zaštita deteta i postupanje u interesu deteta, detetu kao individui priznata su prava nezavisno od roditelja i drugih članova porodice. Tako se polako dete izdvaja kao samostalni subjekt.³⁰⁶ Činjenica da je dete prepoznato i priznato kao individua u svetu odraslih bila je odlučujuća za promenu stava i o načinima ostvarivanja prava deteta. Međutim, samo kreiranje dokumenata o pravima deteta bez moralnog osećaja i odlučnosti da se prava poštuju, nije dovoljno. Spremnost odraslih na odgovornost radi ostvarivanja prava deteta je jednako važan aspekt koji značajno doprinosi oblikovanju kulture o dečjim pravima.

Prvi zakoni u SAD, Engleskoj, Francuskoj, Nemačkoj doneli su promene koje su se odnosile na ograničavanje fizičke sile kao kazne u školama, dok je porodično okruženje i dalje ostalo sakriveno od zakona, kao privatni deo života u koji se država ne meša. Tek će

³⁰³ Videti Veemen, E. P., *“The Right of the Child and the Changing Image of Childhood”*, Brill&Nijhoff, Leiden, 1992.

³⁰⁴ Vručinić, Z./Rodić, M., „*Povezanost vaspitnih dimenzija i problematične upotrebe interneta kod mladih adolescenata*“, *Defendologija*, Univerzitet Banja Luka, Broj 37 – 38, 2016., strana 65.

³⁰⁵ Isto, strana 66.

³⁰⁶ Videti u Janjić Komar, M./Korać, R./Ponjavić, Z., *“Porodično pravo”*, Beograd., 1999., strana 183.

se u dvadesetom veku pažnja posvetiti pravima dece i doneće se međunarodna dokumenta koja utiču na društvenu svest o položaju deteta u svim segmentima društva.³⁰⁷

Deklaracija iz 1924. godine razvila je ekonomska, psihološka i socijalna prava dece, ističući uslove za normalan materijalni i duhovni razvoj, potrebu da deca budu nahranjena, bolesna deca negovana, siročad zbrinuta i da su deca zaštićena od eksploatacije. Osnovnim ciljem Deklaracije smatra se i težnja za pouzdanjem dece da će biti zaštićeni od strane odraslih. Iako značajan, pomenuti dokument ne kvalifikuje decu kao „nosioce prava“ ili subjekte prava, već i dalje u smislu „objekta prava“. Najvažniji doprinos ogleda se u:

1. Ustanovljavanju „sistema, koncepta prava deteta“ i postavljanju osnova za stvaranje kasnijih dokumenata međunarodnog karaktera u oblasti dečjih prava;
2. Prava deteta međunarodnog karaktera postala su deo ljudskih prava međunarodnog karaktera;
3. Stvorena je i priznata veza između deteta i pojma blagostanja deteta, po prvi put. Ova Deklaracija doprinela je osnivanju mnogih organizacija koje se i danas bave zaštitom dece i njihovih prava, kao što su *Save the children* i *International Council of Women*.³⁰⁸

Tokom usvajanja Deklaracije iz 1959. godine mnoge zemlje su iznele svoje predloge u pogledu odredaba koje ovaj dokument treba da sadrži: Italija je predložila ustanovljavanje obaveznog staratelja za decu u sudskom postupku, SSSR zabranu telesnog kažnjavanja u školi, Urugvaj predlog da deca, pored prava imaju i odgovornosti, Poljska da se vlade država potpisnica obavežu na izmene svojih zakonodavstva u skladu sa Deklaracijom, Meksiko da se usvoji Aneks Deklaracije koji će sadržati preporuke državama u smislu predviđanja praktičnih rešenja za probleme kojima su izložena deca. Gvatemala i Izrael izneli su zahtev da dete sledi religiju roditelja, a SSSR da zdravstvena zaštita bude besplatna, čemu se Austrija usprotivila. Predstavnicima Holandije istakli su kako još nije došlo vreme da se ugovor o pravima deteta sačini u formi konvencije, s obzirom na to da u još uvek postojale velike kulturne, moralne i socijalne razlike u državama.³⁰⁹

Da bi deca mogla da ostvaruju svoja prava, potrebno je da od najranijeg uzrasta budu edukovana o ljudskim pravima. Takvo obrazovanje treba da podstiče učešće dece, da pruža praktične mogućnosti da se prava sprovedu i da se obaveze ispunjavaju na načine prilagođene njihovim mogućnostima i interesovanjima. Edukacija kategorije male dece u odnosu na ljudska prava trebalo bi da je utemeljena u svakodnevne izazove u okviru

³⁰⁷ Iako je naša zemlja potpisnica Konvencije o pravima deteta, čime je preuzeta obaveza zaštite na sveobuhvatan način, onako kako su standardi zaštite postavljeni na međunarodnom planu, Komitet za prava deteta i dalje, nakon više godina, upućuje neodložne zahteve da se donese zabranjujuća norma, kojom bi se dete štitilo od svakog oblika telesne kazne, u svakom okruženju u kome boravi.

³⁰⁸ Videti u Novaković, U., „*Razvoj prava deteta u međunarodnom pravu tokom XX veka*“, Zbornik radova Vladavina prava i pravna država u regionu, Istočno Sarajevo 2014., strane 638-649 (4).

³⁰⁹ Isto, strana 5.

porodice, u ustanovama koje brinu o detetu, da je deo ranog obrazovanja, kako bi dete naučilo kako sa pravima da se poistoveti.³¹⁰

Ukoliko težimo da omogućimo detetu uživanje ljudskih prava, potrebno je nedvosmisleno razumeti da je neophodno zaštititi dete od svakog telesnog kažnjavanja. Nedostatak zaštite predstavlja ograničavanje uživanju prava. Ljudska prava su univerzalnog karaktera, a kršenje ljudskih prava deteta je još teži propust, uvažavajući okolnost da je detetu potreban viši stepen zaštite. Svako ljudsko biće ima pravo da živi bez nasilja; fizičko nasilje podrazumeva primenu fizičke sile na telo, koja može dovesti do povrede, ugrožavanja dostojanstva i razvoja. Telesno kažnjavanje jeste nasilje nad detetom. Ne smemo zaboraviti da su deca ljudska bića, takođe. Imaju ista prava kao svako drugi, možda i više prava zbog uzrasta i kapaciteta. Izvesno je da nismo ostvarili dovoljan civilizacijski napredak, ukoliko postupamo prema deci bez dovoljno poštovanja, i potrebno je osloniti se na zakonske norme kako bi uvažavanje prava bilo omogućeno.³¹¹

Poštovanje ljudskih prava i posebno prava dece jedan je od osnovnih principa naše zemlje u cilju približavanja potvrđenim evropskim i svetskim standardima. Sva deca imaju pravo da, bez obzira na uzrast, pol, poreklo, porodične prilike, odrastaju u bezbednom okruženju. Sva deca imaju pravo na poštovanje ličnosti. Ostvarivanje prava deteta u okviru politike brige o deci još je nedovoljno razvijeno. Komitet za prava deteta je 2004. godine dan Generalne diskusije posvetio periodu ranog detinjstva. Da bi deca bila u mogućnosti da ostvaruju prava, potrebno je da ih poznaju. Tradicionalno se u većini društava deca ne smatraju uživaocima prava, pa otuda nije izražena potreba da se šire znanja o ljudskim pravima. U skladu sa uzrastom i razvojnim mogućnostima moguće je detetu i približiti znanja o pravima, naročito znanja o tome šta je to što odrasli čine, a može predstavljati kršenje prava. Deca koja trpe telesno kažnjavanje nisu uvek svesna da je takvo postupanje pogrešno i da imaju pravo na ophođenje bez primene sile. Tekst Konvencije o pravima deteta je moguće učiniti dostupnim i deci prikazati u pojednostavljenim verzijama. UNICEF i nevladin sektor u mnogim zemljama sačinjavaju verzije prilagođene različitim uzrastima, uz ilustracije i na jednostavnom jeziku koji deca mogu razumeti.³¹² Smatramo da je eudakcija i dece i odraslih o poštovanju prava deteta osnovni uslov koji može doprineti poštovanju ljudskih prava dece i potrebi da se ona pravilno razvijaju i zaštite.

Iako je tokom dvadesetog veka društvo razvilo koncepciju ljudskih prava koja konačno postepeno uključuje detinjstvo u kulturu ljudskih prava na jasan i ubedljiv način, time je tek započet kompleksan proces tokom kog prava deteta postaju vidljiva u dugoj istoriji

³¹⁰ Videti Preporuku Komiteta za prava deteta u Opštem komentaru broj 1 iz 2001. godine.

³¹¹ Videti National Commission for the Protection of Child Rights, „*Protection of Children against Corporal Punishment in Schools and Institutions*“, Delhi, 2008, page 5.

³¹² Videti Opšti komentar broj 5, Opšte mere implementacije Konvencije o pravima deteta. Naš Ustav sadrži načelo da deca uživaju prava u skladu sa uzrastom i zrelošću. Da bi dete moglo spoznati i uživati prava koja mu pripadaju, potrebno je da o njima saznaje na način koji je takođe prilagođen uzrasnoj kategoriji.

čovečanstva nečujnih subjekata. Postepeno su se otvorila vrata koja će prava dece uvesti u obrazovanje i praksu i dati im kulturnu dimenziju.³¹³ Princip zaštite deteta se razvijao i oslobađao mesto za postepeno prepoznavanje velikog broja prava deteta. Danas se subjektivitet deteta više ne dovodi u pitanje, a razvoj prava se ne može zaustaviti, iako je veoma neravnomeran i zavisi od voljnog elementa društva u kome dete odrasta. Upravo je potrebno osnažiti volju na strani roditelja i drugih odraslih, kako bi se iskorenili prevaziđeni obrasci, a detetu kao subjektu prava pružila celovita zaštita od neprimerenih načina vaspitavanja.

Deca i odrasli su jednaki u smislu da predstavljaju grupe ljudi jednakih karakteristika i mogućnosti svojstvenih čoveku. Međutim, razlika postoji u odnosu na stepen razvoja takvih karakteristika i mogućnosti. Deca nemaju dovoljno razvijene veštine i zavise od odraslih.³¹⁴ U kontekstu prava vezanih za porodicu sadržaj posebnih prava deteta uključuje: prava i dužnosti roditelja prema deci, posebna prava deteta u oblasti obrazovanja, prava u oblasti socijalnog staranja i socijalne zaštite.³¹⁵ Dalje pojedinačni ustavni sistemi različitih država³¹⁶ obavezuju društvene zajednice prema deci u odnosu na neka posebna prava. U odnosu na potrebe dece kao osetljive grupe koja iziskuje dodatnu zaštitu, i navedena posebna prava, Savet Evrope je osnovnim instrumentima, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i Socijalnom poveljom, garantovao pojedina prava. Ova dokumenta sadrže odredbe koje se odnose na porodicu i decu. Preporukom broj 1286 o evropskoj strategiji za decu³¹⁷ Skupština Saveta Evrope je naložila zemljama članicama da briga o pravima dece postane politički prioritet. Savet Evrope je usvojio i specijalizovane pravne instrumente koji se odnose na prava deteta: Evropsku konvenciju u oblasti usvajanja dece³¹⁸ iz 1967. godine, Evropsku konvenciju o pravnom statusu vanbračne dece³¹⁹ iz 1975. godine, „Evropsku konvenciju o priznanju i izvršenju odluka

³¹³ Videti Macinai, E., „*The Century of the Rights of Children, Elen Key's Legacy towards a New Childhood Culture*”, Ricerche di Pedagogia e Didattica, Vol 11, No 2 (2016) Bologna, page 68.

³¹⁴ Lieshi, K./Sylhasi, V., „*Naša deca*”, Praktičan vodič za roditelje i nastavnike, Kosovski centar za obrazovanje, 2017., strana 13.

³¹⁵ Pajvančić, M., „*Posebna prava deteta u komparativnoj ustavnosti*”, Prava deteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog“, Novi Sad, 2012., strana 209.

³¹⁶ videti više u Pajvančić, M., „*Posebna prava deteta u komparativnoj ustavnosti*“, 2012., o obavezama država na ostvarivanje i unapređivanje uslova za razvoj prava, kao Prava na participaciju, postavljanje zakonskih minimalnih starosnih granica za rad, posebnom pravu na međunarodnopravnu zaštitu prava „male dece“, pravu na podsticanje razvoja, pravu deteta da vrši svoja prava u okviru sposobnosti rasuđivanja i dr.

³¹⁷ Videti European strategy for children, adopted by the Assembly of Committee on 24 January 1996, COE Doc 7436.

³¹⁸ Videti European Convention on the Adoption of Children, Council of Europe, Strasbourg, 27 November 2008.

³¹⁹ Videti European Convention on the Legal Status of Children born out of wedlock, Council of Europe, Strasbourg, 15 October 1975.

u oblasti uspostavljanja staranja nad deom³²⁰ iz 1980. godine i „Evropsku konvenciju o izvršenjima prava deteta“.³²¹

Prava deteta u međunarodnom pravu

Oblast prava deteta pretrpela je najveći rast i najveće izmene u proteklih tridesetak godina. Prava deteta kao deo ljudskih prava, štite se na poseban način. Zasnivaju se na osnovnim garancijama ljudskih prava, sa razlikom da uvažavaju potrebe dece u odnosu na uzrast i zrelost. U tom smislu postoji razlika između adresata, dok su prava odraslih i dece jednaka, pa im je potreban i jednak nivo zaštite. Zakonodavnim inovacijama prethodila je porodičnopravna teorija, u smislu da je, sa naučne strane, postavila osnovu krupnih izmena dotadašnjim poimanjima. U tom smislu se mesto na kome se nalaze deca i mladi ljudi postepeno menjalo i u odnosu na društveni i u odnosu na pravni okvir.³²² Obim ostvarivanja prava deteta određen je uzrastom i zrelošću. Time se ovaj korpus prava razlikuje od svih drugih prava ljudi. Baš te okolnosti su dugo predstavljale prepreku da se dete prepozna kao nosilac prava. Starosna granica nije jednako postavljena za svu decu ni u odnosu na nastupanje perioda samostalnosti, niti kao mogućnost ostvarivanja pojedinih prava deteta.

Razvoj dečjih prava kroz dokumenta

U novije vreme pitanjima prava deteta poklanja se veliki interes, a standardi zaštite se podižu kroz usvajanje različitih dokumenata na međunarodnom nivou, uz smernice državama, radi usklađivanja nacionalnih zakonodavnih rešenja. Uprkos dugogodišnjim naporima međunarodnih organizacija i usvajanju brojnih dokumenata, nivo zaštite prava deteta je i dalje neujednačen. Prava deteta su deklarativno prihvaćena, ali uprkos usklađivanju postojećih ili donošenju nedostajućih normi u skladu sa međunarodnim zahtevima, primetno je da čak ni na regionalnom nivou nema usaglašenosti. Primer je i naša zemlja, koja, uprkos tome što je potpisnica Konvencije o pravima deteta i dalje nije uskladila nacionalno zakonodavstvo u potpunosti u odnosu na zaštitu prava deteta.

Sama ideja da se deci pruži posebna zaštita, i tako omogućiti postepeni razvoj njihovih prava pojavila se u Francuskoj, krajem devetnaestog veka, kada se javljaju prvi zagovornici prava deteta, kao Žan Val (Jean Valles). Njegove ideje bile su izuzetno napredne, naročito u smislu vremena nastanka.³²³ Od 1841. godine zakonom počinju da se štite prava deteta u radnom okruženju, a od 1881. godine francuski zakoni uključuju

³²⁰ Videti European Convention on Recognition and Enforcement of Decisions concerning Custody of Children and on Restoration of Custody of Children, Council of Europe Luxembourg, 20 May 1980.

³²¹ Videti European Convention on the Exercise of Children's Rights, Council of Europe Strasbourg, 25 January 1996.

³²² Videti Novaković, U., „Pravo deteta na izražavanje mišljenja“, Zbornik radova „Prava djeteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog“ Beograd, 2012., strana 183.

³²³ Vranješević, J., „Razvojne kompetencije kao osnov prava deteta na participaciju“, Filozofski fakultet Beograd, 2008., strana 26.

pravo deteta na obrazovanje. Početkom dvadesetog veka pojačava se normativna zaštita dece, uključujući zaštitu zdravlja i pred zakonom. Izdvajanje deteta u smislu da predstavlja posebni subjekt, na pravnom nivou, kretalo se od sistema „zaštitnog zakonodavstva“ u smislu zapošljavanja u odnosu na radne uslove, a zatim i u odnosu na „krivično, porodično i socijalno zakonodavstvo“, kroz ustanovljavanje principa posebne zaštite dece, i mehanizme u postupcima.³²⁴ Ovaj trend započeo u Francuskoj, a potom će se širiti po Evropi. Od 1919. godine nakon osnivanja Lige naroda, međunarodna zajednica će sve više pridavati značaj konceptu prava deteta.

U Londonu osnovana organizacija *Save the Children*³²⁵, 1919. godine, sa ciljem da se obezbedi pomoć i podrška deci koja su osetila posledice rata. Godinu dana kasnije, uz podršku međunarodne organizacije Crvenog krsta, osnovan je i fond *Save the Children* međunarodnog karaktera. Ova organizacija usvojila je prvu verziju Ženevske deklaracije o pravima deteta, koja je predstavljena Ligi naroda kao dokument kojim se zahteva priznavanje određenih prava deci na univerzalnom nivou. Tako je 26. septembra 1924. godine usvojen dokument koji se prvi put u istoriji razvoja prava odnosi isključivo na prava deteta.³²⁶ Ženevska deklaracija je istorijski dokument koji prepoznaje specifičnosti potreba deteta i odgovornosti na strani odraslih. Ustanovljava pravo deteta na fizički i duhovni razvoj, na ishranu, zdravstvenu zaštitu, pomoć, zaštitu od iskorišćavanja, pravo na vaspitanje i pravo deteta da je svesno svojih sposobnosti. Deklaracija je postavila standarde koji će potom uticati na donošenje brojnih novih dokumenata ove vrste.

Deklaracija o pravima deteta usvojena je 1959. godine³²⁷ pod okriljem organizacije Ujedinjenih nacija. Dokument prepoznaje i prava na slobodu od diskriminacije i pravo na ime i nacionalnost. Uvedeno je „pravo deteta na obrazovanje“, „pravo na zdravstvenu zaštitu“, „porodičnu brigu i na socijalnu zaštitu“, zabranjen je svaki oblik zapostavljanja, okrutnog ponašanja ili iskorišćavanja.³²⁸ Dok nije usvojena Konvencija o pravima deteta, ovo se smatra jedinim dokumentom u kome su prava deteta u celini obuhvaćena, a postavio je i principe na kojima će se Konvencija i zasnivati.

„Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju“ usvojena je 1960. godine³²⁹ a imala je za cilj da se zaštiti pravo svakog na obrazovanje i obavežu države da nacionalna zakonodavstva usklade sa preporukama Ujedinjenih nacija. Pravo uključuje razvoj ličnosti uz poštovanje i osnaživanje ljudskih prava i osiguranje jednakih mogućnosti za

³²⁴ Stefanović, I., „*Moje pravo da budem zaštićen*“, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2014., strana 16.

³²⁵ Organizacija duže od devedeset godina brine o pravima dece. Svojim aktivnostima je doprinela da se telesno kažnjavanje zabrani u 46 zemalja sveta

³²⁶ Tekst dostupan na <http://www.humanium.org/en/childrens-rights-history/references-on-child-rights/geneva-declaration/>

³²⁷ General Assembly Resoultion 1386 (XIV) UN Doc. A/4354, 20 November 1959.

³²⁸ Videti član 9. Deklaracije.

³²⁹ UN EDSCO General Conference session, 14 December 1960.

svu decu. Deklaracija o pravima deteta nije predviđala postojanje prava deteta na izražavanje mišljenja. Pravo je ustanovljeno tek Konvencijom o pravima deteta.

Od međunarodnih dokumenata značajnih za pravni položaj deteta od najveće važnosti je upravo Konvencija UN o pravima deteta, kao i Svetska deklaracija o opstanku, zaštiti u razvoju dece, iz 1990. godine.³³⁰ Ova deklaracija poziva roditelje i druge odrasle da zaštite dete od opasnosti kojima je izloženo, a može uticati odlučujuće na njegov razvoj. Posebno ističe obavezu političkog delovanja i važnost mera koje je potrebno preduzeti radi dobrobiti dece.

Povelja o osnovnim pravima Evropske unije³³¹ spada u dokumenta nove generacije. Poštujući ustavne tradicije zemalja članica, ali i zajedničke međunarodne obaveze, Evropska Unija donela je Povelju u kojoj je katalog ljudskih prava grupisan u šest posebnih delova: „dostojanstvo“, „slobode“, „jednakost“, „solidarnost“, „prava građana“ i „pravda“. U drugom delu, članom 7. garantuje se pravo svim licima na „poštovanje privatnog i porodičnog života, stana i komunikacije“. Kroz član 24. pruža se zaštita pravu deteta u odnosu na staranje koje je neophodno za blagostanje, pravo na iznošenje mišljenja, uz uvažavanje višeg interesa deteta, kao i pravo deteta da održava kontakte sa oba roditelja.

Savet Evrope usvojio je niz sporazuma koji se odnose na različita pitanja povezana sa pravima deteta, između ostalog:

- Konvenciju o pravnom položaju dece rođene van braka;
- Konvenciju o usvojenju dece;
- Konvenciju o kontaktima sa decom;
- Konvenciju Saveta Evrope u odnosu na zaštitu dece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja („Konvencija iz Lancarotea“);

Većina „ljudskih prava deteta“ danas razvijena su pod okriljem Evropske Unije i Saveta Evrope. Druge međunarodne organizacije takođe su usvojile važne instrumente vezane za napredak ljudskih prava. Međuinstitucionalna saradnja je izrazita između Saveta Evrope i Evropske Unije. Prekretnicu je u tom smislu predstavljala Povelja EU o osnovnim pravima iz 2000. godine.³³² Međutim, tek nakon što je Lisabonski ugovor stupio na snagu,³³³ 2009. godine, povelja je dobila isti pravni status kao druga dokumenta u okviru EU. Povelja obavezuje članice da štite prava nakon implementiranja.

³³⁰ *World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children*, World Summit for Children, 29/30 September, New York, 1990.

³³¹ Videti *Journal Officiel de l' Union europeenne* C 301/1, 14.12.2007.

³³² Usvojena od strane Evropskog parlamenta, Saveta i Komisije 7.12.2000. godine u Nici.

³³³ Dostupno na http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.5.html

Evropska povelja sadrži prvu sveobuhvatnu listu prava deteta na evropskom nivou, uključujući prepoznavanje prava na besplatno obrazovanje (član 14. stav 2), zabranu diskriminacije po osnovu uzrasta (član 21.), zabranu eksploatacije dečjeg rada (član 32.). Značajno je da sadrži i odredbe kao što je pravo na negu i zaštitu i izražavanje mišljenja (član 24.). Ovim dokumentom ustanovljena su tri ključna principa prava deteta: pravo na slobodno izražavanje u skladu sa uzrastom (član 24., stav 1); „pravo na poštovanje detetovog najboljeg interesa u svim stvarima koje ga se tiču“; (član 24., 2); „pravo na održavanje kontakta i ličnih odnosa sa oba roditelja“. (član 24., 3)³³⁴

Savet Evropske Unije je 2007. godine usvojio Smernice EU za promovisanje i zaštitu prava deteta.³³⁵ Godinu dana kasnije Evropska Komisija je jednim novim dokumentom obezbedila uvođenje dečjih prava u sve aktivnostiu Evropskoj Uniji, u odnosu na zemlje koje nisu članice i njihove aktivnosti u odnosu na dečja prava.³³⁶ Sličan korak u daljem razvoju je usvajanje Agende Evropske Unije za prava deteta 2011. godine, kojom su ustanovljeni najvažniji prioriteti razvoja prava deteta i kreirana politika razvoja među zemljama članicama. Agenda je uključila potrebne predloge zakonskih promena važnih za zaštitu prava deteta.³³⁷

Iako dokumenta kao što je Agenda ili smernice ne predstavljaju pravno obavezujuća dokumenta, njihov značaj je u tome što ustanovljavaju standarde normativnog pristupa u okviru Evropske Unije. Takođe predstavljaju korak ka povezivanju sa ustanovljenim standardima KPD, kao što su zaštita deteta, pravo na participaciju i na zabranu diskriminacije. Najčešće dokumenta koja nisu obavezujućeg karaktera predstavljaju i dopunske izvore prava, a ponekad i osnov za budući dokument sličnog sadržaja.

Iako se prava deteta definišu okvirima nacionalnog zakonodavstva i međunarodnih pravnih standarda, njihova neposredna zaštita i poštovanje u mnogome zavise od društva i roditelja i drugih odraslih koji su u kontaktu sa decom. Posrednu zaštitu prava deteta u odnosu na dostojanstvo i od telesnog kažnjavanja možemo pronaći u pojedinim članovima Povelje. Tako Član 1. proklamuje nepovredivost ljudskog dostojanstva, Član 3. već neposrednije obavezuje zajednicu na poštovanje fizičkog i psihičkog integriteta, Član 4. na zaštitu od ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, dok se članom 20. prihvata obaveza

³³⁴ Videti *“Introduction to European children’s rights law: context and key principles“*, Handbook on European law relating to the rights of the child, EU Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, Luxemburg, 2015, page 21.

³³⁵ Videti *EU Guidelines for the promotion and protection of the rights of the child*, Brussels, 10th December 2007.

³³⁶ Videti *„A special place for children in EU external action: Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic And Social Committee and the Committee of the Regions“*, COM (2008) 55 FINAL, Brussels, 5th February 2008.

³³⁷ Videti *„An EU agenda for the rights of the child“*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM (2011) 0060 final, Brussels, 15th February 2011.

pružanja jednake zaštite pred zakonom. U odnosu na zaštitu telesnog integriteta deteta od telesnog kažnjavanja, ovaj dokument pruža osnov za nedostajući stepen zaštite deteta.

Konvencija o pravima deteta i pravo na telesni integritet

Prava deteta su se u veoma dugom periodu kretala u okviru morala, bez jasne ideje da deci zaista i pripadaju. Usvajanjem Konvencije o pravima deteta (KPD) svoj deci su priznata i garantovana prava. To znači da su se sve države potpisnice obavezale da će svoje pravne sisteme u svakoj oblasti koja se tiče deteta ili ima dodir sa pravima deteta, prilagoditi Konvenciji i da će garantovati puno ostvarivanje svih prava. Ovaj dokument uspostavio je novi kvalitet odnosa prema detetu, dogovorom postignutim među državama, u skladu sa kojim su svoj deci, gde god žive, garantovana jednaka prava. Konvencija je prvi put u istoriji razvoja dečjih prava, uvela u pravni sistem dete kao subjekt međunarodnog prava. Takođe je prvi put usvojena definicija deteta u pravnom dokumentu međunarodnog karaktera, sa preporukom zemljama potpisnicama da usklade nacionalne standarde u odnosu na uzrast. Prava onako kako ih vidi Konvencija, postoje samostalno, nisu izvedena i ne zavise od prava odraslih. Konvencija nameće odraslima obavezu i odgovornost da se prava poštuju i stalno unapređuju.

Konvencija predstavlja pravni akt, poseduje snagu jednaku kao zakon i obavezuje sve zemlje potpisnice da se pridržavaju njenih odredbi. Proširila je zvanično porodicu ljudskih prava na decu i omogućila mehanizme njihove zaštite.

Tekst je podeljen na preambulu i tri dela. Preambula podseća na potrebu posebne zaštite dece i ističe osnovnu odgovornost porodice, potvrđuje neophodnost pravne zaštite deteta, uključujući i period pre rođenja, kao i važnost međunarodne saradnje radi ostvarivanja prava. Sve do donošenja trećeg Opcionog protokola uz Konvenciju o pravima deteta, usvojenog 2011. godine, nisu postojali konkretni mehanizmi koji bi pružili rešenje za slučaj manjkavosti u nacionalnim okvirima primene Konvencije. Protokolom je predviđen mehanizam podnošenja individualne predstavke Komitetu za prava deteta, koju može podneti dete ili grupa pojedinaca. Na ovaj način je sistem zaštite koji je ustanovljen Konvencijom zaokružen i procesno.³³⁸

Ključni princip i krovna odredba jeste najbolji interes deteta. To praktično znači da, u slučajevima kada izgleda da se dva prava sukobljavaju, potrebno je tumačiti šta je u najboljem interesu deteta. Kakav je to standard, moguće je razumeti na osnovu smernica datih od strane UNHCR. Tako „najbolji interes deteta“ podrazumeva:

- Smatraće se ključnim i rukovodećim principom u svakoj sferi i aktivnostima koje se odnose na rad sa detetom;

³³⁸ Republika Srbija je Protokol potpisala, ali ga nije ratifikovala, što dovodi do nemogućnosti njegove primene.

- Primena principa jednako na svako dete, bez diskriminacije;
- Moguća je primena principa „samo onda kada se razume da su deca puni nosioci ljudskih prava“ i kada se „poštuje njihovo pravo na participaciju“;
- Procenjuje se najbolji interes deteta kao „ključni instrument za kreiranje proceduralne sigurnosne mreže i mera zaštite za decu u riziku“;
- Najbolji interes deteta e procenjuje na način da „upravlja svim procesima u zaštiti deteta – od početne procene, planiranja, do monitoringa i evaluacije“.

Komiteta za prava deteta je princip najboljeg interesa deteta proglasio za jedan od četiri osnovna principa. Njegov značaj se ogleda u obavezi države da se princip poštuje u svim postupanjima koja se odnose na decu. Može se reći da pojam „najboljeg interesa deteta“, onako kako se Kovnecijom ili Haškom konvencijom o međunarodnom usvojenju³³⁹ definiše, ima dvojaku ulogu: jedna je uloga kontrole a druga uloga pronalaženja rešenja. Kontrola podrazumeva da se utvrdi kako se prava i obaveze prema detetu sprovede, a kriterijum rešenja vodi utvrđivanja najboljeg interesa deteta.³⁴⁰ To dalje znači da je, kada donosimo odluke koje se tiču deteta, potrebno razmotriti više rešenja i odlučiti se za ono koje je na najbolji mogući način usklađeno sa detetovim najboljim interesom. Sa ovim principom usko je povezano više članova Konvencije i poželjno ih je uvek šire tumačiti i uskladiti kroz prizmu najboljeg interesa.³⁴¹ Princip je bliže pojašnjen u Opštem komentaru Komiteta za prava deteta broj 14 „o pravu deteta da njegovi/njeni interesi budu od prvenstvenog značaja“.³⁴²

U prvom delu Konvencije pobrojana su priznata prava, ali i odredbe upućujućeg karaktera za države ugovornice. Prava sadržana u Konvenciji nisu u hijerarhijskom poretku. Tako su države obavezne na preduzimanje svih potrebnih mera radi ostvarivanja svih prava i poštovanja svih principa, bez selektivnog pristupa na nacionalnom nivou. Konvencija sadrži tradicionalnu podelu na građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava. Komitet za prava deteta nametnuo je četiri osnovna principa, koji predstavljaju temelje svim dečjim pravima, sadržanim u Konvenciji, i to:

- „Pravo na život, opstanak i razvoj“ (član 6.)

³³⁹ Videti Hague Convention on the Protection of Children and Co-operation in Respect of Intercountry Adoption, 29 May 1993.

³⁴⁰ Više u Šahović Vučković, N., *„Najbolji interesi deteta: pravo, principi i procesno pravilo – međunarodni standard i alatke za sprovođenje“* Pravobranitelj za djecu Republike Hrvatske, Zagreb, 2015., strana 15.

³⁴¹ U skladu sa Članom 9. jedini razlog za odvajanje od roditelja i neodržavanje kontakta sa roditeljima, član 18., u definisanju prvenstvene roditeljske odgovornosti, član 20., kod uvažavanja prava na kulturni identitet, član 21., kod usvojenja deteta, članovi 37. i 40., kao kriterijum postupanja u krivičnom pravosuđu.

³⁴² Videti CESCR General Comment No. 14, UN Economic and Social Council, 11 August 2000; najbolji interes deteta ima karakter opšteg principa, a raumevanje i poštovanje svih prava zavisi prvenstveno od ovog principa. Princip se mora poštovati od najranijeg uzrasta, kako bi dete imalo mogućnost da kroz odrastanje ostvaruje i štiti svoja prava. Svakako su za ostvarivanje najboljeg interesa deteta odgovorni prvenstveno roditelji, a zatim članovi porodice sa kojim dete živi, društvena zajednica i, na najvišem nivou, država

- „Nediskriminacija“ (član 2.)
- „Najbolji interes deteta“ (član 3.)
- „Pravo na participaciju“ (član 12.)

Konvencija u drugom delu precizira obaveze država članica i uspostavlja Komitet za prava deteta. Treći deo se odnosi na tehnička i organizaciona pitanja.³⁴³ Tekst Konvencije čini 54 člana kojima su objedinjeni principi, prava i način primene, kao i nadzora. KPD je dokument koji je ratifikovan od strane 196 država članica. Potpisivanjem su se stekle obaveze koje podrazumevaju odgovornost u primeni i postupanju u skladu sa odredbama. Deo obaveza je i izveštavanje Komiteta Ujedinjenih Nacija o stanju u zemljama potpisnicama, na osnovu kojih Komitet prati primenu i predlaže dalje potrebne mere. Predstavlja prvi dokument međunarodnog karaktera u oblasti zaštite ljudskih prava, kojim su celovito uokvirene osnovne tradicionalne grupe ljudskih prava: „ekonomska, socijalna, kulturna, politička i građanska“. Ovakav pristup smatra se značajnom novinom. Dokumenta koja su prethodila a odnosila su se na sistematizaciju prava, razdvajala su kategorije građanskih i političkih prava u odnosu na ekonomska, kulturna i socijalna prava građana.

Uticao koji je Konvencija imala na postojeću praksu i postojeće zakonodavstvo bio je vidljiv u mnoštvu država u svetu. To je prvi dokument ove vrste, ratifikovan od strane Južne Afrike, a dalje je iniciralo zabranu primene telesne kazne i unapređenju nezavisnog Sistema pravosuđa za maloletna lica. Nakon što je i Brazil ratifikovao Konvenciju 1990. godine usledilo je stvaranje „Zakona o deci i mladima“, koji se temeljio na principima Konvencije. Burkina Faso je organizovala ustanovu Dečjeg parlamenta, čime je omogućeno poštovanje principa o participaciji deteta u društvu kao i stvaranje novih zakonodavnih rešenja. Osnivani su i sudovi za maloletna lica i porodice u okviru Ruske federacije. U Marokou je ustanovljen Nacionalni institut, sa zadatkom praćenja i poštovanja prava deteta. U Finskoj je sačinjen plan koji podržava obrazovanje i negu u periodu ranog detinjstva, što je predstavljalo savremeni koncept celovite edukacije, a obuhvatao je i preporuku o zdravstvenoj zaštiti dece u školskim ustanovama.³⁴⁴

Konvencija predstavlja prvi dokument međunarodnog karaktera u oblasti ljudskih prava kojim su u celosti uokvirene osnovne tradicionalne grupe ljudskih prava: „ekonomska“, „socijalna“, „kulturna“, „politička“ i „građanska“. Ovakav koncept je novina, jer su prethodne konvencije koje su se odnosile na ljudska prava, građanska i politička prava razdvajala od ekonomskih, kulturnih i socijalnih prava. Iako su se u nekim dokumentima (kao na pr. u „Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama“) i našla

³⁴³ *Field Handbook for the Implementation of UNHCR BID Guidelines*, United Nations High Commissioner for Refugees, 2011.

³⁴⁴ Videti u Prelević, S., „Deca su ukras sveta – iluzija ili stvarnost“, *Pravno – Ekonomski Pogledi*, Novi Sad, broj 2/2012.

grupisana sva postojeća prava, nikada nije postojao koncept na način kao u KPD.³⁴⁵ Konvencija se popularno naziva i dečjim ustavom, imajući u vidu njeno dostignuće u oblasti zaštite prava deteta u međunarodnim okvirima, jer svim pravima pruža jednaku zaštitu, oslanjajući se na osnovne principe. Član 16. Konvencije garantuje detetu pravo na privatnost, što znači da je oblast privatnog života mesto sigurnosti, u koje se ne sme zadirati, niti se iznositi u javnost. A svakodnevno smo svedoci kako se iznošenjem informacija koje se tiču privatnog života i identiteta deteta (na pr. u medijima) povređuje ovo pravo.

Konvencija o pravima deteta potrebe dece grupiše u smislu pojedinačnih prava, društvenih, ličnih, zdravstvenih, kulturnih, na pravo na obrazovanje, ekonomska prava, pravo na sudsku zaštitu. Grupisanje članova ima u vidu raznovrsne potrebe i situacije u kojima se dete može naći tokom razvoja i odrastanja. Sve odredbe Konvencije potrebno je tumačiti u međuzavisnom odnosu, pa se tako u odnosu na ukidanje telesnog kažnjavanja mora uzeti u obzir član 2., u skladu sa kojim države imaju obavezu preduzimanja svih potrebnih mera kako bi osigurale zaštitu deteta od svakog oblika diskriminacije ili kažnjavanja. Dalje, u odnosu član 3., koji upućuje da u svim postupanjima koja se odnose na decu prednost mora imati najbolji interes deteta, zatim član 4., prema kome su države obavezne usvojiti sve odgovarajuće zakonodavne, upravne i druge mere za primenu prava sadržanih u Konvenciji, dalje član 12., koji garantuje „pravo na slobodno izražavanje mišljenja u svim stvarima koje se na dete odnose“, „uključujući pravo da bude saslušano u svakom sudskom i upravnom postupku koji se na njega odnosi“, a načelno član 6., koji štiti pravo na život, opstanak i razvoj.

Pravo deteta na život, opstanak i razvoj, kako je formulisano u Konvenciji, jedan je od najkraćih članova. Od trenutka rođenja detetov život je potrebno zaštititi i u najvećoj mogućoj meri mu obezbediti opstatak i razvoj.³⁴⁶ U trenucima nastajanja dokumenta, vođene su duge debate o tome da li zaštititi pravo na život i pre trenutka rođenja (na primer od trenutka začeća). Međutim, kako se ne bi zalazilo u osetljivo pitanje prava na abortus, od te ideje se odustalo. Rezultat je definicija zaštite prava od trenutka rođenja deteta. Najveći izazov u odnosu na ovo pravo postavljen je pred zemlje u kojima je, u vreme usvajanja Konvencije, još uvek smrtna kazna bila propisana za adolescente u kaznenim zakonima. Pred njima je bio u zadatak najvećih zakonodavnih reformi. Tako je ratifikacija Konvencije dovela do skoro univerzalne zabrane smrtno kazne za osobe mlađe od osamnaest godina.³⁴⁷

³⁴⁵ Videti u Vranješević, J., „Razvojno – psihološki aspekt Konvencije o pravima deteta“, *Pedagogija*, Beograd, broj 4, 2006, strane 469 – 478.

³⁴⁶ Videti član 6. Konvencije.

³⁴⁷ Videti u Vučković Šahović, N./Doek, J. E./Zermaten, J., *The Rights of the Child in International Law*, Stampfli Verlag AG, Bern, 2012.

Nakon donošenja Konvencije o pravima deteta, na dalji razvoj međunarodnih prava deteta značajan uticaj imala su dva opciona protokola uz Konvenciju, koji ustanovljavaju konkretnije okvire zaštite dece, od „učešća u oružanim sukobima“, do „drugih oblika nasilja i eksploatacije“, naročito u oblasti „dečje prostitucije i pornografije“. (*Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o učestvovanju dece u oružanim sukobima i Fakultativni protokol uz Konvenciju o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji*).³⁴⁸

Konvencija o pravima deteta postavila je standarde pravne zaštite koji treba da obuhvate jednako svu decu na svetu. Međutim, usaglašavanje oko standarda nije bio jednostavan zadatak. Tokom procesa izrade KPD izražena je nesaglasnost između inovativne prirode Konvencije i opšte priznatih odredbi međunarodnog prava. Neslaganje se odnosilo na standard prava deteta na razvoj. Tokom perioda pripreme dokumenta, koji je trajao čak deset godina, o pravu deteta na razvoj vodile su se intenzivne rasprave. Štaviše, neposredno pre nego što su predstavnici Indije predložili da Konvencija uključi pravo deteta na razvoj, Generalna Skupština UN je usvojila Deklaraciju o pravu na razvoj, 1986. godine. U Deklaraciji se ne pominje „opšte“ pravo na razvoj, sigurno ne iz razloga nedostatka znanja u oblasti na međunarodnom nivou. Konačan tekst Konvencije o pravima deteta kreirao je pravo na razvoj i pružio širok okvir zaštite brojnim elementima prava, kao što je oblast fizičkog, emotivnog, duhovnog i kulturnog razvoja.³⁴⁹ Na taj način je jednom segmetu prava deteta pružen najviši standard zaštite do tada.

Iako su se države potpisnice obavezale na poštovanje Konvencije, određene zemlje su nevoljno pristupale izmenama, ili su se čak uzdržavale od pristupanja Konvenciji. Ukoliko posmatramo SAD, jedan od komentara američkog zvaničnika državne administracije, koji je želeo da ostane neimenovan, bio je: da li se uopšte osnovna ljudska prava mogu u zemlji garantovati međunarodnim ugovorom. Pojedini senatori su smatrali da je suzdržanost predsednika Buša ukazala na stav ove zemlje prema ljudskim pravima uopšte.³⁵⁰

Najveći stepen zaštite, uopšteno posmatrajući, ostvaren je u školskoj sredini i u insitucijama u kojima deca borave, kako prikazuju izveštaji država. Radi boljeg razumevanja mera koje je potrebno preduzeti, Komitet za prava deteta je proširio pojmove definisane članom 19., koji se odnosi na obavezu ukidanja svakog nasilja nad decom i dao tumačenje da se telesna kazna odnosi na svaku kaznu u okviru koje se koristi fizička sila

³⁴⁸ „*Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*“, UN General Assembly resolution A/RS/54/263, 25th of May, 2000, in force 12 February, 2002 and „*Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography*“, UN General Assembly resolution A/RES/54/263, 25th of May, 2000, in force 18th January, 2002.

³⁴⁹ Peleg, N., „*The Child Right to Development*“, University College London, 2012., page 98.

³⁵⁰ Nauck, J. B., „*Implications of the United States Ratification of the UN Convention on the Rights of the Child: Civil Rights, the Constitution and the Family*“, *Cleveland State Law Review*, 1994., page 677.

sa namerom uzrokovanja nekog stepena bola ili nelagode detetu, ma kako lagan on bio.³⁵¹ Obaveza svih zemalja potpisnica da zakonski zabrane telesno kažnjavanje istaknuta je posebno jer se takvom metodom vaspitavanja deteta krše njegova prava na dostojanstvo i integritet ličnosti.³⁵² Član 19. Konvencije o pravima deteta je najznačajnija odredba koja se odnosi na nasilje usmereno prema detetu. Ovim članom, stavom 1., obavezuju se države potpisnice na obezbeđenje “odgovarajuće pravne zaštite od svakog oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje...” Stavom 2. istog člana definiše se da takve će „takve zaštitne mere, prema potrebi uključivati efikasne postupke za donošenje socijalnih programa za obezbeđivanje neophodne podrške detetu i onima koji se o detetu staraju, kao i drugih oblika zaštite i sprečavanja, utvrđivanja, prijavljivanja, prosljeđivanja, istrage, postupanja i praćenja slučajeva ovde navedenog zlostavljanja deteta, i po potrebi, obraćanja sudu.“

Ova zaštita se odnosi na period dok je dete pod brigom roditelja, zakonskih zastupnika ili drugih osoba koje brinu o detetu. Još detaljniji opis formulisan u Generalnom komentaru broj 13, pa se podrazumeva jasna, pravno prepoznata, etička i kulturna odgovornost za sigurnost, zdravlje, razvoj i dobro deteta, prvenstveno: roditelja, hranitelja, usvojlaca, staratelja, proširene porodice i članova zajednice, učitelja i osoblja koje brine o ranom razvoju dece; drugih pružalaca nege zaposlenih kod roditelja, trenera, supervizora; institucionalnog osoblja (u vladinom ili nevladinom sektoru) u položaju pružaoca nege, zaposlenih u zdravstvu, pravosuđu, ustanovama, i u slučajevima dece bez pratnje, država je *de facto*, odgovorna.³⁵³

Telesno kažnjavanje nije mera slobode u izboru vaspitavanja deteta, već kršenje prava deteta. Neki roditelji ovakvo postupanje pravdaju time da je to “poslednja mera” kada druge vaspitne mere nemaju efekta. Međutim, navođenje svih različitih načina postupanja prema detetu, kao nedozvoljenih i kažnjivih ponašanja u zakonskim odredbama neće postići svoju svrhu, sve dok se svest o takvom postupanju ne promeni. Ratifikacijom Konvencije države ugovornice su se obavezale da svakom pravu pruže zaštitu, pa tako i pravu na zaštitu od telesne kazne. Telesna kazna jeste jedan od oblika fizičkog nasilja. Ono što ga razlikuje od drugih oblika može biti intenzitet sile, dužina trajanja ili učestalost ponavljanja primene sile. „Fizičko nasilje“ definiše se kao „namerno učinjeno delo nad drugim licem, nezavisno od konteksta u kojem do njega dolazi“, a ono uključuje, mada ne ograničava obuhvat i drugih pojava oblika: „guranje, odgurivanje, povlačenje za kosu, šamaranje, udaranje rukama ili nogama, ugrize, davljenje, ubode, premlaćivanje, fizičko

³⁵¹ Dostupno na [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CRC.C.GC.8.En?OpenDocument&e=1](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CRC.C.GC.8.En?OpenDocument&e=1) pristup 7.9.2017.

³⁵² Videti član 19. KPD.

³⁵³ CRC Committee, General Comment No. 13, paragraph 33, 2011.

mučenje i ubistvo“. Težine povrede mogu varirati „od minimalnih (ogrebotine, modrice, podlivi, prelomi) do ozbiljnih, trajnih povreda i smrti“.³⁵⁴

Pojedinačna prava deteta u kontekstu zaštite ličnosti i duhovnog i telesnog integriteta i razvoja

Konvencija o pravima deteta u preambuli navodi da je detetu, „u cilju potpunog i skladnog razvoja ličnosti“, potrebno „da raste u porodičnoj sredini, u atmosferi sreće, ljubavi i razumevanja“. Sva deca na svetu imaju pravo na život u porodici i u okviru porodice na ostvarivanje brojnih prava u skladu sa svojim uzrastom i individualnim potrebama.

Pravo deteta da živi sa roditeljima

Fizička zavisnost deteta od roditelja i emotivne veze koje se stvaraju i jačaju kroz odrastanje predstavljaju prirodne osnove života deteta sa roditeljima. Ograničenja ovog prava su moguća kao faktička (na pr. dete nahoće) i kao pravna (na pr. usvojeno dete). Međutim ova ograničenja ne znače negaciju postojanja prava, već postojanje situacije kada pravo nije moguće ostvariti.³⁵⁵ Dete ima pravo na život sa roditeljima i na roditeljsko staranje.³⁵⁶ Odvajanje deteta od roditelja je moguće samo u skladu sa sudskom odlukom, ukoliko je to u njegovom najboljem interesu. Dete je samostalno da odluči sa kojim roditeljem želi da živi kada napuni petnaest godina i ako je sposobno za rasuđivanje.³⁵⁷

Pravo deteta da zna svoje poreklo

Pojam porekla podrazumeva saznanje ili utvrđivanje činjenica od koga dete potiče. U najvećem broju slučajeva, porodični odnosi se razvijaju na biološkoj povezanosti njenih članova. Međutim u brojnim i različitim situacijama kada to nije slučaj, pravo deteta je da sazna svoje poreklo.³⁵⁸ „Pravo deteta da zna ko su mu roditelji“ dete ostvaruje nezavisno za svoj uzrast. Dete koje je napunilo „petnaest godina i sposobno je za rasuđivanje, može izvršiti uvid u evidenciju matične knjige rođenih“.³⁵⁹ Ovim se detetu garantuje pravo na zaštitu i očuvanje identiteta. Razlozi su psihološke, zdravstvene i pravne prirode. Na taj način dete može steći znanja o genetskim predispozicijama, ali i ostvariti eventualna prava na zakonsko izdržavanje.

³⁵⁴ „Preživeti nasilje – posledice po psihičko i fizičko zdravlje žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima“, ASTRA i Autonomni ženski centar, Beograd, 2016., strana 17.

³⁵⁵ Videti u Hrabar, D., „Prava djece u obitelji“, Revija socijalne politike, godina I, broj 3, Zagreb, 1994., stana 265.

³⁵⁶ Najpoželjnija sredina za odrastanje deteta i pravilan razvoj je porodična sredina, u slučajevima kada je to za dete moguće i kada se time ne ugrožavaju prava deteta. Najveće mogućnosti za bezbedno i pravilno odrastanje dete ima u okruženju u kome vlada harmonija i razumevanje. Ovakav stav sadrži i Preambula KPD.

³⁵⁷ Videti član 60. Porodičnog zakona.

³⁵⁸ Videti član 7. KPD.

³⁵⁹ Videti član 59. Porodičnog zakona.

Pravo deteta na održavanje „ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi“

Ovo pravo povezuje se sa ostvarivanjem prava dece na život sa roditeljima. Takođe se može ograničiti samo sudskom odlukom. Dete koje je napunilo petnaest godina i „sposobno je za rasuđivanje, može odlučiti o načinu viđanja sa roditeljem sa kojim ne živi“. Ovo pravo deteta oslanja se na pravo roditelja da zajednički i ravnopravno vrše svoje roditeljsko pravo. Sudskom odlukom uređuje se način ostvarivanja prava, u slučaju da roditelji ne mogu da se usaglase. Takođe je moguće da susreti budu pod nadzorom, ukoliko je to potrebno radi zaštite deteta. Ukoliko sud pri donošenju odluke ne uvaži mišljenje deteta, potrebno je da takvu odluku detaljno obrazloži.

Pravo deteta na obrazovanje

Dete ima pravo na obrazovanje, a nakon petnaeste godine i ako je sposobno za rasuđivanje, odlučuje koju će školu pohađati.³⁶⁰ Ovo pravo je usko povezano sa pravom deteta na razvoj. Osnovno školovanje je obavezno i besplatno. U daljem školovanju deteta, roditelji i društvo imaju podsticajnu ulogu.³⁶¹ Zakonom je ustanovljeno da deca koja primaju penziju preminulog roditelja, to pravo mogu ostvarivati do dvadesetšeste godine života, pod uslovom da se redovno školuju. Država je obavezna na preduzimanje mera „kako bi se disciplina u školama mogla sprovesti na način koji je u skladu sa dostojanstvom deteta“. Obrazovanje treba da je „usmereno na razvoj detetove ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti“.³⁶²

Pravo deteta na pravilan i potpun razvoj

Ovo pravo predstavlja uslov ostvarivanja mnogih drugih prava deteta u kasnijem periodu života. Sadržina ovog prava je promenjiva i zavisi od uzrasta deteta i njegovih potreba koje se menjaju uporedo sa fizičkim razvojem i sazrevanjem ličnosti. Razvoj deteta nakon porodičnog okruženja nosi sa sobom odgovornosti odraslog doba. Uključuje prepoznavanje detetovih sklonosti i specifičnih potreba kao individue, formiranje i izražavanje mišljenja, činjenje izbora. Pravo se odnosi i na zakonsku obavezu da se detetu pruže najbolji mogući uslovi razvoja³⁶³, koja ne uključuje samo roditelje, već i državu. Ovo pravo, na nivou opšteg principa, sadrži u sebi mnoštvo zahteva, a oni se odnose na zdravlje, obrazovanje, zaštitu od svake vrste nasilja, diskriminacije i eksploatacije, sve do prava na igru i slobodno vreme.³⁶⁴ Obaveza omogućavanja pravilnog razvoja deteta je

³⁶⁰ Videti član 83. Porodičnog zakona RS.

³⁶¹ U skladu sa našim zakonskim i ustavnim odredbama, osnovno školovanje je obavezno, dok srednjoškolsko obrazovanje nije. Međutim, roditelji, kao i drugi odrasli koji brinu o detetu u okruženjima u kojima boravi, trebalo bi, u skladu sa najboljim interesom deteta, da ohrabruju dete na dalje obrazovanje, jer je i obrazovanje jedan od načina osnaživanja ličnosti.

³⁶² Videti član 29. KPD.

³⁶³ Videti član 62., stav 1 Porodičnog zakona RS.

³⁶⁴ Međunarodni standard koji pruža zaštitu ovim različitim pravima sadržan je u Konvenciji o pravima deteta. Roditelji imaju obavezu pružanja svakog mogućeg oblika zaštite deteta, koji je neopodan za pravilan

prvenstveno roditeljska, a zatim i svih odraslih koji sa decom žive u porodičnom okruženju. Država je obavezna na pružanje svake vrste potrebne podrške.³⁶⁵

Pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja

Pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja odnosi se „na sve odluke koje ga se tiču i uključuje pravo da na vreme dobije potrebna obaveštenja“.³⁶⁶ Jedan od načina obaveštavanja dece o njihovim pravima jeste i prilagođavanje jezika odraslih kroz dečje prikaze i brošure, često sa ilustracijama, radi mlađe dece. Pravo deteta da zna prava odgovara obavezi roditelja i drugih odraslih da uvažuje detetovo mišljenje u skladu sa uzrastom i zrelošću deteta. Deo je prava deteta na participaciju i uključuje i dijalog između dece i odraslih, a omogućava da dete bude “vidljiv” subjekt prava. Ovom pravu je posvećen jedan od Opštih komentara³⁶⁷ koji pojašnjava kompleksnost instituta i otklanja nedoumice šta sve čini sadržina prava. Naročito je važno da se čuje mišljenje dece marginalizovanih grupa, jer su ona suočena sa više teškoća i ograničenja. Mišljenje dece daje drugačiju perspektivu i korisno je i obavezno prilikom donošenja odluka, kao i kreiranja politika prema deci i stvaranja normi. Koliko je poštovanje ovog prava značajno pokazuje i činjenica da Komitet za prava deteta ohrabruje države da, prilikom sačinjavanja izveštaja, sarađuju sa nevladinim organizacijama, uključujući dečje, kao i to što se deca pozivaju da svoje mišljenje iznesu, prilikom prezentovanja pojedinih izveštaja.

Ljudska prava i dete ranog uzrasnog doba

Sami počeci uvažavanja prava deteta nisu transparentno uključivali i prava mala dece, gubeći iz vida da je svako dete subjekat prava. U odnosu na poštovanje prava Evropska konvencija o ljudskim pravima obavezuje države da obezbede da će se prava definisana Konvencijom garantovati *svakome*.³⁶⁸ Odlučujuću ulogu u ostvarivanju prava deteta kada su u pitanju mala deca, imaju njihovi roditelji, kao prvi odrasli koji deci pružaju zaštitu. Zatim je važna uloga ostalih članova porodice i zajednice, radi uspostavljanja odnosa sa detetom. Konvencija o pravima deteta obavezuje države ugovornice da pruže pomoć, uključujući kvalitetne službe dečje nege. Pomoć koja se pruža roditeljima trebalo bi da uključuje i obrazovanje o detetu i detinjstvu, kao i o pravima deteta, kroz različite oblike savetovanja, uz mogućnost uključivanja ostalih članova porodice. Cilj je podsticanje pozitivnih odnosa sa detetom i razumevanja njegovih najboljih interesa, kako bi vaspitavanje deteta uključivalo pozitivnu praksu i savremene modele.

rast i razvoj, uključujući zaštitu zdravlja, a sa tim u vezi i zaštitu od svakog oblika nasilja. Ipak, i dalje je otvoreno pitanje zaštite od telesnog kažnjavanja kao načina vaspitavanja, uprkos prepoznavanju posledica po detetov emocionalni i mentalni razvoj.

³⁶⁵ U skalu sa članom 27. KPD.

³⁶⁶ Videti član 65., stavove 1 i 2 Porodičnog zakona.

³⁶⁷ Videti General Comment No. 12 CRC/C/CG/12 Geneva, 12 June 2009.

³⁶⁸ Dostupno na http://echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

Mlađa deca nisu sposobna da se samostalno suoče sa odgovornostima i posledicama, štetnim po njihov razvoj. Takođe ne mogu zatražiti zaštitu i uvek razumeti šta se od njih očekuje. Najmlađa deca su ujedno pod najvećim rizikom od kršenja prava. Tako su i predškolske ustanove u kojima deca borave ili druge ustanove u kojima se povremenu nađu, odgovorne za ostvarivanje zaštite prava deteta, uključujući pravo na zaštitu od svakog oblika zlostavljanja. Vaspitanje malog deteta je proces učenja početnim vrednostima, sa ciljem usvajanja i razlikovanja dobrog i prihvatljivog od lošeg i štetnog. Mala deca se ne smeju disciplinovati upotrebom bilo koje vaspitne metode koja sadrži elemente nasilja. Vaspitavanje malog deteta uključuje razumevanje specifičnih potreba, i povećan oprez pri izboru.

Naučnici su davno ustanovili da se u prvih hiljadu dana života formiraju vitalne funkcije kod dece, povezane sa razvojem mozga. Isprva su kao osnovna dva činioca za pravilan razvoj smatrani adekvatna ishrana i stimulacija. Nedavno istraživanje otkriva treći element, zaštitu od nasilja, kao faktor od suštinskog značaja. Izloženost deteta stresu usled nasilja u ranim godinama ispoljava se kao produženo stresno reagovanje. Ono može promeniti strukturu i funkcionisanje mozga tokom ranih formativnih godina razvoja i uticati na emotivno i kognitivno blagostanje u svakoj fazi daljeg razvoja.³⁶⁹

Jedna od najstarijih ideja koja oblikuje brigu o deci jeste ta da su rane godine ključne za dalji razvoj deteta. Ova ideja je uočljiva još kod Platona, koji smatra da prvi korak predstavlja osnovu, posebno u odnosu na razvoj nežnih i mladih osoba. Na kraju devetnaestog veka sprovedena su, u naučnom smislu, prva sveobuhvatna izučavanja razvoja deteta kao subjekta. Doprinos daje i izučavanje Darvina (Darwin), a ovo područje izučavanja u budućnosti će naći stabilno utemeljenje u naučnim krugovima. Sve je приметniji veliki uticaj u dvadesetom veku. Najranije godine se smatraju periodom u kome se prava formatiraju i tada je moguće trajno uticati na njihovo oblikovanje. Vaspitavanje je formativni proces, a pojedini autori smatraju da ništa nije instiktivno, već deca sve stiču kroz interakcije koje se grade sa roditeljima i sredinom. U tom smislu je od izuzetnog značaja izbor metoda prilikom vaspitavanja malog deteta.

Ukoliko uvažimo doprinose pojedinačnih teorija koje se bave razvojem, uvidećemo da perspektiva uokviruje u većem delu nesporne zajedničke postavke. Značajne su one koje ukazuju da se u najranijem uzrastu ovladava nepoznatim sposobnostima i talentima, a putem načina koji omogućavaju detetu da kreira nove odnose, uči i ostvaruje komunikaciju; u ranom detinjstvu dete zavisi od sigurnih odnosa sa drugima, koji obebeđuju opstanak i emocionalnu sigurnost i razvoj kompetencija; deca u najranijem periodu svog razvoja izuzetno su osetljiva na „negativne uticaje rane neuhranjenosti“, „zanemarivanja, neodgovornog roditeljstva, neprimerenog postupanja i narušenih

³⁶⁹ Videti *“A familiar face: Violence in the lives of children and adolescents”*, UNICEF, New York, 2017, page 10.

odnosa“; ukoliko osnovne potrebe deteta nisu zadovoljene, ili u situacijama kada je dete predmet maltretiranja ili zlostavljana, dolazi do posledica po razvoj, vidljivih često i u periodu daljeg razvoja kroz detinjstvo. Moguće je da se odraze i na razvoj u odraslom dobu; iskustva malog pre svega ostalog zavise, od pojedinačnih kapaciteta i potreba, zatim od „pola, etničke i kulturne pripadnosti, kao i ekonomskih, društvenih i kulturnih okolnosti u kojima dete živi“.³⁷⁰ Sve navedeno nam ukazuje na važnost stvaranja sigurnog okruženja za dete i u odnosu na izbor načina vaspitavanja. Kada se imaju u vidu ranija tumačenja koja su dete i rani period razvoja posmatrala sa socijalno - kulturnog aspekta i iz ugla psiholoških i pedagoških nauka, političke prilike u svetu doprinele su promenama. Tako se i Konvencija o pravima deteta smatra političkim konsenzusom, imajući u vidu broj zemalja koje su joj pristupile.

Komitet za prava deteta je, uvažavajući nedovoljno informacija o ranom periodu u razvoju deteta, koje crpi iz izveštaja zemalja ugovornica Konvencije, osetio potrebu da proširi Konvenciju na rano detinjstvo. Izveštaji koji su razmatrani uglavnom sadrže podatke o mortalitetu, registraciji dece i zdravstvenoj zaštiti. Opšti komentar broj 7 donet je sa željom da se ukaže kako su i sasvim mala deca subjekti prava, a da je rani period detinjstva ključan za dalje ostvarivanje prava. Ukazano je na konkretno potrebne mere, pružanje pomoći i podrške roditeljima, razvoj potrebnih servisa i programa, podršku deci kojoj je potrebna posebna zaštita.

Viđenje male dece kroz Konvenciju razlikuje se od tradicionalnog poimanja detinjstva. U Preambuli se pojašnjava da mala deca „imaju pravo na posebne mere zaštite i u skladu sa svojim razvojnim kapacitetima, sve veći stepen upražnjavanja prava“. Komitet ističe kako je potrebno Konvenciju o pravima deteta u celini, ali i u odnosu na period ranog detinjstva, primenjivati sveobuhvatno, „uzimajući u obzir princip univerzalnosti, nedeljivosti i međuzavisnosti svih ljudskih prava deteta“.³⁷¹ U skladu sa tradicionalnim shvatanjima, rano detinjstvo se uglavnom tretiralo kao period „socijalizacije nezrelog ljudskog bića ka statusu zrelog odraslog čoveka. Konvencija zahteva da se deca, uključujući onu najmlađu, poštuju kao osobe“. Da bi uživala svoja prava, „imaju posebne potrebe za fizičkim odgajanjem, emocionalnom negom i pažljivim usmeravanjem“.

Sva prava dece se moraju poštovati u skladu sa opštim principima Konvencije.³⁷² Deca imaju urođeno pravo na život, a opstanak i fizičko zdravlje malog deteta, kao i blagostanje zavise u potpunosti od drugih. Kada je u pitanju pravo na nediskriminaciju, mala deca su posebno izložena, jer opasnost predstavljaju gruba postupanja i očekivanja od male dece, koja nisu u skladu sa njihovim uzrasnim mogućnostima. Kada je reč o starosnoj granici i nesaglasnostima koje postoje u vezi pitanja ko je dete, Komitet naglašava potrebu da sve

³⁷⁰ Videti u Vudhed M., „*Različite perspektive o ranom detinjstvu: teorija, istraživanje i politika*“, Institut za pedagogiju i androgogiju Filozofskog fakulteta, Beograd, 2012., strana 23.

³⁷¹ Videti član 3. Opšteg komentara Broj 7, CRC/C7GC/7/Rev.1, Ženeva 20.9.2006.

³⁷² Videti članove 2., 3., 6. i 12. KPD.

države ugovornice Konvencije usaglaise nacionalna prava sa starosnom granicom definisanom članom 38 Konvencije.

Definicije međunarodnih dokumenata odnose se i na rano detinjstvo, a odrastanje se razlikuje u različitim državama i regionima, u skladu sa lokalnom tradicijom i način na koji je organizavan osnovni obrazovni sistem. Postoje države u kojima dete prelazi iz predškolskih ustanova u školski sistem ubrzo pošto dostigne uzrast nakon četvrte godine. Taj prelaz se u drugim državama odigrava kasnije, nakon navršene sedme godine. Komitet je predložio u smislu radne a odgovarajuće definicije „ranog detinjstva“ vremenski period koji dostiže osam godina. U tom smislu bi bilo poželjno da države ugovornice preispitaju postojeće obaveze u odnosu na uzrast male dece, kako bi kontekst definisanja pružio odgovarajući standard.

Stepen razvoja deteta čini decu izuzetno osetljivom grupom u smislu kršenja prava. Mišljenje deteta se najčešće ne uzima kao relevantno, suočena su sa ozbiljnim problemom u odnosu na mogućnost traženja pravne zaštite i korišćenje pravnog sistema ukoliko im je neko pravo ugroženo, a pored svega pomenutog, i pristup koji je potreban organizacijama za zaštitu njihovih prava je u velikom delu onemogućen.³⁷³

Novi stav prema deci pitanje ljudskih prava dovodi u direktnu vezu sa ostvarivanjem prava male dece. Takođe podrazumeva i odgovornost za obezbeđivanje uslova ostvarivanja prava. Prava male dece, ravnopravnih članova Ljudske zajednice jednako su važna kao prava odraslih. Način ostvarivanja prava ovako osetljivih subjekata podrazumeva stvaranje uslova u kojima deca mogu prava efikasnije i ostvariti. Ostvarivanje dobrobiti male dece proizilazi najviše iz aktivnosti koje preduzimaju drugi, (država, društvo, porodice) u smislu uspostavljanja uslova da se omogući realno ostvarivanje prava kao dela svakodnevnog iskustva deteta.³⁷⁴

Prava deteta i međunarodni standardi - Najbolji interes deteta

Pravo i druge nauke nemaju rešenja za sva pitanja koja se tiču dece, a sa kojima se susrećemo u toku razvoja deteta. Izbori koje se trudimo da napravimo, kao roditelji ili kao stručnjaci, mogu biti zazovni. Nećemo uvek doneti odluku za koju smo sigurni da je najbolja. Ono čime možemo pokušati da se rukovodimo je najbolji interes deteta, a taj standard je postavilo međunarodno pravo. Konvencija o pravima deteta obavezuje da najbolji interes deteta bude najvažnije pravo, u skladu sa kojim ćemo tumačiti dalje korake.

³⁷³ Dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Op%C5%A1ti-komentari-Komiteta-za-prava-deteta.pdf>

³⁷⁴ Videti Santos Pais, M. „*A Human Rights Conceptual Framework For UNICEF*, Florence, ICDC 1999., strana 6.

Pravni princip najboljeg interesa deteta dugo nije bio prepoznat kao standard koji se tiče deteta. Sredinom devetnaestog veka, na tlu SAD u sudskoj praksi počela se razvijati ideja o tome da se dete odgovarajućeg uzrasta može poveriti majci, nezavisno od njene krivice za razvod braka. Na taj način se polako izdvajao interes deteta kao standard, u skladu sa kojim se odlučuje razdvojeno od interesa roditelja. Zbog toga, između ostalog, pojedini američki pravници smatraju da je rodno mesto koncepta najboljeg interesa deteta kao modernog principa - SAD. Iako ponekad može delovati zbunjujuće šta se može smatrati kao “najbolje” za dete, ovaj princip vrši snažan uticaj na ostvarivanje prava deteta, što je potvrđeno i u mnogim sudskim odlukama.³⁷⁵

U Engleskoj je takođe došlo do sličnih preokreta u devetnaestom veku, pa su sudovi odlučivali u skladu sa najboljim interesom deteta, ili bar u skladu sa njegovim “nežnim godinama” kada se dete poveravalo majci. Smatra se da je američki uticaj na englesko zakonodavstvo izvršio uticaj i ka unapređenju dečjih prava.³⁷⁶

Sam začetak težnji ka stvaranju opšteg standarda „najboljeg dobra“ možemo pronaći u radu Džeremija Bentama, 1789. godine. Njegova teorija utilitarizma teži najvećoj mogućoj sreći najvećeg broja ljudi. To će se ostvariti tako što će se od dva postupka, upoređivanjem i analizom, utvrditi koji je bolji. Za ovu teoriju se smatra da je teorija o opštem dobru (ili sreći) i načinima kojima se ono postiže, iznalaženjem najboljih, najefikasnijih sredstava.³⁷⁷ Neki američki autori smatraju da je ovaj utilitaristički pristup izvršio uticaj na zakonodavne reforme u oblasti prava deteta, imajući u vidu Bentamovo zalaganje za promene ka zajedničkom dobru. Smatrao je da detinjstvo zahteva kontinuiranu zaštitu, jer sama deca ne mogu učiniti ništa za sebe, pošto su potrebne godine kako bi se dete sasvim razvilo. Time je ideja utilitarne jurisprudencije učinila mnogo za promene engleskog zakonodavstva koje se odnosi na zaštitu deteta.³⁷⁸ Dugo je vremena prošlo dok se početni princip nije oblikovao u formu kakvu danas prepoznajemo. Pokušaj da se ukaže na potrebu zaštite deteta na međunarodnom nivou predstavljala je i Deklaracija o pravima deteta iz 1924. godine, ali dete pominje u okviru grupe kojoj je, zbog osobenosti potrebna posebna zaštita.

Standard najboljeg interesa deteta pojavio se prvi put kao međunarodno priznata kategorija 1979. godine, ali i dalje ne kao samostalan princip koji se tiče deteta, već u kontekstu rodne ravnopravnosti roditelja. Konvencija UN o eliminisanju svih oblika

³⁷⁵ Videti u Kohm, L. M., “*Tracing the Foundations of the Best Interests of the Child Standard in American Jurisprudence*”, Regent University – School of Law, Virginia 2008., page 4.

³⁷⁶ Isto, strana 11.

³⁷⁷ Više u Babić, J., “*Etika i moral*”, Theoria I, Beograd, 2008., strana 45 (35 – 48).

³⁷⁸ Videti u Kohm, L.M., page 13.

diskriminacije žena „najbolji interes deteta“ formulisala je kao princip „vrhunskog značaja“.³⁷⁹

Razvoj principa najboljeg interesa deteta mogao bi se, najopštije, posmatrati kroz tri faze razvoja. To su periodi paternalizacije, feminizacije i konstitucionalizacije. U prvoj fazi se iskazivao kroz mešanje države u vršenje očinske vlasti. Druga faza je rezultat borbe žena i majki da dobiju starateljstvo nad detetom nakon razvoda braka, dok se u poslednjoj fazi najbolji interes deteta tumači u kontekstu ljudskih prava, naročito prava dece.³⁸⁰ Kao i druga prava, tako se i standard najboljeg interesa deteta posmatra najčešće iz ugla odraslih. Prilikom donošenja odluka koje se tiču deteta, poželjno je da preduzete mere budu u skladu sa ovim principom.³⁸¹ Međutim, i sam pojam najboljeg interesa deteta je podložan promenama.³⁸² To znači da se unapređuje u skladu sa razvojnim potrebama i novim okolnostima, a može se prilagođavati i različitim pravnim sistemima. Menja se i usled podizanja standarda zaštite deteta, što je posledica prepoznavanja i uobličavanja novih prava. Komitet za prava deteta je u Opštem komentaru broj 14 pojasnio kako „stav odrasle osobe u odnosu na standard najboljeg interesa deteta ne može zameniti obaveznost poštovanja svih prava deteta“.³⁸³

Danas je neprihvatljivo mišljenje da samo odrasli znaju šta je dobro za dete. Najnovija istraživanja uključuju decu u procese istraživanja. Prednost takvih istraživanja je što se neravnoteža moći, koja karakteriše decu i odrasle svodi na manju meru. Tako je poželjno da odrasli uvažavaju dečje mišljenje, a to znači da se ono analizira u postupku donošenja odluke. Sa stanovišta društvenog položaja dece, njihovo uključivanje u istraživanja utiče na njihov razvoj, sticanje znanja i veština i pripreme za druge vidove participacije u društvu, u odrasloj dobi.³⁸⁴

U odnosu na našu zemlju, Komitet za prava deteta uputio je preporuku Republici Srbiji radi primene svih potrebnih mera, kako bi se princip najboljeg interesa deteta na odgovarajući način integrisao u potrebne pravne standarde, a zatim dalje kroz administrativne i sudske odluke, programe, potrebne projekte i aktivnosti koje se tiču dece. U tom cilju potrebno je raditi na podizanju svesti o praktičnoj važnosti ovog

³⁷⁹ Videti u Vlašković, V., „*Načelo najboljeg interesa deteta u porodičnom pravu*“, Pravni fakultet Kragujevac, 2014., strana 143.

³⁸⁰ Isto, strana 134.

³⁸¹ Videti član 3. Konvencije o pravima deteta; konkretnije, kada god postoji više od jednog izbora u odnosu na odluku koja se tiče deteta, potrebno je proceniti koja odluka je najviše usaglašena sa poštovanjem principa najboljeg interesa za dete.

³⁸² Videti u Vučković Šahović, N./Doek, E. J./Zermaten, J. „*The rights of the Child in International Law*“, Bern, Staempfli Publishers, 2012., strana 98.

³⁸³ Videti General Comment No. 14, UN Doc. CRC/C/CG/14 (2000), paragraph 3; prava deteta neophodno je poštovati kako u odnosu na princip najboljeg interesa, tako i u skladu sa uzrastom deteta.

³⁸⁴ Videti u Vranješević, J., „*Deca kao (ko)istraživači: participativna istraživanja i najbolji interes deteta*“, *Primenjena psihologija* 2015, Vol 8(2) strana 198 (187 – 202).

principa. Ocenjeno je da je princip implementiran u sva dokumenta doneta u Srbiji nakon 2000. godine. I dalje je potrebno raditi na podizanju svesti generalno, ali i svesti dece.³⁸⁵

PORODICA

Porodica je najvažnije okruženje za rast i razvoj deteta, u kome je moguće pružiti najviši stepen zaštite i omogućiti pravilan početak razvoja. Uprkos tome, istraživanja uporno pokazuju da je rizik od nasilja nad decom upravo najveći u porodičnom okruženju, u odnosu na sva druga. Deca se suočavaju sa fizičkim i psihičkim oblicima nasilja od strane roditelja, rođaka i drugih članova porodice, a takođe su i žrtve svedočenja nasilja među članovima porodice. Nasilje u porodici je često skriveno, ne prijavljuje se i ne prepoznaje. Sam pojam agresije predstavlja „namerno ugrožavanje ili sticanje preimućstva nad drugima, a ne vodi nužno do fizičkog povređivanja“. Međutim, nasilna ponašanja uključuju i upotrebu elemenata telesne sile usmerene na/protiv drugog ljudskog bića, i može biti u nekim situacijama izazvano agresivnim uzrocima.

Teško je prikupiti tačne podatke o nasilju u porodičnom okruženju. Ipak, studija UNICEF-a iz perioda 2005. – 2006. godine, koja je uključila preko trideset zemalja, pokazala je da je preko 75% dece iskusilo nasilne metode disciplinovanja, uključujući psihičku i/ili telesnu agresiju. U periodu 2010. – 2011. godine procenat i dalje visok, u skladu prikupljenim podacima istog nastavljenog istraživanja.³⁸⁶

Savremena i uopštena klasifikacija porodice ukazuje na tri istorijska oblika: tradicionalna porodica rodovskog društva sa brojnim varijantama, patrijarhalna porodica drevnih civilizacija i industrijska porodica.³⁸⁷ Prethodile su joj različite tipologije i oblici.³⁸⁸ Ukoliko posmatramo oblike porodice u odnosu na način vaspitavanja, najvažnija je podela na dva tipa porodice: patrijarhalno – autokratski i savremeno – demokratski tip. Prvi tip porodice podrazumeva hijerarhijsku podelu moći gde dominira najstariji muški član porodice, i ne prepoznaje stvarne potrebe deteta. Nausprot je savremeni, demokratski tip okrenut potrebama deteta.

Danas je dete centar porodičnog planiranja, osoba zaštićena zakonskim normama od rođenja, a i ranije. To je osoba koju roditelji odgajaju i vaspitavaju ne samo u skladu sa

³⁸⁵ Videti *Ostvarivanje i stanje prava deteta u Srbiji*, Godišnji pregled stanja prava deteta, Centar za prava deteta, Beograd, 2009.

³⁸⁶ “*Legal Protection from Violence – Analysis of Domestic Laws Related to Violence against Children in ASEAN Member States*”, UNICEF East Asia and Pacific Regional Office (EAPRO) 2015, page 36.

³²⁷ Videti u Pejić, R. “*Uloga roditelja i njihov odnos prema detetu*”, Filozofski fakultet Sarajevo, 2007., strana 180.

³⁸⁸ Tipologija porodičnih oblika vezuje se za antropolga Luisa Morgana, koja je interpretirana, uz određene izmene, u Engelsovom delu „Poreklo porodice, privatne svojine i države.“ U skladu sa ovom tipologijom, istorijski oblici porodice su: krvno – srodnička, porodica punalua (na havajskom ounalua/blizak), sindijazmička, patrijarhalna i monogamna. Međutim, različiti kriterijumi po kojima se definiše pojam porodice dovode i do razolikih tipologija.

zadanim društvenim vrednostima, već u skladu sa osobenošću i ličnim kapacitetima. Francuskom građanskom zakoniku dodat je 2. marta 2002. godine član koji se od tada čita tokom ceremonije venčanja: „Roditeljski autoritet jeste skup prava i obaveza čiji je cilj dobrobit deteta. On pripada majci i ocu sve do punoletstva i osamostaljenja deteta kako bi zaštitili njegovu bezbednost, zdravlje i moralne vrednosti, da bi osigurali njegovo vaspitanje i omogućili mu razvoj i poštovanje njegove ličnosti. Roditelji uključuju dete u donošenje odluka u vezi sa njim, prema njegovoj starosti i stepenu zrelosti.“³⁸⁹ U savremenom pravu dete je samostalni subjekt, sa pravom na sopstveno mišljenje, koje može ostvariti u okviru porodice i ostalim odnosima u kojima učestvuje.

Na potomstvo se u porodici prenose osnovni principi na kojima počiva određeno društvo. Različiti oblici porodice su zastupljeni kroz celokupnu ljudsku istoriju, kao društveno i pravno regulisane ljudske tvorevine. Iz tih razloga porodica nikada nije bila samo privatna stvar pojedinaca koji je sačinjavaju.³⁹⁰ Kako se u savremenom svetu država sve više meša u porodične odnose, postavlja se pitanje gde je ta granica i koje odluke se u okviru porodice donose samostalno. Intervencija države je najviše vidljiva kada su potrebne korekcije i pomoć. Pošto je porodica kao društvena tvorevina povezana sa mnogim segmentima društvenog života zajednice i odnosi porodice i različitih okruženja moraju se posmatrati kao međusobno zavisni i uslovljeni. Kada porodica ne ispunjava uspešno funkciju brige o detetu, tada je neizostavno mešanje državnih organa.

U odnosu na zaštitu porodice, zakonske norme u praksi štite pravo na poštovanje porodičnog života članova. Pojam porodice se, u praksi Evropskog suda za ljudska prava, na primer, tumači autonomno - nezavisno od odredbi domaćeg zakonodavstva – i prema faktičkom stanju stvari u svakom pojedinom slučaju.³⁹¹

Pojam i definicije porodice i njena uloga u detinjstvu i odrastanju

Porodica ima presudnu ulogu u pravilnom odrastanju i formiranju deteta, naročito u ranim godinama. Okolnost da dete nije samostalno, već zavisno od odraslih, određuje i obim ostvarivanja njegovih prava. Prava deteta koja je moguće ostvariti u porodičnom okruženju nose svoje specifičnosti, a pravni položaj dece u porodici zavisi sa jedne strane od propisa koji regulišu „njihova prava i prava ostalih članova“, a na drugoj strani od stepena i kvaliteta uspostavljenih odnosa, emotivnih veza i uzajamnog uvažavanja.³⁹²

Još 1946. godine objavljena je knjiga Bendžamina Spoka *“Staranje o odojčetu i detetu”* koja je postala izuzetno popularna, mada je u to vreme delovalo kao da propagira

³⁸⁹ Isto, strana 253.

³⁹⁰ Videti u Draškić, M., „*Komenetar Porodičnog zakona*“, Službeni glasnik 2016., strana 35.

³⁹¹ Isto, strana 37.

³⁹² Videti u Hrabar D., *“Prava deteta u obitelji”*, *Revija socijalne politike*, godina I, broj 3, Zagreb, 1994., strana 266.

prekomernu popustljivost. Međutim, autor se zalagao za “umerenu strogost” prema detetu u procesu odrastanja, uz ispunjavanje obaveza, ali i izgrađivanje vlastitih uverenja.³⁹³

Život deteta u porodičnom okruženju uslovljen je različitim faktorima. Dete živi drugačije od odraslih: dečiji programi u medijima su drugačiji (knjige, internet, filmovi, muzika, radio), dečja odeća posebna, ona govore „svojim jezikom“. Biti dete znači pripadati različitoj generaciji u odnosu na roditelja.³⁹⁴ Toj generaciji je potrebno ohrabivanje, obrazovanje, formalno i neformalno, okruženje u kome su deca slobodna od straha, sigurna od nasilja i svake zloupotrebe.

Opažanja odnosa u interakciji roditelj – dete su sama po sebi interesantna, međutim savremeni naučni pristupi se bave sve više istraživanjem kakav je uticaj porodičnih odnosa na razvoj deteta. Više nije najvažnije kakvim se smatraju odnosi u porodičnoj sredini posmatrano objektivno, već način na koji ih može doživljavati dete. Rezultati istraživanja pružaju stabilnu podlogu za zaključak da „deca i mladi, koji su iskusili odbacujući odnos u porodici“, ne uzimajući u obzir kulturne razlike, razlike u „entititetu, jeziku, polu ili rasi“, mogu ispoljiti osobene forme lošeg adaptiranja u psihološkom smislu, kao što su teškoće u kontroli agresije, narušeno samopoštovanje, nedostatak osećaja kompetentnosti, emocionalnu nestabilnost i negativan pogled na svet.³⁹⁵

Kao zajednica koja brine o svojim članovima, porodica je najvažnija društvena grupa, ali i najosetljivija. Pojam porodice postoji još od prvobitnih ljudskih zajednica, a promene koje je prate uzrokovane su i društvenim pomeranjima, u smislu ko se sve definiše kao član porodice. Porodica je složen pojam, čije definisanje nije jednostavno, a jedinstveno određenje skoro da je neprimenjivo. U najširem smislu porodica je istorijski promenjiva društvena zajednica, u čijim se okvirima odvija proces prirodne reprodukcije – kroz proces rađanja, odrastanja i umiranja članova, ali ujedno i njihova društvena i kulturna socijalizacija. Time se osoba uvodi u proces personaliteta, individualizacije, staranja, i očuvanja stabilnosti i integriteta njenih članova.³⁹⁶

Različite definicije porodice kao kriterijum na osnovu koga se kreira određeni tip porodice, uzimaju brak, porodične funkcije, rađanje dece, socijalizaciju, vaspitavanje dece ali i mnoge druge elemente, u obzir. Jedna od starijih definicija određuje pojam porodice kao „osnovni oblik društene zajednice zasnovane na braku i krvnom srodstvu njenih članova“, gde vlada tradicionalna srodnička solidarnost, kao oslonac pojedincu.³⁹⁷ Savremenije sociološke teorije određuju porodicu šire, pa je to „socijalna grupa zasnovana

³⁹³ Isto, Vederli, strana 168.

³⁹⁴ Nenadić, strana 39.

³⁹⁵ Videti u Vidanović, S., „Porodica i posao: izazovi i mogućnosti“, Gip Krug, Niš, 2006., strana 74.

³⁹⁶ Videti u Minić, Lj.V./Kompilović, T., „Funkcije i problem savremene porodice u vaspitanju dece ranog uzrasta“, Zbornik radova učiteljskog fakulteta, Prizren, knjiga 8, 2014. strana 28 (27 – 40).

³⁹⁷ Kaljević, M., „Emocionalna povezanost i adaptibilnost u porodicama centralnog regiona Crne Gore“, Sociološka luča V/2, Nikšić, 2011., strana 44.

na srodstvu i zajednici u kojoj se ostvaruju različite veze i funkcije“. U savremenoj porodici prisutna je i dezintegracija, koja ostavlja tragove na reproduktivnu funkciju.³⁹⁸ Međutim, imajući u vidu nove elemente koji nastaju uporedo sa promenama u partnerskim odnosima, medicinskim napretkom, sve prisutnijom pojavom svesnog odricanja odraslih da se odluče na roditeljstvo, pojam porodice će pretrpeti još izmena.

Ipak, uzimajući u obzir i činjenicu da je teško dati sveobuhvatnu definiciju porodice, naročito danas, pravna nauka i zakonodavstvo naglašavaju dve osnovne karakteristike porodice: brak i srodstvo. Konstitutivni element porodice je postojanje dece, odnosno drugih srodnika.³⁹⁹ Srodnički odnosi uključuju, pored partnerskog, druge članove. Element braka se kroz vreme takođe menjao, vanbračna zajednica je izjednačena sa bračnom, a danas svedočimo priznavanju istopolnih brakova, što je takođe tema koja je dovela do brojnih polemika i u stručnoj i u laičkoj javnosti. Institucija braka sada dobija sasvim nove karakteristike u odnosu na tradicionalnu formu.

Definicija koja u fokusu ima dete bi glasila, da porodica predstavlja „prvo emocionalno i sociokulturno okruženje u okviru koga se formira dete.“⁴⁰⁰

Istorijsko – sociološko stanovište najznačajnijim karakteristikama porodice smatra:

- Porodicu čine roditelji i deca (dvogeneracijska porodica);
- Osnova zasnivanja porodice je brak;
- Brojnost porodice svedena je na najmanju meru (mala, inokosna, nuklearna porodica);
- Obeležja savremene porodice temelje se na emotivnim vezama i stvarnoj ravnopravnosti (egalitarna porodica);
- Sa pravnog aspekta posmatrano, u porodici vlada pravna jednakost supružnika, a njeni članovi su i pravno zaštićeni;⁴⁰¹

Bitna razlika savremene porodice u odnosu na patrijarhalnu je razvijanje ravnopravnih porodičnih odnosa, u atmosferi poštovanja i čvrstih emotivnih veza između deteta i ostalih članova.

Današnja porodica ima nove sadržaje i drugačijeg je kvaliteta, ali je položaj deteta u porodici od primarne važnosti. Uloga koju porodica ima u sazrevanju deteta ogleda se u njenim funkcijama. Tako su, između brojnih drugih funkcija, za dete najvažnije emotivna

³⁹⁸ Vukoje, J., „Osnovne funkcije savremene porodice“, Svarog, broj 4, Banja Luka, 2012, strana 140.

³⁹⁹ Videti u Šarkić, N./Počuča, M., „Porodično pravo i porodičnopravna zaštita“, Beograd, 2019., strana 60.

⁴⁰⁰ Minić, Kompirović, strana 29.

⁴⁰¹ Videti u Vukoje, J., „Osnovne funkcije savremene porodice“, Naučno – stručni časopis Svarog, broj 4, Banja Luka, 2012., strana 138.

funkcija, funkcija pružanja zaštite i vaspitno – obrazovna funkcija. Sve ove funkcije se prožimaju i svaka ima svoj doprinos u ukupnom odnosu prema detetu.

Vaspitno – obrazovna funkcija porodice odnosi se na roditelje, ali i na druge članove sa kojima deca žive u porodici. Obrazovanje u porodici može se posmatrati kao podrška formalnom obrazovanju, ili šire, kao skup svih aktivnosti koje se preduzimaju sa ciljem osnaživanja deteta na putu odrastanja. Uspešno ostvarivanje ove funkcije je veoma važno jer je porodica prva sredina u kome dete uči i razvija se. Neretko roditelji zauzimaju stav da je školska sredina ta u kojoj se isključivo obrazuje dete i da obrazovanje ne predstavlja roditeljsku obvezu. Rezultati pojedinih istraživanja ukazuju na sledeće faktore koji određuju načine vaspitavanja u porodici:

1. Strukturu porodice i obeležja koja mogu delovati na prirodu odnosa roditelja i deteta;
2. Specifičan porodični identitet i poreklo;
3. Osobine ličnosti roditelja i načini ostvarivanja potreba partnera, jer vode ka oblicima ponašanja prema detetu;
4. Porodična klima i uključenost dece u porodični život, kao i roditeljske kompetencije (veštine potrebne za podržavanje i ohrabrivanje deteta);
5. Razvojne karakteristike deteta, sistem veza, usmerenost deteta na roditelje i druge srodnike i širu socijalnu sredinu;⁴⁰²

Pre skoro sto godina bila je poznata ideja o potrebi edukacije roditelja. Alfred Adler je razumeo značaj pitanja vaspitanja i verovao u okolnost da preventivno delovanje ima moć da se izbegnu greške u vaspitavanju deteta, na način da se edukuju lekari i roditelji. Prvi put se njegova ideja o poštovanju deteta i edukaciji roditelja prezentovala američkoj publici 1920. godine. Smatrao je da je za dobrobit porodice važan način vaspitanja, koji se zasniva na modelima brižnosti i odlučnosti, dok jednovremeno predstavlja i temelj „demokratskog“ načina vaspitavanja. Podržavao je stav da je dete socijalno biće, po svojoj vrednosti jednako odrasloj osobi i da svako može voditi srećan i produktivan život, uz razvijanje dostojanstvenog odnosa, poverenja i uz ohrabrenje.⁴⁰³

Brojna literatura posmatra dete i njegove potrebe isključivo očima odraslih.⁴⁰⁴ Međutim, novija istraživanja uključuju viđenje odnosa u porodici i iz ugla deteta.⁴⁰⁵ Nacionalni institut za porodicu i roditeljstvo iz Ujedinjenog Kraljevstva sačinio je 2000. godine

⁴⁰² Videti u Spasojević, P., „*Porodična pedagogija i odgovorno roditeljstvo*“, Univerzitet Istočno Sarajevo, 2011., strana 124.

⁴⁰³ Videti u Erdeljan, Ž., „*Pozitivna disciplina – kako razvijati odgovornost i motivaciju dece?*“ Krugovi detinjstva, broj 1, Novi Sad, 2015., strana 6.

⁴⁰⁴ Marković, T., „*Uticao društvenog, kulturnog i obrazovnog konteksta na shvatanje deteta i odnos prema detetu*“, Krugovi detinjstva, broj 1/2, 2013, strana 92.

⁴⁰⁵ Zuković, S., et al., „*Vaspitni postupci roditelja iz ugla adolescenata*“, Psihološka istraživanja, Vol. XVIII (1) Novi Sad, 2015., strana 127.

studiju koja je obuhvatila mišljenja i stavove preko 2300 dece uzrasta do 16 godina. Između ostalih, tema je bila i metode vaspitavanja u smislu discipline. Većina dece je iskazala razumevanje smisla porodice, da ona predstavlja grupu u kojoj se razvijaju poštovanje i ljubav između članova. Nasuprot tome, značajna manjina dece je smatrala da im nije lako da uspostave komunikaciju sa roditeljima, a 17% je izrazilo stav kako bi volelo da „su roditelji bolji“. U odnosu na to šta su smatrali kvalitetom roditeljstva, deca su navela da to znači biti prijatan prema detetu, slušati ga i razumeti, imati vremena za razgovor i držati obećanja.⁴⁰⁶ Inače, 18% dece iz iste grupe prijavilo je iskustvo prisutnosti elemenata telesnog kažnjavanja u porodici.

Definicije porodice

Pojam porodice nastao je kao rezultat dva pristupa pri analizi jedne društvene grupe. Domaćinstvo se definisalo kao skup lica koja zajedno stanuju i podmiruju osnovne životne potrebe, a „porodica“ se smatrala krvnom zajednicom, koju čini bračni par, ili je čine roditelji i njihova deca („nuklearna porodica“ iz sociološkog aspekta posmatrano). Izdvajanje porodice iz domaćinstva predstavlja posledicu procesa osavremenjavanja proizvodne funkcije i većeg stepena socijalizacije ostalih funkcija, što je vodilo osamostaljivanju užeg, porodičnog jezgra.⁴⁰⁷ U skladu sa definisanjima koja ne stavljaju akcenat na krvne veze i generacijske odnose, institut porodice može da se sastoji od „dve ili više osoba povezanih zajedničkim očekivanjem emocionalne i materijalne podrške“ kao i brigom i negom u kontinuitetu, ne uzimajući u obzir stambeni ili životni aranžman.⁴⁰⁸

Definicije instituta porodice su u savremenim pravnim okvirima retke, uzimajući u obzir da je izazovno određivanje pojma jedne pojave u pravnom smislu, kada je ta pojava pod uticajem brojnih činilaca izvan pravnih domena i ne predstavlja statičnu kategoriju. Međutim, definicije porodice su, u društvenim teorijama, česte i brojne. Pravni pisci određuju porodicu u najvećem broju slučajeva deskriptivno (tako što se navode svi članovi iz kojih se porodica može sastojati) ili operacionalizacijom pojma (na način da se nabrajaju one funkcije koje uobičajeno porodica može vršiti).⁴⁰⁹ U tekstovima različitih autora definicije su, uglavnom, opisne.⁴¹⁰ Analizom literature možemo zaključiti da se

⁴⁰⁶ Videti Sinclair, R. (Ed.) „*Views on positive Parenting and Non – violent Upbringing: A report from the Consultation with Children and Parents*, Strasbourg, 2005, page 14.

⁴⁰⁷ Bobić, M., „*Domaćinstva Srbije na početku trećeg milenijuma – sociodemografska analiza*“, Sociologija, Filozofski fakultet Beograd, Vol. XLVI, broj 4, Beograd, 2005, strana 352.

⁴⁰⁸ Zimmerman, 1995; u Škorić, M., „*Uticaj asistiranе reprodukcije na redefinisane socioloških pojmova porodice i roditeljstva*, Filozofski fakultet Novi Sad, 2016., strana 16.

⁴⁰⁹ Više u Draškić, M., „*Usklađenost domaćeg prava sa standardima Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na član 8. Evropske konvencije*“, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu 2006., strana 5.

⁴¹⁰ Videti u: Minić, V./Kompirović, T., „*Funkcije i problemi savremene porodice u vaspitavanju dece ranog uzrasta*“, Zbornik radova Učiteljskog fakulteta, UDK: 37.081.1; Kosovska Mitrovica, 2014; Vukoje, J., „*Osnovne funkcije savremene porodice*“, Svarog, br. 4., 2012., Banja Luka; Goldner, Vukov, M., „*Porodica u krizi*“, Medicinska knjiga, Zagreb, 1988; Jakšić, J., „*Razlike u intelektualnom, emocionalnom*

pojam porodice danas znatno menja i udaljava od tradicionalno postavljenog koncepta, usled društvenih promena, nestajanja strogih hijerarhijskih podela, razvoda brakova ili trenda istopolnih brakova.⁴¹¹ U tom smislu se akcentira definisanje porodice kao strukturne grupe izmešta na dete, kao jedan od nepromenjivih prisutnih činilaca koji mogu odrediti pojam porodice.

U skladu sa Izveštajem o zaštiti porodice koji je pripremljen pod okriljem UN 2016. godine, ne postoji definicija porodice u skladu sa međunarodnim pravom ljudskih prava. Tema izveštaja bila je porodica, ljudska prava, socijalni i ekonomski razvoj i slabljenje pravno obavezujućeg razumevanja porodice kao „prirodne i osnovne socijalne jedinice društva“. Cilj je bio da se izbalansira dugogodišnje razumevanje porodice koje datira još od osnivanja Ujedinjenih nacija i definiše pojam porodice za potrebe međunarodnog prava i politike, proširivanjem pojma na istopolne odnose. U izveštaju je dat pregled odredbi iz ugovora o ljudskim pravima koji ne prepoznaju istopolne odnose u međunarodnom pravu.⁴¹² Takođe se pominje određenje porodice u Konvenciji o pravima deteta, gde se navodi „da je porodica osnovna društvena jedinica“ i prirodno okruženje u odnosu na „rast i blagostanje svih njenih članova“, ali istovremeno vreme tekst podržava i druge oblike zajednice.

Kada govorimo o našem nacionalnom okviru, prema Krivičnom zakoniku RS, članu 112. „članom porodice se smatraju: supružnici, njihova deca, preci supružnika u pravoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova deca, usvojlac i usvojenik, hranilac i hranjenik“. Zakon dalje članovima porodice smatra se „i braća i sestre, njihove supružnike i decu, bivše supružnike i njihovu decu i roditelje bivših supružnika, ako žive u zajedničkom domaćinstvu, kao i lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu“.⁴¹³ Porodični zakon navodi i lica koja su „u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo, lica koja su živela u istom porodičnom domaćinstvu“, bivše vanbračne partnere, „kao i lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi“.⁴¹⁴

i socijalnom razvoju adolescenata iz potpinih i nepotpinih porodica“, Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica, 2003; Milić, A., „*Sociologija porodice (kritika i izazovi)*“, Čigoja štampa, Beograd, 2007.

⁴¹¹ Oспенica Kostić, J./Todorović, J./Janković, I., „*Izazovi savremene porodice*“, Univerzitet u Nišu, 2017; Vilotijević, N., „*Porodična pedagogija*“, Školska knjiga, Beograd, 2006; Milić, A./Tomanović, S., „*Porodice u Srbiji danas u komparativnoj analizi*“, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd, 2009.

⁴¹² Videti u Gennarini, S., UN Report: „*There Is No Definition of the Family*“, Center for Family&Human Rights, New York, 2016, dostupno na https://c-fam.org/friday_fax/un-report-no-definition-family pristup 2.8.2017.

⁴¹³ „Službeni glasnik RS“ brojevi 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016.

⁴¹⁴ Član 197. Porodičnog zakona RS.

Pojam porodice u međunarodnom pravu

Međunarodno pravo definiše dete, ali ne daje sasvim preciznu definiciju porodice. Razlog leži u činjenici da je porodica promenljiv koncept, koji zavisi od istorijskih, socioloških, ekonomskih, moralnih i pravnih odrednica. Tako se u međunarodnom pravu za odnose u porodici upotrebljavaju termini: porodica, porodični život i porodično okruženje. Pojam porodičnog života je najzastupljeniji u skoro svim najznačajnijim međunarodnim dokumentima.⁴¹⁵ Pojam porodičnog života se upotrebljava i u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima. Pored toga, član 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima ne štiti porodicu, već pravo na poštovanje porodičnog života. U Konvenciji o pravima deteta koristi se pojam porodičnog okruženja. U skladu sa opštim principima međunarodnog prava u ovoj oblasti, porodica se prepoznaje kao osnovna društvena grupa i prirodno okruženje za detetov rast, razvoj i blagostanje.⁴¹⁶

U nekoliko dokumenata o ljudskim pravima koji su usvojeni nakon usvajanja Konvencije o pravima deteta, date su šire definicije, uvek sa ciljem da se detetu omogući veći stepen zaštite u konkretnim situacijama. Takve situacije mogu biti izmeštanje iz porodice, migrantske krize, postupci usvajanja deteta, kada je potrebno odgovornošću obuhvatiti članove šire porodice deteta.

U najvećem broju dokumenata sadržan je pojam porodice, pa se pominje u „Međunarodnoj konvenciji o ljudskim i političkim pravima“ i „Međunarodnoj konvenciji o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima“. Pojam porodičnog života nalazimo još i u Afričkoj povelji o pravima i dobrobiti deteta.⁴¹⁷ Usled postojanja različitih strukturnih oblika i odnosa sa decom, veoma je teško postaviti jedno uniformno i uvek primenjivo rešenje na nivou međunarodnog prava. Komitet za ljudska prava ukazuje da je koncept porodice potrebno razumeti u širem kontekstu, kako bi bili uključeni svi članovi koji, u društvenom kontekstu određene države, jesu članovi porodice.⁴¹⁸ Širom sveta porodica se može definisati različito, jednočlana porodica, nuklearna porodica, proširena, u kojoj zajedno žive pripadnici različitih generacija. Tako su i drugi članovi, sem roditelja, obavezno uključeni u odgajanje deteta.

Tokom pisanja teksta Konvencije o pravima deteta radna grupa je uzela u obzir kulturne različitosti i postojanje različitih modela porodice, kao i krug odraslih koji su odgovorni za dete. Konvencija tako pruža mogućnost da, dodatno, pored roditelja, drugi odrasli budu

⁴¹⁵ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (član 16.); Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (članovi 10. i 23.); Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima.

⁴¹⁶ *Guidelines for the Alternative Care of Children*, UN Resolution A/RES/64/142, 24 February 2010, page 2.

⁴¹⁷ Usvojena 11.07.1990. godine od strane država članica Afričke zajednice.

⁴¹⁸ Videti General Comment No. 19: *Protection of the family, the Right to Marriage and Equality of the Spouses*, 27 July 1990.

odgovorni za dete „gde je takav slučaj“, „članovi šire porodice ili zajednice, kako je predviđeno lokalnim običajima“, zakonski staratelji i druge osobe odgovorne za dete u zakonskom smislu.“⁴¹⁹ Kada su u pitanju potrebe male dece, porodica uključuje „različitost odnosa kojima se obezbeđuje briga, nega i razvoj, obuhvatajući nuklearnu porodicu, i druge tradicionalne i savremene oblike zajednice u društvu“.⁴²⁰

Prvenstveno radi ostvarivanja zaštitne funkcije u odnosu na dete, poželjno je šire tumačenje. U tom smislu državama se preporučuje da pojam porodice usklade sa svojim društvenim razumevanjem pojma, u smislu oblika porodice i ko su sve članovi porodice. Tako se određenju pojma porodic, poštuje mnoštvo kriterijuma koji vrše uticaj, ne samo međunarodno prihvaćeni stavovi, već socijalni, ekonomski, politički uslovi i tradicija različitih država.

Komitete ne nameće univerzalnu definiciju, koja bi bila primenjiva na sve različite kulture u isto vreme. Ipak, postojali su pokušaji da se ustanovi definicija porodice na određenom geografskom nivou, koja bi mogla objediniti različitosti.

Iako međunarodni ugovori o ljudskim pravima prepoznaju porodicu kao osnovni socijalni oblik organizovanja u društvu, koncept porodice se stalno razvija. Primer su afričke porodice u kojima je briga o deci i na članovima zajednice, na čiju se podršku roditelji oslanjaju. Ova činjenica je važna iz ugla međunarodnog prava o pravima deteta, jer članovi proširene porodice, u skladu sa lokalnim običajima i kulturom, dele obaveze i odgovornosti u odnosu na dete. Tu je obrazac prava i odgovornosti podeljen ravnopravno među srodnicima deteta.⁴²¹ Intervencije državnih organa skoro da i nema u ovakvim zajednicama. One su mnogo vidljivije u nuklearnim porodicama, u kojima se članovi razilaze, što zbog potreba posla i udaljavanja od kuće, što zbog veće stope razvoda u moderno vreme. I jedna i druga pojava predstavljaju određeni rizik po razvoj deteta, a uplitanje državnih službi i organa je veće. Ekstreman primer se navodi u izveštaju koji je podneo Novi Zeland, o rezultatima nakon implementacije Konvencije o pravima deteta, da je profesionalna pomoć koja je bila pružena deci, dala veće rezultate, nego roditeljska nega.⁴²² Međutim, značaj proširene porodice se prepoznaje i u društvima u kojima je pretežan oblik porodice nuklearna porodica. To su situacije u kojima je potrebno da članovi proširene porodice preuzmu brigu i odgovornost za decu, uz asistenciju države.

Danas velikim delom i dalje preovladava mišljenje da se institut porodice temelji na braku majke i oca kao „najoptimalnije okruženje za razvoj deteta“. Ipak svedočimo značajnom porastu broja nepotpunih porodica u periodu druge polovine dvadesetog veka. Jedan od

⁴¹⁹ Više u Vučković Šahović, N./Doek.E. J./Zermatten, J. *“The Rights of the Child in International Law”*, Stampfli Publishers, Bern, 2012, page 158.

⁴²⁰ Videti General Comment No. 7: *Implementing Child Rights in Early Childhood*, 20 September 2006.

⁴²¹ Videti Van Bueren, G., *“The International Law on the Rights of the Child”*, Save the Children&Kluwer Law International, Netherlands, 1998., page 68.

⁴²² Isto, strana 69.

najučestalijih uzroka predstavlja razvod roditelja, a dosta je učestala i praksa da majke donose odluku da samostalno podižu decu. Potvrdu ovih stavova daju podaci istraživanja u Finskoj, iz kojih možemo uočiti da svega 66% dece uzrasta do osamnaest godina živi u institutu potpune porodice. U SAD su rezultati slični, procenat je nešto malo drugačiji, oko 50%. U Srbiji 10 do 14% od ukupnog broja dece ostaje da živi samo sa jednim roditeljem, u najvećem broju slučajeva je to majka, nakon što je brak razveden. U praksi je značajan broj i onih porodica u kojima se majka nije ni odlučivala na zasnivanje braka.⁴²³

Prepoznavanje šireg poimanja porodice nalazimo i u sudskoj praksi. Evropski sud za ljudska prava je u jednoj odluci izneo stav da porodični život uključuje sponu između bliskih rođaka, kao što su unuci koji rastu uz bake i dede, jer oni mogu vršiti značajnu ulogu u životu porodice. U jednom slučaju podnosilac predstavke protiv Ujedinjenog Kraljevstva se žalio na nemogućnost održavanja veza sa unucima. Evropska komisija za ljudska prava nije našla da je zajednički život preduslov za porodični život, u skladu sa članom 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima, ali da su u prošlosti viđanja bila česta i rezultirala čak i time da je unucima ponuđen smeštaj. Tako je Komisija (kasnije sud) zauzela stav da je pitanje postojanja/nepostojanja porodičnog života pitanje stvarno uspostavljenih bliskih veza među članovima porodice. Time je stvorena pretpostavka slobode za tumačenje postojanja različitih porodičnih odnosa, uključujući čak i poligamne veze.⁴²⁴ Ovakva tumačenja su opravdana najboljim interesom deteta, u slučajevima kada članovi porodice koji nisu roditelji igraju značajnu ulogu u životu deteta.

POJAM NASILJA, TELESNOG KAŽNJAVANJA I FIZIČKOG ZLOSTAVLJANJA

UOPŠTE O NASILJU I NASILJU PREMA DETETU

Nema jedinstvenog naučnog stava u odnosu na to šta je sve moguće podvesti pod pojam nasilnog ponašanja. Tako se navodi stanovište o tri vrste definisanja nasilja, šira definicija, (obuhvata mnoštvo najrazličitijih pojmova, kakvo je na pr. „strukturno nasilje“), uža definicija (podrazumeva „namerno nanošenje fizičkih i eventualno, psihičkih povreda“), i definisanja koja se temelje na legitimnosti („samo takve namerno nanete povrede koje nisu legitimne po pozitivnom zakonodavstvu“).⁴²⁵ Nasilje je među vodećim uzrocima smrti među osobama uzrasta 15 do 44 godine, od toga 14% muškaraca, a 7% žena.⁴²⁶

⁴²³ Anđeković V., et al., „Opšta adaptacija dece iz jednoroditeljskih porodica“, Godišnjak za psihologiju, Vol 6, No 8, Niš, 2009., strana 83.

⁴²⁴ Vanbueren, G., page 70.

⁴²⁵ Spasić, D., „Nasilje kao predmet izučavanja kriminoloških nauka“, Kriminalistička akademija Beograd i Ministarstvo nauke i prosvete, 2014, strana 210.

⁴²⁶ „World report on violence and health“, WHO 2017. dostupno na http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/outline/en/ pristup 26.10.2017.

Uprkos statistikama, ne treba zaključiti da je nasilje neizbežan fenomen ljudskog društva, koji se ne može sprečiti. Uz pomoć modernih tehnologija, danas se različiti oblici nasilja promoviraju, otvoreno i necenzurisano, i na taj način održavaju. Isti ti društveni kanali mogu se upotrebiti za preventivno delovanje protiv nasilja, kao i za edukaciju. Sa stanovišta rizika, deca predstavljaju grupu koja je najpodložnija nasilju, zbog čega im je potrebna i najsveobuhvatnija zaštita.⁴²⁷

Jedno od najsveobuhvatnije definisanja pojma nasilja u našoj literaturi predstavlja određenje koje pod pojmom nasilja podrazumeva „različite akte, postupke i ponašanja pojedinaca, grupa, društvenih institucija, organizacija ili društva, u odnosima prema ljudima, koje uključuju primenu fizičke, psihičke ili neke druge sile, kojima se ugrožava fizički, psihički ili socijalni integritet čoveka, i izazivaju različita fizička i psihička oštećenja i druge nepovoljne posledice.“⁴²⁸

U skladu sa standardima postavljenim od strane Svetske zdravstvene organizacije, nasilje je podeljeno u tri grupe:

1. „Nasilje prema sebi, koje uključuje samopovređivanje i samoubistvo“;
2. „Međuljudsko nasilje, koje se može odnositi na nasilje u porodici (nasilje nad decom, nad partnerom i nad starijom osobom) i nasilje unutar zajednice (prema osobama koje nasilnik poznaje/ne poznaje“);
3. „Kolektivni oblici nasilja, usmereni uglavnom od strane jedne grupe prema drugoj u svrhu ostvarenja političkih, ekonomskih i socijalnih ciljeva“;

Ukoliko govorimo o karakteru nasilnog čina, tada nasilje može da se smatra za:

1. Fizičko nasilje – primena sile ne diferencirajući da li je telesna povreda nastala ili ne, koja se dalje pojavljuje u više različitih oblika, uključujući seksualno nasilje, i
2. Psihičko nasilje – primena psihičke prisile koja dovodi do osećaja straha, ugroženosti, povrede dostojanstva, verbalno nasilje i sl.⁴²⁹

Komitet za prava deteta ističe da je, u cilju bolje zaštite deteta, neophodno dobro razumeti definisani pojam nasilja nad detetom. Takođe smatra da je, radi smanjenja potrebe tumačenja, poželjno da nacionalna zakonodavstva uvedu jasne operativne definicije oblika nasilja u odnosu na dete. Potrebna pojašnjenja moguće je pronaći u brojnim međunarodnim dokumentima. Pojam fizičkog nasilja nad detetom se definiše kao onakvo nasilno ponašanje „koje dovodi do stvarnog ili potencijalnog fizičkog povređivanja, usled neke interakcije ili usled nedostatka interakcije, pod nadzorom roditelja ili druge osobe

⁴²⁷ O nasilju nad decom i povredama videti više u Flodmark, O., *Imaging in battered children*“, Rivista di Neuroradiologija, Vol. 17, 2004.

⁴²⁸ Videti više u Milosavljević, M., *Nasilje nad decom*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998.

⁴²⁹ Videti WHO *“World report on violence and health”*, Geneva, 2002.

odgovorne za dete, u koju dete ima poverenja“.⁴³⁰ Ukoliko razumemo da svako dete može biti izloženo potencijalnom fizičkom povređivanju, kada govorimo o telesnom kažnjavanju, nameće se zaključak da ni jedan oblik telesnog kažnjavanja nije prihvatljiv. Roditelji i drugi odrasli u bliskom kontaktu sa detetom poseduju moć i odgovornost, jer je dete fizički i mentalno u inferiornom položaju, pri čemu postoji i odnos poverenja. Ponašanje odraslih koje uključuje nasilna postupanja narušava prvenstveno odnos poverenja, a dete dalje može izložiti opasnosti. Odrasli koji stupaju u kontakt sa detetom, roditelji prilikom izbora metoda vaspitavanja - dužni su da obrate potreban nivo pažnje na postupanje koje osigurava bezbednost deteta. Izbor nasilnih metoda vaspitavanja u tom smislu, uvek predstavlja ugrožavanje sigurnosti i telesnog integriteta deteta.

Prva istraživanja nasilja prema deci su bila redukovana, a nasilje se shvatalo kao direktna i pretežno fizičko/somatska šteta. Samo razumevanja nasilja zavisi od pristupa pojmu, ili od naučne discipline koja se bavi pojmom nasilja. Ukoliko na primer, pojmu prilazimo iz „perspektive kriminoloških istraživanja“ razmatraće se „uže, kroz forme interpersonalnog nasilja“, na koji način se proučavanje može suziti.⁴³¹

Možemo reći da u literaturi ne egzistira konsenzus u definisanju pojma nasilja, potrebno je navesti kako je krajem šezdesetih i u sedamdesetim godinama dvadesetog veka u velikom delu dostignuta saglasnost o tome da se institut nasilja ne može svoditi isključivo na fizičko nasilje.⁴³² Upravo tada počinje i složenije poimanje, kada se pod nasiljem razumeju kompleksniji pojavni oblici, s obzirom da „nasilje postoji kada su ljudska bića pod takvim uticajem da je njihova aktuelna somatska i mentalna ostvarenost ispod nivoa potencijalne ostvarenosti“.⁴³³ Nasilno ponašanje se razume i kao „namerna upotreba fizičke sile ili moći, u aktuelnom obliku ili kao pretnja, protiv sebe, druge osobe, grupe ili zajednice, koja rezultira povredom ili je veoma verovatno da će rezultirati povredom...“ (SZO, 2002.) Na taj način se istraživanje pojma proširilo i nasilno ponašanje se razume i kao svako ugrožavanje i ograničavanje osobe. Ukazujući na povezanost nasilja i telesnog kažnjavanja, pojedini autori telesnu kaznu nazivaju legitimnom upotrebom sile. Roditelji koji su skloni primeni elemenata telesnog kažnjavanja deteta, mogu ga sprovesti sporadično, ali i učestalo. Telesna kazna tako omogućava promenu ponašanja koji je trenutno, ali i način kontrole detetovog ponašanja. Učestalo telesno kažnjavanje može i po intenzitetu prerasti u grublje nasilje i zlostavljanje nad detetom, usled konstantnog

⁴³⁰ U skladu sa standardom SZO iz 1999. godine.

⁴³¹ Babović, M., „Teorijski i istraživački pristupi u proučavanju strukturnog, kulturnog i direktnog nasilja“, Sociologija, Vol. VII, Filozofski fakultet, Beograd, 2015., strana 332.

⁴³² Isto, strana 333.

⁴³³ Videti UNICEF Nacionalni izveštaj, stana 10.

fizičkog povređivanja deteta. Istraživanja su pokazala da su posledice telesnog kažnjavanja deteta i fizičkog zlostavljanja iste.⁴³⁴

U odnosu na međunarodne standarde i uvidom u dokumenta, može se zaključiti da međunarodne organizacije koje se bave ovim prepoznatim oblikom nasilja, koriste široke opise i najčešće metodom nabiranja definišu sve ono što se može smatrati nasiljem. Tako se pruža uža zaštita, jer se prilikom enumeracije može izostaviti neko ponašanje, koje se može javiti u praksi.

Svako postupanje prema drugom ljudskom biću koje je ispod minimuma standarda poštovanja ličnosti i dostojanstva, jeste određeni oblik nasilnog ponašanja. Dete je zavisno od roditelja, i zaslužuje poštovanje, brigu i ljubav. Opstajanje kazne koja sadrži poniženje i stepen bola, slabiji ili jači, povređuje osećanja, ličnost deteta i dostojanstvo. Svako telesno kažnjavanje deteta predstavlja postupanje prema ljudskom biću koje je ispod minimuma poštovanja dostojanstva, i omalovažavanje njegove ličnosti. Zabranjujućom zakonskom odredbom u odnosu na vaspitavanje telesnom kaznom, detetu bi se pružila zaštita telesnog dostojanstva i zaštita ličnosti.

Ideje o potrebi poštovanja jednakosti svih osoba davno su ugrađene u osnovna dokumenta o ljudskim pravima. Pojedini teoretičari prava, iako se njihov rad razvijao u doba afirmisanja ljudskih prava, izbegavali su eksplicitne odgovore o problematici telesnog kažnjavanja dece. Tako se u nemačkoj stručnoj literaturi nailazi na stanovišta da se kažnjavanje deteta ili "pravo" da se dete kažnjava, može preneti i na druge odrasle sa roditelja, izričito ili prećutno. Po mišljenju nekih pravnih teoretičara sa naših prostora, od pre dvadesetak godina, slučaj telesnog kažnjavanja koje se preuzima u cilju vaspitanja dece neće se smatrati za protivpravno, osim ukoliko se ostvari biće nekog težeg krivičnog dela. Profesor Stojanović za telesno kažnjavanje kaže da je sporno, ali i da protivpravnost ne bi bila isključena ukoliko su detetu nanete telesne povrede.⁴³⁵ Ovakvo mišljenje bi značilo da se kod telesne kazne deteta sa ciljem vaspitavanja, zabrana onemogućava. Međutim, ukoliko bi takav oblik kažnjavanja rezultirao povređivanjem tela deteta, tada bi se ova metoda mogla zakonom zabraniti.

Nasilje u porodici, kako ga definiše Organizacija Ujedinjenih nacija obuhvata brojne nehumane postupke počinjene od strane partnera i drugih članova porodice i manifestuje se kao: fizičko zlostavljanje, šamaranje, premlaćivanje, uvrtnje ruku, ubadanje, gušenje,

⁴³⁴ Lombardo, X. L./Polonko, A. K., „*A Comparative Analysis of the Corporal Punishment of Children: An Exploration of Human Rights and U.S. Law*“, International Journal of Comparative and applied criminal justice, 2005., Vol. 29, No 2, page 175.

⁴³⁵ Videti u Stojanović, Z., Krivično pravo, u Ćorović, E., „*Sporni oblici disciplinskog kažnjavanja dece: da li je reč o osnovu isključenja protivpravnosti krivičnog dela ili nasilju nad decom?*“, CRIMEN (III) Novi Pazar, 2/2012., strana 214 (211 - 221).

udranje, pretnje predmetom ili oružjem i ubistvo.⁴³⁶ Nedostatak utvrđenog minimalnog uzrasta u nacionalnim zakonskim okvirima u odnosu na saglasnost za brak i stupanje u seksualne odnose, može decu izložiti riziku od nasilja od strane partnera.⁴³⁷

Opisni pojam „porodično“ odnosi se na nasilje od strane partnera i drugih članova porodice, bez obzira gde se nasilje događa i u kom obliku. U proteklim decenijama je razumevanje problema porodičnog nasilja, uzroka usled kojih nastaje i posledica sve veće. Pojava je dobila međunarodni karakter, u skladu sa tendencijom njenog iskorenjavanja na globalnom nivou. Međutim, napredak se sporo odvija, usled duboko ukorenjenih stavova, a i imajući u vidu da se efikasne mere još uvek definišu. Broj žena i dece žrtava porodičnog nasilja kreće se u svetu u procentu od 20 do 50 %, u skladu sa rezultatima istraživanja pojave. Žrtve imaju pravo na zaštitu države i u okviru porodičnog okruženja. Nasilje postoji, bilo da ga zakonodavstvo, organi i sudski sistem opravdavaju ili prepoznaju kao zločin, a jedan od najvećih izazova je okončati nekažnjavanje počinitelaca. Do sada je samo četrdesetak država usvojilo specijalne zakonske odredbe koje se odnose na porodično nasilje.

Nasilje je problem koji poziva na multisektorski pristup. Brojni izveštaji⁴³⁸ o nasilju nad decom sačinjeni od strane UNICEF-a, nastoje da opišu razmere svih oblika nasilja nad decom. U jednom obimnom izveštaju, kriterijumi posmatranja problema uključili su ljudska prava, javno zdravlje i zdravstvenu zaštitu deteta. U kreiranju Izveštaja aktivno su učestvovali Vlade, međunarodne organizacije, organizacije civilnog društva, istraživačke institucije i deca. Rezultati do kojih se došlo pojašnjavaju uticaj nasilja na zdravlje deteta i opominju „da nikakvo nasilje nad decom nije opravdano i da se svako mora sprečiti i zabraniti“. Opšti ciljevi izveštaja su ukazali na težnju za trajnim promenama.⁴³⁹ Pored toga, međunarodne organizacije ukazuju i na potrebu da celokupna zajednica prihvati odgovornost za unapređenje zdravlja dece.

Rasprostranjenost pojave telesnog kažnjavanja

Šta sve može biti telesna kazna nije jednostavno definisati jednobrazno, imajući u vidu razlike u kulturama, tradiciji i načinu odrastanja, kao i vaspitanim metodama koje su u primeni. Moguće je nabrojati mnoštvo različitih ponašanja, kako definišu i međunarodni standardi: elementi telesne mazne postoje kada su u pitanju udaranje rukom ili

⁴³⁶ Videti Innocenti Digest No. 6, UN Children's Fund Innocenti Research, June 2000., Florence, Italy, page 3.

⁴³⁷ Više o instituciji dečjeg braka u Bruce, J., „*Married adolescents girls; human rights, health and development needs of a neglected majority*“, Population Council at the Supporting Event: Early Marriage in a Human Rights Context, UN Special Session on Children, 2002.

⁴³⁸ Hills, S., Mercey, J., Amobi, A *et al.*, „*Global prevalence of past – year violence against children: a systematic review and minimum estimates*“, *Pediatric*, 2014; „*Hidden in plain sight: a statistical analysis of violence against children*“, UN Children's Fund, New York, 2014;

⁴³⁹ Videti World Report on violence against children, Pinheiro P. S., United Nations, Geneva, 2006., page 15.

predmetom, čupanje, protresanje, šutiranje, bacanje deteta, nanošenje opekotina i slična ponašanja, koja mogu izazvati poniženje i/ili fizički bol i patnju. Kada uvažimo međunarodne standarde zaštite, svako ponižavajuće postupanje koje izaziva emotivni i fizički bol, bez obzira na trenutnost ili trajan efekat, treba posmatrati kao nedopušten oblik kažnjavanja. Širina definicije, uz navođenje više različitih agresivnih načina postupanja prema detetu, teži zaštiti svakog deteta na svetu, uvažavajući različita mesta njihovog odrastanja na planeti. Nabrojanjem načina koji mogu biti izbor pri primeni telesnog kažnjavanja, a izazivaju fizički bol i povredu, ma kog intenziteta, pruža se zaštita od razdvajanja „blage“ od „oštrije“ telesne kazne deteta.

Komitet UN za prava deteta telesno kažnjavanje definiše na sledeći način:

„To je svaka kazna pri kojoj se upotrebljava „fizička sila, sa namerom da se izazove neki stepen bola ili nelagode, koliko god blag“. Obuhvata udaranje dece, dlanom ili rukom, štapom, kaišem, cipelom, drvenom kašikom, i td. Takođe obuhvata na pr. guranje, trešenje, bacanje deteta, grebanje, vučenje kose ili ušiju, primoravanje dece da se nalaze u neudobnim položajima, opekotine, prisilno gutanje (na pr. ispiranje detetovih usta sapunom ili prisiljavanje na gutanje ljutih začina). Po mišljenju Komiteta, telesno kažnjavanje je uvek ponižavajuće. Dodatno, postoje drugi nenasilni oblici kažnjavanja, koji su takođe smatraju okrutnim i ponižavajućim, i u tom smislu nisu u skladu sa Konvencijom. Oni uključuju, na pr. kazne koje omalovažavaju, ponižavaju, plaše, zastrašuju ili ismevaju dete.“⁴⁴⁰

Postoje situacije kada je neophodno i neizbežno uključiti neki vid sile, prema detetu, ukoliko je dete u neposrednoj opasnosti, ili ukoliko je potrebno sprečiti nastupanje opasnosti po dete. Tada se na primer, primoravanje deteta na promenu položaja, vučenje i odgurivanje ne bi moglo smatrati napadom na telo, jer namera i nije telesna kazna, a bol koji dete pretrpi tokom fizičkog kontakta sa odraslom osobom ili roditeljem je posledica potrebne interakcije. Razlog zašto se takve situacije ne mogu smatrati telesnom kaznom jeste jer ne spadaju u metod vaspitavanja, već trenutnu i moguću situaciju otklanjanja ili zaustavljanja opasnostikoj je dete izloženo.

Telesno kažnjavanje je davno prepoznato kao faktor rizika u razvoju deteta. Literatura se dosta bavi ovim pitanjem, u pokušajima da identifikuje uzroke, radi boljeg razumevanja pojave i radi iznalaženja rešenja za njeno ograničavanje.⁴⁴¹ Zaključci nekih istraživanja

⁴⁴⁰ „*Children and Corporal Punishment: The Right not to be hit, also a Children's Right*“, Commissioner for Human Rights, Council of Europe, CommDH/IssuePaper (2006)1, dostupno na www.commissioner.coe.int

⁴⁴¹ MacKenzie, M. J. et al., „*Spanking and Child Development Across the First Decade of Life*“, Pediatrics, Volume 132/ISSUE 5, 2013; Itasca, Illinois, 2018; Tomoda, A. et al., „*Reduced Prefrontal Cortical Gray Matter Volume in Young Adults Exposed to Harsh Corporal Punishment*“, US National Library of Medicine, National Institute of Health, Bethesda, 2010.

pokazuju da roditelji u zemljama u razvoju više telesno kažnjavaju decu.⁴⁴² Zatim, da su u zemljama jačeg ekonomskog statusa roditelji više okrenuti edukativnim nenasilnim metodama i da manje iskazuju potrebu za razvijanjem poslušnosti kod deteta. Kada se stres definiše kao jedan od uzroka koji utiču na izbog metode vaspitavanja, može se zaključiti da su roditelji u boljim ekonomskim uslovima manje izloženi stresu, pa su u skladu sa tim, tolerantiji u ophođenju prema deci.⁴⁴³

Na međunarodnom planu je pre više od deset godina pokrenuto pitanje globalne zabrane telesnog kažnjavanja dece u svim državama na svetu, kao zajednički projekat, a u većini zemalja telesna kazna je zakonom zabranjena u školama i drugim ustanovama u kojima deca borave.⁴⁴⁴ Prikaz telesnog nasilja u društvu uglavnom je utemeljen na slučajevima gde su, uz naroči stepen okrutnosti ili sa posledicama, privukli medijsku pažnju. Međutim, stepenovanje nasilja nad detetom trebalo bi da bude tema isključivo krivičnih normi, u smislu određivanja prirode dela i kaznene norme, dok je svaki oblik telesne kazne potrebno zabraniti. Jer je telesna kazna nasilje nad detetom, kakve god posledice bile. Nevažno da li su vidljive i da li ih roditelji mogu smatrati „blagim” ili „korisnim” za dete. Uzrokovanje fizičkog ili psihičkog bola detetu je neprihvatljivo sa stanovišta poštovanja deteta kao osobe. S obzirom da krivičnopravne norme uređuju odgovornost nakon učinjenog dela, potrebno je prava deteta zaštititi kroz donošenje posebne norme u okviru porodičnog zakonodavstva ili posebnog zakona o pravima deteta, gde bi se na jednom mestu sveobuhvatno pružila zaštita pravima, i smernice u odnosu na načine postupanja i vaspitavanja. Iskustva zemalja u kojima je ovakva reforma zakonodavstva sprovedena su ohrabrujuća, a Komitet za prava deteta detaljno pojašnjava i moguće načine sprovođenja reformi.⁴⁴⁵

Savremeni pristup detetu zasniva se na razumevanju da je svako vaspitavanje koje sadrži neki oblik nasilja, štetno za dete. Pored bola, izaziva narušavanje samopouzdanja i utiče na emotivni razvoj. Rezultati savremenih istraživanja pokazuju da se telesnim kažnjavanjem ne postižu željeni rezultati, u smislu razumevanja poželjnog ponašanja i razloga za promenu ponašanja.⁴⁴⁶ Istraživanja ukazuju i na bisku vezu između

⁴⁴² „*Progress for children*“, Report Card on Child Protection, Number 8, UNICEF, 2009., strana 8.

⁴⁴³ Fortson, B. L./Klebens, J./Merrick, M./Gilbert, L. K./Alexander, S. P., „*Preventing Child Abuses and Neglect: A technical Package for Policy, Norm and Programmatic Activities*“, Centres for Disease Control and Prevention/National Center for Injury Prevention and Control and Division of Violence Prevention, Georgia, 2016; page 13.

⁴⁴⁴ Pogledati listu zemalja u kojima je postignuta zabrana na <http://www.endcorporalpunishment.org/progress/legality-tables/global-table.html>

⁴⁴⁵ „*Ending Corporal Punishment and other Cruel and Degrading Punishment of Children*“, Manual for Action, Save the Children Sweden, 2009., page 44.

⁴⁴⁶ Detaljnije u Helmut fon Braken, „*Telesna kazna u vaspitanju – sociološka, psihološka i pedagoška istraživanja*“, Štamparija Sveti Sava, Beograd, 1930.

odobravanja telesne kazne od strane roditelja i kasnijeg odobravanja nasilnih metoda od strane samog deteta.⁴⁴⁷

Roditelji poneka očekuju da dete može razumeti i uskladiti svoje ponašanje sa često, složenim instrukcijama. Nedostatak roditeljskih veština u odnosu na izbor nenasilnih metoda vaspitavanja, uz ustaljene kulturne obrasce koji odobravaju telesnu kaznu, mogu rezultirati agresivnim pristupom i disciplinom. Dete usled takvog pristupa može trenutno promeniti ponašanje, bez razumevanja šta je pogrešno ili nedozvoljeno i zašto je potrebno promeniti ponašanje. Međutim, čak i kada ne postoji namera povređivanja deteta, upotreba telesne kazne radi uspostavljanja kontole ili ponašanja koje se smatra prihvatljivim, ima negativne posledice. Neposredno se kod deteta može izazvati telesni i duševni bol, a dugoročno osećaj straha, nesigurnosti, psihičke nestabilnosti i neminovno narušavanje odnosa roditelj – dete. Posledice se kreću od neposrednog uticaja na dete do dugoročne štete.⁴⁴⁸

Telesno kažnjavanje ne može se smatrati vaspitnim metodom. Uz reformu zakonodavstva, u cilju sprečavanja opstanka telesne kazne, potrebno je izmeniti i ustaljene načine razmišljanja, sa ciljem da se razume da je ono što se naziva vaspitavanjem - nasilno postupanje. a izmenama kroz norme u okviru prava poželjno je da prethode jasne izmene svesti, kako bi se razumeo nasilan karakter pojave.

Brojne studije koje uključuju značajan broj učesnika pružaju sliku o rasprostranjenosti telesne kazne u svakodnevnom pristupu roditelja.⁴⁴⁹ Često su stavovi odraslih i dece oprečni, a mnogi roditelji, iako veruju da je ideal vaspitavanja nenasilna metoda, u odnosu na svoje dete ipak telesnu kaznu smatraju kao efikasnu meru. U jednoj studiji iz 2008. godine ispitivana je rasprostranjenost telesnog kažnjavanja i odnos prema telesnom kažnjavanju, kroz intervju sa 1054 Austrijanaca uzrasta 12 – 18 godina, 1049 austrijskih roditelja i 614 roditelja imigranata (iz Turske, bivše Jugoslavije i Istočne Evrope) koji žive u Austriji. Prema rezultatima telesno kažnjavanje je rasprostranjeno na sledeći način: 31,4% austrijskih majki čija su deca starosti ispod 6 godina, telesno je kažnjavalo decu, 4,1% je često „lako“ ošamarilo ili udarilo dete. Većina intervjuisanih složila se da je „nenasilno vaspitavanje idealno“. Preko 80% mladih, austrijskih roditelja i roditelja

⁴⁴⁷ Simons, D. A./Wurtele, S. K., „*Relationships between parent's use of corporal punishment and their children's endorsement of spanking and hitting other children*“, Department of Psychology, University of Colorado Springs, 2010.

⁴⁴⁸ Straus, M. A./Mallie, J. P., „*Corporal Punishment by Mothers and Development of Children's Cognitive Ability: A longitudinal study of two nationally representative age cohorts*“, Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, Vol. 18, No. 5, 2009., pages 459 – 483 dostupno na www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10926770903035168>. pristup 19.10.2017.

⁴⁴⁹ MacKenzie, M. J. et al., „*Spanking and Child Development Across the First Decade of Life*“, Pediatrics, Vol. 132, Issue 5, 2013; Gershoff, E. T., „*Should Parent's Physical Punishment of Children Be Considered a Source of Toxic Stress That Affect Brain Development?*“, 2016, at <https://doi.org/10.1111/fare.12177> ; Gershoff, E. T., „*Corporal punishment of children: Review of research on its impact and associations*“, 2015, at www.endcorporalpunishment.org ;

migranata veruje da se njihova prava štite zakonom, a oko 40% dece je svesno da zakon ne podržava telesno kažnjavanje.⁴⁵⁰ Zanimljivo je da je većina ispitanika izjavila kako je ideal roditeljstva vaspitni metod koji isključuje nasilje, dok u praksi podržavaju telesno kažnjavanje. Nameće se zaključak da nemaju poverenja u nenasilne metode, što znači da ne poseduju potrebna znanja i da bi edukativne mere mogle dati dobre preventivne rezultate.

Studija iz 2007. godine je uporedila pet evropskih zemalja, Švedsku, Austriju, Nemačku, Francusku i Španiju. Pet hiljada roditelja (po hiljadu iz svake nacije) je intervjuisano o primenjivanju telesnog kažnjavanja i odnosu prema takvoj metodi vaspitavanja deteta, ličnim iskustvima o nasilju, uverenjima i saznanjima u odnosu na zakonske norme. Polovina austrijskih roditelja je reklo da su „blago“ udarili dete po licu, 62% po turu; 18% je „jako“ ošamarilo dete po licu, 4.4% je tuklo svoje dete nekim predmetom. Oko trećina austrijskih roditelja izjavila je da nikada ne primenjuje telesno kažnjavanje; 89% se složilo da „bi se telesnim kažnjavanjem trebalo služiti koliko je to najmanje moguće“, a 86% se složilo da je „nenasilno odgajanje deteta idealno“.⁴⁵¹

Statistička analiza UNICEFA iz 2010. godine potvrdila je da je 76% od ukupnog broja dece uzrasne dobi između 2 - 14 godine, iskusilo „nasilno disciplinovanje“ (fizičku kaznu i/ili psihički agresivno ponašanje), dok je mnogo manji procenat (18%) majki i staratelja mislilo da je fizičko kažnjavanje neophodno u odgajanju dece.⁴⁵²

U jednom istraživanju među 1050 roditelja dece uzrasta 6 - 18 godina, sprovedenom 2013. godine u Belgiji, 75% ispitanika je bilo mišljenja da je prihvatljivo ukoliko svoju decu „pedagoški pljesne“ po zadnjem delu tela. U skladu sa statistikom tokom 2010. – 2011. godine, 55.2% od ukupnog broja dece uzrasne dobi 2 - 14 godina iskusilo je nasilno disciplinovanje (fizičku kaznu i/ili psihički oblik agresije) u kućnom okruženju tokom meseci prethodno anketi. Studija u kojoj je učestvovalo 500 osoba uzrasta 15 godina i starijih, u Bugarskoj, pokazuje kako 54% učesnika misli da telesno kažnjavanje nikada ne bi trebalo da se koristi. U jednom većem marketinškom istraživanju među 1000 odraslih muškaraca u Alberti, Kanada, sprovedenom tokom 2012. godine, 21% ih je reklo kako je udaranje deteta po licu prihvatljivo ponašanje; jedan od deset muškaraca smatra da je prihvatljivo udariti ženu ako ih razljuti.⁴⁵³ Studija u Kini koja je obuhvatila 2518 majki i

⁴⁵⁰ *Corporal punishment of children: summaries of prevalence and attitudinal research in the last 10 years*, Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, dostupno na www.endcorporalpunishment.org

⁴⁵¹ Studija dostupna na www.endcorporalpunishment.org

⁴⁵² Isto.

⁴⁵³ Reported in Toronto Star, 15 March 2012, dostupno na www.repeal43.org

očeva dece uzrasta 3 - 15 godina starosti, prikazala je da je 53.7 % majki i 48.3 % očeva fizički kažnjavalo decu u godini koja je prethodila istraživanju.⁴⁵⁴

Istraživanje UNICEFA iz 2013. godine, u Hrvatskoj na više od 1700 roditelja dece uzrasta do 6 godina starosti potvrdilo je da 12% roditelja veruje da je telesno kažnjavanje efikasno. Više od 30% roditelja dece uzrasta 3 godine, reklo je da je u toku nedelje koja je prethodila istraživanju, udarilo ili počupalo dete za kosu. U istraživanju među 1008 učenika uzrasta 12 - 16, u Danskoj, došlo se do zaključka da 9.6% smatra da dete može biti telesno kažnjavano, samo ako se koriste blaže forme kažnjavanja, kao što je udaranje. Međutim, 81.8% misli „da dete ne bi trebalo nikada telesno kažnjavati“; 83% nije se složilo da „roditelji imaju pravo da koriste blaže oblike telesnog kažnjavanja dece (udaranje) i 89% je izjavilo da „deca moraju biti zaštićena od svakog oblika nasilja.“⁴⁵⁵

Studija u Egiptu koja je obuhvatila 400 dece uzrasta 9 - 14 godina i njihovih majki, rezultirala je podacima da je 76% dece bilo ponekad fizički kažnjavano od strane majke – 39% jednom ili dva puta nedeljno, 3.5% jednom dnevno i 2.8% više nego jednom dnevno. Deca koju su majke fizički kažnjavale su u većini rekla da su imali lošiji odnos sa roditeljima, rođacima, vršnjacima i učiteljima, od onih koje majke nisu fizički kažnjavale.⁴⁵⁶

Problem zabrane telesnog kažnjavanja deteta u kontekstu zaštite osnovnih ljudskih prava detaljno je razradio Piter Njuvel (Peter Newell).⁴⁵⁷ On je zapazio da je ovakav način kažnjavanja dece prepoznat kao kršenje ljudskih prava deteta od strane međunarodnih organizacija i tela koja vrše nadzor, a da je okosnica problema stav roditelja: deci se ne priznaju prava koja imaju odrasli, samo zato što su - deca. Ovaj važan zaključak nosi poruku da se odraslima prava priznaju zato jer su odrasli, što znači da kada dete odraste može uživati pun obim prava, koja su mu priznata rođenjem. U periodu kada mu je, usled položaja slabijeg u odnosu, zaštita potrebna – zaštita izostaje.

Podrškom telesnom kažnjavanju kao načinu postupanja sa detetom, krši se ljudsko pravo osobe na život, opstanak i razvoj. U najtradicionalnijem kontekstu, može izgledati da poštovanje prava na život podrazumeva zabranu oduzimanja života, ili direktnog ugrožavanja života nekim nečinjenjem/činjenjem. Međutim, kada su deca u pitanju pravo na život, opstanak i razvoj kako je proklamovano Konvencijom o pravima deteta, tumači se mnogo šire, kao skup svih potrebnih aktivnosti i mera na strani odraslih i same države,

⁴⁵⁴ Videti Wang, M./Liu, L., „*Parental harsh discipline in mainland China: Prevalence, frequency and coexistence*“, Child Abuse&Neglect, 38(6), APApsycNet, Washington, 2014.

⁴⁵⁵ Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, dostupno na www.endcorporalpunishment.org

⁴⁵⁶ Videti u Abolfotouh, M.A., „*Corporal punishment: Mother's disciplinary behavior and child's psychological profile in Alexandria, Egypt*“, Journal of Forensic Nursing, Alexandria, 2009.

⁴⁵⁷ Videti u Njuvel, P., „*Imperativ ljudskih prava za okončanje svih oblika telesnog kažnjavanja dece*“, UNESCO, Paris, 2005.

a radi zaštite deteta. Tumačenje se odnosi na postupanje kojim bi se obezbedio najviši stepen zaštite prava, u smislu obezbeđenja bezbednog životnog okruženja za dete, slobodno od svakog oblika ponižavanja.

Pitanje telesnog kažnjavanja deteta je složenije nego što izgleda. Ukoliko uzmemo u obzir Opšti komentar broj 8 i definiciju telesnog kažnjavanja, gde je to kazna pri kojoj se koristi fizička sila koja ima za nameru uzrokovanje nekog stepena bola ili nelagode, da li to znači da svaki oblik telesnog kažnjavanja trebalo da vodi kaznenom gonjenju roditelja? Međutim, ukoliko bi se postupak telesnog kažnjavanja stepenovao, i omogućilo isključenje kažnjivosti za određene stepene, roditeljima bi se priznalo pravo zakonom na korišćenje telesne kazne u postupanju sa detetom. Sa stanovišta poštovanja ljudskih prava to se ne može smatrati prihvatljivim rešenjem.

Porodično nasilje je dugo smatrano privatnim područjem porodičnog života, u koji se nije moglo mešati. Međutim, kako je jačala borba za prava žena, tako se razvijala i ideja da nasilje ne može biti privatna stvar. Pitanje odnosa u porodici, između partnera i prema deci, umnogome zavisi od toga kako zakon reguliše porodičnopravna pitanja. Drugi uticajan činilac jeste nivo ostvarivanja i poštovanja ljudskih prava u konkretnom društvu.

Porodično nasilje kao pojam obuhvata i telesno kažnjavanje, a žrtve ovakvog oblika nasilja su deca. Iako se teži oblici porodičnog nasilja prepoznaju i sankcionišu, telesno kažnjavanje ne nailazi na dovoljno pažnje. To je jedan od razloga što je borba za njegovo ukidanje sporija. Svaki udarac deteta jeste nasilje, što je u međunarodnim standardima prihvaćeno, pa su i normativne definicije dosta sveobuhvatnije i jasnije.

Pravo deteta na pravilan razvoj se ne iscrpljuje trenutno niti u tačno određenom vremenskom periodu, već je trajnog karaktera, obuhvata period detinjstva i rasta, u zavisnosti od potreba i individualnih karakteristika. Uključuje pravilno vaspitavanje, uz najviši stepen zakonske zaštite. Zato bi granica u vaspitavanju deteta trebalo da bude jasno povučena između svakog fizičkog nasilja sa jedne, i ne - nasilja, sa druge strane. Poljski doktor i pisac, Januš Korčak, rekao je jednom kako je od mnogo strašnih stvari na svetu, najstrašnije kada se dete plaši majke, oca ili nastavnika.⁴⁵⁸ Ponašanje koje roditelji žele da postignu, ne treba da je utemeljeno na primeni sile prema detetu, jer će nasilje voditi strahu. Tokom procesa vaspitavanja, roditelji postavljaju pred dete i mnoštvo očekivanja. U ostvarivanju ciljeva od velikog je značaja izbor metoda vaspitanja, i za bezbedno odrastanje i za postizanje željenih rezultata.

Smatra se da nam istraživanja ne daju jasan odgovor kako tačno telesno kažnjavanje kao izbor modela vaspitavanja može dugoročno uticati na dete. Na osnovnom nivou, takav metod bi trebalo da spreči neželjeno buduće ponašanje. Pa ipak, poslušnost koja se postiže,

⁴⁵⁸ Videti "Never violence – Thirty Years on from Sweden's Abolition of Corporal Punishment", Government Offices of Sweden and Save the Children Sweden, Edita, 2009., page 5.

predstavlja trenutnu promenu, a često je podstaknuta strahom na strani deteta, od daljeg kažnjavanja, od bola ili slične posledice, ili željom da se posledice izbegnu. Osnovni cilj svakog metoda vaspitavanja bi trebalo da usmeri pažnju deteta na razloge ispravnog postupanja, a ne na ponašanje kojim se izbegava kazna.⁴⁵⁹

Istovremeno, više je ubedljivih argumenata zašto vaspitavanje telesnom kaznom pogrešno i zašto ga je poželjno zabraniti. Priroda tih argumenata je različita:

1. Sam postupak kažnjavanja kao načina da se kontroliše ponašanje deteta je fizička sila. Namerno korišćenje fizičke sile zaklonjeno iza termina kažnjavanja, kao načina vaspitavanja, i dalje predstavlja demonstraciju moći nad slabijim. Kada su akteri odnosa dvoje odraslih nećemo reći da je u pitanju telesno kažnjavanje, već napad. Isti izraz je primeren i za dete, ukoliko se primeni sila. Takav postupak predstavlja povredu prava na poštovanje fizičkog integriteta i ljudskog dostojanstva. Ne kažnjavanje telesnog disciplinovanja dece jeste povreda prava na jednaku zaštitu svih osoba pred zakonom;
2. Kao cilj telesnog kažnjavanja postavlja se želja za promenom pogrešnog ponašanja deteta. Međutim telesno kažnjavanje jeste kazna, a ne način na koji se dete vaspitava, pa se tako ne može podvesti pod modele vaspitavanja. Trenutan rezultat koji se postiže je privid, dete nije naučeno šta je ispravno, već da će za pogrešno ponašanje uslediti trenutna kazna u vidu fizičkog napada;
3. Posledice na ličnost deteta i na odnose između odraslih i dece;
4. Ljudsko pravo deteta na dostojanstvo ličnosti i fizički integritet ne može se posmatrati odvojeno od istog takvog garantovanog prava odraslih. Ljudska prava jednako su prava deteta, pa je neophodan i jednak standarad zakonske zaštite;
5. Ono što predstavlja najveću opasnost i ujedno, najjači argument za ukidanje telesnog kažnjavanja, jeste rizik da ono preraste u telesno zlostavljanje. Nije jednostavno zaštititi dete ukoliko zakon dozvoljava telesno kažnjavanje, jer to znači da su pojedini oblici nasilja nad detetom legitimni, a na odraslima ostaje da se postojanje granice tumači.

Pored istraživanja kako telesna kazna može uticati na dete, istražuje se i stepen učestalosti u odnosu na godine deteta, ali i rodni jaz. Uvažavajući činjenicu da se u okviru opšte populacije šesta pojava nasilnog disciplinovanja dece smanjuje, kako deca postaju odraslija, ipak je uočeno da rodni jaz opstaje i sve je veći. Nema ga u opštoj populaciji u odnosu na uzrasno doba 1 – 4 godine, međutim među decom uzrasne dobi 5 – 14 godina rezultira sa 3,2, %. Uočena je veća izloženost devojčica elementima fizičkog kažnjavanja

⁴⁵⁹ Videti u Gershoff, E. T./Bitensky, S. H., „*The case against corporal punishment of children: Converging Evidence From Social Science Research and International Human Rights Law and Implications for U.S. Public Policy*“, *Psychology, Public Policy and Law*, Vol. 13, No. 4, Michigan College of Law, 2007, page 234.

u odnosu na izloženost dečaka.⁴⁶⁰ U skladu sa jednim istraživanjem u Hrvatskoj, u vezi iskustava iz ugla deteta i njihovog viđenja nasilja od strane roditelja, primećeno je da je 93% od ukupnog broja studenata „bar jednom doživelo neki oblik telesnog nasilja roditelja“, a pre navršene osamnaeste godine starosti. Ispitanici za najveći gubitak, odnosno posledicu, smatraju to što je narušen kvalitet odnosa sa roditeljima, gubitak poverenja i poštovanja, dok dalje sledi i poremećen psihički integritet, kao i narušen telesni integritet. Kao posledice se pominju i emocionalna reagovanja dece u odnosu na telesnu kaznu: „strah, krivnja, ljutnja, nemoć, sramota i poniženje“.⁴⁶¹

Prema podacima jedne američke studije, postoji još opasniji kontekst uticaja telesnog kažnjavanja na decu, u odraslom dobu. Roditelji koji telesno kažnjavaju decu čine to jer ne iznalaze drugačije načine da razreše konflikte. Umesto toga, šalju pogrešnu poruku: što je neko jači iskazuje svoju volju silom. Deca koja su često dobijala batine, pate od osećaja bespomoćnosti, i češće kasnije žele da poseduju vatreno oružje.⁴⁶² Ono im daje osećaj moći i snage i učvršćuje osećaj poljuljanog samopoštovanja. Kao još jedan rezultat se navodi da takva deca često očekuju pretnje nasiljem od drugih kada odrastu. Oni su i poklonici teškog kažnjavanja za zločine, uključujući i smrtnu kaznu.

Nasuprot tome, jedna studija, koja je obuhvatila dvadeset evropskih zemalja, merila je nivo socijalnih veština studenata. Pokazalo se da posebno mladi iz Švedske, Finske, Norveške i Danske izražavaju najviši stepen tolerancije i da je među njima najviši nivo međuljudskog poverenja. To je, između ostalog, rezultat činjenice da su ove četiri zemlje bile prve u svetu koje su usvojile ideal vaspitavanja dece na nenasilan način.⁴⁶³ Tako je uočljivo da pozitivne metode vaspitavanja doprinose razvoju empatije u odraslom dobu.

Zaštita od telesnog kažnjavanja je ljudsko pravo. Zato se telesno kažnjavanje smatra povredom prava na bezbedan opstanak i razvoj. U skladu sa Konvencijom o pravima deteta „svi oblici nasilja, zlostavljanja, zloupotrebe ili zanemarivanja dece, kojima se ugrožavaju ili narušavaju fizički i lični integritet deteta, predstavljaju povredu osnovnog prava deteta na život, opstanak i razvoj“.⁴⁶⁴ Sva deca na svetu imaju jednako pravo kada govorimo o zaštiti od svakog vida nasilja.

Četrdeset sedam zemalja članica Saveta Evrope imaju obaveze da neposredno štite prava deteta u skladu sa potvrđenim međunarodnim obavezama. To za države ugovornice znači i obavezu reformisanja svojih zakona i preduzimanje edukativnih mera radi zabrane i

⁴⁶⁰ „Nasilje prema deci u Srbiji – determinante, faktori i intervencije“ Nacionalni izveštaj, UNICEF Srbija, 2017., strana 35.

⁴⁶¹ Videti u Pećnik, N., „Prilog odbacivanju telesnog kažnjavanja djece“, Djete i društvo, Zagreb, 2006., strana 179.

⁴⁶² Videti Pfeiffer, C., „Parallel Justice – Why Do We Need a Strengthening of the Victim in Society?“, International Perspectives of the Crime Preventions 6 Contributions from the 7th Annual International Forum, Godesberg, 2014., page 96.

⁴⁶³ Isto, page 97.

⁴⁶⁴ Videti članove 19., 34. i 39. KPD.

eliminisanja svakog telesnog kažnjavanja dece, uključujući telesno kažnjavanje kao mere “disciplinovanja” u okviru porodice.⁴⁶⁵ Cilj discipline je pozitivno usmeravanje. Način vaspitavanja ne sme da narušava odnos deteta i roditelja, već je poželjno da ojačava emotivne veze. Kažnjavanje koje se zasniva na nasilnom ponašanju izjednačava se sa demonstracijom snage nad detetom, slabi odnose i ponižava dete kao osobu. Odrasli mogu biti uvereni da je to što čine za detetovo dobro, što predstavlja veliki deo problema. Na taj segment odnosa potrebno je uticati i preventivnim edukativnim merama.⁴⁶⁶

Veliki broj odraslih danas, bili su telesno kažnjavani u detinjstvu, ne samo roditelja, već odraslih koji su u poziciji da odlučuju o kreiranju zakonskih normi. Ideja da je za promenu svesti u odnosu na neku pojavu potrebno vreme, je razumljiva. Međutim, generacije dece su diskriminisanе u ostvarivanju ljudskih prava dok traje sporo usvajanje potrebnih standarda ponašanja. Iako je tradicija jednog društva vrednost koja se poštuje, tradicija usvojenog ponašanja ne treba da predstavlja opravdanje. Primer pruža Švedska, zemlja u kojoj su u relativno kratkom periodu, zakonska reforma protiv telesnog kažnjavanja i stalna edukacija rezultirale sasvim novim standardima ponašanja prema deci.

Danas je uverenje da telesno kažnjavanje predstavlja kršenje ljudskih prava deteta, veoma čvrsto u međunarodnoj zajednici. Ipak, napor koji se ulažu radi postizanja zabrane nailaze na mnoge prepreke. Uglavom postoji otpor da se roditeljski izbori ograniče zakonom. Svakako će se zakonska norma, kada je jednom doneta, kršiti. No, kako navodi jedan engleski autor,⁴⁶⁷ „neki vozači i pored zabrane i kažnjivosti prekoračenja brzine - ipak prekorače dozvoljenu brzinu“. Okolnost da nisu uvek i izloženi kazni i mogu ostati nekažnjeni, ne implicira da ograničavanje brzine nije potrebno da postoji.

Disciplinski rezultat telesnog kažnjavanja deteta je neposredna poslušnost, što predstavlja pogrešan cilj. Istovremeno ovaj metod ne uči dete o razlozima poželjnog ponašanja ili nekoj određenoj vrednosti. Za usvajanje moralnih normi, što je i jedan od ciljeva vaspitanja, od veće je važnosti postupak dugotrajne socijalizacije, koji se može smatrati da je ostvariv uz postupanja roditelja sa minimumom iskazivanja moći, podsticanja deteta na izbor i davanjem objašnjenja za poželjna ponašanja.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Videti u Stefanović, I./Srna, J., “*Eliminisanje telesnog kažnjavanja dece kao ljudsko pravo*”, Nasilje nad decom, Temida, broj 4, Beograd, 2010., strana 38.

⁴⁶⁶ Preventivne edukativne mere odnose se na različite oblike savetovanja i učenja veštini roditeljstva. U našoj sredini postojan je otpor kada je u pitanju napuštanje tradicionalnih strogih obrazaca, kao i stav da je roditeljstvo veština koja je data.

⁴⁶⁷ Videti Jonathan Herring u Cvejić Jančić, O., “*Zabrana fizičkog kažnjavanja deteta – Prilog diskusiji povodom Prednacrtu Građanskog zakonika Srbije*” Pravni život, broj 10/2015, Godina LXIV, Beograd, 2015., strana 13.

⁴⁶⁸ Videti Gershoff, E. T., “*Corporal Punishment by parents and associated child behaviours and experiences: A Meta – Analytic and Theoretical Review*, Psychological Bulletin 2002., Vol. 128, No 4, page 539.

Nerazdvajanje i nerazumevanje pojmova telesna kazna i telesno nasilje

Možemo primetiti da u praksi dolazi do preklapanja i nerazumevanja ne samo definicija telesnog kažnjavanja i telesnog nasilja, već i pojmova koji označavaju telesno i fizičko. „Telo“ kao osnova može se sresti i u pojmu „telesnog“ i „fizičkog“. Tako su u upotrebi i *telesno kažnjavanje* i *fizičko kažnjavanje*, u našem jeziku je u literaturi više zastupljen termin „telesno“. U engleskom jeziku se takođe upotrebljavaju obe definicije uporedo („corporal“ i „physical“). Međunarodne organizacije, prilikom kreiranja dokumenata, koriste obe definicije, a susreću se podjednako i u stručnoj literaturi. Čini se da zabune nema.

Međutim, u Aziji na primer, prevod termina može prouzrokovati poteškoće, jer kada se koristi termin „telesno kažnjavanje“ najčešće se misli na načine kažnjavanja od strane pripadnika policije, oružanih snaga i na kazne osuđenih za kriminalna dela, a ne na telesno kažnjavanje deteta.⁴⁶⁹ Uprkos ovakvim izuzecima, može se zaključiti da se *telesno kažnjavanje* i *fizičko kažnjavanje* u najvećem broju zemalja razume kao kažnjavanje odraslih telesnom kaznom, i kao sila koju, u postupanju prema detetu, primenjuju odrasli. Doslovno, pridev „telesno“ podrazumeva svaki fizički napad na telo. Telo se može shvatiti i kao objekt na kome se sprovodi kažnjavanje.

Drugačija dilema javlja se prilikom analize pojmova telesne kazne i telesnog nasilja. Različiti vidovi nasilja su sadržani u oba nasilna ponašanja, i telesnom kažnjavanju i telesnom nasilju, a najčešće praćeni i povišenim tonom u komunikaciji i uvredljivim rečima. Mnoštvo drugih definicija uključuju radnju ili pretnju, sa namerom vršenja uticaja na telo, nanošenjem povrede, ugrožavanjem ili uništenjem.⁴⁷⁰

Najveći broj medicinskih stručnjaka, a posebno stručnjaka za prava deteta se slažu da je telesno kažnjavanje jedan od pojavnih oblika telesnog nasilja nad detetom.⁴⁷¹ Telesno kažnjavanje je rašireno u svim sredinama u kojima deca borave i dozvoljeno zakonom i dalje. U pojedinim državama je dozvoljeno „razumno“ telesno kažnjavanje. Istovremeno se u nekim pravnim sistemima zakonskim normama zabranjuje „neslučajno“ nanošenje telesnih povreda, a generalno se definiše kao oblik „neodgovarajuće discipline“. To dalje znači da je od ključnog značaja za učesnike odnosa sposobnost odraslih (roditelja kojima je telesna kazna alat u vaspitavanju, ali i profesionalaca koji detetu pružaju zaštitu od nasilja) da razlikuju disciplinovanje od nasilja.⁴⁷² Usled rizika da svaka telesna kazna

⁴⁶⁹ „How to research the physical and emotional punishment of children“, Save the Children, East Asia and Pacific Region, 2004, page 15.

⁴⁷⁰ Videti više u Ignjatović, Đ., „Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta, Crimen, II (2), Institut za uporedno pravo, Beograd, 2011.

⁴⁷¹ Dr Robert Sage i grupa pedijatara u „Spanking is ineffective and Harmful to children“, Official Journal of the American Academy of Pediatrics, dostuno na <https://pediatrics.aappublications.org/>

⁴⁷² Coleman, D. L./Dodge, K. A./Campbell, S. K., „Where and how to draw the line between reasonsbale corporal punishment and abuse“, Law and Contemporary Problems, Vol. 73/107, Duke University, New York, 2012., page 190.

može prerasti u ozbiljnije povređivanje, a uvažavajući standard da je svaka telesna kazna ponižavajuća, vaspitavanje deteta ne bi smelo sadržati ni jedan element nasilja.

Savremeni koncepti vaspitavanja oslanjaju se na izbor nenasilnih metoda u ophođenju. Pogrešna polazna osnova posmatranja problema jeste upravo ignorisanje činjenice da kazna koja se oslanja na silu nije dozvoljena. Svaka upotreba nasilja, ma kakvog intenziteta, štetna je za emotivni razvoj i ugrožava pravo deteta na slobodu od nasilja.

Granice prava na privatnost u porodici su danas izmenjene, kao što je izmenjen i pogled na to kakva su prava i dužnosti roditelja i deteta. Ponašanja koja su ranije mogla biti prihvatljiva, sve se manje tolerišu, a kako pravne norme prate socijalne, krči se put i zabranjujućoj pravnoj normi. Međutim, nije jednostavan put od ideje da je model ponašanja neprihvatljiv, do formalne zabrane u pravnom smislu. Studije kulturnih obrazaca širom sveta pokazale su da dete ne razvija negativne reakcije u odnosu na telesnu kaznu u sredinama gde je takva kazna uobičajena.⁴⁷³ Jedna od opasnost i leži zapravo u nerazumevanju da je telesna kazna nasilje koje je potrebno zabraniti. Takvu poruku šalju i naučni dokazi, u skladu sa kojima modeli odgajanja deteta koji sadrže silu, uzrokuju funkcionalnu štetu.⁴⁷⁴

Neki autori, mahom oni koji su zagovornici telesnog kažnjavanja, kao kriterijum razlikovanja postavljaju svrhu postupanja prema detetu. Pa se tako smatra da je telesno nasilje uvek kažnjivo, a telesno kažnjavanje deteta se opravdava ukoliko mu je cilj disciplinovanje. Tada roditelj nema nameru povređivanja deteta kao cilj, već je povreda posledica, a osnovni cilj promena pogrešnog ponašanja. Kolebanja mogu voditi do zaključka da bi nedostatak namere povređivanja deteta mogao biti osnov isključenja protivpravosti telesnog kažnjavanja. Međutim, da bi se postigla jednaka zaštita dece i odraslih, svaka namera telesnog kažnjavanja, i ona koja ima za cilj vaspitavanje, i povredu, mora se zabraniti.

U našoj stručnoj javnosti mišljenja su podeljena. Većina stručnjaka⁴⁷⁵ se slaže da telesno kažnjavanje štetno utiče na razvoj detetovog samopoštovanja, a takođe održava strah koji onemogućava emocionlani i socijalni razvoj. U zakonima se telesna kazna većinom implicira, retko se precizira, a pojam telesnog nasilja se smatra za dovoljno određen. U domaćem zakonodavstvu je zabranjeno podvrgavanje deteta ponižavajućim postupcima i kaznama koje vređaju ljudsko dostojanstvo, „zabranjeno je fizičko nasilje u školama i predškolskim ustanovama, zlostavljanje i zanemarivanje dece i učenika“. Međutim, čak i kada se smatra da svaki pojam nije jednostavno nedvosmisleno pravno uobličiti, odnosno

⁴⁷³ Isto, strana 147.

⁴⁷⁴ American Academy of Pediatrics, Committee on Child Abuse and Neglect, „*Shaken Baby Syndrome: Rotational Cranial Injuries Technical Report*“, 2001. dostupno na <https://pediatrics.aappublications.org/content/108/1/206.short>

⁴⁷⁵ „Istraživanje primene vaspitne discipline nad decom u porodici u Srbiji“, Institut za psihologiju Filozofski fakultet, Beograd, 2020., strana 61.

da se pojedini pravni pojmovi i standardi dalje uobličuju i definišu kroz sudsku praksu, postojeći stepen definisanja, uzet zajedno sa stavovima i razumevanjem koje iskazuju pojedini stručnjaci, a javno iznose ideju da je „razumna telesna kazna“ deteta poželjan oblik disciplinovanja, u velikoj meri održava „batine“ kao praksu u izboru metode vaspitanja.⁴⁷⁶

Najšire posmatrano, svako definisanje „fizičkog i emotivnog nasilja“ bi trebalo razumeti kao sinonim i za elemente telesnog kažnjavanja. Telesna kazna sadrži oba oblika nasilja nad detetom, uključuje bol ma kako slabog intenziteta, kao i osećaj poniženosti. Telesni napad na dete nosi poruku da jači kontroliše slabijeg. U tom smislu ni jedan oblik primene telesne kazne nije prihvatljiv.

Nasilje i nasilna ponašanja u porodici

U skladu sa definicijom SZO, svaka “zloupotreba ili zlostavljanje deteta obuhvata „sve oblike fizičkog, odnosno psihološkog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje“.⁴⁷⁷

Prema podacima tri opsežna istraživanja sprovedena u SAD i Kanadi, nasilje u vezama je česta pojava, u približnom procentu (oko 30% devojaka i mladića učinilo je neki oblik nasilja u vezi). Trećina američkog nacionalnog uzorka adolescenata učinilo je neki oblik nasilja u vezi, a 12% ih je doživelo fizičko nasilje.⁴⁷⁸

Kada govorimo o deca prema kojima se ispoljava nasilno ponašanje, ona ne prepoznaju uvek da su žrtve odnosa. U brojnim oblicima nasilnog ponašanja posledice nisu očigledne, pa žrtva nema uverenje da je u pitanju nasilje, već ponašanje koje je prihvatljivo. Tako će nasilje to i postati tek ukoliko ga žrtva razume kao takvo. Kada su žrtve nasilja deca, posebno je delikatno pitanje da li je dete sposobno da prepozna čin roditelja kao dozvoljen ili ne. U sasvim ranom uzrastu dete nema moć razlikovanja dobrog od lošeg i tako je izloženo velikom stepenu rizika da postane žrtva. Što je duže dete izloženo nasilnom ponašanju, veća je mogućnost da takav model vaspitavanja smatraju za prihvatljiv standard u porodičnom okruženju. Takva deca nasilje neće prepoznati, niti prijaviti, čime gube i mogućnost zaštite.

Oblici nasilnog ponašanja u najvećem broju slučajeva objašnjavaju se psihopatologijom nasilnika, zatim kao ono ponašanje čiji je oblik naučen u porodičnom okruženju porekla ponašanja. U skladu sa rezultatima retrospektivnih studija veliki broj odraslih nasilnika i sami su bili žrtve, pa se nasilnik identifikuje sa nasilnikom. U skladu sa rezultatima teorije

⁴⁷⁶ „Izričita zabrana telesnog kažnjavanja dece u Srbiji u svim okruženjima“, Centar za prava deteta, Beograd, 2017., dostupno na <https://cpd.org.rs/zastita-dece-od-nasilja/>

⁴⁷⁷ Standard UNICEF, primenjen u Nacionalnoj strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja.

⁴⁷⁸ Videti u Žilić, M., „Nasilje“ Socijalne teme, Filozofski fakultet Mostar, 2016., strana 75.

socijalnog učenja, oblici nasilničkog ponašanja mogu se usvojiti i posmatranjem obrazaca agresivnog postupanja osobe koje služi detetu kao uzor.⁴⁷⁹ Sam pojam nasilja je složen, a podrazumeva korišćenje fizičke snage i namere da se nanese šteta i/ili bol. Tačne podatke o rasprostranjenosti nasilja je teško evidentirati, iz mnogo razloga, a najviše usled tradicionalnih uverenja i kulturnih obrazaca koji smatraju da je sramotu potrebno i prikriti.

Nasilje nad decom ima mnogo pojava oblika, javlja se u različitim okruženjima, u porodici, školi, ustanovama za smeštaj dece, digitalnom svetu i u zajednici uopšte. Nasilje u porodici može se definisati „kao način ponašanja ili odnosa u kojima se zastrašivanje, kontrola“ (na način ograničavanja slobode) upotrebljavaju putem pretnje ili direktno, kako bi se „povredile druge osobe i psihički, fizički, ekonomski ili socijalno mogle ugnjetavati“.⁴⁸⁰ Različiti oblici nasilja u okviru porodičnih odnosa, kao psihološko, seksualno, oblik zanemarivanja - lišavaju dete blagostanja i sprečavaju razvoj. Postoje i drugačiji strukturni oblici nasilja, kao dečji brakovi, dečji rad i druge vrste eksploatacije ili pak višestruke socijalne isključenosti.⁴⁸¹

Manifestacije nasilja dalje variraju u odnosu na učinioca, na to kolika je šteta naneta detetu, kakve su kratkoročne i dugoročne posledice i koji su institucionalni odgovori dostupni za zaštitu. U skladu sa pokazateljima, porodica nije bezbedno okruženje za mnogu decu, a izloženost nasilju je raširena, bilo da je dete direktno ugroženo ili je svedok nasilničkog ponašanja. Iako je Savet Evrope još 2006. godine definisao telesnu kaznu kao nasilje nad decom i ponižavajuće postupanje koje ozbiljno ugrožava zdravlje, ono je i dalje rasprostranjeno u mnogim kulturama, uključujući našu sredinu, najviše usled određenih uverenja. U praksi su uverenja toliko snažna, do mere da čak i neki stručnjaci koji rade sa decom podržavaju grube oblike kažnjavanja u kući, školi i drugim okruženjima.⁴⁸²

Dugo se smatralo da je svako ponašanje u okviru porodice – porodična stvar, i nije bilo predmet zakonske regulative. Takođe se svako ponašanje prema deci moglo podvesti pod način vaspitavanja, ma kakve ponižavajuće postupke uključivalo. Danas se nasilne metode usmerene na dete prepoznaju kao problem ne samo u okviru porodice, već kao pojava na koju je potrebno da reaguje zakonodavac i na kraju, celokupno društvo. Zakonske norme su poslednje što je potrebno primeniti, ukoliko sve preventivne i edukativne mere ne daju rezultate. Tokom poslednjih godina u najvećem broju zemlja definicije nasilja u porodici su uobličene u zakonske norme. Definicije ili opisi nasilnih ponašanja u porodičnom

⁴⁷⁹ Videti u Išpanović Radojković, V., „Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja – Primena Opšteg protokola“, Centar za prava deteta, Beograd, 2011., strana 23.

⁴⁸⁰ „Studija o nasilju u porodici i nasilju nad ženama u Crnoj Gori“, Vlada Crne Gore, Ministarstvo pravde i ljudskih prava, Podgorica, 2012., strana 2.

⁴⁸¹ „Violence against Children in Serbia, determinants, factors and interventions“ UNICEF in Serbia, Belgrade, 2017, page 7.

⁴⁸² „Zaštita male dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja“, Podrška porodicama za negu dece ranog uzrasta, UNICEF Srbija, 2019., strana 20.

okruženju navedene su u zakonskim propisima kojima se štiti od porodičnog nasilja (u Republici Srpskoj, Federaciji BiH, Hrvatskoj), u okviru porodičnih zakona (Makedonija i Srbija) kao i kroz norme krivičnih zakonodavstava (Hrvatska, Srbija, Federacija BiH, Distrikt Brčko, Makedonija, Crna Gora).⁴⁸³ Ranije definicije nasilja u porodici bile su dosta uže u pogledu članova porodice, dok savremena rešenja obuhvataju niz kompleksih odnosa, čak i onih članova koji nisu u srodstvu ili nemaju zajedničku decu.⁴⁸⁴

Kada je reč o zaštiti prava dece, izgleda da se najviše kontroverzi odnosi na zaštitu od elemenata telesne kazne. U svetu odraslih nanošenje bola drugima zabranjeno je kaznenim odredbama i definisano kao krivično delo. Učenje disciplini u porodici je potrebno i moguće ga je ostvariti, ali je istovremeno potrebno da načini metoda disciplinovanja ne uključuju nasilna ponašanja prema detetu. Opasnost od nasilnih ponašanja je uvek manja kada u društvu postoje snažne društvene veze, a ljudi su privrženi formalnim i učtivim načinima ophođenja. Poželjne „društvene veze“ su „privrženost drugima, posvećenost konvencionalnim pravilima ponašanja“, „učestvovanje u aktivnostima konvencionalnih institucija i vera u legitimnost konvencionalnih pravila u društvu“.⁴⁸⁵

Ono što otežava primenu i praćenje poštovanja zakona jeste to što su norme, koje štite prava deteta, rasute po brojnim zakonima. Telesno kažnjavanje je deo tradicionalne kulture i postoji otpor u napuštanju stava da je dozvoljeno tući dete. U ovom smislu se dete ne prepoznaje kao subjekt, već kao objekt prava, i čini se da roditelj ima mogućnost neograničene slobode u vršenju prava. Tako najveći broj spornih ponašanja prema detetu ne bude obuhvaćen statistikama. Telesno kažnjavanje koje predstavlja nasilje nad detetom je zabranjeno, međutim, još uvek je dozvoljeno u porodičnom okruženju kao metod vaspitavanja. Iz toga jasno sledi potreba da se roditeljsko pravo izbora metoda vaspitavanja ograniči zakonskom normom, jer kada postojanje elemenata telesne kazne u vaspitavanju bude zabranjeno i kažnjivo, samo saznanje o normiranju ponašanja uticaće i na promenu u pristupu.

U odnosu na pojavu telesnog kažnjavanja, Republika Srbija je u 2012. godini započela proces izveštavanja Komitetu o primeni standarda Konvencije o pravima deteta. U skladu sa tadašnjim rezultatima, trećina roditelja kažnjava decu isključivo udaranjem. Trećina dece je izjavila da su ih roditelji udarali i da za takav postupak nalaze opravdanja. 6% dece je izjavilo da su ih roditelji udarali, ali da ne razumeju povod ni opravdanje.⁴⁸⁶ Pored

⁴⁸³ Videti u Nikolić Ristanović V./ Dokmanović. M., „*Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu*”, Prometej, Beograd, 2006.

⁴⁸⁴ Tako se u Konvenciji o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, pored nabiranja javnih oblika nasilja, široko postavljaju članovi porodice ili šireg domaćinstva, obuhvatajući i one članove koji ne žive u zajedničkom okruženju sa žrtvom nasilnog ponašanja. Konvencija SE doneta u Istanbulu, 11. maja 2011.

⁴⁸⁵ Schinkel, W., „*The Will to Violence*“, 2004; u Spasić, D., „*Nasilje kao predmet izučavanja kriminoloških nauka*“, strana 222.

⁴⁸⁶ Dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/>

tradicionalnih vrednosti, nedostatka kulture o ljudskim pravima i pravima deteta, i nepostojanje kazne u okviru zakonske zabrane doprinosi ohrabrivaju ponižavajućeg postupanja prema deci. Neslaganja u javnosti kada je ova tema u pitanju, dotiču se i granica između prava deteta i roditeljskih prava, odnosno pitanja da li bi celovita zaštita prava deteta onemogućila roditelje u vaspitavanju dece.

Fizičko zlostavljanje deteta

Prvi lekar koji je izučavao i opisao oblike zlostavljanja dece, kao i loše uslove u kojima su deca radila u rudnicima i fabrikama u devetnaestom veku, bio je Ogist Tardije još 1862. godine (August Tardieu).⁴⁸⁷ Tek skoro sto godina kasnije pojavila se u stručnoj literaturi definicija „sindrom pretučenog deteta“. To je doprinelo da se prvi put u jednom američkom zakonu definiše fizičko zlostavljanje, 1962. godine.⁴⁸⁸ Prva definicija sadržala je opis da je fizičko zlostavljanje „povreda koje ne nastaje slučajno“ („*Non Acidental Injury*“) i uključuje ponovno nanošenje povrede.

Nauka se sa velikim zakašnjenjem suočila sa problemom zlostavljanja deteta. Prema podacima socioloških istraživanja, u periodu 1939. – 1970. godine nije se mogao pronaći naslov koji je sadržao pojam nasilja u porodici. Neosetljivosti nauke je doprinela, između ostalog, glorifikacija porodičnih vrednosti i izbegavanje suočavanja sa problemom.⁴⁸⁹ U Americi je 1962. godine potvrđen medicinski sindrom “pretučenog deteta”, a tokom 1970. godine nastala je prvi put naučna studija koja razmatra pojavu na nivou države, kao i uzroke, obim i moguće pristupe problemu.⁴⁹⁰ Prvu definiciju zlostavljanja deteta dao je Dejvid Gil (David Gil) u skladu sa kojom je “fizičko zlostavljanje dece namerna upotreba fizičke snage“ ili „namerno propuštanje činjenja neke radnje od strane roditelja ili drugog pružaoca nege“, tokom interaktivnog odnosa sa detetom u procesu njegovog odgajanja, a cilj je povrediti, ozlediti ili ubiti dete.⁴⁹¹

Najčešće se pod zlostavljanjem široko razumeju oni načini telesnog kažnjavanja koje za posledicu imaju učestale fizičke povrede i trpljenje duševnih patnji dužeg intenziteta. Preciznu definiciju daje Svetska zdravstvena organizacija, pa je tako „fizičko zlostavljanje deteta ono zlostavljanje koje dovodi do stvarnog ili potencijalnog fizičkog povređivanja usled neke interakcije ili odsustva interakcije, koja potpada pod razuman okvir nadzora roditelja, ili osobe koja je na položaju na kome ima odgovornost, moć nad detetom ili njegovo poverenje“. Opisna definicija uključuje „udaranje, prebijanje, šutiranje, čupanje,

⁴⁸⁷ Videti „Priručnik za primenu Posebnog protokola sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja“, grupa autora, Ministarstvo zdravlja RS, Beograd, 2012., strana 32.

⁴⁸⁸ Lekar koji je prepoznao pojam zlostavljanog deteta, kao i potrebu tretmana i prevencije pojave, K.H. Kemp (C. Henry Kempe) nominovan je za Nobelovu nagradu.

⁴⁸⁹ Videti u Milić, A., “*Dete i detinjstvo*”, Sociologija porodice, Čigoja štampa Beograd, 2001., strana 166.

⁴⁹⁰ Isto.

⁴⁹¹ Videti u Gil, D., “*Violence against Children*“, Physical Child Abuse in the United States, Harvard University Press, 1970., dostupno na <http://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674187917&content=toc> pristup 19.8.2017.

griženje, gušenje, nanošenje opekotina, trovanje, davljenje, vezivanje, prisiljavanje na trpljenje položaja koji uzrokuje bol ili je ponižavajući, pretnje“ i slično. Zlostavljanje može da se ispolji izolovano ili kao aktivnost koja traje.⁴⁹²

Određenje u literaturi termina zlostavljanje koje sadrži elemente bitne kako bi se pojam mogao pravno odrediti, jeste da „zlostavljanje postoji kada roditelj, koristeći fizičku snagu i nadmoćniji položaj, zlonamerno postupa prema detetu, čime ugrožava njegov život, zdravlje, fizički ili emocionalni razvoj“.⁴⁹³ U krivičnopravnoj teoriji se ističe da je o zlostavljanju reč uvek „kada se drugome prouzrokuje znatan stepen fizičke i psihičke nelagode“, bez obzira da li se pri tome postupalo bezosećajno, bezdušno, zlurado, nečovečno ili surovo i da li se ponašanje učinioca kreće u granicama dopuštenog i uobičajenog prava kažnjavanja i da li je motivisano vaspitnom svrhom.⁴⁹⁴ Legislativna praksa u nekim zemljama određuje pravne definicije zlostavljanja, na primer, federalni propis SAD – a iz 1974. godine, *The Child Abuse Prevention and Treatment Act*, a dalje propisi pojedinih država SAD – a konkretizuju definiciju zlostavljanja, nabrajajući i opisujući pojedine oblike. U stručnoj američkoj praksi administrativnih organa i profesionalnih organizacija koje se bave zaštitom zlostavljane dece ostvaruje se veći stepen konkretizacije ovih pojmova, preciziranjem kriterijuma za prepoznavanje.⁴⁹⁵

Fizičko zlostavljanje deteta predstavljaju sve radnje kojima se detetu nanose povrede i dete se izlaže opasnosti i opasnim postupcima koji mogu rezultirati rizikom po zdravlje, dobrobit i bezbednost, uključujući surovo i nehumano kažnjavanje. Međutim, nema pouzdanih i preciznih simptoma koji mogu navesti na nedvosmislen zaključak da je dete žrtva zlostavljanja. Zato je potrebno pri pojavi sumnje na takvu mogućnost ispitati sve okolnosti, ispitati celokupno ponašanje deteta, ustanoviti porodičnu situaciju i pristupiti stručno, kako bi se preduzeli potrebni koraci i zaštitilo dete. Po pravilu, dete koje trpi fizičko zlostavljanje, iskazuje i emocionalne simptome. Takva deca su najčešće „anksiozna, depresivna, povučena ili ustrašena“, a mogu biti i – „agresivna, sebe nisko vrednuju“, a ponekad se pojavljuje i suicidnost. Teško im je da se uklope u među svoje vršnjake, dok u slučaju kada govorimo o maloj deci, neretko dolazi do kašnjenja pokazatelja „ranog psihomotornog razvoja“.⁴⁹⁶

Zlostavljanje je raširena pojava u svetu i predstavlja važan uzrok mortaliteta. U američkoj naučnoj teoriji se pod zlostavljanjem razume bilo koji čin fizičkog, emotivnog ili seksualnog karaktera, ili propust u postupanju (zanemarivanje), koji može dovesti do

⁴⁹² Išpanović Radojković, V., „Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja – Primena Opšteg protokola“, Centar za prava deteta, 2011, Beograd, strana 14.

⁴⁹³ Ljubojev, N., „Zlostavljanje deteta unutar porodice“, Psihologija i obrazovanje, Fakultet za pravne i poslovne studije, Nirma, XIII, 1 - 2, Novi Sad, 2008, strana 90.

⁴⁹⁴ Hirjan, F./Singer, M., 1978; u Ljubojev, N., „Zlostavljanje unutar porodice“, Norma, Novi Sad, 2008., strana 83.

⁴⁹⁵ Isto, strana 84.

⁴⁹⁶ Videti u Golubović, Z. G., „Klinički aspekti zlostavljane dece“, Filozofski fakultet Niš, strana 67.

neposrednog rizika od povrede. Počinci su obično roditelji, odrasli koji brinu o deci ili, povremeno, nepoznati izvršioi. Prema raspoloživim procenama u SAD jednom godišnje je zlostavljano ili zanemareno približno 700 000 ili 1, 25 miliona dece, a oko 18% slučajeva od ukupnog broja podrazumeva fizičko zlostavljanje. Procenjeno je da je 1,3 do 15% povreda kod dece koja posete hitnu pomoć, stvarno uzrokovana fizičkim zlostavljanjem. Pojava fizičkog zlostavljanja se često ne prijavljuje usled različitih razloga, uključujući pogrešnu dijagnozu. Istraživanja pokazuju da je 31% novorođenčadi i dece sa traumatskim povredama glave imalo pogrešnu dijagnozu, a u pitanju je bilo zlostavljanje. Iako stopa ranog otkrivanja zlostavljanja dece u hitnim službama varira među državama, (od 0,2% u Holandiji do 10% u SAD) važna je početna procena sumnje na postojanje pojave.⁴⁹⁷

Jedinstvene karakteristike koje ukazuju na pojavu zlostavljanja u porodičnom okruženju, identifikuju se istraživanjima i praksom. Fizičko zlostavljanje je najčešće praćeno emocionalnim zlostavljanjem. Svaku porodicu je potrebno posmatrati pojedinačno, bez obzira na to koliko se uklapa u obrazac zlostavljanja.⁴⁹⁸

Iako i u našoj sredini ne postoje ni približno ustanovljeni pokazatelji o realnoj učestalosti pojavnih oblika „zlostavljanja i zanemarivanja“ deteta, a registrovani slučajevi samo su vrh ledenog brega, dok mnogi ostaju neotkriveni, postojeći podaci su alarmantni. U periodu od 1992. do 2002. godine, u skladu sa podacima Instituta za sudsku medicinu u Beogradu, sa sigurnošću je dokazano da je „šestoro dece umrlo zbog povreda zadobijenih usled fizičkog nasilja i zlostavljanja“, a u „svim tim slučajevima postojale su tipične povrede koje su ukazivale da se radilo o ponavljanom fizičkom nasilju nad detetom, odnosno o sindromu zlostavljanog deteta“.⁴⁹⁹ Uzrast žrtava kreće se u rasponu od sedam meseci do šest godina. Kako pokazuje naša sudskomedicinska praksa, opisani slučajevi, u kojima je „nasilje nad decom rezultiralo smrtnim ishodom“, upozoravaju nas da pojava „fizičkog nasilja nad decom“ izvesno opstaje u našem okruženju i implicira kako su slučajevi sa nesmrtnim ishodom i znatno većih razmera.

Prema evidenciji sistema socijalne zaštite, broj porodica u kojima su deca bila žrtve nasilja povećava se sa godinama, a taj broj je u 2013. taj broj bio 3637, a u 2017. godini – 8292.⁵⁰⁰ Mnogo je razloga za neprepoznavanje ili prikrivanje postojanja problema, najčešći su prisutan stav strogog vaspitanja, nedovoljno razumevanje ili čak i nedovoljno svesti o tome da „dete može biti teško povređeno od strane roditelja i drugih odraslih osoba koje

⁴⁹⁷ Dostupno na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4053408/> pristupljeno 30.7.2017.

⁴⁹⁸ Falk Baily, T./Baily, W., „*Child Protective Services, Practice Manual – A Guidebook for the Delivery of Protective Services to Children and Families*“, Children's Services Division, Salem, 1998., page 49.

⁴⁹⁹ Videti u Savić, S./Alempijević, Đ., „*Zakonska regulativa u vezi sa socijalnom zaštitom dece i omladine u Švedskoj, sa posebnim osvrtom na zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja*“, Viktimološko društvo Srbije, Zaštita žrtava i svedoka, Beograd, 2003., strana 12.

⁵⁰⁰ „*Situaciona analiza dece i adolescenata u Srbiji*“, UNICEF kancelarija u Srbiji, Beograd, 2019., strana 44.

o njemu brinu“. Za rešavanje pojave „fizičkog zlostavljanja“, pa i „fizičkog kažnjavanja“ deteta, od velikog je značaja usmerenost socijalne politike u odnosu na granice roditeljske nadležnosti i uslovima radi obaveznog intervenisanja državnog aparata u porodičnoj sredini. Moderna porodična socijalna praksa je najrazvijenija u skandinavskim državama. U njima je akcenat na porodici, uz razvijene službe za pomoć. Švedsko iskustvo sa zabranjujućom normom je pokazalo da se upotreba telesne kazne smanjila u praksi, nakon uvedene zakonske zabrane.⁵⁰¹

Vršnjačko nasilje

Jedan od oblika nasilnog ponašanja koji je prepoznat i u našoj sredini jeste vršnjačko nasilje, najčešće u školskom okruženju. Termin se „operacionalizuje kao svesna, željena i namerna neprijateljska aktivnost, čija je svrha povrediti, izazvati strah, kroz pretnje, ili daljnom agresijom izazvati zastrašenost“.⁵⁰²

Prema široko prihvaćenoj definiciji, dete je zlostavljano u smislu vršnjačkog nasilja onda „kada je učestalo i trajno izloženo negativnim postupcima od strane jednog deteta ili više dece“. U obimu ove definicije istaknuta su tri važna činioca: „trajanje, negativni postupci i neravnopravan odnos snaga“. Pod negativnim postupanjem podrazumeva se delovanje pojedinca kada nekoga namerno povređuje ili nastoji povrediti ili dovesti do neke druge neugodnosti.⁵⁰³

Važan element nasilnog ponašanja među vršnjacima je namera da se nanese šteta i to je kriterijum koji razlikuje nasilno ponašanje od dečjih nestašluka, nadmetanja, povremenih „odmeravanja snaga“ i slučajnih povređivanja.⁵⁰⁴ Međutim, problem nasilja među vršnjacima je veoma složen, upravo u odnosu na ugao posmatranja. Ukoliko uzmemo u obzir kulturne obrasce u kojima odrastaju današnja deca i mladi ljudi, možemo primetiti da je tolerancija na nasilna ponašanja veoma visoka u našem društvu. To nas dalje vodi ka zaključku da, ukoliko se nasilno ponašanje široko toleriše, tada deca mogu smatrati takvo ponašanje i prihvatljivom komunikacijom. Ipak kulturna neosetljivost je samo jedan od činilaca koji doprinose opstanku vršnjačkog nasilja.

Prva istraživačka iskustva „vršnjačkog nasilja“ u školama započeli su naučnici u državama Skandinavije u devedesetim godinama 20. veka, a prvi termin koji je u tom kontekstu upotrebljavan bio je termin *mobbing*. Kasnije je termin zamenjen preporučenim terminom: *bullying*, koji se odomaćio, a na srpski jezik se prevodi kao siledžijstvo,

⁵⁰¹ Pečnik, N., „Fizičko kažnjavanje na razmeđu zlostavljanja djece i društvenog prihvaćenog roditeljskog ponašanja“, Teorija i metodologija socijalnog rada, Zagreb, 1996., strana 49.

⁵⁰² Coloroso, B., „*The Bully, the Bullied, and the Bystander*“: From Preschool to High School – how Parents and Teachers Can Help Break the Cycle of Violence; Harper Resource, New York, 2004.

⁵⁰³ Olweus, 1998., u Sesar, K., „Obilježja vršnjačkog nasilja“, Ljetopis socijalnog rada, 18 (3) 2011., strana 498.

⁵⁰⁴ Popadić, D., „Nasilje u školama“, Institut za psihologiju Beograd i UNICEF Srbija, 2009., strana 20.

zlostavljanje, maltetiranje ili nasilje. Međutim ni u stručnoj literaturi termin nema uvek isto značenje. Različitost značenja je posledica nastojanja autora da pronađu termin koji bolje ili preciznije određuje opis nasilnog ponašanja.⁵⁰⁵ Ipak, svaki oblik nasilja, bez obzira na terminološko određenje, povređuje pravo deteta na bezbedno odrastanje. Normativni okvir u našoj zemlji definiše ostvarivanje prava deteta i učenika na bezbednost u ustanovama.⁵⁰⁶ Nasiljem je u okviru vršnjačkih odnosa, definisan „svaki oblik jednom učinjenog ili ponovljenog verbalnog ili neverbalnog ponašanja koje ima za posledicu stvarno ili potencionalno ugrožavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva dece/učenika“.⁵⁰⁷

Istraživanja koja su sprovedena u skandinavskim zemljama bila su isprovocirana iskustvima tragičnih samoubistava učenika. U okviru rada norveškog ministarstva sprovedeno je istraživanje u značajnom obimu, čiji je cilj bio između ostalog implementacija programa intervenisanja, predvodio ih je Dan Olweus (Olweus).⁵⁰⁸ Istraživanja su obuhvatila stotinutrideset hiljada učenika uzrasnog doba od osam do šesnaest godina starosti, samo u Norveškoj. U Australiji, SAD, Evropi i Japanu, gde su vršena istraživanja i utvrđena izloženost vršnjačkom nasilju, usled raznovrsnosti i teorijskih određenja, poređenja rezultata su bila teška. Rezultat Olweusove studije pokazao je da je oko 15% učenika u skandinavskim školama uključeno u interakciju nasilnik – žrtva. Istraživanje u našoj sredini koje je obuhvatilo 600 učenika uzrasta 11 do 18 godina, pokazalo je izloženost od 36% učenika vređanju i ismevanju, kao najčešćem obliku nasilja, pretnji batinama, 21,3% učenika, i otimanju i uništavanju stvari, 9,5% učenika.⁵⁰⁹

Nakon što su u Norveškoj 1983. godine, tri učenika počinila samoubistvo, kao rezultat prethodno doživljenoog nasilja od strane svojih vršnjaka, Ministarstvo obrazovanja je pokrenulo nacionalnu kampanju borbe protiv nasilja, a vođenje projekta povereno je Olweusu, istaknutom profesoru univeziteta u Bergenu. Program je obuhvatao sve osnovne i srednje škole, sakupljanje informacija o raširenosti pojave nasilja i mišljenjima i ponašanjima učesnika, kao i pokretanje interventnih programa. Kroz studiju je procenjeno da je svaki sedmi učenik (oko 15% ukupnog broja) skandinavskih škola uključen u odnos nasilnik – žrtva. Ponovljeno istraživanje, tokom 1997. godine, pokazalo je istu uključenost u nasilje, s tim što je ovoga puta bilo nešto više onih koji su samo nasilnici. Program je

⁵⁰⁵ Isto, strana 27. Termin je prihvaćen u Velikoj Britaniji, u Australiji se koristi i *harassment*, kao u SAD.

⁵⁰⁶ Član 95. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik RS, brojevi 62/2003, 64/2003, 58/2004, 62/2004, 79/2005, i 101/2005. Zakonske odredbe usklađene su sa međunarodnim standardima.

⁵⁰⁷ Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno – vaspitnim ustanovama. Ovaj Protokol je obavezujući za stručnjake koji rade sa decom u različitim ustanovama.

⁵⁰⁸ Norveški profesor Dr. Dan Olweus smatra se začetnikom istraživanja vršnjačkog nasilja. Najveći doprinos problemu predstavlja njegov program prevencije protiv vršnjačkog nasilja, široko primenjen u svetu. Njegova inicijativa je sredinom devedesetih dovela do normativnih izmena u odnosu na zaštitu od vršnjačkog nasilja u švedskom i norveškom pravu.

⁵⁰⁹ Popadić, D./Plut, D., „Nasilje u osnovnim školama u Srbiji – pojavni oblici i učestalost“, Psihologija, 2007., Vol. 40 (2), strana 313 (309 – 328).

imao dobre kratkoročne i manje dobre dugoročne efekte.⁵¹⁰ Na osnovu rezultata istraživanja, sačinjen je model primenjivog programa, sa osnovnom porukom o neprihvatljivosti nasilja. Konkretizovan je niz pravila, uz poruke o posledicama pridržavanja/kršenja. Konkretno je program prvi put primenjen u periodu 1983. – 1985. godine, uz pomoć ekspertske grupe norveškog ministarstva i obuhvatao rad kroz tri grupe mera: na nivou odeljenja, škole i na individualnom nivou. Takođe su uključena deca koja su neutralna u odnosu na učesnike konflikta, kao i grupa trenera sa zadatkom obuke školskih timova. Jedna od najvažnijih prednosti programa je činjenica da su treneri koji su obučavali školske timove, kasnije pratili i vršili superviziju rada, uz pružanje dodatne pomoći.⁵¹¹

Zanimljivost predstavlja i pokušaj primene Olveusovog programa, sa reputacijom dokazano uspešnog projekta, u školama SAD. Kažemo pokušaj, jer program nije uspeo da ponovi prethodne superiorne rezultate. Adaptiran je materijal i način rada, sprovedeni intenzivni treninzi sa nastavnim osobljem, ohrabrivani su članovi zajednice da se kao partneri aktivnije uključe u bavljenje problemom nasilja. Međutim, škole koje su praćene, nakon dve godine dana nisu pokazale nikakvo poboljšanje. Prve godine su se pojavile neke pozitivne promene, međutim vremenom su nestale, a pojavili su se drugi alarmantni pokazatelji. Samoprocena viktimizacije je ostala nepromenjena, samoprocena izolovanosti u grupi dečaka se smanjila, nasilje se manje prijavljivalo i nastavnicima i roditeljima, manji je bio i broj intervencija od strane učenika u situacijama kada su bili svedoci nasilja. Mišljenja dečaka u odnosu na nasilništvo nisu se promenjena, ali su devojčice pokazale izrazito veću toleranciju u odnosu na nasilje.⁵¹² Ovakvi rezultati pokušaja borbe protiv vršnjačkog nasilja mogu nam ukazati na odnos prema nasilju uopšte u SAD. Da li je manja motivisanost nastavnika i roditelja za rad sa decom, i nedovoljna usmerenost pažnje stručnih službi u pitanju? Ili je tolerancija prema nasilju u SAD na visokom nivou, o čemu govori i činjenica nedoslednosti zakonske zabrane jednog drugog oblika nasilnog ponašanja – telesnog kažnjavanja dece, na državnom nivou.

Složenost pojma nasilja i mnoštvo vidova ispoljavanja nasilnih ponašanja može imati za posledicu teškoću postavljanja jasnih granica. Brojni uzročnici koji doprinose vršnjačkom nasilju mogu se podeliti na one koji se tiču porodice, i one koji se tiču pojedinca.⁵¹³ Jedna od karakteristika je i međusobna uslovljenost nasilnih ponašanja. Tako se može postaviti i pitanje povezanosti pojave telesnog kažnjavanja dece u kontekstu vaspitavanja, sa stavom dece da je nasilje način rešavanja konflikta među vršnjacima. Vršnjačko nasilje

⁵¹⁰ Popadić, Dragan, „*Nasilje u školama*“, UNICEF/Institut za psihologiju, Beograd, 2009., strana 87.

⁵¹¹ Isto, strana 254.

⁵¹² Isto, strana 266.

⁵¹³ U porodične uzroke spadaju oni koji se odnose na vaspitanje i mogu biti okidači za ispoljavanje agresije u odraslom dobu, a to su: nedostatak pažnje, model agresivnog ponašanja kod kuće i nedovoljan nadzor. Uzročnici koji se tiču pojedinca jesu karakter i fizička snaga kao moguća karakteristika; više o uzročnicima u Miljković Nikčević, A., „*Nasilje među djecom u školi*“, Visoka učiteljska škola Gospić, 2006.

koje karakteriše ponovljeno maltretiranje može za jedan od uzroka imati model u porodičnom okruženju, koji se ogleda u primeni elemenata telesne kazne, radi disciplinovanja. Pojedini autori⁵¹⁴ smatraju i da različite porodične strukture u kojima nema protektivne snage, mogu uticati na ispoljavanje agresije kod dece. Još jedan od uticajnih činilaca koji se dovodi u vezu sa fizičkim povređivanjem, prinudom i ismevanjem kao oblicima nasilja, jeste i nivo obrazovanja roditelja.⁵¹⁵

Uzročnu vezu između vršnjačkog nasilja i porodičnog okruženja uočili su i italijanski istraživači, prilikom ispitivanja povezanosti modela vaspitavanja deteta i odnosa deteta sa drugom decom u školskoj sredini.⁵¹⁶ Utvrđeno je da dete nasilnik raste u porodičnom okruženju u kome su roditelji autritarni, ne pružaju podršku i skloni su kažnjavanju deteta. Radi boljeg razumevanja složene prirode nasilnog ponašanja deteta, neki autori grupišu faktore uticaja u odnosu na različite sredine u kojima dete boravi. Tako se u odnosu na porodično okruženje prepoznaju četiri činioca rizika: istorija bihejvioralnih problema u porodičnom okruženju, problem organizacije u porodičnom životu („odsustvo jasnih očekivanja u odnosu na ponašanje deteta, prekomerno teško i grubo disciplinovanje“), porodični konflikti i stavovi roditelja koji pogoduju bihejvioralnim problemima.⁵¹⁷

U radu na jednom hrvatskom istraživanju, nastavnici su percipirali probleme u ponašanju dece kao velike, jer osim što ometaju nastavni rad, predstavljaju rizik fizičkog i psihičkog povređivanja učenika. Rezultati su pokazali da najveći izazov u istraživanju jesu agresivni i antisocijalni oblici ponašanja, a da se „fizička agresivnost, neprijateljsko raspoloženje prema drugima i ispadi ljutnje i besa“ povezuju sa potrebom za pružanjem dodatne pomoći. Potreba nastavnika za stručnom pomoći za specifične probleme u ponašanju je značajan prediktor iskazanih teškoća u radu sa decom.⁵¹⁸ Zaključci istraživanja vode ka daljem razmatranju drugih pitanja, čije izučavanje može značajno pomoći unapređenju preventivnih mera. Ta pitanja se odnose na kompetencije i edukativne veštine nastavnog osoblja, jer se pokazalo da je stručna pomoć neophodna u prevazilaženju izazova sa decom koja su sklona nasilju.

Svedočimo istim problemima u našoj sredini, u kojoj je nasilje među decom jedan od najvećih problema školske sredine. Ispitivanje u našoj sredini, koje je jednim delom istraživalo osobine i karakteristike dece učesnika konfliktnih situacija, rezultiralo je

⁵¹⁴ Đurišić, M., u „*Vršnjačko nasilje u Srbiji iz ugla istraživača*“ pojašnjava da oblici psihopatologije roditelja koji su u vezi sa povećanim rizikom nastajanja nasilnog ponašanja kod dece jesu: bolesti zavisnosti roditelja, depresija majke i antisocijalni poremećaji ličnosti roditelja.

⁵¹⁵ Polovina, N./Đerić, I., „*Povezanost obrazovanja roditelja i izloženosti učenika vršnjačkom nasilju u školskoj sredini*“, Temida, broj 12, Beograd, 2009., strane 59 – 76.

⁵¹⁶ Baldri i Farringtona, 1998. u Sesar, K., 2011., strana 505.

⁵¹⁷ Više u Žunić Pavlović, V./Popović Ćitić, B., *Spremnost zajednice kao faktor preventivnog delovanja*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Br. 1 – 2, Beograd, 2006.

⁵¹⁸ Vlah/Papak, Pejić, strana 127.

konkretnim pokazateljima u poimanju nasilja.⁵¹⁹ Ispitanicima je ponuđena lista od dvanaest ličnih osobina i sedam osobina koje se odnose na porodičnu sredinu. Postavljeno ima je pitanje šta oni misle, koje su od navedenih osobina uobičajene za nasilnu decu, a koje za žrtve. Kao uobičajene osobine nasilnika izdvojene su: nedostatak socijalnih veština, naprasita narav, fizička snaga, kao i nizak stepen samopoštovanja. Istraživanje je potvrdilo da su nasilnici, obično, nezadovoljni školom i iskazuju negativne stavove prema školi i učenju, često su loši učenici i u konfliktima reaguju impulsivno. U pogledu porodičnih karakteristika, ispitanici su smatrali da je najizrazitija nedosledna disciplina, a zatim fizičko i psihičko zlostavljanje, kao i telesno kažnjavanje.

Dete može usvajati modele ponašanja između ostalog, i identifikacijom. Tako roditelji koji koriste telesne kazne kao način disciplinovanja predstavljaju rizik da postanu model za ponašanje detetu („učenje po modelu“) kao i model za identifikovanje, a zatim ih dete može primeniti u skladu sa prilikom, na druge članove porodice ili vršnjake.⁵²⁰ U našem društvu u kome je tolerancija na nasilje visoka, porodični obrasci ponašanja se preslikavaju iz porodičnog u školsko okruženje.

Preventivne aktivnosti koje mogu biti preduzete sa ciljem uticanja na pojavu vršnjačkog nasilja:

- Upoznavanje dece i odraslih sa pravnim normama i usklađivanje školskih pravilnika;
- Podizanje svesti o važnosti nenasilne komunikacije;
- Organizovanje treninga u okviru školske sredine, koji bi vodili sticanju većeg stepena poverenja dece u nastavnike i školske psihologe;
- Razvijanje veština dece u svakodnevnoj komunikaciji sa vršnjacima, u saradnji sa roditeljima i drugim odraslima koji brinu o deci;

Škola može imati preventivnu ulogu, koja se iskazuje kroz konkretne aktivnosti u vaspitanju. One mogu biti usmerene ka otklanjanju i sprečavanju negativne pojave modela vršnjačkog nasilja u školskoj sredini. Kako bi se sa uspehom ostvarila preventivna aktivnost u školskoj sredini, potrebno je sveobuhvatno ostvariti i i obrazovnu i vaspitnu funkciju. Neophodno je posvećivanje više pažnje u odnosu na praćenje i posmatranje aktivnosti i ukupnog ponašanja učenika, kao i usvajanje nedvosmislenih propisa i pravila ponašanja. Pažnja treba da je usmerena i na njihovu primenu, aktivnosti u odnosu na

⁵¹⁹ Gašić Pavišić, S., „Znanja i uverenja budućih učitelja o vršnjačkom nasilju među učenicima“, Inovacije u nastavi, XXII, 2009./4, Institut za pedagoška istraživanja Beograd, strana 79; Ispitanici su bili studenti učiteljskih fakulteta, a projekat je imao za cilj dobijanje podataka o njihovim znanjima i uverenjima o vršnjačkom nasilju. Metodologija prikupljanja i obrade podataka oslanjala se na ispitivanje sprovedeno među engleskim studentima.

⁵²⁰ Grijak, Đ. et al., „Prepoznavanje nasilnog ponašanja kao osnova primarne prevencije nasilja u predškolskom uzrastu“, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Kikinda, 2018., strana 116.

savetodavni rad sa decom, bolje organizovanje slobodnog vremena, i bližu saradnju škole i članova porodice.⁵²¹

Preventivne i interventne aktivnosti škole su od izuzetne važnosti, radi uspostavljanja bliske saradnje sa članovima porodice, ali i saradnja sa zaposlenima u institucijama uže i šire zajednice. Takođe je važno uspostavljanje doslednog i usklađenog vaspitnog delovanja u odnosu na decu. To je jedan od načina koji može voditi dugotrajnim i pozitivnim rezultatima zajednički postavljenih aktivnosti.⁵²²

Proučavajući razvoj emocionalne inteligencije deteta, Goleman je primetio da, ukoliko se tokom detinjstva slični primeri ponavljaju bezbroj puta, oni prenose i učvršćuju neke od osnovnih životnih i emocionalnih poruka. Takve poruke mogu biti lekcije koje određuju naš životni put, jer je porodica naša prva škola u kojoj se emocionalno obrazujemo. Emocionalno obrazovanje podrazumeva reči i postupke prema detetu, ali i načine koji detetu pomažu da savladaju sopstvena osećanja. Neki roditelji su daroviti učitelji, dok drugi pogubno pomažu.⁵²³

Deca koja izgrade samopouzdanje u porodičnoj sredini retko učestvuju u konfliktima u okruženju vršnjaka, a nemaju ni sklonosti ka nasilnoj komunikaciji. Samopouzdanje je povezano sa razvijanjem veština komunikacije u sigurnoj sredini, sa članovima porodice, kao i sa razvojem u odnosima poštovanja i ljubavi. Vaspitavanje koje uključuje nasilne metode može rezultirati neretko razvijanjem agresije, zbunjenosti i nesigurnosti deteta. Takvo dete će biti samopouzdanije u sopstvene kapacitete i na lakši način će rešavati konflikte u vršnjačkom okruženju. Razvijanje veština komunikacije počinje u porodici, prvoj sredini u kojoj dete uči nova iskustva. Najčešće prepreke uspešne komunikacije dece i odraslih mogu biti:

- Serviranje rešenja i navođenje deteta, praćeno insistiranjem, da prihvati rešenje nametnuto od strane odrasle osobe kao jedino ispravno
- Zahtevanje odgovora ili izvinjenja onda kada odrasla osoba to očekuje ili proceni
- Insistiranje na činjenici da odrasla osoba (nastavnik, roditelj) zna više i najbolje šta je dobro za dete
- Vređanje, vikanje na dete, pretnje, upoređivanje sa drugom decom i ponižavanje
- Neprimereni komentari na račun karakternih osobina deteta, izgleda ili veština

⁵²¹ Đurišić, M., „Vršnjačko nasilje u Srbiji iz ugla istraživača: implikacije za buduća istraživanja“, dostupno na <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2217-7337/2015/2217-73371502084D.pdf>, pristup 21.2.2019.

⁵²² Marković M., „Uloge u vršnjačkom nasilju i školski uspeh učenika“, Filozofski fakultet Beograd, 2015., strana 333.

⁵²³ Goleman, D., „Emocionalna inteligencija“, Geopoetika, Beograd, 2001., strana 180.

- Kritikovanje, sramoćenje, ignorisanje, generalizacija trenutne situacije na sve ranije događaje i sl.⁵²⁴

Vršnjačko nasilje je u našoj stručnoj javnosti definisano kao „perzistentno, ponavljano nepoželjno ponašanje koje podrazumeva upotrebu negativnih akcija“. Predstavlja „svako psihičko ili fizičko nasilno ponašanje koje je usmereno na decu od strane vršnjaka i koje je učinjeno sa ciljem povređivanja“.⁵²⁵ Školska deca sklona agresivnom ponašanju mogu se prepoznati po ponašanju koje uključuje podrugivanje, zastrašivanje, pretnje, vređanje, ismevanje, zapovedanje, oštećivanje svoje i tuđe imovine. Takva deca ispoljavaju naglost u katakteru, impulsivna su, teško podnose neuspeh, teško se prilagođavaju pravilima i drska su prema odraslima. Mogu se razlikovati tri pojavne vrste agresije: fizička, psihološka i socijalna.⁵²⁶ Iako se čini da se pojavi ovog oblika nasilja ne pridaje još uvek dovoljno pažnje, u domaćoj stručnoj javnosti brojni autori prepoznaju potrebu pristupa problemu sa više različitih aspekata,⁵²⁷ pa tako iz ugla kriminološke nauke kao oblik maloletničke delinkvencije, u psihološkom smislu kao poremećaj ponašanja, ili u okviru socijalnog konteksta, kao oblik agresivnosti sa ciljem nanošenja povrede, psihičke patnje i ostvarivanja kontrole nad vršnjacima.

Iako se za nasilje među vršnjacima kao jak argument navode nasilni medijski sadržaji kao i jednostavan pristup i izloženost internetu današnje dece, zanimljivo je kako su faktori koji doprinose nasilju viđeni iz ugla dece u jednom hrvatskom istraživanju. U skladu sa pribavljenim mišljenjima učenika, pojavi nasilja u školi u najvećoj meri doprinosi „neslaganje u razredu“ (29,34%), „neprihvatanje različitosti“ (20,65%), i „nasilje u porodici“ (19,24%); u manjem obimu „nepoštovanje školskih pravila“ (12,67%), a „nasilni filmovi“ i „nasilne kompjuterske igre“ su zastupljene u najmanjem procentu (7,27% i 6,57%).⁵²⁸

Razlozi koji se navode kao uzroci nasilničkog ponašanja u našoj sredini su većinom socijalno – psihološke prirode. U najvećem broju slučajeva pominju se godine rata i nakon završetka rata u našem okruženju, a takođe neizvesna „ekonomska situacija“, „raspad vrednosno – moralnih sistema“, kao i posledice svih pomenutih događaja. Uticaj disfunkcionalnih porodičnih odnosa je takođe naglašen, zatim moralna distorzija, i

⁵²⁴ Džaferović, M. „Uloga nastavnika u prevenciji konflikata i nasilnog ponašanja učenika mlađeg školskog uzrasta“, Filozofski fakultet Novi Sad, 2013., strana 65.

⁵²⁵ Glumbić, N./Žunić Pavlović, V., „Vršnjačko nasilje u predškolskim ustavovima“, Pedagogija, 63 (2) Beograd, strane 205 – 212.

⁵²⁶ Vlah, N./Papak Pejić, P., „Poteškoće učitelja u radu sa učenicima sa problemima u ponašanju: učestalost i povezanost potrebe za stručnom pomoći“, Zbornik radova Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje: teorije, politike i prakse, Zagreb, 2017, strana 120.

⁵²⁷ Davidović, V., „Zajedno protiv nasilja“, Učitelj, 2012, 79 (1), strane 18 – 21; Popović Ćitić, B., „Stabilnost nasilnog ponašanja“, Beogradska defektološka škola, 2006, 12 (3), strane 153 – 166; Savić, M./Knežić, B., „Nasilje među vršnjacima u školi“, Nauka, bezbednost, policija, 2007, 12 (3) strane 33 – 46.

⁵²⁸ Velki, T., „Pojava nasilja među srednjoškolicima“, Zbornik radova Nasilje nad djecom i među djecom, Osijek, 2008., strana 277.

istovremenost delovanja svih faktora. Takođe se primećuje ustupanje mesta kulturi posedovanja, umesto bazičnog osećanja pripadnosti i smatranje narcizma „poželjnim oblikom ponašanja“.⁵²⁹ Uz sociokulturne etiološke činioce, agresivno ponašanje mladih u korelaciji je i sa „traumatizacijom u okviru primarne porodice“, posebno ukoliko se posmatra iz ugla psihopatologije. Akcenat je u najvećem broju slučajevana na zlostavljanju i zanemarivanju koje su počinili roditelji. U skladu sa rezultatima, uobičajen broj nepovoljnih iskustava u periodu detinjstva, značajno je statistički veći ukoliko posmatramo grupu bolesnika obolelih od psihijatrijskih bolesti, u celini. Skokovi na lestvici ponašanja fizičke agresije su u pozitivnoj korelaciji u odnosu na broj „nepovoljnih iskustava“ u periodu detinjstva.⁵³⁰ Takođe je dokazano i da će dete koje roditelj često i strogo telesno kažnjava biti agresivnije prema vršnjacima, a što dalje rezultira velikim brojem prestupničkih ponašanja u odraslom dobu.⁵³¹ Jedan od uzoka može predstavljati i želja osobe da skrene pažnju na sebe, da bude zapažena, pa i na ružan način, da bude prihvaćena.⁵³²

Jedan od faktora prevencije problema u ponašanju predstavlja privrženost školi. Rezultat jednog istraživanja pokazuje „da se učenici koji su u nekim segmentima privrženiji školi“, u manjem obimu pridružuju aktivnostima rizičnog ponašanja a pokazuju i veći uspeh u školi. Kako bi opstala privrženost kod učenika i ostala na značajnom nivou, potrebno je da se konstantno podstiče i održava struktuiranim i ciljanim aktivnostima škole. One treba da su usmerene i na roditelje, a ne samo na učenike, ali i na članove školskog osoblja. Takođe je poželjno uključiti političku strukturu koja je odgovorna za stvaranje školskih politika.⁵³³

Pokazalo se da je uspešan model koji utiče na prevenciju pojave vršnjačkog nasilja program medijacije u kontekstu osnovnih škola. Rezultati jednog takvog programa⁵³⁴ u hrvatskim osnovnim školama u 2014. godini, pokazali su da veštine razvijene nakon edukacije iz oblasti medijacije, vode ka većoj spremnosti traženja podrške, razumevanju tuđih emocija i potreba, i boljoj saradnji među decom u sukobu. Pokazalo se i da program može značajno doprineti boljoj atmosferi u školskoj sredini.⁵³⁵

⁵²⁹ Gojković, V./Vukićević, L., „*Vršnjačko nasilje – Bullying kod učenika srednjih škola*“, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Vol. XXX/1-2/2011, Novi Sad, strana 202.

⁵³⁰ Isto, strana 203.

⁵³¹ Radulović, Lj., „*Politika suzbijanja maloletničkog kriminaliteta sa elementima nasilja*“, Nasilnički kriminal, etiologija, fenomenologija, prevencija, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Beograd, 2010., strane 111. – 123.

⁵³² Videti u Obradović, R./Lukić, I., „*Odeljenski starešina*“, Kreativni centar, Beograd, 2005.

⁵³³ Vrbec, A./Kranželić, V., „*Odnos između privrženosti školi, školskog (ne)uspeha i rizičnog ponašanja učenika*“, Zbornik radova Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje: teorije, politike i prakse, Zagreb, 2017, strana 108.

⁵³⁴ Munivrana, A./Plavšić Pjaca, E./Gospodnetić, F., „*Prediktori provedbe programa medijacije u osnovnim školama Republike Hrvatske*“, Filozofski fakultet Sveučilišta Zagreb, 2017.

⁵³⁵ Nastavnici koji su učestvovali u programu, u većini su samostalno došli na edukaciju iz medijacije (60,6%) u poređenju sa onima koji su se prijavili na podsticaj ustanove u kojoj su zaposleni (39,4%). Deo

Deca imaju pravo da se osećaju bezbedno u ustanovama u kojima borave. Tako je na školama, obdaništima i domovima odgovornost za bezbednost dece, dok boravi u ustanovi. Jedan od osnovnih zahteva jeste da se situacije nasilja prepoznaju i da se na njih adekvatno reaguje. U našoj zemlji su obrazovno – vaspitne ustanove su u skladu sa zakonom, obavezne na formiranje timova za zaštitu od nasilja i sprovođenje programa zaštite. Za definisanje uloga i pojašnjenje procedura koje se su opisane, Ministarstvo prosvete sačinilo je različita dokumenta: „Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno – vaspitnim ustanovama“, „Priručnik za primenu Posebnog protokola“, „Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje“, kao i „Okvirni akcioni plan za prevenciju nasilja“.⁵³⁶

Uzročno posledična veza između telesnog kažnjavanja i vršnjačkog nasilja može se opisati na sledeći način: tolerancija zastupljenosti elemenata telesne kazne u porodičnom okruženju vodi prenošenju modela ponašanja sa odraslih na dete. Porodica je prva grupa u kojoj se dete uči identifikaciji i formiranju modela ponašanja. U tom slislu dete može biti u situaciji da raste uz nasilno ponašanje i nepoštovanje dostojanstva osoba iz bliskog okruženja. Vršnjacima su školski drugovi, sa kojima provode veći deo dana, jedna od najbližih grupa sa kojom se identifikuju. Tako deca i odrasli zajednički stvaraju društvenu klimu u kojoj se telesni napad smatra opravdanim, ukoliko među članovima grupe dođe do konfliktna situacije, i svi postaju akteri kruga nasilnog ponašanja.

Telesne kazne i nasilje nad decom u sportskim aktivnostima

Za većinu dece i mladih ljudi sportske aktivnosti predstavljaju zdrav način odrastanja i druženja, a za neke jednostavno – način života. Dete se kroz bavljenje sportskim aktivnostima razvija i formira, uči odgovornosti i motivaciji, ali istovremeno može biti izloženo i rizicima. Jedan od rizika predstavlja odgovornost koja se od deteta može očekivati, određeno ponašanje iznad životne dobi, zbog čega može izostati zaštita odraslih, a dete biti izloženo nasilju ili se nasilje nad detetom ne prepoznati, čak i smatrati za opravdano.⁵³⁷ Kako bi svet sporta predstavljao bezbedno okruženje, neophodno je pružiti detetu i sigurnost i zaštitu. Sigurnost kao preventivnu komponentu, a zaštitu kao poslednju meru u obezbeđenju sigurnosti.⁵³⁸

programa je bila i samoprocena, koja se odnosila na sopstveni stepen razvijenosti niza veština, slušanja, parafraziranja, refleksije osećaja, boljeg opažanja emocionalnih stanja, upravljanje konfliktima. Nastavnici su opazili razvoj ličnih veština iz medijacije, nakon završenog programa. Krajnji rezultat je spremnost dece na saradnju u toku i nakon sukoba, što direktno smanjuje stepen nasilja među vršnjacima.

⁵³⁶ Dokumenta dostupna na www.mp.gov.rs

⁵³⁷ UNICEF Innocenti Research Centre, *Protecting children from violence in sport – a review with a focus on industrialized countries*, Florence, 2010., strana 4.

⁵³⁸ Đurđević, N., „Zaštita dece u sportu“, Zbornik radova Pravnog fakulteta Split, god. 56, 2/2019., strana 307.

Iako bi sportsko okruženje trebalo da predstavlja podsticajnu i bezbednu sredinu za boravak deteta, u skladu sa izveštajima UNICEF-a⁵³⁹ različiti oblici nasilnih ponašanja i zloupotreba prisutni su i u ovoj sferi. Oni uključuju fizičko zlostavljanje, prisutnost droga i alkohola, emocionalno i psihološko zlostavljanje, diskriminaciju, nasilje nad decom sa invaliditetom, dečji rad i trgovinu; zapošljavanje dece u izradi sportske opreme se takođe uključuje u definiciju nasilja, a za većinu nasilnih ponašanja smatra se da je odgovornost na trenerima. Međutim, pojedina istraživanja su pokazala da svako može biti počinilac nasilja u sportu, uključujući trenere, roditelje i vršnjake. Iako se tradicionalno istraživanja fokusiraju na trenere kao izvršioca, a sportistu kao žrtvu, nedavna istraživanja otkrivaju značajan broj počinilaca vršnjaka sportista.⁵⁴⁰

Vidljivost nasilja u sportu u našoj sredini izraženija je od devedesetih godina prošlog veka, kada se sve više ukazuje na takozvanu „tamnu stranu“ sporta, i činjenice da se ona ne odnosi samo na huliganizam sportskih navijača.⁵⁴¹ Iako postoji određena nedoslednost u upotrebljavanju termina nasilja u sportu, možemo prihvatiti definiciju da nasilje u okviru sporta podrazumeva „svaku reč ili postupak sportiste, trenera, sudije, roditelja, gledaoca ili drugog učesnika u sportu, koji nanosi povredu onima koji su uključeni u sportsku aktivnost“.⁵⁴²

Verovatno zbog uverenja da je sport zabavan, zdrav i dobar“ u svetu sporta se sporo otkrivala njegova tamna strana. Do promene svesti se došlo u protekle dve decenije, nakon što se slučajevi nasilja nad decom u elitnom sportu više nisu mogli prikrivati.⁵⁴³ U američkim školama je prijavljivanje incidenata telesnog kažnjavanja dece od strane trenera dovelo do otkrića statistike u skladu sa kojom je skoro 50 000 mladih bilo žrtva kažnjavanja tokom 2006 – 2007. godine.⁵⁴⁴ Prijavljeni incidenti od strane roditelja bili su povod da se osamdeset nastavnika i advokata za prava deteta udruži u inicijativi predloga zakona za zabranu telesne kazne u državnim i privatnim ustanovama u kojima deca borave.

⁵³⁹ Williams, Y., et al., „*Protecting children from violence in sport: a UNICEF Report*“, 2012., page 4.

⁵⁴⁰ Mountjoy, M., et al., „*Safeguarding the child athlete in sport: a review, a framework and recommendations for the IOC youth athlete development model*“, British Journal of Sports Medicine, 2015., No 49 (13), dostupno na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4484277/>

⁵⁴¹ Bačanac, Lj./Petrović, N./Manojlović, N., „*Stepen i oblica nasilja u sportu Srbije*“, Publikacija Ministarstva omladine i sporta, Beograd, 2009., strana 1.

⁵⁴² Isto.

⁵⁴³ Vertommen, T., „*Interpersonal violence against children in sport*“, Universitz Antwerpen, 2017., page 21.

⁵⁴⁴ „*Bill would end corporal punishment in school sports*“, dostupno na https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjnieXT6JvwAhVM_7siHUCd_Q4FBAWMAV6BAGNEAM&url=https%3A%2F%2Fwww.momstea.com%2Fbill-would-end-corporal-punishment-in-school-sports&usg=AOvVaw3BBxDRKjrZ9725PDmmkdLT

Pod nasiljem u okviru sporta možemo razumeti i sva ponašanja izvan pravila sporta, koja dovode do namernog psihičkog i fizičkog povređivanja druge osobe. Jedno istraživanje⁵⁴⁵ je došlo do rezultata koji ukazuju na povezanost vršnjačkog nasilja i nasilja doživljenog od strane trenera. Veća je verovatnoća da će oni sportisti koji su žrtve nasilnog ponašanja svojih trenera, biti žrtve i nasilnih ponašanja saigrača. Ovde se može potvrditi pravilo da se nasilni modeli ponašanja uče u ranijem uzrastnom dobu i zatim prenose kao usvojeni obrasci na ponašanje u okruženju.

Može se smatrati da je dete u svetu sporta, naročito ukoliko postiže ozbiljnije rezultate, zrelije u odnosu na drugu decu istog kalendarskog uzrasta. U tom smislu su očekivanja koja se pred dete postavljaju ravna očekivanjima od odrasle osobe. Međutim, da bi se postigla zaštita prava deteta, neophodno je imati na umu da je i takvom detetu i dalje potrebna zaštita.

Jedno istraživanje sprovedeno među studentima treće i četvrte godine Nacionalnog instituta za fitnes i sport u Japanu, uključivalo je upitnik o iskustvu telesnog kažnjavanja ili drugih oblika zlostavljanja tokom aktivnosti u sportskim klubovima ili na nastavi fizičkog vaspitanja. Rezultati su pokazali da je svaki peti ispitanik doživeo telesnu kaznu, da se telesno kažnjavanje praktikuje i u individualnim i u grupnim sportovima, da su sportisti koji su imali takvo iskustvo postizali nešto slabije rezultate i najzad, 62% ispitanika koji su iskusili telesnu kaznu tokom bavljenja sportom je verovalo da je takvo postupanje bila opravdano radi određenog napretka.⁵⁴⁶ Ovakav stav mladih ispitanika jasno ukazuje na široku zastupljenost elemenata telesne kazne u sportskom okruženju, ali i na potrebu edukacije o pravu na zaštitu od nasilnih ponašanja prema deci u ovoj sferi.

Činjenica je da se ponekad komercijalizacijom sporta teži ostvarivanju uspeha „po svaku cenu“, na koji način se može odstupiti od postavljenih etičkih i moralnih principa, a takođe stvoriti mesto za negativna ponašanja. Uprkos tome što je uloga stručnjaka u sportu i razvijanje najviših društveno prihvatljivih vrednosti kod sportista, često upravo oni mogu posmatrati sportiste kao instrumente samopromocije, postizanja ciljeva i profita, po svaku cenu.⁵⁴⁷ Jedno istraživanje se bavilo ispitivanjem sportista o uslovima treniranja i načinima ophođenja trenera, a uzimajući u obzir savremene rezultate analiza sporta u takmičarskom smislu, u kojoj sferi su oblici agresivnog ponašanja sve uočljiviji. Rezultati su pokazali postojanje nasilja u sportu, ali i to da sportisti nisu svesni da su žrtve nasilja,

⁵⁴⁵ Popadić, D., et al., „Nasilno ponašanje prema i među decom i mladima u sportu“, Projekat prevencije konflikata i nasilnog ponašanja prema i među decom i mladima u sportu kao delu lokalne zajednice, Beograd, 2011., strana 23.

⁵⁴⁶ Videti više u Callan, M., et al., „The present state of abuse or corporal punishment involving children and sports authority figures and the necessity for a child protection system in sports in Japan“, University of Hertfordshire, 2015.

⁵⁴⁷ Lazarević, S., „Percepcija sportista o postojanju mobing ponašanja u sportskim klubovima“, Sport – nauka i praksa, Vol. 5, No 1/2, Beograd, 2015., strana 4.

pa se neetičko ponašanje trenera/stručnjaka opravdava „najboljom namerom“.⁵⁴⁸ Prema podacima iz 2015. godine, u Srbiji se omladinskim sportom (sportisti do 18 godina) bavi preko 700 000 mladih uzrasta do 14 godina, a 160 000 u okviru sportskih klubova.⁵⁴⁹ Prvo istraživanje u Srbiji koje je ukazalo na postojanje nasilja u sportskom okruženju je iz 2008. godine. Ispitano je preko 1000 učesnika, dece koja je sistematski bave sportom, uzrasta 13 godina, sa prosekom u sportu od 4 godine. Rezultati istraživanja su ukazali da je 35% dece doživelo neki vid fizičkog, verbalnog ili nekog drugog nasilja ili zlostavljanja u sportskim kontekstima.⁵⁵⁰

Još 1992. godine Savet Evrope usvojio je Evropsku sportsku povelju, u skladu sa kojom su države obavezne da svim mladim ljudima omoguće bavljenje sportom u bezbednoj i zdravoj sredini, uz zaštitu i razvijanje etičkih i moralnih osnova sporta, a takođe i zaštitu sportista i sportistkinja od postupaka koji predstavljaju ponižavanje i zloupotrebu.⁵⁵¹ Konvencija o pravima deteta garantuje detetu pravo na učešće u sportskom životu.⁵⁵² Države potpisnice Konvencije istovremeno su obavezne omogućiti detetu poštovanje tog prava, ali i podsticanje deteta na bavljenje sportskim i drugim odgovarajućim aktivnostima. Članom 19. Konvencije detetu se garantuje zaštita „od fizičkog i mentalnog nasilja“, „zloupotrebe i zanemarivanja“, a članom 37. „zaštita od nehumanog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja“. U skladu sa Međunarodnom poveljom o fizičkom vaspitanju i sportu⁵⁵³, pravo na bavljenje sportom predstavlja jedno od osnovnih prava deteta.

U Republici Srbiji je u 2005. godini usvojen „Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja“, međutim dokument nije se odnosio na sportsko okruženje. U skladu sa Zakonom o sportu⁵⁵⁴, bavljenje sportom mora biti humano, zdravo i bezbedno, (član 4), zabranjuje se svaka vrsta zloupotrebe, zlostavljanja, diskriminacije i nasilja prema deci, a organizacije koje se bave sportom i lica koja rade sa decom su obavezna na suprotstavljanje nasilju. Zakon dalje nalaže da setručnjaci koji rade sa decom moraju posedovati odgovarajuće obrazovanje i stručnu osposobljenost za rad sa decom.

Možemo ukazati na jednu posebnost sportskog okruženja, zbog koje je ono osetljiva sredina za dete. Sportsko okruženje i odnosi dece sa trenerima mogu podsećati na porodišnu sredinu, zbog vremena koje deca provode u sportu kao i zbog bliskih veza koje se mogu stvoriti. To su faktori koji mogu doprineti da deca postanu osetljivija i izložena

⁵⁴⁸ Isto, strana 11.

⁵⁴⁹ Više u Trbojević, J., „*Socio-psihološki prediktori odustajanja od sporta u adolescenciji*“, Filozofski fakultet Novi Sad, 2018.

⁵⁵⁰ Petrović, M., *et al.*, „*Model protokola za zaštitu dece i mladih od nasilja u rekreativnim i sportskim aktivnostima*“, Centar za prava deteta, Beograd, 2014., strana 10.

⁵⁵¹ Preporuka br R (92) 13 Komiteta ministara, usvojena od strane Saveta Evrope 24.9.1992. godine

⁵⁵² Članom 31. KPD priznaje se detetu pravo na odmor i slobodno vreme, na učešće u igri i rekreativnim aktivnostima koje odgovaraju uzrastu deteta i na slobodno učešće u kulturnom životu i umetnosti.

⁵⁵³ *The International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport*, UNESCO (1978)

⁵⁵⁴ „Službeni glasnik RS“, broj 10/2016.

riziku od nasilja. Istovremeno su to i razlozi za povećanu pažnju u odnosu na nasilne obrasce ponašanja u sportskom okruženju. Smatramo da je edukacija sportskih stručnjaka i svih drugih odraslih koji rade sa decom u sportskom okruženju od izuzetne važnosti za bezbednost dece i poštovanje prava deteta. Obrazovanje o pravima deteta se ukazuje kao jedna od najvažnijih strategija za unapređenje kvaliteta. Ciljevi edukacije su povećanje lične i profesionalne kopetencije, kvaliteta rada i izbegavanja traumatizacije.⁵⁵⁵

PRAVA DETETA U EVROPSKOM PRAVU

U trenutku kada je Evropska ekonomska zajednica preimenovana u Evropsku uniju, 1993. godine, usled širenja delokruga od ekonomije ka spektru političkih oblasti, ni jedna od tadašnjih dvanaest članica nije omogućavala jednaku pravnu zaštitu deci od nasilja, učinjenog od strane odraslih. U svim državama je bilo dozvoljeno telesno kažnjavanje roditeljima, starateljima i u ustanovama, a u nekim državama je bilo dozvoljeno i u školama.⁵⁵⁶

Pojam deteta definiše se uglavnom nacionalnim pravnim okvirima, usled potrebe poštovanja nacionalnih osobenosti, mada se državama upućuju preporuke da usklade starosne granice sa odgovarajućim postavljenim standardima u međunarodnom okviru. Definisanje pojma se može razlikovati unutar prava EU u zavisnosti od regulatornog koncepta, pa je tako promenljivo u odnosu na uzrast, a uvek sa ciljem pružanja dodatne zaštite.⁵⁵⁷ Postavljanje granice između deteta i odrasle osobe predstavlja tipično pravno – političko pitanje, na koje države nude različite odgovore. U najvećem broju savremenih pravnih sistema osoba gubi pravni status deteta sa navršениh osamnaest godina, kada stiče status punoletne osobe. Još uvek postoje države koje ovu granicu određuju višim uzrastom, pa je tako u Austriji osoba punoletna sa devetnaest godina, a u Švajcarskoj sa dvadeset.⁵⁵⁸ Međunarodna zajednica ulaže napore kako bi se podigla starosna granica radi pružanja kvalitetnije pravne zaštite deci u zemljama gde je to neophodno.

Primarni izvori prava deteta u okviru EU predstavljaju konvencije, međunarodni ugovori, zatim smernice i drugi slični instrumenti, koji nemaju obavezujući pravni karakter. Značajan izvor predstavljaju i pravna doktrina Evropskog suda za ljudska prava, kao i odluke Evropskog komiteta za socijalna prava. Prava koja se oslanjaju na ustavne okvire

⁵⁵⁵ Išpanović Radojković, V., *et al.*, „Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja – Primena opšteg protokola“, Cicero, Beograd, 2011., strana 194.

⁵⁵⁶ Progress Report 2013., Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, dostupno na https://www.basw.co.uk/system/files/resources/basw_35950-6_0.pdf pristup 24.4.2020.

⁵⁵⁷ Primer predstavlja Direktiva 2004/38/EZ koja se odnosi na pravo građana EU i članova njihovih porodica na kretanje i boravak, i koja definiše dete kao osobu koja je direktni potomak mlađi od 21 godine, ili izdržavano lice.

⁵⁵⁸ O naporima međunarodne zajednice kako bi se starosna granica podigla radi pružanja kvalitetnije pravne zaštite detetu u brojnim državama kao što su Kirgistan, Nepal, Uzbekistan, Portoriko... više videti u Petrušić, N., „Granice poslovne sposobnosti deteta“, Aktuelna pitanja građanske kodifikacije, Zbornik radova, Niš, 2008.

i međunarodne standarde, zajedničke zemljama članicama, reafirmisala je Povelja Evropske unije o osnovnim pravima.⁵⁵⁹

Pravima deteta se u prošlosti nije pružala celovita zaštita, uglavnom su se pratila i razvijala kroz specifične aspekte. Međutim, u novije vreme obuhvaćena su delom programa koji nalazi utemeljenje na četiri glavne smernice: uvođenje „Povelje Evropske Unije o osnovnim pravima“, stupanje na snagu „Lisabonskog ugovora“ iz 2009. godine i usvajanju „Komunikacije Evropske komisije o posebnom mestu za decu u spoljašnjim aktivnostima“, kao i „Smernicama SE za unapređenje i zaštitu prava deteta“.⁵⁶⁰ Od samog osnivanja aktivnosti SE su jasno usmerene na promovisanje i zaštitu ljudskih prava, a Evropski sud je razvio praksu u odnosu na zaštitu prava deteta. Sudske odluke se najviše oslanjaju na tekst člana 8. „Evropske konvencije o ljudskim pravima“, kojim se štiti „pravo na poštovanje privatnosti i porodičnog života“, kao i na član 3., koji zabranjuje „mučenje, ponižavajuće postupanje i kažnjavanje“.

U odnosu na povezanost sa zaštitom telesnog integriteta deteta član 1. Povelje štiti ljudsko dostojanstvo kao nepovredivo, a član 3. garantuje poštovanje fizičkog i psihičkog integriteta. Takođe se zabranjuje mučenje i nečovečno ili ponižavajuće ponašanje ili kažnjavanje. Poseban član odnosi se na „pravo deteta na zaštitu i negu“, neophodne za detetovu dobrobit, „pravo na slobodno izražavanje mišljenja koje se uzima u obzir u stvarima koje ga se tiču“, u skladu sa uzrasnim doom i zrelošću deteta. Od prvenstvenog značaja je najbolji interes deteta, kao postavljen standard.

Razvoj i zaštita prava deteta oslanja se najviše na ustanovljene standarde SE i UN, kao i druge forme međunarodnog karaktera, koje usvajaju važne instrumente za dalje usmeravanje zakonodavstva. Iako ovi međunarodni okviri deluju nezavisno jedan od drugog, među njima se sve više uspostavlja povezanost i insistira se na važnosti institucionalne saradnje.⁵⁶¹ U okviru EU donet je i veliki broj propisa i zaključeno je mnoštvo međunarodnih ugovora koji predstavljaju jednu novu oblast, a odnose se na države članice. „Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda“ ne upućuje eksplicitno na zaštitu dečjih prava, ali se odredbe kojima se zabranjuje fizičko zlostavljanje, odnose i na dete. Evropski sud za ljudska prava razvio je praksu u odnosu na zaštitu dece od telesnog kažnjavanja, tumačeći ovo pravo u okviru člana 3., kojim se zabranjuje mučenje, nečovečno i ponižavajuće postupanje i kažnjavanje. Naša zemlja je ratifikovala Konvenciju, i u tom smislu postoji obaveza zabrane telesnog kažnjavanja dece, koje se smatra kršenjem ljudskih prava deteta. Iako naša zemlja još uvek nije država

⁵⁵⁹ *Journal Officiel de l' Union europeene* C 301/1 od 14.12.2007.

⁵⁶⁰ Isto, strana 20.

⁵⁶¹ Videti „*Priručnik o pravima deteta u evropskom pravu*“, Agencija EU za osnovna prava i Savet Evrope, Strazbur, 2015., strana 19.

članica, harmonizacija postojećeg normativnog okvira sa evropskim standardima je jedan od uslova koje je potrebno ispiniti u cilju pridruživanja EU.

Slučajevi nasilja pred Evropskim sudom za ljudska prava

U slučajevima kada odlučuje u predmetima nasilja u porodici, Evropski sud se najčešće poziva na zaštitu prava na život, zabranu nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i na zabranu diskriminacije. Postupajući u predmetu Tlapak i ostali protiv Nemačke⁵⁶², sud se suočio sa predstavkom grupe pripadnika jedne bavarske crkve. Grupa je osporavala odluke nemačkog Porodičnog suda, koji je odlukom ograničio vršenje roditeljskih prava roditeljima koji su decu izlagali telesnom kažnjavanju. Grupa je zauzela stav da je pravo roditelja da telesno kažnjavaju svoju decu, pozivajući se na religijska uverenja i pojedine biblijske tekstove. Tokom perioda dužeg od deset godina, policija je decu oduzimala od roditelja, i u skladu sa odlukama smeštala ih u hraniteljske porodice. Tokom postupka, sud je zauzeo stanovište da, s obzirom da roditelji telesnu kaznu smatraju legitimnom metodom odgajanja dece, takvo nasilno ponašanje se očekivano može nastaviti. Pred Apelacionim sudom su podnosioci predstavke izneli uverenje da sudska odluka krši pravo na poštovanje porodičnog života. Smatrali su i da je sudskom odlukom njihova verska zajednica stigmatizovana, jer ih lišava mogućnosti da porodice odgajaju decu u skladu sa vladajućim verskim uverenjima.

Ovaj slučaj našao se i pred Evropskim sudom za ljudska prava, koji je zauzeo stav da u ovom slučaju postoji nehumano i ponižavajuće postupanje prema deci koje je, u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, članom 3., zabranjeno, i potvrdila odluku nemačkog Porodičnog suda kojom se roditeljima ograničava vršenje roditeljskog prava.

Evropski sud za ljudska prava je utvrdio da je praksa telesnog kažnjavanja u suprotnosti sa opšteprihvaćenim standardima država članica Saveta Evrope.⁵⁶³ Koliki je uticaj prakse suda u odnosu na promenu stava o telesnom kažnjavanju u državama u kojima je to prihvatljiv način ophođenja prema deci, govori i podatak da je od 2000. godine u Engleskoj i Velsu postalo obavezno uzimati u obzir mišljenja Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na telesno kažnjavanje, u slučajevima u kojima sudovi postupaju.⁵⁶⁴ Sud je takođe ustanovio minimalne standarde u pogledu zaštite žrtava od nasilnih ponašanja u porodičnom okruženju, a ogledaju se u sledećem:

- U slučajevima nasilnih ponašanja u porodici, država ima pozitivnu obavezu (dužnost) da zaštiti žrtvu. Pozivanje vlasti na činjenicu da nasilje u porodici

⁵⁶² Tlapak and others v. Germany, App. Nos, 11308/16 & 11344/16, 2018., dostupno na <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/germany-european-court-of-human-rights-caning-of-children-justifies-withdrawal-of-parental-authority/>

⁵⁶³ Ware, H., „*Human rights Commission's discussion draft*“, Canberra City, 1983., page 6.

⁵⁶⁴ Arthur, R., „*Corporal punishment*“, Journal of Commonwealth Law and Legal Education, 2018., page 9.

predstavlja privatni odnos ili porodični život, Sud odbacuje kao neosnovanu. Intervencija je neophodna kako bi se osiguralo pravo i sprečilo činjenje krivičnog dela;

- Sud ne smatra da je obaveza države ispunjena time što je protiv nasilnika pokrenut krivični postupak, ili ako je postupak obustavljen, jer je tužba povučena. Sud ističe da je glavna svrha izricanja krivičnih sankcija ili mera ograničenje i odvratanje nasilnika od nanošenja dalje štete. Tužilaštvo bi trebalo da ima mogućnost za nastavak gonjenja u javnom interesu;
- Žrtvi nasilja u porodici je neophodno pružiti hitnu ili barem brzu zaštitu;

U jednom slučaju koji se našao pred sudom, podnositeljke predstavke bile su dve majke dečaka iz Škotske. Prema pravilima *common law*-a u svim školama nastavnici su imali pravo da koriste mere telesnog kažnjavanja dece u cilju disciplinovanja. Nedopuštena je kazna za koju se oceni da je rezultirala pogrešnim motivom ili kazne koje su surove. Podnositeljke predstavki su smatrale da je takvo postupanje prema deci direktno u sukobu sa Protokolom⁵⁶⁵ na Evropsku konvenciju o ljudskim pravima. U skladu sa Konvencijom države članice su obavezne da obezbede detetu obrazovanje koje je u skladu sa njihovim religioznim i filozofskim uverenjima. Sud je dao tumačenje ovog člana široko i objasnio u odluci da se pod okriljem filozofskog uverenja smatraju osnovni životni aspekti i odnosi među ljudima. U odnosu na decu sud je smatrao da se filozofska uverenja odnose i na integritet, ponašanje prema detetu i druge radnje kao što je telesna kazna ili sam strah od činjenice da je telesna kazna deo prakse. Sud je takođe objasnio da je način postupanja nastavnika bio rezultat primene *common law* sistema, a ne poverenih ovlašćenja od strane države.

U ovom slučaju mogla su se postaviti dva osnovna pitanja. Prvo: da li je pretnja telesnim kažnjavanjem u državnim školama predstavljala ponižavajuće postupanje prema detetu, i da li je u suprotnosti sa tekstom člana 3. „Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda“? Drugo pitanje je da li je primena telesnog kažnjavanja dovela u pitanje pravo deteta na obrazovanje, kako garantuje član 2. Protokola broj 1, uz Konvenciju? Već je bilo utvrđeno da je telesna kazna prisutna kao praksa, i da nastavnik nije postupao protivno zakonu. Ovakav metod bi se eventualno doveo u pitanje da se raspravljalo o motivu kažnjavanja ili ukoliko bi sud ustanovio da je kazna bila „prekomerna“. Na taj način se, u konkretnom slučaju nije dovela u pitanje nezakonitost u postupanju prema detetu, već se raspravljalo o načinu obrazovanja koje nije usklađeno sa međunarodnim standardima. Međutim, svakako je potvrđeno pravo garantovano Protokolom na Konvenciju, jer je obaveza države da i način obrazovanja uskladi sa međunarodnim standardima.⁵⁶⁶

⁵⁶⁵ Protocol 1 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 20 March, 1952, dostupno na <https://www.refworld.org/docid/3ae6b38317.html>

⁵⁶⁶ Videti *Case Campbell and Cosans v. United Kingdom*, No. 7511/76 od 29.1.1982. i 7743/76 od 21.2.1983.

Slučaj *Sedam pojedinaca protiv Švedske*

Primer prve odluke koju je neko međunarodno telo donelo, a odnosi se na slučaj telesnog kažnjavanja, jeste odluka Komisije za ljudska prava⁵⁶⁷ još davne 1982. godine. Tom odlukom smatrala se nedopuštenom tužba roditelja iz Švedske, koji su tvrdili da švedski zakon, odnosno njegova zabranjujuća odredba telesne kazne u porodici, krši članove 8. i 9. Evropske konvencije o ljudskim pravima, a koji se odnose na poštovanje prava na porodični život i slobodu veroispovesti⁵⁶⁸ Takođe su tvrdili da im je povređeno pravo na obrazovanje deteta u skladu sa religijskim uverenjima.⁵⁶⁹

Tužiocima su bili grupa od 7 roditelja, čija su deca bila uzrasta od dvadeset meseci do dvanaest godina starosti, i izneli su uverenja o tradicionalnim metodama vaspitavanja i opravdanje za svoje ponašanje našli u Bibliji i drugim doktriniranim tekstovima. Izneli su mišljenje kako roditelji imaju imunitet u odnosu na određene radnje, „kao što su povlačenje za uši ili udarac“, a koje je radnje nacionalni zakon sankcionisao još 1979. godine. Komisija je zauzela stav da tužba nije dozvoljena, utvrdila da zakon promovise pozitivne modele vaspitavanja i da nema uticaja na versko opredeljenje, pa se samim tim ne krši pravo na obrazovanje u skladu sa verskim uverenjima, a da deca nisu izložena indoktrinaciji o neprihvatljivosti telesnog kažnjavanja.⁵⁷⁰

Slučaj *A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*

U praksi Evropskog suda za ljudska prava poznat je i slučaj A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva iz 1998. godine.⁵⁷¹ U pitanju je bilo redovno telesno kažnjavanje deteta, koje je u vreme pokretanja postupka imalo devet godina, od strane supruga detetove majke. Mlađi brat žrtve je „prijavio učiteljici da njegov stariji brat svakodnevno dobija batine od očuha“. Ovaj slučaj je učiteljica prijavila lokalnoj socijalnoj službi, što je dovelo do hapšenja očuha, da bi sutra bio pušten. U februaru 1993. godine, nakon pregleda pedijatra koji je zapazio tragove i modrice na telu deteta, protiv očuha žrtve pokrenut je postupak, za napad „koji je prouzrokovao telesne povrede deteta“. Međutim, očuh nije negirao telesni napad na dečaka, ali se istovremeno branio objašnjenjem kako je to „bilo neophodno i razumno“ s obzirom je A. bio „teško i neposlušno“ dete. Sam sud nije osporavao kako očuh ima pravo na telesno kažnjavanje kao način vaspitavanja deteta. Međutim, postavljen je zahtev pred porotu da se utvrdi okolnost je li kazna u ovom slučaju

⁵⁶⁷ *Human Rights Commission* je telo ustanovljeno pod okriljem Saveta Evrope sa sedištem u Strazburu, Francuska.

⁵⁶⁸ Ovi članovi štite pravo na porodični život, odnosno njima se garantuje pravo na slobodu ispovesti.

⁵⁶⁹ Videti član 2. Prvog protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima.

⁵⁷⁰ Videti u Vidović, L., „*Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji*“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 15, broj 1/2008, Zagreb, strana 308.

⁵⁷¹ *A. v. United Kingdom* (1998) 2 FLR 959. (European Court for Human Rights) dostupno na http://www.cirp.org/library/legal/A_v_UK1998/

„bila razumna“. Zatim je doneta odluka, većinom glasova i glasila je da „očuh nije kriv za nanošenje povreda“ pastorku.

Nakon ove odluke nacionalnog suda Ujedinjenog Kraljevstva, podnosilac predstavke obratio se Evropskom sudu, iznoseći stav kako „sud ne bi trebalo da toleriše direktno/indirektno bilo koji stepen namernog nasilja“ u odnosima prema deci. Tokom postupka, Vlada Ujedinjenog Kraljevstva obavestila je podnosioca predstavke da priznaje povredu „člana 3. Konvencije“ i da će preispitati potrebu izmene nacionalnog zakonodavstva. U isto vreme ponudila je 10 000 funti, na ime satisfakcije za povrede koje su nanete. Nakon ovog slučaja pristupilo se izmenama teksta „Zakona o deci“ iz 1989., i 2004. godine, a takođe usvajanju odredbi koje, međutim nisu zabranile svaki oblik telesnog kažnjavanje deteta. Zabrana se odnosila na batinanje dece koji prouzrokuju povrede i bol većeg intenziteta. I dalje nije bilo zabranjeno svako telesno kažnjavanje. Ovakav stav je naišao na oštre kritike stručne javnosti van pravne profesije, između ostalog britanskog Kraljevskog koledža za pedijatriju i zdravlje dece.⁵⁷²

Iako je sudska praksa neujednačena na evropskom i svetskom nivou, pa se tako telesno kažnjavanje može smatrati još uvek dozvoljenom vaspitnom metodom, primećeno je da su odluke sudova u nekim zemljama uticale posredno na izmene u zakonodavstvu. Tako je u jednom slučaju 1996. godine Vrhovni sud u Italiji odlukom zabranio svako nasilje u odnosu na vaspitavanje deteta.⁵⁷³ U drugom slučaju⁵⁷⁴, u Ujedinjenom Kraljevstvu, dete koje je bilo izloženo redovnom telesnom kažnjavanju, u trenutku kada je slučaj dospelo do Evropskog suda, imalo je devet godina. Nacionalni sud Ujedinjenog Kraljevstva nije zauzeo stav da je očuh deteta kriv za telesno kažnjavanje. Međutim, Evropski sud je bio stanovišta da sudovi ne bi trebalo da tolerišu bilo koji stepen namernog nasilja prema deci. Odluka je rezultirala izmenom Zakona.⁵⁷⁵

Od sedamdesetih godina prošlog veka, kada se stvara praksa Evropskog suda za ljudska prava, sud progresivno osuđuje telesno kažnjavanje dece u nizu presuda.⁵⁷⁶ Iako se u ovim presudama zakonska sigurnost nije postizala uvek u punom obimu, vodila je reformama koje su omogućavale veći stepen zaštite dece od telesnog kažnjavanja.⁵⁷⁷ Praksa Evropskog suda bogata je slučajevima iz oblasti zaštite prava deteta uopšte, a prvi slučaj koji se ticao kršenja prava pred sudom odnosio se upravo na zaštitu od telesne kazne,

⁵⁷² Videti u Cvejić Jančić, O., „Zabrana fizičkog kažnjavanja deteta“, prilog diskusiji povodom Prednacrtu Građanskog zakonika Srbije, Pravni Život, Beograd, broj 10/2015, strana 1.

⁵⁷³ Italy's report to the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 2015.

⁵⁷⁴ Case A, v. The United Kingdom (100/1997/884/1096).

⁵⁷⁵ Children Act 2004., član 58, stav 1 glasi: „... udaranje deteta se ne može biti opravdati time što se smatra razumnim kažnjavanjem“, dostupno na <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/31/section/58>

⁵⁷⁶ Videti presude: Tyrer v. United Kingdom, Judgment of April 1978, Series A, No. 26; 2 EHRR 1; Campbell and Cinstans v. UK, 1982, 4 EHRR 293; Costello.Roberts v. UK, 1993, 19 EHRR 112;

⁵⁷⁷ Adamson, B., „Children's rights and physical punishment“, Law Society of Schotland, 2017., dostupno na <https://www.lawscot.org.uk/members/journal/issues/vol-62-issue-07/childrens-rights-and-physical-punishment/>

1978. godine. Drugi slučajevi su obuhvatali kršenja prava deteta u policijskom pritvoru, prava na pružanje pravne pomoći deci u sukobu sa zakonom, telesno kažnjavanje u školi i u kućnom okruženju i pravo deteta na izražavanje mišljenja u odlukama koje ih se tiču.⁵⁷⁸

Presude Evropskog suda, kao i presude ustavnih i vrhovnih sudova (u Indiji, Izraelu, Italiji, Namibiji, Južnoj Africi i Zimbabveu) podržavaju osnovne principe ljudskih prava i u skladu sa tim osporavaju zakonitost telesnog kažnjavanja dece u kaznenom sistemu i školama, a takođe i u porodici. U nekim prilikama su takve odluke bile katalizator za promene u okviru nacionalnih zakonodavstava, pri čemu je Izrael najmarkantniji primer ovakvog pristupa.⁵⁷⁹ Izrael je zabranio svaku vrstu telesnog kažnjavanje kao metoda vaspitavanja 2000. godine presudom⁵⁸⁰ u slučaju u kome je majka tvrdila da je njeno postupanje prema dvoje dece prihvatljiva disciplinska mera. Sudija je zauzeo stanovište da se ne smeju ostaviti otvorene definicije „razumnog“ telesnog kažnjavanja kao kompromis, jer „lako“ nasilje može da se pretvori u ozbiljno nasilje. Takođe je pojasnio da u društvu u kome se nasilje lako održava, telesni i mentalni integritet deteta ne sme biti ugrožen bilo kakvim telesnim kažnjavanjem, a vrsta dopuštenih ponašanja mora biti jasna i nedvosmislena.⁵⁸¹

Međunarodni standardi u odnosu na telesno kažnjavanje

Prvo udruženje za zaštitu zlostavljane i zanemarene dece osnovano je 1874. godine u Americi. To se dogodilo posle, u javnosti dramatično predstavljenog slučaja, osmogodišnje devojčice „koju je socijalna radnica zatekla vezanu, isprebijanu i izglednijavanu“ od strane maćehe. U to vreme nije bilo zakonskog osnova za izdvajanje deteta iz porodice, pre nego što bi se dokazalo da je učinilac odgovoran, osnivač „Društva za prevenciju okrutnosti prema životinjama“ odnosi devojčicu, zamotan u ćebe kod sudije na deđurstvu i zahteva da se zakonski zaštiti „ova životinja“. Devojčica je smeštena u sirotište, a maćeha osuđena na godinu dana zatvora na osnovu zakona o zaštiti životinja. Događaj je inicirao osnivanje značajnog broja lokalnih dobrovoljnih organizacija za zaštitu dece, kasnije udruženih u nacionalnu organizaciju *American Human Association*. Nakon toga, usvojen je i prvi moderan „Zakon o zaštiti dece“ u državi Njujork, iz 1875.,

⁵⁷⁸ „*European Court of Human Rights*“, CRIN, dostupno na <https://archive.crin.org/en/guides/un-international-system/regional-mechanisms/european-court-human-rights.html>

⁵⁷⁹ Videti u Taylor, Y.N., „*The Discipline and Guidance of Children: Messages from Research*“, Children's Issues Centre, Otago, 2005, page 87.

⁵⁸⁰ Videti *Israel Supreme Court judgment, Criminal Appeal 4596/98 Plonit v A.G.* 54(1) P.D. <https://endcorporalpunishment.org/human-rights-law/national-high-level-court-judgments/israel-2000-supreme-court-judgment/>

⁵⁸¹ Zabranjujuća zakonska norma koja nedostaje u našoj sredini bi bila značajna ne samo radi mogućnosti kažnjavanja, već bi otklonila nedoumice u izboru metoda vaspitavanja deteta. Postojanje nedvosmislene norme koja zabranjuje svako kažnjavanje, podigla bi svest o štetnosti makar „i blage“ telesne kazne, jer je svaki telesni napad i na dete, kao na odraslu osobu, ponižavajući.

i poslužio je kao uzor drugim državama, a aktivnostima dobrovoljnih udruženja postepeno su proširivale zakonske definicije oblika zlostavljanja.⁵⁸²

U zemljama u kojima prevladava običajno pravo, pravo na primenu “razumnog” telesnog kažnjavanja jeste forma discipline, iako nije ustanovljeno u zakonu. U takvim situacijama sudovi stoje na stanovištu da odrasli nisu krivi, jer je priroda napada razumna i u svrhe vaspitavanja dopuštena. U nekim državama, zakon je „nem“ u odnosu na temu telesnog kažnjavanja deteta, pa nema ni sudske prakse. Pored toga se smatra da tradicionalno postoji pretpostavljeno pravo roditelja i drugih koji imaju sličan autoritet u odnosu na dete, da primenjuju mere telesnog kažnjavanja. Tamo gde zakon dozvoljava “razumno” ili “umereno” kažnjavanje, prepušta se sudovima da ocene šta jeste, a šta ne razumno.⁵⁸³

U jednoj davnašnoj sudskoj odluci, dato je obrazloženje da „okrivljenik jeste svakako u više navrata istukao maloletnog pastorka, međutim nije se radilo o činu zlostavljanja“, jer „ti postupci ne prelaze granice fizičkog kažnjavanja“ maloletnika „od strane osobe koja se brine o njegovom vaspitanju, takvi postupci su u pedagoškom smislu tolerantni“, ne smatraju se za nerazumne, neadekvatne ili preterane, ukoliko se uzme u obzir da je maloletnik „bio sklon nepodopštinama“.⁵⁸⁴ Očigledno je sud odlukom opravdao telesno kažnjavanje ukoliko je „razumno“, i ukoliko je uzrokovano određenim ponašanjem deteta, kao „uzrokom“.

Instrumenti međunarodne zaštite prava

Kroz literaturu koja istražuje ljudska prava, pojam „*međunarodni pravni instrument*“ upotrebljava se kao objedinjeni termin za sva pravna dokumenta („deklaracije, konvencije, ugovore, rezolucije, političke sporazume“) koji su regionalnog i univerzalnog karaktera, a gde su sadržana „ljudska prava“. Ovi međunarodni pravni dokumenti se u literaturi nazivaju krovnim pravnim instrumentima u oblasti ljudskih prava. Tako na jednoj strani, egzistira dosta razvijen korpus međunarodnih instrumenata prava, u kome su sadržana ljudska prava, a na drugoj strani izazov ostvarivanja prava u praksi različitih sistema u državama. Najslabiju kariku predstavlja disproporcionalan odnos onoga što je dogovoreno i što je ostvarivo u celom sistemu ljudskih prava.

Od posebne je važnosti okolnost da svi međunarodni ugovori obavezuju državu koja ih je potpisala i ratifikovala na osiguravanje prava prema svim osobama koje se nalaze pod njenom jurisdikcijom, bez ikakve diskriminacije. Nasuprot rasprostranjenom uverenju da su u nadležnosti države samo njeni državljani, međunarodni ugovori jemče poštovanje

⁵⁸² Videti u Žegarac, N., „*Deca koja čekaju*“, Save the Children UK, Beogradska kancelarija i Centar za prava deteta, Beograd, 2004., strana 10.

⁵⁸³ Isto, strana 8.

⁵⁸⁴ Videti odluku Županijskog suda Bjelovar, Kž – 936/88 od 19.1.1989. godine, „Bilten Županijskog suda u Bjelovaru, broj 14/90, t. 62, preuzeto iz Bačić, F., Pavlović, Š., „Komentar krivičnog zakona“, Zagreb, 2004., strana 749.

ljudskih prava i svim nedržavljanima, koji se nađu na teritoriji države ugovornice, kao i svima onima koji radi ostvarivanja prava zavise od odluke organa države ugovornice.⁵⁸⁵

Kada govorimo o zabrani telesnog kažnjavanja deteta, prvenstveno polazimo od postavljenih međunarodnih standarda i obaveza preuzetih ratifikacijom Konvencije UN o pravima deteta iz 1989. godine. U Konvenciji se ne pominje izričito telesno kažnjavanje, već se govori o nasilju i njegovim pojavnim oblicima. U skladu sa tumačenjem teksta Konvencije, telesno kažnjavanje deteta se smatra oblikom nasilja nad detetom. Čini se da naša zemlja nije bila usamljena u ispravnom razumevanju ove odredbe. Tumačenje je takvo da se odredba ne odnosi na donošenje zabrane svakog vida fizičkog (telesnog) kažnjavanja dece, već isključivo na „njegove teže oblike“ koji se mogu ispoljiti kroz „povređivanje ili zlostavljanje“ deteta, „zapostavljanje ili nemarno postupanje, maltretiranje, eksploataciju“ i slične oblike.⁵⁸⁶

Nedvosmislen standard zatim je postavljen u dokumentu, koji je usvojen u 2006. godini, „Opšti komentar o pravu deteta na zaštitu od telesnog kažnjavanja i drugih okrutnih i degradirajućih oblika kažnjavanja“.⁵⁸⁷ Kroz ovaj dokument ističe se kako međunarodni instrumenti kojima se štite ljudska prava štite ljudska prava deteta na dostojanstvo i zaštitu telesnog integriteta, kao i da se detetu pruža jednaka zakonska zaštita. Takođe se pojašnjava da je telesno kažnjavanje oblik nasilja nad detetom i da države imaju obavezu ukinuti takvu praksu.⁵⁸⁸

Zaštita deteta od telesnog kažnjavanja kao međunarodni standard uobličena je i kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava, a podvodi se pod zabranu mučenja, u skladu sa tekstom člana 3. „Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda“.⁵⁸⁹ O kreiranju sudske prakse i njenom uticaju na unutrašnja zakonodavstva država bilo je više reči prethodno, u delu koji se odnosi na slučajeve pred Evropskim sudom za ljudska prava.

Osnov međunarodnih standarda postavljen je pre svega, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima iz 1950. godine usvojenom pod okriljem Saveta Evrope, koja je ustanovila Evropski sud za ljudska prava. Ideal potpisinica Konvencije sastojao se u mogućnosti da se pred domaćim državnim organima delotvorno pruži zaštita ljudskim pravima, a međunarodni sistem zaštite, oličen pre svega u Sudu, ukazuje se kao dopunski, dodatni i kolektivni mehanizam.⁵⁹⁰ U odnosu na Srbiju, u skladu sa članom 16. Ustava, moglo bi se zaključiti da je Konvencija je iznad zakona, jer „su opšteprihvaćena pravila

⁵⁸⁵ Više u Draškić, M., „Komentar Porodičnog zakona“, Službeni glasnik Beograd, 2016., strana 27.

⁵⁸⁶ Cvejić Jančić, O., „Zabrana fizičkog kažnjavanja deteta“, Pravni život, broj 10/2015., Beograd, strana 8.

⁵⁸⁷ General Comment no 8 (2006) on the right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment, Geneva, published on 2nd March, 2007.

⁵⁸⁸ Poglavlje 4 Komentara, Standardi ljudskih prava i telesno kažnjavanje dece.

⁵⁸⁹ Član 3., „Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

⁵⁹⁰ Videti u Popović, D., „Evropski sud za ljudska prava“, „Službeni glasnik, Beograd, 2017., strana 25.

međunarodnog prava“ i „potvrđeni međunarodni ugovori“ inkorporirani u pravni poredak Republike Srbije i potrebno ih je neposredno primenjivati“. To potvrđuje i praksa Ustavnog suda, koji prati sudsku praksu strazburškog suda, a obrazloženja odluka zasniva na Konvenciji i sudskoj praksi, na osnovu Konvencije.⁵⁹¹

Međunarodno pravo se temelji na poštovanju vladavine prava i jednakom ostvarivanju ljudskih prava, bez ikakve razlike. Savet Evrope je osudio telesno kažnjavanje još 1985. godine kroz mnoštvo preporuka: „Preporuka o nasilju u porodici“ (iz 1985.), „o društvenim merama koje se odnose na nasilje u porodici“ (iz 1990.), o „medicinsko - socijalnim aspektima zlostavljanja dece“ (iz 1993.), „o politici podrške pozitivnom roditeljstvu“ (iz 2006). Tomas Hamarberg, (Thomas Hamarberg) poverenik Saveta Evrope za ljudska prava, u elaboratu o pravu deteta na život bez telesnog kažnjavanja naveo je da je prvi neophodan korak „zakonska zabrana svakog oblika nasilja nad decom“, „bilo da je ono prisutno u školama, ustanovama“ u kojima deca borave ili „kod kuće“.⁵⁹²

Konvencija o pravima deteta postavila je osnovne principe koji su, između ostalog smernice u stvaranju sveta pozitivne discipline za dete, a bez ponižavajućih postupanja. Ti principi bliže su pojašnjeni kroz više članova. Na taj način postavljeni su standardi međunarodnog karaktera i primenjivi su u postupanjima sa svom decom na svetu, bez razlike. Omogućavaju nam da sa decom razvijamo odnos bez diskriminacije, u uzajamnom poštovanju i stalnom zajedničkom rastu. Već je navedeno da ih ima sedam i utkani su u tekst Konvencije:

U odnosu na princip poštovanja dostojanstva deteta (1), države obavezuje na preduzimanje mera „da se disciplina“ u školama „sprovodi na način primeren ljudskom dostojanstvu deteta“,⁵⁹³ da „deca sa smetnjama u razvoju“ uživaju „pun i kvalitetan život, u uslovima koji obezbeđuju dostojanstvo, samopouzdanje i aktivno učešće u zajednici“.⁵⁹⁴ Sa detetom koje je lišeno slobode postupa se humano, uz poštovanje dostojanstva i uvažavanje potreba uzrasta.⁵⁹⁵ Zatim, kako bi se kod deteta razvijalo prosocijalno ponašanje, disciplina i karakter (2), države se obavezuju da će razvijati poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda i principa utvrđenih Poveljom UN, a da će dete pripremati na „odgovoran život u slobodnom društvu, u duhu razumevanja, mira, tolerancije, jednakosti polova...“⁵⁹⁶ Kako bi se poštovalo pravo na participaciju (3), „detetu koje je sposobno da formira mišljenje“ omogućiće se „da mišljenje i izrazi“ u odnosu na „pitanja koja ga se tiču“, a „mišljenju deteta će se posvetiti dužna pažnja“ u odnosu na uzrast i zrelost.⁵⁹⁷ Da

⁵⁹¹ Isto, strana 27.

⁵⁹² Videti Hamarberg T., „Pravo na život bez batina i dečje je pravo,“ dostupno na <http://www.coe.int/children>

⁵⁹³ Videti član 28. stav 2. KPD.

⁵⁹⁴ Videti član 23. stav 1. KPD.

⁵⁹⁵ Videti član 37. KPD.

⁵⁹⁶ Videti član 29., stavovi b i d KPD.

⁵⁹⁷ Videti član 12., stav 1. KPD.

bi se detetu omogućio pravilan razvoj i kvalitet života (4), „pravo na život“ se garantuje, a zemlje potpisnice obavezuju „da u najvećoj mogućoj meri obezbede opstanak i razvoj“,⁵⁹⁸ pri čemu je potrebno obrazovanje deteta usmeriti na razvoj ličnosti, talenata i fizičkih sposobnosti.⁵⁹⁹

Razumevanje detetovih motivacija i uvažavanje pogleda na život (5) je potrebno poštovati tako što će se detetu omogućiti da izrazi „sopstveno mišljenje o pitanjima koja ga se tiču“, a „mišljenju deteta će se posvetiti dužna pažnja“,⁶⁰⁰ s tim što „će u svim aktivnostima koje se tiču“ deteta „najbolji interes biti od prvenstvenog značaja“. ⁶⁰¹ Države se obavezuju da omoguće pravičnost i pravdu (6), tako što ni jedno dete neće biti diskriminisano na bilo koji način. ⁶⁰² Najzad, princip koji se odnosi na jednakost obuhvata i slobodu u obrazovanju (7), razvoju ličnosti i talenata, kulture, zemlje u kojoj dete živi, pripreme za odgovornost koju nosi život, razvijanje tolerancije i razumevanja. ⁶⁰³ Predstavljene principi izvedeni su u skladu sa humanističkom prirodom čoveka i pravima deteta. ⁶⁰⁴ Temelje se na razumevanju da je deci u razvoju potreban svaki oblik podrška i zaštite koji je moguće ostvariti, kako bi kasnije pravilno i samostalno kreirali sisteme vrednosti kroz period odrastanja.

U odnosu na pričinjenu štetu žrtvi, države se obavezuju na ostvarivanje prava na potraživanje naknade od učinilaca za bilo koje krivično delo utvrđeno na osnovu Konvencije, za zadobijene telesne povrede ili narušeno zdravlje. ⁶⁰⁵ Fizičko nasilje predstavlja širi kontekst, a države su obavezne na preduzimanje svih neophodnih zakonodavnih i drugih mera, kojima se obezbeđuje da namerno počinjena dela fizičkog nasilja budu inkriminisana. ⁶⁰⁶ U skladu sa Konvencijom određeno je da je najbolji interes deteta osnovna briga roditelja, a podrazumeva i sveobuhvatnu zaštitu deteta, što implicira zaštitu i od telesnog kažnjavanja. ⁶⁰⁷ U tom smislu je potrebno da telesno kažnjavanje bude prepoznato i zabranjeno kao oblik fizičkog nasilja nad detetom, kako bi se omogućila zaštita prava deteta na telesni integritet.

Konvencija obavezuje države i na preduzimanje svih potrebnih mera kojima se podstiče „fizički i psihički oporavak“ i društvena integracija „deteta žrtve svakog oblika“ nasilja, ponižavanja i kažnjavanja. U skladu sa tim je potrebno i podsticanje i obuka roditelja i drugih odraslih koji rade sa decom, kako bi njihov izbor bio uvek nenasilan metod, koji

⁵⁹⁸ Videti član 6. KPD.

⁵⁹⁹ Videti član 29., stav a KPD.

⁶⁰⁰ Videti član 12. KPD.

⁶⁰¹ Videti član 3., stav 1 KPD.

⁶⁰² Videti član 2., stav 1 KPD.

⁶⁰³ Videti član 29. KPD.

⁶⁰⁴ Power, F.C./Hart, S.N. „*The way forward to constructive child discipline*“, UNESCO Publishing, Paris, 2005, page 97.

⁶⁰⁵ Videti član 30. KPD.

⁶⁰⁶ Videti član 35. KPD.

⁶⁰⁷ Videti član 18. KPD.

ne ugrožava dostojanstvo deteta.⁶⁰⁸ U tom smislu je na državama zadatak edukacije roditelja i odraslih koji su u neposrednom kontaktu sa detetom, u odnosu na nenasilne metode vaspitavanja. Edukacija bi se mogla odnositi na učenje odraslih i dece o ljudskim pravima dece, što bi rezultiralo i izmenjenim pristupom pri izboru modela vaspitavanja.

Kao najvažniju preventivnu meru za sprovođenje prava Konvencija predviđa obaveznu i stalnu aktivnost države na upoznavanju odraslih i dece sa sadržajem Konvencije, učenje o osnovnim načelima i potrebom usvajanja politike pozitivnog pristupa prema detetu.⁶⁰⁹ Ova obaveza je detaljno objašnjena u tekstu Opšteg komentara broj 1, u delu koji se odnosi na edukaciju i podrazumeva program usmeren na dete, prijateljski nastrojen prema detetu uz napore odraslih u aktivnostima osnaživanja detetovih kapaciteta. Aktivnosti na upoznavanju dece sa sadržajem Konvencije pomogli bi osnaživanju deteta kao subjekta prava. Pretpostavka je, ne samo u odnosu na telesno kažnjavanje, već i na druga prava, da deca nemaju dovoljno znanja. Ukoliko govorimo konkretno o telesnom kažnjavanju kao načinu vaspitavanja, teškoću predstavlja i to što se događa u porodičnom okruženju, u interakciji između deteta i njemu bliskih osoba. Nije očekivano da bi svako dete moglo razumeti nasilje u pristupu kao ugrožavanje prava.

Imajući u vidu postignute međunarodne standarde i bogatu riznicu dokumenata o ljudskim pravima, lično dostojanstvo deteta može se posmatrati kao osnovno načelo, utkano kao princip ne samo u instrumente poštovanja i razvoja ljudskih prava, već u sve aktivnosti koje je potrebno preduzeti. Do trenutka pisanja ovog rada, pedeset i četiri države su zabranile telesno kažnjavanje, u svim sredinama uključujući porodično okruženje, a pedeset i šest se obavezalo na zakonsku reformu, kako bi se postigla puna zakonska zabrana.⁶¹⁰

Specijalno zasedanje Generalne skupštine Ujedinjenih Nacija o deci održano je 2002. godine. Zasedanju su prisustvovala deca u svojstvu članova delegacija svojih zemalja. Nakon specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN u Njujorku 2000. donet je dokument "Svet po meri dece".⁶¹¹ Rad na usvajanju teksta bio je dugotrajan i mukotrpan i odraz trenutka vremena, uverenja i političkih stavova, od kojih su neki samo posredno bili povezani sa decom. Velika raznolikost stavova, uverenja i ukupnog odnosa prema deci u različitim državnim okvirima, dovela je do potrebe usaglašavanja o različitim pitanjima. Teme spoticanja bile su novac, seksualnost, porodica, prava deteta. SAD su na primer, odbijale obavezivanje na pružanje veće materijalne pomoći zemljama u razvoju, sa obrazloženjem da dobrobit dece zavisi i od načina raspolaganja sredstvima, tražile su da se iz teksta ukloni zalaganje za pravo adolescenata na seksualno obrazovanje (uz

⁶⁰⁸ Videti član 39. KPD.

⁶⁰⁹ Videti član 42. KPD.

⁶¹⁰ Pregled zemalja na <https://endcorporalpunishment.org/countdown/>

⁶¹¹ General Assembly UN, 10 May 2002.

slaganje brojnih islamskih, ali i hrišćanskih zemalja, kao Poljske), a najveće polemike su se odnosile na prava deteta.

Dokument je postavio deset principa u skladu sa kojima društvo treba da odgovori dečjim potrebama. Države su se obavezale da će, nakon usvajanja dokumenta, doneti nacionalne planove akcije sa određenim rokovima za njihovo ostvarivanje. Dokument naglašava važnost porodice i značaj mera pomoći roditeljima/starateljima. Takođe je uočena potreba uključivanja svih insitucija i čitavog društva u angažovanju radi obezbeđivanja zaštite prava deteta i porodice. Ovakvi dokumenti, iako ne kreiraju obaveze za države članice, utiču na izmene u pristupu pojmu porodice i unutrašnjim odnosima, kao i razumevanju uloge države.

Sukob tokom izrade dokumenta ogledao se i u nastojanju da se tekst direktno nadoveže na Konvenciju o pravima deteta sa jedne strane, i težnjama da dobrobit dece bude isključiva stvar roditelja i svake države pojedinačno. Tekst je najzad, predstavljao kompromis.⁶¹² Kompromis se sastojao u težnjama da se pomiri želja za jačanjem univerzalnih standarda i principa za svu decu na svetu, uz uvažavanje načina na koji odrastaju u državama, različitih po mnogo čemu. Iako je fokus bio na osnaživanju univerzalno postavljenih prava deteta, pokušaj je bio da se uzme u obzir verska različitost, kulturološki nivo razvoja država, ekonomska moć zemalja, posledice po razvoj dece koja odrastaju u siromašnijim sredinama i mnogi drugi kriterijumi. Ovaj strateški dokumet pokušao je da pomiri želju da se prava dece poštuju i unapređuju u skladu sa univerzalno postavljenim principima, na kojima počivaju i druga dokumenta međunarodnog karaktera, sa različitim nacionalnim kapacitetima. Međutim, politike u ovoj oblasti su uvek rezultat dobrovoljnih i zakonskih mera, uz prepoznavanje potreba na unutrašnjem, nacionalnom nivou, što je i jedan od razloga za nemogućnost implementiranja Konvencije o pravima deteta na željeni i zadovoljavajući način.

Uporedo sa razvojem prava deteta kroz kreiranje dokumenata, tema se prati i u naučnoj literaturi. Jedan od ciljeva je zaštita deteta od svih oblika zlostavljanja i osiguravanje šireg korpusa prava deci. Međutim, pitanje dečjih prava u naučnoj literaturi otvara mnoge rasprave.⁶¹³ Sve se više povezuju različite društvene nauke koje mogu da doprinesu razumevanju i razvoju prava deteta, jer nude podršku na polju saznavanja uloge deteta u društvu u odnosu na odrasle. Međutim, razvijaju se i određene kritike koncepta deteta. Često se izražava kritika sporog i nedovoljnog, ponekad i štetnog sprovođenja Konvencije. Kritika se odnosi i na shvatanje Konvencije kao "modernog koncepta" i navodi se opasnost od tumačenja dečjih prava kao univerzalnih standarda, ne uvažavajući različitost socijalnog i kulturnog koncepta svakodnevnog života dece. Jedna od rasprava otvorena je u SAD, a kao razlog neprihvatanja međunarodnih ugovora naveden je i

⁶¹² Više u "Svet po meri dece", Centar za prava deteta, Beograd, 2002., strana 10.

⁶¹³ Videti više u Kopic, Ž./Korajac, V., "Djeca i djetinjstvo u dokumentima o pravima djece", Život i škola, broj 24, godina 56, Osijek, 2010., strane 45 - 54.

argument da Konvencija podriva tradicionalne zakonske principe u SAD koji se odnose na roditelje i decu.⁶¹⁴ Tvorcima Konvencije je zamerano i da je pristup dečjim pravima kreiran po principu „odozgo – na dole“, kroz primenu univerzalnih vrednosti na način da je upitno šta znače prava u praktičnom životu deteta.

Može se uočiti da postoji neslaganje između globalnih i lokalnih formulacija prava deteta.⁶¹⁵ Moglo se i očekivati da standardi zaštite prava deteta neće biti prihvaćeni na jednak način u svim sredinama. Istovremeno ideja zaštite prava deteta i jeste postizanje jednakosti, uprkos preprekama socijalnih i kulturnih različitosti. Prepoznat je sukob između savremenog koncepta prava deteta na jednoj strani, i sveta tradicionalnih vrednosti i prakse, na drugoj strani. Jedan od najvećih izazova za univerzalnost prava deteta jesu sistemi verovanja i konkurentne ideologije.⁶¹⁶ Međutim, tradicionalne i kulturne vrednosti su opravdane i poželjne do granice do koje ne utiču negativno na poštovanje i razvoj prava, u ovom slučaju, prava osetljive grupe. Kada govorimo o zaštiti dece od prakse telesnog kažnjavanja, ulazimo u sferu gde je neophodno insistirati na postavljanju univerzalnog standarda i težiti sprečavanju takve prakse u sredinama u kojim ona postoji.

Jedan deo stručne javnosti fokusira se na kritiku sprovođenja prava deteta, uz nedovoljno uvažavanje sociološkog aspekta. Ističe se da je potrebno razumeti kako prava deteta “ne počinju od nule” već su deo postojećih ljudskih prava, koja im pripadaju jer su ljudska bića, jednaka pravima odraslih. Važno je razumeti da prava deteta nisu samo politički i pravni konstrukt, i kao takva nešto novo što tek treba prihvatiti (što Konvencija o pravima deteta naravno jeste).⁶¹⁷ Ni jedna država nije obavezna da pristupi nekom dokumentu. Prihvatanje novih standarda zavisi od odnosa koje je moguće ostvariti sa drugim državama na međunarodnom planu, kao i od unutrašnje politike.

Može se primetiti da je od usvajanja Smernica Evropske Unije za unapređenje i zaštitu prava deteta⁶¹⁸ 2007. godine, došlo do značajnog pomaka u razvoju prava deteta na globalnom planu, a takođe i do kreiranja i razvoja politike koja se odnosi na decu. Namera ovog dokumenta bila je dalja saradnja na osnaživanju zemalja EU u oblasti zaštite prava deteta. U okviru partnerstva razvijenog sa Agencijom EU za osnovna prava,⁶¹⁹ predstavnici Saveta Evrope aktivno učestvuju u konkretnim aktivnostima na zaštiti prava

⁶¹⁴ Davidson, H., „*Does the U.N. Convention on the rights of the child make a difference?*“, Michigan State International Law Review, Volume 22/2, 2014, page 505.

⁶¹⁵ Holzscheiter, A., et al., „*Child rights governance: An introduction*“, SAGE Journal, 2019., dostupno na <https://doi.org/10.1177/0907568219854518>

⁶¹⁶ Theis, J., „*The state of international children's rights*“, CPC Learning network, 2018., page 12.

⁶¹⁷ Alanen, L. „*Taking children's rights seriously*“ Childhood Vol. 17, Finland University 2010(1): 5 – 8 dostupno na <http://chd.sagepub.com>

⁶¹⁸ The EU Guidelines for the Promotion and Protection of the Rights of the Child, Council of Europe, 2007. revidiran dokument je usvojen nakon deset godina, 12. aprila, 2017.

⁶¹⁹ Agency for Fundamental Rights (FRA), Vienna, established 2007.

deteta. Jedna od brojnih konferencija održanih u Briselu⁶²⁰ 2010. godine bila je posvećena prevenciji nasilja i promociji osetljivih pristupa savetovanja i podrške deci žrtvama nasilja. Ovakvim konferencijama prisustvuju zvaničnici vlada, stručnjaci za prava deteta, predstavnici civilnog društva, u zajedničkom naporu daljeg unapređivanja nacionalnih pravnih okvira.

KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA I TELESNO KAŽNJAVANJE

Standardi dečjih prava u velikoj meri se zasnivaju na KPD. Sve zemlje Evropske Unije i zemlje članice Saveta Evrope potpisnice su KPD, što govori o njenom značaju kao međunarodno prihvaćenom instrumentu. Konvencija je postavila osnove za kreiranje zakona o deci, a zajednička odgovornost na putu razvoja i poštovanja prava deteta se sama nameće. Njeni ciljevi se ostvaruju tako što se uvodi u nacionalna prava, kao i primenom kroz sudsku praksu. Međutim, uticaj je vidljiv i na nadnacionalnim nivoima, implementacijom osnovnih principa u druga dokumenta. Tako tekst Povelje o osnovnim pravima Evropske Unije, član 24., govori o pravima deteta, naročito o „pravu na zaštitu i negu, neophodnom radi dobrobiti deteta, pravu na „slobodno izražavanje mišljenja u stvarima koje ga se tiču“, u skladu sa uzrastom i zrelošću...“⁶²¹

Uprkos naporima međunarodnih organizacija da zemlje potpisnice Konvencije poštuju odredbe koje se odnose na zaštitu dostojanstva ličnosti i tela⁶²², i dalje samo osam odsto dece u svetu živi u zemljama u kojima je telesno kažnjavanje zabranjeno u svim sredinama. U školama je zabranjeno u 128 zemalja, dok u 69 zemalja zabrane nema, što znači da više od dva biliona dece nema pravo na zaštitu od telesnog kažnjavanja. Upravo tolerancija telesnog kažnjavanja kao načina disciplinovanja u školama predstavlja prepreku uspešne implementacije i jednog od ciljeva *Agende održivog razvoja* – zabrane svih oblika telesne kazne.⁶²³ Usled nedostatka zabranjujućih normi i snažnog uverenja da je telesna kazna opravdana za kontrolu i promenu ponašanja, nasilno ponašanje od strane nastavnika u školama je i dalje prisutno širom sveta, čak i za manje prestupe.⁶²⁴

Odraslina nije jednostavno da se odreknu tradicionalnog pristupa, jer smatraju za svoje pravo da samostalno odlučuju o načinu vaspitavanja. Tako se telesno kažnjavanje stotinama godina krije iza definicija potrebne discipline deteta. To je razlog da se u tradicionalnim sredinama, u koje spada i naša, teško razume i prihvata da je postojanje i

⁶²⁰ Fundamental Rights Conference 2010: ensuring justice and protection for all children, Brussels, 2010., dostupno na https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1761-FRC-2010-final-report.pdf

⁶²¹ Charter of Fundamental Rights of the EU (2007/C/303/01) dostupno na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:EN:PDF>

⁶²² Članovi 19. i 28. Konvencije, odnose se na zaštitu deteta od svih oblika nasilja i obavezu preduzimanja potrebnih mera, kako bi zaštita bila moguća.

⁶²³ *Transformin our world: The 2030 agenda for sustainable development*, UNITED NATIONS, 2015.

⁶²⁴ Goessmann, K., „*Reducing violence by teachers using the preventive intervention*“, Interaction Competencies with Children for Teachers (ICC-T): A cluster randomized controlled trial at public secondary schools in Tanzania, 2015., Plos ONE Journal at <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6093611>

podržavanje telesne kazne pitanje jednakosti i poštovanja ljudskih prava. Konvencija o pravima deteta pruža sveobuhvatnu zaštitu prava, a sadržaj je potrebno posmatrati kao nerazdvojivu celinu. Iako se mogu čuti kritike da ni Konvencija nije eksplicitno zabranila telesno kažnjavanje, tumačenjem i povezivanjem članova dolazimo do zaključka da je telesno kažnjavanje zabranjeno. Takođe se smatra da nivo prava deteta zaštićenih Konvencijom utiče na ograničavanje prava roditelja. Međutim i taj stav se može podvesti pod nedovoljno razumevanje i neodgovarajuće tumačenje sadržaja. Jer ukoliko obratimo pažnju na sadržaj člana 29., koji se odnosi na usmeravanje deteta u smislu obrazovanja, možemo zaključiti da način obrazovanja, kako to tumači ovaj dokument, uključuje poštovanje roditelja, nacionalne vrednosti zemlje u kojoj dete živi i odakle potiče, kao i nacionalnih vrednosti, dok je dete potrebno pripremati na odgovoran život u duhu razumevanja, mira i tolerancije.

Primena Konvencije u kontekstu i sa ciljem zabrane telesnog kažnjavanja deteta uključuje obavezu država koje se obavezuju na preduzimanje svih potrebnih mera, kako bi se osigurala zaštita „deteta od svih oblika diskriminacije ili kažnjavanja“ koje se zasniva na „statusu, aktivnostima, izraženom mišljenju ili uverenju detetovih roditelja, zakonskih staratelja ili članova porodice“.⁶²⁵ Ovaj kontekst podrazumeva tradicionalne koncepte vaspitanja u mnogim državama, zasnovane na istorijskom ili religioznom viđenju odnosa sa detetom, koje može uključiti i telesno kažnjavanje.

Države su dalje obavezne da dete zaštite u skladu sa njegovim najboljim interesom, „uzimajući u obzir prava i obaveze“ roditelja i drugih „odraslih koji brinu o detetu“ i pravno su odgovorni za dete, u skladu sa utvrđenim standardima koji se odnose na sigurnost i zdravlje deteta.⁶²⁶ Dobrobit i najbolji interes deteta isključuju telesno kažnjavanje, a država treba da obezbedi zakonsku normu koja takvo postupanje zabranjuje. Napori države odnose se na sve raspoložive potrebne korake, zakonodavne, administrativne i druge, maksimalno koristeći sva dostupna sredstva, a ukoliko je potrebno i međunarodnu pomoć.⁶²⁷

Razumevajući činjenicu „da svako dete rođenjem ima pravo na život“, države potpisnice su obavezne na omogućavanje prava deteta na opstanak i razvoj u najvećoj mogućoj meri.⁶²⁸ Pravo deteta na pravilan rast i razvoj podrazumeva vaspitanje koje ne uključuje mere nasilja u bilo kom obliku, niti bilo kakve oblike telesne kazne bez obzira na uzrast deteta ili kulturi i istorijski trenutak zemlje u kojoj živi. Savremeni načini odgajanja deteta uključuju poštovanje mišljenja deteta, slobodnog izražavanja i uvažavanje deteta u skladu

⁶²⁵ Videti član. 2. Konvencije o pravima deteta.

⁶²⁶ Videti član 3. Konvencije o pravima deteta; obaveza država na preduzimanje svih potrebnih mera, a to su nesumnjivo i zakonske norme zabranjujućeg karaktera u odnosu na telesno kažnjavanje, sadržana je i u Preporuci Saveta Evrope o zabrani telesnog kažnjavanja dece, kao i u Opštem komentaru broj 8.

⁶²⁷ Videti član 4. KPD.

⁶²⁸ Videti član 6. KPD.

sa uzrastom, u svim pitanjima koja ga se tiču. Ovo uključuje i „pravo deteta da bude saslušano u sudskim i upravnim postupcima“ koji se mogu odnositi na neko pitanje koje se tiče deteta.⁶²⁹

Možda najviši standard zaštite sadrži član 19., u skladu sa kojim se detetu obezbeđuju sve potrebne zaštitne mere od svih oblika fizičkog i mentalnog povređivanja i maltretiranja. Mere se odnose i na neposrednu zaštitu, ali i na socijalne programe za obezbeđivanje podrške detetu kao i odraslima. Drugi oblici zaštite uključuju angažovanje članova zajednice i obaveze prijavljivanja, kao i rad organa na istrazi, praćenju i obraćanju sudu radi zaštite, kada je to potrebno. Države su obavezne da disciplina u školama uvažava ljudsko dostojanstvo deteta, što se tumači u skladu sa Konvencijom, da disciplinske mere ne uključuju telesno kažnjavanje učenika.⁶³⁰

Kako bi se omogućilo ostvarenje i puna zaštita prava sadržanih u Konvenciji, sama Konvencija je ustanovila kontrolno telo, Komitet za prava deteta.⁶³¹ U skladu sa Opštim komentarom broj 8⁶³² stav Komiteta je da bilo kakav oblik, „blago“ ili „razumno“ telesno kažnjavanje, ne podržava najbolji interes deteta, jer direktno ugrožava njegovo ljudsko dostojanstvo i pravo na očuvanje telesnog integriteta. Takođe je izraženo mišljenje da religiozna uverenja ne mogu biti prihvatljiv razlog za kršenje prava deteta na zaštitu od svakog oblika nasilja. Iako preporuke Komiteta nemaju obavezujuću pravnu snagu, pa tako nepoštovanje mišljenja ne podleže pravnoj sankciji, države bi trebalo da ih uvažavaju u punoj meri i u skladu sa takvim preporukama da formiraju i sprovode potrebne aktivnosti. Bez izričite zakonske zabrane, telesno kažnjavanje će i dalje biti socijalno prihvatljivo ponašanje. Ne znači da se neće i dalje voditi polemike o potrebi i razlozima zabrane, ali ako sagledamo standard međunarodne zaštite, može se uočiti postojanje nedvosmislene zabrane ovog metoda vaspitavanja već više od nekoliko decenija.

Naša država je potpisnica Konvencije⁶³³ i pripadajućih protokola, i u skladu sa tim ima obavezu podnošenja redovnih izveštaja o poštovanju prava deteta. Izveštaje sačinjava Kancelarija za ljudska i manjinska prava, i obuhvataju periode od pet godina. U izradi izveštaja učestvuju zaposleni u državnim institucijama i pripadnici organizacija civilnog društva. Izrada izveštaja iz 2008. godine uključila je i mišljenja i stavove dece. Kako bi se prava definisana Konvencijom lakše razumela, detaljnija uputstva nalaze se u Opštim komentarima koji razrađuju prava i dalje upućuju države potpisnice.

⁶²⁹ Videti član 12. KPD.

⁶³⁰ Videti član 28. KPD.

⁶³¹ Videti član 43. KPD.

⁶³² General Comment No 8 (2006), CRC/C/GC/8, 21 August 2006.

⁶³³ “Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta”, Službeni list SFRJ – „Međunarodni ugovori”, broj 15/1990. i Službeni list SFRJ – „Međunarodni ugovori”, broj 4/1996. i 2/1997. Konvenciju je ratifikovala Savezna Republika Jugoslavija 2001. godine, koja je 2003. godine postala Državna zajednica Srbije i Crne Gore. Nakon proglašavanja nezavisnosti Republike Crne Gore, 2006. godine, Republika Srbija je nastavila međunarodnopravni subjektivitet Državne zajednice.

Radi praćenja poštovanja i sprovođenja prava deteta u Srbiji pre deset godina je osnovano telo *Odbor za prava deteta*. Odbor za prava deteta radi u okviru Narodne Skupštine Srbije i predstavlja posebno telo stalnog karaktera. U okviru svojih nadležnosti, može razmatrati predloge zakona sa „aspekta zaštite prava deteta“, pratiti sprovođenje i dalju primenu zakona i drugih pravnih akata, kojima se uređuju „položaj i zaštitu prava deteta“; vršiti proveru usklađenosti nacionalnog zakonodavnog okvira u odnosu na međunarodne standarde i prava deteta; saradivati sa domaćim i međunarodnim telima i institucijama, takođe sa lokalnim državnim organima; pokretati inicijativu za izmenu i dopunu zakonskih propisa i predlagati kreiranje potrebnih pravnih akata i preduzimati dalje mere zaštite dečjih prava; promovisati prava deteta i razmatrati i druge probleme, koji su relevantni za dečja prava.⁶³⁴ Pod nadležnost Odbora spada i kontrola unapređenja prava deteta u praksi, što prate četiri radne grupe, uz podršku aktivnosti civilnog društva. Aktivnosti se odnose i na pripremu izveštaja koji se podnose Komitetu za prava deteta. Drugi i treći izveštaj predstavljeni su za period do 2014. godine, a izradi je doprinelo i šesnaest organizacija civilnog društva.⁶³⁵ (Republika Srbija je drugi i treći izveštaj predstavila 24.1.2017. godine, a četvrti i peti trebalo bi da budu predstavljeni 2022. godine). Tokom izveštajnog perioda bio je pripremljen Prednacrt Zakona o pravima deteta koji jeste predviđao izričitu zabranu telesnog kažnjavanja i „ponižavajućeg postupanja prema detetu u cilju disciplinovanja deteta“ u svakoj sredini u kojoj boravi, kao i upotrebu „fizičke sile prema detetu“ i „telesno ograničavanje deteta“. Navedeni dokument nije usvojen.⁶³⁶

Savet Evrope i relevantna dokumenta

Osnovni zadatak organizacije Savet Evrope, od osnivanja, jeste zaštita i promovisanje ljudskih prava. Sve države članice Saveta Evrope ratifikovale su i Konvenciju o pravima deteta. Jedna od aktivnosti Saveta je i izrada različitih dokumenata koja usmeravaju države na dugogodišnjem putu usklađivanja sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava deteta.

U odnosu na zaštitu prava deteta, Savet Evrope je još 1984. godine doneo Preporuku o roditeljskim dužnostima⁶³⁷, sa ciljem da se pomogne roditeljima u vršenju roditeljskog prava i boljem razumevanju odnosa sa detetom. Dokument nalaže poštovanje interesa deteta, i ukazuje na granice odgovornosti roditelja do mere kada su ugroženi interesi deteta. Važan princip jeste i uvažavanje mišljenja deteta u situaciji kada državni organ donosi odluku koja se tiče vršenja roditeljskih dužnosti. U prve evropske države koje su

⁶³⁴ Videti član 67. Poslovnika o radu Narodne skupštine, prečišćen tekst, „Službeni glasnik RS“, broj 20/2012.

⁶³⁵ Videti u „Prava deteta u Srbiji – Zaključna zapažanja UN Komiteta za prava deteta,“ Centar za prava deteta Beograd, 2017.

⁶³⁶ Drugi i Treći Alternativni izveštaj o primeni Konvencije o pravima deteta u Republici Srbiji., strana 36.

⁶³⁷ Recommendation on Parental Responsibilities No. R (84) 4, adopted by Parliamentary Assembly, 28th February, 1984.

ozakonile „razvojne kapacitete deteta“ spada Norveška. Ova skandinavska zemlja je još 1981. godine predvidela da će roditelji saslušati dete i uvažiti njihovo mišljenje, kao i da dete uzrasta 12 godina može da se obrati državnim organima.

Jedan od važnijih projekata pod okriljem Saveta Evrope je i program pokrenut 2006. godine, „Graditi Evropu za i sa decom“, akcioni plan koji se odnosi na probleme dečjih prava, uključujući usvajanje niza standarda u različitim oblastima⁶³⁸ Prioriteti su postavljeni u odnosu na četiri oblasti:

- promovisanje usluga i sistema prilagođenih detetu;
- ukidanje svih oblika nasilja nad detetom;
- garancija prava deteta u osetljivim situacijama;
- promovisanje prava deteta na participaciju;

Cilj progama je podrška primeni međunarodnih standarda u svim državama članicama Saveta Evrope, a naročito primena Konvencije o pravima deteta. Smernice uz ovaj program su donete radi lakše implementacije određenih prava, posebno je značajana smernica koja se odnosi na zaštitu dece od nasilja. Smisao i cilj dokumenta je da pruži podršku državama prilikom razvoja nacionalnih strategija o pravu deteta na zaštitu od svakog oblika nasilja. Dokument je zasnovan na preporukama Generalnog Sekretara UN o nasilju nad decom, kao i na sveobuhvatnom pregledu nacionalnih politika u četiri države članice Saveta Evrope, Italije, Norveške, Portugalije i Rumunije, što je i rezultiralo predlogom modela strategije protiv nasilja.

Savet Evrope usmerava države članice da se posvete zabrani svakog telesnog kažnjavanja dece. Puna zabrana u zakonu je do sada postignuta u osamnaest država članica, a još sedam se javno obavezalo da isto učini u bliskoj budućnosti. U okviru međunarodne zajednice se smatra da je telesno kažnjavanje pojavni oblik telesnog nasilja. Dokumenti koji zabranjuju nasilje nad decom zabranjuju i telesno kažnjavanje deteta i nasilje u porodici. Međutim, u mnogim zemljama i dalje postoji nerazumevanje potrebe ukidanja telesnog kažnjavanja deteta. Jedna od najznačajnijih preporuka Saveta Evrope, prvi dokument koji se problemom nasilja u porodici bavi na sveobuhvatan način, je Preporuka broj R(85)4 o nasilju u porodici.⁶³⁹ Sadrži predloge mera radi sprečavanja nasilnih ponašanja u porodici, „za sprečavanje čina nasilja“ i „za intervenciju državnih organa“ kada se nasilje dogodi. Propisuje načine sprovođenja potrebnih mera i uključuje različite nivoe društva. U trećem delu, stav 12 Preporuke ističe se „obaveza preispitivanja zakonodavstva o dozvoljenosti telesnog kažnjavanja dece, sa ciljem da se ono ograniči ili zabrani, čak i kada se takvo

⁶³⁸ Dostupno na <http://www.coe.int/t/dg3/children/>.

⁶³⁹ Dostupno na http://www.coe.int/t/transversalprojects/children/keyLegalTexts/CMResc_enasp pristup 7.9.2017.

ponašanje ne podvodi nužno pod odredbe krivičnog dela.“ Ova odredba jasno upućuje na potrebu zakonske zabrane u sredinama u kojima nedostaje.

Dopuna ovog dokumenta usledila je „Preporukom broj (90) 2“, koja se odnosi na socijalne mere, u vezi sa nasiljem u porodičnoj sredini⁶⁴⁰ u kojoj mere postupanja konkretizuju ukupno ponašanje u slučajevima nasilja u porodici, ali i u drugim situacijama koje se tiču dece. Posebne mere su predviđene za dete, ženu, starije osobe, nasilnika, a obuhvaćene su i druge osobe koje učestvuju u porodičnom životu i koje su na druge načine uključene u ceo proces, kroz brigu o porodici. U delu koji se odnosi na mere o deci,⁶⁴¹ preporučuje se promocija dobre nege i vaspitanja, što uključuje edukacije za mlade roditelje pre i nakon rođenja deteta, kao i obezbeđivanje savetodavnih usluga. Naročito se naglašava potreba zabrane telesnog kažnjavanja i drugih ponižavajućih postupanja u svrhu vaspitanja i potreba za vaspitanjem bez nasilja. Ukazuje se i na rizike u situacijama u kojima su odrasli i deca u hraniteljskom odnosu ili su deca sa invaliditetom.

Prvi izazov pred Savetom Evrope u pronalaženju mehanizma za zaštitu ljudskih prava u kontekstu telesnog kažnjavanja dece, dogodio se pre tridesetak godina, 1978. godine. Evropski sud za ljudska prava je tada doneo odluku o zaštiti petnaestogodišnjeg dečaka od ponižavajućeg kažnjavanja. U kasnijim odlukama, tokom osamdesetih i devedestih godina, Sud je osudio državnu školu za telesno kažnjavanje, a potom i privatne škole u Velikoj Britaniji.⁶⁴² U drugim odlukama isticalo se da pravo na privatni i porodični život ili na slobodu verskog uverenja ne može da se koriste kao relevantna argumentacija kako bi se izbegla zabrana telesnog kažnjavanja.

Današnji izazovi odnose se najviše na nečinjenje na strani država, kada su u pitanju potrebne aktivnosti u smislu zakonodavnih reformi. Na osnovu uspostavljene međunarodne pravne prakse, države su obavezne na sprečavanje kršenja ljudskih prava. Tako se države smatraju odgovornima zbog nečinjenja, neusvajanja odgovarajućih zakona i politika radi sprečavanja nasilnih ponašanja. Sledstveno konceptu dužne pažnje, država je odgovorna i za preduzimanje odgovarajućih mera zaštite osetljivih grupa.⁶⁴³

ZAŠTITA I NADZOR NAD OSTVARIVANJEM PRAVA DETETA

Velike napore na polju zaštite od nasilja ulažu međunarodne organizacije, pa se tako Ujedinjene nacije, u okviru kojih rade specijalizovana tela, bave raznovrsnim programima kako bi povezali ljudska prava, zdravlje i participaciju osetljivih grupa (žena i dece) u

⁶⁴⁰ Recommendation No. R (90) 2 on Social Measures concerning Violence within the Family (1990) dostupno na <https://www.legislationline.org/documents/id/8267> pristup 7.9.2017.

⁶⁴¹ Deo V Preporuke (90) 2.

⁶⁴² Evropski sud za ljudska prava, videti u *Campbell and Cosans v. UK*, 1982; *Y v. UK*, 1992; *Costello – Roberts v. UK*, 1993.

⁶⁴³ Branković, B., „Istanbulska konvencija i odgovori države za borbu protiv nasilja nad ženama“, - funkcionisanje opštih servisa – operacionalizacija dužne prilježnosti, Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd, 2013., strana 49.

sferama politike i ekonomskog razvoja – kao deo šireg konteksta razijenog problema nasilja. Ove organizacije mogu, koristeći stručnost i kredibilitet, imati snažan uticaj u ostvarivanju podrške za eliminaciju nasilja. Brojni su primeri inicijativa ovih međudržavnih organizacija, a neki od najvažnijih su:

- UNICEF saraduje sa različitim partnerima kako bi se ukazalo na porodično nasilje, a primeri uključuju: saradnju na stvaranju Nacionalnog plana Bolivije za prevenciju i iskorenjavanje nasilja nad ženama i podršku prilikom usvajanja Zakona protiv porodičnog nasilja; rad sa Nacionalnom televizijom Jordana na promotivnim televizijskim porukama protiv nasilja; podršku na razvoju pokreta protiv rodno zasnovanog nasilja u Avganistanu i drugim zemljama Južne Azije⁶⁴⁴
- Regionalne kampanje Ujedinjenih nacija, u saradnji sa UNIFEM-om, radi eliminisanja nasilja nad ženama, uz pomoć kojih su ostvarena brojna partnerstva između agencija pod okriljem UN (uključujući UNICEF), vlada, nacionalnih i regionalnih nevladinih organizacija i medija, od 1998. godine⁶⁴⁵
- UNFPA podržava istraživanja o porodičnom nasilju i pomaže u osnivanju ženskih zdravstvenih centara u područjima gde je porodično nasilje uobičajeno. Takođe saraduje sa vladama i lokalnim zajednicama pružanjem podrške u eliminaciji nasilja
- Svetska zdravstvena organizacija koordinira međudržavnu globalnu Studiju o zdravlju žena i porodičnom nasilju, koja ima za cilj razvoj metodologija za prepoznavanje nasilja nad ženama i posledice na zdravlje, u šest zemalja⁶⁴⁶
- Panamerička zdravstvena organizacija (PAHO) i Interamerička razvojna banka saraduju na pilot projektu multi – sektorskih odgovora na nasilje protiv žena u Latinskoj Americi⁶⁴⁷
- Fond za podršku merama za eliminaciju nasilja nad ženama osnovan je pod okriljem UNIFEM 1996. godine, podržava inovativne projekte širom sveta, koji se bave svim oblicima rodno zasnovanog nasilja⁶⁴⁸

Međunarodnim dokumentima uspostavljaju se i sudska tela koja štite ljudska prava. Tako je ustanovljen Evropski sud za ljudska prava, koji razmatra da li je primena nacionalnih zakona i prakse u skladu sa odredbama Evropske konvencije. Interamerički sud je uspostavljen Američkom konvencijom o ljudskim pravima, a Afrički sud za ljudska prava u skladu sa Afričkom poveljom o ljudskim pravima i pravima naroda.

⁶⁴⁴ Dostupno na www.unicef.org pristupljeno 24.7.2017.

⁶⁴⁵ Dostupno na www.unifem.undp.org pristupljeno 24.7.2017.

⁶⁴⁶ Videti WHO „*Multi – country study of women’s health and domestic violence*“, ISBN: 92 4 159351 2, Geneva, 2005.

⁶⁴⁷ Videti WHO “*Violence against Women: WHO Consultation*”, Geneva, 1996, page 26 - 27

⁶⁴⁸ Dostupno na www.unifem.undp.org pristupljeno 24.7.2017.

Kako bi se poštovali međunarodni standardi zaštite, države ugovornice imaju obaveze izveštavanja. Smisao je u utvrđivanju da li država, i u kom obimu, ispunjava svoje obaveze. Na osnovu izveštaja sačinjavaju se Opšti komentari koji sadrže određena stanovišta o konkretnim pitanjima i detaljnije smernice. Najzad, pred političkim i stručnim telima UN vode se postupci, daju se preporuke i na taj način utiče na sprovođenje i zaštitu ljudskih prava u državama.

Sa ciljem zaustavljanja nasilja nad decom do 2030. godine, organizacija UNICEF preduzima veliki broj aktivnosti na globalnom planu, kako bi se za svu decu dostigao postavljeni standard zaštite.⁶⁴⁹ Ključni pristupi uključuju:

- Pomoć u jačanju nacionalnih obaveza u skladu sa multisektorskim pristupom. Ustanovljen je širok međunarodni konsenzus oko najuspešnijih pristupa zaustavljanju nasilja nad decom, koji podrazumeva angažovanje vlada država i blisku saradnju sa civilnim društvom;
- Pomoć pri razvoju i implementaciji zakonskih i političkih okvira zaštite. Obuhvaćeni su građansko i krivično zakonodavstvo, administrativne mere, politike i kodeksi ponašanja;
- Podrška pri sprovođenju reformi koje mogu predstavljati izazov, osiguranje njihove primene na način da se deci pruži zaštita kako je predviđeno;
- Pružanje tehničke podrške u oblasti pravosuđa, socijalne zaštite, zdravlja i u obrazovnom sektoru, naročito u smislu jačanja međusobne saradnje;
- Podrška zajednicama, roditeljima i deci u smislu izmene postojećih društvenih normi koje tolerišu nasilje. Prihvaćeni društveni standardi predstavljaju i ključnu komponentu u radu na zaštiti dece. Izmene uključuju intervencije kroz obrazovne programe, podizanje svesti kroz kampanje i podsticanje društva na prijavu svakog nasilja;

Najčešće je potrebno kontrolisati sprovođenje instrumenata na nacionalnom nivou, kao i dodatno pojašnjavati pojedinačne mere. Nadzor se vrši na više načina, a često su međunarodnim instrumentima predviđena tela koja će vršiti nadzor nad sprovođenjem dokumenta. Tako su države potpisnice najčešće odmah po pristupanju upoznate sa postojećim sistemom nadzora. Sačinjavaju se procedure i smernice, u skladu sa kojima je potrebno postupati. Jednom uspostavljeni standardi zaštite prava moraju naći svoj put, uvođenjem u nacionalna zakonodavstva. Nova rešenja često nailaze na otpor, posebno ako se odnose na osetljive oblasti zaštite. U praksi se to pokazalo na primeru izrade zakona o pravima deteta, koji se godinama nalazi u proceduri. Harmonizacija propisa na nacionalnom nivou, kako bi se zaštita pružila bez kolizije normi, je dodatni izazov.

⁶⁴⁹ Videti "Protecting children from violence: A comprehensive evaluation of UNICEF's strategies and programme performance", UN Children's Fund, New York, 2015 na www.unicef.org/evaldatabase/index_VAC.html pristupljeno 19.10.2017.

Međutim, za ljudska prava, ujedno i prava deteta, standardi su davno uspostavljeni na međunarodnom nivou, pa je podizanje nivoa sigurnosti kroz nacionalna rešenja neophodno. Međutim, iako države pristupanjem međunarodnom dokumentu preuzimaju na sebe obaveze ispunjavanja ustanovljenih aktivnosti, u praksi je situacija složena. Da bi zaštita bila potpuna, ne smeju se ostavljati mesta za pravne praznine, a potrebno je i ukinuti postojeće norme koje nisu u skladu sa međunarodno postavljenim standardima. Mere koje su moguće u okviru države, podrazumevaju i unapređenje sudske prakse, kroz konkretnu primenu međunarodnih dokumenata, kao i edukaciju zaposlenih u državnim institucijama.

Jedna od metoda kontrole i nadzora koja je najviše u upotrebi jeste izveštavanje nadzornih tela od strane država. Izveštaje sačinjavaju vladina tela, ali i organizacije civilnog društva, kako bi međunarodna zajednica imala što je više moguće objektivan prikaz stanja, oslobođen političkih uticaja. Izveštaji se podnose različitim komitetima koji štite prava priznata međunarodnim dokumentima, najčešće na godišnjem nivou, ili u skladu sa posebnim zahtevom. Komitetu za prava deteta prosleđuju su izveštaji koji se odnose na ostvarivanje prava dece, u odnosu na Konvenciju o pravima deteta i pripadajuće protokole. U odnosu na protokole obaveza izveštavanja je na svake dve godine, a redovni izveštaji koji se odnose na sprovođenje obaveza u skladu sa Konvencijom, šalju se na pet godina.

Dodatna kontrola moguća je tako što države mogu same prijaviti nepoštovanje ili ugrožavanje prava koje počinu druga država potpisnica, komitetu koji prati ostvarivanje prava u određenoj oblasti. Na taj način komiteti prikupljaju podatke na osnovu kojih, u skladu sa svojim procenama, mogu intervenisati. Države i same imaju mogućnost unutrašnje kontrole i nadzora, ustanovljavanjem nacionalnih kontrolnih tela koja obavljaju te funkcije.

U odnosu na zaštitu od telesnog kažnjavanja sam pojam zaštite se tumači šire. U našoj stručnoj javnosti pojam “zaštita” podrazumeva opštiju konstrukciju, obuhvatajući pravo na zaštitu od svih oblika nasilja koji prouzrokuju patnju, ugrožavaju razvoj, dobrobit i sam život deteta, u svim sredinama.⁶⁵⁰ U užem smislu se označavaju mere koje je potrebno preduzeti, kao aktivnosti zaštite, ali i prevencije i rad na podizanju svesti kakva sve ponašanja predstavljaju nasilje nad detetom i zašto je potrebno da se sankcionišu. S obzirom da zaštita podrazumeva i pravnu dimenziju, normativni okvir i aktivnu uloga pravosudnih organa, Komitet za prava deteta je, prateći situaciju u Republici Srbiji, a nakon pregleda periodičnih izveštaja, u više navrata prepoznao i naglašavao potrebu usaglašavanja nacionalnih normi u odnosu na zaštitu prava deteta. Akcenat je na zabrani svakog telesnog kažnjavanja, na šta se naša zemlja obavezala. U našoj zemlji na

⁶⁵⁰ Videti u “*Nacionalnoj strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja*”, “Službeni glasnik RS” broj 122/2008.

unutrašnjem nivou, poštovanje i sprovođenje prava deteta prati Savet za prava deteta, uz podršku UNICEF-a.

KOMITET UJEDINJENIH NACIJA ZA PRAVA DETETA

Radi praćenja načina primene „Konvencije o pravima deteta“ u zemljama potpisnicama, formiralo se pomenuto „telo za nadzor“, „Komitet za prava deteta“. ⁶⁵¹ Predstavlja međunarodno ekspertsko telo sa sedištem u Ženevi, i predstavlja jedini predviđen mehanizam zaštite te vrste. U okviru Komiteta zaseda osamnaest nezavisnih stručnjaka, biraju se na period od četiri godine, predlogom strana ugovornica. Kriterijumi izbora su geografska zastupljenost i zastupljenost pravnih sistema. Njihov zadatak je da prate usklađenost nacionalnog zakonodavstva u odnosu nazaštito prava deteta, način na koji se prava sprovode i obim uživanja prava u praksi. Polovinu članova Komiteta čine pravници. Ovo telo je osmišljeno kao međunarodni organ koji državama – ugovornicama pomaže i daje smernice i tumačenja u odnosu na jednu posebnu oblast, polje primene Konvencije o pravima deteta.

Komitet je ustanovljen i radi praćenja i provere izvršavanja obaveza koje su države članice preuzele pristupom Konvenciji, ali i dugim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima. Komitet prati napredak u primeni međunarodnih dokumenata i izvršavanje obaveza, a takođe usklađenost nacionalnih zakonodavstava država članica sa postavljenim standardima. Države dve godine nakon ratifikacije Konvencije podnose inicijalni izveštaj o stanju prava deteta, nakon čega postoji obaveza podnošenja periodičnih izveštaja.

Na samom početku praćenja izveštaja država članica, Komitet je izrazio veliki stepen zabrinutosti i moglo se uočiti „da je u velikom broju zemalja ne samo zakonom dozvoljeno“, već i izuzetno rasprostranjeno uz društveno odobravanje, „telesno i ostalo okrutno i degradirajuće“ kažnjavanje deteta. ⁶⁵² To se pokazalo kao razlog za donošenje brojneih preporuka kako bi što jače promovisaloa potreba ukidanja tolerancije na nasilje. ⁶⁵³ Do trenutka pisanja ovog rada usvojeno je i trinaest opštih komentara. Oni nemaju pravno obavezujuću snagu, ali predstavljaju pomoćni instrument za bolje razumevanje i jednostavnije sprovođenje postavljenih ciljeva. Nakon što Komitet pregleda izveštaj i uputi komentare, države bi trebalo da preduzmu sve raspoložive mere i postupe u skladu sa dostavljenim mišljenjem, koje se prosleđuje u formi preporuke. Od zemlje potpisnice se može tražiti dopuna izveštaja, kao i da brani izveštaj usmeno.

Aktivnosti Komiteta koje su savetodavnog karaktera ogledaju se i u tumačenjima teksta i pojedinačnih odredbi Konvencije u Opštim komentarima. Opšti komentari sadrže detaljna pojašnjenja, ali i predloge načina postupanja država, kroz predočene konkretne aktivnosti

⁶⁵¹ Videti član 43. KPD.

⁶⁵² Videti poglavlje II „Opšteg komentara“, tačka 4, Istorijat.

⁶⁵³ Isto, tačka 6.

koje je potrebno sprovesti. Rad Komiteta oslanja se neposredno na Konvenciju o pravima deteta, koja omogućava ovom telu da traži, prikuplja i prosleđuje informacije drugim telima UN, da zatraži proučavanje određenih pitanja koja se odnose na prava deteta, i da daje preporuke i predloge.⁶⁵⁴ Međutim, svrha dokumenta kao što su preporuke, predlozi ili smernice, jeste da detaljnije približi i pojasni usvojene međunarodno postavljene standarde. Ovi dokumenti nisu obavezujućeg karaktera, već su dopunski u cilju kreiranja politika i praksi. Na vladama država potpisnica je odgovornost za poštovanje i ispunjenje obaveza preuzetih pristupanjem međunarodnim ugovorima, ali istovremeno Komitet nema sredstvo prinude u slučaju nesaradnje.

Pored Opštih komentara, Zaključnih zapažanja i sastanaka na regionalnom nivou sa državama potpisnicama, Komitet po potrebi, preko drugih nadležnih tela, kao na primer UNICEF-a, i nevladinih organizacija, vrši uvid u probleme koji prate ostvarivanje prava deteta. Dodatno podstiče države ugovornice da u svoja nacionalna zakonodavstva uvrste i druge relevantne međunarodne instrumente koji mogu doprineti potpunijoj zaštiti. Međutim, obaveza praćenja poštovanja Konvencije je i na državama, pa bi trebalo da je sastavni deo aktivnosti, u smislu samokontrole i sistemskog praćenja ostvarenih rezultata. Posebna obaveza odnosi se na tesnu saradnju države sa nevladinim sektorom, uz poštovanje njihove samostalnosti. Rad nevladinih organizacija je karakterističan, jer je njihova uloga bila ključna i tokom stvaranja Konvencije. To je i razlog insistiranja Komiteta na saradnji država sa organizacijama za ljudska prava, grupama koje predvode mladi ili u njima učestvuju deca, roditeljima, akademskim institucijama koje se bave promocijom ljudskih prava deteta i drugim stručnim udruženjima.⁶⁵⁵

Komitet za prava deteta dosledno ukazuje na hitnost potrebe zabrane telesnog kažnjavanja dece. Ljudska prava su univerzalnog karaktera, i ne postoji opravdanje da se, uvažavajući neka druga, pojedinačna prava, kao što je poštovanje verskih uverenja na primer, krše ljudska prava deteta. Svetska konferencija religija za mir koja okuplja preko osam stotina verskih vođa, usvojila je dokument „Multireligijska posvećenost zabrani nasilja nad decom“ 2006. godine. Dokumentom je obuhvaćen pojam telesnog kažnjavanja, kako bi se osiguralo puno poštovanje prava deteta, u skladu sa Konvencijom i drugim međunarodnim i verskim sporazumima. U dokumentu se pozivaju Vlade država potpisnica da uspostave odgovarajuće mehanizme za implementaciju zakona i formalnu participaciju verskih zajednica.⁶⁵⁶

Komitet je još u junu 2006. godine predstavio dokument čija je tema zaštita od telesnog kažnjavanja i svakog drugog nasilja deteta⁶⁵⁷, kojim je potvrđena obaveza vlada da

⁶⁵⁴ Videti član 45. Konvencije o pravima deteta.

⁶⁵⁵ Videti „Opšti komentar broj 5“ (2003); „Opšte mere za primenu Konvencije o pravima deteta“.

⁶⁵⁶ Videti Deklaraciju o nasilju nad decom, usvojenu na Osmoj skupštini Svetske konferencije Religije za mir, Kjoto, 2006.

⁶⁵⁷ CRC/C/CG/8 Geneva, General Comment No 8, 2 March 2007.

zabrane i eliminišu sve oblike telesnog kažnjavanja u svim sredinama, uključujući porodičnu, i detaljne smernice zakonskoj reformi, kao i druge mere. U oktobru 2006. godine Izveštaj Generalnog sekretara UN o nasilju nad decom podnet je Generalnoj Skupštini, i iznova su pozvane sve zemlje da zabrane telesno kažnjavanje dece u svim sredinama. Tada je za krajnji rok određena 2009. godina. Komentar broj 8 postavio je za cilj da državama uputi smernice u odnosu na telesnu kaznu i druge oblike ponižavajućeg kažnjavanja dece, koji su prepoznati kao oblici nasilja nad decom. U Komentaru su iznete glavne „zakonodavne i druge“ slične „mere za podizanje svesti javnosti“, a takođe i „edukativne mere“ koje je potrebno da države ustanove.

U skladu sa mišljenjem Komiteta, primarni cilj zakonodavne reforme sa ciljem zabranjivanja „telesnog kažnjavanja“ jeste prevencija u porodičnom okruženju, sprečavanje nasilja kroz promenu stavova, naglašavanjem prava deteta na jednaku zaštitu. Potrebno je istaći da se, na primer u krivičnom zakonodavstvu, norme mogu odnositi i na telesno kažnjavanje deteta u porodici, u delu koji se odnosi na telesni napad. Ali time nije pružena nedvosmislena zaštita prava u odnosu na telesno kažnjavanje, kao jedan od načina vaspitavanja. U odnosu na situaciju u Srbiji, Komitet je ukazuje i na potrebu promocije nenasilnih metoda i naglašavanje roditeljske odgovornosti u smislu usmeravanja deteta bez bilo kakvog oblika nasilja. Tokom godina Komitet je Srbiji uputio više od četrdeset preporuka u smislu daljeg unapređenja sprovođenja Konvencije o pravima deteta u našoj sredini, uključujući preporuku zabrane telesnog kažnjavanja dece.

PRAVO DETETA NA OBRAĆANJE KOMITETU

Komitet za prava deteta je u 2014. godini usvojio Treći fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta.⁶⁵⁸ Suština ovog dokumenta jeste mogućnost deteta da podnese pritužbu Komitetu za prava deteta, protiv države u situaciji postojanja povrede nekog prava. Time je samostalnost dece kao subjekata prava podignuta na viši nivo, pa se ne smatraju više „malim ljudima sa malim pravima“, a dodatno je stvorena mogućnost za države da pokažu stvarnu posvećenost ostvarivanju prava deteta.⁶⁵⁹ Važnost se ogleda i u činjenici da deca mogu samostalno pristupiti pravosudnom sistemu, uz prethodnu edukaciju o mogućnostima, koje su predstavljene u protokolu. Žalbu nije moguće podneti automatski. Preduslov je da je država, protiv koje se pritužba podnosi, ratifikovala Konvenciju o pravima deteta i sva tri prateća protokola uz Konvenciju. Sledeći uslov odnosi se na rok, pa je potrebno da „nije prošlo više od jedne godine od trenutka“ kada su domaći pravni lekovi u zemlji povrede upotrebljeni. Izuzetak jeste slučaj da podnosilac pritužbe dokaže kako žalbu nije bilo moguće podneti u predviđenom roku.

⁶⁵⁸ tekst dostupan na http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/text_opcp.pdf

⁶⁵⁹ Videti Johansson, L., „*The Third Optional Protocol to the International Convention on the Right of the Child: A Success or a Failure for the Enforcement of Children's Rights*“, Queen Mary University of London, 2014., page 56.

Protokol predviđa tri različite pritužbe:

1. Pojedinačna pritužba, koju može podneti dete ili grupa, ukoliko smatraju da je povređeno neko pravo, ili u ime deteta/grupe uz saglasnost. Ukoliko nema saglasnosti, potrebno je dokazati da je takvo postupanje opravdano. Međutim, bez obzira na ispunjenost uslova žalbe, Komitet u skladu sa Protokolom, ima mogućnost da od države zahteva ispunjenje određenih mera koje mogu predupređiti štetu po dete ili grupu;
2. Drugi oblik je pritužba koju država može podneti protiv druge države, ukoliko smatra da se ne ispunjavaju obaveze koje nalaže Konvencija o pravima deteta. Uslov za podnošenje pritužbe jeste da obe države priznaju nadležnost Komiteta za prava deteta;
3. Treća mogućnost jeste inicijativa koju pokreće Komitet za prava deteta ukoliko uoči teško ili sistemsko kršenje prava deteta. Inicijativom se nalaže državi da se hitno izjasni, a takođe je moguće iniciranje istrage u državi. I za ovakav korak je neophodna predhodna izjava države o prihvatanju nadležnosti Komiteta;

Standarde zaštite deteta u odnosu na postupke pred sudom postavio je „Komitet za prava deteta“ u „Opštem komentaru broj 5“, koji sadrži „opšte mere“ radi postupanja u skladu sa Konvencijom o pravima deteta, prepoznajući potrebu posebne pomoći detetu, koja se odnosi na davanje informacija, saveta, zastupanje deteta i potrebne mere oporavka.⁶⁶⁰

Republika Srbija je potpisnica Opšteg protokola, od 2012. godine, ali dokument još uvek nije ratifikovan.⁶⁶¹ Važno je napomenuti da će Protokol dati podršku organizacijama civilnog društva koje se bave pravima deteta, jer predstavlja poseban instrument zaštite prava.

STRANA ZAKONODAVNA REŠENJA

UPOREDNI PRIMERI ZAKONSKIH REŠENJA ZAŠTITE OD TELESNOG KAŽNJAVANJA

U današnjem trenutku univerzalna zabrana telesnog kažnjavanja dece definiše se kao globalni cilj. Promene u tom smislu su poželjne i neizbežne. Međutim, u zavisnosti od spremnosti država na saradnju u rešavanju ovog izazova na međunarodnom terenu, kao i nivoa dostignute kulture ljudskih prava, nivo zaštite prava deteta je različit. U zemljama u kojima je postignuta puna zabrana telesnog kažnjavanja, može se uočiti da ona predstavlja i jedan od uzroka smanjenja nasilja među mladima uopšte. Istraživanja u Švedskoj za period od zabrane, 1979. do 2000. godine, ukazuju na smanjenje broja dece

⁶⁶⁰ Videti u “Opštim merama“ za sprovođenje Konvencije o pravima deteta, Komitet za prava deteta CRC/2003/5 3.10.2003.

⁶⁶¹ Videti u „Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure“, General Assembly of the UN, Resolution 66/138, 19th on December 2011.

uzrasta 15 do 17 godina koja su umešana u krađe, krivična dela povezna sa narkoticima, napadima na mlađu decu, silovanja, ali i manji broj samoubistava i upotrebe droga i alkohola među mladima.⁶⁶² U Finskoj je zabrana svih oblika telesnog kažnjavanja 1983. godine, rezultirala uspešnom promenom svesti kod roditelja, a istovremeno je uočen i manji broj ubistava dece. Finska je inače druga zemlja na svetu koja je uvela zabranu telesnog kažnjavanja.⁶⁶³

U zemljama u kojima je religija uticajan činilac društvenog života i kreiranja vrednosti, za odnos prema deci značajni su stavovi crkvenih autoriteta. Primer pozitivnog pristupa je slučaj u 2016. godini, kada su predstavnici Generalne skupštine crkve Škotske uputili zahtev ministrima i poslanicima da se usvoje preporuke Konvencije o pravima deteta. Takođe su tražili i da se u krivičnom zakonodavstvu ukinu norme koje definišu "opravdan napad" na dete. Glas crkve se pridružio drugim organizacijama koje vrše uticaj na škotsku vladu, kako bi se deci obezbedila jednaka zakonska zaštita koju imaju odrasle osobe. Predstavnici crkve su se složili da se telesno kažnjavanje dece mora prepoznati kao nasilan čin, i kao takav štetan za mentalno i fizičko zdravlje dece.⁶⁶⁴ Istovremeno je na međunarodnom nivou prepoznata potreba multireligijske saradnje kako bi se okupili ljudi različitih verskih uverenja i pridružili zajedničkom cilju zaštite prava dece. Autoritativan glas crkve na promociji prava deteta na dostojanstven život može pomoći u sprečavanju zloupotrebe verskih stavova koja opravdavaju telesno kažnjavanje dece.⁶⁶⁵

Na političkom nivou, agenda EU za prava deteta iz 2011. godine, označila je važan korak napred u uvođenju prava deteta u sve sfere politika EU. Kao jedan od ciljeva postavila je i podizanje nivoa svesti i načine napretka i zaštite prava deteta kroz delovanje EU.⁶⁶⁶ Veliki broj savremenih demokratija sveobuhvatno štiti prava deteta, kroz posebne zakone, instrumentima kao što je institut ombudsmana za decu ili zakonima u odnosu samo na oblast dečjih prava, kao i stvaranjem okruženja za ostvarivanje prava deteta.⁶⁶⁷ U drugim zemljama su odredbe koje se odnose na zaštitu prava deteta rasute u različitim zakonima,

⁶⁶² „*Corporal punishment of children: summary of research on its impact and associations*“, Unicef, 2016, page 3.

⁶⁶³ Videti Osterman, K./other „*Twenty Eight Years After the Complete Ban on the Physical Punishment of Children in Finland: Trends and Psychosocial Concomitants*“, AGGRESSIVE BEHAVIOR, Volume 40, 2014, page 568.

⁶⁶⁴ Videti „*Ending legalized Violence against children*“, Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, Report December 2016, page 13, dostupno na <https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/global-report-2016.pdf>

⁶⁶⁵ Videti Santos Pais, M., „*Special Representative of the UN Secretary General on Violence against Children*“, 2016.

⁶⁶⁶ „*Children's rights in the EU, Marking 30 years of the UN Convention on the Rights of the Child*“, European Parliament, 2019., page 3.

⁶⁶⁷ International Justice Resource Center, „*Committee on the Rights of the child review*“, 2015., dostupno na <https://ijrcenter.org/2015/01/21/committee-on-the-rights-of-the-child-reviews-12-countries-child-rights-records/>

uglavnom onim koji uređuju institucije u kojima deca borave, porodičnom zakonu, zakonu koji obuhvata obrazovanje i socijalnu zaštitu.

U skladu sa izveštajem jedne holandske organizacije⁶⁶⁸ za 2020. godinu, koja se bavi zaštitom prava deteta, Island je na prvom mestu kao država u kojoj su prava dece zagarantovana na najvišem nivou, a slede Švajcarska i Finska. Zemlje se rangiraju po kriterijumu ostvarenih rezultata iz različitih oblasti, uključujući obrazovanje, zaštitu, omogućavanje okruženja za razvoj prava deteta. Rezultati u poslednjoj kategoriji zasnivaju se na Zaključnim izveštajima koje usvoji Komitet UN za prava deteta. U prvih deset pozicioniranih zemalja su Švedska, Nemačka, Holandija, Slovenija, Tajland, Francuska i Danska. Trajna nestabilnost pa tako i pozicioniranje na samom dnu liste odnosi se na zemlje poput Sirije i Venecuele, pogledu dobrobiti dece.⁶⁶⁹ Jedan određeni broj zemalja usvojio je celovite zakone o pravima deteta, i istovremeno institut posebnog dečjeg ombudsmana, kao što je ta oblast prava normativno rešena u Hrvatskoj, na primer.

Velika Britanija

Pored brojnih i obimnih zakona koji sadrže pojedinačne odredbe u različitim oblastima, Zakon o deci⁶⁷⁰ postoji od 1989. godine. Zakon je uveo pojam odgovornosti roditelja, za sva „prava, obaveze, ovlašćenja, odgovornosti i autoritet nad detetom“ kao i u odnosu na njegovu imovinu, a „u skladu sa zakonom“. Deca stižu pojedina prava u uzrastu od šesnaest do osamnaest godina, u zavisnosti od oblasti koja se reguliše zakonom, pa tako dete „sa navršениh osamnaest godina“ stiže „izbornu pravo i pravo kupovine/konzumiranja alkohola“. Obaveza roditelja je briga o obrazovanju deteta do šesnaeste godine, nakon čega je dete samostalno u izboru. Telesno kažnjavanje i svaki oblik diskriminacije su zabranjeni u školi, i regulisani su zakonima u oblasti obrazovanja.⁶⁷¹ U školama Ujedinjenog Kraljevstva telesna kazna je zabranjena pre dvadeset godina. Velika Britanija je Konvenciju o pravima deteta ratifikovala 1991. godine.

Zanimljivo je da se danas smatra kako je od tada društvo postalo „mekše“ prema deci, a učestalost vršnjačkog nasilja u britanskim učionicama zabrinjavajući trend. Smatra se da je nasilje naročito od strane devojčica, dostiglo razmere epidemije. Ipak ne postoje uverljivi dokazi da je ukidanje telesne kazne direktno povezano sa povećanim nasiljem među vršnjacima. Sve se više ističe odgovornosti nastavnika, nego prava deteta, naročito kada su u pitanju nedisciplinovani učenici.⁶⁷²

⁶⁶⁸ Kids Rights Foundation/Erasmus School of Economics/International Institute for Social Studies, „*The Kids Rights Index 2020*“, Report, 2020, page 11., dostupno na www.kidsrights.org/kidsrightsindex

⁶⁶⁹ Isto.

⁶⁷⁰ Children Act 1989, dostupno na www.legislation.gov.uk/1989/41/contents

⁶⁷¹ Dostupno na <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/contents>

⁶⁷² Teh, Mui, Kim, page 80.

U sudskim odlukama od pre skoro pedeset godina pominjalo se telesno kažnjavanje u školama kao jedan od dozvoljenih vaspitnih metoda. Međutim nije bilo zvaničnog stava o tome šta je „razumno“. Ukoliko slučaj nasilja dođe do suda, odluka je prepuštena sudiji, a roditelji su se uglavnom slagali sa praksom nastavnika, da decu vaspitavaju grubim metodama. U jednom slučaju iz 1977. godine⁶⁷³ devojčica je pobjegla iz škole, a za takav prestup je određena kazna od tri udarca drvenom batinom. Devojčica je odbila da bude kažnjena i zahtevala da pozove majku. Majka se usprotivila telesnoj kazni, što je za posledicu imalo isključenje deteta iz škole. Direktor škole je podržao nastavno osoblje u primeni telesne kazne u situacijama kada procene za potrebno. Sud je zauzeo stav da, dokle god je „sila razumna“, nastavno osoblje može je slobodno primenjivati u disciplinske svrhe. Takođe je smatrao da, iako su bile uočljive modrice kao posledice kazne, nisu bile prejake, niti je bilo hematoma i potrebe za medicinskom intervencijom. U očima suda telesna kazna nije bila „nerazumna“. Sud je dalje zauzeo stav da je upitno ono telesno kažnjavanje koje bi kao takvo bilo zabranjeno i prema odraslima. Ovo mišljenje se oslanjalo i na prethodne sudske odluke, u skladu sa kojima je bilo zabranjeno fizičko povređivanje zatvorenika ili žene od strane bračnog partnera, a predstavljalo je važan korak u naporima da se deca zaštite od ovakvog oblika nasilja.

U Velikoj Britaniji je još 1966. godine omogućeno pojedinačno ulaganje predstavlki Evropskom sudu za ljudska prava, međutim nije mnogo verovatno da deca zaista mogu koristiti takvu mogućnost u jednakom obimu kao odrasli. Pred Evropskim sudom za ljudska prava telesno kažnjavanje je predmet sudske zaštite još od sedamdesetih godina. Verovatno je prvi snažan uticaj Evropske konvencije o ljudskim pravima na decu bio osetan 1978., u slučaju T. protiv Velike Britanije, pred Evropskim sudom. Podnosilac predstavke bio je dečak u vreme kada je imao šesnaest godina, 1972. Iako je nakon četiri godine pokušao da povuče predstavku, slučaj je ipak procesuiran, jer je pokrenuo pitanja koja su ključna u odnosu na zaštitu deteta. Većina članova sudskog veća se složila da je telesno kažnjavanje dece ponižavajuće postupanje, postalo je praksa koja se napušta, i najzad je dovelo do izmene zakona, 1993. godine.⁶⁷⁴

⁶⁷³ Videti u Englander, M. E., „*The Court's Corporal Punishment Mandate to Parents, Local Authorities and the Professions*“, The Phi Delta Kappan, Bloomington, 1978., page 529.

⁶⁷⁴ „*What has the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms ever done for children?*“

http://www.law.ed.ac.uk/data/assets/file/0008/202103/Eekelaar_What_has_ECHR_done_for_Children.pdf

Litvanija

1996. godine je usvojen Zakon o osnovama zaštite prava dece,⁶⁷⁵ koji je postavio principe zaštite osnovnih prava, uz odgovornost roditelja, definiciju pojma deteta, i navođenje svih zaštićenih prava. Zakonski tekst je detaljan i obiman. Litvanija je usvojila i druge zakone specijalizovane za oblast prava deteta, kao što su Zakon o dečjem fondu, „Zakon o starateljstvu nad decom“, „Zakon o zaštiti maloletnika od štetnih uticaja javnog informisanja“, a ustanovljen je i institut Ombudsmana za decu i službe za zaštitu dece pri svakoj opštini.⁶⁷⁶

U odnosu na zabranu telesnog kažnjavanja deteta u svrhe disciplinovanja, Zakon o osnovama zaštite prava dece, u članu 49. dozvoljava roditeljima i drugim zakonskim zastupnicima da mogu na odgovarajući način, prema njihovoj proceni, disciplinovati dete zbog izbegavanja izvršavanja obaveza ili zbog učinjenih disciplinskih prekršaja, sa izuzetkom fizičkog i psihičkog kažnjavanja, drugog okrutnog ponašanja i ponižavanja deteta, njegove časti i dostojanstva. Dalje se navode dozvoljene vaspitne mere, kao što su kritika, ukor, stroga opomena i druga odgovarajuća ponašanja, koje zakon dozvoljava.

Letonija

Zakon o zaštiti prava deteta⁶⁷⁷ ustanovio je 1999. godine preciznu listu prava, zaštitne odredbe, principe, načine sprovođenja zaštite prava, ali i ograničenja u određenim slučajevima. Zakon određuje obaveze deteta u porodici, odnos sa roditeljima, obaveze roditelja, prava na ograničenje slobode deteta. Predviđa i pomoć deci van porodice i regulisanje odnosa sa roditeljima u takvim slučajevima, „prava dece sa posebnim potrebama“, „odgovornost dece za kršenje zakona, za „prestupe, mere prevencije i postupanje“ prema deci u policiji.⁶⁷⁸

U odnosu na zabranu telesne kazne, Zakon u članu 9. navodi da nije dozvoljeno prema detetu postupati surovo, ne sme se mučiti i telesno kažnjavati niti je dozvoljena povreda dostojanstva i časti. Dalje se, u članu 24., predviđa da se telesno kažnjavanje deteta smatra neispunjavanjem roditeljskih obaveza, zlonamerno korišćenje roditeljskog autoriteta, a okrutno ponašanje prema detetu zakon će smatrati krivičnim delom.

⁶⁷⁵ Law No. I-1234 on Fundamentals of Protection of the Rights of the Child, 1996., dostupan na <https://refworld.org/docid/3ae6b5a3c.html>

⁶⁷⁶ Videti Istraživanje „Zaštita dece od nasilja“, Biblioteka Narodne skupštine, 2010.

⁶⁷⁷ Law on the protection of the rights of the child, 1998., dostupno na http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=56381&p_country=LVA&p_classification=04

⁶⁷⁸ CRIN, Latvia: National Laws, dostupno na <https://archive.crin.org/en/library/publications/latvia-national-laws.html>

Francuska

Zanimljivo je koliko očigledan i jak otpor pruža Francuska, kada je u pitanju izmena postojećeg zakonodavstva u smislu zabrane telesnog kažnjavanja. U Francuskoj nije postojao dovoljno jasno definisan pojam zabrane fizičkog kažnjavanja dece. Savet Evrope izrazio je kritički stav prema zakonskoj regulativi, koja podržava određene oblike telesnog kažnjavanja.

Nasilje nad decom bilo je zabranjeno, ali se roditeljima dozvoljavalo „pravo disciplinovanja“, koje takođe nije precizno definisano. Uprkos naporima međunarodne zajednice da se zakon izmeni, Vlada Francuske nije pružala podršku u poslednjih desetak godina, u smislu podržavanja stavova međunarodne zajednice. Prema rezultatima jedne ankete u Francuskoj iz 2007. godine, 87% roditelja je tuklo decu. Od tada do trenutka pisanja ovog rada, zabrana nije postignuta u porodičnom okruženju, ustanovama brige o deci, školama i kaznenim institucijama. Protiv Francuske su 2013. godine međunarodne organizacije podnosile pritužbe, jer se otpor za saradnju tumači kao kršenje Evropske socijalne povelje.⁶⁷⁹ Francuska se 2015. godine obavezala na izmenu zakonodavstva u smislu uvođenja višeg standarda zaštite dece, međutim usvojeni Zakon o zaštiti deteta iz 2016. godine nije uključio zabranu telesnog kažnjavanja dece.

U izveštaju podnetom Komitetu za prava deteta od strane jedne organizacije civilnog društva navedeno je da, u skladu sa istraživanjem, roditelji u Francuskoj smatraju kako udaranje deteta nije štetno i da se kao metod koristi samo kao način korigovanja ponašanja deteta. Još jedan pokušaj izmene zakona usledio je izmenama Građanskog zakonika, u decembru 2016. godine, sa namerom da se uvede norma kojom bi roditelji imali obavezu da dete zaštite od svih ponižavajućih postupanja, uključujući „telesno nasilje nad detetom“. Novi član je poništen na sudu, uz obrazloženje da su u pitanju pravno tehnički razlozi i da se sadržajno ne uklapa u tekst postojećeg zakona.

Nakon toga se Ministarstvo za porodična pitanja javno obavezalo da će, u skladu sa Akcionim planom za borbu protiv nasilja nad decom za period 2017. – 2019., zabraniti telesno kažnjavanje kao način vaspitavanja. Tekst Akcionog plana sadržao je potrebne mere za podizanje nivoa svesti u javnosti, ali bez navođenja namere ukidanja telesnog kažnjavanja dece.⁶⁸⁰ Međutim, francuska Skupština je usvojila izmene Građanskog zakonika⁶⁸¹, u novembru 2018. godine, uvodeći zabranu telesnog kažnjavanja. U tom smislu, roditelji vrše svoje pravo uz omogućavanje razvoja deteta i uz poštovanje prema

⁶⁷⁹ „Collective complaint No. 92/2013“, Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. France.

⁶⁸⁰ Videti *Country Report for France*, November 2017, „Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children“, London, 2017.

⁶⁸¹ *Code civil*, dostupno na <https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19070042/index.html>

njegovoj личности, bez ikakvog telesnog ili psihičkog nasilja. Tako je Francuska postala pedesetšesta zemlja u svetu koja je zabranila svako telesno kažnjavanje deteta.

Austrija

Austrija je četvrta zemlja na svetu koja je postigla zabranu „razumnog“ telesnog kažnjavanja, 1977. godine posle Švedske, Finske i Norveške, zahvaljujući naporima austrijskih pedijatara i aktivista za nenasilno vaspitavanje dece.⁶⁸² Međutim, 1989. godine usledila je još jedna promena, nakon što je austrijski parlament jednoglasno glasao za izmenu u Građanskom zakoniku, u skladu sa kojom „roditelji u pristupu detetu moraju razmotriti uzrast deteta, stepen razvoja i ličnost, a upotreba sile i nanošenje psihičkog i fizičkog bola nisu dozvoljene.“⁶⁸³ Zakon o pravima dece⁶⁸⁴ iz 2011. godine ustanovio je pravo svakog deteta na vaspitanje bez nasilja, kao jedno od najvažnijih u korpusu prava deteta.

Dodatno, u Austriji je obavezno obrazovanje za socijalne i policijske službenike, kako bi znali da na vreme uoče i reaguju na slučajeve nasilja, a postoji i obaveza prijavljivanja. Imajući u vidu činjenicu kako se porodična nasilna ponašanja nerado prijavljuju, u Austriji su ustanovljeni takozvani „Intervencijski centri“, koji pružaju pravnu pomoć, smeštaj, materijalnu podršku, zdravstvenu zaštitu i druge vidove potrebne podrške.⁶⁸⁵

Nemačka

Nemačka spada među zemlje u kojima je crkveni uticaj bio veoma dugo i snažno izražen, a crkva je telesno kažnjavanje odobravalala. Komitet za prava deteta uputio je Nemačkoj primedbe koje se odnose na stepen ostvarivanja prava deteta, što je dovelo do izmena člana 1631 Građanskog zakonika⁶⁸⁶ u delu koji se odnosi na decu. Tako je od 2000. godine detetu obezbeđena zaštita od nasilnih metoda vaspitavanja, a zabranjeno je svako telesno kažnjavanje, psihičko povređivanje i druge degradirajuće mere prema detetu. U Nemačkoj je na ovaj način zabrana postignuta u punom obimu. Tri strategije su pomogle u promovisanju zakonskih promena: nacionalna medijska kampanja, kampanje lokalnih organizacija i istraživanja. Upoređujući broj prijavljenih slučajeva telesnog kažnjavanja pre i nakon uvođenja zakonske zabrane, primećeno je znatno manje prijave. Policijski

⁶⁸² „Childhoods free from corporal punishment – prohibiting and eliminating all violent punishment of children, Austrian Government Report, Vienna, 2016., page 3.

⁶⁸³ Član 14. Opšti građanski zakonik Austrije, 1989., dostupno na https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/ngos/GI_Austria_CRC60.pdf

⁶⁸⁴ Federal Constitutional Act on the Rights of Children, 2011., dostupno na https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_isn=90242&p_lang=en

⁶⁸⁵ Videti u Ajduković, D. M./Bauer, K., „*Psihosocijalni tretman počinitelja obiteljskog nasilja – austrijsko iskustvo*“, u Letopis centra socijalnog rada, Vol. 12., No 2, Zagreb, 2005., strane 347 - 364.

⁶⁸⁶ Section 1631, German Civil Code, Contents and limits of care for the person of the child, na http://www.gesetze-im-internet.de/english_bgb/german_civil_code.pdf pristup 14.9.2017.

izvori su potvrdili da je nasilje do 2007. godine smanjeno za preko 33%.⁶⁸⁷ Prijave od strane deteta u 1996. godini u procentu od 30% smanjenje su na 3% u 2002. godini. Istraživanje je pokazalo i da je nakon uvođenja zabrane, veoma mali procenat roditelja smatrao da „zakon ne treba da reguliše odnose u porodičnom okruženju“.⁶⁸⁸

Grčka

Zakonom o suzbijanju porodičnog nasilja⁶⁸⁹ zabranjeno je telesno kažnjavanje u porodici. Telesno nasilje nad detetom u svrhu vaspitavanja smatra se zloupotrebom roditeljskog autoriteta, i može dovesti i do primene najteže mere prema roditeljima, lišenja roditeljskog prava.

Albanija

Interesantno je da je u zemlji u kojoj je nacionalno zakonodavstvo dugo bilo neuređeno u odnosu na međunarodne standarde zaštite ljudskih prava, zabranjeno telesno kažnjavanje Zakonom o zaštiti prava deteta⁶⁹⁰ 2010. godine. Pojam telesnog kažnjavanja je definisan u smislu „svakog pojavnog oblika kažnjavanja koji biraju „roditelji, braća, sestre, dede i babe, zakonski zastupnik“ deteta, neko drugo lice „koje je odgovorno za dete, a upotrebljava silu i uzrokovanjem patnje, makar i u najmanjoj meri“.⁶⁹¹ Takvim normama detetu je pružena sveobuhvatna zaštita, što je izvanredan napredak u odnosu na zakonodavne standarde Albanije.

Španija

Zakonska reforma u Španiji, koja se odnosi na zaštitu dece sprovedena je u potpunosti. Telesno kažnjavanje je zabranjeno u svim sredinama, uključujući porodično okruženje, tako što su, prvo izmenama Građanskog zakonika uklonjene odredbe u skladu sa kojima roditelji imaju pravo na „razumno“ i „prilagođeno“ telesno kažnjavanje deteta.⁶⁹² Zaštita

⁶⁸⁷ Videti Pfeiffer, C., *“Parallel Justice – Why do we need a strengthening of the victim in society?”* International Perspectives of Crime Prevention, Godesberg, 2014, page 98.

⁶⁸⁸ Freeman M., *„Law and Childhhod Stdies: Current Legal Issues,”* Volume 14, University Coledge London, 2012, page 520.

⁶⁸⁹ Law 3500/206 Combating Intra - Family Violence, dostupno na www.endcorporalpunishment.org pristup 14.9.2017.

⁶⁹⁰ „Law on the Protection of the Rights of the Child“ (Law No. 10347) 2010., dostupno na https://www.coe.int/t/dg3/children/corporalpunishment/News/Ban_Albania_en.asp

⁶⁹¹ Corporal punishment of Children in Albania/Report dostupan na www.endcorporalpunishment.org pristup 14.9.2017.

⁶⁹² CRC/C/ESP/Q/5-6/Add.1, Reply to list of issues, paras 2 and 44, November 7, 2017., videti izveštaj Country report for Spain, August 2017., Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, page 1.

deteta od telesnog kažnjavanja postignuta je donošenjem Organskog zakona o pravnoj zaštiti dece⁶⁹³ 2015. godine.

Italija

U skladu sa podacima, u Italiji je zabrana telesnog kažnjavanja u porodici još uvek cilj. Krivični zakonik⁶⁹⁴ proklamuje pravo na "korigovanje" ponašanja (jus corrigenda). U jednoj presudi Vrhovnog suda navodeno je da se takva norma ne može upotrebiti u svrhu isključenja protivpravnosti telesnog kažnjavanja. Međutim, ova odluka je ostavila slobodan prostor za tumačenje svakog pojedinačnog slučaja u kome je pravo deteta povređeno. Nedostaje jasna formulacija da ni jedan stepen telesnog kažnjavanja nije prihvatljiv, pa se sudu ostavlja na procenu kada je telesno kažnjavane prešlo „zakonsku granicu“. Pravo takvog korigovanja ponašanja je poželjno ukinuti u svim sredinama gde odrasli učestvuju u vaspitavanju deteta.⁶⁹⁵

Krivičnim zakonikom u Italiji dozvoljeno je roditeljima da „koriguju“ ponašanje svoje dece, a onaj ko „zloupotrebi“ to pravo i na taj način povredi dete, biće kažnjen. Primena ove odredbe bila je tema velikog slučaja pred najvišim italijanskim sudom, 1996. godine. Kasacioni sud je u slučaju *Kambrija*⁶⁹⁶ presudom odlučio da se „telesno kažnjavanje od strane roditelja u disciplinske svrhe, ne može više smatrati zakonitom. Za takvu odluku navedena su dva razloga: prvi je najveća važnost da pravni sistem obezbedi zaštitu dostojanstva pojedinca. To obuhvata decu, koji su sada „nosioci prava“ i ne predstavljaju više samo predmete „koje njihovi roditelji treba da štite“ ili „još gore“, predmete „koji stoje na raspolaganju njihovim roditeljima“. Sledeći razlog bio je to što „obrazovni cilj“, „harmoničan razvoj ličnosti deteta“, koji osigurava „da dete prihvati vrednosti mira, tolerancije i koegzistencije“, neće moći biti postignut korišćenjem sredstava koji uključuju nasilje, a koja protivureče ciljevima koji su postavljeni“.

Sudija Ipolito, koji je doneo presudu, smatrao je ovaj slučaj dobrom prilikom da se ukine pravna podrška postojanju elemenata telesnog kažnjavanja od strane roditelja u svrhu vaspitavanja deteta. Na taj način bi se uspostavio pravni standard prema kome bi svaka upotreba nasilja u vaspitne svrhe bila zabranjena. Sudija je istakao da takva odluka

⁶⁹³ Organic Law on legal Protection of Children 8/2015 dostupno na <https://www.global-regulation.com/translation/spain/615890/organic-law-8-2015>

⁶⁹⁴ Criminal Code of Italy, Article 571: „Whoever misuse means of correction or discipline to harm a person subject to his authority, or entrusted to him for purposes of education, instruction, treatment, supervision or custody... shall be punished“.

⁶⁹⁵ Videti izveštaj *Country report for Italy*, Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, Avgust 2017.

⁶⁹⁶ Ovo je slučaj u kome se sudilo ocu desetogodišnje devojčice, izložene telesnom kažnjavanju, kao kazni za laganje, loše ocene, ili kakvu drugu grešku, za koju ju je otac mogao smatrati odgovornom.

predstavlja veliki socijalni i pravni napredak, još od doba kraja Musolinijeve diktature.⁶⁹⁷ Ovakvim poređenjem verovatno je želeo da istakne apsolutistički karakter odnosa roditelj – dete, koji bi trebalo da postane prošlost. Međutim, i ako je u ovom slučaju iskazan visok stepen spremnosti na zakonske zabranu, u stvarnosti je telesno kažnjavanje ostalo legalno. Ova odluka do danas nije uticala na zabranu telesnog kažnjavanja u porodičnom okruženju.⁶⁹⁸

Finska

U Finskoj je dete zaštićeno Zakonom o staranju nad decom i pravima na viđanje deteta⁶⁹⁹, iz 1983. godine, pa se „dete mora vaspitavati u duhu razumevanja, sigurnosti i ljubavi. Dete se ne sme potčinjavati, telesno kažnjavati ili na drugi način ponižavati“.

Norveška

U Norveškoj je zabranjeno izložiti dete fizičkom nasilju, i postupcima koji mogu predstavljati pretnju za njegovu fizičko i psihičko zdravlje, u skladu sa Zakon o roditeljima i deci⁷⁰⁰ iz 1987. godine.

Kipar

Na Kipru se Zakonom o prevenciji i zaštiti žrtava iz 1994.⁷⁰¹ zabranjuje svaki postupak ili ponašanje kojim se vrši kontrola, a koji dovode do direktnog stvarnog fizičkog, seksualnog ili psihološkog povređivanja bilo kog člana porodice. Odredba je ponovljena u još jednom zakonu⁷⁰², Zakonu o nasilju u porodici iz 2000. godine.

Ukrajina

U Ukrajini je zabranjeno fizičko kažnjavanje deteta od strane roditelja, kao i drugo nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, u skladu sa Porodičnim zakonikom⁷⁰³ iz 2003. godine.

⁶⁹⁷ Leviner, P./Nylor, B./Saunders, B., „*Corporal Punishment of Children: Comparative Legal and Social Developments towards Prohibition and beyond*“, Stockholm Studies in Child Law and Children's Rights, Vol. 4, Dordrecht, 2017., page 98.

⁶⁹⁸ Dostupno na <http://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Italy.pdf>

⁶⁹⁹ Finnish Child Custody and the Right of Access Act, Sec. 1, para. 3, 1984.

⁷⁰⁰ Parent and Child Act Norway, Article 30, 1987., dostupno na <https://endcorporalpunishment.org/reports-on-every-state-and-territory/norway/>

⁷⁰¹ Cyprus Law on Prevention and Protection of Victims, article 3, 1994.

⁷⁰² Cyprus Act on Violence in the Family, 2000.

⁷⁰³ Ukraine Family Code, Article 150 (7), 2003.

Mađarska

Mađarska, u skladu sa Zakonom o zaštiti dece i upravi za starateljstvo nad decom⁷⁰⁴ od 1997. godine, garatuje da dete ima pravo na poštovanje njegovog ljudskog dostojanstva, na zaštitu od zlostavljanja – fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja. Dete se ne sme „podvrgavati torturi, telesnom kažnjavanju, niti bilo kom surovom, nečovečnom ili ponižavajućem obliku kažnjavanja ili postupanja“.

Holandija

Građanski zakonik⁷⁰⁵ Holandije iz 2007. godine nalaže zabranu telesnog kažnjavanja deteta u svim sredinama, uključujući porodično okruženje, pa roditelji, „vodeći brigu o detetu, ne smeju koristiti emotivno ili fizičko nasilje niti bilo koji drugi ponižavajući postupak“.

Portugalija

U Portugaliji je telesno kažnjavanje zabranjeno odredbom Krivičnog zakonika⁷⁰⁶ iz 2007. godine, pa će se „onaj ko jednom ili više puta izvrši fizičko ili psihičko maltretiranje, uključujući telesno kažnjavanje, lišavanje slobode i krivična dela protiv polne slobode, kazniti zatvorom od jedne do pet godina“. Vrhovni sud Portugala je 2006. godine doneo jednu odluku kojom se tolerisalo kažnjavanje. ECSR⁷⁰⁷ je primio pritužbu na takvu odluku, i doneo zaključak da „domaći zakoni u skladu sa članom 17., moraju zabraniti i kažnjavati sve oblike nasilja nad decom koji bi mogli povrediti fizički integritet, dostojanstvo, razvoj ili dobrobit deteta“. Takođe je zaključeno da relevantne zakonske odredbe moraju biti dovoljno jasne i primenjive, kako bi sudove sprečile da odbiju postupanje u skladu sa takvim odredbama, i primenili ih u slučajevima nasilja nad decom. Pored toga je ukazano da države moraju preduzeti sve mere da se nasilje eliminiše u praksi. Tako je osigurano da se omogući stvarna zaštita, kada to nije moguće donošenjem sudske odluke. Uloženi su napor u sprovođenju reforme i neophodnih preventivnih mera. Uvažavajući date smernice, Portugalija je tokom 2007. godine, usvojila zakonsko rešenje kojim je uvedena nedvosmislena zabrana telesnog kažnjavanja.⁷⁰⁸

Kina

Uz pomoć Ujedinjenih nacija, koje su pozvale na nultu toleranciju na nasilje, Narodna Republika Kina se 2016. godine pridružila pokretu za globalno ukidanje prakse telesnog

⁷⁰⁴ Hungarian Child Protection Act, Article 6 (5).

⁷⁰⁵ Netherlands Civil Code, Article 1:247, 2007.

⁷⁰⁶ Portugal Penal Code, Article 152, 2007.

⁷⁰⁷ European Consortium for Sociological Research, St. Martin, Germany, 1991.

⁷⁰⁸ „*Children and corporal punishment: the right not to be hit, also a children's right*“, Council of Europe, Commissioner for human rights, page 6, Januar 2008., dostupno na www.coe.int

kažnjavanja i usvojila Zakon protiv nasilja u porodici,⁷⁰⁹ kao značajan korak u prepoznavanju, prevenciji i odgovoru na nasilje nad decom. Zakon zabranjuje nasilje i pruža niz pravnih lekova žrtvama, a zahteva obavezno prijavljivanje nasilja, kao i odgovor od strane zvaničnika. Zakon je jasan u smislu da nasilje nad decom u okviru porodice nije privatna stvar i da svi sektori imaju obavezu i odgovornost u zaštiti dece. Ujedinjene nacije pružaju podršku Kini i u sprovođenju zakona.⁷¹⁰ Iste godine u kojoj je usvojen pomenuti zakon, Vrhovni sud Narodne Republike Kine doneo je 680 zaštitnih naloga širom zemlje.⁷¹¹

Švedska

U skladu sa Zakonikom o roditeljstvu i starateljstvu⁷¹² iz 1979. godine, u Švedskoj „deca imaju pravo na brigu“, „sigurnost i dobro vaspitavanje“. U odnosu sa detetom se postupa „sa poštovanjem prema njihovoj ličnosti i individualnosti“ i „ne smeju biti izložena telesnom kažnjavanju ili „bilo kom drugom“ ponižavajućem postupanju“. Švedska je tako zakonskom normom zabranila svako telesno kažnjavanje deteta. Na taj način postignut je jednak stepen zakonske zaštite telesnog integriteta deteta, kao i odrasle osobe.

Samom donošenju zakona prethodile su kampanje nekoliko decenija, koje su za cilj imale podizanje svesti o potrebi zaštite dece od ponižavajućih postupanja. Na zahtev međunarodne organizacije *Save the Children*, Ministarstvo za zdravlje i socijalna pitanja je, nakon trideset godina preispitalo njen uticaj i postignute rezultate, 2009. godine.⁷¹³ U izveštaju je istaknuto da, iako zakonskom zabranom rezultati nisu garantovani, svrha zabrane je prvenstveno bila preventivnog karaktera. Osnovna ideja je da se ohrabri promena u pristupu detetu i praksa promovisanja nenasilnih metoda vaspitavanja dece.

Inicijativa koja je prethodila zabrani se ogledala i u obliku predavanja organizovanih od strane nevladinih organizacija, obrazovnih udruženja i motivisanih pojedinaca, u radu sa roditeljima i drugim odraslima koji brinu o deci. O nenasilnim metodama vaspitanja i telesnom kažnjavanju raspravljalo se i u radio emisijama i novinama. Značajno je bilo i to što je godina kada je zabrana stupila na snagu, od strane Ujedinjenih nacija bila proglašena Internacionalnom godinom deteta. Odnos javnosti prema telesnoj kazni postao je veoma negativan, a članovi švedskog parlamenta pokazali su veći stepen osetljivosti. Zakonska odredba je nedvosmislena: „Dete ima pravo na brižnost, sigurnost i pravilno odgajanje. Prema detetu će se postupati uz poštovanje i sa uvažavanjem njegove ličnosti i ne smeju

⁷⁰⁹ China Domestic Violence Law, 2016.

⁷¹⁰ Dostupno na <http://srs.g.violenceagainstchildren.org/category/regions/europe>

⁷¹¹ www.chinafile.com

⁷¹² Sweden Children and Parent Code, 1979.

⁷¹³ „Never Violence“ – „Thirty Years on from Sweden's Abolition of Corporal Punishment“, Government Offices of Sweden and Save the Children Sweden, 2009.

biti podvrgnuta telesnom kažnjavanju ili bilo kakvom drugom ponižavajućem postupanju.⁷¹⁴

U Švedskoj je zadatak socijalnih službi da prate razvoj prava dece, kao deo socijalnih usluga. Tako su one ovlašćene da reaguju kada procene da postoji rizik po dete, čak i kada dođe do policijskih istražnih radnji koja ne moraju rezultirati pokretanjem krivičnog postupka. Socijalne službe istražuju sve navode o postupanju sa decom, procenjuju potrebe porodice za zaštitom i obezbeđuju niz podsticajnih i preventivnih mera.⁷¹⁵ Svaka osoba koja je uključena u rad sa decom na bilo koji način, u javnom i privatnom sektoru, ima obavezu da reaguje ukoliko proceni da postoji rizik po dete.⁷¹⁶

U decenijama nakon donošenja zabranjujuće norme, smanjen je procenat dece koju roditelji telesno kažnjavaju, odrasli su edukovani o novim načinima u odgajanju deteta i nova iskustva su pomogla u prevazilaženju starih obrazaca ponašanja. Ovoj promeni doprineli su i drugi činioci. Razvijen je temeljan sistem socijalne zaštite, postignuta veća jednakost polova, dečje klinike i obrazovni centri su ulagali napore na podizanju svesti odraslih i dece u odnosu na telesno kažnjavanje i sprečavanje nasilnog ponašanja u porodičnom okruženju.⁷¹⁷ Ponašanje u porodici koje je nakada predstavljalo tajnu, danas se u Švedskoj prijavljuje, usled postignute izrazite netolerancije na nasilje.

Australija

U Australiji, u skladu sa članom 280. Krivičnog zakona Kvinslenda⁷¹⁸ „roditeljima, nastavnicima i drugim licima koja brinu o detetu, nije bila zabranjena upotreba sile koja se smatra razumnom u datim okolnostima, a radi promene ponašanja, discipline ili kontrole deteta“. U jednoj sudskoj odluci iz 1959., šamaranje i udaranje učenika po ramenima jer je bio nepristojan prema nastavniku, nije smatrano preteranom kaznom, a detetu nisu nanete ni značajne povrede. Međutim, tokom godina je primena telesne kazne zabranjena, usled sve većeg neodobravanja ove metode.⁷¹⁹ Tako je u Kvinslendu, usled velike podrške nastavnika i roditelja potpunoj zabrani telesne kazne u školskoj sredini, sprovedena reforma 1992. godine. Početkom školske 1995. godine, u državnim školama je telesna kazna zabranjena.⁷²⁰ Reforma je obuhvatala i obavezu školske zajednice da razvije politiku ponašanja u školama.

⁷¹⁴ Children and Parents Code of Sweden, Chapter 6, section 1.

⁷¹⁵ Isto.

⁷¹⁶ Sweden Social Services Act, Chapter 14, section 1.

⁷¹⁷ „*Never Violence – Thirty Years on from Sweden's Abolition on Corporal Punishment*“, page 18.

⁷¹⁸ Quinsland Criminal Code Act, 1899.

⁷¹⁹ Teh, M. K., „*Corporal Punishment – Archaic or Reasonable Discipline Method?*“, International Journal of Law & Education, Vol. 17, No 1, Victoria, 2012., page 75.

⁷²⁰ <http://education.qld.gov.au/library/edhistory/topics/corporal/abolition.html>.

Složenost normativnih rešenja u SAD

Američki Ustav iz 1787. godine je i danas na snazi. Jedini je ustav koji definiše pravo na sreću. Ljudska prava su uokvirena i dodata ustavu kroz deset amandmana 1791. godine. (*Bill of Rights*) Upravo najsloženija situacija u odnosu na poštovanje prava deteta može se uočiti u SAD, usled kompleksne organizacije vlasti i zakonodavnih ingerencija država članica. Tako je zaštita prava deteta nejednaka u pojedinim državama, a uspostavljanje zajedničkog standarda dodatno otežava činjenica što stanovništvo na teritoriji SAD prihvata različite kulturne vrednosti.

Jedan od razloga opstanka kulturnih uverenja ogleda se u roditeljskim stavovima i ponašanju prema disciplini deteta.⁷²¹ Većina roditelja u SAD je odrasla uz telesnu kaznu, a roditelji imaju tendenciju primene modela roditeljstva na način kako su i sami vaspitavani. Pored toga, neki roditelji veruju da je telesno kažnjavanje efikasno i bezopasno jer su i njih tukli i „ispali su dobro“. Drugi veruju da deca disciplinovana na takav način poštuju autoritet, dok ona koja to nisu – postaju nekontrolisana i ne iskazuju poštovanje.⁷²² Konačno, mnogi odrasli izjednačavaju disciplinu sa telesnom kaznom.⁷²³

Teorije koje su podržavale roditeljsku autonomiju u odnosima sa detetom u SAD značajno su se promenile tokom vremena. Važan aspekt moderne vizije je da dete ima pravo na zaštitu tela i uma, od nanošenja štete od strane onih koji su odgovorni za brigu o njima i ne pravilan razvoj.⁷²⁴ Prihvatanje modernog koncepta odnosa dete – roditelj ogleda se i u prihvatanju uloge države. U odnosu na restriktivno tumačenje devedesetih godina, kada se država uglavnom držala izvan sfere porodične zaštite, danas roditelji prihvataju partnersku ulogu države u doprinosu pravilnom razvoju deteta.⁷²⁵

Telesno kažnjavanje poznatije kao „batine“ je jedna od najčešće praktikovanih strategija koju koriste roditelji u želji da dugoročno izmene ponašanje svoje dece. Upotreba termina „batine“ je problematično, jer oni koji brinu o deci široko tumače pojam, a umnogome se tumačenja preklapaju sa pojmom koji američki pedijatri smatraju zlostavljanjem. Uprkos brojnim dokazima da su batine neefikasne, da predstavljaju faktor rizika ka težim oblicima fizičkog zlostavljanja i mogu negativno uticati na ponašanje i kognitivni razvoj dece na mnogo načina, i mnogobrojnim naučnim tumačenjima, ipak je to pitanje i dalje sporno u SAD. Američka akademija za pedijatriju i mnoge druge profesionalne organizacije imaju čvrst stav protiv upotrebe telesne kazne od strane roditelja, ali u trideset četiri razvijene

⁷²¹ Perrin – Miller, C./Perrin, R., „*Physical punishment of children by US parents: moving beyond debate to promote children’s health and well – being*“, Social Science Division, Pepperdine University, Malibu, 2018., page 4.

⁷²² Isto, page 5.

⁷²³ Knox, M., „*On hitting children: A review of corporal punishment in the United States*“, Journal of Pediatric Helath Care, Volume 24, Issue P103-107, 2010.

⁷²⁴ Više u Teh, M. K., „*Corporal Punishment – Arhaic or Reasonable Discipline Metod?*“, 2012.

⁷²⁵ Isto, strana 617.

države nema federalnog zakona koji zabranjuje batine. Zakoni koji se odnose na telesno kažnjavanje variraju od države do države. Trenutno devetnaest država dozvoljava telesno kažnjavanje i u školskom okruženju. Od trideset i jedne države samo u oblasti Kolumbija, batine su zabranjene u državnim školama, a samo u Nju Džersiju i Ajovi zabrana se odnosi i na privatne škole. Neke škole nude izbor između suspenzije deteta i telesnog kažnjavanja, u slučaju nedozvoljenog ponašanja.⁷²⁶

Roditelji imaju mogućnost izbora, da prihvate telesno kažnjavanje, ili da ne potpišu saglasnost da dete bude telesno kažnjavano. Telesno kažnjavanje u školama je zastupljenije na jugu i u okruzima nižeg socijalno ekonomskog statusa, što znači da se siromašnija i obojena deca više suočavaju sa telesnim kažnjavanjem.⁷²⁷

U školama u kojima je telesna kazna dozvoljena boravi preko 160 000 dece. S obzirom da je telesno kažnjavanje više skoncentrisano u školama južnih država, a federalna vlada ih inicijativom u odnosu na mere discipline nije obuhvatila, ne postoje dovoljno precizna saznanja o disciplinovanju školske dece u ovom delu SAD. Inicijativa za zakonske izmene podneta je pre samo tri godine, što dosta govori o stavu prema ovakvom načinu disciplinovanja.⁷²⁸

Praksa telesnog kažnjavanja u školama je opstala delimično i usled jedne sudske odluke Vrhovnog suda iz 1977. godine. U skladu sa odlukom, telesno kažnjavanje u školama nije protivustavno, što znači da je svaka država mogla doneti svoje zakone u odnosu na metode disciplinovanja učenika. Iako je u devetnaest država dozvoljena telesna kazna u školama, postoje distrikti među njima u kojima takav vid discipline nije praksa, a prednost se daje nenasilnim metodama. U Severnoj Karolini na primer, nema zakonske zabrane, ali je u oktobru 2018. godine, na nivou školskih odbora distrikta, izglasano da se telesna kazna neće primenjivati. U nekim školama se ulažu naponi u prikupljanju podataka o telesnom kažnjavanju, kao i razlozima za takav način disciplinovanja, kako bi se usmerile aktivnosti u smislu zabrane telesne kazne. U državi Tenesi je donet i zakon koji uređuje obavezu prijavljivnja nasilnog postupanja prema detetu.⁷²⁹

U Kentakiju je početkom 2019. godine predstavljen zakon kojim će se, ukoliko bude usvojen, zabraniti telesno kažnjavanje u školskoj sredini.⁷³⁰ Zakon definiše telesnu kaznu

⁷²⁶ Johnson, D., „*The Striking Outlier: The Persistent, Painful, and Problematic Practice of Corporal Punishment in Schools*“, National Association for the Advancement of Colored People, Report, 2019. dostupno na www.splcenter.org

⁷²⁷ Dostupno na <https://sciencebasedmedicine.org>

⁷²⁸ Gershoff, E./Font, A. S., „*Corporal Punishment in U.S. Public Schools: Prevalence, Disparities in Use, and Status in State and Federal Policy*“, 2016., dostupno na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5766273/> pristup 18.2.2019.

⁷²⁹ Tennessee – 2017 – HB2331 – Chaptered, 23rd of April, 2018.

⁷³⁰ Tekst Zakona dostupan na <https://apps.legislature.ky.gov/record/19rs/HB202.html>

kao „svako namerno nanošenje fizičkog bola učeniku bilo kojim sredstvima koja su namenjena kažnjavanju ili disciplinovanju učenika“.

Nedovoljno je jasna normativna neujednačenost u odnosu na raširenost pojave telesne kazne. 1977. godine Vrhovni sud je utvrdio da se Osmi amandman koji zabranjuje okrutne kazne ne odnosi na učenike, i da nastavnici mogu telesno kažnjavati decu bez dozvole roditelja.⁷³¹ To je jedan od razloga da se u javnim školama trideset i jedne države distrikta Kolumbija (District of Columbia) telesna kazna smatra za nezakonitu, iako u nekim školama nema eksplicitne zakonske zabrane. Međutim, u javnim i privatnim školama države Džersi (New Jersey) i Ajova (Iowa) telesno kažnjavanje je nezakonito.

Tokom 2016. godine 49 američkih država je izmenama zakonodavnih rešenja zabranilo telesno kažnjavanje dece u svim sredinama, uključujući porodično okruženje. Trenutno ni jedna savezna država nema zakon koji izričito zabranjuje telesno kažnjavanje u okviru porodice.⁷³² U državnim zakonima još uvek postoje norme u skladu sa kojima roditelji mogu upotrebiti fizičku silu prema detetu. Većina zakona u stvari, specifično pominje zloupotrebu, napad ili nasilje u porodici, ali ne obuhvata oblike telesne kazne od strane onih koji brinu o deci. Zakon koji se odnosi na zlostavljanje dece iz 2012. godine u Delaveru⁷³³ (Delaware) smatra se novinom, jer se tumačenjem može doći do zaključka da su elementi telesne kazne zabranjeni. Zakon je usvojen kako bi se pružila bolja zaštita detetu od fizičkog zlostavljanja, ali je formulacija nedovoljno jasna. Spor an je deo u kome zakonodavac navodi da nema namere ometanja roditelja koji koriste „razumnu silu“ i time ne izazivaju povrede.⁷³⁴ Ovim je ostavljen prostor sudskom tumačenju i odlučivanju kakvo postupanje prema detetu će se smatrati za zabranjeno i kažnjivo.

Analiza nekoliko zakona u Minesoti navela je neke pravne eksperte na zaključak da telesno kažnjavanje nije dozvoljeno u toj državi, ali u skladu sa normama porodičnog zakonodavstva, „roditelj, zakonski staratelj ili onaj ko vrši nadzor nad detetom, može upotrebiti razumnu silu da obuzda ili ispravi dete“.⁷³⁵

Međutim, ovakavo balansiranje u odnosu na „razumno“ pa time i „prihvatljivo“ ne pruža dovoljan stepen zaštite od telesnog kažnjavanja, niti adekvatno štiti dete od zlostavljanja. Dodatnim preciziranjem pojedinih vrsta nasilja koja su bez izuzetka neopravdana, ovaj pristup pojašnjava šta je razuman standard i daje smernice sudstvu i roditeljima. U istoj toj sredini, predlog zakona je predmet diskusije u cilju podsticanja roditelja da se uzdrže

⁷³¹ Ingraham v. Wright, 430 U.S. 651 (1997). dostupno na <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/430/651/>

⁷³² Country Report for USA, Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, 2020. dostupno na <https://endcorporalpunishment.org/reports-on-every-state-and-territory/usa/>

⁷³³ Senate Amendment No. 2 to Bill No. 234, 2012., dostupno na www.legis.delaware.gov

⁷³⁴ Isto.

⁷³⁵ „Physical Discipline of Child – Authorized Use of Force“, North Star Criminal Defence, dostupno na <https://www.northstarcriminaldefense.com/physical-discipline-of-a-child-authorized-use-of-force/>

od telesnog kažnjavanja. Predlog zakona je upućen u julu 2015. godine Komitetu za decu, porodice i osobe sa invaliditetom, a očekivalo se da se raspravlja kasnije iste godine.⁷³⁶ Međutim, do trenutka pisanja ovog rada, inicijativa nije rezultirala zakonskim izmenama, pa tako „roditelj, zakonski staratelj, nastavnik deteta ili učenika može upotrebiti razumnu silu da ograniči ili koriguje ponašanje deteta ili učenika.“⁷³⁷ Tek ukoliko se upotrebi „namerno nerazumna sila ili okrutno disciplinovanje“, smatraće se da je onaj ko to učini kriv za zlonamerno kažnjavanje.⁷³⁸

Jedan američki profesor sociologije na univerzitetu u Nju Hempširu smatra da je vaspitavanje koje uključuje telesno kažnjavanje, samo druga forma porodičnog nasilja i deo najvećeg nacionalnog i internacionalnog problema. Nakon godina istraživanja doktor Štraus je došao do toga šta smatra upadljivim propustom u podacima i literaturi o porodičnom nasilju – široko raširena praksa telesnog kažnjavanja dece. Istraživanjem je zaključio da oko devedeset procenata američkih roditelja udaraju dlanom ili pljosnatim predmetom decu i većina roditelja to čini i u odmaklom periodu adolescencije dece. Šta više, većina ih veruje da je udaranje odgovarajući „redovan način disciplinovanja“, a trećina roditelja čak veruje da „pomaže deci da razviju bolji osećaj samokontrole“. U najvećem broju slučajeva Amerikanci veruju da je udaranje neophodno, bilo da spreči decu u nedoličnom ponašanju, bilo da ih učini poslušnijima. Ponavljajući obrazac stečen u detinjstvu roditelji uče decu kako je udaranje „za njihovo sopstveno dobro“. I mnogi od njih koji su bili udarani, ukazuju na sebe kao živi dokaz da je običaj blagotvoran.⁷³⁹

U Teksasu, na primer, Krivični zakonik sadrži odredbu u odnosu na upotrebu sile prema detetu: „Upotreba sile, ali ne smrtne sile, protiv deteta mlađem od osamnaest godina je opravdana (...) da bi se dete disciplinovalo, radi očuvanja ili ukazivanja na dobrobit.“⁷⁴⁰

Jedna od definicija telesnog kažnjavanja u školskom okruženju data je u Zakonu o obrazovanju države Teksas, gde se dopušta telesna kazna u smislu namernog nanošenja fizičkog bola, udaranjem, udarcem predmetom, šamarom ili primenom druge fizičke sile koja se koristi radi disciplinovanja.⁷⁴¹ To praktično znači da, ukoliko se telesna kazna primenjuje u svrhu disciplinovanja deteta, neće se smatrati napadom na telesni integritet i tada je zakonom dozvoljena.

U državi Masačusets, preispitivanje više zakonskih rešenja navelo je pravne stručnjake da zaključe kako telesnu kaznu ne treba dozvoliti, ali da roditelji ipak mogu koristiti

⁷³⁶ Dostupno na <http://www.endcorporalpunishment.org/progress/country-reports/usa.html>

⁷³⁷ Criminal Code Minnesota, Art. 609.377; dostupno na <https://www.revisor.mn.gov/statutes/cite/609/pdf>

⁷³⁸ Criminal Code Minnesota, Art. 609.379; dostupno na <https://www.revisor.mn.gov/statutes/cite/609/pdf>

⁷³⁹ Videti Thompson, W.E. *et al.*, „*Society in fokus: An Introduction to Sociology*“, published by Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc. Lanham, Maryland 2017., page 367.

⁷⁴⁰ Isto, strana 369.

⁷⁴¹ Texas Education Code, Sec. 370011/Use of Corporal Punishment (a), 2013.

„razumnu silu“ u cilju disciplinovanja deteta.⁷⁴² U junu 2015. godine Vrhovni sud države Masačusets preinačio je sudsku odluku u predmetu koji se odnosio na telesno kažnjavanje deteta, od strane roditelja. Prvobitna odluka za napad i zlostavljanje je izmenjena, i predložene su smernice koje se tiču telesnog kažnjavanja. Otac je u javnosti tukao devojčicu starosti tri godine. Sud je smatrao da roditelj ne podleže krivičnoj odgovornosti za upotrebu fizičke sile prema detetu pod nadzorom, pod uslovom da: a) je mera upotrebljene sile razumna, b) da postoji uzročna veza između upotrebe sile i nadzora nad detetom ili je cilj dobrobit deteta, uključujući kažnjavanje nedoličnog ponašanja ili njegovo sprečavanje, c) ukoliko upotrebljena sila niti uzrokuje niti stvara značajan rizik od telesnog povređivanja, ili teške psihičke uznemirenosti, grubo omalovažavanje ili veće mentalno rastrojstvo, osim prolaznog bola i manjih znakova povreda. Sud je očigledno zauzeo stav da ukoliko se ispoštuje zahtev da je sila „razumna“ i da je u korelaciji sa „svrhom“ telesnog kažnjavanja, ovakav pristup omogućava ravnotežu poštovanja roditeljskih prava i zaštitu deteta od zlostavljanja.

Ovakva odluka je nedvosmisleno odobrila telesno kažnjavanje deteta i prepustila roditeljima procenu koliki stepen telesnog napada ne ugrožava dete. Zabrana telesne kazne bi smanjila rizik od dve opasne situacije, prve, da roditelj procenjuje kada je prihvatljivo telesno kažnjavati dete, i druge, da roditelj odlučuje koji stepen telesnog kažnjavanja ne ugrožava telesni integritet deteta. Nakon donošenja ove sudke odluke u državi Masačusets povela se rasprava o donošenju zakonskog akta kojim će se roditelji i drugi odrasli koji brinu o deci, ohrabrivati da se uzdrže od upotrebe telesne kazne. Doneta je Rezolucija u kojoj se naglašava činjenica da telesna kazna uči dete o prihvatljivosti nasilja kao načina rešavanja konflikata i da se nasiljem postuže cilj. Takođe se ističe da telesna kazna može biti i opasna, i naglašava pravo deteta na zakonsku zaštitu od telesne kazne, jednako kao što je dostupna odraslima.⁷⁴³

U avgustu 2017. godine Vrhovni sud države Uta⁷⁴⁴ (Utah) preinačio je jednu odluku Suda za maloletnike, zauzevši stanovište kako nije dokazano da su roditelji, optuženi za zlostavljanje dece kaišem, izazvali povrede koje zakonske norme definišu kao štetne za telesni, emocionalni ili drugi vid razvoja deteta. Sud je smatrao da se povrede nanete predmetom mogu uporediti i sa povredama koje mogu biti posledica bezopasne dečje igre, kada se deca udaraju jastucima ili gađaju loptama od čarapa.⁷⁴⁵ Američka pedijatrijska akademija je reagovala objavom 2018. godine, pozivajući na obrazovanje roditelja o

⁷⁴² *Corporal punishment of Children in USA*, Global initiative to end all Punishment of Children, 2015., dostupno na <http://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/USA.pdf> pristup 20.2.2019.

⁷⁴³ Resolution H.3647, 2016; The 191st General Court of the Commonwealth of Massachusetts.

⁷⁴⁴ *K.T. v. Utah*, 2017 UT 44, dostupno na <https://cases.justia.com/utah/supreme-court/2017-20160410.pdf?ts=1502303639>

⁷⁴⁵ *B.T. and S.T. v. State of Utah*, 2017., UT 44 (2017).

pozitivnim i efikasnim metodama roditeljstva i eliminaciju telesnih i drugih ponižavajućih metoda kažnjavanja, uključujući verbalno zlostavljanje.⁷⁴⁶

Donošenje zakona o zabrani svake telesne kazne, koja je definisana kao „udarac, udaranje predmetom, ili drugi vidovi fizičkog kažnjavanja, ma kako slabog intenziteta“, je predloženo, međutim predlog zakona 2015. godine nije usvojen. Ponovljen je dve godine kasnije, ali do trenutka pisanja ovog rada, još uvek nema zabrane na nivou države članice. Uviđajući kompleksnost zakonodavnih rešenja Komitet za ljudska prava je uputio preporuku SAD da ratifikuje i inkorporira Konvenciju o pravima deteta u pravni okvir, tokom 2010. i 2015. godine. Vlada SAD je eksplicitno prihvatila jedino deo preporuke koji se odnosi na ohrabivanje u izboru nenasilnih metoda disciplinovanja. U izveštaju američke vlade se navodi da je „preterano ili proizvoljno telesno kažnjavanje zabranjeno Ustavom. Naglašava se i da se ulažu napori u preduzimanju delotvornih mera, kako ne bi došlo do diskriminacije u školskoj praksi pri izboru disciplinskih mera.“⁷⁴⁷

Prema podacima izveštaja⁷⁴⁸ UNICEF-a iz decembra 2018. godine, može se uočiti velika diskrepancija zakonskih rešenja. Telesno kažnjavanje nije zabranjeno u svim sredinama u kojima deca borave, ni u jednoj državi SAD. Najviši stepen zaštite odnosi se na zabranu telesnog kažnjavanja u alternativnom smeštaju dece, školskoj sredini i ustanovama kaznenog/poravnog karaktera. Sveobuhvatne zakonske zaštite nema, a u najvećem broju slučajeva ostavljeno je lokalnoj samoupravi i školama da kreiraju politike upotrebe elemenata telesne kazne.

Čini se da, iako SAD pružaju podršku internacionalnom pristupu u razvoju ljudskih prava, nasilje nad decom smatra se opravdanim u najvećem broju država SAD. Analizom zakonskih rešenja u osamdeset država u odnosu na telesno kažnjavanje deteta, uočena je upotreba dvadeset pet različitih termina koji opisuju dozvoljeno postupanje odraslih prema detetu. Koriste se termini „ekstremna kažnjavanja“, „sila“, „fizička sila“, „kažnjavanje“, a pojam i termin „nasilje“, je u upotrebi samo u Vašingtonu, Montani i Zapadnoj Virdžiniji. Međutim, niti jedan od navedenih načina upotrebe sile ni u jednom kontekstu ne može se direktno povezati sa telesnom kaznom deteta.⁷⁴⁹ Analizom različitih konteksta u odnosu na prepoznavanje telesnog kažnjavanja, uočavaju se tri obrasca: (1) definisanje odgovarajuće upotrebe sile, (2) definisanje nedozvoljene upotrebe sile, (3) upotreba „razumnog“ stepena sile u slučaju „opravdanih“ potreba.⁷⁵⁰

⁷⁴⁶ Sege RD, Siegel BS, AAP Council on Children Abuse and Neglect, AAP Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health, *Effective Discipline to Raise Healthy Children* (2018).

⁷⁴⁷ A/HRC/30/12/Add.1, Report of the working group, 14th September 2015.

⁷⁴⁸ <http://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/USA.pdf>

⁷⁴⁹ Lombardo, X. L./Polonko, A. K., „A Comparative Analysis of the Corporal Punishment of Children: An Exploration of Human Rights and U.S. Law“, International journal of comparative and applied criminal justice, 2005., Vol. 29, No. 2, page 183.

⁷⁵⁰ Isto.

Zakonske definicije nisu dovoljno precizne ni u odnosu na određenje drugih nedozvoljenih ponašanja. U okviru jednog rešenja, ugrožavanjem deteta smatra se „upotreba nerazumne sile, torture i okrutnih postupanja, koja mogu rezultirati fizičkom povredom ili trajnim mentalnim ili emotivnim oštećenjima“.⁷⁵¹ Nešto viši stepen zaštite pruža odredba koja, u sličnom okviru, pominje i specifična ponašanja, kao „namerno okrutno postupanje, okrutno udaranje..., koje rezultira većom povrednom tela ili upotreba okrutnog i nehumanog telesnog kažnjavanja deteta uzrasta do osamnaest godina“.⁷⁵² Može se zaključiti da je u američkom društvu upotreba sile prema detetu dozvoljena, sve dok se ne smatra izuzetno okrutnim postupanjem. Na taj način pravne norme pružaju podršku brojnim oblicima nasilja koje se može sprovoditi u odnosu na dete.

Tako je upotreba sile ili telesne kazne, opravdana, ukoliko je u skladu sa različitim kriterijumima, kao što su: „razumno“, „primereno“, „neophodno“, „u skladu sa uzrastom“, „sve dok nema povreda“ ili „sve dok nema dokaza o ozbiljnoj telesnoj povredi“ ili „sve dok je bez namere da nanese ozbiljan oblik povrede ili štete“. Na ovakav način se uklanja svaka mogućnost zabrane i pred roditelje postavljaju nejasni kriterijumi u odnosu na ophođenje prema detetu, osim što je jasno da je sila dozvoljena.⁷⁵³

U sudskim slučajevima se takođe kreira proizvoljna i neujednačena sudska praksa. Nema zabrane prilikom postupanja roditelja i dozvoljena je uporeba sile u vaspitavanju telesnim kažnjavanjem, ukoliko je roditelj „razumnog uverenja da je sila neophodna za disipolinovanje deteta ili je u interesu deteta“⁷⁵⁴. U jednom slučaju su nastavnici u školi primetili modrice na telu dece i o tome obavestili socijalnu službu i policiju. Slučaj je dospelo do suda, koji je zauzeo stanovište da je roditelj kriv jer je „imao nameru i saznanje“ da će naneti telesne povrede svakom od troje dece, uzrasta ispod petnaest godina. Otac je uložio žalbu Apelacionom sudu u Teksasu, uz argument da mu standard „razumnog uverenja“ dozvoljava telesnu kaznu dece, usled čega nije prekršio zakon.

Tako se fokus premestio sa slučaja nasilja nad decom, u polje odlučivanja ko određuje šta je razumno uverenje, da li sud ili roditelj. Nije prepoznato da se na taj način stvara mogućnost proizvoljnog tumačenja šta se smatra „razumnim“, što može rezultirati povećanjem broja dece koja će trpeti nasilje. Rastegljivost tumačenja dovodi do uplitanja suda i pružanja zaštite tek nakon što dođe do ozbiljnih povreda.⁷⁵⁵ Rezultat je ignorisanje

⁷⁵¹ Iowa Criminal Code, 726.6.

⁷⁵² Kansas Statute, Crimes involving violations of personal rights, Breach of privacy, Article 61., dostupno na http://www.kslegislature.org/li_2014/b2013_14/statute/021_000_0000_chapter/021_061_0000_article

⁷⁵³ Lombardo/Polonko, page 188.

⁷⁵⁴ Johnson K., „*Crime or Punishment: The Parental Corporal Punishment Defence – Reasonable and Necessary, or Excused Abuse*“, University of Missouri School of Law Scholarship Repository, 1998, page 417.

⁷⁵⁵ Case Assiter v. State, Nos. 07-99-0051- CR, Court of Appeals of Texas, Amariloo, Oct 17, 2000.

rigidnog karakera zakona, gde ishod i odluka o postojanju nasilja nad detetom zavise od uske sudske interpretacije postavljenog strogog standarda.⁷⁵⁶

Može se postaviti i pitanje koji su sve razlozi nedovoljnog stepena zaštite prava deteta u američkom društvu, iako se ono deklarirše kao savremeno. Objašnjenja se mogu potražiti u delovanju nekoliko faktora, institucionalnih, socijalnih i individualnih. Jedno nedavno istraživanje⁷⁵⁷ je otkrilo da je stepen rodne (ne)jednakosti važan faktor koji može doprineti zaštiti od telesne kazne dece. Manje je verovatno da će one države u kojima su žene manje uključene u društveni i politički život, zabraniti telesno kažnjavanje u porodičnoj sredini. Ova korelacija je značajna, jer su slični rezultati dobijeni prilikom kreiranja politike o rodno zasnovanom nasilju. Politička i društvena participacija žena igra veliku ulogu u kreiranju politika i zakonodavnih mera koje se tiču porodičnog okruženja.

Još jedan razlog postojanja diskrepancije zakonskih rešenja može predstavljati široko rasprostranjeno uverenje da nije svako telesno kažnjavanje štetno. Prema podacima UNICEF - a prikupljenim u pedeset i devet zemalja, troje od deset odraslih veruje da je telesna kazna neophodna za pravilno odrastanje i vaspitavanje deteta.⁷⁵⁸ U SAD zakon dozvoljava „razumno“ telesno kažnjavanje u četrdeset i devet država. Međutim, sve više se čuje u američkoj akademskoj javnosti da su takvi državni zakoni neustavni, imajuću u vidu Osmi amandman Američke povelje o pravima, u skladu sa kojim su oblici „surovog i neuobičajenog“ kažnjavanja zabranjeni.⁷⁵⁹

Slično kao u našoj sredini, čini se da, ukoliko se jedan obrazac ponašanja smatra društveno i moralno prihvatljivim, nedostatak zakonske norme teško može postati moralno upitan. Preduslov uspešnim zakonskim izmenama trebalo bi da je izmenjena društvena svest. To bi bio način da se zabranjujuća norma donese, ali i da se poštuje. Pojašnjenje kako bi zakonska zabrana ostvarila preventivnu ulogu nalazimo i u pojedinim stavovima američke stručne javnosti. Profesor Džankura ističe da se deca oduzimaju roditeljima, ukoliko se ispostavi da za to postoje zakonski uslovi. Kada bi telesna kazna bila zabranjena u porodičnom okruženju, tada bi radnici socijalnih službi imali priliku da intervenišu u ranijoj fazi, na taj način sprečavajući neke od oblika zanemarivanja i zlostavljanja deteta, koja bi inače bila dozvoljena. Tako bi se ispunio preventivni cilj, da aktivnosti socijalne zaštite deteta imaju proaktivan karakter, umesto reaktivnog.⁷⁶⁰

⁷⁵⁶ Cover, R., (1992) „*Violence and the world*“, in Minow M./Ryan, M. & Sarat, A. (Eds.) „*Narrative, Violence and the Law: The Essays of Robert Cover*“ (pp. 203 – 238), Ann Arbor: University of Michigan Press.

⁷⁵⁷ Von Bahr, J., „*The heart of The Matter: Banning Corporal Punishment of Children at Home*“, 19.1.2018., dostupno na <https://fxb.harvard.edu/2018/01/19/the-heart-of-the-matter-banning-corporal-punishment-of-children-at-home/> pristup 17.2.2019.

⁷⁵⁸ „*Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children*“, UNICEF Publication, 2014.

⁷⁵⁹ Junquera, B., „*Corporal Punishment: An Analysis of the Constitutionality of Domestic Corporal Punishment*“, Univeristy of Albany, Political Science, New York, 2014, page 3.

⁷⁶⁰ Isto, strana 9.

U američkom društvu se zagovara i stav da je osnovno roditeljsko pravo da odlučuje o vaspitavanju dece zaštićeno Četrnaestim amandmanom na Ustav.⁷⁶¹ Dok je ovakva interpretacija tema značajnih pravnih rasprava, činjenica je da su dualni koncepti „roditeljske slobode“ i „roditeljskih prava“ snažno ugrađeni u američku kulturu.⁷⁶² U savremenom trenutku, usled neprihvatanja činjenice da dete ima ljudska prava, i upornog ignorisanja Konvencije o pravima deteta, deca i odrasli su na suprotnim stranama, što rezultira upornim nedostatkom pravne zaštite.

PRIKAZ PRAVA POJEDINIH DRŽAVA U OKRUŽENJU U OBLASTI ZAŠTITE TELESNOG INTEGRITETA DETETA

Republika Hrvatska

Republika Hrvatska je potpisnica Konvencije o pravima deteta, kao i drugih značajnih međunarodnih instrumenata u oblasti zaštite dečjih prava. Zakonski okvir podrazumeva ustavne odredbe, koje propisuju da nitko „ne smije biti podvrgnut“ bilo kom „obliku zlostavljanja...“, u skladu sa članom 88. Obiteljskog zakona.⁷⁶³ Takođe je propisano da „i roditelji i ostali članovi porodice“ ne smeju dete „podvrgavati ponižavajućim postupcima“, „duševnom ni telesnom nasilju...“, kao i da su roditelji dužni zaštititi dete „od ponižavajućih postupaka“ i „telesnog kažnjavanja od strane drugih osoba“ svih. Svako je dužan obavestiti Centre za socijalni rad o kršenju detetovih prava. Zakon predviđa i niz mera koje nadležne institucije mogu preduzeti ukoliko utvrde povredu prava deteta. Inače je Republika Hrvatska nakon donošenja svog Ustava raskinula pravne veze sa jugoslovenskim republikama, dok zakonodavstvo dugo nije menjano. Međutim, usled potrebe približavanja evropskim standardima, u periodu pridruživanja evropskoj zajednici, počelo se sa izmenama zakonodavnih rešenja. To je jedan od razloga ranijeg usklađivanja zakonodavnih rešenja sa postavljenim međunarodnim standardima u susednoj republici, u odnosu na Republiku Srbiju.

Obiteljski zakon predstavlja važan normativni okvir, prepoznaje telesno kažnjavanje i jasno definiše zabranjujućom normom u skladu sa kojom „roditelji ne smeju telesnom kaznom kažnjavati dete“, niti „postupati ponižavajuće prema njemu“ niti primenjivati „oblike psihičke silu,”⁷⁶⁴ a mere zaštite deteta od telesnog kažnjavanja su u nadležnosti centra za socijalni rad i sudova. Centar može upozoriti na pogrešno postupanje kao i odrediti mere nadzora nad vršenjem roditeljskog prava i uputiti na savetovanje u Porodične centre. Sud ima mogućnost lišenja roditelja roditeljskog prava. Obiteljski zakon prepoznaje različite oblike intenziteta nasilja prema detetu, pa se za najblaže oblike izriče

⁷⁶¹ Ovim amandmanom smatra se nezakonitim donošenje normi kojima će se ograničavati ili povređivati prava građana.

⁷⁶² Perrin, Miller, C./Perrin, R., „*Physical punishment of children by US parents: moving beyond debate to promote children's health and well – being*“, Peppedrine University, Maliby, 2018.

⁷⁶³ Videti Porodični zakon RH, „Narodne novine“ broj 103/15 od 1.11.2015.

⁷⁶⁴ Videti član 94., stav 2. Porodičnog zakon RH, „Narodne novine“ broj 103/2015.

mera upozorenja roditeljima, a može se podneti i prekršajna prijava. Postavlja se pitanje šta je u najboljem interesu deteta u slučaju telesnog kažnjavanja koje ne pređe u teži oblik nasilja. Da li je to novčana/zatvorska kazna za roditelja ili njegovo udaljenje iz porodice? U najboljem interesu deteta je rad sa roditeljima, u smeru edukacije o nenasilnim metodama vaspitavanja, ali uz prepoznavanje deteta žrtve i postojanje zakonske zabrane telesnog kažnjavanja deteta.

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji⁷⁶⁵ iz 2003. godine detaljno je definisao ko su članovi porodice, kao i vrste nasilnih ponašanja. Članovi porodice su, između ostalih, krvni srodnici u „ravnoj liniji bez ograničenja“, a „u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom“, zatim „osobe koje su živele zajedno u bračnoj/vanbračnoj zajednici“ kao „i njihova deca i osobe koje imaju zajedničku decu“, usvojenik i usvojlac, stratelj i osoba koja je šticećenik.

Nasilno ponašanje se definiše kao „svaka“ primena „fizičke sile ili psihičke prisile na integritet osobe“, kao „svako drugo postupanje jednog člana porodice koje može izazvati opasnost“ da će uzrokovati psihički ili fizički bol, „osećanje straha“ ili osećanje „lične ugroženosti“ ili „povrede dostojanstva“; „fizički napad“, bez obzira na okolnost je li naneta telesna povreda, „verbalni napadi, vređanje, psovanje, nazivanje pogrdnim nazivima“ kao i „drugi načini grubog uznemiravanja, polno uznemiravanje i drugo“. Kazna počiniocu je izračebna u novčanom iznosu („1000 do 10 000 kuna“) a u suprotnom zatvorska „do 60 dana“. Ukoliko je nasilno ponašanje učinjeno prema detetu kazna je najmanje 7000 kuna ili zatvor najmanje 40 dana. Zakon predviđa i izricanje zaštitnih mera koje imaju preventivni karakter: „obavezni psihosocijalni tretman“, „zabrana približavanja žrtvi“, „zabrana uznemiravanja ili uhođenja“ osobe koja je izložena nasilju i otklanjanje okolnosti koje mogu pogodovati novom prekršaju, zatim udaljenje iz prostora u kome živi žrtva, meru obaveznog lečenja od bolesti zavisnosti i oduzimanje predmeta koji su korišteni za svrhu prekršaja. Pored ovog zakona, može se primeniti i Kazneni zakon, jer telesno kažnjavanje jeste oblik nasilnog dovođenja člana porodice u ponižavajući položaj.⁷⁶⁶

U jednom postupku Prekršajni sud koji se nalazi u Donjem Miholjcu doneo je rešenje u skladu sa kojim se roditelj „oglašava krivim“ što je „učinio nasilje u porodici“ na način da je, „pod uošljivim uticajem alkohola u porodičnoj kući“, u kuhinjskim prostorijama sačekao svoju maloletnu ćerku, koja je rođena 1990. godine, „uhvatio obema rukama u predelu ramena za gornji deo pižame“, a zatim „drmajuci i naguravajući je po prostoru kuhinje“, „psujući je i vičući joj“ podrugljive reči, posle čega „je vukao za gornji deo pižame“ u pravcu izlaznih vrata kuhinje (...)“, na koji način je učinio „prekršaj“ iz člana 18. stav 5 „Zakona o zaštiti od nasilja u porodici“, te mu je izrečena kazna zatvora u

⁷⁶⁵ Videti „Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RH“, „Narodne novine“ broj 116/2003 od 18.7.2003.

⁷⁶⁶ Videti Kazneni zakon RH, „Narodne novine“ brojevi 110/1997, 129/2000, 111/2003, 105/2004, 84/2005, 71/2006, 110/2007.

trajanju 40 dana.⁷⁶⁷ Zaštitu deteta od telesne kazne sud je u ovom slučaju pružio primenom zakonske odredbe kojom se kažnjava nasilje u porodici.

U drugom slučaju Prekršajni sud koji se nalazi u Čazmi donosi rešenje u smislu da je roditelj oglašen krivim jer je „u ugostiteljskom objektu (...) prekršio odredbe člana 4. „Zakona o zaštiti od nasilja u porodici“, tako što je, „pod vidnim dejstvom alkohola“, kada je u toaletu naišao na svoju maloletnu ćerku, koja je rođena 1991. godine, a „nakon kraće prepirke“ koristeći otvoreni dlan desne ruke „dva puta je udario po levom obrazu (...)“. Ocu je izrečena zatvorska kazna u „trajanju od 40 dana“, te se primenom člana 34., a stavova 3. i 4., „Zakona o prekršajima“ primenio institut uslovne osude, na način da se „kazna neće izvršiti“ ukoliko u periodu „od jedne godine ne počini novi prekršaj“ iz člana 18. stava 5. „Zakona o zaštiti od nasilja u porodici“.⁷⁶⁸

Prekršajni sud u Karlovcu u jednom slučaju doneo je rešenje kojim je okrivljena „proglašena krivom što je (...) u porodičnoj kući“ učinila nasilje, na način da je „uzela kutlaču i ušla u dečju sobu“, nakon čega je kutlačom „više puta udarila po zadnjici i levoj nadlaktici“ svoju maloletnu ćerku „koja je plakala“ i istrčala „iz kuće na ulicu“ (...). Okrivljenoj je izrečena kazna u novčanom iznosu od 1500 kuna“.⁷⁶⁹ U sudskoj praksi hrvatskih sudova još uvek nije doneta ni jedna presuda u kojoj se eksplicitno pominje telesno kažnjavanje deteta. Međutim, primetno je da se telesno kažnjavanje deteta izjednačava sa nasiljem i kažnjava primenom prekršajnih normi i zaštitnih normi u odnosu na porodično nasilje.

Zaštitnik građana u Republici Hrvatskoj

Zaštitnik građana u Hrvatskoj ustanovljen je u 2003. godini sa ciljem praćenja, zaštite i unapređenja interesa i prava deteta. Republika Hrvatska je usvojila Nacionalnu strategiju za prava deteta za razdoblje od 2014. – 2020. godine.⁷⁷⁰ Takođe je ratifikovala Konvenciju o pravima deteta i sve prateće protokole i time se obavezala na usklađivanje nacionalnog zakonodavstva i izradu potrebne strateške dokumentacije. Osnovana su dva prateća tela za oblast prava deteta, Veće za decu, kao savetodavno telo Vlade, 1998. godine, koje između ostalog prati primenu Konvencije o pravima deteta i Kancelarija pravobranitelja za decu, 2003. godine.⁷⁷¹

Na polju zakonodavne delatnosti, usvojeni su novi propisi: „Obiteljski zakon“,⁷⁷² „Zakon o socijalnoj skrbi“,⁷⁷³ „Zakon o udomiteljstvu“,⁷⁷⁴ „Zakon o zaštiti od nasilja u

⁷⁶⁷ Videti Rešenje broj I-J-1840/06-10 Prekršajnog suda u Donjem Miholjcu, od 5.2.2007.

⁷⁶⁸ Videti Rešenje broj J-61/07 Prekršajni sud u Čazmi, od 5.4.2007.

⁷⁶⁹ Videti Rešenje broj JS-1-107/05 Prekršajnog suda u Koprivici, od 21.2.2005.

⁷⁷⁰ Videti „Nacionalnu strategiju za prava djece“, „Narodne novine“, Zagreb, 2014.

⁷⁷¹ Videti Zakon o pravobranitelju za djecu, „Narodne novine“, broj 96/2003.

⁷⁷² Videti Obiteljski zakon, „Narodne novine“ broj 75/2014., 83/2014.

⁷⁷³ Videti Zakon o socijalnoj skrbi, „Narodne novine“ broj 157/2013.

⁷⁷⁴ Videti Zakon o udomiteljstvu, „Narodne novine“ broj 90/2011., 78/2012.

obitelji“, ⁷⁷⁵ kao i brojne strategije: „Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj“ za period 2014. – 2020. i Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije Republike Hrvatske do 2020. godine. Doneta je Nacionalna strategija za prava dece od 2014. – 2020., koja predstavlja multidisciplinarni okvir sa ciljem integrisana u regionalne, lokalne i druge dokumente koji se odnose na prava deteta. Strategija se fokusira na četiri glavna cilja, unapređenje i osiguranje usluga prilagođenih deci (u pravosuđu, zdravstvu, socijalnoj zaštiti, obrazovanju, sportu, kulturi), na otklanjanje svih oblika nasilja nad decom, osiguranje prava dece u osetljivim situacijama i aktivnu participaciju dece.

Hrvatska je veoma aktivna u različitim inicijativama međunarodnih organizacija, naročito Savetu Evrope. Tako je Panevropska kampanja podizanja nivoa svesti protiv telesnog kažnjavanja deteta „Podignite ruku protiv telesnog kažnjavanja“ Saveta Evrope, pokrenuta upravo iz Zagreba. U Hrvatskoj je donet Zakon o pravnim posledicama osude, kaznenoj evidenciji i rehabilitaciji⁷⁷⁶ koji se popularno naziva „Registar pedofila“, pa se u Ministarstvu pravosuđa vodi kaznena evidencija pravosnažno osuđenih osoba za dela polnog zlostavljanja i iskorišćavanja deteta. Registar nije javan, a informacije o konkretnoj osobi dostupne su na zahtev poslodavcima koji zapošljavaju osobe za rad sa decom.

Bosna i Hercegovina

U BiH se društvena svest o zaštiti dece od nasilja u porodici u ranijem, socijalističkom dobu ogledala kroz društvenu brigu o deci, mahom u ustanovama različitog karaktera. Predratno zakonodavstvo nije u dovoljnoj meri sankcionisalo nasilje u porodici, pa krivičnim zakonodavstvom nije bilo normirano kao krivično delo. Na taj način je nasilje nad detetom u porodičnom okruženju ostajalo tajna, neprijavljivo i gotovo negirano u društvu.⁷⁷⁷

Bosna i Hercegovina je zatim u državni sistem prava uvrstila međunarodne „pravne standarde“. Međunarodni pravni instrumenti zaštite ljudskih prava imaju istu pravnu snagu kao ustav i odnosni zakoni. U Ustavu BiH ljudska prava su potvrđena Aneksom 6 Dejtonskog mirovnog sporazuma,⁷⁷⁸ i Aneksu na Ustav.⁷⁷⁹ Ustavom je takođe utvrđeno da pojedini pravni izvori imaju prednost primene nad domaćim zakonima („Konvencija o pravima deteta“ i „Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda“).

⁷⁷⁵ Videti Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, „Narodne novine“ brojevi 137/2009., 14/2014., 60/2010.

⁷⁷⁶ „Narodne novine“ broj 143/2012.

⁷⁷⁷ Videti u Miković, B., „Pravo djeteta na zaštitu od nasilja u porodici – porodičnopravni aspekti“, Zbornik radova „Razvoj porodičnog prava, od nacionalnog do evropskog“, Mostar, 2013. strana 224.

⁷⁷⁸ Dostupno na http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2013041003183431bos.pdf

⁷⁷⁹ Dostupno na <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mirl/Documents/Anex%206.pdf>

Ustavna određenost poštovanja ljudskih prava ukazuje na stav BiH da će se međunarodni standardi ljudskih prava direktno primenjivati u nacionalnom pravnom okviru.

Kada je reč o zabrani telesnog kažnjavanja dece, Porodični zakon Federacije BiH⁷⁸⁰ kroz nekoliko članova prepoznaje nasilno ponašanje u porodici. Ali ni u jednom članu se jasno ne spominje zabrana telesnog kažnjavanja i drugih ponižavajućih postupaka prema detetu u vaspitne svrhe. U tom smislu je potrebno usaglasiti članove 4., stav 2, 127., 134., stav 3. Zakona. Federalni zakon o zaštiti od nasilja u porodici⁷⁸¹ uređuje pojam porodice, zaštitu u okviru porodice, nasilje i vrstu zaštitnih mera prema počiniteljima nasilja kao i zaštitu žrtve. Nasilniku u porodici izriče se obaveza psihosocijalnog tretmana, kao zaštitna mera. Proširenje ove mere i na onoga ko primeni telesno kažnjavanje, ispunila bi jednim delom zahtev za potrebnom edukacijom odraslih o nenasilnim modelima vaspitavanja deteta.⁷⁸²

U stvari, zabrana postoji u Republici Srpskoj, ali ne izričito i u Federaciji Bosne i Hercegovine i u distriktu Brčko. Član 97, stav 1 Porodičnog zakona⁷⁸³ iz 2008. godine navodi da „roditelji i ostali članovi porodice“ ne smeju dete podvrgavati „ponižavajućim postupcima, duševnom i telesnom kažnjavanju, odnosno zlostavljanju“, a ukoliko dođe do zlostavljanja, zanemarivanja brige o detetu, zanemarivanja vaspitanja ili „poremećaja u vaspitavanju“, tada „organ starateljstva može oduzeti dete“ i „poveriti ga drugom roditelju, drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi“. Porodični zakon⁷⁸⁴ distrikta Brčko iz 2007. godine štiti pravo deteta, tako što „dete u porodičnom okruženju „ima pravo na zaštitu od svih oblika nasilja“, kao i „zloupotrebe, zlostavljanja i zanemarivanja“. ⁷⁸⁵ Član 117. istog zakona navodi obaveznu staranja i čuvanja deteta od nasilja i povreda, ali se ne navodi jasno telesno kažnjavanje. Nasilje u porodici pominje se i u članu 3., pa tako „u porodičnom okruženju nije dozvoljen ni jedan oblik nasilničkog ponašanja bračnih partnera ili nekog drugog člana porodičnog okruženja“, međutim ni ovde nije definisano telesno kažnjavanje deteta. Krivični zakon u članu 218. pominje da će „onaj ko nasilnim ponašanjem“, ili „drskim ili bezobzirnim ponašanjem“ ugrožava „mir, telesno ili mentalno zdravlje člana svoje porodice“, biti kažnjen novčano ili kaznom zatvora do jedne godine“, bez jasnog definisanja telesnog kažnjavanja deteta.⁷⁸⁶

U Federaciji BiH Porodičnim zakonom⁷⁸⁷ iz 2005. godine detetu „u porodici je garantovano pravo pružanja zaštite od svakog oblika nasilja, zloupotrebe, zlostavljanja i

⁷⁸⁰ „Službeni glasnik BiH“, broj 36/2012.

⁷⁸¹ „Službene novine Federacije BiH“, broj 20/2013.

⁷⁸² Dostupno na <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2005/zakoni/25bos.pdf>

⁷⁸³ Porodični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, brojevi 54/2002, 41/2008, 63/2014.

⁷⁸⁴ „Službeni glasnik distrikta Brčko“, broj 3/07.

⁷⁸⁵ „Službeni glasnik distrikta Brčko“, broj 3/2007, 14.6.2007. godine, a na osnovu člana Statuta Brčko distrikta.

⁷⁸⁶ „Službeni glasnik distrikta Brčko“, broj 9/2013 od 9.10.2013. godine.

⁷⁸⁷ Porodični zakon federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH, broj 31/14.

zanemarivanja“, a prema članu 134. „roditelji su dužni štiti dete od nasilja i povreda“, bez navođenja zabrane telesnog kažnjavanja.

Vlada BiH je iskazala svoju posvećenost i spremnost da zabrani svako telesno kažnjavanje 2015. godine, prihvatanjem preporuke Komesara Ujedinjenih nacija, i iste godine objavljen je Akcioni plan za decu za period 2015. - 2018. Plan kao jedan od ciljeva postavlja zakonsku reformu kojom će se zabraniti svi oblici telesnog kažnjavanja, uključujući porodično okruženje. U januaru 2017. godine Komitet je obavješten da je Veće za decu BiH podnelo inicijativu za izmenu i dopunu zakona, koje uključuju „Zakon o porodici“, „Zakon o socijalnoj i dečjoj zaštiti“, „Zakon o zaštiti od nasilja u porodici“, Krivični zakonik i „Zakon o zdravstvenoj zaštiti u Federaciji“ (Republika Srpska i distrikt Brčko), kao i Okvirni zakon o predškolskom obrazovanju i Zakon o sportu, a sa ciljem uvođenja izričite zabrane telesnog kažnjavanja dece koje će se odnositi na sve sredine u kojima deca borave.⁷⁸⁸ Inicijativom je predloženo uvođenje izričite zabrane telesnog kažnjavanja dece u porodičnom okruženju, u ustanovama za smeštaj dece, školskom sportu i amaterskim i profesionalnim sportskim klubovima. Inicijativa takođe predviđa ukidanje amnestije i pomilovanja za počinitelje krivičnih dela polnog nasilja nad decom, kao i uspostavljanje posebnog registra nasilja, kako bi ova lica bila pod stalnim nadzorom nadležnih insitucija.

Republika Srpska

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske⁷⁸⁹ kvalitetnije prepoznaje nasilje i oblike nasilja. Pored različitih oblika psihičkog, fizičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja, prepoznaje i pretnju „nanošenja telesne povrede članu porodice“ ili „njemu bliskom licu“, kao i „vaspitanje dece uz načine ponižavajućeg postupanja“. Onome ko primeni nasilje može se izreći mera psihosocijalnog tretmana u cilju otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja ili smanjenja i otklanjanja opasnosti ponavljanja nasilja.

Crna Gora

Komitet za prava deteta je, u zaključnim napomenama na Izveštaj države članice Crne Gore, 21.10.2010. godine izrazio zabrinutost zbog nedostatka informacija od strane države, kada je u pitanju telesno kažnjavanje. Osim toga je ukazao na široku rasprostranjenost telesnog kažnjavanja u porodičnom okruženju, školama, institucijama, u okviru sistema maloletničkog pravosuđa. Izrazio je duboku zabrinutost zbog velike rasprostranjenosti telesnog kažnjavanja i dece sa smetnjama u razvoju. U skladu sa izveštajem, a ukazujući na smernice Komentara broj 8, predložio je hitnu izmenu svih relevantnih zakona kako bi se osiguralo da se telesno kažnjavanje izričito zabrani u svim sredinama, uključujući porodično okruženje i alternativnu zaštitu, i da obezbedi efikasno

⁷⁸⁸ Dostupno na <http://www.endcorporalpunishment.org/progress/country-reports/bosnia.html>

⁷⁸⁹ „Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 102/2012.

sprovedenje donetih zakona. Takođe je ukazao na potrebu sprovođenja kampanje za podizanje svesti i informisanje javnosti o negativnim efektima telesnog kažnjavanja na decu, kao i na potrebu uključivanja dece u ovakve vrste kampanje. Predložena je i mera obrazovanja dece o pravima i ukazano na potrebu suočavanja odraslih koji primenjuju telesno kažnjavanje u praksi sa sudskim i upravnim organima.

Identične smernice upućene su i 2014. godine. Crna Gora je upozorena da, iako je telesno kažnjavanje zabranjeno u školama i nekim institucijama, i dalje predstavlja probem, naročito u porodičnom okruženju, gde se široko praktikuje i prihvata kao oblik discipline od strane roditelja i staratelja. Zakonska zabrana je sprovedena posle dve godine, izmenama Porodičnog zakona,⁷⁹⁰ nedvosmislenom zabranom telesnog kažnjavanja dece u svim sredinama.⁷⁹¹ U skladu sa zakonskom odredbom dete ne sme „biti podvrgnuto telesnom kažnjavanju“ ili „bilo kom drugom okrutnom, nehumanom“ ili „ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju“.

Zaštitnik građana u Crnoj Gori

Institucija Zaštnika građana osnovana je 2003. godine, a jedna od četiri osnovne oblasti rada odnosi se na zaštitu i promociju prava deteta. U radu zaštitnika građana značajne aktivnosti usmerene na decu odnose se i na aktivne kampanje, koje podrazumevaju neposredan rad sa decom, kroz radionice i internet stranice, imajući u vidu sklonost dece da informacije traže putem interneta.

Uz pomoć švedskog Ombudsmana, a na inicijativu Komiteta za prava deteta Crna Gora je 2010. godine učestvovala u međunarodnom istraživačkom projektu, sa ciljem prikupljanja podataka o uslovima u kojima deca žive, kao i njihovom mišljenju o stepenu ostvarivanja prava. Naglašeno je uzimanje u obzir stavova dece o „određenim životnim temama“, kao što je život u porodici, školi i široj zajednici, osećaju lične sigurnosti, mogućnosti izbora u odnosu na stvari koje ih se tiču. Istraživanje je sprovedeno na teritoriji devet opština i obuhvatilo je sedamsto učenika uzrasta od deset do sedamnaest godina. U odnosu na poznavanje prava deteta, devojčice su pokazale više znanja u toj oblasti. Istraživanje je obuhvatilo i pitanje čega se deca plaše. Mlađa deca su iskazala intenzivniji strah od telesnog kažnjavanja u porodici od starije dece.⁷⁹²

Crna Gora je, uvažavajući preporuke Komiteta u odnosu na telesno kažnjavanje iz 2010. godine, Zakonom o izmenama i dopunama Porodičnog zakona izričito zabranila telesno kažnjavanje deteta ili bilo kakvo drugo okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje. Ovaj vid zabrane usmeren je „na roditelje, staratelje i sva druga lica“ koja se staraju o

⁷⁹⁰ Porodični zakon, „Službeni list RCG“, broj 1/2007 i „Službeni list CG“ broj 53/2016 i 76/2020.

⁷⁹¹ Dostupno na <https://www.coe.int/en/web/children/-/montenegro-bans-coporal-punishment-of-children-in-all-settings>

⁷⁹² Videti Istraživanje „Kako živiš?“, Project „The Right to be Heard“, Office of the Children's Ombudsman Swedish, 2010 na <http://ombudsman.co.me/djeca/page.php?id=256>

detetu; koja su sa detetom u kontaktu. Međutim, zakonskim rešenjem nisu ustanovljene kazne koje će se izreći ukoliko dođe do slučajeva telesnog kažnjavanja deteta.⁷⁹³

Makedonija

Republika Makedonija je postigla zakonske mere zabrane telesnog kažnjavanja u svim sredinama, uključujući porodičnu. Zakon o zaštiti deteta iz 2013. godine zabranjuje svako psihičko i fizičko nasilje nad decom, ili drugo nehumano postupanje koje ugrožava ljudske slobode i prava i prava deteta.⁷⁹⁴ Republika Makedonija je postupila u svemu u skladu sa preporukama datim nakon pregleda periodičnog izveštaja, 2009. godine. Komitet za prava deteta je obavešten o prihvaćenim preporukama i unetim zakonskim izmenama u izveštaju predatom 2012. godine.

Rumunija

Telesna kazna je zabranjena u Rumuniji u svim sredinama 2005. godine, Zakonom o zaštiti i unapređenju prava deteta.⁷⁹⁵ U skladu sa zakonom, dete ima pravo da mu se ukaže poštovanje ličnosti i ne može biti predmet fizičkog kažnjavanja i drugih omalovažavajućih postupaka koji mogu uticati na psihički razvoj ili emotivno stanje deteta.⁷⁹⁶ Disciplinske mere koje se odnose na dete mogu se preduzeti uvažavajući dostojanstvo deteta, i ni pod kojim uslovima telesno kažnjavanje niti druge kazne koje mogu uticati na fizičko ili mentalno stanje, nisu dozvoljene.⁷⁹⁷ U školama u Rumuniji je telesna kazna zabranjena od 1948. godine, a takođe i u drugim ustanovama u kojima deca borave. Time je u Rumuniji uspešno sprovedena zakonska reforma koja se odnosi na zabranu telesnog kažnjavanja dece u potpunosti.

Međutim, jedna humanitarna organizacija⁷⁹⁸ je 2019. godine, istražujući rezultate poštovanja prava deteta u proteklih trideset godina, identifikovala više problema sa kojima se deca u ovoj zemlji suočavaju. Podaci su rezultat postojećih informacija, prikupljenih mišljenja eksperata i dece, a obuhvaćeno je četrdesetoro dece u ruralnim delovima zemlje i iz ugroženih zajednica u urbanim sredinama. Ukratko, statistika je pokazala, u odnosu

⁷⁹³ Videti „Zakon o izmenama i dopunama Porodičnog zakona“, „Službeni list Crne Gore“, broj 053/2016.

⁷⁹⁴ Dostupno na <http://www.endcorporalpunishment.org/assets/pdfs/states-reports/TFYRMacedonia.pdf>

⁷⁹⁵ Law 272 on „Protection and Promotion of the Rights of Children“, Official Gazette Part I, No. 557/2004 dostupno

https://www.google.com/url?sa=t&ret=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjew8is2_jsAhVjzoUKHTLaBZ8QFjAAegQIBxAC&url=https%3A%2F%2Fchildhub.org%2Fen%2Fchild-protection-online-library

⁷⁹⁶ *Corporal punishment of Children in Romania*/Report dostupan na www.endcorporalpunishment.org pristup 14.9.2017.

⁷⁹⁷ Article 28 of „Law No. 272/2004 on the Protection and Promotion of the Rights of the Child“, Decree No. 481/2004, in force 2005.

⁷⁹⁸ „Seven serious and urgent problems for children in Romania“, Child Protection Hub for South East Europe, Hungary, 2019., dostupno na <https://childhub.org/en/child-protection-news/romania-seven-serious-and-urgent-problems-children-romania>

na problem telesnog kažnjavanja deteta, da i dalje jedan od dva roditelja misli da je takav pristup dobar za dete.

Studija⁷⁹⁹ iz 2000. godine bavila se zastupljenošću telesne kazne kao načina vaspitavanja, i obuhvatila je 1556 porodica sa decom, 1295 dece školskog uzrasta od 13 i 14 godina, kao i 110 profesionalaca iz različitih oblasti. Rezultat je pokazao da 47% odraslih primenjuje elemente telesnog kažnjavanja kao jedan od metoda vaspitavanja, dok je 84% dece izjavilo da su imala iskustva telesne kazne, uključujući 20% koje su roditelji tukli predmetima i 15% koji su izrazili strah od povratka kući, zbog batina.

Bugarska

Zakon o zaštiti dece⁸⁰⁰ usvojen je 2000. godine, da bi pretrpeo zatim više izmena i dopuna, sve do 2005. godine. Zakonom se precizira zaštita prava, mehanizmi zaštite, obaveze državnih organa na međusobnu saradnju, a uvažava se uloga nevladinog sektora. Zakon štiti dete od fizičkog, psihičkog i drugih oblika nasilja, obezbeđuje nediskriminaciju, poštovanje ličnosti deteta, slobodu mišljenja, pravo na informisanje, religijska uverenja i procesna prava deteta.⁸⁰¹ Zakon takođe zabranjuje telesno kažnjavanje deteta, jer u skladu sa zabranjujućom normom dete je zaštićeno od svih metoda vaspitavanja koje „podrivaju njegovo dostojanstvo“, zatim „od fizičkih, psihičkih i drugih oblika nasilja“ kao i „svakog uticaja koji može biti u suprotnosti sa interesima deteta“.⁸⁰²

Porodični zakon⁸⁰³ je članom 125. doneo zabranu i u porodici, u skladu sa kojim „roditelj nema pravo da koristi nasilje niti takve metode, koje podrivaju dostojanstvo deteta“. Zakonom se zabranjuje ne samo telesno kažnjavanje, već i druge neprimerene metode vaspitavanja, koje mogu biti verbalne i psihološke.

Dodatna zaštita i praćenje poštovanja prava pruža se kroz usluge Agencije za zaštitu dece. Agencija saraduje sa ministarstvima, državnim agencijama koje vode brigu o deci i Nacionalnim savetom za zaštitu dece. U njenoj nadležnosti su donošenje nacionalnih i regionalnih programa vezanih za zaštitu dece, davanje smernica odeljenjima u institucijama koje se bave zaštitom dece, izrada različitih istraživanja, održavanje sistema informisanosti javnosti, kontrola nad radom institucija i ustanova u kojoj borave deca.

⁷⁹⁹ Alexandrescu, G., „*Child abuse and neglect*“, Save the Children Romania, 2000.

⁸⁰⁰ Child Protection Act, State Gazzete No. 48/2000 dostupno na <https://www.refworld.org/docid/44ad32014.html>

⁸⁰¹ Dostupno na <http://www.unchr.org/refworld/country/NATLEGBOD/BGR/44ad32014.0.html>

⁸⁰² Bulgaria Report on Corporal Punishment of Children, dostupno na www.endcorporalpunishment.org pristup 14.9.2017.

⁸⁰³ Family Code, FC, SG, No. 47, 2009.

Uprkos postojećoj zakonskoj zaštiti, rezultati istraživanja⁸⁰⁴ provedenog u Bugarskoj 2010. godine, pokazali su da i dalje postoji određeno neslaganje sa zabranom svakog telesnog kažnjavanja deteta. Istraživanje je obuhvatilo 497 učesnika. Iako je u periodu od deset godina nakon donošenja zakona smanjena upotreba negativnih modela ponašanja roditelja, zabrinjava verbalno zlostavljanje i nedostatak nege deteta. U odnosu na pojavu telesne kazne, više od polovine ispitanika iznelo je stav da telesna kazna sasvim neprimerena, dok je samo 39% ispitanika podržalo zakonsku zabranu telesnog kažnjavanja. Nešto više od trećine smatra da je telesno kažnjavanje opravdano u određenim situacijama.

ZABRANA TELESNOG KAŽNJAVANJA I PRAVA DETETA U REPUBLICI SRBIJI

PRAVA DETETA I NJIHOV RAZVOJ U REPUBLICI SRBIJI

U Srbiji se odnos prema deci u prošlosti smatra nedovoljno vidljivim, ako posmatramo praćenje dokumentovanih podataka. Prvi specifični vidovi nasilja nad decom zabeleženi su kao osiona ponašanja turskih osvajača, a literatura koja je ukazivala pažnju na eksploataciju dece u području rada, pojavila se tokom devetnaestog i početkom dvadesetog veka, u isto vreme kada i prve kritike u odnosu na primenu kazni u institucijama obrazovanja tog perioda.⁸⁰⁵

Republika Srbija i ostale bivše republike SFRJ prošle su, svaka u skladu sa svojim kapacitetima, traume ratnih i političkih sukoba, raspadanje državne zajednice i formiranje novonastalih država. Sukobi su doneli veliki broj žrtava, izbeglica i raseljenih lica, i doveli do porasta novih i različitih oblika nasilnih ponašanja. Poznat je i „fenomen odliva mozгова” – u smislu da su mlade i obrazovane osobe napuštale zemlju, iseljavajući i svoje porodice, u pokušaju novog života u razvijenijim državama, radi stvaranja bolje budućnosti. Uz ovakve okolnosti snažnih ekonomskih previranja, izazovi zaštite prava dece nisu se postavljala kao prioritet, a postaće vidljivija u periodu početnih godina dvadesetprvog veka.⁸⁰⁶

Pre više od deset godina ustavnim normama je potvrđeno međunarodno načelo u skladu sa kojim deca uživaju ljudska prava, a u skladu sa svojim uzrastom i dostignutim stepenom zrelosti. „Prava deteta su prava svih osoba mlađih od 18 godina“. Zaštita njihovih prava podrazumeva pravnu sigurnost u periodu rasta i razvoja, kada dete uči i razvija se. Kako

⁸⁰⁴ „Microanalysis based on preliminary study of attitudes about corporal punishment of children in Bulgaria“, Pulse Foundation – Pernik, 2017., page 14., dostupno na http://endviolence.bg/wp-content/uploads/2018/10/Country-assessment-of-corporal-punishment-in-Bulgaria_Eng.pdf

⁸⁰⁵ Videti u Milosavljević, M., „Nasilje nad decom“, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998.

⁸⁰⁶ „Pravo deteta na kvalitetno staranje – analiza sprovođenja smernica Ujedinjenih Nacija za alternativno staranje o deci u zemljama zapadnog Balkana“, Save the Children International Sarajevo, 2014., strana 19.

se deca pojavljuju kao zavisni subjekti u ostvarivanju prava, potrebno je da zaštita na nivou države bude takva da ne ostavlja mogućnost zloupotrebe položaja koje dete ima. Iako je SFRJ je pristupila Konvenciji o pravima deteta 1990. godine, razvoj a naročito poštovanje prava deteta u praksi se u našoj sredini izuzetno sporo razvija, i još uvek nailazi na izazove. SRJ kao pravni sledbenik, 2001. godine automatski je prihvatila Konvenciju.⁸⁰⁷ Međutim, put od prihvatanja i formalnog obavezivanja do pune primene ne teče jednostavno niti u kontinuitetu i još uvek ima dosta mesta za napredak.

Ustav Republike Srbije iz 2006. godine nije implementirao direktno postavljene principe zaštite, ali se tumačenjem odredbi može uočiti uvođenje principa koji se odnose na pravo na život, opstanak i razvoj, najbolji interes deteta (iako samo u jednom članu), i to kroz propisana prava i dužnosti roditelja. Ustav ne pominje ni u jednom članu pravo deteta na participaciju, kao jedno od najkorisnijih prava koje omogućava detetu da učestvuje u kreiranju odluka koje ga se tiču, zajedno sa odraslima.

Porodični zakon RS je prvi korpus prava kojim su uređena prava deteta. Međutim, s obzirom da još uvek ne postoji poseban zakon o zaštiti deteta, Porodični zakon je doneo veliki pomak u ovoj oblasti, naročito imajući u vidu uvažavanje principa, i to prava na participaciju i principa najboljeg interesa deteta. Tako je detetu omogućeno da izrazi mišljenje u postupcima koji se na njega odnose, da predloži staratelja, da pruži saglasnost u postupku zasnivanja hraniteljstva i usvojenja, potrebno je da se složi sa promenom imena i može tražiti postavljanje privremenog zastupnika, a sve u skladu sa predviđenim uzrastom, navršениh deset godina. Dodatno, sa navršениh petnaest godina, dete odlučuje sa kojim roditeljem želi da živi, o održavanju odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi, o pohađanju škole, medicinskim intervencijama, a može tražiti uvid u dokumentaciju koja se odnosi na njegov identitet.

Porodični zakon propisuje mere zaštite deteta od nasilja u porodici, radi zaštite fizičkog i psihičkog integriteta. Zaštitne mere ogledaju se u privremenom ograničavanju održavanja ličnih odnosa izvršioca nasilja i žrtve nasilja, kao i ograničenje određenih prava i sloboda izvršioca nasilja.⁸⁰⁸ Odredba koja sadrži opštu zabranu nasilja u okviru porodice priznaje pravo zaštite njenim članovima.⁸⁰⁹ Zakon zabranjuje i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.⁸¹⁰ Takođe, zaštićeno je i pravo na poštovanje porodičnog života svih članova porodice, a država ima dužnost da pruži posebnu zaštitu porodici. Međutim, kako se telesno kažnjavanje deteta u smislu izbora metode vaspitavanja u porodici ne smatra nasiljem nad detetom, navedene zakonske odredbe ne omogućavaju pružanje

⁸⁰⁷ “Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori”, broj 15/1990 i “Službeni list SRJ”, broj 4/1996 i 2/1997.

⁸⁰⁸ Član 198., stav 2. Porodičnog zakona RS.

⁸⁰⁹ Isto, Član 10.

⁸¹⁰ Isto, Član 197.

zaštite od telesnog kažnjavanja. Porodični zakon nije precizirao pojam telesne kazne deteta kao povredu ljudskog dostojanstva, niti kao ponižavajuće postupanje.

U Republici Srbiji od 2007. godine aktivan je institut Zaštitnika građana, čija se uloga ističe u sferi zaštite prava deteta, kao i telo ustanovljeno odlukom Narodne skupštine, Odbor za prava deteta, iz 2010. godine. Iste godine je ustanovljen i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, koji se bavi pitanjima zaštite dece od diskriminacije. Obaveza države da omogući ostvarivanje prava deteta predviđena je i dokumentima koja su deo procesa usklađivanja nacionalnog zakonodavstva na putu ka pridruživanju naše zemlje Evropskoj uniji. Tako je započet novi ciklus politike prevencije i zaštite dece, Vlada je otvorila poglavlje 23 u procesu evro – integracija, a jedan od prioriteta je i primena „Akcionog plana“ za spovođenje „Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja“.⁸¹¹ U skladu sa Akcionim planom predviđen je i „Višegodišnji strateški okvir radi prevencije i pružanja zaštite dece od nasilja“ iz 2017. godine, kao i revizija zakonskih akata i propisa. Unapređenje sudske zaštite prava deteta savetuje se kroz vođenje evidencije u radu sudova o poštovanju jednog od osnovnih principa, najboljeg interesa deteta.⁸¹²

Telo za praćenje primene mehanizama zaštite ljudskih prava u Republici Srbiji je Savet Vlade, koji prati preporuke UN našoj zemlji. Veliku podršku razvoju i ostvarivanju prava pružaju različite organizacije, koje aktivno učestvuju u procesu uvođenja međunarodnih standarda zaštite i otklanjanja manjkavosti. Organizacije su na međunarodnom nivou udružene u informacione mreže, kao štoje CRIN, mreža za prava deteta. Ove organizacije najviše doprinose razvoju kulture ljudskih prava u javnosti.

Kako je ranije napomenuto, radi sveobuhvatnije zaštite prava deteta, potrebno je telesno kažnjavanje razumeti kao fizičko nasilje. Iako telesno kažnjavanje u kontekstu vaspitavanja deteta u porodičnom okruženju kod nas još uvek nije zabranjeno, sudska praksa ukazuje da je postoji svesnost o potrebi donošenja zabranjujuće norme. U jednom slučaju sud je ukazao na postojanje zloupotrebe roditeljskog prava, jer je otac „često“ fizički kažnjavao članove porodice, strahom uređivao odnose sa suprugom i troje dece, prisiljavao decu na fizičke poslove neprimerene njihovom uzrastu i na taj način uticao na njihov emotivni razvoj. Nastale posledice uključile su napuštanje dece i porodičnog doma od strane majke, njeno psihičko oboljenje, smeštanje dece u hraniteljsku porodicu i lišenje roditeljskog prava u odnosu na oba roditelja.⁸¹³

Ukoliko govorimo o zloupotrebi roditeljskog prava, može se reći da je to voljno ponašanje, mada roditelji nemaju uvek i svest o tome da je neka aktivnost usmerena na

⁸¹¹ “Službeni glasnik Republike Srbije”, broj 122/2008.

⁸¹² Dostupno na

www.mpravde.gov.rs/files/Акциони%20план%ПГ./%20трѐћи%20нацрт%2020.4.2015..pdf pristup 6.1.2018.

⁸¹³ Videti Presudu Apelacionog suda Niš, Gž. 187/10 od 13.7.2010. godine, Bilten sudske prakse Apelacionog suda u Nišu.

dete pogrešna. Tipičan primer za to je telesno kažnjavanje deteta, kada roditelj veruje da je takav način učenja deteta disciplini - u interesu deteta.

Republika Srbija usvojila je pre više od deset godina „Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja“, kojim su u našem pravu potvrđene međunarodno definisane pojave različitih oblika zlostavljanja i zloupotrebe deteta. U skladu sa Protokolom, „zloupotreba ili zlostavljanje“ obuhvataju svaki oblik „fizičkog ili emocionalnog zlostavljanja...“ dok fizičko zlostavljanje jeste svako ono koje „dovodi do stvarnog ili potencijalnog povređivanja deteta... „za koje se razumno može smatrati da spada u domen kontrole roditelja“, gde se navode radnje kao što su udaranje, šutiranje, davljenje, trešenje i slični postupci.⁸¹⁴

Nasilje prema deci u porodičnom okruženju obuhvata različite oblike zlostavljanja, zanemarivanja i slične postupke roditelja i drugih članova porodice sa kojima dete živi, uključujući telesno kažnjavanje deteta i druga ponižavajuća postupanja. Zakonska norma je široko odredila ko sve može biti član porodice, radi sveobuhvatnije zaštite prava deteta. Uz mere zaštite koje važe za odrasle, detetu koje je pretrpelo nasilje može se još postaviti i privremeni staratelj, može se izmestiti iz porodice privremeno, bez odluke suda, ukoliko centar za socijalni rad proceni da je takav postupak u najboljem interesu deteta. Krajnja mera zaštite deteta koja se smatra najmanje poželjnom, jeste mera lišenja roditeljskog prava, privremenog ili trajnog karaktera.

Ostvarivanje prava deteta je zavisno od rada državnih organa, javnih ustanova i institucija na svim nivoima vlasti i odlučivanja organa, nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava, kao i drugih ustanova. Organi u čijoj nadležnosti je zaštita prava deteta su nezavisne institucije za zaštitu ljudskih prava i pravosudni organi.⁸¹⁵

Na prvi pogled se čini da u Srbiji postoji odgovarajući okvir za ostvarivanje prava deteta i delotvorno sprovođenje Konvencije o pravima deteta. Ipak, praksa svedoči o odsustvu funkcionalnog, povezanog sistema, što negativno utiče na ostvarivanje prava deteta. Spor napredak može, pre svega, da se pripíše nedostatku političke volje.⁸¹⁶ U jednom saopštenju⁸¹⁷ Beogradskog centra za ljudska prava i 74 organizacije civilnog društva iz

⁸¹⁴ Usvojen na sednici Vlade RS 05 broj: 011-5196/2005 od 25.08.2005. godine, dostupno na www.minrzs.gov.rs

⁸¹⁵ Vučković Šahović, N., „Opšti okvir za sprovođenje prava deteta u Srbiji: pravo, praksa i politička volja“ u Gajin, S., (ur.) „Opšti okvir za sprovođenje prava deteta u Srbiji i položaj posebno osetljivih grupa dece“ CUPS Beograd, 2016., strana 11.

⁸¹⁶ Jedan od jasnih pokazatelja nedostatka političke volje jeste nedovoljno pridavanje pažnje potrebi donošenja zakona o pravima deteta, uprkos brojnim preporukama međunarodnih tela i insistiranja Komiteta za prava deteta. Zakon bi imao i preventivni karakter, jer bi pomogao napuštanju tradicionalnih vaspitnih metoda, koje uporište nalaze u moći roditelja. Od trenutka kada je prva radna grupa sačinila prednacrt zakona, opstaju polemike o zabrani telesnog kažnjavanja deteta, i u laičkoj i u stručnoj javnosti

⁸¹⁷ Beogradski centar za ljudska prava, 2020., dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/category/slider/page/2/>

2020. godine, izraženo je nezadovoljstvo zbog nepoštovanja demokratskih principa i vladavine prava, kao i nezadovoljstvo porastom nasilja u Republici Srbiji. Negativni izveštaji Evropske Komisije i drugih relevantnih međunarodnih organizacija koje dovode u pitanje stanje demokratije u Srbiji, objašnjava se nedostatkom iskrene političke volje. Prateći razvoj prava deteta u Srbiji, MODS⁸¹⁸ je nakon prikupljenih podataka tima stručnjaka iz Srbije, sastavljenih od stručnjaka za prava deteta i drugih pravnih stručnjaka, ukazao na mnoštvo nedostataka. Između ostalog na rad nacionalnih institucija koje štite prava deteta, a takođe i na ograničenu političku volju koja se ogleda u nepostojanju konsolidovanog zakona o pravima deteta i zaštiti dece, nedostatku mehanizama za koordinaciju politike ili za efikasnu procenu politike koja se odnosi na decu.⁸¹⁹

Prava deteta u porodici

Nasuprot mestu koje je dete imalo u tradicionalnim oblicima porodičnih zajednica, danas dete ne predstavlja samo radni resurs porodice. Tendencija opadanja aktivnosti dece u obavljanju poslova u kući uočena je u periodu nakon Drugog svetskog rata, a uporedo uz nestajanje ruralnih porodica i porasta broja obrazovanih žena.⁸²⁰ Danas se i ženama i deci garantuju prava koja su im decenijama bila uskraćena. Ta prava su mnogobrojna, a zajedničko im je da se sva odnose na osetljive društvene subjekte, da se svest o potrebi poštovanja sporo menja i da im je potrebna dodatna pomoć pri ostvarivanju. Često su upravo to razlozi zbog kojih reforma nacionalnih zakonskih okvira predstavlja izazov.

- Pravo deteta da živi u svojoj porodici

Koncept i pojam porodičnog života je prilično evoluirao od početnih definicija do danas, a zaštita porodice je usmerena na zaštitu njenog integriteta i očuvanje prava deteta, kao primarni cilj. Kako bi se pravo na zaštitu porodice ostvarilo u potpunosti, potrebno je uzeti u obzir sve moderne tipove porodičnih formi, kao i posledice raspada porodice po dete. Sociološka teza o novoj modernosti povezuje nove tipove porodičnih formi (kohabitacija, vanbračna rađanja) sa smanjivanjem ekonomskog pritiska, slabljenjem mehanizama kontrole društvene zajednice i napuštanjem dominantnih porodičnih oblika.⁸²¹

Pravo je deteta da živi u porodici i dato je rođenjem, ono ne proizilazi iz prava roditelja, a može biti ograničeno isključivo sudskom odlukom.⁸²² Porodica se prepoznaje kao najbolje okruženje za pravilan rast i razvoj deteta. Obaveza je roditelja da se o detetu staraju, da mu pruže stabilno okruženje, uz građenje čvrstih emotivnih veza. Dete ima

⁸¹⁸ Mreža organizacija za decu Srbije, okuplja organizacije civilnog društva koje se bave pravima deteta u Srbiji.

⁸¹⁹ „Index dečije zaštite – Srbija 2015“, World Vision International/ChildPact/MODS, Beograd, 2015., strana 16.

⁸²⁰ Isto, strana 160.

⁸²¹ Petrović, M., „Promene bračnosti i porodičnih modela u postsocijalističkim zemljama: zakasnela i nepotpuna ili specifična druga demografska tranzicija?“, Filozofski fakultet Beograd, 2011., strana 56.

⁸²² Videti član 60. Porodičnog zakona RS, Službeni glasnik 18/2005.

pravo i na „održavanje odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi“, u slučaju prestanka roditeljske zajednice. U okviru redovnim okolnostima se ovo pravo deteta smatra za jedan od osnovnih principa. Dete sa navršениh 15 godina, stiče pravo da odluči sa kojim roditeljem želi da živi.

- Pravo deteta na vaspitanje

Pravo podrazumeva učenje deteta osnovnim vrednostima za budući život, u aktivnom odnosu sa roditeljima i drugim članovima šire porodice, a na način koji uvažava najbolji interes deteta. U velikoj meri način na koji su roditelji odrastali može uticati na vaspitavanje deteta. Da bi se dete pravilno razvijalo, potrebna je i stalna edukacija roditelja, jer dete usvaja ponuđene modele, verujući da su društveno prihvatljivi i najbolji mogućii. Pravo deteta na vaspitanje je u direktnom odnosu sa pravima i dužnostima roditelja, a sam Ustav uređuje odnos na način da su roditelji obavezni da izdržavaju, vaspitavaju i obrazuju svoju decu, ravnopravno. Ukoliko dete živi „samo sa jednim roditeljem, tada ima pravo na održavanje ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi.⁸²³

Na taj način i drugi roditelj učestvuje u odrastanju deteta. Ovo pravo deteta je usko povezano sa obavezom roditelja na zajedničko vršenje roditeljskog prava. Roditelji su slobodni u izboru načina vaspitavanja, ukoliko je metod u skladu sa najboljim interesom deteta. Upravo u ovom delu obaveza ima mesta za dalje unapređenje odnosa. (Slučajevi sudske prakse u kojima se odlučuje o „pravu deteta da održava odnose sa roditeljem sa kojim ne živi“ spadaju u najbrojnije, ukoliko posmatramo praksu uporednog prava, kao i praksu Evropskog suda za ljudska prava.⁸²⁴)

Vaspitavanje deteta započinje se njegovim rođenjem. Ukoliko roditelji biraju metode koji uključuju silu, dete se uči da rešava konfliktne situacije nasilno. Dva su moguća pristupa problemu upotrebe sile u vaspitavanju. Tradicionalni, zastareli, koji održava uverenje da telesno kažnjavanje u vaspitavanju nema negativne posledice i nasuprotv tome, u svetlu naučnih saznanja o efektima telesnog kažnjavanja, savremeni pristup, koji poštuje ličnost deteta, i opravdanja za negativne modele nisu ubedljiva i neupitna.⁸²⁵ Pritom, stav Komiteta za prava deteta jeste da je metod telesne kazne bez izuzetka ponižavajući, ali su neprihvatljivi i drugi nefizički ponižavajući postupci kojima se dete omalovažava, plaši, izlaže podsmehu ili ugrožava.⁸²⁶

- Pravo deteta da zna svoje poreklo

⁸²³ Isto, Član 61.

⁸²⁴ Više u Draškić, M., „Komentar porodičnog zakona“, Službeni glasnik Beograd, 2016., strana 162.

⁸²⁵ Simović, D./Simeunović Patić, B., „Fizičko kažnjavanje u svetlu prava deteta“, Zbornik radova pravnog fakulteta, broj 76, godina LVI, Niš, 2017., strana 334.

⁸²⁶ Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 8, „The Right of the Child to Protection from Corporal Punishment and Other Cruel or Degrading Forms of Punishment“, UN Doc, CRC/C/GC/8, 2007.

Ovo pravo se ostvaruje tako što dete stiće saznanja od koga potiče, a pravni režim mu omogućava da poreklo utvrdi, što sve predstavlja izuzetak u odrastanju deteta. Najčešće se dete rađa i razvija u biološkoj porodici, ali nije uvek slučaj. Ukoliko postoji potreba, zakon će pravo zaštititi, a uporište postoji i u Ustavu Republike Srbije. Pravo je usko povezano i sa pravom deteta na identitet. Porodični zakon je u ovom delu usklađen sa međunarodnim dokumentima, uključujući Konvenciju o pravima deteta. Odredbom teksta člana 7. stav 1, utvrđeno je „da se dete prijavljuje odmah nakon rođenja“ i ima „pravo na lično ime“, upis u matičnu knjigu rođenih, pravo „da sazna ko su mu roditelji“ kao i „pravo na njihovo staranje“. Bez obzira na uzrast deteta pravo se poštuje, „a dete koje je navršilo“ petnaest godina i sposobno je za rasuđivanje, „može izvršiti uvid u matičnu knjigu rođenih“ kao i uvid u „drugu dokumentaciju koja se može odnositi na njegovo poreklo“, u skladu sa članom 59. Porodičnog zakona. Dete se može razdvojiti od roditelja samo u slučaju kada je „to u njegovom najboljem interesu“ i jedino „na osnovu sudske odluke“.

- Pravo deteta na pravilan razvoj

Osnov za formiranje ličnosti deteta jeste pravilan razvoj, u skladu sa potrebama i stepenom zrelosti deteta. Uključuje veliki broj zahteva koji se postavljaju pred porodicu, fizičke, emotivne, duhovne i kulturne potrebe deteta, uvažavanje mišljenja i ličnih kapaciteta deteta. Pravo se ostvaruje u onoj meri koliko to dozvoljavaju mogućnosti roditelja, ali i kvalitet međuljudskih odnosa u porodici. Usled različitih ekonomskih, socijalnih i kulturnih standarda, ali i različitih kapaciteta roditelja kao ličnosti, uživanje ovog prava deteta u punom obimu nije jednostavno.

Razvoj deteta je predmet brojnih studija,⁸²⁷ uključujući istraživanja o vezama razvoja i igre, jezika, društvenih veza, telesnog napredovanja, kognitivnog uspeha. Ove studije pomažu u otkrivanju kako se dete razvija, koji sve faktori doprinose pravilnom razvoju i koji se kvalifikuju kao dobri faktori, a koji ne. Jedan od značajnih faktora razvoja predstavlja i izbor modela vaspitavanja, kao deo obaveza roditelja i odraslih koji sa decom rade, ali i efikasnog nadzora države.

Mere koje je potrebno da sprovede država u cilju postizanja napretka, uzajamno su uslovljene i povezane, a zavise i od modela dobrog upravljanja. Dobro upravljanje se može razumeti kao skup važnih karakteristika, poput participacije, vladavine prava, transparentnosti, reagovanja, orijentacije ka konsenzusu, pravičnosti, efektivnosti i efikasnosti, i odgovornosti. Opšti pokazatelj dobrog upravljanja u oblasti prava deteta može biti i sam nivo ostvarivanja tih prava.⁸²⁸

⁸²⁷ Peleg, N., „*The Child's Right to Development*“, University College London, 2012., strana 18.

⁸²⁸ Više u Vučković Šahović, N. „*Measures to Implement the Convention on the Rights of the Child and Good Governance: The case of Serbia*“ u Ganguly Thukral, E., (ed.) „*Every Right for Every Child: Governance and Accountability*“, India: Routledge, 2011., strane 60 – 98.

Nasilje kao prisutan fenomen u Srbiji i mere njegovog ograničavanja

Politike kojima je tema zaštita deteta primenjuju se u našoj sredini sa teškoćama i bez dovoljno odgovarajuće podrške.⁸²⁹ U odnosu na prisutnost elemenata nasilja nad detetom nedostataju i pouzdani statistički podaci. Praćenjem razvoja prava u našoj sredini, ocenjeno je da se na formulisanje i usvajanje dokumenata koji definišu ove politike usmerava mnogo veća količina energije i resursa, ukoliko se posmatraju napori za njihovu implementaciju i obrazovanje. U Srbiji, ni jedno od osamnaest ministarstava, formiranih nakon rekonstrukcije Vlade u 2012. godini, ne smatra se za nadležno za kontinuirano praćenje ili koordinaciju primene Konvencije o pravima deteta.⁸³⁰ Nasilje se u našoj sredini visoko toleriše, u svim okruženjima, posebno u školi i u porodici.⁸³¹ Detetu je danas, usled dostupnosti modernih tehnologija i komunikacija, ponuđeno mnoštvo sadržaja koji nasilje promovišu i prikazuju ga na način koji ohrabruje nasilne odnose. U školskoj sredini se konflikti rešavaju često verbalnim nasiljem i iskazivanjem moći jače dece nad slabijom. Dečaci više učestvuju u nasilju direktno, a devojčice su sklonije indirektnom nasilju.⁸³² Takvi slučajevi su često medijski praćeni, a mere koje se preduzimaju su u najvećem broju one naknadne, kada je nasilje odmaklo i posledice vidljive.

Škole su, kao i druge institucije, dužne „da postupaju u skladu“ sa „Posebnim protokolom za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno - vaspitnim ustanovama“.⁸³³ U jednoj analizi sudskih spisa⁸³⁴, koja je obuhvatila period od 2005. do 2009. godine u sudovima u Vojvodini, zabeležen je samo jedan slučaj da je nastavno osoblje prijavilo vidljive povrede na detetu. Prema izveštaju Centra za socijalni rad u odnosu na ovaj slučaj, otac je izjavio da su odnosi sa ćerkom bili veoma loši, i da su u sukob dolazili zbog njenog ponašanja, naročito od kada je napustila školu, pa je nasilje koristio u svrhu „prevaspitavanja deteta“.

Porodično okruženje u Srbiji, kao tradicionalnoj sredini, i dalje se smatra privatnim u dovoljnoj meri da zaštita prava deteta može izostati. Telesno nasilje se smatra nasiljem u većini okruženja, dok u odnosu na vaspitavanje deteta opstaje i dalje kao jedna od metoda. Uočeno je i da deca u okviru marginalizovanih grupa, „uključujući decu romske nacionalnosti“ koja žive u siromašnim porodicama i deca koja imaju smetnje u razvoju,

⁸²⁹ Videti više u „*Ljudi na margini*“, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2009.

⁸³⁰ Videti Save the Children „*Pravo deteta na kvalitetno staranje*“, Analiza sprovođenja smernica UN za alternativno staranje o deci u zemljama Zapadnog Balkana, Sarajevo, 2014.

⁸³¹ Popadić, D./Plut, D., „*Nasilje u osnovnim školama u Srbiji – oblici i učestalost*“, Psihologija, Vol. 40 (2) Beograd, 2007., strana 310.

⁸³² Đurišić, M. M., „*Vršnjačko nasilje u Srbiji iz ugla istraživača – implikacije za buduća istraživanja*“, Istraživanja u pedagogiji, Vol. 5, broj 2., Beograd, 2012., strana 86.

⁸³³ Ministarstvo prosvete, usvojen 4.10.2007. godine, dostupno na <http://www.mp.gov.rs/userfiles/projekti/borba-protiv-nasilja/PosebniProtokol.pdf>

⁸³⁴ Jovanović, S./Simeunović Patić B./Macanović V., „*Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini*“, Fond UN za zaustavljanje nasilja nad ženama, Novi Sad, 2012., strana 137.

spadaju u najosetljiviju grupu.⁸³⁵ Rezultati istraživanja pokazuju da su romska deca pod većim rizikom nasilne discipline. Osim toga, pokazalo se i da većina pružalaca nege u porodicama u koje su smeštena deca bez roditelja, ili deca izmeštena iz porodica u kojima su bila izložena nasilju, nikada nisu obučena za veštine roditeljstva, koje bi mogle sprečiti upotrebu nasilnih metoda u vaspitavanju.⁸³⁶ Prezaposlenost, visok nivo stresa, ekonomska nesigurnost, kolebljive političke prilike i svakodnevna promocija nasilnih ponašanja u medijima kroz različite komercijalne forme, utiču da se porodično okruženje danas čini nesigurnijim nego ikada ranije, za bezbedan i zdrav razvoj deteta.

Uz sve uočene izazove potrebno je uzeti u obzir i nedovoljan nivo empatije prema deci i stepen razvijenosti kulture njihovih prava. Skoro svi poznati međunarodni ugovori koji se odnose na ljudska prava, kao i brojni regionalni ugovori, obavezuju i našu zemlju. Kao jedna od članica UN naša zemlja ima i obavezu razvoja prava i zaštite, kao i obavezu nadzora nad ispunjavanjem međunarodnih obaveza.

Porodičnopravni propisi u našoj zemlji predviđaju obavezu sudskih organa, ustanova u kojima deca borave i svih građana da obaveste nadležne organe ukoliko imaju saznanja da je detetu potrebna pomoć. Ukoliko organ starateljstva ustanovi da postoji opasnost za dete, može privremeno izmestiti dete iz porodičnog okruženja i poveriti ga na čuvanje i vaspitavanje drugim odraslim osobama ili ustanovi koja brine o deci. Sud može roditelja i lišiti roditeljskog prava delimično ili u celosti.

Deveti deo Porodičnog zakona obuhvata zaštitu od nasilja u porodici. Zakon predviđa da je to „takvo ponašanje“ koje može ugrožavati „telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice“. Navedeni akti ne obuhvataju telesno kažnjavane deteta, već pojmovno najbliže „nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede“ i „izazivanje straha pretnjom nanošenja telesne povrede“. ⁸³⁷ Tumačenjem se može zaključiti da sve nabrojane radnje ne iscrpljuju pojavne oblike nasilja, pa se tako i druge radnje mogu podvesti pod već definisane.

Zakonom o osnovama obrazovanja i vaspitanja⁸³⁸ zabranjuje se fizičko nasilje, fizičko kažnjavanje, definiše se šta je „fizičko nasilje“: „fizičko kažnjavanje deteta i učenika od strane zaposlenih odraslih i drugih odraslih osoba“; zatim „svako ponašanje koje može dovesti do stvarnog ili potencijalnog telesnog povređivanja deteta“; „nasilno ponašanje prema deci“.

⁸³⁵ Videti Izveštaj UNICEF, „Jačanje porodica iz osetljivih grupa – pogled na mogućnosti“, Beograd, 2018.

⁸³⁶ Videti „A familiar face: Violence in the lives of children and adolescents“, UNICEF, New York, 2017.

⁸³⁷ Videti član 197. Porodičnog zakona.

⁸³⁸ Videti član 45. Zakona kojim je zabranjeno telesno kažnjavanje koje se odnosi na školsko okruženje, od strane odraslih. Smatramo da bi jednako normativno određenje bilo prihvatljivo i u odnosu na porodičnu sredinu.

Takođe je zabranjen i „svaki oblik nasilja od strane roditelja“, odnosno uključujući „staratelja ili odraslog“, a „nad nastavnikom, vaspitačem, stručnim saradnikom i drugim zaposlenim“. Predviđeno je pokretanje prekršajnog i krivičnog postupka. Zakon pruža preciznu i sveobuhvatnu zaštitu od telesnog kažnjavanja različitim kategorijama, u okviru školske ustanove. Zakon o zdravstvenoj zaštiti omogućava detetu pacijentu pravo na fizički integritet i bezbednost ličnosti. Aktivnostima Vlade Republike Srbije ustanovljen je i „Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja“, koji pomaže međusektorsku saradnju, precizira postupke unutar sektora, daje preporuke i uopšte upoznaje zaposlene sa standardima Opšteg protokola. Sve pomenute aktivnosti smatramo za značajne, ali ne i dovoljne.

U praksi rada Zaštitnika građana, u više navrata, ustanovljeni su propusti u radu nadležnih institucija, usled kojih se položaj deteta može pogoršati. To su dugotrajni, nedelotvorni postupci, kao i neblagovremen, neefikasan, nekoordinisan postupak zaštite deteta od daljeg zlostavljanja.⁸³⁹ Cilj preporuka, namenjenih profesionalcima koji sa decom rade, jeste da prepoznaju i bolje razumeju položaj dece izložene nasilju, unaprede svoj rad i smanje rizik od propusta. Međutim, standard zabrane telesnog kažnjavanja još uvek nije usvojen. Imajući u vidu da su preventivne mere najdelotvornije i najpoželjnije, potrebno je razvijati svest odraslih i edukovati ih u pravcu zabrane telesnog kažnjavanja. U situacijama kada vršenje roditeljskog prava ugrožava prava deteta, obaveza je i duštva i države da roditeljima pruži pomoć. U slučaju kada preventivne mere ne daju rezultate, država ima odgovornost da ustanovi drugačije mere zaštite, koje ograničavaju roditelje u vršenju njihovih prava.

U Srbiji Centri za socijalni rad saraduju sa nevladinim organizacijama, na konferencija slučajeva u kome se obrađuju slučajevi visokog rizika, vrše planiranje intervencija, organizuju SOS telefone za podršku žrtvama nasilja, skloništa, pravna i finansijska pomoć. Tokom perioda 1999. do 2001. godine u okviru svihvodeljenja koja podpadaju pod Gradski centar za socijalni rad u Beogradu, prošla su intenzivne treninge sistematskog karaktera, koji se odnose na upravljanje slučajevima i aktivnostima intervencija u oblasti pružanja zaštite detetu, pod okriljem beogradske kancelarije UNICEF-a.

Najveći broj aktivnosti gradskih centara za socijalni rad se odnosi na situacije kada su posledice već vidljive i kada centar odgovara na pozive drugih institucija, kao što su obrazovne ili zdravstvene ustanove. Preventivna uloga u smislu edukativnih programa dostupnih i odraslima i deci bi značajno doprinela potrebnim izmenama u odnosu na porodicu i izbore metoda vaspitavanja dece. Modeli koji su uspostavljeni u drugim sredinama a koji su ranije pomenuti, dali su vidljive i merljive rezultate. U našoj sredini

⁸³⁹ Videti redovne godišnje izveštaje Zaštitnika građana na www.zastitnikgradjana.rs

se kao najveći izazovi za sprovođenje sveobuhvatne zaštite deteta navode nedostatak sredstava i nedovoljan broj zaposlenih, i nedostatak jasne političke volje.

ZABRANA NASILJA U NAŠEM PRAVU

Zakonska definicija nasilja je široka, prvenstveno da bi bilo omogućeno prepoznavanje pojavnih oblika, kao i pravovremena reakcija nadležnih institucija, dok nasilje još nije poprimilo teže oblike. Drskost, bezobzirnost i zlonamernost su neke od komponenti nasilja u porodici, njegove suštinske karakteristike, koje ga razlikuju od dozvoljenog ponašanja. To su standardi koje posmatramo u odnosu na opšte društvene norme i vrednosti. Uz to je potrebno i da sud postavi kao standard stepen nulte tolerancije na nasilna ponašanja, što bi podrazumevalo da se svaki oblik ponašanja, koji nije u skladu sa standardima „normalnog ophođenja“ i „načina komunikacije sa članovima porodičnog okruženja“ može kvalifikovati kao oblik „nasilja u porodici“.⁸⁴⁰

Nasilje u porodičnom okruženju predstavlja onu vrstu sociopatoloških pojava, kakve su se u našem društvu dugo godina ignorisale i marginalizovale. Patrijarhalno razumevanje o odnosu između različitih polova i roditeljstvu, za koja možemo reći da u našoj sredini i dalje opstaju, jesu jedan od osnovnih razloga što porodično nasilje nije dugo bilo obuhvaćeno zabranjujućom normom, već se smatralo uobičajenim i socijalno prihvatljivim ponašanjem.⁸⁴¹

Iako još uvek nema univerzalno prihvaćene definicije „nasilja u porodici“, u modernoj naučnoj literaturi najčešće se smatra kako je nasilje u porodici „svaki vid fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog zlostavljanja“, koje jedan član porodice može izvršiti prema drugom članu, a „bez obzira na to da li takvo ponašanje pravni propisi inkriminišu“ i „da li je izvršilac nasilja prijavljen organima gonjenja“.⁸⁴² Zaštitu od nasilja u porodičnoj sredini regulišu porodičnopravne mere, kao i poseban postupak.⁸⁴³ Takođe i u odnosu na zaštitu deteta, koje ima položaj stranke u postupku, ukoliko se u postupku radi neposredno o njegovoj/njenoj zaštiti.⁸⁴⁴

U Republici Srbiji su zabranjeni svi oblici nasilja, fizičkog i mentalnog, nehumano i ponižavajuće postupanje i kažnjavanje u obrazovno – vaspitnim ustanovama u kojima

⁸⁴⁰ Videti Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Gž. 366/10, 17.5.2010. godine, dostupno na www.bg.ap.sud.rs

⁸⁴¹ Videti u Konstantinović Vilić, S./Petrušić, N. „Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici“, Autonomni ženski centar, Beograd, 2012., strana 18.

⁸⁴² Petrušić, N./Konstantinović Vilić, S., „Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije“, AŽC Beograd i ŽIC za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2010., strana 7.

⁸⁴³ Videti odredbe članova Porodičnog zakona 283. – 289.

⁸⁴⁴ Dete uzrasta preko deset godina starosti, može samostalno inicirati postupak, ukoliko je sposobno za rasuđivanje, u skladu sa članom 265. Porodičnog zakona

deca borave.⁸⁴⁵ Međutim, uprkos već postojećoj zakonskoj regulativi (ma kako razdvojenoj i parcijalnoj) telesno kažnjavanje dece je i dalje u praksi u priličnoj meri prisutno u institucijama (gde je uglavnom eksplicitno zabranjeno), a pogotovo u porodici (gde je njegova zabrana implicitna, tj. nije precizno definisana). O tome jasno svedoče rezultati istraživanja sprovedenih u različitim društvenim institucijama – obrazovanja, pravosuđa i socijalne zaštite.⁸⁴⁶ Prema podacima dobijenim od same dece, procenat telesno kažnjavane dece od strane učitelja i drugih odraslih članova vaspitno – obrazovnih kolektiva, kreće se između 12% i 36%, zavisno od istraživanja. O prisustvu telesnog kažnjavanja u vaspitno - obrazovnim institucijama saopštava i 20% nastavnika srednjih škola, 38% učitelja i nastavnika srednjih škola kao i 29% - 40% vaspitača u predšolskim ustanovama.

Moguće je definisati tri nivoa načina kako se država odnosi prema „telesnom kažnjavanju“ deteta: prva je u odnosu na zakonodavstvo, i upućuje na političku volju, u načelu posmatrano, a iskazuje se kroz zakonsku odredbu, koja određeno ponašanje izričito ustanovljava kao neprihvatljivo i iz tog razloga kao kažnjivo. Drugi nivo je pravosudnog karaktera – represivni, a odnosi se na „sudsko kažnjavanje“ učinioaca. Treći nivo jeste opštedruštveni, uključuje edukativne i preventivne mere, sprovođenje „javnih kampanja“ koje su usmerene na podizanje svesti u odnosu na zaštitu prava deteta, šteti koja se nanosi telesnim kažnjavanjem i posledicama, i drugim metodama vaspitanja koje postižu bolje rezultate.⁸⁴⁷ Možemo pretpostaviti da je nedostatak zabranjujuće norme u odnosu na telesnu kaznu kao način vaspitavanja u našem pravu, rezultat pre svega, nedostatka voljnog elementa na strani države da takva norma bude i doneta.

Porodični zakon definiše nasilje kao „ponašanje kojim član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice“. Nasilnim ponašanjem se smatra: „nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede“; „izazivanje straha pretnjom ubistvom ili nanošenjem telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu“; „prisiljavanje osobe na seksualni odnos“; postupak „navođenja na seksualni odnos“ ili „čin seksualnog odnosa sa licem koje nije navršilo 14 godina“ ili „nemoćnim licem“; zatim „ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima“; „vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje“. Tužbu kojom se traži zaštita deteta od nasilnih ponašanja u porodici, mogu pokrenuti dete i roditelj u ime deteta, nadležni organi starateljstva, kao i javni tužilac. Sud će, „protiv člana porodice koji čini nasilje“, odrediti mere zaštite, kojima se privremeno može ograničiti ili zabraniti

⁸⁴⁵ Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno – vaspitnim ustanovama, dokument dostupan na

https://www.paragraf.rs/propisi/posebni_protokol_za_zastitu_dece_i_ucenika_od_nasilja_zlostavljanja_i_zanemarivanja_u_obrazovno-vaspitnim_ustanovama.html

⁸⁴⁶ Srna, J./Stevanović, I., „*Problem telesnog kažnjavanja dece i uloga stručnjaka u njegovom rešavanju*“, Nasilje nad decom, Temida, Beograd, 2010., strana 7.

⁸⁴⁷ Više u Vidović., L., „*Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji*“, Zagreb, 2008., strana 304.

održavanje kontakta sa detetom. Međutim, porodični zakon ne definiše telesno kažnjavanje, pa tako nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede detetu, u svrhu vaspitavanja, nije obuhvaćen postojećim normama.

U odnosu na prepoznato i definisano nasilje, može se:

- Izdati „nalog za iseljenje iz porodičnog stana/kuće“, bez obzira „na pravo svojine ili zakupa“;
- Izdati „nalog za useljenje u stan/kuću“, „bez obzira na pravo svojine/zakupa“;
- „Zabraniti približavanje na određenoj udaljenosti članu porodice“;
- „Zabraniti dalje uznemiravanje člana porodice“;

Mere zaštite traju do godinu dana, uz mogućnost produženja ukoliko ne prestanu razlozi zbog kojih je mera doneta.

Prilikom donošenja odluka koje se tiču deteta, mora se poštovati i pravo deteta na izražavanje mišljenja, u meri u kojoj je to moguće i u skladu sa sposobostima deteta. To se omogućava saradnjom sa stručnim službama, kao što je psiholog ili stručnjak centra za socijalni rad, ili druga ustanova. Ograničenja ovog prava su moguća samo ako su u skladu sa poštovanjem najboljeg interesa deteta. Članovima 266. do 268. Zakona određeno je da sud „može lišiti dete prava na participaciju u postupku“, ukoliko „proceni da bi izražavanje mišljenja“ deteta moglo biti u sukobu u odnosu na pravo na ostvarivanje interesa deteta.

Mera zaštite od nekog vida nasilja u porodici se izriče u posebnom parničnom postupku. Takav postupak uređen je donetim izmenama porodičnog zakonodavstva. Tužbeni zahtev sa donošenjem mere može podneti „član porodice prema kome je izvršeno nasilje“, zatim „zakonski zastupnik“, „javni tužilac“ kao i „organ starateljstva“. Prestanak mere je moguće tražiti ukoliko je u pitanju „član porodice protiv koga je mera određena“.⁸⁴⁸ Ovaj postupak je „naročito hitan“, u roku od osam dana se zakazuje prvo ročište (od dana prijema tužbe“, a odluka drugostepenog suda se mora doneti u roku ne dužem od petnaest dana od dana kada je dostavljena žalba. Ukoliko sud uvidi potrebu, s obzirom da nije vezan zahtevom, može odrediti neku drugu meru radi bolje zaštite. Organ starateljstva je obavezan na saradnju sa sudom, u smislu postupanja po zahtevima suda koji se odnose na

⁸⁴⁸ Videti član 284. Porodičnog zakona; međutim, uprkos promenama koje su se odigrale u oblasti porodičnog zakonodavstva, smatramo da stepen zaštite deteta nije zadovoljavajući. Postojeće mere zaštite dobile bi na snazi ukoliko bi svaki oblik nasilja u porodici bio kažnjiv, odnosno ukoliko bi telesna kazna pod okriljem izbora vaspitne metode, bila zabranjena zakonskom normom. Nesuglasice oko potrebe donošenja takve norme oslonac nalaze i u ideji da bi dete tako „imalo veću moć“ i ograničavalo prava roditelja. Čuju se i mišljenja da bi se tako ugrožavalo pravo na vođenje nesmetanog porodičnog života. (videti u Keating, H., „*Legislation to prohibit parental Physical Punishment of children*“, Public Policy Institute Wales, 2018., strana 22.) Ipak, još je Konvencija o pravima deteta uspostavila standarde u odnosu na prava i dužnosti roditelja. Prava roditelja se protežu u potrebnoj meri za detetov pravilan rast i razvoj. Smatramo da sukob prava deteta i prava roditelja ne postoji. Ono što postoji jeste nesigurnost u razumevanju činjenice da dete ima pravo na jednaku zaštitu kao odrasli.

pribavljanje dokaza, dostavljanje mišljenja, vođenje evidencije o žrtvama nasilja i o osobama u odnosu na koje je mera zaštite od nasilja i doneta.

Kroz sudsku praksu je uočljivo da sud, iako zakonske odredbe navode brojna ponašanja koja se smatraju nasilničkim u odnosu prema detetu, ipak stepenuje ponašanja, i procenjuje šta će se okarakterisati kao nasilje. Razlika se pravi u odnosu na to da li će sud slučaj posmatrati kao incidentnu situaciju, ili ponašanje koje je postalo standard između roditelja i deteta. Tako je u jednoj odluci sud odlučio da činjenica da je došlo do povređivanja ruke deteta, u situaciji kada je tužena uhvatila dete za ruku, „predstavlja incidentnu situaciju“, na koju se ne može odnositi stav da ima karakter nasilja u porodici. Sud donosi zaključak da je u pitanju incident, jer otac deteta ovaj događaj nije prijavio „ni centru za socijalni rad niti policiji“, kao što nije prijavio druge slučajeve koji su prethodili, a na kojima je insistirao tokom davanja svog iskaza, nastojeći da ih prikaže kao nasilno ponašanje majke. Sud je smatrao da postoje različiti stavovi između roditelja o načinu vaspitavanja, ali da ponašanje tužene ne bi moglo biti okarakterisano kao nasilje u porodici.⁸⁴⁹

Porodični odnosi koji dospeju do suda, pred sudiju postavljaju zadatak otklanjanja posledica. Tada je odnos odmakao daleko, a neprihvatljiva ponašanja se razvila u standard porodičnih odnosa. Pitanje u ovom konkretnom slučaju jeste koliki stepen i kakve zaštite je pružen. S obzirom da postoje jasne naznake da pogrešno vaspitavanje deteta od strane majke može ugroziti dalji životni spokoj i bezbednost deteta, poželjna je i bila i stručna pomoć, a ne samo sudsko utvrđivanje granice nasilnog ponašanja. Osobe koje iskazuju sklonost ka nasilnom ponašanju prema detetu, teško prihvataju činjenicu da je njihovo ponašanje neprihvatljivo i još teže to ponašanje menjaju. Sticanje znanja o pravima deteta kao i o mogućnostima izbora metoda vaspitavanja, uticalo bi i da mnogi odnosi ne poprime sudski epilog, kao i da pomogne obezbeđenju stvaranja harmoničnijeg okruženja za odrastanje deteta.

Zaštitnik građana je u Izveštaju za 2016. godinu ukazao na brojne manjkavosti kada su u pitanju prava dece i zaštita od nasilja. Ukazano je na nesprovođenje propisa u slučajevima gde je dete žrtva, kao i nepostupanje u skladu sa postojećim procedurama. Nedostaci su se ponavljali, pa tako u kontinuitetu izostajao efikasan rad nadležnih ustanova i organa, nisu se preduzimale mere uspostavljanja odgovornosti i nedovoljno se sprovodila edukacija zaposlenih. Navedeni propusti koji se ponavljaju u odnosu na prethodne godine bili su: nasilje se i dalje ne prepoznaje adekvatno i kvalifikuje se kao porodični problem i bračni sukob, minimizira se i relativizuje, deca koja prisustvuju nasilju ne prepoznaju se kao žrtve, a mere u situacijama u kojima dođe do nasilja, se ne sprovode, ili kada se sprovedu, to se ne čini na odgovarajući način i blagovremeno, žrtve se upućuju da same

⁸⁴⁹ Videti Presudu Apelacionog suda u Beogradu, Gž. 782/10. 6.12.2010. godine, navedeno prema Vuković Stanojčić, 2013., strana 264 u Draškić, M. „Komentar Porodičnog zakona“, Službeni glasnik Beograd, 2016., strana 490.

vode postupke, izostaje stručna pomoć i podrška. Nadležni organi ne razmenjuju obaveštenja i informacije, od kojih su neke od vitalnog značaja za zaštitu žrtve.⁸⁵⁰

Polazna ideja kojom je potrebno da se rukovode roditelji je najbolji interes deteta, ispred svakog drugog interesa, u svim okolnostima u kojima se dete nalazi. Iako postoje, nedostaci u domaćem zakonodavstvu ne smeju biti prepreka unapređenje zaštite prava. U Republici Srbiji izvori zaštite prava su i ratifikovani međunarodni ugovori, pre svega osnovni dokument – Konvencija o pravima deteta. Svako pojedinačno pravo se mora tumačiti u sprezi sa ostalim pravima. Imajući tu ideju u vidu, postoji delotvoran način za normativnu zabranu telesnog kažnjavanja, kao i ustanovljen pravni osnov. Čini se da nepostojanje zabrane telesne dovodi do zaključka kako detetu nije priznat status ni subjekta prava u punom smislu ni status žrtve.

USTAV, ZAKON I MEĐUNARODNI STANDARDI

Poštovanje ljudskih prava iako različito u nacionalnim okvirima, poželjno je usaglasiti sa normama međunarodnog prava. Ova prava se odnose podjednako na sve ljude, bez obzira na način njihovog uređenja aktima jedne države. U cilju omogućavanja pravne sigurnosti, međunarodnim standardima se uspostavljaju sistemi prava u odnosu na koje nacionalni autoriteti ne smeju dovesti u pitanje dostignuti nivo prava. Telesno kažnjavanje je u međunarodnom pravu kvalifikovano u smislu nasilja prema deci, i kao takvo - zabranjeno. Takvo ponašanje „ponižava dete“, povređuje ga emotivno ali i fizički, a može dovesti i do narušavanja zdravlja i opasnosti po razvoj i život.

Ustav, zakoni i drugi opšti akti koji su doneti u Republici Srbiji, kao i usvojeni međunarodni ugovori predstavljaju pravni okvir za sprovođenje celovitije zaštite ljudskih prava deteta. Akti i radnje preduzete od strane organa države i od strane organizacija koje imaju javna ovlašćenja, organa lokalne samouprave i autonomnih pokrajina moraju se zasnivati na zakonskim osnovama.⁸⁵¹ To dalje znači da sudovi postupaju u skladu sa Ustavom, zakonima i drugim relevantnim opštim aktima, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima.⁸⁵² Takođe je utvrđeno pravo na sudsku zaštitu svakoj osobi kojoj je ljudsko pravo povređeno ili uskraćeno, kao i pravo da se otklone nastale posledice.⁸⁵³ U skladu sa Ustavom, „ljudski život je neprikosnoven“, naše pravo ne poznaje smrtnu kaznu, fizički integritet smatra se nepovredivim, a deca uživaju ljudska prava u meri u kojoj je to moguće i primereno

⁸⁵⁰ Videti Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2016. godinu, 15.3.2017, strana 58, dostupno na <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/godisnji-izvestaji>

⁸⁵¹ Videti član 198., stav 1. Ustava RS.

⁸⁵² Videti član 142., stav 2. Ustava RS.

⁸⁵³ Videti član 22., stav 1. Ustava RS.

njihovom uzrastu i duševnoj zrelosti, a dečja prava i zaštita dalje su uređena zakonskim normama.⁸⁵⁴

Naš Ustav zabranjuje svaki oblik fizičkog kažnjavanja i druge oblike nasilja nad decom. Zaštita se odnosi na nasilje od svakog počinioca. Uporište za zabranu telesnog kažnjavanja deteta kao način vaspitavanja u porodičnoj sredini se nalazi u odredbama Ustava koje obezbeđuju nepovredivost fizičkog integriteta. Takođe, niko ne sme biti izložen mučenju niti ponižavajućem postupanju. Iako je u Ustavu jasno da je detetu kao subjektu prava zabranjena povreda dostojanstva, ugrožavanje telesnog integriteta, povređivanje i primena nasilja, nedostaje zakonska norma u građanskom i/ili krivičnom smislu zabrane tradicionalnog vaspitavanja deteta, koje uključuje elemente telesne kazne.

U odnosu na zaštitu ljudskih prava, Ustav je predvideo i pravo na podnošenje instituta „ustavne žalbe“ protiv „pojedinačnih akata ili radnji državnih organa“ i „organizacija“ koja imaju javna ovlašćenja, u slučaju povrede ljudskih ili manjinskih prava. Uvođenje mehanizma ustavne žalbe je rezultat napora promena pravnog sistema Republike Srbije, kako bi se prilagodio postavljenim standardima u evropskim okvirima. Ustavna žalba je poslednje pravno sredstvo u nacionalnom okviru, pre pokušaja međunarodne zaštite prava. Novi mehanizam zaštite je omogućen i u okviru institucije Zaštitnika građana, koji obezbeđuje zaštitu prava građana i sprovodi aktivnosti kontrole državnih organa i organizacija.

Ukoliko se osvrnemo na postignute rezultate, nisu dovoljno ohrabrujući. Uočljivo je postojanje nedovoljnog stepena politiške i pravne kulture. Prvenstveno se ispoljava kroz opštu nedovoljnu efikasnost sudova i nerazumevanje ili neprepoznavanje pojedinih osnovnih koncepata „Evropske konvencije“. Izražena je diskrepancija između „proklamovanih prava“ (*law in books*) i onih prava koja su „ostvarena“ (*law in action*). To je potvrđeno činjenicom da se Srbija tokom 2012. godine našla na petom mestu liste zemalja, u odnosu na koje je podnet „najveći broj predstavki“ pred Evropski sudom, a ukoliko se uporedi po glavi stanovnika, naša zemlja je na prvom mestu. Iako se ovakav trend nije zadržao dugo, ipak predstavlja svedočenje nedovoljnog nivoa znanja o evropskom sistemu zaštite ljudskih prava.⁸⁵⁵

OBIČAJNO PRAVO I TELESNO KAŽNJAVANJE

U prošlim vremenima u narodu su se pravila ponašanja i života nazivala običajima. Termin „pravo“ uz „narodno“ ili „običajno“ nastaje i ostaje na nivou stručnijeg označavanja nepisanih normi. Međutim, u upotrebi pojma *običajno pravo* različita tumačenja su podrazumevala nepisane norme društvenog ponašanja, koje su postojale i

⁸⁵⁴ Videti član 64. Ustava RS.

⁸⁵⁵ Videti u Krstić, I./Marinković T., „*Evropsko pravo ljudskih prava*“, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, 2016., strana 259.

razvijale se u tradicionalnim sredinama, regulišući život društvene zajednice nezavisno od zakonskih normi. Drugo shvatanje je označavalo niz običaja, kao nepisane pravne regulative opšte primene, dugotrajnog vršenja, dobrovoljnog prihvatanja i privrženosti takvim pravilima.⁸⁵⁶

Po definiciji, običaji predstavljaju tradicijom utvrđene načine ponašanja i aktivnosti zajednice, a kao društvena pravila razvijaju se postepeno, sve do oblikovanja obrazaca društveno prihvatljivog ponašanja i odbacivanja svega što izrazitije odstupa od izabrane linije uzora. Običaji se pojavljuju i kao regulativ onih društvenih odnosa koji bi se, po svojoj sadržini, mogli urediti pravom i propisima.⁸⁵⁷ Običajno pravo se formiralo i sazrevalo kroz dugo vremensko ponavljanje jednog modela ponašanja, koje je zajednica smatrala za adekvatno.

Opstanak metode telesnog kažnjavanja jedno od najsnažnijih uporišta ima u običajnom pravu naše sredine. Običajno pravo i moralne norme predstavljale su u prošlosti značajan deo pravne regulative položaja u društvu. Pravni položaj deteta i žene u vreme primene Građanskog zakonika iz 1844. godine, bio je ponižavajući, i žene i deca predstavljali su svojinu muža, i bili u istoj kategoriji sa „umobolnicima, raspikućama, propalicama i prezaduženicama.“⁸⁵⁸ Na strukturu porodičnog života uticale su promene koje će se odigrati nakon Drugog svetskog rata, kada žene dobijaju pravo glasa i započinje proces prihvatanja međunarodnog prava ljudskih prava. Međutim, i ako promene donose mogućnost uključenja u javni život, obrazovanja i sticanja ekonomske nezavisnosti, uporno nastojanje da se patrijarhalni model porodice očuva, rezultira daljim opterećenjem žene. Sve prethodne obaveze oko domaćinstva i dece ostaju na ženskim članovima. Nesporno se uslovi i kvalitet života poboljšavaju, podiže se nivo socijalne brige, zdravlje žene se uvodi u institucije i raste broj porođaja u bolničkim uslovima, kao i briga za reproduktivno zdravlje. Na taj način se smanjuje i visoka stopa mortaliteta dece.⁸⁵⁹ Međutim, rodni režimi se i dalje temelje na „asimetričnoj moći“ i čvrsto se drže patrijarhalnih vrednosti. Na taj način pružaju podršku održanju rodno motivisanog nasilnog ponašanja i nasilju nad ženama i decom u okviru porodičnog okruženja.⁸⁶⁰

Pojedini autori promenu do koje dolazi u porodičnoj sredini opisuju kao jačanje moći žene, naspram muškog pola, a naročito preko dece. Iako su nejednakosti u ekonomskom

⁸⁵⁶ Više u Konstantinović Čulinović, V., „*Običajno pravo, njegova primjena i proučavanje do polovine 20. stoljeća*“, Etnološki zavod JAZU, 6 – 7, Zagreb, 1984., strana 53.

⁸⁵⁷ Opšta enciklopedija JLZ, sv. 6, Zagreb, 1980., u Povrzanović, M., „*Pojmovi običaj, navika, obred/ritual, ceremonija, slavlje, svečanost i praznik u jugoslovenskim i inozemnim rečnicima, enciklopedijama i leksikonima*“, Narodna umjetnost, Zagreb, 1987., strana 48.

⁸⁵⁸ Videti u Žunić, N., „*Politička prava žena u Srbiji u drugoj polovini XX veka*“, Pravni fakultet univerziteta Beograd, 2016., strana 132.

⁸⁵⁹ Videti u Vujadinović, D./Stanimirović, V., „*Rodni odnosi u Srbiji u doba tranzicije – između emancipacije i retraditionalizacije*“, Studije roda, Pravni fakultet, Beograd, 2017, strana 193.

⁸⁶⁰ Više u Čeriman, J./Duhaček, N./Perišić, K., *et al.*, „*Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji*“, UNICEF, Beograd, 2015.

sistemu produbljene i stvaraju pogodno tle za rodnu nejednakost, funkcionisanje porodica sve više zavisi od ženskih članova.⁸⁶¹ Krajem šezdesetih godina nastupa nova faza u odnosu prema detetu. Umesto društvenog i roditeljskog delovanja u ime deteta, nastoji se da dete postane subjekt. Dalje će rastuća kriza kasnih osamdesetih dovesti do raspada društva i međunarodnih ekonomskih sankcija. Tada su odnosi u porodici trpeli negativne uticaje socijalnog i političkog urušavanja, u smislu slabljenja postignutih rezultata na polju emancipacije.⁸⁶² Posledica se ogleda i u ponovnom jačanju patrijarhalnog modela porodice, usled masovnog gubitka posla žena i njihovog povratka u kućno okruženje, kao i ponovnoj pojavi proširenih porodica i reafirmisanja tradicionalnih obrazaca.⁸⁶³ Tek će uključivanje Srbije u procese evropskih integracija dovesti do jačanja pravnih i institucionalnih okvira. Na taj način će započeti i proces promena u porodičnom životu i povratak brizi o ljudskim pravima.

Običajno pravo u tradicionalnoj kulturi pridavalo je veliki značaj vaspitavanju dece. Za kritičan period u vaspitanju smatrao se mlađi uzrast, dok se izbor metoda nije dovodio u pitanje. Dete je moralo bespogovorno slušati roditelje i najpoželjnija osobina bila je upravo poslušnost. U Srpskom rečniku Vuka Karadžića može se pronaći mnoštvo sinonima za batine, a brojne su prikupljene srpske poslovice iz kojih možemo zaključiti da se u moć telesne kazne kao metode vaspitavanja, nije sumnjalo. Nije pronađena niti jedna srpska poslovice koja afirmiše vaspitne metode nagrađivanja ili pohvale deteta.⁸⁶⁴ Telesno kažnjavanje bilo je poželjno u školi i u porodičnom okruženju, a karakterističan je bio običaj „subote đaćke bubote“. Podrazumevao je praksu kažnjavanja dece subotom posle podne, bez povoda, kao preventivne mere, pre nego što učine nešto što se u tom vremenu nije smatralo za društveno prihvatljivo.

Međutim, odredbe običajnog prava bile su još nepovoljnije, naročito u odnosu na porodičnu sredinu. Uloga muškarca bila je dominantna u porodici, deca i žena su bili potčinjeni. Običajno pravo imalo je veliku snagu, pravila su se negovalala i prenosila kroz generacije. Veliki doprinos očuvanju običajnog porodičnog tradicionalizma pomagala je crkva. Brak se vekovima verifikovao razmenom zaveta u crkvi, uz veliki broj crkvenih običajnih normi. Crkva je propisivala ceremonijalna pravila i obrede, a takođe i moralna pravila onašanja, koja su podrazumevala pokornost žene i strogo vaspitavanje dece. Veliki uticaj crkvenog običajnog prava na ponašanja u porodičnoj sredini može se primetiti i u slučajevima koji su dospeli do suda. U ne tako davnoj istoriji roditelji su religijskim uverenjima branili svoje pravo na izbor metoda vaspitavanja dece, koja uključuju telesnu

⁸⁶¹ Dokmanović, M., „Globalizacija i razvoj zasnovan na ljudskim pravima iz rodne perspektive“, Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2012., strana 52.

⁸⁶² Videti u Vujadinović, D., „Porodične strukture i razvoj civilnog društva u današnjoj Srbiji“, u Vujadinović, D., „Civilno društvo i političke institucije“, Beograd, 2009.

⁸⁶³ Vujadinović, D./Stanimirović, V., strana 194.

⁸⁶⁴ Videti u Marinković, S., „Viđenje deteta i detinjstva iz ugla narodne pedagogije“, Zbornik radova Univerziteta Užice, god. 16, broj 15, 2013., strana 30.

kaznu. Tek je dvadeseti vek doneo pomak u sferi porodičnih odnosa u smislu zakonodavne zaštite. Tako je u Krivični zakon RS 1995. godine nasilje u porodici uvedeno kao krivično delo. U odnosu na pitanje vidova nasilja u braku i Srpska pravoslavna crkva je svoj stav izmenila. Kanoni su nalagali zlostavljanoj ženi trpljenje, ali su Bračna pravila SPC u takvim situacijama dozvolila razvod.⁸⁶⁵

U našem društvu su deca tradicionalno posmatrana kao svojina roditelja, a roditelji kao subjekti prava, iz kojih proizilaze ovlašćenja na vršenje roditeljskih obaveza. U odnosu na ranije periode, svedočimo o krupnim promenama, kada proučavamo odnos roditelja i njihove dece. Promena se, prvenstveno odnosi na sve izraženije priznavanja kako „prava roditelja“ nisu nepovrediva i kako država može intervenisati u cilju pružanja zaštite interesima deteta. Druga promena odnosi se na uviđanje okolnosti da roditelji jesu u stanju da naškode detetu, a da je država dužna da na svaki mogući način pruži zaštitu i da je odgovorna.⁸⁶⁶

Savremene tendencije u izboru metoda vaspitavanja polaze od „optimističke hipoteze“ da se ličnost vaspitavanjem kao i samovaspitavanjem može razvijati, dalej emancipovati, samousmeravati i usavršavati u svojoj osobenosti. U humanističkom vaspitanju dete je spremnije da preuzme odgovornost i ima stvaralački pristup.

U našoj sredini je pozicija deteta, u odnosu na njeno određenje kategorijama prava deteta koje su ustanovljene Konvencijom o pravima deteta – ograničena. Ograničenje proizilazi iz dominantne tradicionalne kulture kolektivističkog karaktera. Taj kulturni model i dalje znatno doživljava dete kao „i poređenog člana porodičnog okruženja, „bez sopstvene individualnosti“, a u skladu sa tim i bez zaštite prava na privatnost“.⁸⁶⁷

POZITIVNOPRAVNI PROPISI I TELESNI INTEGRITET DETETA

Osnovni zakonski okvir pravima deteta u Republici Srbiji predstavlja Porodični zakon.⁸⁶⁸ Jedan od ciljeva donošenja zakona bio je harmonizacija sa savremenim standardima. Novi Porodični zakon Republike Srbije prvi put je zaštitio neka prava:

- „Pravo deteta da zna ko su mu roditelji“
- „Pravo deteta da živi sa roditeljima“
- „Pravo deteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi“
- Pravo deteta na pravilan i potpun razvoj
- „Pravo deteta na obrazovanje“
- „Pravo deteta na preduzimanje pravnih poslova“

⁸⁶⁵ Isto, strana 176.

⁸⁶⁶ Videti Lensdaun, G., „Dečja prava“, u Mayall, B., „*Children's Childhoods: Observed and Experienced*“, The Falmer Press, London, 1994., strana 97.

⁸⁶⁷ Videti u Vujadinović, D./Stanimirović, V., „*Radni odnosi u Srbiji u doba tranzicije – između emancipacije i retradicionalizacije*“, Pravni fakultet Beograd, 2017., strana 23.

⁸⁶⁸ „Službeni glasnik RS“, 18/2005 od 17.02.2005. godine.

- „Pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja“

Prvi put je posebnom grupom odredbi postavljen i normativni okvir prava deteta pod roditeljskim staranjem.⁸⁶⁹ Utvrđena su posebna prava: na život sa svojim roditeljima i pravo da se roditelji brinu o potrebama deteta, „pre svih drugih“,⁸⁷⁰ pravo koje dete ima na održavanje ličnih odnosa sa licima za koje je vezano posebnim bliskim vezama,⁸⁷¹ pravo deteta da, sa „navršениh petnaest godina i sposobno je za rasuđivanje“ može doneti odluku sa kojim roditeljem želi da živi,⁸⁷² kao i pravo da odluči kako će održavati veze sa roditeljem sa kojim ne živi,⁸⁷³ pravo na izbor škole koju će pohađati,⁸⁷⁴ pravo deteta sposobnog da formira mišljenje, na slobodno izražavanje mišljenja i pravo da se obrati lično „ili preko drugog lica“ ili „ustanove sudu ili organima uprave“ i na taj način uputi zahtev za pomoć na slobodno izražavanje mišljenja,⁸⁷⁵ pravo na blagovremena obaveštenja koja su mu potrebna da iznese mišljenje i pravo da se njegovom mišljenju posveti pažnja u skladu sa godinama i zrelošću,⁸⁷⁶ pravo na kolizionog zastupnika ukoliko postoji slučaj sukoba interesa između deteta i njegovog zakonskog zastupnika.⁸⁷⁷

Iako su novine u okviru Porodičnog zakona iz 2005. godine predstavljale znatan pomak, ipak nije u potpunosti usklađen sa međunarodnim standardima u oblasti prava deteta. Tekst zakona je u većem delu usklađen sa Ustavom i drugim zakonskim propisima, „Konvencijom o pravima deteta“ i ugovorima međunarodnog prava, koji su potvrđeni od strane naše zemlje. Garantuje zaštitu prava deteta u svim oblastima društvenog života, ustanovljava standarde ostvarivanja najboljeg interesa deteta i potrebne uslove za njegovu primenu, donosi potrebne mere zaštite, nalaže postupanja sa detetom u postupcima koji se vode pred sudom. Predviđene su nadležnosti i usklađene aktivnosti na svim nivoima zaštite koji uključuju Nacionalni savet za ostvarivanje i zaštitu prava deteta, državne organe uprave, ministarstva, „nezavisna tela za zaštitu ljudskih prava“, lokalnu samoupravu i druge organizacije čiji je delokrug zaštita prava.⁸⁷⁸ Zakon nalaže poštovanje i zaštitu dostojanstva deteta u svim aktivnostima.

U skladu sa rezultatima Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja⁸⁷⁹, izdvojene su posebne grupe dece koje su osetljivije na nasilje. U najvišem procentu

⁸⁶⁹ Videti članove 59. do 66. Porodičnog zakona.

⁸⁷⁰ Videti član 60., stav 1. Porodičnog zakona.

⁸⁷¹ Videti član 61., stav 5. Porodičnog zakona.

⁸⁷² Videti član 61., stav 4. Porodičnog zakona.

⁸⁷³ Videti član 61., stav 4. Porodičnog zakona.

⁸⁷⁴ Videti član 63., stav 2. Porodičnog zakona.

⁸⁷⁵ Videti član 65. Porodičnog zakona; iako Porodični zakon prepoznaje ovo pravo deteta, mislimo da je upravo ono zanemareno u odnosu na izbor metoda vaspitavanja deteta. Viši stepen poštovanja deteta kao subjekta prava pomogao bi prevazilaženju tradicionalnih pristupa prilikom izbora metoda vaspitavanja.

⁸⁷⁶ Videti član 266., stav 3.

⁸⁷⁷ Videti član 266., stav 2.

⁸⁷⁸ Tekst prednacrt zakona dostupan na www.ombudsman.rs/attachments/Nacr%2009.11.11.doc pristup 8.9.2017.

⁸⁷⁹ Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, „Službeni glasnik RS“, broj 122/2008.

siromašnih ima među porodicama koje imaju decu, oko 12%. U grupi su još i deca romske nacionalne pripadnosti, deca raseljenih porodica, zatim deca koja su ostala bez roditeljskog staranja, nalaze se u institucijama, imaju smetnje u razvoju i deca u postupku readmisije, najveći broj iz Nemačke.

Što se tiče zakona o pravima deteta, pripremljen je i predstavljen, ali nije prošao skupštinsku proceduru do trenutka pisanja ovog rada. Zakon predviđa garancije zaštite prava deteta u skladu sa ustavnim normama, međunarodnim standardima sadržanim u međunarodnim dokumentima, u svim oblastima zaštite. Zakon uspostavlja standarde za ostvarivanje najboljeg interesa deteta, u odnosu na sudske postupke, institucije i druge organe, kao i nadležnosti i ovlašćenja svih nivoa vlasti u ostvarivanju postavljenih ciljeva, i to: organa Narodne skupštine zatim Vlade RS, „Nacionalnog saveta za ostvarivanje i zaštitu prava deteta“, organa ministarstava i drugih organa državne uprave, nezavisnog organa koji pruža zaštitu ljudskim pravima, jedinica lokalne samouprave, autonomne pokrajine, kao i privatnih institucija i drugih organizacija.⁸⁸⁰ Vidovi telesnog kažnjavanja i drugi „ponižavajući postupci prema detetu“ kao metode disciplinovanja dece zabranjeni su u svim sredinama, kao i svaka „upotreba fizičke sile“ i „telesno ograničavanje“ deteta.⁸⁸¹

Prednacrta Građanskog Zakonika Srbije iz 2011. godine u delu koji se odnosi na zaštitu deteta predviđa zabranu svakog zlostavljanja deteta, naročito telesnog kažnjavanja, pa tako „roditeljima se zabranjuje fizičko kažnjavanje deteta i dužni su da ga štite od takvih postupaka svih drugih lica.“ Ipak, radni tekst Prednacrta zakona, koji je pripremljen i predat u elektronskoj formi za potrebe javne rasprave (od dana 29. maja 2015. godine) uneta je izmena. Tako je članu 2218. GZ dodat deo teksta: „nije dozvoljeno zlostavljanje deteta“, „a naročito neprimereno fizičko kažnjavanje.“ Iz člana 2301., koji se odnosi na telesno kažnjavanje izostavljena je rečenica da roditelji ne smeju fizički kažnjavati dete, a ustanovljena je isključivo „dužnost roditelja da štite dete od zlostavljanja“ od strane drugih osoba. Takva izmena se samtra za ustupak kojije učinjen jednom delu javnosti, zbog stava koji je iznet a protiv je zakonske zabrane telesnog kažnjavanja dece.⁸⁸² Treba imati u vidu da, uprkos otporu u našem društvu, ideja o zabrani telesnog kažnjavanja dece nije nova. To je jedna od obaveza koju smo preuzeli ratifikacijom Konvencije o pravima deteta, a koju smo ratifikovali među prvima, još 1990. godine. Skoro trideset godina kasnije ovu obavezu još uvek nismo ispunili.

Iako je Komitet za prava deteta ocenio kao ohrabrujuću informaciju da bi se izmenama i dopunama zakona zabranilo telesno kažnjavanje u svim sredinama u kojima deca borave

⁸⁸⁰ Videti u Marković, J./Ristić K. „Istraživanje, tema: Zakon o zaštiti prava deteta“, Biblioteka Narodne skupštine za potrebe rada narodnih poslanika i Službe Narodne skupštine, Beograd, 2012., strana 5.

⁸⁸¹ Videti članove 13. i 14. Zakona.

⁸⁸² Videti u Cvejić Jančić, O., „Zabrana fizičkog kažnjavanja deteta - Prilog diskusiji povodom Prednacrta Građanskog zakonik Srbije“, Pravni život, Beograd, 10/2015., strana 6.

do juna 2017. godine, bila je prisutna zabrinutost da će ostati dozvoljeno u porodičnom okruženju. Bojazan je bila osnovana, jer je usled visokog stepena na nasilje u društvu telesno kažnjavanje i dalje održiv metod vaspitavanja, i nije eksplicitno zabranjeno još uvek. Zabranjujuća norma je nužna, jer bi pored promene svesti o ustaljenom tradicionalnom pristupu detetu, koji je još uvek prisutan, doprinela edukaciji odraslih o tome kakav je pristup u vaspitavanju deteta u njegovom najboljem interesu. Republika Srbija bi tako ispunila zanemarenu međunarodnu obavezu kojom je naloženo donošenje ovakve norme. To bi dalje doprinelo smanjenju pojave zlostavljanja dece, jer telesna kazna usled učestalosti i pojačavanja intenziteta – prerasta u zloupotrebu fizičke snage i vodi telesnim povredama.⁸⁸³ Nasilje koje se naziva „zlostavljanje dece“ u stvari prikriva i telesno kažnjavanje – odrasli koriste nasilne i ponižavajuće metode za kontrolu dečjeg ponašanja. Istraživanja pokazuju da deca u ime „discipline“ doživljavaju fizičko nasilje. Srbija je potpisnica Konvencije o pravima deteta, a Građanski zakonik ne bi doneo ništa novo, čemu se javnost opire, samo bi prihvaćeni međunarodni standardi ponašanja postali deo domaćeg normativnog okvira.

Prema rezultatima istraživanja UNICEF-a, sprovedenog u Srbiji u periodu poslednjih deset godina, 43,1% dece uzrasta od jedne do četrnaest godina iskusilo je neki oblik nasilnog discipliovanja od strane članova domaćinstva: 39% je iskusilo psihičku agresiju i oko 17% telesno kažnjavanje. U porodicama gde član porodice nije obrazovan – 24% dece, a gde je visoko obrazovan – 13%. Od ukupnog broja ispitanika 7% smatra da je telesno kažnjavanje potrebno radi pravilnog vaspitavanja deteta, a procenat se uvećava do 11% u romskim naseljima. Zastupljenost telesnog kažnjavanja je takođe veća u romskim naseljima, gde 66% dece uzrasne dobi od jedne do četrnaest godina doživi „neki oblik telesnog kažnjavanja“ od članova porodice.⁸⁸⁴ Međutim u istraživanju među mladima, sprovedenom od strane Ombudsmana tokom 2012. godine, više od 80% ispitanika izrazilo je mišljenje da deca mogu da se vaspitavaju bez korišćenja telesne kazne, i da udaranje „škodi telu i ličnosti deteta“; 63% njih smatralo je da telesna kazna izaziva strah i nema edukativni karakter, a 82% ispitanika je tvrdilo da, ako bi postali roditelji, oni ne bi tukli svoju decu.⁸⁸⁵ Telesno kažnjavanje je u biti, telesno nasilje prikriveno kontekstom vaspitavanja. Manjakovst koja omogućava održavanje telesne kazne ogleda se u nedovoljno čvstom stavu zajednice da dete ima pravo na jednako poštovanje prava kao i odrasla osoba.

⁸⁸³ Isaković, O., et al., „Iskustva kažnjavanja od strane roditelja u detinjstvu: retrospektivna studija“, Temida, Beograd, 2014., strana 134.

⁸⁸⁴ Videti u „Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja u Srbiji, uključujući romska naselja – Završni izveštaj“, Beograd, Zavod za statistiku i UNICEF 2014.

⁸⁸⁵ Videti u „Stav dece i mladih prema telesnom kažnjavanju i pozitivne prakse roditeljstva“, Kancelarija ombudsmana Republike Srbije, Beograd, 2012.

MERE ZAŠTITE U NAŠEM PRAVU

Vlada Republike Srbije usvojila je pre više od deset godina „Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja“.⁸⁸⁶ Protokol ima svojstvo obavezujućeg dokumenta u odnosu na sve oni koji rade sa decom, a naročito u segmentu zaštite prava. Nakon njegovog usvajanja doneti su posebni protokoli koji detaljnije uređuju način zaštite kao smernice različitim ustanovama i organima, a koji učestvuju direktno ili posredno u radu na zaštiti dece. Odnose se na ustanove socijalne i zdravstvene zaštite, pravosudne organe, policiju, predškolske i školske ustanove. Protokol je definisao ulogu centara za socijalni rad kao koordinatora između različitih organa i institucija koji štite prava deteta. U našim organima centara za socijalni rad u skladu sa „Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad“⁸⁸⁷ uvedena je značajna novina, pojam „Voditelj slučaja“, koji predstavlja stručnog radnika zaduženog za konkretnu situaciju. Ovo lice je zaduženo da utvrđuje pojedinačne potrebne korake i za angažovanje profesionalnih i drugih resursa iz centra ili drugih ustanova i organizacija u okviru lokalne zajednice.

Mere zaštite deteta koje su poverene centrima za socijalni rad podrazumevaju i aktivnosti koje jačaju porodične odnose, pružanje pomoći u novcu, savetodavno usmeravanje roditelja i dece kao i pružanje pravne pomoći.⁸⁸⁸ To ukazuje na postojanje normativne uređenosti, ali ne predstavlja dovoljan osnov kako bi sistemski pružila zaštita. Podrška se uglavnom zasniva na entuzijazmu i zalaganju pojedinih stručnjaka. Mere pomoći se primenjuju u najvećem broju slučajeva kada je već došlo do potrebe zakonske zaštite nekog prava ili otklanjanja posledica po detetovu bezbednost.⁸⁸⁹

Prava i obaveze roditelja su u našem pravu propisane su zakonom. Ukoliko roditelji to pravo ne vrše, ili nisu u mogućnosti da ga vrše, nastaje obaveza države na intervenciju. U skladu sa članom 6., stavom 3 Porodičnog zakona „država je obavezna na poštovanje, zaštitu i unapređivanje prava deteta“. Položaj deteta u našem pravu u najvećoj meri reguliše Porodični zakon, zatim Zakon o parničnom postupku, Zakon o opštem upravnom postupku i zakoni u oblastima obrazovanja, zdravlja, socijalne zaštite i dr. Opšti standardi zaštite uspostavljeni su Porodičnim zakonom, koji definiše postupanje u skladu sa najboljim interesom deteta, načine zastupanja deteta u postupcima, pravo deteta na participaciju i na izražavanje i poštovanje mišljenja deteta. U skladu sa zakonom, dete zastupa roditelj ili staratelj, sa izuzetkom sukoba interesa kada se detetu postavlja

⁸⁸⁶ Videti Dokument Vlade RS iz 2005. godine

⁸⁸⁷ “Službeni glasnik RS”, brojevi 59/2008, 37/2010, 39/2011-i dr. Pravilnik i 1/2012 – dr. Pravilnik.

⁸⁸⁸ To proizilazi iz Zakona o socijalnoj zaštiti RS, “Službeni glasnik RS”, broj 24/2011, članova 40. i 81 – 111.

⁸⁸⁹ Više o Izveštajima o radu Centara za socijalni rad u Srbiji u Ignjatović, T., „Posledice koje ima nasilje nad ženama u partnerskom odnosu na decu i odgovor javnih službi na ovaj problem“, Autonomni ženski centar, Beograd, 2015.

privremeni zastupnik. Dete se može obratiti i nezavisnim organima za zaštitu prava, Zaštitniku građana i Povereniku za zaštitu ravnopravnosti.

Pravo na zaštitu ostvaruje se u sudskom postupku, a izuzetno i u upravnom postupku, u okviru kog se uključuju i socijalni radnici⁸⁹⁰ i po potrebi, drugi stručnjaci. U upravnom postupku mogu se doneti i potrebne mere porodičnopravne zaštite, čije pokretanje je u okviru poverenih poslova centrima za socijalni rad. Međutim, ustanove u kojima deca borave, ustanove socijalne zaštite, kao i drugi državni organi, mogu inicirati pokretanje postupka, u skladu sa obavezom određenom članovima 263., stavom 3. i članom 329. Porodičnog zakona. U okviru upravnog postupka je moguće, ukoliko je to potrebno, ograničiti ili oduzeti roditeljsko pravo. U skladu sa članom 332. Porodičnog zakona i članom 131. Zakona o opštem upravnom postupku, postupak je hitan. Ukoliko postoji potreba da se dete hitno zaštiti, centri za socijalni rad preduzeće potrebne mere u saradnji sa drugim službama i organima, a za osiguranje bezbednosti deteta. Postupak „neodložne intervencije“ podrazumeva postojanje opravdanih razloga koji ukazuju da može doći do ugrožavanja života, zdravlja i razvoja. Usled visokog rizika intervencija se sprovodi odmah, a najduže u roku od 24 sata.

U odnosu na aktivnosti i mere koje je potrebno ispratiti u Republici Srbiji, „*Akcioni plan za Poglavlje 23 pristupnih pregovora sa Evropskom Unijom*“, iz 2015. godine ima značajnu ulogu. Plan se odnosi na potrebne mere u okviru pravosuđa i drugih aktivnosti u odnosu na nasilje u porodici. Uz niz donetih strateških dokumenata, Akcioni plan vodi ka daljim definisanim ciljevima i detaljnije uređuje potrebne aktivnosti, uz saradnju sa organizacijama civilnog društva, radi zajedničkog kreiranja daljih koraka.

U okviru porodičnog prava mere zaštite se odnose i na „upozoravanje, savetovanje i pružanje stručne pomoći roditeljima“, zatim na „stalni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava“, „oduzimanje deteta i poveravanje deteta drugom licu“ ili „ustanovi na čuvanje i vaspitavanje“, postupak „lišavanja roditeljskog prava“, u slučajevima „zloupotrebe roditeljskog prava ili slučajevima „grubog zanemarivanja roditeljskih dužnosti“. ⁸⁹¹ Organi strarateljstva imaju nadležnost za intervencije koje obuhvataju kontrolne i savetodavne aktivnosti, a mere prinudnog karaktera se zasnivaju na sudskom postupku.

Pojedini autori smatraju da se problemi neadekvantog vaspitnog uticaja na dete i neodgovarajućeg ponašanja roditelja, prvenstveno moraju rešavati na planu opštekulturnog i vaspitnog delovanja, ali i adekvatni(ji)m odredbama porodičnog zakonodavstva. Takođe su stava da krivično pravo ne nudi odgovarajuće mehanizme, jer

⁸⁹⁰ Videti Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, “Službeni glasnik RS” 59/2008, 37/2010, 39/2011 – i dr. pravilnik 1/2012 i dr. pravilnik, član 59.

⁸⁹¹ Videti više u Šarkić, N., “*Porodičnopravna zaštita dece od zlostavljanja – uloga porodičnog pravosuđa*” u Srna, J., “*Od grupe do tima*“, Centar za brak i porodicu, Beograd, 2001., 251 – 255.

bi se tako dodatno kreirali problemi.⁸⁹² Međutim svrhu donošenja zabranjujuće norme ne treba tumačiti kao način masovnog kriminalizovanja roditelja u našoj sredini, već upravo kao jedan od načina pružanja jednake pravne zaštite detetu, kakva imaju odrasli.

Postupanje pred sudskim organom u Republici Srbiji

Zahtev sudu da odredi mere zaštite, ustanovljene Porodičnim zakonom u građanskoj parnici mogu postaviti žrtva nasilja u prodicti, zakonski zastupnik, javni tužilac ili predstavnici centra za socijalni rad. Ovakav zahtev se može samostalno postaviti i u slučajevima kada organi policije ili javni tužilac ne vode postupak protiv nasilnika. Sud može, ukoliko utvrdi da je došlo do nasilja, odrediti ovu vrstu mere u svim postupcima koji za predmet imaju porodične odnose, a ne samo ukoliko je u pitanju zaštita od nasilja. Takođe je slobodan doneti meru i ukoliko zahtev za donošenjem nije postavljen, ukoliko proceni da predstavlja način zaštite od daljeg nasilja. Postojanje ovakve mogućnosti na strani suda je izuzetno važno, jer nasilje može biti prikriveno, naročito kada su u pitanju deca. Dve efikasne mere predstavljaju „zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti“ kao i mera „zabrane pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili rada člana porodice“.

Svi profesionalci koji rade sa decom moraju biti upoznati sa načinima prijavljivanja kada uoče da je dete izloženo nasilnom ponašanju. Prijave su moguće policiji, centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama, javnom tužilaštvu, sudu i sudiji za prekršaje. Postupak koji se može pokrenuti jeste postupak zbog remećenja javnog reda i mira. Ovakav postupak u najvećem broju slučajeva pokreće policija, a može ga pokrenuti i dete sa navršenih šesnaest godina. Dete kome je potrebna zaštita može se obratiti i nevladinoj organizaciji, koje mogu biti i specijalizovane za borbu protiv nasilja.

Pravo, ali i dužnost da prijave razloge povrede prava deteta imaju sve „dečje, zdravstvene i obrazovne ustanove“ ili „ustanove socijalne zaštite“, zatim „pravosudni i drugi organi, udruženja i građani“.⁸⁹³ Potreba da se zaštite prava deteta je javni interes, tako su svi obavezni da reaguju ukoliko primete povredu prava deteta, međutim u našem društvu još uvek postoji uverenje da su porodični odnosi privatna sfera. To za posledicu može imati izostanak reakcije svih onih lica koja ne rade profesionalno sa decom.⁸⁹⁴ Zakon navodi da najširi krug lica ima pravo i obavezu da reaguje, ali posebno se navodi dužnost prijavljivanja na strani organa starateljstva, jer on ima obavezu nadzora nad vršenjem roditeljskog prava. Ne samo da ima obavezu prijavljivanja i pokretanja postupka, već je „dužan to učiniti čim sazna da su ispunjeni zakonski uslovi za zaštitu prava deteta, vršenje odnosno lišenje roditeljskog prava“, a takođe ima obavezu hitnog preduzimanja „mere za

⁸⁹² Škulić, M., „*Problem telesnog kažnjavanja dece ili pitanje da li je batina izašla iz raja?*“, Nasilje u porodici, Beograd, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2009., strana 25.

⁸⁹³ Videti član 263., stav 3 Porodičnog zakona RS, Službeni glasnik RS 18/05.

⁸⁹⁴ Zaštitnica građana Gordana Stevanović, izjava agenciji Beta, 2016., dostupno na <https://euractiv.rs/vesti/posmatraci/10683-nadleni-ne-reaguju-adekvatno-na-nasilje-nad-decom>

zaštitu ličnosti, prava i interesa deteta“, nakon što „sazna za mogućnost nastupanja razloga za lišenje roditeljskog prava“. ⁸⁹⁵ Postupci koji se odnose na zaštitu prava deteta pokreću se isključivo tužbom.

U postupcima koji se tiču zaštite prava deteta zakon nalaže hitnost u postupanju. Hitan postupak podrazumeva dva ročišta, prvo u roku od petnaest dana od dana prijema tužbe, a tužba se, po pravilu ne dostavlja tuženom na odgovor. Sud ima dužan donošenja odluke u roku od trideset dana u odnosu na dan dostavljene žalbe. Pojedini postupci zahtevaju naročitu hitnost u postupanju. ⁸⁹⁶ Tada je rok za zakazivanje prvog ročišta osam dana od prijema tužbe, a na drugom stepenu se odlučuje u roku od petnaest dana. Ovakvi rokovi su u interesu zaštite deteta, iako u praksi sporovi traju duže, a nema sankcije za postupajućeg sudiju ukoliko se rok prekorači.

Iako mehanizmi za zaštitu od nasilja postoje, ipak su velikom broju slučajeva zaštita izostane. Dete ne zna da može prijaviti ponašanje člana porodice, ili zna ali iz straha to ne čini, a često se dešava u praksi da se u toku postupka odustane, usled pretnji, pritiska ili ponovo, straha. Imajući u vidu okolnost da može doći do ponavljanja nasilja prema žrtvi nakon saznanja o pokretanju postupka, ovakvi postupci su razumljivi. Pomoćni organ sudu, koji daje obaveštenja ili vrši potrebna veštačenja je organ starateljstva, a uzajamna efikasna saradnja je od velike važnosti, jer je potrebno pružiti pomoć detetu, subjektu prava koji u najvećoj meri zavisi od angažovanja i aktivnosti drugih.

Još jedna okolnost koja doprinosi efikasnoj zaštiti jeste mogućnost da je, nakon donošenja presude, kojom je zahtev usvojen i sud odredio sprovođenje ili produžavanje mere zaštite od nasilja – presuda izvršna pre nastupanja pravosnažnosti. ⁸⁹⁷

U skladu sa normama procesnog zakonodavstva Republike Srbije, presude Evropskog suda za ljudska prava mogu voditi ponavljanju sudskih postupaka. Tako je moguće ponavljanje pravosnažno okončanog sudskog postupka, „kada stranka stekne mogućnost da upotrebi odluku Evropskog suda“, kojom odlukom je ustanovljena „povreda ljudskog prava“, što može uticati na donošenje povoljnije odluke. ⁸⁹⁸ Zakonik o krivičnom postupku predviđa da „odluka međunarodnog suda može predstavljati osnov za ponavljanje krivičnog postupka“, kao i „mogućnost podnošenja zahteva za zaštitu zakonitosti“. Uslov jeste da je odlukom Evropskog suda da je u postupku koji je prethodio „povređeno ili uskraćeno ljudsko pravo i sloboda učesnika u postupku“, a to pravo je garantovano bilo Ustavom bilo Evropskom konvencijom. ⁸⁹⁹

⁸⁹⁵ Draškić, M., „Komentar Porodičnog zakona“, Službeni glasnik Beograd, 2016., strana 610.

⁸⁹⁶ Videti član 269. Porodičnog zakona RS.

⁸⁹⁷ Isto, Član 288.

⁸⁹⁸ Videti „Ljudska prava u Srbiji 2015, pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava“, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2016, strana 76.

⁸⁹⁹ Videti Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

U skladu sa zakonom⁹⁰⁰ ustavna žalba je sredstvo zaštite protiv pojedinačnog akta ili radnje „državnog organa ili organizacije kojoj je povereno javno ovlašćenje“, ukoliko je „povređeno ili uskraćeno ljudsko pravo“ kao i manjinska prava i slobode, garantovane Ustavnim aktom. Uslov jeste „da su iscrpljena ili nisu predviđena druga pravna sredstva“.

Postupanje pred organom uprave

Pojedini postupci koji za predmet imaju porodične stvari rešavaju su u upravnom postupku. U odnosu na postupak organa uprave koji se dovodi u vezi sa porodičnim odnosima, mogu se primeniti zakonske odredbe koje uređuju opšti upravni postupak, „ako zakonom nije određeno drugačije“, ali i metode socijalnog rada i socijalne zaštite.⁹⁰¹ Od brojnih postupaka, za našu oblast je važan postupak stavljanja pod starateljstvo. Dužnost pokretanja postupka je na organu starateljstva, „po službenoj dužnosti“, dok „inicijativu mogu podneti i zdravstvene i obrazovne ustanove, ustanove socijalne zaštite, pravosudni i drugi državni organi, udruženja i građani“.⁹⁰² To praktično znači da je detetu zakonski pružena zaštita u širokom obimu, jer svako, bez obzira na odnose u kojima je sa detetom, ima mogućnost da, kada postoji potreba da se dete zaštititi, reaguje. Ovaj postupak je takođe hitan, organ starateljstva donosi privremeni zaključak o obezbeđenju smeštaja za dete u roku od 24 sata od prijema obaveštenja o potrebi pružanja pomoći detetu.⁹⁰³ Dete može biti smešteno u porodicu srodnika, ukoliko postoje mogućnosti, a ukoliko ne, tada se smešta u odgovarajuću instituciju.

Nažalost, u Srbiji još uvek ne postoji mreža hraniteljskih porodica koje bi, kao deo sistema socijalne zaštite, bile spremne da uvek prihvate privremeno lice koje se stavlja pod starateljstvo za vreme dok ne bude doneto konačno rešenje o smeštaju.⁹⁰⁴

Postupanje u okviru izvršnog postupka

Zakonom o izvršnom postupku uređena su procesna pravila koja su važna za izvršenje sudskih odluka u sporovima iz porodičnih odnosa. Roditelj ili druga osoba koja se stara o detetu, kao i organ starateljstva, mogu biti predlagači postupka izvršenja. U postupku sud naročito vodi računa o zaštiti interesa deteta.⁹⁰⁵ Kao važnu pretpostavku Zakon je propisao saradnju različitih ustanova i institucija, kao i uključenost stručnjaka za posredovanje u porodičnim stvarima. Cilj je što uspešnije sprovođenje postupka. U slučaju potrebe da se sud uključi, usled neizvršenja neke odluke, a što podrazumeva prinudno izvršenje, primeniće se pravila Zakona o izvršnom postupku. Odredbe koje se odnose na porodično

⁹⁰⁰ Videti Zakon o ustavnom sudu, „Službeni glasnik RS“ broj 109/2007, 99/2011, 18/2013 – Odluka US, 40/2015 i 103/2015.

⁹⁰¹ Isto, član 291.

⁹⁰² Isto, član 329.

⁹⁰³ Isto, član 332.

⁹⁰⁴ Videti u Draškić, M. „Komentar Porodičnog zakona“, Službeni glasnik Beograd, 2016., strana 668.

⁹⁰⁵ Videti član 224. Zakona, odnosi se na predaju deteta u skladu sa sudskom odlukom.

pravo obuhvaćene su četvrtom glavom zakona. Opšta nadležnost je na sudu one strane koja inicira postupak izvršenja, kao i suda na čijem području se nalazi dete u trenutku izvršenja sudske odluke (u odnosu na odluku o predaji deteta). Predlog za izvršenje mogu inicirati roditelj, druga osoba „kojoj je dete povereno na čuvanje i vaspitavanje“, kao i „organ starateljstva“. Prilikom sprovođenja postupka izvršenja, potrebno je poštovati najbolji interes deteta, i sve aktivnosti sprovođiti u skladu.

Nisu brojni primeri u našoj sudskoj praksi na osnovu kojih se može zaključiti da se sud prilikom donošenja odluke, oslanja neposredno na ustanovljene međunarodne standarde za zaštitu deteta. Od retkih je presuda Vrhovnog kasacionog suda iz 2016. godine, u kojoj sud navodi „da je najbolji interes deteta pravni standard“ koji će se ceniti u odnosu na sve okolnosti slučaja, navodi neophodne elemente za procenjivanje najboljeg interesa deteta, kao što su pol i uzrast, detetova osećanja i želje, potrebe u donosu na vaspitanje, stanovanje, zdravstvenu brigu o detetu i dr., kao i sposobnost roditelja da zadovolji potrebe deteta.⁹⁰⁶ U jednom primeru je primetno povezivanje zaštite najboljeg interesa deteta i zaštite od nasilja. U odluci se navodi „da je najbolji interes deteta pravni standard“ koji se ceni „prema okolnostima svakog konkretnog slučaja“, a da je roditeljsko pravo lično pravo svakog roditelja, koje se međutim, vrši isključivo u najboljem interesu deteta. U istom slučaju je prepoznato i da je nasilje nad detetom ono nasilje koje je izvršeno prema majci od stane oca, u smislu ugrožavanja detetovog spokojstva.⁹⁰⁷ Posebne mere koje štite dete propisane su i Zakonikom o krivičnom postupku.⁹⁰⁸

Zakonom o izvršenju i obezbeđenju propisan je postupak u skladu sa kojim se poštuje najbolji interes deteta. Reguliše se izvršenje odluka radi zaštite od nasilja, zaštite prava deteta, zaštita od ponovljenog nasilja, uz propisanu obavezu državnih organa na zaštitu ugroženog prava i ostvarivanje prava. Predlog za izvršenje sudske odluke u porodičnim stvarima ne mora nužno sadržati sredstvo izvršenja, a sud nije vezan zahtevom. Ukoliko je potrebno, sud obaveštava specijalizovane ustanove i stručnjake, kao što je psiholog, radi učešća u postupku. Sam postupak je hitan, sprovodi se bez odlaganja. Radnje izvršenja sud može sprovođiti neposredno ili ih može naložiti pomoćnim organima. Uvažavajući hitnost postupka, rok za postupanje je kratak, pet dana, s tim da se relativizuje kada su u pitanju deca žrtve, radi zaštite od nasilja i obezbeđivanja zaštite fizičkog i psihičkog integriteta.⁹⁰⁹

Kao vodeći princip u izvršenju odluka koje se tiču deteta, zakon na više medija pretpostavlja standard najboljeg interesa deteta. Princip je prihvaćen u našem

⁹⁰⁶ Videti Presudu Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 713/2016., od 18.5.2016. godine.

⁹⁰⁷ Videti Presudu Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 2241/2015., od 16.12.2015.

⁹⁰⁸ U skladu sa Zakonikom, omogućeno je saslušanje deteta u prisustvu psihologa, socijalnog radnika i drugih obučanih odraslih, koji detetu mogu ukazati stručnu pomoć.

⁹⁰⁹ Videti u Nikolić, M., „Izvršenje odluka u vezi sa porodičnim odnosima“, Bilten Vrhovnog kasacionog suda, broj 3/2011, Beograd, strana 154.

zakonodavstvu, u Ustavu i drugim zakonima koji se tiču dece, a potrebno ga je tumačiti na način da se svaka aktivnost koja se preduzima i sprovodi od strane države, organa i institucija, mora uskladiti sa onim što je najbolje za dete. Zakon o izvršenju i obezbeđenju je prihvatio ovaj princip kao vodeći prilikom izvršenja odluka u oblasti porodičnih odnosa, u oblasti zaštite od nasilja, posebno kada su u pitanju deca.⁹¹⁰ To praktično znači da će se svaka odluka preispitati i interesi svih drugih članova uskladiti sa najboljim interesom deteta. To dalje ne znači da će se sukobiti interesi odraslih i interesi dece, već pretpostavku najvišeg stepena brige u odlučivanju, kako bi se prvenstveno pružila zaštita detetu.

To dalje osigurava da, iako je za dete najprirodnije i poželjno da živi sa svojim roditeljima, sud može doneti odluku da se dete izdvoji iz porodice, naročito ukoliko je izloženo nasilju. Zakonom je predviđeno da sud po službenoj dužnosti pokreće postupak oduzimanja deteta ukoliko proceni da je ugroženo zdravlje ili život, da je došlo do težeg ugrožavanja integriteta ili psihofizičkih i razvojnih potencijala, kao i kada se dete nalazi u okruženju koje negativno utiče na njegov razvoj.⁹¹¹

Tokom samog postupka predviđeno je aktivno učešće i drugih organa i institucija, ko što je organ policije i centra za socijalni rad. Međutim u situaciji kada je dete neposredno ugroženo, detetov život, zdravlje ili psihofizički razvoj, tada postoji potreba hitnog izvršenja sudske odluke, i odluka se sprovodi bez odlaganja. Ukoliko „izvršni dužnik ne bude prisutan“ prilikom oduzimanja deteta, „rešenje o izvršenju može biti predato naknadno“, jer odsutnost tog lica ne sprečava sprovođenje izvršenja. U ovom osetljivom slučaju prisustvuje sudija koji poseduje posebna znanja iz oblasti prava deteta, kao i stručnjaci drugih oblasti, školski psiholog ili psiholog centra za socijalni rad.

Usled specifičnosti oblasti porodičnih odnosa i potrebe zaštite od nasilja, može doći do odstupanja od opštih načela. Odstupanja se mogu odnositi i na predviđeni vremenski sled preduzimanja određenih radnji. U odnosu na načelo formalnog legaliteta, jedno od osnovnih načela izvršnog postupka, manifestuje se kroz primenu teorije produžene pravnosnažnosti.⁹¹² U slučajevima kada zaštita prava deteta to dozvoljava, mogu se izreći i druga sredstva izvršenja, kao što je izricanje novčane kazne ili izricanje kazne zatvora, najviše do šezdeset dana. Izbor zavisi od sudske procene svih okolnosti slučaja. U postupcima u kojima se štiti pravo deteta, posebno je važno da ne dođe do ometanja izvršenja odluke, kako se dete ne bi izlagalo patnji i stresu. To opravdava ocenu suda u izboru svih potrebnih mera radi omogućavanja zaštite deteta.

⁹¹⁰ Videti član 227. Zakona o izvršenju i obezbeđenju.

⁹¹¹ Više u Šarkić, N./Nikolić, M., „*Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*“, Beograd, 2013., strana 69.

⁹¹² Isto, strana 72; praktičan značaj se ogleda u tome što se izvršenje može sprovesti iako je dete povereno nekom drugom licu ili ustanovi, a ne onome na koga se odnosi izvršna isprava. Rešenjem se takođe može naložiti i predaja deteta svakom drugom licu kod koga se dete zatekne u trenutku sprovođenja izvršenja.

Nezavisne institucije u Republici Srbiji za zaštitu ljudskih prava

„Konvencija o pravima deteta“ obavezuje zemlje potpisnice „na preduzimanje svih zakonodavnih, administrativnih“ i drugih mera u cilju implementacije prava priznatih Konvencijom.⁹¹³ Osnivanje nezavisnih tela za zaštitu i praćenje razvoja ljudskih prava jedna je od obaveza države.

Republika Srbija ratifikovala je mnoge univerzalne međunarodne ugovore, u skladu sa kojima ima i obavezu podnošenja izveštaja o ostvarivanju ljudskih prava „Komitetu za prava deteta“, „Komitetu za ljudska prava“ i „Komitetu za prava osoba sa invaliditetom“.⁹¹⁴ Pored zvaničnih izveštaja, ova kontrolna tela se informišu i od strane nezavisnih institucija, a izveštaje podnose i humanitarne organizacije koje se bave ljudskim pravima. Ono što se uočava jeste da nezavisna tela u našoj zemlji trpe različite pritiske od strane izvršne vlasti. Taj uticaj ide tako daleko, da se ponekad stiče utisak da „je izvršna vlast nedodirljiva, a da nezavisna tela rade za račun drugih država i organizacija“.⁹¹⁵

Jedan od zadataka nezavisnih tela je i praćenje stepena razvoja prava u okviru zemlje. U tom smislu značajna je saradnja sa međunarodnim organizacijama. Takva tela mogu se ustanoviti na nivou praćenja ljudskih prava uopšte, ali i za posebne grupe prava, kao što su prava deteta. Nezavisne institucije za ljudska prava dece, koje su specijalizovane za ovu oblast, ombudsmani ili Komesari za zaštitu prava dece, uspostavljaju se u sve više zemalja u svetu. Razlog je osetljiv karakter grupe prava, i usmeravanje odgovornosti na zaštitu deteta kao samostalnog subjekta prava, bez obzira na formu, sa zadatkom nezavisnog i efikasnog nadgledanja, sprovođenja, unapređenja i zaštite.⁹¹⁶

Republika Srbija ulaže napore u razvijanje mehanizma za zaštitu ljudskih prava. U našoj zemlji su osnovane institucije „Zaštitnika građana“, „Poverenika za zaštitu ravnopravnosti“ i „Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti“. Nedostajuće je posebno telo koje se odnosi samo na prava deteta. Jedan od mehanizama zaštite predstavlja i Odbor za prava deteta, nezavisna institucija, osnovana 2012. godine. Odbor je posvećen unapređenju prava deteta i ima nadzornu funkciju. Cilj je povećanje stepena odgovornosti u radu u ovoj oblasti, razmatranje zakonodavnih rešenja sa aspekta prava deteta, praćenje zakona, saradnja sa nacionalnim i međunarodnim

⁹¹³ Videti član 4. Konvencije o pravima deteta.

⁹¹⁴ Republici Srbiji je od strane Komiteta za prava deteta više puta ukazivano da je potrebno izmeniti zakonodavna rešenja u smislu zabrane telesnog kažnjavanja u porodičnoj sredini. Iako država ima obavezu poštovanja preporuka, smatramo da skoro desetogodišnji period za primenu prethodnih preporuka pokazuje da postoji nedostatak volje za uspostavljanje zakonodavnih mera. I u mnogim drugim zemljama ratifikacija Konvencije o pravima dece nije davala vidljive rezultate u kratkom periodu, ali smatramo da je opravdana zabrinutost zbog upornog opstanka prakse telesne kazne u našoj sredini.

⁹¹⁵ Više u „*Ljudska prava u Srbiji 2015. godini*“, Beogradski centar za ljudska prava, 2016., Beograd.

⁹¹⁶ Videti Opšti komentar broj 2. Komiteta za prava deteta.

institucijama i lokalnim organima vlasti. Takođe promovise prava deteta, a deca mogu aktivno učestvovati i izraziti svoje mišljenje.⁹¹⁷

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, u skladu sa ovlašćenjima, rešava pojedinačne pritužbe koje se odnose na diskriminaciju. Imajući u vidu i da je zamenik Zaštitnika građana za prava deteta, doprinosi ostvarivanju i dečjih prava. Međutim, ovakvo rešenje nailazi na kritike, a pokazuje i svoje slabosti. Neophodno je postojanje nezavisne institucije zaštitnika prava deteta, sa specijalizovanim znanjima i iskustvom u radu u oblasti prava deteta.⁹¹⁸

Poverenik za informacije od javnog značaja doprinosi praćenju primene Konvencije o pravima deteta. Aktivnostima u odnosu na pristup informacijama od javnog značaja, „koje se tiču ostvarivanja ljudskih prava“, tako i „ljudskih prava dece“, učestvuje i u postupcima koji se tiču dece. Međutim, najveći doprinos na praćenju ostvarivanja i razvoja prava deteta ipak daju organizacije civilnog društva.

Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja predložilo je usvajanje Zakona o zaštitniku prava deteta. Najbolje rešenje za zaštitu prava deteta jeste postojanje nezavisne institucije, ustanovljene na posebnom zakonu. Zakon bi trebalo da unapredi rešenje koja postoje u okviru instituta Zaštitnika građana i tako pruži celovitu zaštitu pravima deteta. Međutim, nacrt zakona ne sadrži postupak u okviru koga bi dete imalo mogućnost da se obrati Zaštitniku prava. Uloga instituta bi trebalo da omogući mehanizam koji je saglasan sa međunarodno postavljenim standardima, i podrazumeva specijalna ovlašćenja i postupak prilagođen detetu. Postojanje ovakve nezavisne institucije je Srbiji preporučeno još 2008. godine, od strane Komiteta za prava deteta, kao deo sistema nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava.

Centar za prava deteta je neprofitna organizacija koja prati u učestvuje u realizaciji Konvencije o pravima deteta. Aktivnosti koje centar svprovodi u svom radu pokrivaju celu teritoriju Republike Srbije, a uključuju kreiranje i primenu politika koje se odnose na decu, izveštavanje Komiteta za prava deteta, kao i oblikovanje promotivnih mateijala namenjenih deci i odraslima.

Zaštitnik građana Republike Srbije

Institucija zaštitnika građana uspostavljena je u svim državama nastalim nakon raspada zajedničke države SFRJ. Najpre u Hrvatskoj, zatim u Sloveniji i Makedoniji, sve do Srbije, koja je poslednja u nizu.⁹¹⁹ „Zaštitnik građana Republike Srbije“ je nezavistan i

⁹¹⁷ Videti *“Izveštaj o ostvarivanju opštih mera primene Konvencije o pravima deteta u Republici Srbiji”*, Centar za prava deteta, Beograd, 2013., strana 35.

⁹¹⁸ Videti *„Drugi i treći alternativni periodični izveštaj o primeni Konvencije o pravima deteta u Republici Srbiji“*, Centar za prava deteta, Beograd, 2015., strana 13.

⁹¹⁹ Nastić, M., *„Ombudsmansko delovanje u zaštiti ljudskih prava“*, Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad, 2/2019., strana 490.

državni organ samostalan u svom radu, u Republici Srbiji ustanovljen da bi pružio zaštitu pravima građana i kontroli rada državnih organa uprave i ostalih ustanova kojima su poverena javna ovlašćenja.⁹²⁰ Priroda i nadležnosti definisane su Ustavom Republike Srbije iz 2006. godine, a bira ga Narodna skupština i njoj je odgovoran. Nadležnosti su dalje detaljno uređene Zakonom o zaštitniku građana.⁹²¹

Jedno od područja rada Zaštitnika građana su i prava deteta. U izveštajima se ukazuje na nedostatke u krivičnopravnoj zaštiti dece koja je nepotpuna, uprkos izmenama Krivičnog zakonika u 2016. godini. U postupcima u kojima su deca žrtve nasilja, ispituju se više puta, često u sudnici, primenjuje se unakrsno ispitivanje, iako je Zaštitnik građana ukazivao na potrebe korišćenja onih tehnika i postupaka koji su zakonom predviđeni kada su u pitanju deca. Narodna skupština Republike Srbije i Odbor za prava deteta Narodne skupštine nisu razmatrali godišnje izveštaje za 2014. i 2015. godinu, niti je Odbor razmatrao preporuke, mišljenja i ocene Zaštitnika građana u oblasti prava deteta. U oblasti prava deteta u 2016. godini primljeno je 479 predmeta, što je 7,64% od ukupnog broja. Zamenik zaštitnika građana u okviru Institucije Zaštitnika građana u Srbiji, nadležan je za pitanja prava deteta. Većina pritužbi se odnosi na „poštovanje najboljeg interesa deteta“, „obrazovne inkluzije“ i zaštitu „od zlostavljanja i zanemarivanja“.⁹²²

U više navrata Zaštitnik građana je podnosio inicijativu radi osnivanja posebne institucije kojoj bi bile poverene nadležnosti za zaštitu prava deteta – „dečjeg ombudsmana“. Takođe je upozoravao na posledice koje po prava deteta ima i nepostojanje jedinstvene nacionalne institucije za ljudska prava.

Zaštitnik građana je podneo mnoge inicijative, dao preporuke i mišljenja, po kojima nije postupljeno, a odnose se na poboljšanje položaja dece, u 2015. godini. Između ostalog, dat je predlog Narodnoj skupštini o izmeni „Zakona o radu“ i „Zakona o finansijskoj podršci porodica sa decom“.⁹²³ Podneta je i inicijativa za upućivanje Narodnoj skupštini „Predloga zakona o utvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta“ o proceduri podnošenja pritužbi Komitetu za prava deteta.⁹²⁴ Upućena je i Preporuka Ministarstvu pravde radi izrade posebnog zakona koji bi ustanovio neophodne mehanizme radi istraživanja slučajeva nestalih beba, a u odnosu na presudu Evropskog suda za ljudska

⁹²⁰ Isto, 492.

⁹²¹ Videti Zakon o zaštitniku građana, “Službeni glasnik RS”, brojevi 79/05 i 54/07.

⁹²² Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2016. godinu, dostupno na <https://www.pravadeteta.com/attachments/article/913/Редован%20годишњи%20извештај%20за%202016.%20годину.pdf>

⁹²³ Predlozi zakona na http://www.pravadeteta.com/index.php?option=com_content&view=article&id=539:2013-05-14-07-34-54&catid=42:2012-04-09-13-00-07&Itemid=87

⁹²⁴ Videti Inicijativu na http://www.ombudsman.pravadeteta.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=42&Itemid=87&lang=sr.%20

prava, u slučaju „Zorica Jovanović protiv Srbije“.⁹²⁵ Podneta je i inicijativa Ministarstvu pravde radi izmena i dopuna Krivičnog zakonika i „Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica“,⁹²⁶ kako bi se uskladili propisi sa „Konvencijom Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja“ i radi unapređenja položaja deteta žrve i svedoka u krivičnopravnim postupcima. Dat je predlog Vladi i Narodnoj skupštini RS, radi usvajanja zakonskog dokumenta, kojim bi se predvidela zakonska zabrana svakog telesnog kažnjavanja deteta u svim sredinama u kojima deca borave, kao i predlog Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i prosvetnoj inspekciji jedinica lokalne samouprave, da kontrolišu postupanja u ustanovama za obrazovanje i vaspitanje u slučajevima nasilja.⁹²⁷

Zaštitnik građana je prvi državni organ koji je, u vezi sa pitanjem telesnog kažnjavanja dece konsultovao mišljenja dece i mladih, sprovodeći jedno istraživanje.⁹²⁸ Prikupljeno je mišljenje više od osam stotina mladih ljudi, a rezultati su pokazali da je stav prema telesnoj kazni negativan. Čak 84% ispitanika je iznelo mišljenje „da se deci može ukazati na štetno ponašanje i bez batina“, da batine povređuju telo i ličnost deteta (82%) i da više efekta ima objašnjenje od strane roditelja (81%). Od ukupnog broja ispitanih (82%) je uvereno da oni neće telesnom kaznom vaspitavati sopstvenu decu, dok njih 77% smatra da je potrebna jednaka zaštita dece kao i odraslih, od svakog fizičkog i drugog ponižavajućeg kažnjavanja u porodičnom okruženju.

U Posebnom izveštaju Zaštitnika građana⁹²⁹, iz 2018. godine, navodi se da je u proteklom periodu uspostavljen pravni i nstitucionalni okvir „za sprečavanje i zaštitu deteta od nasilja“ u školskoj sredini, u institucijama, u okviru porodice i u digitalnom prostoru. Navodi se da je nasilje prema deci još uvek raširena pojava, čemu prevashodno doprinose nedostaci u pravnoj regulativi i propusti u radu nadležnih institucija. Telesno kažnjavanje se u Izveštaju pominje u delu koji se (i dalje) nalazi u preporukama Komiteta Republici Srbiji, a ističe se višegodišnja preporuka i Zaštitnika građana da se u pravni sistem uvede eksplicitna zabrana telesnog kažnjavanja dece u svim sredinama kao i usvajanje modela pozitivnog roditeljstva.

KOMITET ZA PRAVA DETETA I REPUBLIKA SRBIJA

Tema telesnog kažnjavanja je bila u fokusu Komiteta još 1993. godine, a nakon pregleda izveštaja država članica, Komitet je došao do zaključka da je u više od stotrideset država na svim kontinentima potrebno zabraniti telesno kažnjavanje. Kroz dalje aktivnosti

⁹²⁵ http://www.zastupnik.gov.rs/uploads/jankovic_z_pr_21794-08_ser.pdf

⁹²⁶ “Službeni glasnik RS”, broj 85/2005.

⁹²⁷ Videti Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2016. godinu, Beograd, mart 2016., strana 55

⁹²⁸ Poseban izveštaj Zaštitnika građana – stanje prava deteta u Republici Srbiji, Beograd, 2018., strana 58, dostupno na www.zastitnikgradjana.rs

⁹²⁹ Poseban izveštaj Zaštitnika građana o stanju prava deteta u Republici Srbiji, dostupno na <http://www.ombudsman.rs> pristup 19.12.2020.

isticani su načini koji bi doprineli da se telesno kažnjavanje i predupredi, kao što je obrazovanje o potrebi uvažavanja dostojanstva deteta, uz strogo poštovanje ograničenja u pogledu discipline. Uprkos nastojanjima Komiteta, telesna kazna u Srbiji još uvek nije zabranjena u porodičnom okruženju.

Komitet je ukazao da su i drugi organi, poput „Komiteta za ljudska prava“, „Komiteta za ekonomska, kulturna i socijalna prava“ i „Komiteta za borbu protiv mučenja“, doneli istovetan zaključak, nakon razmatranja izveštaja država članica. Tako je „Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava“ u „Opštem komentaru broj 13“ iz 1999. godine, u delu koji se odnosi na pravo na obrazovanje, izneo stav u skladu sa kojim „telesno kažnjavanje nije u skladu sa osnovnim načelom kojim se rukovodi“ međunarodno pravo „u oblasti ljudskih prava“. Pojam „umerenog“ ili „razumnog“ kažnjavanja ili „umerena vaspitna mera“ je, u skladu sa poštovanjem ljudskih prava, nedopustiv. Postavljen je zahtev za ukidanjem „svih odredaba iz zakona ili običajnog prava“ u nacionalnim zakonodavstvima „kojima se dopušta izvestan nivo nasilja nad decom“ u bilo kojoj sredini.

Republika Srbija je, po osnovu sukcesije iz 2001. godine, ugovornica Konvencije o pravima deteta.⁹³⁰ Time naša država ima obavezu, u skladu sa tekstom člana 44., da dostavlja izveštaje Komitetu, kako inicijalne tako i na periodičnom nivou. Inicijalni izveštaj koji se odnosi na primenu Konvencije za period 1992. – 2005. u Republici Srbiji/SCG/SRJ, Komitet je razmatrao u 2008. godini. Izveštaj je sadržao informacije o stanju u zemlji, teškoćama u pojedinim delovima primene i mere koje se odnose na zakonodavstvo i tekuću politiku. U izveštaju se pominju prava deteta u pravnim aktima, način institucionalne zaštite, ukazuje se na rad ombudsmana i zaštitnika građana i postojeću praksu.⁹³¹

Komitet je na sastanku održanom 6. juna 2008. godine, usvojio „Zaključne primedbe“ u odnosu na „Inicijalni izveštaj“ Republike Srbije o načinu primene Konvencije o pravima deteta za pomenuti period. U okviru izveštaja su izloženi pozitivni aspekti sprovođenja Konvencije, faktori koji otežavaju kao i sporne tačke i preporuke Komiteta Republici Srbiji. Naloženo je da se sledeći izveštaj dostavi do 12. marta 2013. godine. U skladu sa izveštajem, Republika Srbija trebalo je da uskladi sve zakone „u celosti“ sa Konvencijom, „kao i da razmotri usvajanje sveobuhvatnog Zakona o detetu“. Srbiji je preporučena bolja koordinacija između agencija, ministarstava i službi i koraci za jačanje uloge Saveta deteta. Preporučeno je i usvajanje Zakona o ombudsmanu za prava deteta, a alternativno imenovanje zamenika Ombudsmana na republičkom nivou, u cilju efikasnije zaštite prava deteta.

⁹³⁰ „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, broj 15/90 i „Službeni list SRJ“, brojevi 4/1996 i 2/1997.

⁹³¹ Dostupno na

http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/inicijalni_izvestaj_crc_srp.doc

Dalje se ukazalo na potrebu promocije prava i edukaciju odraslih. Izričite su bile preporuke koje se odnose na pitanje porodičnog okruženja i borbe protiv svih oblika nasilja, „između ostalog i ustanovljavanjem sveobuhvatnog sistema obaveštavanja i usvajanjem mera i politika“ koje bi doprinele „menjanju stavova u okviru porodice i društva“, kao i preduzimanje koraka u cilju unapređivanja razumevanja i nenasilne komunikacije. Primećeno je da se socijalne službe angažuju u pružanju konkretne pomoći tek kada dođe do teže poremećenih odnosa u porodici i posledica po dete, a da izostaje podrška preventivnog karaktera kao i da nedostaje obrazovanje o pravima deteta.

U osvrtnu na problem telesnog kažnjavanja, Komitet je posebno izrazio „zabrinutost zbog činjenice da telesno kažnjavanje u okviru porodice još uvek nije dobilo zakonski okvir“, tako da je i dalje u upotrebi, kao široko rasprostranjen metod disciplinovanja dece. Preporučena je hitna i izričita zabrana telesnog kažnjavanja u okviru porodice, kao i sprovođenje zakonske zabrane. Dalje se država „podstiče na pokretanje kampanje za podizanje svesti“ i „organizovanje edukacionih projekata na temu nenasilnih metoda“, kao i sprovođenje „istraživanja rasprostranjenosti telesnog kažnjavanja dece“ u porodičnoj sredini i u drugim okruženjima, i primena zakona.⁹³²

Drugi i treći periodični izveštaji podneti su Komitetu u decembru 2014. godine. U skladu sa ovim dokumentom, Vlada je izvestila Komitet da je, prema rezultatima, u odnosu na 2010. godinu, značajno smanjen udeo roditelja koji koriste nasilne metode u disciplinovanju dece, sa 67% na 43%, a 93% roditelja zastupa stav da u vaspitanju dece nije potrebno primenjivati fizičko kažnjavanje. Komitet je usvojio zaključna zapažanja na Izveštaj u februaru 2017. godine. Primećeno je da se preporuke ponavljaju, u odnosu na prethodni izveštaj, što ukazuje na nedovoljne napore koje je Republika Srbija preduzela, a samim tim, nedovoljan stepen zaštite prava deteta. Komitet je podsetio na svoje ranije konstatacije i preporučio preduzimanje svih neophodnih mera kako bi se sprovele ranije preporuke, iz 2008. godine.

Posebno je preporučeno donošenje sveobuhvatnog dečjeg zakona i uvođenje postupka procene uticaja na prava deteta u odnosu na sve novodonete regulative na nacionalnom nivou. Ukazano je na okolnost da je „Nacionalni plan za decu“ istekao, a pri tom ništa nije preduzeto da se uspostavi sličan politički okvir zaštite, kao i da nije procenjen uticaj prethodnog plana. To je onemogućilo bilo kakav dalji zaključak o njegovom uticaju. U odnosu na instituciju Ombudsmana za decu, Komitet je izrazio zabrinutost zbog ograničene uloge, nedovoljnih resursa, nedovoljne vidljivosti i ovlašćenja za efikasno praćenje prava deteta. Uočen je nedostatak Zakona o ombudsmanu, to što ne predviđa žalbeni postupak, a značajna je bila i preporuka izmene Porodičnog zakona. Takođe je upućena kritika na dugo trajanje sudskih postupaka i neizvršavanje presuda, što utiče

⁹³² Dostupno na

http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/zakljucna_zapazanja_inic_izv_crc.doc

direktno na izostanak zaštite dece. Komitet je dalje izrazio zabrinutost što tradicionalne prakse i kulturološki stavovi u porodici, školama i institucijama i dalje ometaju puno ostvarenje prava dece na slobodno izražavanje stavova.

Republika Srbija je zatim Komitetu dostavila informaciju da će do juna 2017. godine izmenama i dopunama Zakona o porodici, zabraniti telesno kažnjavanje deteta u svim okruženjima, a takva praksa je i dalje dozvoljena i prihvaćena u društvu, i nije izričito zabranjena zakonom. Komitet godinama snažno ukazuje na potrebu izričite zabrane telesnog kažnjavanja, kao i potrebu adekvatnog „praćenja telesnog kažnjavanja u svim okruženjima“, zatim na potrebe „promocije pozitivnih, nenasilnih i participativnih načina podizanja i disciplinovanja deteta“, i najzad, osiguravanje „da se počinioci dovedu pred nadležne upravne i sudske organe“.⁹³³ Međutim, razmatrajući Drugi i Treći periodični izveštaj o stanju prava deteta u Srbiji, 2017. godine, izrazio je zabrinutost zbog nesprovođenja donetih odluka.⁹³⁴ Iako je Komitet podsetio, u svetlu Opšteg komentara broj 8 da se telesno kažnjavanje izričito zakonom zabrani, kao i da se „osigura da se zabrana telesnog kažnjavanja adekvatno prati i sprovodi u svim okruženjima“, zabrana još uvek nije predviđena zakonom.⁹³⁵ Srbija je pozvana da dostavi sledeći periodični izveštaj do 24. maja 2022. godine.

Utvrđeno je da je Srbija uspostavila strateški, zakonodavni i institucionalni okvir za zaštitu dece; da je Ustavom zabranjena svaka diskriminacija; da su prava deteta ugrađena u zakonske odredbe u oblasti obrazovanja, zdravstva, unutrašnjih poslova, pravosuđa, socijalne zaštite i drugim zakonima; napredak se ogleda i u uspostavljanju nezavisnog nadzora nad sprovođenjem prava deteta u Vojvodini, zaduženjem Zamenica Ombudsmana za prava deteta. Izveštaj obuhvata i donošenje „novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici“ iz 2016. godine, u okviru kog se pruža dodatna zaštita žrtvama i koji je uspostavio mere za brzo udaljšavanje učinioca nasilja iz porodice.

Komitet je pozitivno ocenio zakonodavne izmene vezane za oblasti relevantne za prava dece, međutim ukazao je na problematiku implementacije zakona, nepostojanje zakonske definicije deteta kao ni sveobuhvatnog akta koji štiti prava deteta. Između ostalog, izveštaičima je postavljeno pitanje pravnih i političkih mehanizama zaštite dece od nasilja i zlostavljanja i pitanje koji su preduzeti koraci radi promene stava da je ono što se dogodi u okviru porodice – porodično pitanje. Ukazano je i na neadekvatno prikupljanje podataka kao i potrebu podizanja svesti o Konvenciji o pravima deteta u javnosti, a posebno među decom. Imajući u vidu komentare i ponovljene preporuke, može se zaključiti da naša zemlja ne postupa po preporukama, i ne ispunjava utvrđene međunarodne obaveze preduzimanja

⁹³³ Dostupno na <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19966>

⁹³⁴ Završna zapažanja o Trećem periodičnom izveštaju, Komitete za ljudska prava, Doc. CCPR/C/SRB/3 od 7.3.2017.

⁹³⁵ *Izveštaj o stanju prava deteta u Republici Srbiji za period novembar 2019. – maj 2020.*, Centar za prava deteta Beograd, 2020., strana 31.

svih hitno potrebnih odgovarajućih mera, u koje pored zakonodavnih, spadaju i stručna saradnja sa medijima, kao i rad na opštem podizanju svesti.

Od aktivnosti i rada Vlade, Narodne skupštine, kao i lokalnih samouprava se očekuje da upute nedvosmislenu poruku društvu u celosti o tome kako ni jedan vid nasilnog ponašanja nije način rešavanja konflikta, kako bi se razumelo da se nasilje neće tolerisati. Pretpostavka je da će veća osetljivost stručnjaka i društva u celini, kao i podizanje stepena edukacije dovesti do boljeg praćenja pojave nasilja i blagovremenog reagovanja, a time i iskorenjavanja pojave. Brojne obuke poslednjih godina odnose se na stručnjake u okviru sistema obrazovanja i zdravstva, zaposlene u sistemu zaštite dece (sudstvo, policija, socijalna zaštita, nevladine organizacije, mediji). Osnivaju se specijalni timovi za zaštitu dece pri zdravstvenim ustanovama (u Beogradu postoje dva takva tima, u okviru Instituta za zdravstvenu zaštitu majke i deteta i Instituta za mentalno zdravlje).

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA U NAŠEM PRAVU

Usled nedostatka zaštitne norme koj se odnosi na telesno kažnjavanje deteta, sudovi se često pozivaju na prekršajne odredbe, kada zauzmu stav da delo nasilja nad detetom nije dovoljno „ozbiljno“ da bi se kvalifikovalo kao nasilje. Proces zaštite u našem pravu pratile su brojne izmene kao što je usvajanje „Krivičnog zakonika“ iz 2005. godine, i „Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakona“ iz 2009. godine. Ustanovljeno je pet oblika krivičnog dela nasilja u porodici, i izricanje mera bezbednosti. Povećane su kazne za sve oblike dela i definisano je ko se sve smatra članom porodice. Tako je pružen veći stepen zaštite od nasilja u porodici.

Ukoliko postoji osnovana sumnja da je „izvršeno krivično delo na štetu maloletnog lica, a za koje se goni po službenoj dužnosti“, organi policije sada imaju obavezu preduzimanja određenih mera. U skladu sa Zakonom o policiji⁹³⁶ to su mere predviđene članom 10., stavovima 4 i 3, i odnose se na pronalaženje učinioca krivičnog dela i otkrivanje i obezbeđenje tragova krivičnog dela i predmeta koji mogu biti dokazi izvršenja. Radi pružanja zaštite detetu, u cilju sprečavanja nasilja, policija saraduje sa centrima za socijalni rad i drugim službama, a naročito u slučaju ugroženog života deteta ili kada „mu prethodi neposredna opasnost od oštećenja zdravlja“. Ovde će se primeniti institut neodložne intervencije, koji podrazumeva obezbeđivanje zaštite deteta odmah ili u najkraćem mogućem roku, a preduzima je nadležni centar za socijalni rad. Službenici policije koji učestvuju u postupcima u kojima se štite prava deteta sada moraju posedovati posebna znanja iz oblasti prava deteta, da bi im bile poverene ovakve radnje.⁹³⁷ Posebnim

⁹³⁶ Videti Zakon o policiji, „Službeni glasnik RS“, brojevi 10/2005 i 63/2009 – odluka US.

⁹³⁷ Videti Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Službeni glasnik RS“, broj 85/2005, član 151, stav 3.

protokolom⁹³⁸ detaljno su uređene procedure, obuka i postupanje policijskih službenika u smislu zaštite deteta „u odnosu na interese roditelja, usvojioca, staraoca, ustanove ili zajednice“. Međutim, pored edukacije, veoma je važno da zaposleni u policiji budu senzibilni u odnosu na nasilje u porodičnom okruženju. Primećeno je da u praksi često izostanu mere zaštite, a da je težište aktivnosti na smirivanju situacije, i razgovoru sa nasilnikom.

Na međunarodnom planu, UN su u okviru formiranja standarda zaštite dece žrtava krivičnih dela, usvojile Smernice za pravosuđe koje uključuju decu žrtve i svedoke krivičnih dela.⁹³⁹ Usvojene su od strane Ekonomsko – socijalnog saveta 2005. godine, uvažavajući okolnost da su deca osetljiva kategorija, kojoj je potreban dodatni stepen zakonske zaštite. Smernice je potrebno implementirati u nacionalna zakonodavstva i sudske postupke, kako bi se detetu pružila zaštita u skladu sa međunarodno postavljenim standardima. S obzriom na različitost u pravnim sistemima i postojećim tradicionalnim vrednostima, ovaj dokument ističe potrebu postavljanja standarda za očuvanje dostojanstva deteta, prava na nediskriminaciju i zaštitu detetovog najboljeg interesa. Na ovaj način su u Smernice utkani priznati standardi Konvencije o pravima deteta. Savet Evrope je usvojio Okvirnu odluku o položaju žrtava u krivičnim postupcima⁹⁴⁰, u odnosu na koju je se smatra da je fizičko lice koje je pretrpelo fizičku povredu, pretrpelo štetu.

Sledeći, teži oblik dela bi postojao ukoliko bi se ostvarili svi pomenuti uslovi člana 194., uz upotrebu nekog sredstva, pa bi telo bilo teško povređeno. Tada već ne možemo govoriti o telesnoj kazni kao metodi vaspitavanja, usled čega se ni kod ovog oblika ne pruža zaštita telesnom integritetu deteta.

Porodične odnose bi prvenstveno trebalo štititi odredbama porodičnog prava, i tako krivičnopravnoj zaštiti pribegavati „samo u onim slučajevima napada“, kada norme drugih pravnih grana ne mogu pružiti adekvatnu zaštitu.⁹⁴¹ Ukoliko govorimo o Srbiji, uočava se velika potreba prevencije nasilnog ponašanja u porodičnom okruženju. Usled rasprostranjenosti i ukorenjenosti u tradiciji društva, prevashodno je potrebno stabilizovati i izgraditi društvo na vrednostima nenasilja.⁹⁴² Kada je u pitanju zaštita prava deteta na

⁹³⁸ Videti Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja iz 2006. godine, usklađen je sa principima Konvencije o pravima deteta i Opštim protokolom za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

⁹³⁹ UN and the Rule of Law *Guidelines on justice in matters involving child victims and witnesses of crime*, 2001., dostupno na <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/guidelines-on-justice-in-matters-involving-child-victims-and-witnesses-of-crime/>

⁹⁴⁰ EU Framework Decision on the standing of victims in the criminal proceedings in the member states of the EU, 2001., dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32001F0220&print=true>

⁹⁴¹ Matijašević Obradović, J./Stefanović, N., „Nasilje u porodici u svetlu Porodičnog zakona, Krivičnog zakonika i Zakona o sprečavanju nasilja u porodici“, Pravo – teorija i praksa, broj 4 – 6, Beograd, 2017., strana 15.

⁹⁴² Isto, strana 26.

telesni integritet, i uopšte ostvarivanje prava deteta, krivičnopravna zaštita bi trebalo da je na drugom mestu. Krivično delo nasilja u porodici u našoj zemlji ustanovljeno je 2006. godine, kroz član 194. Krivičnog zakonika. Ovaj član kažnjava „primenu nasilja, pretnjom napada na život ili telo, drskim i bezobzirnim ponašanjem“ kada se ugrožava „spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana porodice“. Možemo primetiti da se ovim članom ne štiti na adekvatan način telesni integritet deteta od telesne kazne, jer dela ne bi bilo usled telesne kazne koja ne dovodi do osećaja ugroženosti telesnog integriteta ili stanja spokoja kod deteta. Ponašanja koja se odvijaju u porodici, uključujući nasilne metode ponašanja prema detetu, potrebno je urediti kroz porodičnopravnu zaštitu, koja bi, uz edukaciju o načinu i potrebi poštovanja prava deteta, mogla obezbediti nedostajući pravni standard.

PREVENCIJA POJAVE TELESNOG KAŽNJAVANJA U PORODICI

Dugo se smatralo da je problem telesnog kažnjavanja izolovana pojava, koja pripada porodičnom životu i rešava se u porodičnom okruženju. Međutim takvo shvatanje se menja, i uviđa se da je to problem koji je potrebno prepoznati na nivou celog društva, i pristupiti mu sistemski, u svim okruženjima u kojima deca borave, uključujući ili prvenstveno u porodičnom okruženju. Do danas je u više od trideset zemalja u svetu zabranjeno telesno kažnjavanje, a u našoj zemlji je sam termin nasilja sporan, usled preplitanja mnoštva činilaca, kao i tradicionalnog, kulturološkog i društvenog poimanja pojma. Dodatno je prisutna izražena tolerancija na nasilje. Da bi kao društvo istrajali u nastojanju da se nasilje prema deci zabrani u svim oblicima, potrebno je sagledati problem iz svih uglova posmatranja i uvažiti sve pristupe, društveni, stručni, pravni i nepravni pristup, ali i perspektivu deteta. Specifičnost problema predstavlja i to što o pravu deteta odlučuju odrasli, čime se može umanjiti ravnopravnost u pristupu. Imajući u vidu trenutno stanje, čini se da je potreba zaštite dece od svih elemenata telesnog kažnjavanja kada je u pitanju vaspitavanje, sporno i iz laičkog i iz stručnog ugla.

U okviru našeg zakonodavstva zabranjeno je telesno kažnjavanje u oblasti obrazovanja, rada, krivičnopravne zaštite i prava maloletnika. Međutim, u okviru Porodičnog zakona kao i u „Zakonu o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana“, takve zabrane nema. Iako u određenim oblastima zabrana postoji, studije pokazuju da je disciplinovanje dece uz prisutnost elemenata telesnih kazni i dalje u primeni, a telesno kažnjavanje se u našem društvu smatra sinonimom za pojam discipline. U tom smislu porodično okruženje nosi najveći rizik od nasilja po dete. Upravo kako bi se sprečilo raznatranje koji elementi telesne kazne mogu biti prihvatljivi, koliko učestali ili silni, u kom uzrastu, kakve posledice po dete bi se smele dozvoliti – potrebno je zabraniti sve elemente telesnog kažnjavanja prilikom izbora metode vaspitavanja.

S obzirom da ne postoji nedvosmislena i izričita zakonska zabranjujuća norma, može se smatrati se da sve ono što nije zabranjeno – jeste dozvoljeno. U borbi za iskorenjavanje

ovakvog načina vaspitavanja deteta, potrebno je snažno razviti preventivno delovanje, pored napora da se nacionalno zakonodavstvo uskladi sa međunarodnim standardima. Većina postojećih mera se odnosi na žrtve i počiniocce nasilja, nakon što je nasilje prijavljeno ili otkriveno. Međutim kako bi se pojava iskorenila, neophodno je preventivno delovanje, koje bi uključivalo šire slojeve društvene zajednice.

I Komitet za prava deteta naglašava da je prvenstveni cilj zakonske reforme u smislu zabrane telesne kazne u porodičnom okruženju u nacionalnim zakonskim okvirima, prevencija: prevencija nasilja nad detetom, promenom pristupa u praksi.⁹⁴³

U zemljama gde je sistemska edukacija odraslih o pozitivnom pristupu u vaspitanju razvijena, mogu se susresti brojni modeli rada sa roditeljima. Kombinovana roditelj – dete kognitivna bihejvioralna terapija je program koji se sastoji iz tri faze: rad sa roditeljima (individualno, zatim u grupama); rad sa decom; program koji uključuje roditelje i decu u zajedničkom radu. Pored edukacije roditelja, kao preventive mere, program uključuje i podršku detetu koje je iskusilo telesno kažnjavanje u prevazilaženju posttraumatskih osećaja i antisocijalnih ponašanja povezanih sa iskustvom telesnog kažnjavanja. U periodu od šesnaest nedelja pratili su se rezultati rada sa 12 roditelja i 21 detetom. Podaci su pokazali opšte poboljšanje u emocionalnom izražavanju i ponašanju i roditelja i dece, kao i manje prijavljivanja telesnog kažnjavanja kao modela u odnosu. Pored toga, primećeno je veće ulaganje napora na strani roditelja u cilju razumevanja ponašanja deteta.⁹⁴⁴

Trebalo bi da je davno je prošlo vreme kada su se u našoj kulturi elementi telesnog kažnjavanja u odnosu sa detetom poistovećivali sa modelom vaspitavanja. Međutim, da bi takva praksa zaista ostala u prošlosti, potreban je efikasan sistem uzajamne podrške i bliske saradnje svih onih koji brinu o deci. Na prvom mestu je podrška potrebna roditeljima, jer se dete načinu ponašanja uči prvenstveno u porodici, a zatim u školskoj sredini. Opravdano se postavlja i pitanje kompetencija profesionalaca koji oblike nasilja poistovećuju sa metodama vaspitavanja deteta. Opstanak elemenata telesnog kažnjavanja ne treba da obeshrabri, jer kao mnoge borbe za prava, ni ova borba nije lako prihvatljiva. Pozitivan pristup i promene uključuju stalno učenje, a i dalje postoje mišljenja da je nemoguće naučno dokazati štetnost posledica telesne kazne na razvoj deteta.

Jedna od mera prevencije koja značajno može uticati na podizanje svesti javnosti o važnosti zaštite od nasilnog ponašanja jeste vođenje evidencije i dokumentacije o nasilju.⁹⁴⁵ Sudovi su, u skladu sa ovim modelom, obavezni da organu starateljstva na

⁹⁴³ Generalni komentar broj 8., Komitet za prava deteta.

⁹⁴⁴ Videti u Santini, P.M./Williams C.A., „*Parenting Programs to Prevent Corporal Punishment: A Systematic Review*“, Sao Paolo Research Foundation&National Council of Scientific and Technological Development, at http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-863X2016000100121#fn1

⁹⁴⁵ Videti član 289. Porodičnog zakona „Službeni glasnik“ broj 18/05.

teritoriji na kojoj mesto prebivališta ima nasilnik i na teritoriji gde je mesto prebivališta žrtve nasilja u porodici, dostave presudu iz spora o zaštiti od nasiljau porodici. Zatim se organ starateljstva obavezuje da vodi evidenciju o tim presudama, i na taj način prati pojavne oblike, ali i druge pokazatelje koji mogu biti važni za kreiranje daljih mera. Ovakva vrsta podataka bi trebalo da je dostupna javnosti, kao što je to slučaj, na pr. u SAD, gde je prilikom pretrage javnih podataka o nepokretnostima, moguće pratiti i podatke o različitim oblicima kriminala u određenoj oblasti, nasilnim ponašanjima, broju i vrsti incidenata i sličnim podacima koji su u evidenciji policije.⁹⁴⁶ Na ovaj način se javnost informiše o bezbednosti, ali i stigmatizuju nasilnici, što može odvratiti od budućeg nasilnog ponašanja.

Pojam disciplinovanja u literaturi se kreće između dva ekstrema, od poistovećivanja sa telesnim kažnjavanjem do bilo kog postupka roditelja prema detetu, sa ciljem da se ono ponaša „dobro“. Može se definisati u smislu „jednog od ključnih vaspitnih metoda, koji podrazumeva učenje prihvatljivog i modifikaciju“ neprihvatljivog „ponašanja deteta“.⁹⁴⁷ Disciplinsko kažnjavanje sadrži različite oblike, od kojih su nesporni oni koje je moguće primeniti, a da ne sadrže silu. Prevencija koja podrazumeva i učenje o pozitivnim metodama vaspitavanja, uči roditelja da su na raspolaganju savetovanje deteta, učenje metoda komuniciranja, konstruktivnog rešavanja konflikta, nagrade za rezultate ili kao mere disciplinovanja ograničavanje/zabrana detetu omiljenih aktivnosti, primerenih uzrastu, zabranu/ograničavanje kontakta sa vršnjacima ili osobama koje daju pogrešne primere ponašanja i uskraćivanje slobodnog vremena. Insistira se i na učenju metoda nenasilne komunikacije, konstruktivnog rešavanja konflikata, kako bi se uticalo na promenu ponašanja deteta. Jedan od nenasilnih načina disciplinovanja jeste i uskraćivanje pozitivnih potkrepljenja ili ukidanje povlastica, a odnosi se na ograničavanje onoga što predstavlja vrednost za dete, kao ukidanje nekog uživanja, uskraćivanje pažnje roditelja ili nekog materijalnog potkrepljenja/igračke.⁹⁴⁸

Međutim, roditelji primenjuju i drugačije, sporne metode, koji podrazumevaju telesno povređivanje, različite oblike nasilja koji mogu odvesti do zlostavljanja. Nasilje je problem koji poziva na multisektorski pristup. Brojni izveštaji o nasilju nad decom sačinjeni od strane UNICEF-a, nastoje da ukažu na razmere svih oblika nasilja nad decom. Jedan od izveštaja je obuhvatio više mogućih uglova posmatranja problema, uključujući ljudska prava, javno zdravlje i dečju zaštitu. U kreiranju Izveštaja aktivno su učestvovalе Vlade, međunarodne organizacije, organizacije civilnog društva, istraživačke institucije i deca. Zaključak je nedvosmislen, „da nikakvo nasilje nad decom nije opravdano“ kao i da je potrebo sve sprečiti. Opšti ciljevi izveštavanja su težnje za trajnim promenama.⁹⁴⁹

⁹⁴⁶ Dostupno na <https://www.crimemapping.com>

⁹⁴⁷ Nešić, M./Popović Ćitić, B., „Kažnjavanje kao način disciplinovanja dece u porodici“, Specijalna edukacija i rehabilitacija, Vol. 17, broj 2, Beograd, 2018., strana 236.

⁹⁴⁸ Isto, strana 240.

⁹⁴⁹ Videti World Report on violence against children, Pinheiro P.S., United Nations, Geneva, page 15, 2006.

Globalna ideja na međunarodnom nivou jeste da društvena odgovornost u sprečavanju svakog nasilja nad detetom predstavlja zadatak cele zajednice.

Pored preventivnih mera, društvena odgovornost uključuje i obavezu prijavljivanja nasilnog ponašanja, koja pravno uporište ima u zakonskim normama Porodičnog zakona i Zakonika o krivičnom postupku, određenim podzakonskim aktima, kao što su „Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja“, a u odnosu na zdravstvene radnike u Etičkim principima lekarske profesije.⁹⁵⁰ Zdravstveni radnici su obavezni na posebnu brigu o deci, i obavezni su prijaviti ukoliko uoče zloupotrebu, nedostatke ili sporne oblike ponašanja na strani roditelja ili staratelja.

Prevenција se najbolje sprovodi ukoliko postoji dobra povezanost nadležnih državnih organa i ustanova. Saradnja uključuje usklađene aktivnosti zasnovane prvenstveno na zajedničkom razumevanju štetnosti pojave telesnog kažnjavanja, kao najvažnijeg uslova. Uz to je potrebno jasno opredeljenje uloga u zajedničkom zadatku zaštite prava deteta, što kod nas nije slučaj, ukoliko uvažimo izveštaje i komentare međunarodnih tela u odnosu na Srbiju. Razmena informacija i podrška moraju dolaziti kontinuirano, uz uslov poverenja i poštovanja. Jedna od ključnih uloga je na centrima za socijalni rad, međutim kada je edukacija roditelja u pitanju ili drugi načini zadiranja u porodično vaspitanje, većina je osetljiva ukoliko se roditeljski integritet dovede u pitanje. Važno je razumeti da preventivne mere nemaju za cilj kritiku izbora vaspitnih metoda roditelja, već prvenstveno stvaranje zdrave sredine za razvoj i odrastanje deteta.

Izbori načina vaspitavanja koje roditelji primenjuju, zasnivaju se na njihovim uverenjima o tome šta je dobro za dete. Takođe su vezani i za očekivanja u odnosu na dete. Tako je fokus izmešten sa deteta, a upravo bi razumevanje i prihvatanje detetovih individualnih potreba, percepcije i kapaciteta trebalo da vodi odluci koji je metod vaspitavanja najbolji izbor. Postavljanje granica u ponašanju je moguće ukoliko roditelji imaju znanja o pozitivnim nenasilnim pristupima. U tom smislu je „razumevanje i prihvatanje deteta“ koje se „neprihvatljivo“ ponaša – inicijacija za unapređivanje odnosa. Ukupnost principa pozitivnih oblika discipline kao i konkretne aktivnosti, koje odraslima mogu biti na raspolaganju, polaznu osnovu imaju u procesima ohrabrivanja.⁹⁵¹ Iako se disciplinovanje i kažnjavanje ponekad poistovećuju, postoje razlike, kao što je različit i uticaj na dete. Kazna se odnosi na regulisanje ponašanja deteta stvaranjem osećaja straha. Bez obzira da li su telesne ili emocionalne, dete se uči da se plaši posledice. Izbor pozitivne disciplinske metode, na drugoj strani, uči dete da njegovi postupci i ponašanja imaju određene

⁹⁵⁰ Videti član 46. Kodeksa profesionalne etike lekarske komore Srbije, „Službeni glasnik RS“, broj 121/2007.

⁹⁵¹ Erdeljan, Ž., „Pozitivna disciplina, kako razvijati odgovornost i motivaciju dece?“, Krugovi detinjstva, broj 1, Beograd, 2015., strana 10 .

posledice.⁹⁵² Teškoću za uvođenje zabrane svakog oblika nasilnog ponašanja prema detetu predstavlja to što se telesna kazna ne prepoznaje kao nasilna metoda. Usled takvih obrazaca, fizičko nasilje u našoj sredini je zabranjeno, ali ne svako.⁹⁵³ Zabranjujuća norma bi se suprotstavila tradicionalnom u kulturi. Smatramo da bi preventivna mera edukacije o ljudskim pravima deteta i potrebi njihovog poštovanja, paralelno sa uvođenjem zabrane telesne kazne, mogla dati poželjne rezultate.

OBRAZOVANJE DECE I ODRASLIH O PRAVIMA DETETA

Obrazovanje kao osnovno pravo istovremeno je način podizanja svesti, kako dece tako i odraslih članova zajednice. Obaveza države je da, pored formalnog obrazovanja, podstiče i druge načine koji mogu voditi ka opštem napretku.⁹⁵⁴ O pravima deteta uči se na nivou osnovne škole, kroz školski predmet izbornog karaktera, građansko vaspitanje, a na univerzitetskom nivou u okviru izučavanja ljudskih prava. Međutim, obrazovanje o pravima dece ne bi trebalo shvatiti tako pojednostavljeno, već kao deo šireg znanja o uspostavljenim standardima koji se odnose na odnose odraslih i dece. Učenje o pravima deteta, naročito u sredini kakva je naša, podrazumeva promenu postojećih obrazaca i kreiranje jedne sasvim nove kulture. U vremenu u kome je i dalje vidljiv otpor prema izmenama ustaljenih načina ophođenja prema deci, izazov je približiti savremen pristup i ideale sadržane u dokumentima kao što je Konvencija o pravima deteta uspostaviti kao osnovne principe ponašanja. Izmenjen pristup koji je potreban da bi se stvorio novi kulturi obrazac, koji poštuje dete kao osobu u celosti, nije zadatak samo profesionalaca koji rade sa decom. Potrebno je da edukacija obuhvati na prvom mestu buduće roditelje i roditelje, a istovremeno društvo u celosti.

Učenje o pravima deteta treba posmatrati kao osnovni alat u promeni pogleda na dete kao subjekt prava, koji može ostvariti ta prava u društvu, slobodno, dostojanstveno i uz visok stepen tolerancije i jednakosti sa odraslima.⁹⁵⁵ Bolje poznavanje prava deteta, kroz formalno obrazovanje doprinelo bi boljem razumevanju i na strani dece, šta zapravo znači biti subjekt prava i kako se sistemski prava štite. Način na koji deca u ovom trenutku stiču znanja donekle zbunjuje i često vodi u konflikt. Nerazumevanje rezultira zaključkom da se prava dece i odraslih sukobljavaju, da veća sloboda na strani dece ograničava roditelje u vršenju prava i donošenju odluka, da se autoritet nastavnika narušava. U trenutku kada

⁹⁵² Silm, T., „*Positive discipline: Punishment vs. Discipline*, Michigan State University, 2013, dostupno na https://www.canr.msu.edu/news/positive_discipline_punishment_vs_discipline

⁹⁵³ Tekst člana 194., stav 3 Krivičnog zakonika zabranjuje fizičko nasilje, jer se ono ogleda u namernom nanošenju telesnih povreda. Smatramo da bi, uz ovaj vid zaštite, bilo preporučljivo i opravdano donošenje zabranjujuće norme i u odnosu na izbor kazne koja sadrži elemente telesnih poreda, kao metode vaspitavanja deteta.

⁹⁵⁴ Videti Konvenciju o pravima deteta, članove 28. i 29.

⁹⁵⁵ Videti Child Rights Education Toolkit: *Rooting Child Rights in Early Childhood Education, Primary and Secondary Schools*, Unicef, Geneva 2014, page 6.

je nasilje sve izraženije i postaje prihvatljiv obrazac ponašanja, edukovanje o pravima deteta se ukazuje kao jedna od najvažnijih preventivnih mera.

U odnosu na razumevanje ideje zašto je telesno kažnjavanje neprihvatljivo kao način vaspitavanja dece, sticanje znanja o pravima koje dete ima je polazna osnova za stvaranje sigurnog okruženja i istovremeno bliskih i zdravih veza među decom i roditeljima. Uvažavanje mišljenja dece prilikom izrade različitih međunarodnih dokumenata značajno je doprinelo sagledavanju i razumevanju prava deteta na nov i potreban način – iz ugla subjekta prava. To je vidljivo kroz zabeležene dečje stavove, koji su sve češće sadržani u različitim tematskim priručnicima, mišljenjima i uputstvima publikovanim od strane međunarodnih tela i organizacija. Deca zaključuju da ih bi razumevanje sopstvenih prava osnažilo i podiglo im samopouzdanje, da bi pomoglo u izražavanju stavova, sticanju osećaja sigurnosti. Deca koja imaju iskustvo formalnog obrazovanja o pravima bolje se osećaju u školskoj sredini, radije pohađaju školu i kvalitetnije su pripremljena na budući samostalan život.⁹⁵⁶

Na potrebu za obrazovanjem o pravima dece ukazao je i Komitet za prava deteta, u skladu sa čijim mišljenjem svako dete ima pravo na tako kreirano obrazovanje koje koje omogućava razvoj sposobnosti i talenata, jačanje individualnih kapaciteta da u punom obimu uživa ljudska prava u kulturnom okruženju koje promovise i vrednuje ljudska prava. Cilj ovakvog obrazovanja je osnaživanje dece razvijanjem veština kroz učenje, na dostojanstven način i razvoj samopoštovanja.⁹⁵⁷

Jedna od preporuka Komiteta za prava deteta jeste i obrazovanje o pravima deteta i kroz formalni oblik obrazovanja. Republika Srbija nije uvažila ovu preporuku, pa deca stižu znanja selektivno, birajući građansko vaspitanje kao opcioni predmet u školi. Cilj preporuke bio je da sva deca steknu jednaka znanja, i da se uvođenjem obaveznog predmeta svoj deci da jednaka šansa. Kako bi se taj cilj postigao dat je predlog da se građansko vaspitanje uvede kao obavezno i da se izučava kroz sve nivoe obrazovanja. Uporedo sa tom idejom, dat je predlog da se prava deteta dodatno izučavaju kroz druge predmete. Ovakvo rešenje bi predstavljalo ozbiljniji pristup potrebnoj edukaciji o ljudskim pravima dece, a istovremeno pokazalo rešenost da se poštuju međunarodni standardi u oblasti prava deteta.⁹⁵⁸

U teoriji su postavljene pravne osnove da se sistem formalnog obrazovanja unapredi, u svemu saglasno međunarodno dostignutim ciljevima. To je vidljivo u delu Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, u kome se naglašava potreba usaglašavanja nacionalnih standarda sa postavljenim međunarodnim postignućima. Međutim, kao i u

⁹⁵⁶ Isto, strana 33, izjave dece školskog uzrasta starosnog doba od 11 do 16 godina, koja u školama u Velikoj Britaniji imaju iskustvo formalnog obrazovanja o pravima deteta.

⁹⁵⁷ Videti Opšti komentar broj 1 (2001); član 29 (1).

⁹⁵⁸ Dostupno na <http://www.razvionica.edu.rs> pristup 8.12.2017.

drugim oblastima koja se odnose na unapređenje prava dece, i ovde se javlja nedoslednost sprovođenja u praksi.

Primeri u sredinama gde deca uče o pravima daju pozitivne rezultate u odnosu na brojne promene koje uključuju decu i odrasle. U Velikoj Britaniji u petogodišnjem periodu u kome je edukacija o pravima dece implementirana u škole, napredak je bio vidljiv u angažovanju dece u školi, školskoj atmosferi, ponašanju među vršnjacima i prema nastavnicima. Došlo je i do smanjenja pojava nasilnog i antisocijalnog ponašanja. Takođe su se učvstili odnosi između roditelja i nastavnika, i u široj zajednici, a deca su postizala bolje akademske rezultate.⁹⁵⁹

U školama u Španiji, u kojima su prava deteta predstavljena kao etički principi i deo univerzalnog ponašanja, došlo je do dubokih promena u odnosu na porast samopoštovanja kod učenika, lakšeg prihvatanja različitosti, napuštanja predrasuda, boljeg opšteg ponašanja i unapređenja odnosa među učenicima, kao i većeg stepena zadovoljstva nastavnika u toku rada, proširivanje korpusa opšteg obrazovanja i boljih akademskih dostignuća.⁹⁶⁰

Primeri edukacije o pravima deteta kroz formalno obrazovanje mogu doprineti i boljem opštem obrazovanju, jer grade kod dece drugačiji pristup, kroz bolju interakciju i uz viši stepen poštovanja prema vršnjacima i prema nastavnicima. Na taj način se vidljivo menja kulturni obrazac koji dalje, u širem kontekstu utiče upravo na promenu i eliminaciju onih uzroka koji dovode do neželjenih socijalnih ponašanja. Neprihvatljivi modeli vaspitavanja dece, kao što je telesno kažnjavanje zahtevaju upravo ovakav pristup, pri kome se odnosi u kojima se odlučuje o tome šta je u najboljem interesu deteta, menjaju. Stvaranje odnosa poverenja i uzajamnog poštovanja vodi ka iskrenijoj komunikaciji i višem stepenu tolerancije.

Koliko je značajna edukacija pokazuje i jedna studija sprovedena među decom u Slovačkoj. Od 6000 intervjuisanih dečaka i devojčica, uzrasta 7 do 17 godina, 30,6% veruje da nastavnici „skoro nikada“ ili „nikada“ ne uzimaju njihovo mišljenje u razmatranje; 32% smatra da ih „ponekad“ shvataju ozbiljno, a 32,6% veruje da ih nastavnici slušaju ozbiljno „većinu vremena ili uglavnom“. Rezultati studije su ukazali da je neophodna edukacija nastavnika o metodama oslušivanja potreba dece i uvažavanja njihovog mišljenja. Samo 9,4% dece veruje da u okruženju u kome žive mogu „da dosta da utiču“ svojim mišljenjem na odrasle, a 41% smatra da imaju „neki uticaj“.⁹⁶¹

⁹⁵⁹ Covell, K./BrianR, „*Rights, Respect and Responsibility: Final report on the Country of Hampshire Rights Education Initiative*“, in UNICEF Child Rights Education Toolkit, Geneva, 2014., strana 35.

⁹⁶⁰ Rezultati studije sprovedene u školama širom Španije, u saradnji sa Lleida univerzitetom i Unicefom. 2012. godine.

⁹⁶¹ Izneti podaci su rezultat istraživanja Saveta Evrope sprovedenog u Slovačkoj, 2012. godine, koje je imalo za cilj da ustanovi stepen participacije dece u odlukama koje se na njih odnose, sa naglaskom na potrebi

Međutim, kako bi se znanja o pravima deteta prenela na odgovarajući način, potrebno je da odrasli koji rade sa decom imaju jasno razumevanje odredbi Konvencije i da se takva znanja postave kao imperativ pri stručnom osposobljavanju nastavnika. Obaveza države da znanja učini dostupnima svima je u Srbiji još uvek na veoma niskom nivou.⁹⁶² Ukoliko su u državi prava deteta podržana zakonskim normama, ali deca i odrasli nemaju potrebna znanja, niti prepoznaju na koje načine sve prava mogu biti povređena, zaštita može izostati. Samo usklađivanje zakonskih rešenja jeste važno, i predstavlja osnovni korak u podizanju standarda zaštite, ali će rezultati biti vidljivi samo uz podizanje standarda u oblasti sticanja znanja i podizanja nivoa zajedničke svesti.

Konvencija o pravima deteta je davno postavila osnovne principe na kojima je potrebno razviti novi kulturološki pristup pravima deteta. Formalno obrazovanje koje ne uključuje učenje o ljudskim pravima u ranom uzrastu, više nije održiv model. Obrazovanje o pravima deteta se može opisati kao „punopravno obrazovanje o ljudskim pravima“ – koncept definisan kao jedini pristup koji ozbiljno shvata Konvenciju i podržava deklarativna znanja i konkretna rešenja.⁹⁶³ U našem zakonodavstvu pravo deteta na obrazovanje je garantovano, u skladu sa sposobnostima, željama i sklonostima.⁹⁶⁴ Predstavlja jedno od najvažnijih prava ali je i preduslov daljeg pravilnog razvoja deteta. Učenje o ljudskim pravima je jednako važno jer doprinosi osnaživanju individualnih kapaciteta deteta.

Organizacija Amnesty International razvila je jedan od modela koji se primenjuju u školama gde se uči o ljudskim pravima. Model se zasniva na edukaciji *o, kroz i za* ljudska prava. Od 2009. godine, ova organizacija je ostvarila partnerstvo sa preko 40 škola u svetu kako bi se projekat implementirao u više od 20 zemalja.⁹⁶⁵ Projekat ne obuhvata samo nastavnike, već aktivno učestvuju svi zaposleni u ustanovama, razvijajući tako širu strategiju u pristupu edukaciji u ljudskim pravima kroz sve segmente školskog života. Na taj način pravo deteta na obrazovanje se ostvaruje u punom obimu, a škola postaje prijateljsko okruženje u kome se zajedničkim kolektivnim naporima obezbeđuje viši nivo poštovanja prava.

Kao i u svim drugim segmentima, tako i u odnosu na pravo deteta na odgovarajuće obrazovanje, ključno je poštovanje principa najboljeg interesa deteta. Sva prava deteta počivaju i na principu poštovanja dostojanstva i zaštite od svih oblika nasilja. Šire

izmena ideje o postječim modelima i svrsi obrazovnog sistema (*Child and Youth Participation in the Slovak Republic: A Council of Europe policy review*).

⁹⁶² Videti u Cicvarić, R./Žunić Cicvarić, J., „Opšti okvir ostvarivanja prava deteta na obrazovanje u Srbiji – između mita i stvarnosti“, CUPS Beograd, 2016., strana 54.

⁹⁶³ Videti Alderson, P., „Human rights and democracy in schools: do they mean more than picking up litter and not killing whales?“, *International Journal of Child Rights*, Vol. 7, No. 2, 1999., page 196 (185 – 205).

⁹⁶⁴ Videti član 63. Porodičnog zakona RS, Službeni glasnik 18/05.

⁹⁶⁵ Projekat je zaživeo, između ostalih, u Češkoj, Danskoj, Gani, Mađarskoj, Indiji, Izraelu, Italiji, Marokou, Poljskoj, Moldaviji, Južnoj Africi i Velikoj Britaniji.

posmatrano, idealna sredina za razvoj i obrazovanje dece uključuje unapređenje i promenu svih uslova koji mogu doprineti pravilnom razvoju. Obrazovanje o pravima deteta značajno umanjuje rizik od neprihvatljivih postupanja sa decom. Sticanjem znanja deca se osnažuju kako bi mogla i samostalno preduzimati potrebne korake radi zaštite prava.

Prednost edukacije o ljudskim pravima u odnosu na druge oblasti jeste i to što su standardi postavljeni na globalnom nivou, nezavisno od nacionalnih okvira, što rezultira time da sva deca na svetu mogu dostići jednak kvalitet znanja. Znanja su uniformnog karaktera. Tome pomaže okolnost da savremeni ljudi žive u globalizovanom svetu i međusobno povezanom društvu, u kome se kompetencije dele. Na taj način se lakše sagledavaju kompleksni odnosi socijalnog, ekonomskog i političkog karaktera, koji utiču značajno na obrazovanje dece. Ideja globalnog obrazovanja se mora prihvatiti kritično, uvažavajući različite percepcije, dileme i tenzije koje u društvima postoje. Mnoštvo je definicija globalnog obrazovanja, a u skladu sa Deklaracijom iz Matrihta o globalnom obrazovanju, koju smatramo odgovarajućom, ono uključuje razvojno obrazovanje, ljudska prava, obrazovanje o održivosti, obrazovanje za mir i prevenciju konflikata i interkulturalno obrazovanje.⁹⁶⁶

Komitet za prava deteta je razvio i detaljno pojasnio holistički karakter prava deteta na obrazovanje⁹⁶⁷ i značaj ovog prava u osnaživanju dece kao individua. Kroz obrazovanje o ljudskim pravima razvijaju se životne sposobnosti. Ovaj pojam se definiše i kao psihološka mogućnost za adaptivno i pozitivno ponašanje, koja osobi omogućava da se nosi za zahtevima i izazovima svakodnevnog života. Psihološke mogućnosti su grupisane u tri široke kategorije veština: kognitivne, za analizu i upotrebu informacija, veštine za razvoj ličnosti i lične sposobnosti za interakciju sa drugima.⁹⁶⁸

Savremeni kulturni model koji se odnosi na obrazovanje odraslih i vaspitavanje dece treba da omogući njihov razvoj kroz ponašanja i stavove prema detetu u svetlu pružanja harmonične sredine za psihosocijalni razvoj. Tradicionalni modeli u pristupu koji se oslanjaju na autoritet, ispoljavaju se u praksi kroz grubo ophođenje, nedovoljnu ili nedostatak participacije dece i ohrabrivanje nasilnih metoda vaspitavanja.⁹⁶⁹ Iako mnogobrojni spoljašnji faktori utiču na vaspitavanje, ipak svest o pravima deteta definiše vrednosti i kulturne norme koje prevladavaju u porodičnoj sredini. Roditelji i drugi odrasli znanja stiču na neformalne i neobavezne načine, najčešće kroz medije ili kontakte sa profesionalcima koji rade sa decom u školama i drugim institucijama. Međutim, takvi načini sticanja specifičnih znanja o ljudskim pravima dece su nedovoljni. Roditeljsko

⁹⁶⁶ Videti Global Education Guidelines: *Concepts and methodologies on global education for educators and policy makers*, North – South Centre of the Council of Europe, Lisbon, 2008., page 10.

⁹⁶⁷ Videti Opšti komentari broj 1 i 13 i član 29. Konvencije o pravima deteta.

⁹⁶⁸ „Life Skills – Definition of Terms“, UNICEF, New York, 2003., dostupno na www.unicef.org/lifeskills/index_7308html pristup 21.12.2017.

⁹⁶⁹ Videti Voicu, A./Anghel, A.,Savu Cristescu, M., „Parental Education for Children's Rights“, Procedia, Social and Behavioral Sciences 191, Targoviste, 2015, page 1712.

obrazovanje bi trebalo sprovoditi sistemski, kroz specijalizovane obuke kako bi se razumela prava deteta u smislu poštovanja potreba dece i rešavanja konflikata u odnosima na načine koji isključuju bilo kakav oblik agresivnog ponašanja odraslih.

Kada razumemo pravo na edukaciju u savremenom kontekstu, ono uključuje obavezu odraslih da stiču i razvijaju i znanja iz oblasti prava deteta. Iako bi obrazovanje o ljudskim pravima trebalo da integriše sva ljudska prava, uključujući prava deteta, u praksi se često specifična prava dece ignorišu, kao što se zanemaruju i razvojni kapaciteti dece. Istraživanja ukazuju da učenje o pravima deteta povećava stepen razumevanja i uvažavanja šireg principa poštovanja ljudskih prava i vodi kreiranju kvalitetnijih odnosa. Pozitivni rezultati uključuju i razvoj individualne odgovornosti za poštovanje prava kao i razvoj ponašanja uzajamnog poštovanja u zajednici.⁹⁷⁰

U skladu sa članom 42. Konvencije o pravima deteta, na državama je obaveza ostvarivanja principa i odredbi Konvencije kako bi se omogućilo upoznavanje dece i odraslih sa sadržinom. Međutim, uvažavajući takvu obavezu država, za promociju i poštovanje prava deteta, bez uključivanja šire društvene zajednice, nije moguće uspešno sprovesti obrazovanje o ljudskim pravima dece.

Razvoj sveobuhvatne strategije obrazovanja mora ići dalje od postavljanja ciljeva, potrebno je da sadrži vremenski okvir za njihovo postizanje i da se oslanja na široku podršku civilnog društva i šire zajednice.⁹⁷¹ Zašto je važno obezbediti obrazovanje odraslih o ljudskim pravima dece možemo razumeti ukoliko sagledamo razloge opstanka metode telesnog kažnjavanja. Iako je Konvencija o pravima deteta identifikovala određenu grupu prava, koja pripadaju određenoj grupi subjekata, razumevanje ljudskih prava dece nije na zavidnom nivou. U praksi se Konvencija ne poštuje i ne primenjuje u potrebnom obimu koji bi omogućio poznavanje, poštovanje i pravni život prava deteta. U porodičnom okruženju je rizik od nedostatka znanja za dete najviši, jer se vaspitavanje deteta i dalje smatra ličnim izborom roditelja, u koji se država i društvo ne mogu mešati. Dug i osetljiv put promene društvene svesti nije moguće preći bez prihvatanja činjenice da kulturne razlike ili tradicionalna uverenja ne mogu predstavljati izgovor za nedostatak potrebnih znanja.

Dodatno se naglašavaju i aktivnosti Saveta Evrope u odnosu na edukaciju o ljudskim pravima, kako bi se obezbedilo stvaranje zdravog okruženja za dete, koja osuđuje diskriminaciju i ponižavajuće kažnjavanje, a podstiče blagostanje i nenasilne vrednosti. Međutim, naporima da se standardi u vaspitavanju dece unifikuju, prkose kulturni obrasci. To je naročito vidljivo u složenim situacijama u kojima se susretnu dve kulture, osobenih moralnih vrednosti i različitog pravnog sistema. Najmarkantnije primere pružaju slučajevi

⁹⁷⁰ Videti Kapai, P./Bacon Shone, J./Walsh, A./Wong, F., „*Children's Rights Education: International Legal Framework and State Party Obligations*“ Hong Kong Committee for UNICEF, 2014., page 7.

⁹⁷¹ Isto, strana 8.

sudske prakse u SAD, u kojima roditelji doseljenici, ne prepoznavajući kulturne obarsce prihvatljivog ponašanja i ne poznajući pravne norme, trpe zakonske posledice. U jednom od brojnih slučajeva, ujak nigerijskog porekla je telesno kažnjavao svog nećaka koji živeo sa njim, tako što ga je tukao kablom, a potom mu sipao biber na rane. Na sudu je izneo svoje uverenje da je dečaka kažnjavao u granicama prihvatljivog ponašanja u svojoj zemlji. Međutim, tvrdnje o kulturnoj prihvatljivosti višedecenijskog obrasca postupanja sa detetom u direktnoj su suprotnosti sa načelom zaštite deteta od svih oblika nasilnog postupanja.⁹⁷² Pravni sistem je zaštitio dete, ali se istovremeno otvorilo dodatno pitanje. Ono se odnosi na domašaj odluke, bez istovremene edukacije zašto se određeno ponašanje smatra za nedozvoljeno.

Generalna Skupština UN je 2011. godine usvojila Deklaraciju o obrazovanju i osposobljavanju za ljudska prava, koja se smatra međunarodnim politički obavezujućim dokumentom u oblasti ljudskih prava. Deklaracija utvrđuje načela i obaveze, i ističe važnost poznavanja oblasti ljudskih prava.⁹⁷³ Sastoji se od 14 članova koji pokrivaju niz praktičnih obrazovnih aktivnosti i obuka, sa ciljem boljeg razumevanja osnovnih prava i sloboda. Ovaj dokument nije doneo nova prava i nije pravno obavezujući, ali je njegov značaj u tome što ukazuje na posvećenost međunarodne zajednice obrazovanju ljudi o ljudskim pravima.

HUMANITARNE ORGANIZACIJE U OSNAŽIVANJU PRAVA DETETA

Jedna regionalna humanitarna organizacija⁹⁷⁴, u saradnji sa privrednim društvom OMV doo iz Beograda i centrima za socijalni rad u Srbiji, pokrenula je i uspešno sprovodi projekat pomoći deci, koja se teže integrišu u društvo, iz različitih razloga. Najveći broj uključene dece potiče ili živi u porodicama u kojima je izloženo teškim životnim uslovima, ili nasilju koje se ispoljava u različitim pojavnim oblicima. Posebnu pomoć humanitarna organizacija Caritas Srbija pruža deci sa izbeglih područja, koja su potencijalne žrtve nasilja i siromaštva, i imaju teškoće i pokazuju otpor integraciji u društvo. Veoma je važno što su pripadnici ove organizacije prepoznali potrebu uključenja društvene zajednice kroz konkretne vidove pomoći, koji se ne ograničavaju samo na finansijsku podršku. Većina nas nije dovoljno motivisana za rešavanje problema koji nas se lično ne tiču, te da za njih smatramo da nismo ni odgovorni.

⁹⁷² Videti Lee Strasburger, R., „*The Best Interest of the Child: The Cultural Defence As Justification for Child Abuse*“, *Pace International Review*, Vol. 25, Issue 1, Georgia, 2013, page 190.

⁹⁷³ Videti „*The United Nations Declaration on Human Rights Education and Training*“, General Assembly Resolution 66/137.

⁹⁷⁴ Humanitarna organizacija Caritas Srbija, sa sedištem u Beogradu, pod pokroviteljstvom Katoličke Crkve, ima misiju zaštite i promocije dostojanstva ljudskih prava. Prisutna je više od dvadeset godina na našem geografskom prostoru. Kroz različite projekte pružala je pomoć u najvećim kriznim periodima Jugoslavije, i nakon toga, pomažući odrasle i decu. Procenjuje se da je do sada pomoć stigla do preko dva miliona osoba, na različite načine.

Zajednički projekat iniciran je od strane privrednog društva OMV doo Srbija, i ogleda se u konkretnim merama i aktivnostima koje su potrebne da bi se deca, žrtve ili potencijalne žrtve nasilja i siromaštva, osnažila u razumevanju svojih prava. Istovremeno, za cilj je postavljena i edukacija roditelja i drugih odraslih koji rade sa decom, u smeru sticanja potrebnih znanja i roditeljskih veština, kao i pomoć pri izboru načina vaspitavanja dece. Projekat funkcioniše tako što humanitarna organizacija u saradnji sa centrima za socijalni rad pronalazi decu, kojoj je pomoć potrebna. Zatim pojedini članovi privrednog društva u saradnji sa partnerima koji upravljaju stanicama za snabdevanje gorivom, održava zajedničke sastanke, kojima prisustvuju i psiholog organizacije, dete, roditelji i predstavnici centra za socijalni rad. Cilj ovakvih zajedničkih sastanaka je osnaživanje porodice u pronalaženju novih modela vaspitavanja i podizanje nivoa svesti i razvijanje zajedničke odgovornosti u odnosu na dete.

U skladu sa uzrastom i stepenom zrelosti deci se omogućava da obavljaju određene jednostavne poslovne aktivnosti na stanicama, i kroz taj proces uče veštine komunikacije, stišu iskustva saradnje u grupi, radi se na osnaživanju njihovog samopouzdanja i učenju poštovanja autoriteta. Uspostavljena je i bliska saradnja i sa nastavnim osobljem škola koju deca pohađaju, jer se vodi računa o broju sati koje dete provedi u školi i na „radnim zadacima“. Privredno društvo, u odnosu na broj sati provedih na stanici, pruža mesečnu novčanu pomoć, osluškuje potrebe deteta i porodice, pomaže u pronalaženju odrgovarajućih rešenja, a komunikacija sa organizacijom i drugim odraslima koji rade sa detetom je transparentna.

U trenutku pisanja ovog rada, projekat je ušao u petu godinu aktivnosti, i obuhvatio dvanaestoro mladih ljudi, različitog uzrasta i sposobnosti, a ono što im je zajedničko jeste da su svi iskusili kršenje osnovnih prava deteta na pravilan razvoj, zaštitu telesnog integriteta, zdrav život. Učesnici projekta svakodnevno svedoče da se promene u načinu ophođenja prema detetu postužu zajedničkim naporima odraslih i iskazivanjem poštovanja ličnosti deteta. Jedan od ciljeva tima jeste, kroz angažovanje sopstvenih kapaciteta i stručnih znanja iz oblasti psihologije, sociologije i prava deteta, podrška promeni odnosa roditelja i dece, i raskidanje sa stereotipima u izboru metoda vaspitavanja, kao i otklanjanje posledica po dete. Radi zaštite prava deteta na privatnost, aktivnosti projekta humanitarne organizacije i privrednog društva nisu deo marketinških kampanja, niti se na bilo koji način prikazuju u javnosti. Projekat je deo analize primera pozitivne prakse u ovom radu, uz odobrenje.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ako poštovanje zakona i prava zavisi od entuzijazma pojedinaca ili kreativnosti političkog trenutka, bez duboko utemeljene moralne ideje o tome šta je ispravno – celovitog ostvarivanja prava nema. Kako stručna pravnička javnost dete smatra „odraslom osobom u nastanku“ neophodno je uložiti sve potrebne napore i omogućiti mu da postane najbolja

moguća osoba, koja uspešno gradi odnose sa drugima. Polazna osnova za takvo odrastanje je u porodici. U skladu sa preambulom Konvencije o pravima deteta, deci je potrebno omogućiti odrastanje u porodičnom okruženju, gde postoji atmosfera sreće, uzajamnog razumevanja i ljubavi. Potrebno je da roditelji dete podižu, poštuju, edukuju, vaspitavaju i zaštite ga od svakog ponižavajućeg postupanja. Telesno kažnjavanje je uvek ponižavajuće postupanje, i ne postoji prihvatljivo objašnjenje ili izgovor koji bi trebalo da primenu takve kazne i opravda. Svaki udarac se može okarakterisati kao zabranjen, jer krši pravo na telesni i psihički integritet i dostojanstvo ličnosti deteta.

Posmatrajući život dece u različitim delovima sveta, možemo uvideti da se prava deteta ne poštuju niti svuda niti svuda jednako. Napredak nije moguće postići brzo i svuda s jednakim uspehom, ali je moguće prihvatiti da je dete osoba čija se ljudska prava jednako poštuju kao ljudska prava odraslih. U tom smislu je potrebno obezbediti im i jednaku pravnu zaštitu. Ako je već zabranjeno udariti odraslu osobu, neophodno je uvideti da je i udarac deteta zabranjen čin, kakvi god da razlozi ili uverenja stoje u pozadini. Kreiranje pravnih normi, bilo da su u sklopu posebnog zakona o deci ili da su deo postojećeg porodičnog zakonodavstva, neće rezultirati time da telesno kažnjavanje dece nestane kao pojava, ali će doprineti procesu nestajanja tradicionalnih moralnih normi i smanjenju pojave uz nadu njenog iskorenjavanja. Doprineće kreiranju novog života prava deteta, i osnaživanju deteta kao subjekta prava.

Moralna uverenja je teže menjati nego zakone, stoga im je potrebna čvrsta podloga. U društvu u kome su različiti oblici nasilja prihvatljivi u svakodnevnim odnosima, kao način rešavanja problema ili izmene ponašanja, svest o postojanju kazne bi doprinela da se prag tolerancije na nasilje smanji. Opstanku pojave telesnog kažnjavanja doprineli su mnogi činiooci, istorijska nit koja se ne prekida, stav da porodični život nije podložan mešanju države, uverenje da osnaživanje prava deteta ugrožava opstanak prava odraslih, teško rastajanje sa tradicijom i stereotipima u ponašanju i mnogi drugi. Dodatno su prisutni nedovoljno poznavanje prava, uverenja da roditelji imaju moć nad decom kao i nedostatak osećaja da se razume bol ili ponižavajući položaj u kome se dete može naći.

Deca danas odrastaju u vremenu kada je prepoznata potreba da se njihov glas čuje, da im se potrebne informacije pruže, kada imaju mogućnost učestvovanja u odlukama koje se na njim odnose. Ako bismo uporedili odrastanje dece u našoj sredini i dece u zemljama gde postoji nedostatak osnovnih uslova za život, visok stepen smrtnosti usled bolesti ili gladi, mogli bismo smatrati da je stepen uživanja prava i zaštite prihvatljiv ovakav kakav je trenutno. Potrebno je da budemo svesni kakva sve različita detinjstva postoje u istom istorijskom trenutku, ali bez poređenja i stepenovanja prava, jer je uvek moguće uložiti veći napor i pružiti veći stepen zaštite.

U pokušaju da se odgovori na pitanje koje mere bi doprinele da se pojava telesne kazne uspešno suzbije, uporedno smo prikazali rešenja u društvima u kojima je telesno

kažnjavanje zabranjeno. Izbor mera je dosta širok, od edukativnih ili preventivnih, preko zakonskih do kaznenih sankcija u demokratijama gde je telesno kažnjavanje izdvojeno kažnjivo delo. Uvažavajući mnoštvo uzroka koji u našoj sredini pogoduju održavanju ove pojave, nameće se odgovor da bi tek sve aktivnosti skupa doprinele podizanju svesti roditelja u odabiru pozitivnih metoda vaspitavanja deteta, koje ne uključuju telesnu kaznu. UN permanentno ispituje načine na koje odnosi u porodičnom okruženju, „mentalno zdravlje“ i „emocionalno blagostanje“ roditelja mogu da se unaprede, kako bi se postiglo zdravo porodično okruženje u kome dete odrasta.⁹⁷⁵ Preporuke se odnose na kampanje nulte tolerancije nasilnih ponašanja, podsticanja nenasilnih vidova komuniciranja, zabrane nasilnih metoda vaspitavanja deteta i ohrabrivanje odnosa nediskriminacije i rodne ravnopravnosti.

Razvijenija društva mogla bi kroz ove promene proći brže i sa manje kolebanja. U našoj sredini je situacija složenija, naročito u odnosu na porodičnu sredinu, koja se i dalje smatra privatnom i zatvorenom sferom. Može se postaviti pitanje da li bi zabranjujuća norma zadirala u pravo na privatnost i poštovanje porodičnog života. Može se postaviti pitanje da li je naša sredina spremna i na usvajanje zakona koji bi zaštitio sva prava deteta na jednom mestu. Ipak, Konvencija o pravima deteta usvojena je pre skoro tri decenije, a naša tadašnja država je ugovornica Konvencije. Time smo prihvatili najviše standarde u oblasti zaštite deteta, postavljene na međunarodnom nivou i istovremeno se obavezali na njihovo poštovanje.

Međunarodna zajednica nas uporno podseća na obaveze koje ne ispunjavamo, zakonodavac okleva, iako uslovi i određena znanja za iznalaženje načina celovite zaštite deteta postoje. Selektivnom zaštitom prava deteta iskazujemo nedovoljan stepen spremnosti da ispunimo ono na šta smo se, kao društvo i država obavezali. Pravo deteta na pravilan razvoj može se posmatrati kao relativno novo pravo u odnosu na istorijski razvoj korpusa ljudskih prava. Međutim neophodno je dati mu jednaku važnost, jer je usko povezano sa obezbeđenjem prava deteta na opstanak. Predstavlja standard od životne važnosti za dete.

Ukoliko bi deca imala mogućnost kreiranja zakonske norme, telesno kažnjavanje bi bilo zabranjeno. S obzirom na to da odrasli tumače šta je u najboljem interesu deteta, ali iz ugla odrasle osobe, još uvek postoje opiranja da se telesno kažnjavanje kao jedan od načina vaspitavanja zabrani. Konvencija o pravima deteta nas obavezuje na zaštitu deteta od svakog nasilja, na preduzimanje potrebnih mera za ostvarivanje detetovog blagostanja, na humano postupanje i na obrazovanje usmereno na razvoj poštovanja ljudskih prava. Ukoliko izbor metoda vaspitanja posmatramo kao važan činilac ukupnog procesa razvoja deteta, možemo postaviti pitanje čemu učimo dete, izborom metoda koji uključuje

⁹⁷⁵ „Istraživanje primene vaspitne discipline nad decom u porodici u Srbiji“; UNICEF i Institut za psihologiju Beograd, 2020., strana 66.

povredu dostojanstva i telesnog integriteta. Kada izazov donošenja norme kojom se zabranjuje telesno kažnjavanje kao metod vaspitanja deteta pokušamo da sagledamo sa različitih naučnih aspekata, sociološkog, psihološkog, pedagoškog – možemo zaključiti da predstavlja neodrživ koncept. Sa pravnog stanovišta posmatrano je najmanje održiv, jer pravo bi trebalo da pruži zaštitu. Tako dolazimo (ili se vraćamo unazad) do pitanja: zašto je telesno kažnjavanje potrebno zabraniti? Odgovor je: jer je kršenje ljudskih prava zabranjeno. To je razlog za postizanje standarda pravne zaštite od telesnog kažnjavanja univerzalno, jednako za svu decu na svetu.

Ukoliko dalje sagledavamo uticaj postupanja koji sadrže nasilje, u odnosu na psihičko zdravlje i sazrevanje, možemo uvideti da se posledice vaspitavanja mogu odraziti i na odraslo doba. Način vaspitavanja može znatno usloviti formiranje budućih odnosa, sistem vrednosti i sliku koju dete stvara o sebi i o drugima, kao i izbore u rešavanju konfliktnih situacija. Istraživanja ukazuju da iskustvo proživljenog telesnog kažnjavanja u detinjstvu, može voditi ka pogrešnim izborima, ka poistovećivanju sa ulogom žrtve kasnije u životu, i neretko ozbiljnijim psihičkim smetnjama.

Republika Srbija se u ovom trenutku ne nalazi na listi skoro dve stotine zemalja koje su zabranile telesno kažnjavanje. Nije upitno da li je vaspitavanje deteta moguće primenom metoda koje ne uključuju ni jedan oblik nasilja. Pitanje izbora metode je na odraslima. Drugo pitanje jeste da li država preuzima sve potrebne i raspoložive mere da se, u skladu sa postavljenim međunarodnim zahtevima, zabrani telesno kažnjavanje. U skladu sa Konvencijom, obaveza države je da obezbedi zaštitu deci od svakog oblika diskriminatornog ponašanja ili svakog oblika kažnjavanja koje bi se moglo zasnivati na aktivnostima, izraženom mišljenju, statusu ili uverenju koje imaju roditelji deteta, zakonski staratelji i drugi članovi porodičnog okruženja. To praktično znači da je svako pravljenje razlike ili nejednako postupanje nedopušteno. Ni jedno dete ne treba da je izloženo nedostatku zaštite, usled recimo, verskog ubeđenja roditelja, ili drugih razloga. Zaštita države uključuje neophodne zakonodavne, administrativne i ostale raspoložive mere, uz opredeljivanje potrebnih sredstava i kreiranje politike, ali i uz podršku i pomoć međunarodne zajednice, koja je dostupna.

Telesno kažnjavanje uči dete da je to prihvatljiv standard ponašanja. Deca nisu u stanju da razlikuju uvek ispravno od pogrešnog, a prve primere uče u porodičnom okruženju. Donošenje odluka koje su u najboljem interesu deteta, uključuju stalno edukovanje i zajednički rast, u interesu obe strane. Poštovanje prava deteta ne bi trebalo posmatrati kao sukobljavanje prava roditelja i prava deteta, već građenje odnosa uzajamnog poštovanja dva subjekta. Podrška i pomoć roditeljima jeste pozitivna obaveza države, za obezbeđenje uslova pravilnog razvoja i kreiranje zdravog porodičnog okruženja za sve članove.

Danas je dete prepoznato u međunarodnom pravu kao subjekt sa nezavisnim potrebama i sposobnostima, kome su garantovana ljudska prava, u punom kapacitetu i bez

diskriminacije. Tek uz sveobuhvatnu zakonsku zaštitu prava deteta se mogu uspešno i ostvariti. U našoj državi je takva zaštita garantovana Ustavom, kao i drugim relevantnim zakonima u sferi koja obuhvata pravosudni sistem i socijalnu i zdravstvenu zaštitu. Brojna dokumenta određuju i politiku ponašanja u skladu sa najboljim interesom deteta, a zaštita od svih oblika nasilja je istaknuta kao jedan od prioriteta ciljeva koje težimo. Zabrana telesnog kažnjavanja je globalna inicijativa podržana od UNICEF-a, Unesco-a, Visokog komesarijata za ljudska prava, Poverenika za ljudska prava Saveta Evrope, Evropske mreže ombudsmana za decu i brojnih nacionalnih i međunarodnih institucija za ljudska prava i nevladinih organizacija.

Naše okruženje je, u oblasti zaštite prava deteta nekoliko koraka ispred nas, iskustva zemalja u kojima je telesno kažnjavanje zabranjeno postoje, a standarde smo davno prihvatili – na papiru. I dalje je otvoreno pitanje koliko smo spremni da poštujemo dete i da prihvatimo da nije svaki izbor odraslih u najboljem interesu deteta.

Stepen brige o deci u jednoj državi je, između ostalog i rezultat političke volje. Prava roditelja nisu apsolutna, zakon im postavlja određene granice u slučajevima nesavesnog vršenja prava.⁹⁷⁶ Iako postoje neslaganja o potrebi donošenja zabranjujuće norme u odnosu na telesnu kaznu, ipak nailazimo na izvestan stepen konzistentnosti, svojstven i shvatanjima prava roditelja, koja se temelje na tradicionalnim uverenjima i aktuelnom uvažavanju partnerskog odnosa države i roditelja: deci je potrebna posebna zaštita. Kako god da se postave granice privatnosti u porodičnom okruženju, deci kao osetljivoj grupi potrebni su i posebni standardi zaštite. Ono što suštinski nedostaje jeste istinsko priznanje prava.⁹⁷⁷ Istinsko priznavanje prava deteta znači odgovorno prihvatanje da dete ima zakonsko pravo na poštovanje dostojanstva ličnosti i nepovredivost telesnog integriteta. Važno je napomenuti i da se od zabranjujuće norme ne očekuje da rezultira iskorenjavanjem pojave telesnog kažnjavanja deteta u našoj sredini. Kako bi se postigao takav uspeh, potrebna je posvećenost na više nivoa, koja uključuje svest o preventivnim merama na nivou društva, a ne samo porodice.

U ranim godinama nakon usvajanja Konvencije o pravima deteta, kada je ona predstavljala revolucionaran korak u zaštiti prava deteta, mogao se razumeti otpor u odnosu na obaveze koje se preuzimaju. U sadašnjem trenutku nedostatak volje ka višem stepenu zakonske zaštite smatramo nepoštovanjem ljudskih prava deteta.

Izmene koje bi bile prihvatljive u našoj sredini, mogle bi se postići donošenjem sveobuhvatnog zakona koji bi štitio prava deteta u celini. U uporednom pravu, osim normativne zaštite, preporučuje se uporedo i razvoj populacionih projekata u koje bi se

⁹⁷⁶ Članovi 81. i 82. Porodičnog zakona o situacijama kada je moguće lišiti roditelje roditeljskog prava delimično, usled donošenja mere zaštite deteta od nasilja u porodici .

⁹⁷⁷ Videti Lensdaun, G., „*Dečja prava*“, The Falmer Press, London, 1994, strana 97.

uključili roditelji i pružila podrška porodicama – „Program za pozitivno vaspitavanje“.⁹⁷⁸ Program je kreiran kako bi se pružila znanja roditeljima o izboru nenasilnih metoda u procesu vaspitavanja deteta, od rođenja do uzrasta 16 godina. Prikladno bi moglo biti rešenje koje je uvedeno još 1979. godine u Švedskoj, gde je apsolutna zabrana ustanovljena u građanskom pravu. U skladu sa švdskim modelom, „uvažava se ličnost i individualnost deteta, i ono ne može biti telesno kažnjavano ili na drugi način ponižavajuće tretirano.“⁹⁷⁹ Ideja ovakvog rešenja nije bila da se krivičnopravno sankcionišu roditelji ili nastavnici, koji primenjuju nasilne metode vaspitavanja, već da se podstakne realna promena u odnosima između roditelja i dece.⁹⁸⁰ Krivičnopravni model je daleko manje zastupljen u uporednom pravu i izložen je kritici.⁹⁸¹ Smatramo da bi i u našoj sredini uz temeljnu edukaciju roditelja o nenasilnim metodama vaspitavanja, građanskopravni model zabrane telesne kazne deteta kao metoda vaspitavanja bio prihvatljiv, a pravi način sprovođenja Zakon o pravima deteta. Pitanje vaspitavanja telesnim kažnjavanjem je složeno, i predstavlja i dalje izazov ne samo u odnosu na pravne stručnjake, već i za druge odrasle koji rade sa dacom, a na prvom mestu je izazov za roditelje. U tom smislu sam zakonodavni okvir ne bi bio uspešan, bez istovremene promene načina ponašanja i usvajanja višeg kulturnog nivoa u dvosmernom odnosu odraslih i dece.

⁹⁷⁸ Petrović, M., „*Uticao vaspitanja na indeks ranog razvoja i zdravlja dece u Srbiji*“, Medicinski fakultet, Beograd, 2018., strana 112.

⁹⁷⁹ Shmueli, B., „*Who's Afraid of Banning Corporal Punishment? A Comparative View on Current and Desirable Models*“, Penn State International Law Review, 26, 1/2007., page 110.

⁹⁸⁰ Simović, D. Z. *et al.*, „*Prilog raspravi o zabrani fizičkog kažnjavanja deteta*“, Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad, 2016., strana 1162.

⁹⁸¹ Isto, strana 1163.

Korišćena literatura

- I NACIONALNI PROPISI, MEĐUNARODNI I DRUGI OPŠTI PRAVNI DOKUMENTI
1. Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda (1981);
 2. Afrička povelja o pravima i dobrobiti deteta (1990);
 3. A/HRC/30/12/Add.1, Report of the working group, 14 September 2015
 4. Arapska povelja o ljudskim pravima (1994);
 5. China Domestic Violence Law, (2016);
 6. Corporal punishment of children in Romania; Report by Global Initiative to end Corporal Punishment of Children (2017);
 7. Country report for Spain; Global Initiative to end Corporal Punishment of Children (2017);
 8. Criminal Code Italy (1975);
 9. Child protection Act Bulgaria (2003);
 10. Children Act UK (1989);
 11. Children and Parents Code of Sweden, Chapter 6, section 1, (1998);
 12. Cyprus Act on Violence and the Family (2000);
 13. Cyprus Law on Prevention and Protection of Victims (1994);
 14. General Comment No. 2, UN Doc. CRC/GC/2 (2002);
 15. General Comment No. 10, UN Doc. CRC/GC/10 (2007);
 16. General Comment No. 7, UN Doc. CRC/C/GC/7 (2006);
 17. General Comment No. 8, UN Doc, CRC/C/CG/8 (2006);
 18. General Comment No. 12, UN Doc. CRC/C/CG/12 (2009);
 19. General Comment No. 13, UN Doc. CRC/C/CG/13 (2011);
 20. General Comment No. 14, UN Doc. CRC/C/CG/14 (2000);
 21. General Comment No. 19, Un Doc. CRC/C/GC/19 (1990);
 22. General Recommendation No. 19: Violence against Women, UN Doc. A/47/38 (1993);
 23. Guidelines for the Alternative Care of Children, UN Resolution, New York, (2010);
 24. Guidelines for the Promotion of the Rights of the Child, UN Doc. (2017);
 25. Deklaracija o nasilju nad decom, Kjoto (2006);
 26. Deklaracija o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa da unapređuju, šire i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode (1999);
 27. Deklaracija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena (1981);

28. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda Saveta Evrope (1950);
29. European Social Charter, COE, CETS No. 35 (1961);
30. European Convention on the Adoption of Children, COE (2008);
31. European Convention on the Exercise of Children's Rights, COE (1996);
32. European Convention on the Legal Status of Children born out of wedlock, COE (1975);
33. European Convention on Recognition and Enforcement of Decision concerning Custody of Children and on Restoration of Custody of Children, COE (1980);
34. European strategy for children, COE Doc. 7436 (1996);
35. EU Framework Decision on the standing of victims in the criminal proceedings in the member states of the EU, (2001);
36. Finnish Child Custody and the Right of Access Act (1984);
37. Iowa Criminal Code 726.6 (2019);
38. Journal Officiel de l'Union europeene C 301/1 (2007);
39. Juvenile Justice Reform Act Tennessee Senate Bill 2261 (2018);
40. Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul (2011);
41. Konvencija o pravima deteta UN (1989);
42. Lanzarote Convention/Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, COE (2007);
43. Law 3500/206 Combating Intra - Family Violence (2006);
44. Law No. I-1234 on Fundamentals of Protection of the Rights of the Child, Lithuania, 1996;
45. Law for the Protection of the Rights of the Child, Bulgaria (2009);
46. Law on the Protection of the Rights of the Child, Latvia (1998);
47. Law on Prevention and Protection of Victims Cyprus (2000);
48. Law on Protection and Promotion of the Rights of the Child, Romania, Law 272/2004;
49. Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1981);
50. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966);
51. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966);
52. Nacionalna strategija za mlade, strateški dokument Vlade Srbije (2009);
53. Nacionalna strategija za prava djece, Republika Hrvatska (2014);
54. Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja (2008);
55. Nacionalni plan akcije za decu, strateški dokument Vlade Srbije (2009);
56. Netherland Civil Code (2007);
57. Norway Parent and Child Act (1987);

58. Opšta preporuka broj 19 o nasilju nad ženama A/47/38 (1992);
59. Opšti komentar broj 4, UN Doc. CRC/GC/4 (2003);
60. Opšti komentar broj 5 - Opšte mere implementacije Konvencije o pravima deteta (2003);
61. Organic Law on legal Protection of Children Spain (2015);
62. Porodični zakon distrikta Brčko (2007);
63. Portugal Penal Code (2007);
64. Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja (2006);
65. Poslovnik o radu Narodne skupštine (2012);
66. Pravilnik o postupku za određivanje i promenu ličnog imena (1983);
67. Prednacrt Zakona o pravima deteta, Biblioteka Narodne Skupštine Srbije (2012);
68. Recommendation No. 1582, CE Doc. 10273 (2002);
69. Resolution No. 1386 (IX) UN Doc. (1959);
70. Resolution UN Doc. A/RES/40/36 (1985);
71. Romanian Law on Protection and Promotion of the Rights of the Child, No. 272 (2004);
72. Standard Minimum Rules for Non – Custodian Measures (The Tokyo Rules) UN Doc. Resolution No. 45/110 (1990);
73. Strategija razvoja zdravlja mladih u Srbiji, dokument Vlade (2006);
74. The 2030 Agenda for Sustainable Development, UN Doc. Resolution A/RES/70/1 (2015);
75. Zakon o izmenama i dopunama Porodičnog zakona Crne Gore (2016);
76. Zakon o izvršenju i obezbeđenju (2011);
77. Zakon o javnom redu i miru (2016);
78. Zakon o krivičnom postupku (2014);
79. Zakon o nasleđivanju (2003);
80. Zakon o zaštitniku građana (2007);
81. Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Hrvatske (2003);
82. Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Srbije (2005);
83. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005);
84. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2011);
85. Zakon o osnovnoj školi (2002);
86. Zakon o parničnom postupku (2014);
87. Zakon o pravobranitelju za djecu Republike Hrvatske (2003);
88. Zakon o prekršajima (2016);
89. Zakon o policiji (2005);

90. Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenoj ustanovi (2005);
91. Zakon o potvrđivanju revidirane Evropske povelje (2009);
92. Zakon o pravobraniteljstvu za djecu Republike Hrvatske (2003);
93. Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju (2012);
94. Zakon o promociji i zaštiti dečjih prava Rumunije (2004);
95. Zakon o radu (2017);
96. Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta (1990);
97. Zakon o socijalnoj skrbi Republike Hrvatske (2013);
98. Zakon o socijalnoj zaštiti (2011);
99. Zakon o udomiteljstvu (2012);
100. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji Republike Hrvatske (2010);
101. Zaštitnik građana - redovan godišnji izveštaj (2016);
102. Kazneni zakon Republike Hrvatske (2007);
103. Krivični zakonik Srbije (2009);
104. Parents and teachers responsibilities in children's education, Recommendation 1501, Parliamentary Assembly (2001);
105. Porodični zakon Republike Srbije (2005);
106. Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad (2011);
107. Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2009);
108. Odluka o obrazovanju Saveta za odnose sa Evropskim sudom za ljudska prava, Vlada Srbije (2013);
109. Obiteljski zakon Republike Hrvatske (2014);
110. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, UN Doc. Res. 6/138 (2011);
111. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of the children in armed conflict, UN Resolution A/RS/54/263 (2000);
112. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of the children, child prostitution and child pornography, UN Resolution A/RES/54/263 (2000);
113. Opšte mere za sprovođenje Konvencije za prava deteta, CRC/2003/5 (2003);
114. Opšti komentar broj 8, CRC/C/GC/8 2.3.2007 (2007);
115. Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2005);
116. Povelja EU o osnovnim pravima (2000);
117. Porodični zakon federacije Bosne i Hercegovine (2014);
118. Porodični zakon Crne Gore, (2020);

119. Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno – vaspitnim ustanovama (2007);
120. Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja (2009);
121. Pravilnik o zabranjenim postupanjima zaposlenih u socijalnoj zaštiti (2011);
122. Recommendation PA 1666 COE (2004);
123. Resolution H.3647, The 191st General Court of the Commonwealth of Massachusetts, (2016)
124. Sweden Social Services Act (2001);
125. Texas Education Code, Sec. 370011/Use of Corporal Punishment (a) (2013);
126. The International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport, UNESCO (1978);
126. The UN Declaration on Human Rights Education and Training, GA Res. 66/137 (2016);
127. Ukraine Family Code (2003);
128. UN and the Rule of Law Guidelines on justice in matters involving child victims and witnesses of crime (2001);
129. Universal Declaration of Human Rights, Resolution 217 A, UN Doc (1948);
130. Ustavna Povelja državne zajednice Srbije i Crne Gore (2003);
131. Ustav Republike Srbije (2006);
132. Ustav Republike Hrvatske (2001);
133. Field Handbook for the Implementation of UNHCR BID Guidelines, UNHCR, (2011);
134. Hague Convention on the Protection of Children and Co-operation in Respect of Intercountry Adoption (1993);

II TEORIJSKA LITERATURA

1. Adamson, B., „*Childrens Rights and physical punishment*“, Law Society of Scotland Journal, 2017;
2. Alexandrescu, G., „*Child abuse and neglect*“, Save the Children Romania, 2000;
3. *A special place for children in EU external action: Communication from the Committee of the Regions*, Brussels, 2008;
4. *A familiar face: Violence in the lives od children and adolescents*; UNICEF, New York, 2017;
5. An EU agenda for the rights of the child: Communication from the Commission to the European Parliament, Brussels, 2011;
6. *Abolishing corporal punishment of children*, Council of Europe Publishing, Cedex, Strasbourg, 2007;

7. Alston, P., *The best Interest of the Child: Reconciling Culture and Human Rights*, Oxford University Press, Inc., New York, 1994;
8. Beomfild, L./Saterlend, K./Parker, R., „*Porodice sa višestrukim i složenim potrebama*“, Priručnik specijalističke prakse za rad u najboljem interesu deteta; Australijski institut za porodične studije, Melburn, 2012;
9. *Are Children protected against Violence in Europe?*, European Forum for Child Welfare, Bruxelles, 1998;
10. Auld, A., *The Consequences of Corporal Punishment*, Harvard Graduate School of Education, 2019;
11. Brković A., „*Razvojna psihologija*“, Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, Čačak, 2011;
12. Arsić, J./Reljanović, M./Petrović, A., „*Zaštita samohranih roditelja u Republici Srbiji – Analiza pravnog okvira i preporuke*“, Fondacija Ana i Vlade Divac, Beograd, 2015;
13. Babić, N., *Reproduktivno zdravlje adolescenata*, Ombudsman za decu Republike Srpske, Banja Luka, 2010;
14. Babović, M., 2015. u *Nasilje prema deci u Srbiji – determinante, faktori i intervencije*, Nacionalni izveštaj, UNICEF, Beograd, 2017;
15. Babović M./Ginić, K./Vuković, O., *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*, SeCons, Beograd, 2010;
16. Bačanac, Lj./Petrović, N./Manojlović, N., *Stepen i oblici nasilja u sportu*, Publikacija Ministarstva omladine i sporta, Beograd, 2009;
17. Bitensky, H. S., *Corporal Punishment of Children: A Human Rights Violation*, Transnational Publishers Inc., Ardsley, New York, 2006;
18. Brković, A., *Razvojna psihologija*, Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, Čačak, 2011;
19. Đuričić, N., *Udarac po duši*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 1998;
20. *Broken bodies, shattered minds; Torture and ill - treatment of woman*, Amnesty International, London, 2001;
21. Bromley, P. M., *Family Law*, Butterworths, London, 1981;
22. Bruce, J., *Married adolescents girls; human rights, health and development needs of a neglected majority*, UN Special Session on Children, 2002;
23. Carić, S., *Uticaj Evropske konvencije o ljudskim pravima na međunarodno pravo Srbije*, Ustavne i međunarodne garancije ljudskih prava, Megatrend revija, Beograd 2008;
24. *Changes to the Law (About the physical punishment of Children)* N.S.W. Department of Health, (Ed.) by Gershoff, E., Sidney, 2002;
25. *Children and corporal unishment: the right not to be hit, also a children's right*, Commissioner for human rights, COE 2008;

26. Callan, M., *et al.*, *The present state of abuse or corporal punishment involving children and sports authority figures and the necessity for a child protection system in sports in Japan*, University of Hertfordshire, 2015;
27. *Children and Corporal Punishment: The Right not to be hit, also a children's right*, Commissioner's Issue Paper, Council of Europe, 2008;
28. *Concluding observations on the third periodic of Serbia*, CRC/C/CRB/CO /2 – 3, Committee of the Rights of the Child, 2017;
29. *Children's Rights in the EU, Marking 30 years of thr UN Convention on the Rights of the Child*, European Parliament, 2019;
30. *Childrening without Violence*, A practical Guide for Families and Communities, Save the Children, Bangkok, 2008;
31. *Child Rights Education Toolkit: Rooting Child Rights in Early Childhood Education, Primary and Secondary Schools*, Unicef, Geneva, 2014;
32. Cicvarić, R./Žunić Cicvarić, J., *Opšti okvir ostvarivanja prava deteta na obrazovanje u Srbiji – između mita i stvarnosti*, CUPS Beograd, 2016;
33. Coleman, D. L./Dodge, K. A./Campbell, K. S., *Where and how to draw the line between reasonable corporal punishment and abuse*, Duke University New York, 2010;
34. Coloroso, B., „*The Bully, the Bullied, and the Bystender*“: From Preschool to High School – how Parents and Teachers Can Help Break the Cycle of Violence, NY Harper Resource, 2004;
35. Covell, K./R. Brian, H., *Rights, Respect and Responsibility: Final Report on the Country of Hampshire Rights Education Initiative*, Country Council Hampshire, 2008;
36. *Corporal Punishment: Key Issues*, NCPC Resource Sheet, (Ed.) by Holzer, P./Lamont, A., Institute for Family Studies, Australian Government, Melbourne, 2010;
37. *Corporal punishment of children: summary of research on its impact and associations*, Unicef, New York, 2016;
38. Cover, R., (1992) *Violence and the world*, in M. Minow/M. Ryan & A. Sarat (Eds.) *Narrative, Violence and the Law: The Essays of Robert Cover*, A, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1996;
39. *Children and corporal punishment: the right not to be hit, also a children's right*, Commissioner for human rights, COE, 2008;
40. *Country Report for France*, Global Initiative for End of All Corporal Punishment of Children, London, 2017;
41. Cvejić Jančić, O., *Zabrana fizičkog kažnjavanja deteta; Prilog diskusiji povodom Prednacrta građanskog Zakonika Republike Srbije*, Pravni život, Beograd, 10/2015;
42. Čeriman, J./Duhaček, N./Perišić, K./Bogdanović, M., *“Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji”*, UNICEF, 2015;

43. Dahlberg, L. L./Krug E. G., *Violence – a global public health problem*, in Krug, E./Dahlberg L. L./Mercy, J. A./Zwi, A. B./Lozano, R. (Ed.) *World Report on Violence and Health*, Switzerland: World Health Organization, Geneva, 2002;
44. Dejanović, V., *Svet po meri dece*, Završni dokument Generalne Skupštine UN, Centar za prava deteta, Beograd, 2002;
45. Delale, A. E., *Kako je subjektivni položaj roditeljstva povezan s ponašanjem roditelja i najboljim interesom deteta*, Zaštita najboljeg interesa deteta, Pravobranitelj za djecu, Zagreb, 2015;
46. *Deca u medijskom ogledalu (predstave o deci u informativnim medijima u Srbiji)*, Centar za usmeravanje komunikacija, Beograd, 2010;
47. Dimitrijević, V./Popović, V./Papić, T./Petrović, V., *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2006;
48. *Domestic violence against women and girls*, Innocenti Digest, Florence, 2000;
49. Dokmanović, M., *Globalizacija i razvoj zasnovan na ljudskim pravima iz rodne perspektive*, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2012;
50. Draškić, M., *Komentar Porodičnog zakona*, Službeni glasnik Beograd, 2016;
51. Draškić, M., *Porodično pravo i pravo deteta*, Čigoja Štampa, Beograd, 2005;
52. Draskić, M./Kovaček Stanić, G., *The new family Act of Serbia*, in: Bainham, A., (Ed): *International Survey of Family Law*, Jordans Publishing Limited, Bristol, 2006;
53. Žegarac, N., *Zaštita dece od zlostavljanja*, Jugoslovenski centra za prava deteta, Beograd, 2004;
54. Žegarac, N., *Deca koja čekaju*, Save the Children UK – Beogradska kancelarija i Centar za prava deteta, Beograd, 2004;
55. Žegarac, N./Mijanović, Lj./Obretković, M./Pejaković, Lj./Simović, I./Stefanović, I., *Zaštita deteta od zlostavljanja*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2001;
56. Žunić, N., *Politička prava žena u Srbiji u drugoj polovini XX veka*, Pravni fakultet Beograd, 2016;
57. Županijski sud Bjelovar, Kž – 936/88, *Bilten Županijskog suda u Bjelovaru*, u Bačić, F./Pavlović, Š., *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, 2004;
58. *Ending Corporal Punishment and other Cruel and Degrading Punishment of Children*, Manual for Action, Save the Children Sweden, 2009;
59. *Ending legalized violence against children*, Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children: Report, New York, 2016;
60. *EU Guidelines for the promotion and protection of the rights of the child*, Brussels, 2007;
61. Falk Baily, T./Baily W., *Child Protective Services; Practice Manual – A Guidebook for the Delivery of Protective Services to Children and Families*, Salem, 1988;

62. Gajin, S., *Ljudska prava/pravno sistemski okvir*, Pravni fakultet univerzitet Union/Centar za uporednopravne studije/Institut za uporedno pravo, Beograd, 2011;
63. Gajin, S., (ur.) *Opšti okvir za sprovođenje prava deteta u Srbiji i položaj posebno osetljivih grupa dece*, CUPS Beograd, 2016;
64. Gershoff, E.T., *Protection of Children against Corporal Punishment in Schools and Institutions*, National Commission to the Protection of Child Rights, Delhi, 2008;
65. Gittins, D., *The Child in Question*, Macmillan Press, Hampshire, 1997;
66. *Global Education Guidelines: Concepts and methodologies on global education for educators and policy makers*, North – South Centre of the Council of Europe, Lisbon, 2008;
67. *Global Initiative to End all Corporal Punishment of Children, Stop Hitting! Banning all Corporal punishment of Children*, Save the Children, Stockholm, 2009;
68. Goessmann, K., *Reducing violence by teachers using the preventive intervention, Interaction Competencies with Children for Teachers (ICC-T): A cluster randomized controlled trial at public secondary schools in Tanzania*, Plos ONE Journal, 2015;
69. Goldner Vukov, M., *Porodica u krizi*, Medicinska knjiga, Zagreb, 1988;
70. Goleman, D., *Emocionalna inteligencija*, Geopoetika, Beograd, 2001;
71. Golubović, Z., *Porodica kao ljudska zajednica*, Naprijed, Zagreb, 1981;
72. Gomien, D., *Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1996;
73. Grandić, R./Letić, M., *Porodica kao faktor podsticanja darovitosti*, Filozofski fakultet Novi Sad, 2008;
74. Grijak, Đ./Pavlov, S./Mićević – Karanović, J./Vukobrat, A., *Prepoznavanje nasilnog ponašanja kao osnova primarne prevencije nasilja u predškolskom uzrastu*, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Kikinda, 2018;
75. Halu Halu, P. C., „*Strategies of maintaining discipline without the use of corporal punishment: the study of selected schools in Lady Frere, Eastern Cape*“, University of Fort Hare, 2013;
76. *Handbook on European law relating to the rights of the child*, Publication Office of the European Union, Belgium, 2015;
77. Hart, S. N./Durrant, J./Newell, P./Power, F. C., *Eliminating Corporal Punishment: the way forward to constructive child discipline*, UNESCO Publishing, Paris, 2005;
78. Helfer, M. E., *The bettered child*, University of Chicago, 1999;
79. H. fon Braken, *Telesna kazna u vaspitanju – sociološka, psihološka i pedagoška istraživanja*, Štamparija Sveti Sava, Beograd, 1930;

80. Hills, S./Mercy, J./Amobi, A., *et al.*, *Global prevalence of past – year violence against children: review and minimum estimates*, Pediatrics, Bethesda, 2016;
81. Hodak E., *Razlika između agresivne i povučene dece u procesu socijalizacije*, Fakultet obrazovnih nauka Pula, 2017;
82. *How to research the physical and emotional punishment of children*“, Save the Children, Southeast, East Asia and Pacific Region, 2004;
83. *Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children*, UNICEF Publication, New York, 2014;
84. Ignjatović, Đ., *Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta*, Crimen II (2), Institut za uporedno pravo, Beograd, 2011;
85. Ignjatović, T., *Posledice koje ima nasilje prema ženama u partnerskom odnosu na decu i odgovor javnih službi na ovaj problem*, Autonomni ženski centar Beograd, 2015;
86. *Innocenti Digest No. 6*, UN Children’s Fund Innocenti Research, Florence, 2000;
87. *Introduction to European children’s rights law: context and key principles*, Handbook on European law relating to the rights of the child, EUAFR and CE, Luxemburg, 2015;
88. Isaković, O., *Efekte percipiranih roditeljskih postupaka prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja dece na aktuelna uverenja o disciplinovanju u mlađem odraslom dobu*, Filozofski fakultet Novi Sad, 2017;
89. *Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja u Srbiji, uključujući romska naselja – Završni izveštaj*, Republički zavod za statistiku i UNICEF, Beograd, 2014;
90. *Istraživanje primene vaspitne discipline nad decom u porodici u Srbiji*“, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet Beograd, 2020;
91. *Izveštaj o ostvarivanju opštih mera primene Konvencije o pravima deteta u Republici Srbiji*, Centar za prava deteta, Beograd, 2013;
92. Janjić Komar, M./Korać, R./Ponjavić, Z., *Porodično pravo*, Beograd, 1999;
93. Janjić Komar, M./Obretković, M., *Prava deteta – prava čoveka*, Dosije, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 1996;
94. Jelić, M., *Pedagoške implikacije razvijanja socijalne kompetentnosti dece i mladih bez roditeljskog staranja*, Filozofski fakultet Novi Sad, 2015;
95. Jovanović, S./Simeunović Patić, B./Macanović V., *Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini*, Fond UN za zaustavljanje nasilja nad ženama, Novi Sad, 2012;
96. Jovanović, N., *Mapiranje praznine: nezavisni nadzor nad sprovođenjem Zaključnih komentara i preporuka UN Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena u Srbiji*, AŽC, Beograd, 2009;
97. *Kako do pravosuđa po meri deteta – Zaštita dece žrtava u krivičnim postupcima i stanje u Republici Srbiji*, Centar za prava deteta, Beograd, 2015;
98. Kaljević, M., *Emocionalna povezanost i adaptibilnost u porodicama centralnog regiona Crne Gore*, Sociološka luča, Nikšić, 2011;

99. Kandel Elizabeth, „*Physical Punishment and the Development of Aggressive and Violent Behavior: A Review*“, New Hampshire University, Durham, 1991;
100. Keating, H., „*Legislating to prohibit parental physical punishment of children*“, Public Policy Institute Wales, 2018;
101. Kilkelley, U., *The Rights of the Child – A European Perspective*, Judicial Studies Institute Journal, Council of Europe Publishing, Strasburg, 1996;
102. Konstantinović Čulinović, V., *Običajno pravo, njegova primjena i proučavanje do polovine 20. stoljeća*, Etnološki zavod JAZU, Zagreb, 1984;
103. Konstantinović Vilić, S./Nikolić Ristanović, V., *Kriminologija*, Pravni fakultet Niš, 2003;
104. Konstantinović Vilić, S./Petrušić, N., *Žene, zakoni i društvena stvarnost*, Sven, Niš, 2010;
105. Konstantinović Vilić, S./Petrušić, N., *Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2012;
106. Konstantinović Vilić, S., „*Pravo žena na zaštitu od nasilja u porodici*“, Zaštita od rodno zasnovanog nasilja – pravni standardi i zakonska regulativa, Ljudska prava za žene, Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004;
107. Krstić, I./Marinković, T., *Evropsko pravo ljudskih prava*, Savet Evrope kancelarija Beograd, 2016;
108. Lazarević, M. M./Škugor, S., *Psihosocijalni tretman počinitelaca porodičnog nasilja kao ulaznica za trajnu promenu*, Beograd, 2017;
109. *Legal Protection from Violence – Analysis of Domestic Laws Related to Violence against Children in ASEAN Member States*, EAPRO, Bangkok, 2015;
110. Lensdaun, G., *Dečja prava* u Mayall, B., *Children's Childhoods: Observed and Experienced*, The Falmer Press, London, 1994;
111. *Ljudi na margini*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2009;
112. *Ljudska prava u Srbiji*, Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2016;
113. MacKenzie, M. J./Nicklas, E./Waldfoegel, J./Brooks – Gunn, J., *Spanking and Child Development Across the First Decade of Life*, Pediatrics, Volume 132/ISSUE 5, 2013; Itasca, Illinois, 2018;
114. Makzoum, H. El., *Understanding Physical Punishment as a Method of Disciplining Children in Libya: The Perspectives of Parents, Children and Professionals*, University of Sheffield, 2015;
115. Marković, J./Ristić, K., *Istraživanje, tema: Zakon o zaštiti prava deteta*, Biblioteka Narodne skupštine za potrebe rada narodnih poslanika i Službe Narodne Skupštine, Beograd, 2012;
116. *Microanalysis based on preliminary study of attitudes about corporal punishment of children in Bulgaria*, Pulse Foundation – Pernik, 2017;
117. Mihić, B., *Porodično nasilje nad decom*, Temida, Beograd, 2002;

118. Mikanović, B. R., *Humanističko vaspitanje i emancipacija ličnosti*, Filozofski fakultet Banja Luka, 2011;
119. Milić, A., *Dete i detinjstvo*, Sociologija porodice, Čigoja štampa, Beograd, 2001;
120. Milić, A., *Sociologija porodice*, Čigoja štampa, Beograd, 2001;
121. Milić, A., *Sociologija porodice (kritika i izazovi)*, Čigoja štampa, Beograd, 2007;
122. Milosavljević, M., *Nasilje nad decom*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998;
123. Milosavljević Đukić, I./Tankosić, B., *Porodično nasilje – karakteristike nasilja nad decom i posledice na razvoj dece*, Bezbednost, Vojno delo, Beograd, 5/2018;
124. Milošević, N., *Nasilje u porodici (sa stanovišta krivičnog zakonodavstva i prakse)*, Nasilje u porodici, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2009;
125. Minimalni standardi za zaštitu dece u humanitarnim aktivnostima, The Child Protection Working Group/UNICEF, 2012;
126. Mountjoy, M., *Et All., Safeguarding the child athlete in sport: a review, a framework and recommendations for the IOC youth athlete development model*, British Journal of Sports Medicine, 2015;
127. Mrvić Petrović, N., *Krivično pravo opšti deo*, Pravni fakultet univerziteta Union/Službeni glasnik, Beograd, 2011;
128. Mršević, Z., *Pravni aspekti strukturalnih uzroka nasilja*, Pravom protiv nasilja, Zbornik radova, Niš, 2002;
129. *Nasilje nad ženama, prepreka u razvoju*, međunarodni dokumenti, Autonomni ženski centar, (Ur.) Ignjatović, T., Beograd, 2005;
130. *Nasilje prema deci u Srbiji – determinante, faktori i intervencije*, Nacionalni izveštaj, UNICEF Srbija, Beograd, 2017;
131. *Nasilje prema deci u Srbiji, Proces istraživanja politike i prakse R3P*, nacionalni izveštaj, UNICEF Srbija, Beograd, 2017;
132. National Commission for the Protection of Child Rights, *Protection of Children against Corporal Punishment in Schools and Institutions*, Delhi, 2008;
133. *Never violence – Thirty Years on from Sweden's abolition of Corporal Punishment*, Government Offices of Sweden and Save the Children Sweden, 2009;
134. Nešić, S., *O roditeljstvu bez batina*, Beograd, 2012;
135. Nikolić, M., *Izvršenje odluka u vezi sa porodičnim odnosima*, Bilten Vrhovnog kasacionog suda, Beograd, 2011;
136. Nikolić Ristanović, V./Konstantinović Vilić, S., *Kriminologija*, Prometej, Beograd, 2018;
137. Nikolić Ristanović, V./Dokmanović, M., *Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu*, Prometej, Beograd, 2006;
138. Nikolova, M., *Glavni instrumenti i značaj ljudskih prava*, Evropski centar za trening i istraživanje, Grac, 2006;

139. Njuel, P., *Imperativ ljudskih prava za okončanje svih oblika telesnog kažnjavanja dece*, u Hart Stjuart, N., *Eliminisanje telesne kazne: korak napred ka konstruktivnoj disciplini deteta*, UNESCO izdavaštvo, Pariz, 2005;
140. Obradović, K., *Početnica za ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1998;
141. Obradović, R./Lukić, L., *Odeljenski starešina*, Kreativni centar, Beograd, 2005;
142. Obretković, M., *Pravna zaštita zlostavljane dece – da li nam je potrebna reforma našeg pravnog sistema?*, u Milosavljević, M., *Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Službeni glasnik, Beograd, 2001;
143. Opšta enciklopedija JLZ, Zagreb, u Povrzanović, M., *Pojmovi obitelj, navika, obred/ritual, ceremonija, slavlje...*, Narodna umjetnost, Zagreb, 1987;
144. *Ostvarivanje i stanje prava deteta u Srbiji*, Godišnji pregled stanja prava deteta, Centar za prava deteta, Beograd, 2009;
145. Pavićević, A., *Na udaru ideologija – Brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini dvadesetog veka*, Etnografski institut, Beograd, 2006;
146. Pavićević, A., *Nova Evina pobuna, „žensko pitanje“ i transformacija braka i porodice u Srbiji tokom druge polovine 20. veka*, Etnografski institut SANU, Beograd, 2006;
147. *Parents and teachers responsibilities in children's education*, COE Doc; Recommendation, 1501 (2001);
148. Peleg, N., *The Child Right to Development*, University College London, PhD Thesis, 2012;
149. Petrović, V., *Ljudska prava u Srbiji (pravo, praksa i međunarodni standardi)*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2008;
150. Petrović, V., *Razumevanje ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Beograd, 2005;
151. Petrušić, N./Konstantinović Vilić, S., *Porodičnopravna zaštita od nasilja u pravosudnoj praksi Srbije*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2010;
152. Petrušić, N./Konstantinović Vilić, S., *Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2012;
153. *Piloting the Family Outreach Service and Evaluation of the Service Provision Outcomes*, UN Children's Fund, Belgrade, 2016;
154. Pinheiro, P. S., *World Report on violence against children*, United Nations, Geneva, 2006;
155. Popović, D., *Evropski sud za ljudska prava*, Službeni glasnik, Beograd, 2017;
156. Praut, Dž. A., *Nova paradigma za sociologiju detinjstva: Poreklo, obećanje i problemi*, London, 1990;
157. *Poseban izveštaj Zaštitnika građana – stanje prava deteta u Republici Srbiji*, Beograd, 2018;

158. *Posedovanje vatrenog oružja i nasilje u porodici na zapadnom Balkanu: komparativna studija zakonodavstava i mehanizama za primenu*, SEESAc, Beograd, 2007;
159. *Pozitivna disciplina u podsticajnom inkluzivnom školskom okruženju; vodič za nastavnike i edukatore nastavnika*, UNESCO biro za oblast obrazovanja za region Azije i Pacifika, Bangkok, 2006;
160. *Prava deteta u Srbiji 1996. – 2002.*, Centar za prava deteta, Beograd, 2002;
161. *Prava deteta u Srbiji – Zaključna zapažanja UN Komiteta za prava deteta*, Centar za prava deteta, Beograd, 2017;
162. *Pravo deteta na kvalitetno staranje – analiza sprovođenja smernica Ujedinjenih Nacija za alternativno staranje o deci u zemljama zapadnog Balkana*, Save the Children International, Sarajevo, 2014;
163. *Preživeti nasilje – posledice po psihičko i fizičko zdravlje žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima*, ASTRA i Autonomni ženski centar, Beograd, 2016;
164. *Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu*, Ured za publikacije EU, Luksemburg, 2016;
165. *Priručnik za primenu Posebnog protokola sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, grupa autora, Ministarstvo zdravlja RS, Beograd, 2012;
166. *Progress for children – a Report Card on Child Protection, Number 8*, UNICEF, 2009;
167. *Prostor za delovanje civilnog društva i sistem UN za zaštitu i unapređenje ljudskih prava*, Kancelarija visokog komesara UN za ljudska prava, Ženeva, 2014;
168. *Protecting children from violence: A comprehensive evaluation of UNICEF's strategies and programme performance*, UN Children's Fund, New York, 2015;
169. Radić, G., *Postupci zaštite od nasilja u porodici*, Privredna akademija Novi Sad/Pravni fakultet za privredu i pravosuđe Novi Sad, 2015;
170. Radojević, T. B., *Problemi u ponašanju i razvoj nesigurnih obrazaca vezivanja: uloga konteksta odrastanja dece pod rizikom*, Filozofski fakultet, Beograd, 2016;
171. *Ending Physical and Humiliating Punishment against Children: Ethiopia, Save the Children Sweden*, 2005;
172. Rudić, M., *Ljudska prava – priručnik za nastavnike*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2001;
173. Santos Pais, M., *A human Rights Conceptual Framework For UNICEF*, Florence, 1999;
174. Sagalan, M., *Sociologija porodice*, Klio, Beograd, 2009;
175. Sege, R. D./Siegel, B. S., *Effective Discipline to Raise Healthy Children, Council on Children Abuse and Neglect, AAP Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health*, Boston, 2018;

176. *Shaken Baby Syndrome: Rotational Cranial Injuries Technical Report, American Academy of Pediatrics, Committee on Child Abuse and Neglect, Illinois, 2001;*
177. *Seven serious and urgent problems for children in Romania, Child Protection Hub for South East Europe, Hungary, 2019;*
178. Simović, D., *Ljudska prava u Ustavu Srbije, Ustavne i međunarodne garancije ljudskih prava, Zbornik radova, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Niš, 2008;*
179. Sinclair, R., (Ed.) *Views on positive Parenting and Non – violent Upbringing: A report from the Consultation with Children and Parents, Strasbourg, 2005;*
180. „*Smernice i procedure za obezbeđivanje sigurnog okruženja za decu u NVO*“, Zavod za socijalnu i dečiju zaštitu i UNICEF, 2017;
181. Spasojević, P., *Porodična pedagogija i odgovorno roditeljstvo, Sarajevo, 2011;*
182. *Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Beograd/UNICEF, 2011;*
183. Stojanović, Z., *Krivično pravo, u Ćorović. E., Sporni oblici disciplinskog kažnjavanja dece: da li je reč o osnovu isključenja protivpravnosti krivičnog dela ili nasilju nad decom?*, CRIMEN, Novi Pazar, 2012;
184. *Stolen Childhoods, End of Childhood Report, Save the Children, London, 2017;*
185. Stojiljković, S./Dosković, Z., *Implicitne teorije o moralnom vaspitanju kod nastavnika, Godišnjak za psihologiju, Niš, 2006;*
186. Srna, J., *Od grupe do tima – multidisciplinarno usavršavanje stručnjaka u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Centar za brak i porodicu/IP Žarko Albulj, Beograd, 2001;*
187. *Stav dece i mladih prema telesnom kažnjavanju i pozitivne prakse roditeljstva, Kancelarija ombudsmana Republike Srbije, Beograd, 2012;*
188. Steinerte, E./Wallace, R., *United Nations protection of human rights, Publications Office of London, 2009;*
189. Tadić, N., *Psihijatrija detinjstva i mladosti, Naučna knjiga, Beograd, 1989;*
190. Todorović, J., *Kvalitet roditeljstva, istorijski osvrt i uslovi od kojih zavisi, Porodica i posao, izazovi i mogućnosti, GIP Krug, Niš, 2006;*
191. Tomušat, K., *Ljudska prava između idealizma i realizma, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2006;*
192. *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development, UNITED NATIONS, 2015;*
193. Šarac, M./Lučić, Z., *Rimsko privatno pravo, Naklada Bošković, Split, 2011;*
194. Šarkić, N., *Porodičnopravna zaštita dece od zlostavljanja – uloga porodičnog pravosuđa, u Srna, J., Od grupe do tima, Centar za brak i porodicu, Beograd, 2001;*
195. Šarkić, N./Nikolić, M., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju, Beograd, 2013;*

196. Šarkić, N./Počuča M., *Porodično pravo i porodičnopravna zaštita*, Pravni fakultet Univerziteta Union i Službeni glasnik, Beograd, 2016;
197. Šahović Vučković, N., *Measures to Implement the Convention on the Rights of the Child and Good Governance: The Case of Serbia/ Every Right for Every Child: Governance and Accountability*; Routledge, 2011;
198. Šahović Vučković, N., *Najbolji interesi deteta: pravo, principi i procesno pravilo – međunarodni standard i alatke za sprovođenje*, Pravobranitelj za djecu Republike Hrvatske, Zagreb, 2015;
199. Šahović Vučković, N., *Opšti okvir za sprovođenje prava deteta u Srbiji: pravo, praksa i politička volja*, CUPS Beograd, 2016;
200. Šahović Vučković, N., *Prava deteta i Konvencija o pravima deteta*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2004;
201. Šahović Vučković, N., *Prava deteta i Međunarodno pravo*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2000;
202. Škorić, M., *Uticao asistiranje reprodukcije na redefinisane socioloških pojmova porodice i roditeljstva*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2016;
203. Škugor, M. E., *Pravna zaštita djece od tjelesnog kažnjavanja u obitelji*, Zagreb, 2009;
204. Škulić, M., *Problem telesnog kažnjavanja dece ili pitanje da li je batina izašla iz raja?*, Nasilje u porodici, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2009;
205. Thompson, W. E./Hickey, J. W./Thompson, M., *Society in fokus: An Introduction to Sociology*, Rowman&Little field Publishing Group, Inc. Lanham, Maryland, 2017;
206. Trebješanin, Ž./Jovanić, G., *Promene u shvatanju deteta u srpskoj kulturi u poslednjih dvadeset pet godina*, Primijenjena psihologija, Beograd, 2014;
207. UNICEF Office of Research – Innocenti *2016 Results Report*, Florence, 2017;
208. UNICEF/Innocenti Research Center, *Protecting children from violence in sport – a review with a focus on industrialized countries*, Florence, 2010;
209. Van Bueren, G., *The International Law on the Rights of the Child*; Save the Children, Leiden, 1998;
210. Veemen, E. P., *The Right of the Child and the Changing Image of Childhood*, Brill&Nijhoff, Leiden, 1992;
211. Vederli, R., *Kolaps kulture*, Clio, Beograd, 2005;
212. Vekić, M., *Analiza hrvatskih pedagoških pojmova*, Filozofski fakultet Zagreb, 2014;
213. Vidanović, S., *Porodica i posao: izazovi i mogućnosti*, Gip Krug, Niš, 2006;
214. Vidović, Lj., *Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 2008;
215. Vilotijević, N., *Porodična pedagogija*, Školska knjiga, Beograd, 2006;

216. Von Bahr, J., *The Heart of The Matter: Banning Corporal Punishment of Children at Home*, Harward FXB, Center for health and human Rights, Masshachusetts, 2018;
217. Vlašković, V., *Načelo najboljeg interesa deteta u porodičnom pravu*, Kragujevac, 2014;
218. Vranješević, J., *Razvojne kompetencije kao osnova prava deteta na participaciju*, Beograd, 2008;
219. Vučković Šahović, N./Doek, J. E./Zermaten, J., *The Rights of the Child in International Law*, Stampfli Verlag AG, Bern, 2012;
220. Vujadinović, D./Stanimirović, V., *Rodni odnosi u Srbiji u doba tranzicije – između emancipacije i retradicionalizacije*, u M. Jovanović (ur.) Pravni fakultet, Beograd, 2016;
221. Vujović, R., *Zabrana telesnog kažnjavanja dece u Srbiji*, Srpska politička misao, Beograd, 2/2020;
222. *Zaštita male dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, Podrška porodicama za podsticajnu negu dece ranog uzrasta*, UNICEF Srbija, 2019;
223. Zuković, S., *Vaspitni postupci roditelja iz ugla adolescenata*, Psihološka istraživanja, Novi Sad, 2015;
224. Williams, Y., et al., *Protecting children from violence in sport: a UNICEF Report*, 2012;
225. WHO, *Multi – country study of women's health and domestic violence*, Geneva, 2005;
226. WHO, *Violence against Woman: WHO Consultation*, Geneva, 1996;
227. WHO, *World report on violence and health*, 2017;

III NAUČNI ČLANCI

1. Adamson, B., *Children's rights and physical punishment*, Law Society of Schotland, 2017;
2. Abolfotouh, M.A., et al, *Corporal punishment: Mother's disciplinary behavior and child's psychological profile in Alexandria, Egypt*, Journal of Forensic Nursing, High Institute of Public Health, Alexandria, 2009;
3. Ajduković, D./Ajduković, M./Bauer, K., *Psihosocijalni tretman počinitelja obiteljskog nasilja – austrijsko iskustvo*, Letopis centra socijalnog rada, Zagreb, 2005;
4. Alanen, L., *Taking children's rights seriously*, Childhood, Sage Journals New York, 2010;

5. Alderson, P., *Human rights and democracy in schools: Do they mean more than picking up litter and not killing whales?*, International Journal of Child Rights, 1999., <https://link.springer.com>
6. Anđelković, V., *Postupanje organa starateljstva u zaštiti dece od nasilja u porodici*, Iustitia, Banja Luka, 2015;
7. Appiagyei, E. K., *Should corporal punishment of children be abolished everywhere?* University of Manitoba, 2018;
8. Aries, 1989., u Žegarac, N., *Deca koja čekaju*, Izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti dece od zlostavljanja, Save the Children UK – Beogradska kancelarija i Centar za prava deteta, Beograd, 2004;
9. Arthur, R., *Corporal punishment*, Journal of Commonwealth Law and Legal Education, London, 2018;
10. Ashford, N., *Principi za slobodno društvo*; Fondacija Nigel Ashford i Jarl Hjamarson, Kozarska Dubica, 2001;
11. Babić, J., *Etika i moral*, Theoria 1, Beograd, 2008;
12. Babović, M., *Teorijski i istraživački pristupi u proučavanju strukturnog, kulturnog i direktnog nasilja*, Sociologija, Beograd, 2015;
13. Bobić, M., *Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima*, Filozofski fakultet Beograd, 2003;
14. Bobić, M., *Domaćinstva Srbije na početku trećeg milenijuma – sociodemografska analiza*, Sociologija, broj 4, Beograd, 2005;
15. Bihorac, A., *Detinjstvo u savremenom svetu*, Savremeni svet i tolerancija kroz prizmu predškolskog vaspitanja, Sven, Aleksinac, 2018;
16. Chenoweth, T./Just, H., *Corporal punishment: Does it hinder the development of children?*, St. Edward's University Austin, 2000;
17. Coleman, D., L., *The Legal Ethics of Pediatric Research*, Duke Law Journal, Georgetown, 2007;
18. Coleman, D. L./Dodge, K. A./Campbell, K. S., *Where and How to Draw the Line between Reasonable Corporal Punishment and Abuse*, Law and Contemporary Problems, Durham, 2010;
19. Crosson Tower, C., *The Role of Educators in Preventing and Responding to Child Abuse and Neglect*, U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau, Washington, 2003;
20. Cvejić Jančić, O., *Zabrana fizičkog kažnjavanja deteta*, Pravni život, Beograd, 2015;
21. Davidson, H., *Does the U.N. Convention on the rights of the child make a difference?*, Michigan State International Law Review, 2014;
22. Dearing, A., *Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, Temida, Beograd, 2002;
23. Dekker, J. J. H. et al., *Discover childhood in history: an introduction*, Pedagog Hist., 2012;

24. Draškić, M., *Usklađenost domaćeg prava sa standardima Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na član 8. Evropske konvencije*, Beograd, 2006;
25. Džaferović, M., *Uloga nastavnika u prevenciji konflikata i nasilnog ponašanja učenika mlađeg školskog uzrasta*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2013;
26. Žunić Pavlović, V./Popović Ćitić, B., *Spremnost zajednice kao faktor preventivnog delovanja*, Specijalna edukacija i rehabilitacija, Beograd, 2009;
27. Žilić, M., *Nasilje*, Socijalne teme, Filozofski fakultet Mostar, 2016;
28. Đurđević, N., *Zaštita dece u sportu*, Zbornik radova pravnog fakulteta Split, 2019;
29. Đurišić, M., *Vršnjačko nasilje u Srbiji iz ugla istraživača: implikacije za buduća istraživanja*, Istraživanja u pedagogiji, Beograd, 2015;
30. Đurić, S., *Bezbednosni rizici u školama – modeli otkrivanja i reagovanja*, Fakultet za bezbednost, Beograd, 2007;
31. Ennew, J., *The History of Children's Rights, whose Story?*, Cultural Survival, Cambridge, 2000;
32. Erdeljan, Ž., *Pozitivna disciplina – kako razvijati odgovornost i motivaciju dece?*, Krugovi detinjstva, Novi Sad, 2015;
33. Fletcher, J., *Positive parenting, not physical punishment*, Canadian Medical Association Journal, 2012;
34. Forehand, R./McKinney, B., *Historical overview of child discipline in the United States: Implications for mental health clinicians and researchers*, Journal of Child and Family Studies, Georgia, 1993;
35. Gašić, Pavišić, S., *Znanja i uverenja budućih učitelja o vršnjačkom nasilju među učenicima*, Inovacije u nastavi XXII, Institut za pedagoška istraživanja Beograd, 2009;
36. Gennarini, S., *There is No Definition of the Family*, Center for Family/Human Rights, New York, 2017;
37. Gershoff, E. T., *Corporal Punishment by parents and associated child behaviours and experiences: A Meta – Analytic and Theoretical Review*, Psihological Bulletin, New York, 2002;
38. Gershoff, E. T., *Corporal punishment of children: Review of research on its impact and associations*, 2015, dostupno na www.endcorporalpunishment.org
39. Gershoff, E. T., *Corporal Punishment, Physical Abuse and the Burden of Proof: Reply to Baumrind, Larzelere and Cowan (2002), Holden (2002) and Parke (2002)*, Psihological Bulletin, New York, 2002;
40. Gershoff, E. T., *Should Parent's Physical Punishment of Children Be Considered a Source of Toxic Stress That Affect Brain Development?*, 2016, dostupno na <https://doi.org/10.1111/fare.12177>
41. Gershoff, E. T./Bitensky, S. H., *The case against corporal punishment of children: Converging Evidence From Social Science Research and Internationsl Human Rights Law and Implications for U.S. Public Policy*, Psychology, Public Policy and Law, College of Law, Michigan, 2007;

42. Gershoff, E. T./Font, A. S., *Corporal Punishment in U.S. Public Schools: Prevalence, Disparities in Use, and Status in State and Federal Policy*, dostupno na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5766273>
43. Gil, D., *Violence against Children, Physical Child Abuse in the United States*, Harvard University Press, 1970;
44. Gojković, V./Vukićević, L., *Vršnjačko nasilje – Bullying kod učenika srednjih škola*, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Novi Sad, 2011;
45. Glumbić, N./Žunić, Pavlović, V., *Vršnjačko nasilje u predškolskim ustanovama*, Pedagogija, Beograd, 2008;
46. Golubović, Z. *Klinički aspekti zlostavljane dece*, Filozofski fakultet Niš, 2004;
47. Golubović, Z. *Promene u Srbiji 2000. godine: uzroci, očekivanja, postignuća*, Politika i svakodnevni život, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2003;
48. Grahovac, N., *Obaveznost Konvencije UN o pravima djeteta*, Zbornik Radova Prava djeteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog, Ombudsman za djecu Republike Srpske, Banja Luka 2012;
49. Greydanus, D. E., *Corporal punishment in schools*, Journal of adolescent health, Michigan, 2003;
50. Gunnoe, L. M., *Associations between parenting style, physical discipline and adjustment in adolescents reporting*, Psychological Reports: Disability & Trauma, Michigan, 2013.,
51. Hadžić, I., *Demokratija, ljudska prava i slobode kao osnovne vrijednosti političkog sistema*, Tranzicija, Tuzla, 2015;
52. Harden, Dž., *Kod kuće je najbolje: distinkcija javno/privatno u dečjem teoretisanju o riziku i bezbednosti*, Sociologija detinjstva, Beograd, 2011;
53. Hills, S./Mercey, J./Amobi A., et al., *Global prevalence of past – year violence against children: a systematic review and minimum estimates*, Pediatric, UN Children's Fund, New York, 2014;
54. Hoecke, M., 2011., u Dajović, G., *Proučavanje prava – pravna nauka, teorija i filozofija*, Pravni zapisi, Beograd, 2017;
55. Holzscheiter, A., et al., *Child rights governance: An introduction*, 2019;
56. Hrabar, D., *Prava djeteta u obitelji*, Revija socijalne politike, Zagreb, 1994;
57. Ilić, M., *Stilovi porodičnog vaspitanja*, NORMA, Filozofski fakultet Banja Luka, 2008;
58. Isaković, O. et al., *Iskustva kažnjavanja od strane roditelja u detinjstvu: retrospektivna studija*, Temida, Beograd, 2014;
59. Išpanović, R. V. (Ur.) *Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja; primena Opšteg protokola*, Centar za prava deteta, Beograd, 2011;
60. Jakšić, J., *Razlike u intelektualnom, emcionalnom i socijalnom razvoju adolescenata iz potpunih i nepotpunih porodica*, Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica, 2003;

61. Jančić Cvejić, O., *Zabrana fizičkog kažnjavanja deteta, Prilog diskusiji povodom Prednacrtu Građanskog zakonika Srbije*, Pravni život, Beograd, 2015;
62. Jašarević, A., *Percepcija roditeljskog ponašanja kao odrednica agresivnosti adolescenata*, Islamski fakultet Zenica, 2016;
63. Jelić, M., *Pedagoške implikacije razvijanja socijalne kompetencije dece i mladih bez roditeljskog staranja*, Filozofski fakultet Novi Sad, 2015;
64. Johansson, L., *The Third Optional Protocol to the International Convention on the Right of the Child: A Success or a failure for the Enforcement of Children's Rights?*, Queen Mary University, London, 2014;
65. Johnson, W. L., Giordiano, P. C., Longmore, M. A., Manning, W. D., *Parents, Identities and Trajectories of Antisocial Behavior from Adolescence to Young Adulthood*, Journal of Development and Life - Course Criminology, 2016;
66. Jonathan, H., u Cvejić Jančić, O., *Zabrana fizičkog kažnjavanja deteta – Prilog diskusiji povodom Prednacrtu Građanskog zakonika Srbije*, Pravni život, Beograd, 2015;
67. Junquera, B., *Corporal Punishment: An Analysis of the Constitutionality of Domestic Corporal Punishment*, University of Albany, Political Science, New York, 2014;
68. Kaljević, M., *Emocionalna povezanost i adaptibilnost u porodicama centralnog regiona Crne Gore*, Sociološka luča, Nikšić, 2011;
69. Kapai, P./Bacon Shone, J./Walsh, A./Wong, F., „*Children's Rights Education: International Legal Framework and State Party Obligations*“ Hong Kong Committee for UNICEF, 2014;
70. Klarin, 2006., u Glavina, E./Sindik, J., *Utiče li dodatna edukacija vaspitača o socijalnoj kompetenciji na učestalost prosocijalnog i agresivnog ponašanja dece predškolskog uzrasta?*, Zbornik IPI, Zagreb, 2012;
71. Knox, M., *On hitting children: A review of corporal punishment in the United States*, Journal of Pediatric Health Care, Volume 24, Maryland, 2010;
72. Kohm, L.M., *Tracing the Foundations of the Best Interest of the Child Standard in American Jurisprudence*, Regent University, Virginia, 2008;
73. Kolundžija, K., *Struktura ličnosti, kognitivni stil, afektivna regulacija i demografske varijabile kao prediktori agresivnog ponašanja kod počinitelaca krivičnih dela*, Filozofski fakultet Novi Sad, 2015;
74. Kopic, Ž./Korajac, V. *Djeca i djetinjstvo u dokumentima o pravima djece*, Život i škola, Osijek, 2010;
75. Korać, N./Vranješević, J., *Nevidljivo dete*, u Psihologija, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2002;
76. Kurtović, R. R. *Istorijski razvoj ljudskih prava sa posebnim osvrtom na ljudska prava u Rimu*; Pravne teme, Novi Pazar, 2015;
77. Lansford, E. J./Deckard, D. K., *Childrearing Discipline and Violence in Developing Countries*, Child Development, New York, 2012;

78. Lansford, E. J./Tapanya, S./Oburu, P. O., *Corporal Punishment*, Duke University, Durham, 2011;
79. Lee Strasburger, R., *The Best Interest of the Child: The Cultural Defence As Justification for Child Abuse*, Pace International Review, Georgia, 2013;
80. Leviner, P./Nylor, B./Saunders, B., *Corporal Punishment of Children: Comparative Legal and Social Developmentstowards Prohibition and Beyond*, Stocholm Studies in Child Law and Children's Rights; Dordrecht, 2017;
81. Lombardo, X. L./Polonko, A. K., *A Comparative Analysis of the Corporal Punishment of Children: An Exploration of Human Rights and U.S. Law*, International Journal of comparative and applied criminal justice, London, 2005;
82. Ljubojev, N., *Zlostavljanje deteta unutar porodice*, Psihologija i obrazovanje, Fakultet za pravne i poslovne studije, Norma, XIII, 1 – 2, Novi Sad, 2008;
83. Macinai, E., *The Century of the Rights of tChildren, Elen Key's Legacy towards a New Childhood Culture*, Ricerce di Pedagogia e Didattica;
84. MacKenzie, M. J./Nicklas, E./Waldfoegel, J./Brooks Gunn, J., *Spanking and Child Development Across the First Decade of Life*, Pediatrics, Bethesda, 2013;
85. Marinković, S., *Viđenje deteta i detinjstva iz ugla narodne pedagogije*, Učiteljski fakultet Užice, 2013;
86. Lubura, M., *Pojam femicida i značaj njegovog pravnog regulisanja*, Strani pravni život, Beograd, 2017;
87. Marković, M., *Uloge u vršnjačkom nasilju i školski uspeh učenika*, Filozofski fakultet Beograd, 2015;
88. Marković, T., *Uticaj društvenog, kulturnog i obrazovnog konteksta na shvatanje deteta i odnos prema detetu*“, Krugovi detinjstva, Beograd, 2013;
89. Matejević, D. M./Nikolić, A., *Tradicionalno i moderno u vaspitnim postupcima roditelja*, Modernizacija, kulturni identitet i prikazivanje raznolikosti, Niš, 2013;
90. Matejević, M./Todorović, J., *Kultura kao dimenzija kompetentnog roditeljstva*, Nauka i savremeni univerzitet, Niš, 2012;
91. Matejić Đuričić, Z., *Nove konceptualizacije razvoja i vaspitanja*, Specijalna edukacija i rehabilitacija, Beograd, 2012;
92. Matijašević Obradović, J./Stefanović, N., *Nasilje u porodici u svetlu Porodičnog zakona, Krivičnog zakonika i Zakona o sprečavanju nasilja u porodici*, Pravo – teorija i praksa, Beograd, 2017;
93. Melton, G. B., *Young Children's Rights, Importance of Early Childhood Development*, University Clemson, South Carolina, 2011;
94. Mijanović, N., *Celoživotno obrazovanje i učenje kao faktor vaspitnog osnaživanja porodice*, Porodica i savremeno društvo – izazovi i perspektive, Filozofski fakultet Nikšić, 2020;
95. Mijović, S., *Telesno kažnjavanje dece sa aspekta porodičnog i krivičnog prava – (ne)pomirljivi tonovi*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 2018;

96. Milivojević, S., *Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja u gradu Njujorku*, Temida, Beograd, 2002;
97. Miković, B., *Pravo djeteta na zaštitu od nasilja u porodici – porodičnopravni aspekti*, Zbornik radova Razvoj porodičnog prava, od nacionalnog do evropskog, Mostar, 2013;
98. Milić, A./Tomanović, S., *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj analizi*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd, 2009;
99. Milosavljević, M., *Nasilje nad decom*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998;
100. Minić, LJ. V./Kompirović, T., *Funkcije i problem savremene porodice u vaspitanju dece ranog uzrasta*, Zbornik radova, Prizren, 2014;
101. Morrow, V., *Understanding children and childhood*, Southern Cross University Lismore, 2011;
102. Mršević, Z., *Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2011;
103. Munivrana, A./Plavšić Pjaca, E./Gospodnetić, F., *Prediktori provedbe programa medijacije u osnovnim školama Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2017;
104. Nauck, J. B. *Implications of the United States Ratification of the UN Convention on the Rights of the Child: Civil Rights, the Constitution and the Family*“, Cleveland State Law Review, 1994;
105. Nenadić, M., *Detinjstvo: biološka činjenica života i/ili društvena tvorevina*, Inteze, Kruševac, 2012;
106. Nastić, M., *Ombudsmansko delovanje u zaštiti ljudskih prava*, Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad, 2019;
107. Nešić, M./Popović Ćitić, B., „*Kažnjavanje kao način disciplinovanja u porodici*“, Specijalna edukacija i rehabilitacija, Beograd, 2018;
108. Nenadić, M., *Detinjstvo: biološka činjenica života i/ili društvena i kulturna tvorevina*, Inteze, Kruševac, 2012;
109. Nenadić, M., *Detinjstvo i društvo odraslih kao nova generacijska transmisija i nova strategija učenja*, Inteze, Kruševac, 2012;
110. Norozi, S. A./Moen, T., *Childhood as a Social Construction*, Journal of Education an Social Research MCSER Publishing, Rome, 2016;
111. Novaković, U., *Pravo deteta na izražavanje mišljenja*, Zbornik radova Prava djeteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog, Beograd, 2012;
112. Novović, L. T./Popović, V. D., *Porodični kontekst kao dio predškolskog institucijalnog ambijenta u Crnoj Gori*, Inovacije u nastavi, Filozofski fakultet Nikšić, 2017;
113. Olweus 1998., u Sesar, K., *Obilježja vršnjačkog nasilja*, Ljetopis socijalnog rada, Mostar, 2011;
114. Opsenica Kostić, J./Todorović, J./Janković, I., *Izazovi savremene porodice*, Univerzitet u Nišu, 2017;

115. Osterman, K./other, *Twenty Eight Years After the Complete Ban on the Physical Punishment of Children in Finland*, Helsinki, 2014;
116. Pajvančić, M., *Posebna prava deteta u komparativnoj ustavnosti*, Novi Sad, 2012;
117. Pavićević, O., *Potkultura nasilja i kriminalna potkultura*, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013;
118. Perrin, M. C./Perrin, R., *Physical punishment of children by US parents: moving beyond debate to promote children's health and well – being*, Peppedrine University, Maliby, 2018;
119. Pfeiffer, C., *Parallel Justice – Why do we need a strengthening of the victim in society?*, International Perspectives of Crime Prevention, Godesberg, 2014;
120. Pejić, R., *Uloga roditelja i njihov odnos prema detetu*, Filozofski fakultet Sarajevo, 2007;
121. Pejović Milovanović, M. i dr. *Psihološke posledice zlostavljanja i zanemarivanja dece i adolescenata*, Psihijatrijski dan, Beograd, 2001;
122. Pekić, M. J., *Vaspitni postupci roditelja kao činioci aktualizacije darovitosti*, Filozofski fakultet Novi Sad, 2012;
123. Peleg, N., *The Child's Right to Development*, University College London, 2012;
124. Petrović, M., *Promene bračnosti i porodičnih modela u postsocijalističkim zemljama: zakasnela i nepotpuna ili specifična druga demografska tranzicija?*, Filozofski fakultet Beograd, 2011;
125. Petrović, M., *Uticaj vaspitanja na indeks ranog razvoja dece u Srbiji*, Medicinski fakultet, Beograd, 2018;
126. Petrović, V., *Reforma sistema zaštite ljudskih prava u Ujedinjenim nacijama – Savet za ljudska prava*, Ustavne i međunarodne garancije ljudskih prava, Zbornik radova Pravni fakultet Niš, 2008;
127. Petrušić, N., *Granice poslovne sposobnosti deteta*, Aktuelna pitanja građanske kodifikacije, Niš, 2008;
128. Pečnik, N., *Fizičko kažnjavanje na razmeđu zlostavljanja djece i društvenog prihvaćenog roditeljskog ponašanja*, Teorija i metodologija socijalnog rada, Zagreb, 1996;
129. Pečnik, N., *Prilog odbacivanju telesnog kažnjavanja djece*, Djete i društvo, Zagreb, 2006;
130. Prelević, S., *Deca su ukras sveta – iluzija ili stvarnost*, Pravno – ekonomski pogledi, Novi Sad, 2012;
131. Polovina, N./Đerić, I., *Povezanost obrazovanja roditelja i izloženost učenika vršnjačkom nasilju u školskoj sredini*, Temida, Beograd, 2009;
132. Popadić, D., *Nasilje u školama*, Institut za psihologiju i UNICEF Srbija, Beograd, 2014;
133. Popadić, D./Plut, D., *Nasilje u osnovnim školama u Srbiji – pojavni oblici i učestalost*, Psihologija, Beograd, 2007;

134. Rajčević, Đ. P., *Porodično vaspitanje i izazovi novog doba*, Porodica i savremeno društvo – izazovi i perspektive, Učiteljski fakultet Priština, 2020;
135. Radulović, Lj., *Politika suzbijanja maloletničkog kriminaliteta sa elementima nasilja*, Nasilnički kriminal, etiologija, fenomenologija, prevencija, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Beograd, 2010;
136. Renteln, A. D., *Corporal punishment and the cultural defence*, Law and Contemporary Problems, University of Southern California, 2010;
137. Savić, S./Alimpijević, Đ., *Zakonska regulativa u vezi sa socijalnom zaštitom dece i omladine u Švedskoj, sa posebnim osvrtom na zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja*, Zaštita žrtava i svedoka, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2003;
138. Shmueli, B., *Who's Affraid of Banning Corporal Punishment? A Comparative View on Current and Desirable Models*; Penn State International Law Review, 2007;
139. Silm, T., *Positive discipline: Punishment vs. Discipline*, Michigan State University, 2013;
140. Simons, D. A./Wurtele, S. K., *Relationships between parent's use of corporal punishment and their children's endorsement of spanking and hitting other children*, Department of Psychology, University of Colorado Spings, 2010;
141. Simović, D. Z., et al., *Prilog raspravi o zabrani fizičkog kažnjavanja deteta*, Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad, 2016;
142. Simović, D./Simeunović Patić, B., *Fizičko kažnjavanje u svetlu prava deteta*, Zbornik radova Pravnog fakulteta, Niš, 2017;
143. Skolnick, A., *The limits of childhood: Conceptions of child development and social context* Berkeley University of California, 1975;
144. Smith, B. A., „*The State of Research on the Effects of Physical Punishment*“, Children's Issues Centre/University of Otago, Dunedin, 2006;
145. Spasić, D., *Nasilje kao predmet izučavanja kriminoloških nauka*, Kriminalistička akademija Beograd i Ministarstvo nauke i prosvete Beograd, 2014;
146. Srna, J./Stevanović, I., *Problem telesnog kažnjavanja dece i uloga stručnjaka u njegovom rešavanju*, Temida, Beograd, 2010;
147. Stearns, P. N., *Happy Children: A modern Emotional Commitment*, Frontiers in Psihology, 2019;
148. Stevković, LJ., *Karakteristike nasilja nad decom u porodici i njegove posledice na zdravlje*, Viktimološko društvo Srbije, Zdravlje i žrtve, Beograd, 2006;
149. Stevković Ljiljana, *Kada žrtva postane nasilnik – nasilna viktimizacija u detinjstvu, nasilno kriminalno ponašanje u odraslom dobu*“, Temida, Beograd, 2013;
150. Stefanović, I., *Moje pravo da budem zaštićen*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2014;

151. Stefanović, I./Srna, J., *Eliminisanje telesnog kažnjavanja dece kao ljudsko pravo, Nasilje nad decom*, Temida, Beograd, 2010;
152. Stefanović Stanojević. T., *Partnerska afektivna vezanost i vaspitni stilovi*, Godišnjak za psihologiju Univerzitet Niš, 2006;
153. Straus, M. A./Gelles, R. J./Steinmetz, S. K., *Behind Closed Doors: Violence in the American Family*, Routledge, London, 2017;
154. Straus, M. A./Yodanis, C. L. *Corporal Punishment by Parents: Implications for Primary Prevention of Assaults on Spouses and Children*, The University Law School, Chicago, 1995;
155. Sridhar, M., *Legal Provisions Regarding Age of Child – to protect the Rights of Children*, Nalsar University of Law, Hyderabad, 2010;
156. Stanojević, B., *Porodica i vaspitanje dece u Prtljaga, S., Savremena porodica i neostvareni daroviti*, Vršac, 2008;
157. Tadić, 1992., U Anđelković. V./Zlatanović, M./Vidanović, S./Stojiljković, S., *Opšta adaptacija dece iz jednoroditeljskih porodica*, Godišnjak za psihologiju, Niš, 2009;
158. Taylor, C. A., et al, *Beliefs and ideologies linked with approval of corporal punishment: a content analysis of online comments*, Health Education Research, 2016;
159. Taylor, Y. N., *International law*, in The Discipline and Guidance of Children: Messages from Research, Children's Issues Centre, Otago, 2005;
160. Teh, M. K., *Corporal Punishment – Archaic or Reasonable Discipline Method?*, International Journal of Law & Education, Victoria, 2012;
161. Thane, P., *Childhood in History*, in M. King (Ed.) *Childhood and Justice*, London, 1981;
162. Theis, J., *The state of international children's rights*, CPC Learning network, 2018;
163. Tomanović, S., *Detinjstvo u istoriji – između ideje i prakse*, Sociologija, Beograd, 1996;
164. Tomoda, A./Suzuki, H./Rabi, K./Sheu, Y. S./Polcari, A./Teicher, M. „*Reduced Prefrontal Cortical Gray Matter Volume in Young Adults Exposed to Harsh Corporal Punishment*, US National Library of Medicine, National Institute of Health, Bethesda, 2010;
165. Trebješanin, Ž., *Psihološki aspekti prakse kažnjavanja dece u srpskoj patrijarhalnoj kulturi*, Krugovi detinjstva, Beograd, 2015;
166. Trebješanin, Ž./Jovanić, G., *Promene u shvatanju deteta u srpskoj kulturi u poslednjih dvadeset pet godina*, Primenjena psihologija, Beograd, 2014;
167. Velki, T., *Pojavnost nasilja među srednjoškolcima*, Zbornik radova Nasilje nad djecom i među djecom, Osijek, 2008;

168. Vidanović, J., *Primena kognitivno – razvojne teorije Žana Pijažea u vaspitno – obrazovnom radu u predškolskim ustanovama*, Zbornik radova naučnog skupa, Pirot, 2015;
169. Vidović, L., *Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 2008;
170. Vlah, N./Papak Pejić, P., *Poteškoće učitelja u radu sa učenicima sa problemima u ponašanju: učestalost i povezanost potrebe za stručnom pomoći*, Zbornik radova Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje: teorije, politike i prakse, Zagreb, 2017;
171. Voicu, A./Anghel, A./Savu Cristescu, M., *Parental Education for Children's Rights*, Procedia, Social and Behavioral Sciences, Targoviste, 2015;
172. Vranješević, J., *Razvojno – psihološki aspekt Konvencije o pravima deteta*, Pedagogija, Beograd, 2006;
173. Vrbec, A./Kranželić, V., *Odnos između privrženosti školi, školskog (ne)uspeha i rizičnog ponašanja učenika*, Zbornik radova Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje: teorije, politike i prakse, Zagreb, 2017;
174. Vručinić, Z./Rodić, M., *Povezanost vaspitnih dimenzija i problematične upotrebe interneta kod mlađih adolescenata*, Defektologija, Univerzitet Banja Luka, 2016;
175. Vujadinović, D., *Porodične strukture i razvoj civilnog društva u današnjoj Srbiji*, u Vujadinović, D., *Civilno društvo i političke institucije*, Pravni fakultet Beograd, 2009;
176. Vujović, R., *Zabrana telesnog kažnjavanja dece u Srbiji*, Srpska politička misao, Beograd, 2020;
177. Vukoje, J., *Osnovne funkcije savremene porodice*, Svarog, Banja Luka, 2012;
178. Vidović, L., *Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 2008;
179. Volić Hellbusch, J., *Borbena demokratija i njena demokratska dilema*, Pravni zapisi, Beograd, 2011;
180. Vranjanac, D., *Zakon o ljudskim pravima (The Human Right Act) i njegov uticaj na ustavni sistem Velike Britanije*, Pravni zapisi, Beograd, 2014;
181. Vranješević, J., *Deca kao (ko)istraživači: participativna istraživanja i najbolji interes deteta*, Primenjena pedagogija, Beograd, 2015;
182. Vranješević, J., *Razvojno – psihološki aspekt Konvencije o pravima deteta*, Pedagogija, Beograd, 2006;
183. Vudhed, M., *Različite perspektive o ranom detinjstvu: teorija, istraživanja i politika*, Institut za pedagogiju i androgogiju Filozofskog fakulteta, Beograd, 2012;
184. Vukoje, J., *Osnovne funkcije porodice*, Svarog, Banja Luka, 2012;
185. *Zaštita dece od nasilja*, Istraživanje, Biblioteka Narodne skupštine, Beograd, 2010;
186. Zhao, G., *The modern construction of childhood: what does means poradox of modernity?*, Stud Philos Educ., London, 2011;

187. Wang, M./Liu, L., *Parental harsh discipline in mainland China: Prevalence, frequency a coexistence*, Child Abuse&Neglect, APApsycNet, Washington, 2014;
188. Ware, H., *Human rights Commision's discussion draft*, Canberra City, 1983;
189. Whipple, E./Richey, A., *Crossing the line from physical discipline to chold abuse: how much is too much?*, Child Abuse & Neglect, Elsevier Science, Bethesda, 1997;

IV ODLUKE SUDOVA

1. Airey v. Ireland 32 Eur Ct HR Ser A (1979); <https://www.escribnet.org/caselaw/2006/airey-v-ireland32-eur-ct-hr-ser-1979-1979-2-ehrr-305>
2. A. v. Ujedinjeno Kraljevstvo;
3. Assiter v. State, Nos. 07-99-0051- CR, Court of Appeals of Texas, Amarilo, Oct 17, 2000;
4. Bevacqua i S. v. Bugarska
(<http://hrlibrary.umn.edu/research/bulgaria/BEVACQUA.pdf>)
5. B. T. and S. T. v State of Utah, UT 44 (2017);
6. Campbell and Cosans v. UK (1982);
7. Costello – Roberts v. UK (1993);
8. Case No. 11.837 Indravani Pamela Ramjattan vs Trinidad and Tobago/Interamerican Commission on Human Rights (1989);
9. Collective complaint No. 92/2013, Association for the Protection of All Children (APROACH) Ltd v. France;
10. Ingaham v. Wright, 430 U.S. 651 (1997);
11. Jovanović v. Srbija;
12. Kontrova v. Slovakia;
(<http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/>)
13. K.T. v. Utah 2017 UT 44; (<https://cases.justia.com/utah/supreme-court/2017-20160410.pdf?ts=1502303639>)
14. Plonit v. A.G. Israel Supreme Court judgment, Criminal Appeal 54 (1) P.D;
15. Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Gž. 366/10; www.bg.ap.sud.rs
16. Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž. 782/10 od 6.12.2010. godine;
17. Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 713/2016., od 18.5.2016. godine;
18. Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 2241/2015., od 16.12.2015. godine;

V INTERNET IZVORI

<http://www.admin.ch/opc/ft/classified-compilation/19070042/index.html>
<http://arhiva.mpravde.gov.rs/lt/articles/zakonodavna-aktivnost/gradjanski-zakonik>

<http://centerforparentingeducation.org/library-of-articles/discipline-topics/case-corporal-punishment>

<http://www.coe.int/childjustice>

<http://childhub.org>

<http://data.unicef.org/topic/child-protection/violence/attitudes-and-social-norms-on-violence>

<http://endviolence.bg/wp-content/uploads/2018/10/Country-assesment-of-corporal-punishment-in-Bulgaria>

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:EN:PDF>

<http://education.qld.gov.au/library/edhistory/topics/corporal/abolition.html>

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_-_uploads/1761-FRC-2010-final-report

<http://mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/multilateralna/ljudska-prava>

<http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mirl/Documents/Anex%206.pdf>

<https://data2.unchr.org/en/documents/download/52696>

[http://hudoc.echr.coe.int/eng#\(,appno“\(27751/95](http://hudoc.echr.coe.int/eng#(,appno“(27751/95)

<http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/1>

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC344048>

<http://www.legislation.gov.uk/ukpga71996/56/contents>

<http://www.humanrights.lv/doc/latlik/bem/htm>

<https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/processdocument-ation.pdf>

<http://www.coe.int/children>

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BOS.pdf

<http://www.endcorporalpunishment.org>

<http://www.endcorporalpunishment.org/progress/prohibiting-states/montenegro.html>

<http://www.endcorporalpunishment.org/progress/country-reports/usa.html>

<http://euractiv.rs>

http://www.gesetzeim-internet.de/english_bgb/german_civil_code.pdf

<https://apps.legislature.ky.gov/record/19rs/HB202.html>

http://www.ombudsman.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2013041003183431bos.pdf

<http://www.ombudsman.co.me>

<http://online.csp.edu/blog/family-science/the-evoliton-of-american-family-structure/>

<https://www.nspcc.org.uk/preventing-abuse/child-protection-system/legal-definition-child-rights-law-legaldefinitions/>

<http://www.repeal143.org>

<https://sciencebasedmedicine.org>

<http://srs.violenceagainstchildren.org/category/regions/europe>

http://londoninternational.ac.uk/sites/default/files/un_protection_human

<http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19966>
<http://www.pravadeteta.com/attachments/article/913>
<http://www.nwrel.org/esrdp/family.pdf>
http://www.zastupnik.gov.rs/uploads/jankovic_z_pr_21794-08_ser.pdf
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session32/Pages/ResDecStat.aspx>
<http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2005/zakoni/25bos.pdf>
<http://www.fpn.ucg.ac.mei.pdf>
http://ombudsman.pravadeteta.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=42&Itemid=87&lang=sr%20
<http://www.ombudsman.rs/attachments/Nacrt%2009.11.11.doc>
http://www.pravadeteta.com/index.php?option=com_content&view=article&id=539:2013-05-14-07-34-54&catid=42:2012-04-09-13-00-07&Itemid=87
<http://www.humanium.org/en/childrens-rights-history/references-on-child-rights/geneva-declaration>
<http://www.crin.org/resources/infoDetail.asp?ID=17157&flag=news>
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>
<http://www2.ohchr.org/english/press/hrc/kit/garesolution.pdf>
www.unviolencestudy.org
http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/BIHoutlineFINAL.pdf
<http://violencestudy.org/r27>
http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.5.html
<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=sr3>
http://www.bgcentar.org/wp_content/uploads/2013/04/Op%C%A1ti-komentari-Komiteta-za-prava-deteta-pdf
<https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/global-report-2016.pdf>
www.un.org/en/charter-united-nations
www.conventions.coe.int
<http://www.coe.int/t/dg3/children>
<http://www.endcorporalpunishment.org/progress/legality-tables/global-table.html>
http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-863X2016000100121#fn1
www.tandfonline.com/doi/abs
<http://www.smu.edu/research>
http://www.coe.int/t/transversalprojects/children/keyLegalText/CMResc_enasp
www.endcorporalpunishment.org

[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CRC.C.GC.8.En?OpenDocumentgeneva](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CRC.C.GC.8.En?OpenDocumentgeneva)
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4053408>
<http://www.hrabritelefon.hr/main.php?hrabri=statistika>
<http://unchr.org/refword/country“NATLEGBOD“BGD“BGR“44ad32014.0.html>
<http://www.unicef.rs/zaštita-dece-od-nasilja>
www.unifem.undp.org